C. SUETONII TRANQUILLI

OPERA OMNIA.

VOL. III.

C. SUETONII TRANQUILLI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE BAUMGARTEN-CRUSII

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN TERTIUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1826.

C. JULIUS CÆSAR OCTAVIANUS AUGUSTUS.

Amicus, hostis, tutor urbis et terror,
Parens et ultor, Marte magnus invicto,
Sed pace major, et tribunus et consul:
Mens ampla summi cuncta junxit Octavî.
J. Schildius.

Cap. 1. *Octavius*] Aurelio Octavianus nominatur: cujus rei causa est, quoniam possessiva nomina loco patronymicorum apud Latinos usurpata sunt: ut Æmilianus Scipio, pro Æmilii filius. *Beroald.*

Gentem Octaviam] Gens est Tulliorum, Corneliorum, Juliorum, Octaviorum: familia autem pars est gentis, ut multis exemplis docui in libro de Nominibus. quas voces etiamsi aliquando oratores confundunt, tamen ab eo, qui accuratus esse vult, proprie sunt usurpandæ. *Sigon.* Ita mox c. 2. 'Duplex Octaviorum familia.' *Gentem*] Hoc est, familiam.

Quanquam gens aliquanto latius patet, et familias, seu stirpes, seu domos, sub se complectitur. *Bern.*

Velitris] Velitræ, Dioni, Οὐαιελίτραι, Stephano Βέλιτρα, vulgo *Belitre;* vel, ut alii scribunt, *Belletri*, vetustissimum Volscorum oppidum. Incolæ Livio et Plinio 'Veliterni: Nostro infra 94. 'Velitrini.' *Bern.*

Vicus Octavius vocabatur] Ait Diodorus lib. xx. honores heroicos esse istos: de nomine alicujus nomen loco imponere, ei aras, festa, ludos decernere, et similia his. Quod igitur mox addit, 'Ostendebatur ara Octavio consecrata,' nihil vetat accipere de ara ipsi Octavio posita: etsi scio aliter videri doctissimis viris, qui de ara accipiunt ab Octavio consecrata. *Casaub.* Videri tamen queat ille vicus, non tam honoris heroici causa, quam more passim recepto, a primario ejus incola denominatus. *Bern.*

Bello finitimo] Quod vel cum finitimis quacunque causa geritur: vel quod pro finibus: qualia fere bella illo seculo. Ceterum finitimos Veliternis Tusculanos et Ulubrenses facit Plinius III. 5. *Casaub.*

Semicruda] Fuerunt et Dii Romanorum tam bono stomacho quam Mars Veliternus: nam et iis cruda, nedum semicruda, exta data. Arnobius lib. VII. 'Aversionibus stomachorum numina laborant? ut ad expellenda fastidia saporum varietas quæratur? ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo et semicruda?' *Bern.*

Semicruda] Hoc est, nondum de more percoctas victimæ carnes e foco rapide accepit, earumque 'prosicias' Marti obtulit, et in aram injecit adolendas, quod videret, in illa subita hostium incursione moram cum periculo conjunctam, et satius esse vel semicruda exta prosecare, quam sacrificium relinquere. Mars factum probavit, et victoriam dedit. *Idem.*

Exta] Caput extorum erat in jecinore: cor autem non semper in parte extorum habitum est. Cum rex Pyrrhus ex Italia decessisset, cor in extis haruspices aspicere cœperunt. Lustralia exta veteres dixerunt præpinguia: eo quod lustralis, id est, quinquennalis bos dicitur esse perfectæ ætatis. *Beroald.*

Prosecuit] Sacrificale verbum. Prosicias, id est, partem extorum prosecandam, et Diis porriciendam, aræ superimponebant, et Diis adolebant, reliquam partem vescebantur qui sacrificio intererant. Octaviis hic honos habitus, ut ad eos, etiam absentes, reliquiæ extorum referrentur. Arrianus, in periplu Ponti Euxini, verbo σπλαγχνεύσασθαι omnium ritum complexus est, quo exta inspiciuntur, probantur, aræ imponuntur, et quæ edulio sunt, comeduntur. quibus peractis tus et vinum in aram libabant. Ideo adjicit, καὶ ἐπὶ τοῖς σπλάγχνοις ἐπεσπείσαμεν. *Salmas.* Exta si bona erant et placebant, 'prosecabantur,' ut Plautus Pænulo Act. II. Scen. 1. indicat. Livius lib. v. 'Qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari.' *Brisson.*

Simili modo] Scilicet semicruda. Quod et Romanis postea factitatum Arnobius l. II. p. 115. *Bern.*

Marti redderentur] Servius ad illud Virgilii Georg. II. 149. 'Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.' 'Proprio,' ait, 'sacerdotum verbo usus est. Reddi enim exta dicebantur, cum probata, et elixa, aræ superponebantur.' In idem ergo recidunt, 'exta reddere' et 'prosecare.' *Id.*

Reliquiæ] Scil. extorum, quibus vescebantur post immolatas prosicias. At cum hostia tota in ignem conjicitur, id holocaustum seu holocaustoma vocant. *Idem.*

CAP. 2. *Inter Romanus gentes*] Al. *inter minores gentes.* Sed prius illud retineo: nam gentes ipsas, sive familias patricias, alias majores, alias minores absolute dictas fuisse non existimo. Loci hujus sententia est, gen-

tem Octaviam, cum Veliterna esset, primo a Tarquinio Romam traductum, ac proinde Romanam factam fuisse, a Ser. Tullio autem etiam patriciam, cumque postea ad plebem transiisset, a Divo Julio redactam iterum inter patricias. Sic nimirum etiam gens Claudia, post Romam recens conditam eo ex Sabinis commigrans, mox Romana quidem facta est, sed anno demum sexto post exactos Reges in patricias cooptata. Auctor Livius, et Tranquillus noster Claudio. Accedit, quod si gens Octavia a Tarquinio inter minores gentes (ut quidam volunt) allecta fuit, sequitur eam jam ante Tullii tempora patriciam fuisse, siquidem discrimen illud majorum minorumque gentium de patriciis tantum traditur. Atqui Suetonius a Tullio patriciam factam tradit. *Torrent.*

In patricias] Patricii sunt vel majorum gentium, vel minorum. Majorum gentium sunt genere et sanguine patricii, id est, patrum a Romulo lectorum progenies: minorum vero, cooptatione in patres postea patricii facti. Inde, ex translatione quadam, ex Diis eleganter quidam Majorum gentium M. Tullio dicuntur. *Pithœus.*

Transducta] Sic de Claudio Tac. Annal. XI. 'In numerum patriciorum adscivit vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant, paucis jam reliquis familiarum quas Romulus majorum, et L. Brutus minorum gentium appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Cæsar lege Cassia, et princeps Augustus lege Senia sublegere.' Aliud Patricii, aliud Senatores. Senatores multi ex plebe. Claudius igitur, ne exstingui et intermori patriciorum familias pateretur, antiquissimum quemque e plebeiis Senatoribus retulit in patres. *Lipsius.*

Ad plebem se contulit] Hoc factum est vel patriciorum jura repudiando, vel se in diversam gentem adoptando: qua una ratione patricii ad tribunatum plebis (magnum ad potentiam in Rep. momentum) aspirarunt, id est, si patriciorum se ante jure abdicassent, ac plebis jura sumpsissent. Sigonius de antiq. jure civium Rom. I. 7. *Idem.*

Magno intervallo per D. Julium] Codex Salmas. *magno inter divum Julium:* quod, si sibi quoque in exemplari quodam repertum, non temere respuendum judicat Pithœus, cum veteres sæpe 'magno' absolute dixerint. *Per D. Julium in patriciatum rediit*] Julius Cæsar Dictator, lege Cassia (de qua Tacit. XI. 25. 3.) patriciorum numerum augens, ascivit in eum et Augustum, mox ab induta libera toga. Dio lib. XLV. *Bern.*

Quæstorius] Hoc est, quæstura functus. *Idem.*

Fortuna] Scil. tenuiore, quæ non sinebat ad altiora contendere. *Idem.*

In equestri ordine constitere] Et proinde magistratus nullos cepere. Nam qui capiebant, Equites esse aut vocari desinebant, ut pluribus ostendit Sigonius de ant. jure civ. Rom. II. 3. *Id.*

Æmilio Pappo imperatore] In nonnullis Mss. *Papo:* in reliquis *Paullo*, male. Nam Æmilium Pappum Siciliam sortitum scribit et Livius XXVIII. 38. ubi tamen Sicilia 'prætoria provincia' dicitur. *Idem.*

Municipalibus] Municipes sunt cives Romani ex municipiis, legibus suis et suo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, a quo munere capessendo appellati videntur, nullis aliis necessitatibus, neque ulla populi Romani lege adstricti, ni, inquam, populus eorum fundus factus est. Sed coloniarum alia necessitudo est: quarum conditio, cum sit magis obnoxia et minus libera, potior tamen et præstabilior existimatur, propter amplitudinem majestatemque P. R. cujus istæ coloniæ quasi effigies parvæ si-

mulacraque esse quædam videntur: et simul quia obscura oblitterataque sunt municipiorum jura, quibus uti jam per ignorantiam non queunt. A. Gell.

Magisteriis] Magistros vocari eos aiunt J. C. quibus præcipua cura rerum incumbit. Hinc dicti Magistratus. Magistrare etiam apud Festum pro moderari. Unde non solum artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, conviviorum magistri et magisteria dicuntur. *Torrent.* *Magisteriis*] Viterbiens. cod. et Pal. tertius *ministeriis* habent. Sed *magisteriis* rectum est, et significat administrationes illas ac officia publica municipii Velitrarum, quæ magistratus nomine non dignatur autor, humilitati muneris vocabuli depressionem accommodans. Erant enim isti non tam honores veri, quam quædam honorum umbræ, et qualiacunque magistratuum Romanorum imitamenta. Vide Sigonium de antiquo jure Italiæ II. *Bern.*

Scribit] Haud dubie in libris de vita sua, quos memorat autor infr. 85. *Idem.*

M. Antonius libertinum ei proavum exprobrat restionem] Ætate Suetonii extabant adhuc Antonii epistolæ, unde hæc sunt ab eo desumpta. Cremutius Cordus apud Tacit. IV. Annal. 'Antonii epistolæ, Bruti conciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate, habent.' Fronto: 'restiarius qui facit, restio qui vendit.' Puto autem ea ratione restionem audisse proavum Octavii, qua pater Ciceronis dictus fullo, Demosthenis μαχαιροποιός: quod familias haberent eorum artificiorum peritas, ex eaque re ipsi, ut moris erat, quæstum facerent. At Gratianus, Valentiniani Augusti pater, funarius fuit nuncupatus, quia funes venalitios solitus circumferre, ut scribit Victor. *Casaub.* *Libertinum*] Mss. quidam *libertum:* quod generis sordes magis auget. *Bern.*

Restionem] Beroaldus hoc nomen proprium censet; sed cum in cognomentis familiarum nihil sit opprobrii, rectius hæc vox accipitur appellative. Casaubonus existimat, ea ratione restionem audivisse proavum Octavii; qua pater Ciceronis dictus fullo, quod familias (servorum) haberent eorum artificiorum peritas, ex eaque re ipsi, ut moris erat, quæstum facerent. Videntur autem restiones olim inter vilissimos artifices habiti: unde proverbium 'restionis cantilenæ,' hoc est, hominis vilis. *Idem.*

E pago Thurino] Qui mox 3. 'Thurinus ager:' Pagus enim hic, ut apud Cæsarem, pro districtu regioneque videtur accipiendus. *Idem.*

Argentarium] Argentarii, nummularii, mensarii, trapezitæ, collybistæ, idem fere significant: nisi quod 'argentarii' majores negotiatores erant, qui non in permutando tantum, ut ceteri, tabernam exercebant, sed qui etiam nummos suos aliorumve fœnori collocabant. ut non mirum sit, argentariam artem parum honestam Romanis habitam. Cicero Offic. I. 42. Adde Carolum Sigonium de antiq. jure civ. Rom. II. 2. *Idem.*

CAP. 3. *Et re*] Id est, divitiis et opulentiis. Res quoque pro lite accipitur: unde ait Cicero in orat. pro Mur. nondum potuisse statuere Jurisconsultos, utrum rem an litem dici oporteret. *Casaub.*

Argentarium] Cicero pro Cæcina, de quodam dixit: 'Romæ argentariam non ignobilem fecit.' Erant autem argentarii dites et copiosi homines, qui quæstum faciebant aut permutandis pecuniis, aut fœnerandis. Permutatio pecuniæ, unde lucrum petebant, a Græcis collybus dicta est. *Sigon.*

Inter divisores] Illud adde depromptum ex litteris interioribus, quod verba hæc, Divisio, Divisor, non solum criminosa sunt, sed et obscœna: ut

'divisores' pædicones significentur. *Beroald.* *Divisores*] Hi erant antiquitus, qui pecuniam inter tribus, nomine Candidatorum seu magistratus petitorum, viritim dividebant: quos Plautus 'magistros curiarum' in Aulularia vocat. *Bern.*

Operasque campestres] Campestres operas vocat eos, qui in campo Martio suam comitiis operam præstabant, ut 'quæstum Campestrem' Cicero de Arusp. Resp. lucrum quod inde provenit. Divisores vero inter hos dicebantur, qui pronunciatas a candidatis pecunias tributim dividebant, quemadmodum magistri Curiæ apud Plautum Aulular. Act. I. Scen. 2. *Torrent.*

Ex prætura Macedoniam sortitus] Successit Octavius prætorius C. Antonio viro consulari. Is ex consulatu quem gessit cum Cicerone in Macedoniam abiit: estque inde reversus Q. Cæcilio Metello Celere, L. Afranio Coss. Ita incidit annus quo præfuit Macedoniæ Octavius in consulatum C. Cæsaris: quo etiam tempore Q. Cicero Asiam administrabat. Etsi autem consularis non erat Octavius, provinciam tamen rexit pro Consule. Ideo scriptum in lapide de eo PR. PRO. COS. *Casaub.* *Sortitus*] Sorte consecutus, ut solemne Romanis honores dare: 'ne' scilicet 'ambitioni vel inimicitiis locus foret,' inquit Tacitus Hist. IV. 8. *Bern.*

Residuam Spartaci] Spartacus gladiator ex Lentuli lanistæ ludo fugitivus, collecta ingenti servorum manu, sæpius in Romanos prospere pugnavit: novissime in Lucania a M. Crasso ingenti prœlio victus occubuit. Horum residua manus erant reliquiæ facinorosorum hominum, qui post utriusque mortem per Italiam grassati fuerunt. *Idem.*

Negotio sibi extra ordinem dato] Ordinaria Octavii provincia erat Macedonia, quam sortitus fuerat: in quam dum proficiscitur, ob occasionem injunctum ei est hoc velut extraordinarium negotium, ut fugitivos inter eundum in provinciam extirparet. *Beroald.*

Bessis] Bessi majorem Æmi partem tenent, et a latrociniis latrones appellantur, tuguria incolentes vitamque degentes duram: attingentes Rhodopen et Pannones, et de Illyricis Autariatas ac Dardanios. Strabo.

Proconsulatum Asiæ administrantem] Senatui lege Sempronia liberum erat, quos in quas vellent provincias mittere. Quanquam crediderim, cum Prætorius aliquis in provinciam Consularem mittebatur, eum jure quoque Consulari mitti solere, verbi gratia cum XII. fascibus, non sex tantum. Atque adeo, juxta imperium quod a Senatu quis acceperat, pro Consule, aut pro Prætore eam provinciam administrare dicebatur, tametsi Prætorius Consularem, aut e diverso Consularis Prætoriam adeptus esset. Exempla frequenter occurrunt, ut Q. Ciceronis hic. Quin et C. Octavius, Augusti pater, Prætorius tantum, Macedoniam obtinuit, quam tamen et ante eum et post eum Consulares sortitos fuisse legimus. *Torrent.*

In promerendis sociis] In provincialium acquirenda gratia, ipsisque beneficio et humanitate devinciendis, ac in fide Populi Rom. retinendis. 'Id est firmissimum imperium, quo obedientes gaudent.' Livius VIII. 13. 'Remissius imperanti melius paretur,' Senec. de Clement. I. 24. *Bern.*

Vicinum] Nam Macedonia, Octavii provincia, parum distat ab Asia Ciceronis. *Idem.*

CAP. 4. *Confiteri*] Ursini et Casauboni codices, cum editione Rob. Stephani, habent *profiteri*. Recte. *Idem.*

Octavia majore, &c. et Oct. minore] Panvinius de Antiq. nominib. osten-

dit, hanc apud Romanos muliebrium nominum rationem usitatam fuisse, ut, si una filia tantum esset, ea familiæ nomine appellaretur, nullo prænomine aut cognomine addito: ut Tullia Ciceronis, Julia Cæsaris filia. Porro autem si duæ essent, nomen familiæ, quo vocabantur, majoris et minoris cognomine distinguebatur. Sic apud Livium Tullia major et minor. Si tres pluresve filiæ essent, ex ordine nascendi, Prima, Secunda, Tertia, et ita deinceps, appellabantur, et ὑποκοριστικῶς, Secundilla, Tertilla. *Idem.*

Tulerat] Susceperat. Seneca de Clement. I. 13. 'Tollere filios cupiunt,' &c. Noster in Ner. 5. 'Sublato filio ex Agrippina.' *Idem.*

Atia M. Atio Balbo] Virgilius Æneid. v. 568. ad maternum Augusti genus alludens: 'Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini.' Atios dicit Latinos, ut Aricia deductam gentem doceat, non Romanam. Ab Atio deducitur Atilius, nomen item Romanæ gentis, sicut ab Acio, Acilius. *Idem.*

Aricinus] Ortus Aricia, Latii oppido, XV. M. P. ab Urbe. Nunc *Rizza* vel *la Riccia* vocatur. *Idem.*

Senatoriis imaginibus] Plin. XXXV. 2. 'In atriis (domorum nobilium) expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines quæ comitarentur gentilitia funera: semperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus qui unquam fuerat populus.' Seneca: 'Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.' Juvenalis satyr. VIII. 19. 'Tota licet veteres exornent undique ceræ Atria, Nobilitas sola est atque unica Virtus.' *Idem.*

A matre] A latere, ut dicitur, graduque materno. *Beroald.*

Magnum Pompeium] Pompeium vel a Sylla primo, vel ab exercitu, comprobante deinde Sylla, Magni cognomentum tulisse, scribit in ejus vita Plutarch. et commendat hoc nomine priscos Romanos, quod ejuscemodi appellationibus et vocabulis non militares modo remuneraverint palmas, verum etiam actiones et artes urbanas. *Bern.*

Inter XX. viros] Cum ager sive de hostibus modo captus, sive publicus populi Rom. dividendus erat, id factum est per curatores agrarios, vel Triumviros, vel Quinqueviros, vel Decemviros, qui quidem Triumviri vel Xviri, &c. agris dandis, assignandis, vel coloniæ deducendæ, dicti sunt. *Idem.*

Agrum Campanum plebi Julia lege divisit] Relictus adhuc fuerat in possessione populi Romani ager Campanus, quem neque colonis distribui, neque a privatis locupletibus emi fuerat passus. Hujus igitur vectigali, cum a Cæsare Consule esset divisus, Resp. spoliata atque nudata est. Unde merito dixit Cicero, portoriis Italiæ sublatis, agro Campano diviso, vectigal nullum superesse domesticum præter vicesimam. *Sigon.* *Julia lege*] Sic dicta, quod eam C. Julius Cæsar primo consulatu suo tulisset. Videndus Velleius II. 44. 6. *Bern.*

Despiciens etiam maternam Augusti originem] Virgil. Æneid. v. 'Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini, Parvus Atis, pueroque puer dilectus Iulo.' 'Hoc propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim ejus etiam maternum esse genus antiquum.' Servius.

Afri generis] Ergo ne Italici quidem, ut Aricini, sed prorsus externi, et barbari. *Bern.*

Pistrinum exercuisse] Plin. XVIII. 2. Alexander Neapol. Genial. dier. III. 2. *Idem.*

Cassius Parmensis] Scriptor tragœdiarum, qui in partibus Cassii et Bruti, tribunus militavit: quibus victis, Athenas se contulit, ubi occisus est Augusti jussu, teste Val. Max. I. 7. 7. *Idem.*

Nummularii] Mensarii, qui ex pecuniæ permutatione quæstum facit. Vide supra 2. *Idem.*

Taxat] Maledictis tangit: inde taxatores dicti scenici histriones, quod maledictis alter alterum tangat. Alias taxatio dicitur æstimatio et indicatura. *Beroald.*

Crudissimo] Hoc ad crudelitatem pistoris in servos pistrinenses referendum videtur. Nisi malit quis audire Marcellum Donatum d. l. interpretantem in eum sensum, quo medici crudum vulnus, hoc est, recens, vocant. *Bern.*

Hanc finxit manibus collybo decoloratis Nerulonensis mensarius] Objicit avum paternum nummularium. Est autem sermo allegoricus. Tuus, inquit, paternus avus farinam sumpsit e pistrino crudissimo Aricino: hoc est, uxorem duxit filiam pistoris Aricini, cujusdam hominis vilissimi, et ex ea farina finxit et formavit, tanquam aliquod dulciarium opus (hoc est, genuit) patrem tuum Octavium. Verbum 'finxit' optime isti loco convenit: nam ex farina finguntur opera dulciaria, quorum figuræ erant infinitæ, ut placentæ, scriblitæ, crustula, lucunculi, hami, lacertuli, spicæ, globuli, enchyta, circuli, liba, aliaque plurima. *Casaub.* *Manibus collybo decoloratis*] Numorum assidua tractatione fœdatis et liventibus. Collybus et Collybum est id quod pro pecuniæ permutatione argentario solvitur. Unde collybistes, qui pecunia permutanda quæstum facit, qualis hic Augusti avus. Vulgo *cambium* dicitur. 'Tesseræ collybisticæ,' *Wexelbrief.* Bern.

Nerulonensis] Nerulum duplex apud scriptores observamus, alterum in Lucanis, quod a Romanis vi captum scribit Liv. l. IX. alterum in Latio, non multum distans ab Urbe, quod et hodie *Nerulo* vocatur, prope monasterium Farfaræ situm, a quo populi Nerulanenses dicti, quorum meminit Plinius lib. III. c. 6. licet mendosi textus habeant *Verulenses.* Mart. Donat. *Nerulonensis*] In antiquissima editione Lugdunensi reperitur *Nemorensis*, quod idem esset atque Aricinus. Nemoralis enim Aricia cognominatur ab nemore ingenti, Urbi vicino, in quo Vitellium libentissime versari solitum notat Tacitus Hist. III. 36. *Bern.*

Mensarius] Mensarius idem qui argentarius: quanquam ante Cæsarum tempora mensarii nomen paulo videtur fuisse honestius, cum non nisi de publica ratione diceretur: unde apud Livium nunc Quinqueviros, nunc Triumviros mensarios creatos legimus, rei nummariæ publicæ curatores. Jurisconsulti tamen nostri, et qui sub Cæsaribus scripsere, indifferenter usi sunt, ut hoc loco Sueton. et Capitolin. vita M. Antonini, 'Leges de mensariis et auctionibus tulit.' Quin et 'mensularios' vocat Scævola lib. XLVII. de pactis, et Ulpianus lib. XXIII. de rebus auctor. jud. possidendis, uti et 'nummularios.' Quanquam inter nummularios et argentarios discriminis aliquid fuisse indicat Ulpianus lib. IX. de edendo. Sed qui diligenter Suetonii toto hoc loco verba expenderit, inveniet nihil inter argentarium, mensariumque, ac nummularium interesse. Græci trapezitas vocant. *Torrent.*

Natus est Augustus, &c.] Nigidius Figulus senator Octavium, qui ob filii nativitatem in senatum tardius veniebat, interrogavit, cur cunctatus fuisset: cognitaque caussa exclamavit, 'Dominum nobis genuisti.' Eo sermone conturbatum Octavium, ac necare infantem volentem, inhibuit, quod ei infanti tale quid evenire impossibile foret. Dio Cassius.

IX. Kal. Octobris, paulo ante solis exortum] Alibi dicit, ejus horoscopum esse Capricornum. Hæc sunt τῶν ἀδυνάτων. Nam multo tempore ante natum Octavium, ad reformationem fastorum et editionem anni Jul. XXII.

Septembris incidebat in Julium hodiernum. Ergo ante exortum aut exortu ipso solis. Quomodo igitur Capricorno horoscopante? nam nummi signati nota capricorni, qui et hodie plurimi extant, fidem faciunt rei. Quid dicemus igitur? Semper hæc fuit suspicio mea: Augustum sole occidente natum. Nam quamdiu sol Cancrum obtinet, eo occidente, oritur ἀκρονύχως Capricornus. Hæc est vetus suspicio mea, quæ confirmatur versibus nondum editis ex Aratæis Germanici Cæsaris, in quibus plane γένεσις Augusti est ἀκρόνυχος, oriente Capricorno. *Joseph. Scalig.*

Regione Palatii] Quatuor antiquitus urbis Romæ regiones fuerunt, Suburrana, Exquilina, Collina, Palatina. *Bern.*

Ad Capita bubula] Locus sic appellatus, quod ea capita isthic seu picta, seu suspensa, pro insigni. Ad hanc formam Noster iterum Claud. 16. 'Essedum venale ad Sigillaria.' Observat h. l. Casaubonus ex Servio ad Virgil. Æn. VIII. 361. partem Urbis, ubi natus Augustus, 'Lautas Carinas' fuisse nominatam, vel in honorem Augusti isthic nati, vel propter elegantiam ædificiorum. Erant autem Carinæ ædificia facta in carinarum modum, circa templum Telluris. *Idem.*

Ubi nunc sacrarium habet] Sacrarium est Servio, in illud Virgilii Æneidos XII. 'duri sacraria Ditis.' et Isidoro, non ipse locus sacer, sed in quo res sacræ deponuntur, quod (ut inquit Ulpianus lib. IX. de rerum divis.) etiam in ædificio privato esse potest. Atque adeo interdictum ne quid in loco sacro fiat, id sacrario non competit. Sueton. tamen pro sacello uti videtur, ut non semel Cicero. *Torrent.* *Sacrarium*] Fuit pars domus, Augusto in ea nato sacrata. *Bern.*

Excessit] Mortuus est. *Idem.*

Senatus Actis] 'Commentarii Senatus' Tacito dicuntur XV. 74. *Idem.*

C. Lectorius] Liber Vaticanus, et unus e nostris, *Lætorius.* Idem.

In deprecanda graviore adulterii pœna] Legitima simplicis adulterii pœna relegatio fuit, non mors, nec deportatio; idque vel ex eo etiam liquet, quod a Lentulo Getulico Aquiliam lege Julia damnatam Tiberius, dum vult suam adversus reos inclementiam ostentare, exilio punivit, auctore Tacito. Exilio, id est, deportatione: id enim exilium proprie est relegatione gravius. Primi Constantius, et Constans, non Constantinus, id capitale fecerunt. *Cujacius.*

Præter ætatem] Juvenilem, cui peccanti plusculum indulgere solemus. Inde Cicero in orat. pro Cœlio capite 18. pr. 'Detur aliquid ætati: sit adolescentia liberior,' &c. *Bern.* *Præter ætatem*] Hæc vero adlegatio non admittebatur lege Julia. Papinianus: 'Si minor annis adulterium commiserit, lege Julia tenetur: quoniam tale crimen post pubertatem incipit.' *Casaub.*

Natales] Nobilitatem familiæ. Allegatio autem natalium, et majorum nobilitatis, solet in causa esse favorabilis. Hinc Ovidius: 'Et mihi si non vis parcere, parce meis.' *Bern.*

Allegaret] Sic in Jure occurrunt, allegare excusationes, mandatum, privilegia sua, valetudinem, &c. Quod 'caussificari' Plauto, 'caussari' Ciceroni, nobis *vorwendem.* Idem.

Æditum soli] Æditus dicitur, qui tuetur, hoc est, curat res sacras: ut interpretatur Varro lib. III. de Latina lingua. Idem scribit in I. De re rustica, a priscis 'æditimum,' non 'æditum,' dici solitum. Et, ut author est Gellius in XI. æditimus ea forma dicitur, qua finitimus, et legitimus. *Beroald.* *Soli*] Terræ, loci, cui inædificata natalitia Augusti domus. *Bern.*

Nascens attigisset] Tangit morem priscorum, apud quos infantes partu

editi non prius vocem edebant, quam attigissent terram: Ope Dea invocata, ut nascentibus opem ferret, excipiens eos sinu terræ. Levana vero Dea vocabatur, quæ pueris præerat de terra levandis. Authores Augustinus IV. De civitate Dei, et Macrobius I. Saturnal. Hoc idem signat Suetonius in Nerone, scribens eum exoriente Sole natum esse, pæne ut radiis prius, quam terra contingeretur. Et hoc est, quod intelligi voluit Plinius, sic scribens in VII. 'Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjici ad vagitus.' *Beroald.*

Peculiari Deo] Cæsari Augusto, quem peculiariter veneraretur, utpote domesticus cultor. *Idem.*

Ut ea pars domus consecraretur] Hoc forsan exemplo Domitianus domum, in qua natus fuit, in templum Flaviæ gentis convertit. Hic honos in Principibus hoc minus censendus est invidiosus, cum fuerit pridem ante eos privatis quoque concessus. Timoleon enim ille Corinthius, qui Dionysii regnum evertit in Sicilia, paternam domum in templi usum convertit, ut scribit in ejus vita Plutarchus. *Bern.*

CAP. 6. *In avito suburbano*] Suburbana sui avi villa. *Idem.*

Nisi necessario] Palatini duo voce auctiores, *non nisi necessario.* Grut.

Caste] Sicuti cum castimonia adire templa solemus. Hinc illa Ciceronis lex: 'Ad Divos caste adeunto:' et, ut ipse interpretatur, 'Caste jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis.' *Beroald.*

Religio est] Nefas habetur. *Bern.*

Horror quidam et metus] Cujus causa tum ea quam prodit auctor opinio, de loci religione præconcepta, et vis imaginationis, tum forte silentium. Virgilius Æneid. II. 755. 'Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.' *Idem.*

Forte] Non adverbium est, ut vulgo putatur: sed ablativus, a recto casu 'fors.' *Idem.*

Cubitum se eo contulisset] Nefas fuisse, cubare in templo vestibus exutis, jucunda exemplorum copia monstravit Janus Gruterus in Suspicionum libellis. *Idem.*

Incerta] Cujus causam ignorabat, unde provenisset. *Beroald.*

CAP. 7. *Infanti cognomen* THURINO *inditum*] Ut apud Græcos infans die quinto lustrabatur, (qui dies ἀμφιδρόμιος dictus est, a ritu quo cursim circa focum gestabatur puer,) sic apud Latinos, octavo quidem puellæ, nono pueri. qui 'dies lustricus' dicitur autori Ner. 6. item Nominalis, quia nomen tum indebatur. Tertullianus 'Nominalia' dixit, exprimendo Græcum 'Ονομαστήρια. Sed alia cognominum ratio fuit, quæ post Nominalia demum a rebus fortuitis aut aliis imponebantur. Caute lateque igitur accipiendum est, quod inquit autor, 'infanti,' et quidem 'recens nato,' Thurini cognomen impositum Augusto. Jam tum enim tertium agebat annum, cum pater, rebus in regione Thurina prospere gestis, hoc ei cognomentum conciliaret. *Bern.*

In memoriam majorum originis] Alteram harum vocum, *majorum originis*, adjectam pro interpretatione existimat Casaubonus. Sin retinemus, *majorum originis*, hoc non ita est accipiendum, quasi majores Augusti e pago Thurino habuissent originem, (non enim habuerunt, etsi quidam illorum ibi consedere,) sed quod Augustus ipse a talibus majoribus. Proavum enim ei ex pago Thurino exprobravit Antonius supra cap. 2. *Idem.*

Quod in regione Thurina recens nato, pater Octavius adversus fugitivos rem prospere gesserat] Eo tempore Octavius F. annum agebat tertium. Caute igitur accipe verbum 'recens:' simul observa, Nominalibus non fuisse

imposita cognomina: sed postea ex occasione captatum omen aut decus. *Casaub.* *Rem prospere gesserat*] Hoc exemplo 'Cossus victoriæ suæ testimonium etiam in cognomen adolescentis filii contulit,' teste Velleio II. 116. 3. Et Asinius Pollio, ductor Germanici exercitus, cum post captas Solonas, Dalmatiæ civitatem, primo meruisset lauream, post etiam consulatum adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium, quem a capta civitate Salonium vocavit. *Bern.*

Imagunculam ejus æream veterem ferreis litteris inscriptam] Seneca epistola V. 'Non habeamus argentum in quod solidi auri cælatura descenderit.' Observo Græcos hanc artem τέχνην ἐμπαιστικὴν nominasse. Athenæus libro XI. in fabrica Nestorei populi: Οἱ μὲν οὖν λέγουσιν ἔξωθεν δεῖν ἐμπείρεσθαι τοὺς χρυσοῦς ἥλους τῷ ἀργυρῷ ἐκπώματι κατὰ τὴν ἐμπαιστικὴν τέχνην. Non existimo autem in hujus artis operibus cælaturam auream, quæ in argentum descendebat, fuisse exemptilem. Quare non assentior viro docto, qui superiorem Senecæ locum de emblematis interpretatur. Nam emblemata, ut e M. Tullii Verrinis scimus, evelli poterant e vasis quibus illigata prius fuerant, et aliis includi. Quod in litteris ejus imagunculæ, quam commemorat Suetonius, non magis fieri poterat, quam cælaturæ aureæ in iis operibus quæ hodie vocamus Damascena. *Casaub.* *Ferreis*] Hujusmodi imaguncularum reliquiæ, quas nobis videre permultas contigit, admonent, ut hic legamus *Ferrugineis*. F. Ursinus. *Ferreis litteris*] Quas in icuncula ærea ferreas dicat litteras Autor, non satis intelligere se profitetur Torrentius, et mendum subesse veretur. Beroaldus *ferrugineis* legit, pro, ferrugine obductis. Casaubonus vero tuetur vulgatam, explicatque similibus exemplis. Ut quod Dio lib. XLIV. pag. 276. A. narrat: 'decretum in Cæsaris honorem factum litteris aurei in pilam argenteam fuisse inscriptum.' Et Græci hanc artem nominarunt τέχνην ἐμπαιστικὴν, et opus ita elaboratum, ἐμπαιστὸν (*ein gelegte arbeit*) quæ indebant, ἐμπαίσματα. *Bern.* *Exolescentibus litteris*] Ob vetustatem evanescentibus, fugientibus, exoletis, evanidis. *Idem.* *Hoc nomine*] Scilicet Thurini. *Idem.*

Principi] Imp. Hadriano, cujus Epistolarum Magister Suetonius fuit. *Idem.*

Inter cubiculares colitur] Imagines dedicatas soliti habere veteres in variis ædium partibus: suorum quidem majorum, ut notum est, in atrio: hoc est, celeberrimo ædium loco et maxime conspicuo. Eorum vero, quos amarent, in cubiculo. At viri docti in bibliothecis, non in cubiculis dedicatas habebant veterum auctorum imagines, ut ex Cicerone, Plinio, Juvenale, aliisque constat. Colebantur autem in cubiculo istæ imagines una cum laribus; et dictum lararium, eorumque custodiæ apponi solitus puer. Posterioribus imperatoribus peculiaris moris fuit, ut in cubiculo ipsorum Fortuna esset aurea, quam morituri ad eum transmittebant qui sibi esset successurus. Vide Capitolinum in Antonino Pio, et Marco Antonino Philosopho; item Spartianum in Severo. *Casaub.*

Nomen prius objici] Nomen prius, est nomen sive cognomen, (scil. Thurini,) quod infans habuerat, pridem autem habere desierat. *Bern.*

Caii Cæsaris] Cum hic de cognominibus Octavii solum agatur, Casaubonus prænomen *Caii* putat omittendum, scribendumque *Cæsaris* tantum. *Idem.*

Augusti cognomen assumsit] Idibus Januariis, anno ab U. C. DCCXVII. se septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Coss. *Idem.*

Testamento majoris avunculi] Testamentis adoptantium heredes non in

bona tantum, sed et nomen adscitos, præter hoc nostrum, alia in Autore sunt exempla: ut Cæs. LXXXIII. 4. Aug. 101. &c. Hinc apud Ovidium Metamorph. XV. sub fin. 'Tu facies, natusque tuus, qui Nominis Heres Impositum feret unus onus.' Quo circuitu verborum Augustum significat. Porro major avunculus hic dicitur frater aviæ: quomodo patruus magnus est avi frater. Cæsar ergo major erat avunculus Augusti, quia frater fuerat Juliæ, ex qua genita est Atia mater Augusti. *Idem.*

Munatii Planci sententia] Hic cum Galliam Comatam regeret, Lugdunum condidit: quæ mox civitas temporibus Senecæ incendio deflagravit. Plancos dici voluerunt eos, qui supra modum pedibus planis essent: a tabulis planis, quæ plancæ appellantur. Plin. in octavo: 'Nec pontes asini transeant, per raritatem plancarum translucentibus fluviis.' *Beroald.*

Romulum appellari oportere] Tractatum etiam in Senatu, an quia condidisset Imp. Romulus vocaretur: sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scil. jam tum, dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur, hoc est, inter Divos referretur. Flavius.

Augusta dicantur, ab auctu] Imperatores Romanos ab augendo Imperio dictos Augustos, constans multorum est opinio. Sed certum est, 'augere' longe diversa quam isti volunt accipi notione, et esse verbum sacrum, ideo tributum Imperatori, ut major homine, proindeque σεβαστὸς, hoc est, veneratione et adoratione dignus censeretur. *Bern.* *Ab auctu*] Vel ominis boni gratia: vel, ut ait Dio, ὡς καὶ πλεῖόν τι, ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὤν. Nam 'augere' verbum erat sacrorum. Infra hoc libro, 'augeri hostias jussit.' In dedicatione aræ Narbonensis: SI. QVIS. HVIC. ARAE. DONVM. DARE. AVGERIQVE. VOLET. LICETO. Inde mactus, magmen, et magmentum. *Casaub.*

Vel ab avium gestu, gustuve] Festus *gustatuve:* quod malim. Docti viri gestum avium ad tripudium solistimum referunt: sed, meo judicio, non bene: nam ad augurium ex avium volatu referri debet: non enim volatum tantum observabant, sed et quomodo se gererent in volando. Inde illa avium divisio in disciplina augurali, alias auspicium facere ore, alias ore et alis, alias volatu et alis. *Idem.* *Gustuve*] Festus augustum locum dictum notat 'vel ab avium gestu, vel ab avium gustatu, quia aves pastæ id ratum fecere.' Ex quo loco etiam hic rescribendum *gustatuve* vult Casaubonus: non necessario; nam quod gustus idem cum gustatu sit, exemplis ostendit Salmasius ad Tertull. pallium pag. 241. *Bern.*

Augurio] Auguriorum tria genera fuisse ex Servio observamus. Erant enim aut 'oblativa,' quæ non poscebantur, aut 'impetrativa,' quæ optata eveniebant, aut 'stativa,' in queis considerabatur, quo in loco auguria peragi deberent. *Brisson.*

Condita Roma est] Ut Romulo, Urbem excitaturo, duodecim se vultures ostenderunt, sic Augusto, primo consulatu augurium capienti, totidem sunt oblati: vide infra cap. 95.

CAP. 8. *Quadrimus*] Natus quatuor annos; sicuti bimus et trimus dicitur duorum vel trium annorum. *Bern.*

Aviam Juliam] Matrem Atiæ, quæ Cæsaris Dictatoris fuit soror. Quintil. XII. 6. pr. 'Cæsar Augustus, duodecim natus annos, aviam pro Rostris laudavit.' Necessariam autem esse Reipub. præfuturis eloquentiam, egregie demonstrat Plutarchus in aureolis administrandæ Reip. præceptis cap. 2. *Idem.*

Quadriennio post] Nimirum ætatis anno decimosexto: atque ideo ante legitimum tempus. Nam demum

post annum decimum septimum (quæ ætas et militiæ fuit apta) togam virilem sumere consuevisse Romanos ingenuos, omnibus est receptum. Hoc exemplo postea factum, ut Neroni vix pubescenti 'virilis toga maturaretur, quo capessendæ Reipub. habilis videretur.' *Idem.*

Virili toga] Sic dicta, quod qui eam, posita puerili prætexta, sumerent, in viros transcriberentur. Dicta eadem 'pura,' hoc est, nullo purpuræ prætextu distincta: item 'libera,' quia pueritiam egressis, quoddam libertatis initium erat, cum antea custodirentur a pædagogis. *Idem.*

Militaribus donis] Donorum militarium duo genera: Minora et Majora. Minora sunt, quæ ob læsum aut dejectum hostem data. Majora, ob servatum civem, aut aliam majoris usus fortitudinem. Minora sunt hasta pura, quod jaculi genus sine ferro: phiala sive armilla, quæ pediti, phalera, quæ equiti, dabatur: item vexillum, idque vel purum, quod uniusmodi coloris, nec tinctum, vel bicolor, quod diversi coloris. Majora dona sunt coronæ, quæ plures, ob plures caussas. *Lipsius.*

Triumpho Africano] Quem egit Cæsar devictis in Africa Scipione, Juba, et Catone. *Bern.*

Demeruit] Sibi conciliavit atque devinxit. *Idem.*

Super itineris industriam] Celeritatem in adeunda Hispania. 'Super' hoc loco est ultra, præter. *Idem.*

Post receptas Hispanias] Codex Salmas. *Spanias.*

Apolloniam] Vulgo his temporibus Valonia nominatur. Stephanus urbes Apollonias numero vigintiquinque percenset. *Beroald.* Post sinum Rhizicum Lissus est, et Acrolissus, et Epidamnus a Corcyræis condita, quæ nunc a peninsula, cui imposita est, nomen Dyrrachii tenet. Inde Apsus et Aous fluvii, atque prope hunc Apollonia urbs legibus optimis temperata, condita a Corinthiis et Corcyræis, dissita a flumine stadiis X. a mari LX. Strabo.

An proximas legiones] Macedonicas puta. Velleius II. 59. 6. *Bern.*

Urbe repetita hæreditatem adiit] Quam tamen Brundisii jam creverat, et nomen Cæsaris usurpare cœperat. *Casaub.* Heredes scripti hereditatem cernere quandoque jubebantur, rogabanturve. Plinius lib. X. Epist. ad Traj. 'Julius Largus rogavit testamento, ut hereditatem suam adirem cerneremque.' Quod uti fieret, docet Ulpianus Tit. XXII. 'Cretio est,' inquiens, 'certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, nec ne, velut: Titius heres esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poterisque: nisi ita creveris, exheres esto.' *Brisson.*

Hereditatem adiit] Hereditatem adeuntes hoc verbo 'adeo' utebantur, ut ex l. eum qui, § ult. ff. eo, et Ulpiano Tit. XXII. liquet. *Idem.*

Dubitante matre] Non placebat Atiæ matri Philippoque vitrico, adiri nomen invidiosæ fortunæ Cæsaris: sed asserebant salutaria Reipublicæ terrarumque orbis fata conditorem conservatoremque Romani nominis. Sprevit itaque cœlestis animus humana consilia; et cum periculo potius summa, quam tuto humilia, proposuit sequi, maluitque avunculo, et Cæsari de se, quam vitrico, credere, dictitans, nefas esse, quo nomine Cæsari dignus esset visus, semetipsum videri indignum. Velleius.

Vitrico vero Marcio Philippo] Cui post obitum Octavii nupserat Atia mater Augusti. Velleius II. 60. *Bern.*

Sigillatim] Cod. Salmas. *singillatim.*

Neque per tempora] Non temporum seriem, sed rerum distinctionem observando; ut scilicet agatur primum de publica Augusti vita, deinde de

privata: et in publica, suo loco de bellis tum civilibus, tum externis; alio loco de magistratibus, &c. *Idem.*

Per species] Ut alio bellica gesta loco, alio politica, alio œconomica dicantur. Hæc sparsim, non per tempora scilicet, sed ut suo quæque loco referantur. *Subell.*

CAP. 10. *Necem avunculi vindicare*] Avunculi magni, Cæsaris. Paullus JC. 'Omnes heredes, vel eos qui loco heredum sunt, officiose agere circa defuncti vindictam convenit.' *Bern.*

Tuerique acta] Adeo enim non successit percussoribus Cæsaris, ejus acta rescindere parantibus (Sueton. Cæs. 82.) ut Ciceronis hæc extet querela ad Attic. XIV. 17. 'Quacumque nos commovimus, ad Cæsaris non modo acta, verum etiam cogitata revocamur.' Acta porro dicuntur hoc loco decreta, leges, edicta, cæteraque ab eo gesta, qui togatus in Repub. cum potestate imperioque versatus est. *Idem.*

Et vi nec opinantes] Sensus est: Augustus Brutum Cassiumque subvertere statuit primo vi et inopinato: deinde, cum id non procederet, (quia prævisum periculum subterfugerant,) legibus ac judicio. 'Nec-opinantes' est unica dictio qua utitur quoque Livius XLI. 7. 'nec-opinata obsidio' dixit, pro inopinata. *Idem.*

Periculum subterfugerant] Non hoc dicit: Brutum et Cassium veritos Octavium, urbe discessisse. Nam Romam ante deseruerant, metu Antonii. Puto igitur Octavium per milites Cæsarianos insidias struxisse illorum vitæ, quo tempore Antii erant, et per Italiam vagi errabant, ut ex epistolis Ciceronis apparet. *Idem.*

Legibus aggredi] Lege Cornelia de sicariis, aut Julia de vi publica, aut Julia majestatis. *Casaub.*

Deferre] Accusare. Nam Accusator rei nomen deferebat, Judex vero quæstionis recipiebat: Cic. IV. in Verrem: 'Palam de sella ac tribunali pronuntiat, si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese ejus nomen recepturum: et simul, ut ad caussam accederet, nomenque deferret, Agathinum novum affinem atque hospitem cœpit hortari.' *Brisson.*

Ludos autem victoriæ Cæsaris ipse edidit] Vir doctus refert ad Palilia, (id est, urbis natalem,) quibus celebrata ex SCto. memoria Cæsarianæ victoriæ de Pompeii liberis in Hispania victis: sed falli eum ex Ciceronis epistolis intelligimus. Dies Paliliorum fuit XI. Kal. Maii. Hos vero ludos adhuc parabat Matius XV. Kal. Jun. nec nisi aliquanto tempore post sunt editi. *Casaub.* *Victoriæ*] Pharsalicæ. Plinius Veneri Genitrici sacros fuisse ait. Appianus, templum Victoriæ Cæsarem in Pharsalia vovisse tradidit. Varro Venerem et Victoriam eandem esse sentire videtur. *Sabell.*

Non audentibus facere quibus obtigerat id munus] Ludos institutos ob perfectionem fani Veneris, quos vivo adhuc Cæsare quidam sese celebraturos receperant, sed tum, sicut et equestre certamen Palilibus, negligebant, ipse suis sumptibus, tanquam ad se ratione generis pertinens, ad captandam populi gratiam, fecit. Dio Cassius.

In locum Trib. plebis candidatum se ostendit] Inclinantibus Reip. fatis, vetera instituta neglectui habita. Sic patricius Octavius ad Tribunatum plebis adspiravit, quem, cæteris magistratibus varie commeantibus, constanter hactenus plebeii sibi vindicaverant. Unde P. Clodius, ut locum illum adipisceretur, a patribus ad plebem, traducente Cæsare, transiit, supra Jul. c. 20. Ne quid tamen dissimuletur, antiquiori etiam ævo duos patricios consularesque, Sp. Tarpeium et A. Æternium, in Tribunorum

pl. collegium cooptatos legimus apud Liv. lib. III. Vel dicamus, esse diversa, 'profiteri' se Candidatum, et 'ostendere:' Augustum non quidem professum esse suum nomen inter Candidatos tribunatus; sed præ se tulisse tamen, se illum honorem appetere, et populum, ut ultro, nec professo conferret, sollicitasse. *Bern.*

Necdum Senator] Lex erat, ut crearentur tantum e Senatu, id est, ut nemo Tribunus esse posset, nisi qui antea Senator: Senator tamen plebeius. Appianus ambigit, rectene id referatur ad Syllam. 'Nec constat,' inquit, 'an Tribunatum, uti nunc est, a plebe ad Senatum transtulerit.' *Lipsius.*

Vel præcipuum adjutorem] Propter beneficia Cæsaris Dictatoris collata in ipsum Antonium: et quia se semper acerrimum propugnatorem Cæsaris præstiterat Antonius. *Beroald.*

Ac ne publicum quidem et translatitium jus] Jus translatitium Græcis ἐγκύκλιον δίκαιον: quasi ordinarium, in quotidiano usu positum. Demosthenes in Aristogitonem oratione priore, ᾧ οὐδὲ τῶν ἴσων, οὐδὲ τῶν ἐγκυκλίων δικαίων μετουσίαν διδόασιν οἱ νόμοι. *Casaub.* *Publicum jus*] Est autem jus publicum, quod omnibus patet, quo promiscue omnes utuntur. Quod indignius erat, Augusto negari ab Antonio, quod minimo cuique civium erat concessum. Porro jus tralatitium seu translatitium, dixerim, idem esse fere quod jus publicum. Jungit certe ut cognata Plinius IX. Epist. 37. pr. 'Translativa hæc et quasi publica officia ab amicis exigere,' hoc est, vulgaria, et ab omnibus passim usurpata, nedum ab iis qui exquisite amicitiam colunt. Vetus edictum translatitiumque dicitur, quod ex veteri et recepto jure, eoque quod antea obtinebat, componebatur. Translatitie, est perfunctorie, negligenter, obiter. *Bern.*

Ad optimates se contulit] Inprimis ad Ciceronis autoritatem tutelamque. Priscianus lib. V. 'Optimates sunt, qui defendunt senatores: populares, qui defendunt populum.' *Beroald.*

Provincia] Citeriore Gallia, quam Decimus Brutus obtinebat, datam sibi primo a Cæsare, mox confirmatam decreto Senatus. Antonius vero a populo hanc provinciam per plebiscitum sibi dari impetravit: et cum illic circumsideret Mutinam, et oppugnaret Brutum, autore Cicerone, hostis patriæ judicatus est. *Bern.*

Percussores ei subornavit] Multitudini fictum ab Antonio crimen videtur, ut in pecuniam adolescentis impetum faceret. Prudentes autem et boni viri et credunt factum et probant. Cicero. Divus Augustus, duodevicesimum egressus annum, jam pugiones in sinu amicorum abscondit: jam insidiis M. Antonii Cos. latus petiit. Seneca. *Ei subornavit*] De his insidiis non eadem omnes tradunt. Velleius II. 60. 3. plane factum negat. 'Mox,' inquit, 'Antonius, velut insidiis ejus petitus, sceleste insimulare Augustum cœpit: in quo turpiter deprehensa ejus vanitas est.' *Bern.*

Periculum] Velleius II. 60. 6. 'C. Cæsar juvenis quotidianis Antonii petebatur insidiis.' *Casaub.*

Veteranos] Cicero: 'Cæsar annis multis minor (Pompeio) veteranos, cupientes jam requiescere, armavit.' Atque hæc legio Evocatorum appellata fuit, quod missi facti a militia, rursus ad eam convocarentur. *Bern.*

Jussusque, &c.] Hoc decretum Senatusconsultis honorificis aliis cumulatum fuit: ut scilicet aurata ei poneretur statua: ut senator esset, utque sententiam posthac inter consulares diceret, et jus petendi consulatus haberet decennio ante ætatem legitimam, &c. *Idem.*

Pro prætore] Cicero Philippica V. 'Sit pro Prætore eo jure, quo qui

optimo: qui honos quanquam est magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet.' Idem paullo post, ita decernendum censet: 'Senatui placere, C. Cæsarem C. F. pontificem, proprætorem, Senatorem esse, sententiamque loco prætorio dicere: ejusque rationem, quemcunque magistratum petet, ita haberi, prout haberi lege liceret, si anno superiore quæstor fuisset.'

Cum Hirtio ac Pansa] Iisdem Cal. Januar. et inierunt isti consulatum, et Senatusconsultum est factum, auctore Cicerone, quo hic honos Octaviano delatus. *Bern.*

D. Bruto opem ferre] Quem Mutinæ obsidebat Antonius. *Idem.*

Sine paludamento] Hoc erat ἥττης, et turpis fugæ argumentum: nam in summo periculo aut fuga, soliti duces paludamenta et omnia insignia honoris ponere. Cæsar III. De Bello Civ. 'Pompeius, cum jam intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus Imperatoriis, decumana porta se ex castris ejecit.' Horatius de Antonio: 'Terra marique victus hostis, Punico Lugubre mutavit sagum.' *Casaub.*

Non modo ducis, &c.] Ammianus Marcellinus XXV. 13. 'Corporis munus a milite, ab imperatore vero animi poscitur.' Onosander Strateg. c. 33. pr. 'Imperatoris prudentia plus robore valet.' *Idem.*

Legionis suæ] Quare suæ, si toti exercitui præfuit? Aut igitur suam vocat, quam eo in prælio circa se habuit, aut appositum legionis nomen scriba non intelligens, textum corrupit. Magis tamen placet, ut suam vocet quam ante collegerat, quam ad eum Martia et Quarta transfugerent. Dio evocatorum legionem appellat. *Torrent.*

Aquilam humeris subiisse, diuque portasse] Quod sane mirum: nam et signa militaria scimus fuisse tanti ponderis, ut iis portandis vix valentissimi humeri sufficerent: et Octavius nec ætate ea tum fuit, nec lacertis illis, ut sine maximo conatu par oneri esse posset. Herodianus in Caracalla ut arduum et rarum notat, quod suffecerit bajulandis interdum signis, dum per omnia militibus suis vult facere se æqualem. Auctor historiæ Miscellæ, libro XI. de Constantini labore loquens: 'Constituit itaque certos signiferos, qui in eo laborarent, quorum opus erat, ut vicibus humeris eum veherent, et omnes acies ita lustrarent.' *Casaub.*

CAP. 11. *Hirtius in acie, &c.*] Hirtius inter Antonianos viriliter pugnans, confossus est: Pansa vero sagitta percussus in ilia, Bononiam delatus. *Bern.*

Pansa ex vulnere] Cadaver Hircii et Pansæ Romam deferri jussit Augustus, in quorum funere libitinarii rerum suarum usum ministeriumque gratuitum præstiterunt, quia pro Rep. dimicantes occiderant. *Beroald.*

Rumor increbuit, ambos opera ejus occisos] Dicebatur, ubi decreto patrum, fasces, et jus prætoris invaserit, cæsis Hirtio et Pansa, (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sive milites Hirtium, et machinator doli Cæsar abstulerat,) utriusque copias occupavisse, extortum invito senatu consulatum, armaque quæ in Antonium acceperit contra Remp. versa. Tacitus. *Increbuit*] In Memmiano et omnibus melioris notæ libris scribitur *increbruit.* Casaub.

Consulibus orbata] Privata ceu parentibus, quorum instar Consules sunt Reip. Nam hoc proprie est orbari. *Bern.*

Glyco Medicus] 'Glaucon' Bruto est epist. 6. Nominis argumento Græcum fuisse colligitur: quæ natio præcipue medicinam Romæ professa. *Idem.*

Ab ipso interemptum] Ob id, credo,

multis persuasum, quia cadenti Consuli primus omnium Augustus affuit, ut ait Appianus. *Sabell.*

Cap. 12. *A M. Lepido receptum*] Antonius sæpius in conspectum veniens militum, cum et Lepido omnes imperatores forent meliores, et multis Antonius, dum erat sobrius, per aversa castrorum proruto vallo militibus receptus est: qui titulo imperii cedebat Lepido, cum summa virium penes eum foret. Velleius.

Cæterosque duces et exercitus consentire pro patribus] Si ad verba Suetonii attendimus, non possumus alteram lectionem, *pro partibus*, damnare: prorsus enim videtur ad M. Antonium, Lepidum, Plancum et Silanum respicere, eosque exercitus, qui in Gallia Cisalpina tum erant. Nam et horum magnus fuit pro patribus consensus: quod Velleius, Plutarchus, aliique narrant. Inde illa tam subita victi Antonii velut in integrum restitutio: habuit enim hic quoque eo tempore de quo sentit auctor, legiones septemdecim: totidem videlicet, quod Bruto Cassioque tribuit Velleius. *Casaub.*

Caussam optimatium] Augustus descivit a Cicerone, caussamque senatorum, quæ ad libertatem asserendam spectabat, deserens, Antonio reconciliatus est. *Beroald.*

Alii se puerum] Dio lib. XLVI. de Octavio: 'Is cum alia indigne ferens, tum in indignissimo, quod puer (μειράκιόν τι καὶ παῖς) vocaretur, omni dilatione amputata, ad arma et vim animum adjecit.' Ita autem vulgo tum Romæ appellitabatur. Atticus scribens Ciceroni XVI. epistola 15. 'In præsentia belle iste puer retundit Antonium.' Sed et decreto senatus cautum legimus, 'ne quis eum puerum diceret, ne majestas tanti imperii minueretur.' *Casaub.*

Alii ornandum tollendumque jactassent] Jocum Ciceronis Octavius mox Romam reversus ad rapiendum magis quam petendum consulatum, non invenuste ἀντεμυκτήρισε. Venienti enim ad se Ciceroni, suaque in illum officia venditanti, respondit non aliter quam, ὅτι τῶν φίλων αὐτῷ τελευταῖος ἐντυγχάνοι. Ita Appianus: hoc est, *Quod amicorum novissimus eum salutaret*, sententia acuta et ancipiti. *Idem.* *Alii tollendum*] Beroaldus locum hunc enarrat ex istis verbis epistolæ Bruti, quæ est vicesima libri undecimi familiar. Ciceronis: 'Labeo Segulius narrat mihi, apud Cæsarem (Octavium) se fuisse, multumque sermonem de te habitum esse: ipsum Cæsarem nihil sane de te questum, nisi quod diceret te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum: se non esse commissurum, ut Tolli possit.' Hinc enim apparet, ambiguum esse tollendi verbum. Aut enim extollere, sublimare, significat: aut, in quem sensum accepit Octavius, e medio tollere, occidere. Mihi videtur aliud præterea hic acumen subesse, et respexisse Ciceronem ad ritum illum ornandi victimas prius, quam occidantur. Possit et allusum videri ad ornamenta, hoc est, armaturam, gladiatorum in mortem pugnantium. Vide Lipsii Saturn. II. 17. *Bern.*

Ne aut sibi] Omnes quidem libri *ne aut sibi:* sed et Torrentius, et Gruterus, et illis nec visis Freinshemius, *neque* legendum censuerunt. *Idem.*

Par gratia] Dignum præmium. *Id.*

Pœnitentiam prioris sectæ approbaret] Hoc est, ostenderet, quam se pœniteat, quod priorem sectam (partes optimatium) secutus erat. *Idem.*

Nursiones grandi, &c.] Dioni lib. XLVIII. in hac historia, parum convenit cum Suetonio. Ceterum, non est dubium, prætextum illum fuisse quem ait Tranquillus, non veram caussam, quæ non alia fuit, quam pecuniæ ad militibus largiendum inopia. Quæ res Octavium sæpe ad magnas crudelitates, non προηγουμέ-

νως, sed ἐξ ἀνάγκης impulit. *Casaub.* Nursiam, quæ hodie vulgo *Norsa*, in Sabinis collocat Plinius III. 12. Ptolemæus in Umbria. *Bern.*

Pendere] Solvere. Tractum est a pecunia, quæ antiquitus pendebatur. Libralis enim et dupondius appendebatur assis. unde 'æris gravis pœna' dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur: item impendia, et dependere. Quin et militum stipendiorum, hoc est, stipis ponderandæ pensatores, libripendes dicuntur. *Idem.*

Extorres egit oppido] Dio lib. XLVIII. 'ut urbe agroque omni cesserint.' Mira sævitia: sed cujus exempla in historia Romana multa. *Casaub.*

Tumulo publice exstructo adscripserant] B. Brissonius lib. VII. formular. Rom. et Joh. Kirchmannus funer. Rom. III. 19. et 20. de monumentorum titulis inscriptionibusque consulendi. *Bern.*

CAP. 13. *Inita societate*] Antonius, Lepidus et Augustus, congressi in modica insula Labinii fluvii, haud procul Mutina, se triumviros Reip. ad tollendas, ut aiebant, civiles dissensiones crearunt, et proscriptis Senatoribus trecentis (inter eosque Cicerone) Equitibus Rom. 2000. totum imperium inter se sicut patrimonium suum sunt partiti. Hac triumvirali proscriptione nihil unquam atrocius aut immanius extitisse scribit Plutarchus in Antonio, cap. 25. *Idem.*

Philippense bellum] Quod in campis Philippensibus gestum est ab Augusto et Antonio contra Brutum et Cassium. Philippos Thraciæ, sive, ut vult Stephanus, Macedoniæ urbem, a Philippo Macedone munitam appellatamque, describit eleganter Appianus Civil. IV. *Idem.*

Invalidus atque æger] Ex hydrope scilicet. Plinius VII. 45. *Idem.*

Ad Antonii cornu fuga evaserat] More Romano, duo cornua, dextrum lævumque, mediam aciem protegebant: de quibus Lips. Milit. Rom. IV. 6. Accidit autem in hoc prælio, ut Augustus cum suo cornu, quod erat sinistrum, a Bruto superaretur: et e contrario Antonius superaret in dextro Cassium. Unde Cassius victus Brutum quoque victum esse falso credens, jugulandum se Pindaro liberto præbuit. *Idem.*

Nec successum victoriæ moderatus est] Palatini tres, *successu*, quod Casaubonus probat: Velleius II. 66. 2. temporibus more suo serviens, Augustum 'coactum fuisse' scribit, ut in proscriptos sæviret. Et sane hoc ingenium est victoriæ bellorum civilium, 'quæ etiamsi ad meliores venit, tamen eos ipsos ferociores impotentioresque reddit; ut, etiamsi natura tales non sint, necessitate esse cogantur.' *Idem.*

In splendidissimum quemque captivum, non sine verborum contumelia sæviit] Al. *secuit*, sine *in* ante *splendidissimum*, quæ lectio mire sævitiam Octavii intendit. *Secuit* enim, vel ad flagellationem ante supplicium (qui mos in servis receptus olim) referendum: ut apud Horat. de Mena: 'Sectus flagellis hic Triumviralibus,' vel ad quodvis aliud sævæ excarnificationis genus. Sic τέμνειν apud Græcos. et Matthæi cap. 24. ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν. Sic etiam Latini 'scindere' verbum usurpant. Martialis: 'Mavis, Rufe, coquum scindere quam leporem.' Et revera sectio usurpata olim in suppliciis, præsertim servorum. Princeps Poëtarum vocat διαμελεϊστὶ τάμνειν, 'Οδυσσ. Σ. Nota etiam illa e XII. tabulis de confessi æris judicatis nec solventibus, TERTIIS. NUNDINIS PARTEIS. SECANTO. *Casaub.* *Verborum contumelia*] Alii codices *verberum*, hoc est, αἰκίᾳ. *Idem.* *Sæviit*] Prior itaque lectio retinenda: quæ non tamen hoc vult, quasi sævitia illa in verbis contumeliosis constiterit, ca-

que præcipua miseriarum pars fuerit, ut placet Grutero: sed quod factorum sævitiam verborum contumelia sit comitata. *Bern.* *Sæviit*] Editio Torrentii *sævit*, more Romano, qui neque consonantes neque vocales temere geminabant, et sic fere scribebant, abit, perit, pro abiit, &c.

In volucrum potestatem fore] Sic Cic. Pro lege Manilia: 'cum vestros portus in prædonum fuisse potestatem sciatis.' *Torrent.* Ita 'in conspectum fuisse' cap. 16. *In volucrum, &c.*] Editiones aliæ *potestate.* Turnebus Adversar. xxiv. 15. emendat, *jam istam volucrum fore potestatem.* Porro in volucrum potestatem dicitur esse sepultura, quando aves facultatem habent cadaver relictum discerpendi, et recondendi intra ventrem tanquam sepulcrum.

Sortiri vel dimicare] Al. *sortiri vel micare.* Ea si placet lectio, notemus loquendi genus: sic enim loquitur quasi diversa essent sortiri et micare: quum non aliter differant quàm ut genus et species. Glossarium: *micare*, λαγχάνειν. Sortitionis varii erant modi: micare, de ea dicitur, quæ fit per digitos subito expansos sub certo numero. Etiam in contractibus faciendis, si de pretio aliave qua re non conveniret, micatione controversiam tollebant: sic res in foro, sic carnes de lanio emebantur. Quod tamen postea jure mutatum est, cautumque ut sub exagio, hoc est, πρὸς σταθμὸν, non micatione, carnes emerentur. Lapis vetus: Ex Auctoritate. Turci. Aproniani V. C. Praefecti. Urbis. Ratio Docuit. Utilitate. Suadente. Consuetudine. Micandi. Summota. Sub Exagio. Potius. Pecora. Vendere. Quam. Digitis. Concludentibus. Tradere. Hinc ortum putem proverbium, 'Dignus qui cum vel in tenebris mices.' *Casaub.* *Tò micare* comprobat Codex Salmasii.

Qui se] Porro pro *qui se obtulerat* Palatini, teste Grutero, habent *quia se obt.* rectius, opinor. *Bern.*

Fœdissimo convitio] Favonio Cynicam loquendi ferociam tribuit et Plutarchus Brut. c. 50. et alioqui etiam captivos damnatosque, quibus vitæ spes projecta, liberi erga imperantes oris esse solere, testatur exemplum Hermolai, cujus ad Alexandrum oratio virulentiæ plena extat apud Curt. viii. 7. *Idem.*

Municipalibus agris] Decem et octo opulentissimarum Italiæ urbium agrum ab Antonio, Augusto, et Lepido, in triumviratu ineundo militibus destinatum, Appianus autor est lib. iv. Civil. *Idem.*

Pelli se] Tales, in coloniarum deductione, imprimis frequentatæ querelæ. His enim ut nihil ad vim imperii firmius, ita nihil in subditos cogitari potuit tristius. Miseri provinciales momento temporis bonis et fortunis omnibus provolvebantur. idque nihil ausi, nihil meriti, sed pro crimine omni, opes aut opimi agri. Solus Octavianus in sola Italia xxviii. colonias collocavit: in provinciis quot libuit. Nec alia res magis, ut ego scio, exitio fuit Gallis Hispanisque. *Lipsius.*

Cap. 14. *L. Antonium*] M. Antonii Triumviri fratrem. Post Cæsaris interitum ita accidit, ut uno tempore M. Antonius Consul esset, Caius alter frater prætor, Lucius, qui tertius erat, Tribunus plebis: sed is Lucius sub id tempus, quo ad Perusiam bellatum est, Consul erat. *Sabell.*

Res novas molientem] Cum constet, non tam belli caussam eum præbuisse, quam Fulviæ præbenti secundas egisse. Hic enim est L. Antonius, qui cognomen meruit Pietas, propter insignem pietatem, ut Dio ait, in fratrem: ut ego putabam, in Remp. quam ille omni ope annisus est vindicare in pristinam libertatem. *Casaub.*

Perusiam] Perusia (quæ Appiano

'Perisia,' Eutropio 'Perusium,' et hodie, antiquo nomine retento, *Perugia*, recepta Italis pronuntiatione) Tuscorum urbs est, Apennini colli insidens. *Bern.*

In XIV. ordinibus sedentem] Senatui in Amphitheatris sua sedes fuit: sua Equiti, sua Plebi: illam, Orchestram dixere; alteram, Equestria; tertiam, Popularia. Equestria lege vetere XIV. gradus tenuere. Itaque passim legitur 'sedere in quatuordecim,' et pro ipsa equestri dignitate. Ut autem numerus idem sub principibus fuerit, aucto immaniter numero Equitum, non videtur probabile. *Lipsius.*

Excitari] Theatrale verbum, de his qui occupato non suo loco surgere jubentur. *Idem.*

Per apparitorem] Ministrum. Apparere enim est præsto esse ad obsequium: unde et apparitores constat esse nominatos: author Servius. Quinetiam apparitura dicitur ipsum ministerium. Scribit Tranquillus in lib. de Gramm. Orbilium apparituram fecisse magistratibus. *Beroald.*

Dilato] Divulgato. Sic autor in Cæs. c. 33. 'fama distulit.' *Bern.*

Circa murum Perusinum] Cæsar munitiones quoque altiores fecit, additis M. D. ligneis turribus sexagenos pedes inter se distantibus et crebris propugnaculis. Appianus.

Quæ oppido eruperat] Liber opt. *qui oppidum eruperant*. Recte. *Torrent.*

CAP. 15. *Moriendum esse*] Ita C. Marius, civili bello victor, iratus, necessariis Catuli deprecantibus non semel respondit, sed sæpe, 'Moriatur.' *Bern.*

Dedititiis] Qui se dediderunt in victoris potestatem. *Idem.*

Utriusque ordinis] Senatorii et equestris. *Idem.*

Ad aram D. Julio exstructam mactatos] Mos notus ex Tertulliano De spectaculis, et Servio ad illum versum, 'Viventes rapit inferias quos immolet umbris.' Trogi breviator libro XI. de Alexandro: 'Prima illi cura paternarum exequiarum fuit: in quibus ante omnia cædis conscios ad tumulum patris occidi jussit.' Tacitus de clade Vari, in primo Annalium: 'Adjacebant lucis propinquis Barbaræ aræ, apud quas Tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant.' Sic Spartacus fugitivus, Crixo occiso, trecentos e captivis Romanis immolat: auctor Appianus. *Casaub.*

Idibus Martiis] Quo die scilicet in Senatu Cæsar occisus.

Hostiarum more] Valerius Maximus: 'Damasippi jussu principum civitatis capita hostiarum capitibus permista sunt.' Livius lib. VII. 'Nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quam quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt: qua fœditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit.' Cur tantæ ignominiæ hoc mortis genus haberetur, modus efficiebat, quem aperit paucis verbis Florus lib. II. c. 5. 'Legatos quippe nostros, ob ea quæ deliquerant jure agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas securi percussit.' Olim securi tantum sontes puniebantur: postea etiam gladio: hoc supplicium illo lenius et honestius visum. *Casaub.*

Conspecto] Dictum ut consulto, composito, &c. Cui vocabulo, quippe minus usitato, superscriptæ interpretationes in contextum forsan irrupere. Unde varietas ista lectionum enata: *consulto, proposito, conspirato;* Lipsius tamen in Electis I. 12. scribendum contendit *compecto*, ut veteres loquebantur: vel, quod, nunc usitatius est, *compacto:* quomodo 'compacto rem agere,' et 'rem de compacto geri' dixit Plautus, hoc est, ἐκ συνθήματος, quadam collusione. *Bern.*

L. Antonii] Probo judicium Freinshemii, duas hasce voces irreptitias censentis, quas ineptus glossator ideo

huic loco inseruit, quod modo præcesserat Antonii mentio. Sed non erant necessariæ, cum nec Augustus bellum id conflans scire posset, quisnam se ducem diversarum partium professurus esset: nec referret, utrum Antonius id faceret, an alius quilibet. *Idem.*

Confiscatis] Fisco adjudicatis. Observa, fiscum proprie dici principis: ærarium vero publicum Pop. Rom. Quod evidenter ostendit illud Plinianum ex Paneg. ‘At fortasse non eadem severitate fiscum, qua ærarium, cohibes: imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico, credis.’ Quinetiam Jurisconsulti, titulo, Nequid in loco publico fiat, hoc idem declarant his verbis: ‘Res fiscales, quasi propriæ et privatæ principis sunt.’ *Beroald.* Fisci, fiscinæ, fiscellæ, spartea sunt utensilia ad majoris summæ pecunias capiendas. Unde quia major summa est pecuniæ publicæ, quam privatæ, ut pro censu privato loculos et arcam et saccellos dicimus, sic pro publico thesauro, ærarii dicitur fiscus. *Asconius.*

CAP. 16. *Bellum Siculum*] Adversus Sextum Pompeium Magni filium. Copiose describitur a Dione l. XLVIII. et XLIX. Appiano Civil. v. *Bern.*

Sed diu traxit intermissum sæpius] In longum protulit. A. U. C. DCCX. incipit Sex. Pompeius in Hispania tum latitans emergere, et Asinium Pollionem prælio fundit. A. U. C. DCCXVIII. a Cæsare Lepidi copiis adjuto, debellatur. *Casaub.*

Duplici naufragio] Pompeius, ne hac quidem tot naufragiorum occasione usus, tantum Neptuni sacris operabatur et Salaciæ, quorum etiam filium appellari se sustinuit; imo fertur, eum his successibus inflatum mutasse paludamentum quoque, cæruleumque sumpsisse pro puniceo, adoptatum a Neptuno scilicet. Appianus.

Per æstatem] Non sine caussa notat. Nam neque solet fieri in illo mari: et calamitas Cæsaris ejusmodi fuit, ut confessione omnium ira Deum adversus ipsum, favore adversus Sextum, accidisse videretur. Propterea ἐχαυνώθη (*superbia est elatus*) miser Sextus, vitio usus humani ingenii. *Bern.*

Commeatus] Siciliam ‘insulam frugum feracem cellam penariam Reipub. nutricem plebis Rom.’ appellant. Eam obtinente, et mare infestum habente Sexto Pompeio, impedita re frumentaria, populus Rom. fame laborat, quam imperii Augusti malis annumerat quoque Plinius VII. 45. *Idem.*

Et ad remum datis] Non in pœnam: ne erres; sed simpliciter intellige factos remiges: nam aliud sonat vulgo hoc loquendi genus. Non enim affecti pœna servi, sed manumissione ad conditionem translati meliorem, ut remiges liberi, non affixi essent, et opinor, una milites. *Casaub.* Josephus Ἀρχαιολ. ιζ′. Καὶ ὁ Καῖσαρ τὸν μὲν ψευδαλέξανδρον ἐρέσσειν ἐν τοῖς ναύταις καταλέγει. Ex hoc liquet, non voluntariis semper remigibus usos veteres, sed etiam compeditis, damnarique noxios quosdam solitos, ut ad metalla, ita ad triremes, aut quadriremes, qui mos in Gallia inoluit. Valer. l. IX. ‘Sed cum plenis impudentiæ velis, ad summum audaciæ gradum fertur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixus est.’ *Brodæus.*

Portum Julium, &c.] Tyrrheni maris a lacu Lucrino separationem (quam Plinius inter mirabilia Romanorum opera numerat) secuit atque delevit Augustus, conjunctis lacubus Lucrino et Averno cum mari ipso. Hujus operis meminisse Virgilium II. Georg. existimo: ‘An memorem portus, Lucrinoque addita claustra, Atque indignatum magnis stridoribus æquor, Julia qua ponto longe sonat unda refuso, Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis.’ Anno CIↃIↃ XXXVIII.

cuniculus ille, seu incile, per quod aqua ex Lucrino in Avernum deferebatur, erumpente magna vi ignis, ac ruente ex ea undique terra, penitus obturatus est et delituit. *Marc. Donat.* *Julium*] Julius portus, qui Virgilio d. l. 'Julia unda,' non a Julio Cæsare Dictatore nomen habet, ut Servius ad illum Virgilii locum, et Leander in descriptione Italiæ volunt: sed ab Augusto, a Cæsare in Juliam familiam adoptato, cujus auspiciis eum Agrippa perfecit. Ita lex Julia, aqua Julia, &c. dicimus ab eodem autore. *Bern.*

In Lucrinum] Lucrinum lacum aliqui denominatum volunt a lucro, quod propter uberes piscatus amplissimum inde vectigal perciperent Romani. *Idem.*

Avernum] Hujus aquæ salsæ et nigræ conspiciuntur, salsæ quidem ob marinæ aquæ permixtionem, nigræ vero ob maximam profunditatem. Boccatius scribit, se ab hoc lacu in littus ejectam piscium multitudinem vidisse, qui nigri fuerint, et sulphureum odorem emiserint. Reperiuntur enim illic locorum aquæ calidæ et thermales plurimæ, et ignis aliquando prorumpit maximo cum impetu. Hinc Poëtæ initium ibi esse descensus ad infero stradidere. *Marc. Donat.*

Hieme tota] Ex historia apparet, sesquiannum in hunc apparatum fuisse consumptum. Non placet tamen lectio, quam profert et probat Torrentius, *hiemes totas*, neque enim verum est, Octavium plures hiemes copias suas in portu Julio, de quo Suetonius intelligit, exercuisse. *Casaub.*

Mylas] Ultimo anno belli Siculi, duobus magnis præliis navalibus res est confecta: alterum apud Mylas habitum: alterum ad Artemisium. Mylas, Oppidum Siciliæ. Circa Messanam et Mylas fimo quiddam simile turbulentum in littus mare profert, fervetque et æstuat, non sine odore fœdo. Unde illic stabulare Solis boves fabula est. Seneca.

Naulochum] Græci Ναυλόχους vocant. Fuisse eum locum Messanæ navale, ut erat Gythium Spartæ, Cenchreæ Corinthi, ex collatione Strabonis et Appiani satis liquet. Dio non nominat diserte, sed de Naulocho intelligendum quum scribit lib. XLIX. Οἱ τοῦ Σέξστου, ἅτε ἐν τῇ οἰκείᾳ ναυλοχοῦντες, οὐδὲν ἐδέοντο σπεύδειν. *Casaub.*

Arcto somno devinctus] Profundo, alto: quali curis gravissimis vexatos devinciri solere, demonstrat Alexandri Magni exemplo Curtius IV. 13. 16. Pro *devinctus*, cum minore Augusti dedecore retineatur Palatinorum et vulgata lectio *devictus*. Bern.

Ne rectis quidem oculis] Sed connirentibus et vitabundis, ut timidi solent. *Idem.*

Supinum, cœlum intuentem] Ita legendum, non *supremum cœlum*. Objicit Octavio Antonius ignaviam, simul et δεισιδαιμονίαν, (*superstitionem*,) quod, quando in acie stare debebat, lateret, supinusque cœlum intueretur, vota solum diis fundens. *Idem.* *Supinum cœlum intuentem*] Alludit ad morem eorum, qui vehementissime aliquid a Deo peterent: supini quippe orabant, et, ut ait Horatius, cœlo supinas ferebant manus. Heliodorus lib. IX. ὑπτίας τὰς χεῖρας προτείνοντες εἰς ἱκεσίας ἔμφασιν. *Casaub.*

Militibus in conspectum fuisse] 'Fuisse' positum pro venisse. Græci παραγενέσθαι, vel etiam γενέσθαι. Sed et facere se pro venire, aut sistere, ponebant. Apul. initio V. 'Intra limen sese facit.' Terentius, 'Huc te fac,' pro veni, vel accede. *Idem.*

Simulacrum Dei] Imaginem Neptuni tanquam inimici: nam in pompa Circensi simulacra Deorum ferebantur. *Beroaldus.* *Simulacrum Dei detraxerit*] Codex Salmas. *deinde detraxerit.*

Cum partem reliquam copiarum con-

tinenti repeteret] Ita Viterbiens. et alii optimi codd. Quidam tamen, *cum ad partem reliquam copiarum continentem repeteret.* Quæ lectio planior, atque ita in editione Rob. Stephani. *Casaub.* Continentem autem (scil. terram) Italiam accipe, unde copiarum partem Augustum repetiisse, patet etiam ex Appiano Civil. v. Continens ea terræ pars dicitur, quæcunque non est insula. Terram firmam vulgo vocant. *Bern.*

Præter Locros] Magnæ Græciæ urbem, Locros Epizophyrios intelligit, (plures enim Locri sunt,) a vicino promontorio Zephyrio ita dictos. 'Præter' hoc loco non est juxta, ut vult Beroaldus: differunt enim quod juxta in statu, præter in motu dicitur. 'Præter domum nostram ducuntur exequiæ.' *Idem.*

Rhegium] Quod Appiano, Plinio et aliis 'Rhegium Julium,' Brutiorum oppidum ad fretum Siculum. Vulgo *Reggio* vocatur. Ἀπὸ τῆς ῥήξεως, a ruptura nomen sortitum, quod hic violentia terræmotuum Siciliam ab Italia divulserit. Justin. iv. 1. 7. *Idem.*

Pedibus iret] Notandum hoc contra fastum eorum 'Principum, qui fastidio nostri, et quodam æqualitatis metu, usum pedum amiserunt,' ut ait Plinius panegyr. c. 24. *Idem.*

Biremibus] Id est, quæ binos remorum στίχους habebant. Vegetius 'gradus' dixit. Sic enim ille lib. v. c. 7. de modo Liburnarum: 'Minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paullo majores binos, idoneæ mensuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus.' Numerus autem remorum non in longum est accipiendus, sed in altum. Sic duo remi in biremi sumendi a summo ad imum per altitudinem, non a prora ad puppim per longitudinem. Cæterum biremes et uniremes, quæ δίκροτα, et μονόκροτα, vel μονήρεις Græce vocantur, quales sunt quibus hodie nomen Galearum vel Galerarum datur. Pro levibus habebantur apud veteres navigiis, non ad prælium idoneis navale, sed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur. *Salmas.*

Terram legentibus] Prope terram navigantibus. Verbum nauticum. Virgilius Æn. iii. 292. 'Littoraque Epiri legimus.' *Bern.*

Patrem Paullum] 'Patrem' intellige Æmilii istius junioris patrem; non enim ipsius servi: ne erres cum eruditissimo A. Schotto. *Idem.*

Interficere conatus] Frustra. Nam non modo cor Regis, sed et corpus, in Dei est manu. Quare prudenter Imp. Antoninus Philos. de Cassio, apud Vulcatium c. 2. 'Si ei divinitus debetur imperium, non poterimus interficere, etiamsi velimus.' *Idem.*

Post Pompeii fugam] Antonius per litteras mandavit, ut captum Pompeium interficerent: paulo post pœnitentia captus, salute eum donari jussit. Titio posteriores eæ litteræ sunt redditæ, quibus necare Pompeium jubebatur: atque is ordinem litterarum, ut sibi redditæ erant, non sensum, secutus est. Dio Cassius.

Collegarum] In triumviratu. *Bern.*

Circeios] Locum in Latio celebrem, olim Homeri testimonio insulam, quam ipse Ææam appellat. Nunc Circeius mons continens est. *Sabell.*

Cap. 17. *M. Antonii societatem abrupit tandem*] A. U. C. dccx. Reditus Octavii ab Apollonia, et cum Antonio contentiones variæ in urbe. A. U. C. dccxi. Bellum et pax Mutinensis. A. U. C. dccxxiii. a. d. iv. Non. Septemb. victus Antonius ad Actium, sequenti periit. *Casaub.*

Reconciliationibus variis] Continenter momento levi mutabantur vel ad suspiciones per ambitionem, vel ad fiduciam quoties postularet necessitas. Appianus.

Male focillatam] Glossarium: *Foci-*

lat, θωπεύει. Lucanus seu quis alius ad Pisonem, ex veteri lectione, 'Sed miserum parva stipe focilat.' Proprie focillare est ægras fauces lana apposita fovere, ut fuit moris: contra effocare dicimus fauces, premere ad pernitiem. *Casaub.* *Focillatam*] Alii, fortasse probabilius, focillare diminutivum faciunt a foculare (seu focilare) apud Nonium, hoc est, fovere, blando calore permulcere ac reficere. id autem non a faux, sed a focus, foculus, oritur. Ceterum pro *focillatam* Torrentii codex habet *follitam:* unde ipse *folcitam*, aut *foltam*, pro *fultam*, legendum putabat. *Bern.*

Degenerasse eum a civili more] Intelligit facta Antonii contra majorum instituta et gravitatem Romanam, quæ pluribus explicantur ab Historicis. Vide Dionem initio libri L. *Casaub.*

Testamentum aperiendum recitandumque pro concione curavit] De hoc Augusti facto equidem sic existimo, ut inter exempla magnæ cujusdam immanitatis referendum censeam. Primum quia contra jus naturæ est, ut rebus alienis nos immisceamus, quæ ad nos nihil pertinent. Multo minus æquum videtur, quæ sit alicujus viventis valentisque voluntas super iis, quæ post mortem suam fieri velit, satagere. Plutarch. ait visum hoc factum ἀλλόκοτον καὶ δεινόν. Dio quoque ἔργον παρανομώτατον vocat. Amplius dico, capital admissum si æstimetur hoc factum legibus Romanis: teneretur enim pœna legis Corneliæ, de falsis leg. I. D. ad legem Corneliam de falsis leg. XXXVIII. ff. de pœnis. Taceo violatam Deorum religionem, quorum sacerdotibus sanctissimis, virginibus Vestalibus, Antonius hoc testamentum commiserat. *Idem.*

De Cleopatræ liberis] De ipsa quoque Cleopatra in testamenti sui tabulis egerat Antonius. Id enim maxime urgebat Cæsar, quod de sua sepultura jussisset, ut corpus suum, etiamsi Romæ decederet vita, per forum elatum, Alexandriam ad Cleopatram mitteretur. Plutarch. Cod. Salmas. *Quod is Romæ etiam de Cleopatra, liberis inter heredes nuncupatis, reliquerat.*

Inter heredes nuncupatis] Qui cives Romani non erant, nec testamentum facere, nec testamento testes interesse, neque ex testamento quidquam capere poterant. Id quod in libris J. C. positum, Ciceronis etiam authoritate video comprobatum. Is enim Archiam Poëtam civem Rom. fuisse, eo argumento ostendit, quod hereditates adiisset civium Rom. et Æbutius negabat, Cæcinam Volaterranum, ut idem in defensione Cæcinæ ait, heredem Cæcinæ esse posse, quod Volaterranis civitas a L. Sylla dictatore esset adempta. *Sigon.*

Necessitudines] Sane necessitas pro jure officioque observantiæ affinitatisque infrequens est: quanquam, qui ob hoc ipsum jus affinitatis familiaritatisve conjuncti sunt, necessarii dicuntur, repperi tamen in oratione C. Cæsaris, qua Plautiam rogationem suasit, necessitatem dictam pro necessitudine. Aul. Gellius.

In Antoniorum clientela] Mos fuit apud veteres, ut quilibet populus ac natio Romæ suum patronum haberet: ita Syracusanos in clientela Marcellorum fuisse legimus: ita Lacedæmonios in clientela Claudiorum: ita Allobrogas patronum habuisse Fabium Sangam. *Beroald.*

Gratiam fecit conjurandi cum tota Italia pro partibus suis] Plautus 'juris jurandi gratiam facere,' extremo Rudente, pro a juramento absolvere, et 'pecuniæ gratiam facere,' pro remittere dixit, ut Seneca, 'Dis votorum gratiam facere,' Epist. X. *Torrent.* 'Gratiam conjurandi fecit,' id est, permisit eis, ne cum tota Italia pro partibus suis conjurarent. *Turneb.*

Apud Actium vicit] Ab hac victoria

plurimi imperium Augusti ordiuntur. Triplex enim ratio numerandi imperii Augusti. Alii ab Actiaca pugna numerant. Quidam a sexto ejus consulatu, cum imperium illi a Senatu firmatum, datumque cognomen Augusti. Tertii denique numerant a primo ejus consulatu: scil. quia is gradus et aditus ad reliquos honores. Eam rationem secuti sunt, qui imperitasse Augustum aiunt annis LVI. *Lipsius.* *Actium*] Actium, Epiri promontorium est in Ambracio sinu. Unde bellum hoc dictum Actiacum. *Bern.*

Cum Samum insulam] Sic infra c. 26. 'quintum in insula Samo consulatum iniit.' Samum autem quæ inter Miletum et Chium est, atque Asiæ attribuitur, intelligit: alii enim auctores eum obtenta hac victoria in Græciam profectum tradunt. Est et alia eodem nomine insula Cephaleniæ vicina, quam Servius tamen ad alterius differentiam Samen vocat. Alii Samen urbem esse volunt. Multa Strabo de utroque nomine lib. XII. *Torrent.*

Missionem poscentium] Honestam, quæ emeritis stipendiis impetrari solebat. *Bern.*

Inter promontoria, &c.] Inter Rhium, opinor, et Antirrhium, qui erat brevissimus simul et æstuosissimus ex Ætolia in Peloponnesum trajectus. *Casaub.* Peloponnesus Græciæ peninsula nobilissima, a Pelope sic dicta. Unde Νῆσος τοῦ Πέλοπος appellatur Nicephoro Gregoræ libro I. *Morea* hodie. Ætolia, Græciæ quoque regio maritima, Locros Ozolos inter et Acarnaniam. Hodie vulgo *Despotato.* Bern.

Ceraunios] Ceranni montes sunt Epiri. A Plinio et Horatio 'Acroceraunia' nominantur. Refert Servius Ceraunia dici a crebris fulminibus. Nam Græci κεραυνὸν fulmen appellant. Tertius Europæ sinus ab Acroceranniis incipit montibus. *Beroald.*

Liburnicorum] Agilium bellicarumque navium, a Liburnis, Illyrici populo, qui olim navibus usi velocitate præcipuis, mare Ionium insulasque prædabantur: qua ex causa Romani naves levitate celeritateque præstantes appellavere Liburnicas, ut refert Appianus. *Bern.* Augusto dimicante Actiaco prælio, cum Liburnorum auxiliis præcipue victus fuisset Antonius, experimento certaminis patuit esse Liburnorum naves cæteris aptiores. Ergo similitudine, et nomine usurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia namque Dalmatiæ pars est: cujus exemplo nunc naves bellicæ fabricantur, et appellantur Liburnæ. Vegetius.

Armamentis] Instrumentis nauticis, sicut funibus, velis, anchoris, remis, &c. *Bern.*

Donec desideria militum ordinarentur] 'Desideria' sunt ἀξιώσεις, preces, postulationes. Sic apud Tacit. 'desideria militum,' et 'desideria legionum' apud J.Ctos. aliquando pro libellis supplicibus, ut infra cap. 53. 'Adeuntium desideria excipiens.' *Casaub.*

Ad mortem adegit] Erat Antonio servus, nomine Eros, quem jampridem hortatus fuerat, ut jussus ipsum interficeret. Is cum id, quod olim in se receperat, tum præstare juberetur, stricto gladio, cum Antonium videretur icturus, averso vultu se ipsum confodit, et ad heri pedes accidit. Tum Antonius: Bene, inquit, o Eros, qui, quod facere non poteras, mihi quomodo faciendum esset ostendisti: simulque vulnus sibi in ventrem ingessit, et in lectum se dimisit. Paullo post, Cleopatram vivere cognito, statim tollendum se famulis præbuit: manibusque eorum ad fores usque domicilii, in quo ea erat, portatus est. Cleopatra foribus non apertis de fenestra se conspiciendam præbuit, catenisque et funibus demissis, iis implicatum ipsa, et duæ,

quas solas secum in monimentum receperat, mulieres attraxerunt. Qui interfuerunt, nullum eo miserabilius spectaculum exstitisse asserunt. Plutarch.

Viditque mortuum. Cleopatræ] Recte prima editio (ut et duo Mss. Torrentiani) *viditque mortuam Cleopatram.* Dio lib. LI. fere ad verbum: 'Corpus ejus vidit, remediaque ei et Psyllos adhibuit, si qua eam ratione vitæ restituere posset.' *Casaub.*

Quam servatam triumpho magnopere cupiebat] Ejus imaginem tulit in triumpho, cum aspide mordicus affixa. Propterea cecinit Propertius: 'Brachia spectavi fixis admorsa colubris.' *Beroald.*

Psyllos admovit] Psylli, populi sunt in Africa et a Psyllo rege dicti, ut refert Plinius lib. VII. quorum corpori ingenitum fuit virus exitiale serpentibus, cujus odore sopirent eas. Scribit Cornelius Celsus in V. quod memoratu dignum est, 'Psyllos non habere scientiam adversus venena præcipuam, sed audaciam usu ipso confirmatam, qua vulnera exugunt: namque venenum serpentis non gustu, sed in vulnere nocet: ergo quisquis exemplum Psylli secutus exuxerit, et ipse tutus erit, et tutum hominem præstabit.' *Idem.*

Morsu aspidis] Tres aspidum species facit Galenus, et ex eo Aëtius, χερσαίας, χελιδονίας et πτυάδας. Χερσαῖαι dictæ, quæ in mediterraneis degebant, cum Chelidoniæ circa ripas fluminum colerent, et præcipue Nili. Πτυὰς dicta, quia inspuendo perimit, non morsu, sed et tardius conficit. omnium commune σύμπτωμα somnus, et dormiendi libido, ac sine sensu aut dolore mors. Chelidonia cum Sistro et Osiride inter mysteria et initia Isiaca semper pingitur. Ovidius: 'Sistraque erant, nunquamque satis quæsitus Osiris, Plenaque somniferis serpens peregrina venenis.' Serpentem peregrinam vocat aspidem, id est, Ægyptiam, quia in Europa non viseretur. Errore igitur communi ductus Strabo, vel aliud agens, aspidas in aliis regionibus ponit. Quas enim vulgo vocamus aspides, nullam habent fere communem notam cum illis quas veteres describunt. *Salmas.*

Majorem de duobus] Cod. Salmas. *majorem duobus.*

Abreptum interemit] An quia nefas videbatur ad simulacrum eum trucidare? Statuæ certe Principum postea tutissimum ad eas confugientibus asylum fuere. qua de re apud J. C. l. II. de his qui sui, vel al. juris sunt. l. I. de off. Præf. Urb. et titul. Cod. Justiniani, de his qui ad statuam confug. Quem autem Antonium juniorem vocat Suet. Græci Atyllum et Antyllum appellant, cui Cæsaris filia ante desponsata fuerat, de quo inf. c. 63. *Torrent.* Sub Tiberio incessit deterrimo cuique licentia, impune probra et invidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Cæsaris. Itaque C. Cestius senator disseruit, principes quidem instar Deorum esse, sed neque a Diis nisi justas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium, aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Tacitus.

CAP. 18. *Conditorium et corpus Magni Alexandri*] An quem Strabo περίβολον vocat, intelligit? Locus fuit urbe media, sepulturæ regum destinatus, quem vocari ait Strabo Σῆμα. Sic enim legimus, non Σῶμα. Seneca 'Conditivum' pro conditorio epist. LXII. et LXXXIV. Cæterum fuisse in media urbe Alexandria conditorium Alexandri, etiam ex hodierna specie illius semirutæ urbis potest constare: si vera sunt quæ leguntur apud Leonem Africanum, non contemnendum scriptorem, cujus verba sunt e libro VIII. in descriptione illius urbis: 'Neque prætermittendum videtur,' ait, 'in medio Alexandriæ ruderum,

ædiculam instar sacelli constructam adhuc superesse, insigni sepulcro, magno a Machumetanis honore affecto, memorabilem, quo Alexandri magni corpus, summi Prophetæ ac Regis, velut in Alcorano legunt, asservari contendunt.' *Casaub.* *Conditorium*] Per 'conditorium' hic intelligi non Strabonis περίβολον, hoc est, circuitum, in quo regiæ erant sepulturæ, sed thecam sive loculamentum ipsum, argumento est, quod illud cum corpore Alexandri 'prolatum e penetrali' scribit autor. Lucanus x. 19. similia de Cæsare patre. *Bern.*

Corona aurea] Vereor ne quis mutaverit veram auctoris scripturam ex nostris moribus, quibus coronas aureas regibus imponunt: quod tunc temporis secus erat. Quapropter plane mihi persuadeo fuisse *corona laurea*. Cur enim coronaverit Alexandrum Augustus? honoris, puto, gratia. Quod si fecit, ut fecit, cur potius aurum, quod et ipsi Romani imperatores aspernabantur, quam laurum, quam tantopere æstimabant, imposuisset? Præterea aureæ coronæ nullus erat locus; non enim poterat testari regem, cum illa nemo eorum uteretur, sed diademate potius, quæ fascia erat: at laurus loquebatur fuisse summum imperatorem, eoque corona tali dignissimum. *Idem.*

Floribus aspersis veneratus est] Juvenalis Sat. VIII. 'Di majorum umbris tenuem et sine pondere terram, Spirantesque crocos, et in urna perpetuum ver,' &c. et pulcherrime Virgilius ex persona ipsius Augusti libro VI. 'Manibus date lilia plenis, Purpureos spargam flores.' Ut omittam antiquas marmorum inscriptiones, quæ defunctorum urnas rosis spargi ornarique quotannis ex testamento jubent. Quo referendum illud Tibulli e libro II. Eleg. 4. 'Atque aliquis senior, veteres veneratus amores, Annua constructo serta dabit tumulo.' Illud peculiare Græcis, quod apii coronas sepulcris imponebant. Unde apio indigere dicebant eos qui periculose ægrotabant. Plutarch. Quæst. Convival. *Torrent.*

Num et Ptolemæum] Lagi filium, Alexandri Magni successorem. Libenter *Ptolemæûm* legerim, ultima syllaba circumflexa, pro Ptolemæorum: sequitur enim, 'regem ait se voluisse videre, non mortuos.' Et alioqui sic legendum esse ex Dione libro XLI. et Zonara deprehendes. *Casaub.*

Non mortuos] Ptolemæos puta: tanquam illi vere mortui de quorum vita et obitu pariter siletur. Tales nimirum fuere Ptolemæi, qui omnes post tertium male vixerunt, deliciis corrupti: omnium vero pessime quartus, et septimus, et ultimus Auletes.

In provinciæ formam redegit] Ægyptus nunc provincia est, et tributa maxima pendit, atque ab hominibus modestis administratur, qui in eam mittuntur. Qui mittitur, regis loco est. Ei subest δικαιοδότης, id est, juredicendo præfectus, qui judicia exercendi pleraque potestatem habet. Tum alius ἴδιος λόγος, nimirum qui peculiares rationes curat. Is in ea inquirit, quæ seorsim ad Cæsarem recidunt. Hos comitantur Cæsaris liberti et administratores. Strabo.

Ut feraciorem redderet, fossas omnes, in quas Nilus excæstuat, &c.] Id est, inundat incremento. Nilus autem, coloni vice fungens, si duodecim cubita non excessit, fames certa est. Nec minus si XVI. exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, et sementem arcet. Plinius. De Nili incrementi quantitate, quæ aliis subinde seculis tenuior facta est, ita censeo: Olim fore nullam. Perpetua namque alluvione tandem aliquando fluminis altitudini riparum margines æquatum iri. *Cæs. Scaliger.*

Annonæ urbicæ] Plinius in Paneg. 'Percrebuerat antiquitus urbem nos-

tram, nisi opibus Ægypti, ali, sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem populum pasceret.' Egesippus et Josephus tradunt, annonam quatuor mensium singulis annis pop. Romano ministrari ab Ægypto solitam. *Beroald.*

Fossas omnes] De Nili fossis atque aggeribus videri poterit Ulpian. lib. IX. De extraord. criminibus, ac titulus Cod. Justiniani de Nili aggeribus non rumpendis. *Torrent.*

Excæstuat] Inundat incremento. Nili autem incrementum justum est sedecim cubitorum. *Bern.*

Oblimatas] Novum semper limum trahit, qui efficit fœcunditatem. Unde et Nilus dictus est, quasi νέαν ἰλὺν, id est, novum limum, trahens. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. *Servius.* *Oblimatas*] Limo obductas per milites repurgavit, cœno obstructas patefecit. *Bern.*

Urbem Nicopolim apud Actium condidit] 'Apud,' id est, e regione. Græci modo πρὸς τῷ 'Ακτίῳ, modo ὑπὲρ τοῦ 'Ακτίου. Sinum Ambracium ingredientibus ad dextram est Actium, vetustissimum Apollinis templum, ab Augusto instauratum, et magnis reditibus ditatum: ad sinistram Nicopolis, libera civitas, Augusti opus et κτίσμα. Itaque, ut κτίστῃ, divini honores illi Nicopoli habebantur, eratque ibi apex honorum omnium, Augusti sacerdotium. Quare etiam anno nomen dabat Sacerdos Augustalis, et in scribendis publicis aut privatorum contractuum instrumentis, ad tempus notandum, nomen ejus ascribebant: quo modo fieri solitum in plerisque Græciæ urbibus satis constat. Hæc nos ita esse, colligimus ex Arriani Dissertationum Epicteti lib. I. c. 19. *Casaub.*

Ludosque illic Quinquennales constituit] Hoc est, quinto quoque anno celebrandos. Agon Actiacus merus Olympicus fuit. Strabo lib. VII. 'Αποδέδεικται δ' ὁ ἀγὼν 'Ολύμπιος, τὰ Ἄκτια, ἱερὸς τοῦ 'Ακτίου 'Απόλλωνος. Τὴν δ' ἐπιμέλειαν ἔχουσιν αὐτοῦ Λακεδαιμόνιοι· αἱ δ' ἄλλαι κατοικίαι περιπόλιοι τῆς Νικοπόλεως εἰσίν. ἤγετο δὲ καὶ τὸ πρότερον τὰ Ἄκτια τῷ θεῷ, στεφανίτης ἀγὼν ὑπὸ τῶν περιοίκων, νῦν δ' ἐντιμότερον ἐποίησεν ὁ Καῖσαρ. Ergo hunc agonem non instituit Augustus, sed auxit et illustriorem fecit, condita urbe Nicopoli et decuma de præda hostium Apollini consecrata. Dio hunc agonem ἱερὸν appellat ex eo, quod Hieronicæ de publico cœnabant: quod fiebat in omnibus sacris ludicris. Tales vulgari joco vocabantur τρεχέδειπνοι, quod alius alium prævertere conaretur. *Jos. Scaliger.*

Locum castrorum quibus fuerat usus] Dio tradit, in castrorum loco urbem Nicopolin fuisse ædificatam: templum, de quo loquitur Suetonius, in loco in quo fuerat Augusti tabernaculum. Ego Dionem potius sequar: video enim factum etiam alias, ut quo in loco castra habuerant, ibi urbem mox conderent Romani. Non enim aliunde est, quod tam multæ Hispaniæ, Africæ, aliarumque regionum urbes sub castrorum appellatione reperiuntur. *Casaub.*

Exornatum navalibus spoliis] Hæc navalia spolia, quibus locus castrorum exornatus, non nisi rostra navium fuisse, Dio asserit. Sic Florus I. 2. 10. 'Extant et parta de Antio spolia, quæ Mœnius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit.' *Bern.*

Neptuno ac Marti] Videtur errare Suetonius. Nam et Strabo et Dio aiunt Apollini templum hoc fuisse consecratum: quibus potius habendam fidem, assentietur mihi, opinor, qui meminerit et qua semper religione Apollinem Augustus, ut omnium sibi bonorum auctorem vereque parentem coluerit. Pro Suetonio vero dixerim, ei sermonem hic esse non de templo (nam illud utique Apollini sacrum) sed de castrorum loco spoliis

exornato. Nec adeo mirum, Augustum in gratiam rediisse cum Neptuno, cujus numen adeo propitium in hac victoria fuit expertus. *Bern.*

CAP. 19. *Post hæc*] Ultra. Si enim ad tempus id referas, non procedit, quum vivo etiam Antonio periculosis Augustus conjurationibus petitus sit. *Sabell.*

Conjurationes complures] Dum Alpes pacat, immixtosque mediæ paci et imperio hostes perdomat, dum ultra Rhenum, Euphratem et Danubium terminos movet, in ipsa urbe Murenæ, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Seneca.

Indicio detectas] Index est, qui facinoris, cujus ipse est conscius, latebras indicat, impunitate proposita. Indicium, talis delatio detectioque: quæ et 'indicina' dicitur Apuleio. Indicare pro indicium facere. Indicium est etiam ipsa merces indicis. *Bern.*

Lepidi juvenis] Fuit hic M. Lepidi triumviri ex Bruti sorore filius, Antonii gener. *Idem.*

Paulli progeneri] Socer magnus dicitur uxoris meæ avus, qui et prosocer dicitur, et ego sum illius progener: et avus meus socer magnus est uxoris meæ, illa illi pronurus: autor Modestinus JC. Lucium Paullum progenerum Augusti appellat Suetonius, quia Juliam illius neptem uxorem habebat, sicut inferius 64. declarabitur. Seneca Epist. XXI. 6. Tiberium appellat 'progenerum Pomponii Attici,' quia uxorem duxerat Agrippinam illius neptem ex M. Agrippa genitam. *Beroald.*

Falsarum tabularum rei] Falsarii. Ad legem Corneliam de falsis declaratur, eum pœna falsarum tabularum teneri, qui testamentum deleverit, resignaverit, quive testamentum falsum scripserit, qui in tabulis falsum fecerit. Ea vero pœna deportatio est, et omnium bonorum publicatio. *Idem.*

Neque ætate neque corpore integri] Senio et morbo confecti. *Bern.*

Hybridæ] Hybridæ, sicut docet Porphyrio, dicuntur canes, qui ex imparibus parentibus nati sunt, hoc est, ex venatico et gregario. Per hanc similitudinem, qui patre Romano et matre peregrina natus est, vel e contrario, hybrida appellatur. Plinius vero in VIII. scribit, hybridas vocari sues ex fero et domestico sue progenitos, quæ appellatio ad homines quoque translata est. Valer. Max. author est, Quintum Varium cognominatum fuisse Hybridam, propter obscurum jus civitatis. *Beroald.* Παρθινοὶ reperiuntur apud Dionem in actis A. DCCVII. quibus in officio continendis, Catonem Dyrrachii Pompeius reliquit.

Ad extremum Telephi] In Telepho omnia indigna: quod servus, quod mulieris, quod fartor, sive, quod idem est, nomenculator. Hujus vero ministerium non ad prensationes tantum candidatorum pertinuit: sed ad salutationes matutinas et dispositionem convivarum, aliaque talia. *Casaub.* *Ad extremum*] Refero illa, 'ad extremum,' non ad insidiarum ordinem: nam, si Senecæ fides, post Cinnam nemo Augusti vitæ insidiatus est: sed ad ordinem narrationis, quæ in hoc desinit: vel ad personæ vilitatem. *Idem.*

Ultimæ sortis] Abjectissimæ conditionis. *Bern.*

Lixa] Militaris servus. *Idem.*

CAP. 20. *Per se*] Suo ductu, non per legatos. *Idem.*

Dalmatium adolescens adhuc] Annum agens trigesimum. Appianus in Illyricis clare arguit. Recte igitur 'adhuc:' ut intelligamus de extrema adolescentia. *Casaub.*

Cantabricum] Postquam extrema Cantabri vident, certatim igne, ferro, inter epulas, venenoque, quod ibi vulgo ex arboribus taxis exprimitur, præcepere mortem, seque pars ma-

jor a captivitate vindicavere. Florus. *Cantabricum*] Bellum hoc confectum est anno U. C. 730. a morte Antonii sexto, Dio lib. LIII. Orosius VI. 21. auctor est, durasse id bellum annos quinque, susceptumque ab Augusto anno U. C. 726. Augusto victori Romam a bello Cantabrico redeunti gratulatur Horatius lib. III. Od. 14. cumque diutius ejus belli caussa abesset, populi ac senatus ingens desiderium pulcherrime describit lib. IV. Od. 5. Per se ergo bellum illud Augustus gessit. Cui tandem Agrippa finem imposuit. Cantabri, Tarraconensis Hispaniæ populi, ad Septentrionem, Oceano, qui Cantabricus inde dictus, propinqui. *Bern.*

Lapide ictus] Ad Setoviam Illyrici urbem. *Idem.*

Altera] Abjeci voculam *autem,* quod non agnosceret ullus Palatinorum: et testaretur suis etiam duobus abesse Torrentius. *Grut.*

Ruina pontis consauciatus] Pontem intellige, qualem describit Vegetius lib. IV. cap. 21. 'Exostra,' inquit, 'dicitur pons, qui turri in murum repente protenditur.' Plinius 'turrim' appellat, item Dio. *Casaub.*

CAP. 21. *Partim ductu, partim auspiciis*] 'Ductu,' hoc est, per se: 'auspiciis suis,' id est, per legatos. Sic in veteri inscriptione apud Plinium, lib. III. cap. 20. de eodem Augusto: QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICIISQ. GENTES. ALPINAE. OMNES QUAE. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM PERTINEBANT. SUB. IMPERIUM. P. R. SUNT. REDACTAE. *Idem.*

Auspiciis suis] Ovid. ad Augustum lib. II. Tristium, de Tiberio loquens: 'Per quem bella geris, cujus nunc corpore pugnas, Auspicium cui das grande, Deosque tuos.' *Torrent.* Nihil neque domi, neque militiæ, nisi auspicato, gerebatur. 'Quippe quod,' ut inquit apud Livium Cn. Manlius, 'nullius calumniæ subjicerentur ea, quæ Dii comprobavissent.' Auspicia vero in exercitu unius fuerunt imperatoris, cui ea provincia evenisset. Cæteri auspiciis ejus pugnare, ipse bellum, ut ductu, sic auspiciis suis gerere dicebatur. Itaque nec supplicatio, nec triumphus dabatur aut legato, aut ulli alii exercitus præfecto, ne si eorum quidem opera atque virtute imperator absens aut ægrotus victoriam adeptus esset; quod non eorum auspiciis res esset gesta, sed ipsius imperatoris. *Sigon.*

Cum Illyrico omni] Id est, reliquo. Dividebatur enim in Dalmatiam et Liburniam.

Vindelicos] Virtute Drusi Neronis privigni. Horatius lib. IV. Od. 4. 'Videre Rhæti bella sub Alpibus Drusum gerentem et Vindelici: quibus Mos unde deductus per omne Tempus Amazonia securi Dextras obarmet, quærere distuli.'

Dacorum incursiones] Misso Lentulo Dacos, qui, duce Cotissone, decurrere et vicina populari consueverant, repulit ultra ripam Danubii ulteriorem. Dacos vero, ut inquit Stephanus, καλοῦμεν δάους. Unde apud Athenienses servorum nomina sunt δάοι, Davi, sicut et Getæ, quibus et Poëtæ utuntur in Comœdiis. *Beroald.*

Cum magna copia] Hoc est, multitudine militum. Ita Tacitus II. 52. 4. 'levi cum copia.' Ergo male Grammatici vocem eam hac notione pluralem tantum faciunt. *Bern.*

Ultra Albim summovit] Quod nunquam antea spe conceptum, nedum opere tentatum erat, ad quadringentesimum miliarium, a Rheno usque ad flumen Albim, qui Senonum Hermundorumque fines præfluit, Romanus cum signis perductus exercitus: et classis, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, plurimarum gentium victoria, cum

abundantissima rerum omnium copia, exercitui Cæsarique se junxit. Velleius.

Suevos et Sicambros dedentes se traduxit in Galliam] De Sicambris facile assentior. Ea enim gens, sicut et Ubiorum, ad latus Rheni Teutonicum olim sita, perpetuis Suevorum incursionibus vexata, facilis transduci. At quis veterum geographorum aut historicorum Suevos in Galliam transsevit, præter Suetonium? Sed Pithœi codd. præferunt *Seubos.* in qua scriptura vestigium, ut puto, latet veræ: nam rejecto *s* in finem superioris vocis, minima mutatione feceris *Ubios.* Casaub. Pithœi lectionem adstruit Salmas. Codex.

Nationes male quietas] Hoc est, inquietas. *Bern.*

Nulli genti sine justis] Non ea sententia Dionis: qui Pannonios ab Octavio nulla ne minima quidem re læso, bello petitos scribit lib. XLIX. *Casaub.*

Tantumque abfuit a cupiditate imperium vel bellicam gloriam augendi] Post excessum Augusti, illati sunt in senatum libri quatuor. In quarto mandata et consilia Tiberio ac Reipublicæ data continebantur: interque alia, ut contenti præsente fortuna, fines imperii proferre non cuperent: quippe cum difficulter tantum imperium servari posset, periculum fore, ne plura appetendo, parta quoque amitterent. Dio Cassius.

Barbarorum] Sic Romani vocarunt omnes extra limites Imperii sui, Græcis exceptis: a quibus tamen ipsi vicissim audierunt Barbari. Cato apud Plinium XXIX. 1. 'Nos quoque [puta Romanos] Græci Barbaros dictitant.' Et Pyrrhus Romanam conspicatus aciem: 'Ordo hic,' inquit, 'Barbarorum non est barbarus.' *Bern.*

Æde Martis ultoris] De hac infra 29. *Idem.*

Novum genus obsidum] Cur novum, quum, Livio, Plutarcho, et Dionysio authoribus, constet a Romanis puellas obsides Porsenæ datas? Sed ad recentiora, credo, tempora Tranquillus respexit, quibus mos ille vetus exoleverat: aut certe ad Parthos, qui id genus obsidum dare non consueverant. *Sabell.* Germani quoque captivitatem longe impatientius fœminarum suarum nomine timent: adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Tacitus.

Graviore umquam multatus est pœna] Codex Salmas. *ultus est.* *Multatus est*] Optimi libri quidam *ultus est.* Casaub. Sed illud bene habet. Ita 'punitus es inimicum,' pro punivisti, habet Cicero pro Mil. 'communicati sunt,' pro communicaverunt, Livius: et plura talia collegit Salmasius in hist. Aug. pag. 119. *Bern.*

Neve intra XXX. annum liberarentur] Factum in captivis Salassis a Terentio Varrone. Dio lib. LIII. Non solum autem sic alienabantur servi, ut non manumitterentur intra certum tempus: sed etiam ut omnino ne manumitterentur. Vide J.Ctos. *Casaub.*

Indos etiam ac Scythas] Observo duas legationes a Poro rege Indorum ad Augustum. Alteram, quæ ad eum venit in Hispaniis bellum gerentem, cujus Orosius meminit: alteram, quando, post Græciam Asiamque lustratam, Samum per hyemem venit. De his Strabo lib. XV. et Dio lib. LIV. *Idem.*

Ad amicitiam petendam] Originem et historiam harum societatum et amicitiarum aperit Strabo lib. XII. his verbis: Συνέβη δὲ ἡνίκα πρῶτον Ῥωμαῖοι τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν διῴκουν, νικήσαντες Ἀντίοχον, φιλίας καὶ συμμαχίας ἐποιοῦντο πρός τε τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς βασιλέας, τοῖς μὲν ἄλλοις βασιλεῦσιν αὐτοῖς καθ' ἑαυτοὺς δοθῆναι τὴν τιμὴν ταύτην. Τῷ δὲ Καππάδοκι, καὶ αὐτῷ ἔθνει κοινῇ. Hujusmodi autem regi-

bus sociis et amicis dona et munera mittere solebant, scipionem eburneum, togam pictam, sellam curulem. *Brisson.*

Vindicanti] Vindicare, est adserere sibi, vel ut suum petere. Vindicabat a Parthis Augustus Armeniam tanquam pertinentem ad jus Romani Imperii. *Bern.*

Signa militaria] Nulla unquam victoria tam gavisum fuisse Augustum, tot tam varie ea de re signati nummi veteres testantur, cum inscriptione, SIGNIS. RECEPTIS. *Torrent.*

Nonnisi ab ipso electum comprobaverunt] Innuit lib. LI. quanquam mutilus eo loco, Dio. Sed pulchre de Parthis Tacitus Ann. XII. 'Experimentis cognitum est, Barbaros malle Roma petere reges, quam habere.' Potuit eos Augusti magnitudo continere. At postea et Vononem, quem Tiberius, et Meherdatem, quem Claudius probaverat, destituere. Annal. II. et XII.

CAP. 22. *Janum Quirinum*] Idem Eanus qui Janus est, nempe ab eundo (quod Cicero lib. II. De nat. Deor. tradidit) sic dictus. Ex quo et transitiones perviæ Jani, et fores privatarum ædium januæ appellantur. Janum ergo Quirinum vocat Sueton. quod et ipse bello præsit, ut Junonem quoque Quiritem in veteri marmore legimus. Janum vero Quirini Horat. quod a Romulo, quem Quirinum vocabant, templum ei Romæ sit conditum. Extant et Augusti, et Neronis nummi, in quorum parte altera templum Jani clausum conspicitur, cum hac inscriptione, JAN. CLV. et PACE. P. R. TERRA. MARIQ. PARTA. JANUM. CLUSIT. *Torrent.* In sacris veteres Romani invocabant Janum Quirinum, Janum Patultium, et Clausium. Quirinum autem cognominabant, quasi bellorum potentem: ab hasta, quam Sabini Curim vocant. Patultium, et Clausium, quia bello portæ ejus patent, pace clauduntur. *Beroald.*

Semel atque iterum a condita urbe clausum] Prima mentio est apud Livium et Plutarchum in historia Numæ: ab eo mos institutus. Hujus temporibus per annos XLIII. Jani portæ clausæ fuerunt. Anno deinde ab Urbe condita DXIX. Coss. T. Manlio Torquato, C. Attilio Balbo II. clausum esse iterum Janum, eodemque anno rursum apertum multi referunt. Tertium clausit Augustus A. U. C. DCXXV. Coss. sev. et Sexto Apuleio, post victum Antonium. Quartum idem princeps Coss. ipso IX. et M. Junio Silano, quum ex bello Cantabrico Romam redisset A. U. DCCXXIX. Quintum quoque clausit idem imperator circa tempora nativitatis Regis et Pontificis summi JESU CHRISTI Domini nostri. Sextum clusit Nero, se III. et Valerio Messalla Coss. anno U. DCCCXI. Septimum (Tacitus et Orosius aiunt sextum, quia Nero sine vera caussa clauserat) Vespasianus A. U. C. DCCCXXIV. Coss. se III. et Nerva. Magnum deinceps altumque silentium apud historicos super Jani portis. Mansisse tamen consuetudinem antiquam testatur Capitolinus in Gordiano juniore. Sed et sub Christianis Impp. servatum aliquandiu vetus hoc institutum, testis locuples Ammianus lib. XVI. qui in historia rerum gestarum a Constantio, clausi ad eo Jani mentionem facit. *Casaub.* Addam firmandæ Suetonii historiæ fragmentum Taciti apud Orosium his verbis: 'Deinde, ut verbis Corn. Taciti utar, sene Augusto patefactus Janus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, et aliquando cum damno quæruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.' *Lipsius.*

In multo breviore temporis spatio] Hæc verba, tanquam glossema, rejicit Langius (Lips. Elect. I. 20.) et mox legendum censet, *tertio clusit,*

non *ter*, ut in quibusdam exemplaribus. Etiam Torrentio non videntur germana: qui tamen *ter* retinendum putat. *Bern.*

Ovans] Ovatio, minor est triumphus. Usus ejus, quum hostium nomen humile est, aut cum incruenta victoria obvenit: ideoque ovalis corona, myrtea erat, tanquam non Martius, sed quasi Venereus triumphus foret. Est enim myrtus arbuscula Veneri dicata. *Bern.* Tum in ipsa ovatione dux cum exercitu urbem ingreditur pedibus, non autem curru, ut ille qui majore triumpho ornatur: deinde quia non gestat togam pictam et clavis aureis distinctam, neque ornatur trabea, aut laurea corona redimitur, quin etiam hac in re altero est inferior, quod non gestet sceptrum, in cæteris vero rebus illi est par. Dionys. Halicarn.

Post Philippense] Falsum est, quod videtur sensisse Suetonius, ex ea victoria eum ovasse. Nam contra, ea ovatio titulum et caussam habuit, pacem factam cum M. Antonio: qui et ipse eundem simul honorem usurpavit A. U. C. DCCXXIV. Auctor Dio et Fasti Capitolini. *Casaub.*

Siculum bellum] Contra Sextum Pompeium, supra cap. 16. utrumque ergo bellum civile: proinde contra morem Augustus. Nam ut Lucan. I. 12. 'Bella geri placuit nullos habitura triumphos.' *Bern.*

Curules triumphos] Magnos verosque, nam ovationes dicebantur pedestres triumphi. Dicti curules, quod curru deaurato triumphator veheretur. De pompa, ordine et formula triumphi ex professo Panvinius. *Id.*

Dalmaticum] Illyrium quidam appellant. Vicinitate gentium nomina confundi non est insolens; imo Dalmatiam partem Illyridis aliqui faciunt. *Idem.*

Actiacum] Propter Cleopatram una cum Antonio devictam apud Actium pugna navali. *Idem.*

Alexandrinum] Ob subjugatam Alexandriam, urbem Ægypti clarissimam opulentissimamque. Hujus triumphi mentio infra 41. *Idem.*

CAP. 23. *Sed Lollianam majoris infamiæ quam detrimenti*] Accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniæ quam recte faciendi cupidiore, et inter summam vitiorum dissimulationem vitiosissimo: amissaque legionis quintæ aquila, vocavit ab urbe in Gallias Cæsarem. Velleius.

Varianam pæne exitiabilem] Internecinam, qua Varum Quinctilium, tribus cum legionibus, impatientes Romanæ superbiæ sævitiæque Germani, Arminio duce, oppresserunt in Teutoburgensi saltu, qui etiamnum *Teuteberg* dicitur. Illius victoriæ nomine insignis campus *Winfeldt* est ad oppidulum Hornam, in Westfalia. Florus IV. 12. *Bern.* *Varianam pæne exitiabilem*] Hac clade, ut tradunt Historici, factum est, ut Romanum Imperium in ripa Rheni fluminis staret. Plinius in septimo, inter infelicitates Augusti Varianam cladem numerat, his verbis: 'Juxta hæc Variana clades, et majestatis ejus fœda sugillatio.' *Beroald.*

Legatis] Scil. militaribus, quos 'locum tenentes' hodie vocamus, quod vicariam imperatori præstent operam. *Bern.* *Legatis*] Legatorum nomen multis modis accipitur, sed eorum qui in provinciis versati fuere, duobus modis: primum, qui Senatus voluntatem ad alios detulerunt; deinde, qui præsidibus operam quacunque ratione navarunt. Quos ambos intellexisse Cicero videtur interrogat. in Varin. cum eos appellavit 'nuntios pacis, ac belli, curatores, interpretes, bellici consilii auctores, muneris provincialis ministros.' Significat enim unum genus legatorum, qui decem aut quinque a senatu, et ex senatu ad ordinandam provinciam, parta ab imperatore victoria, mittebantur:

item alterum, qui præsidibus in omni provinciali ac bellico munere adjutores dabantur: de quibus Cæsar lib. III. de B. C. 'Aliæ sunt legati partes, aliæ imperatoris; alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet.' Et lib. II. 'Officium legati, fiduciariam operam obtinere.' *Sigon.*

Auxiliis] Auxiliaribus militibus, qui sociorum erant; ut legionarii Romanorum. *Bern.* *Auxiliis*] Legionibus semper auxilia, tanquam levis armatura, in acie jungebantur: ut in his præliandi magis adminiculum esset, quam principale subsidium. Cæterum magnus in legionibus labor est militandi, graviora arma, sera munera, severior disciplina. Quod vitantes plerique in auxiliis festinant militiæ sacramenta percipere, ubi et minor sudor, et maturiora sunt præmia. Vegetius.

Excubias per urbem indixit] Ita solitum in omni tumultu, ad omnem cladis acceptæ nuntium, ut sæpe apud Livium. Tunc vero caussa præcipua fuisse videtur, quod erant in Urbe Germani Gallique milites non pauci. *Casaub.*

Ut et a peritis et assuetis continerentur] Quidam improbant institutum illud Romanorum, quo annuos tantum præsides, annuosque ductores copiarum faciebant: ut interdum prius se circumageret annus, quam omnia forent expedita: et ut sæpe ignorarent milites, et ignorarentur a militibus. Unde Annibal apud Livium inquit: 'An me cum hoc semestri conferam duce, cui si quis, demptis signis, Pœnos, Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit Consul?' *Beroald.*

Magnos ludos] Sic dictos, quod præcipue in Jovis honorem voverentur. Festus: 'Magnos ludos Romanos ludos appellabant, quos in honorem Jovis, quem principem Deorum putabant, faciebant.' Vel dicamus, magnos Deos duodecim Romanis fuisse, quod Lactant. docet, sex mares et fœminas totidem, quorum imagines auratæ ad forum stabant, ut refert Varro de R. R. lib. I. c. 1. *Marc. Donat.*

SI REMP.] Cod. Salm. SI RESP. &c.

Quod factum Cimbrico Marsicoque bello erat] Nempe ut ludi magni voverentur sub eadem conditione: nam alioquin sæpe alias ex votis ducum, SI HOSTEIS FUDISSENT, iidem ludi sunt celebrati: ut Q. Servilii Ahalæ Dictatoris apud Livium lib. VII. et Camilli item Dictatoris, ibidem, et alibi item. *Casaub.*

Summisso] Promisso, intonso, quod lugentium erat. *Bern.*

Caput foribus allideret] Istud est quod Græci eleganter dicunt, τὴν περιπέτειαν οὐ κατὰ σχῆμα φέρειν (*casum non moderate ferre.*) Tullius vocat 'detestabilia genera lugendi.' Putabant hac sui injuria leniri deum iram. Cicero Tuscul. III. 29. *Idem.*

Diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac lugubrem] Sic fieri solet in omni lamentatione, ut si quid unquam in longa vita nobis adversi eodem tempore contigerit, memoremus. *Idem.*

CAP. 24. *Disciplinam*] Scilicet militarem: quæ virtus nomen populo Romano et æternam gloriam peperit, quæ orbem terrarum parere Romano Imperio coëgit, ut tradit Cicero in oratione pro Murena. De hac ita loquitur Titus Manlius ad filium: 'Disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana Respublica, solvisti.' *Beroald.*

Ne legatorum quidem cuiquam] Id postea licentia temporum vivo adhuc Augusto (imo ipsius Augusti exemplo, qui in Occidentem atque Orientem sæpius meavit comite Livia) mutari cœpit: et magis Tiberii principatu. Apparet ex ea relatione Cæci-

næ cujus Tacitus meminit libro III. *Casaub.*

Nisi gravate] Sic prima editio, scripti fere *gravato,* quod idem est. μόλις, χαλεπῶς (vix, ægre.) *Bern.*

Uxorem intervisere] Ita Annibal apud Livium ad milites inquit: 'Si quis vestrum suos visere vult, commeatum do: primo vero edico, adsitis, ut, Diis bene juvantibus, bellum ingentis gloriæ prædæque futurum incipiamus.' Intervisere vero, est ex intervallo revisere. Sic apud Palladium, 'interlegere poma,' est non tota colligere, sed per intervalla decerpere, ut relicta in arboribus fiant grandiora. *Beroald.*

Sacramenti] Scil. militaris. Tempore secundi belli Punici milites, quod nunquam antea factum erat, jurejurando a Tribunis militum adacti, 'jussu Consulum conventuros, neque injussu abituros.' Nam ad eam diem nil præter sacramentum fuerat: et ubi ad decuriatum aut centuriatum convenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites conjurabant, 'sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut civis servandi caussa.' Id ex voluntario inter ipsos fœdere a Tribunis ad legitimam jurisjurandi adactionem translatum. Livius.

Pollices amputasset] Arrius Menander J. C. lib. III. de re militari: 'Qui filium subtrahit militiæ belli tempore, exilio, et bonorum parte multandus est, si in pace, fustibus cædi jubetur:' et paulo post: 'Eum qui filium debilitavit dilectu per bellum indicto, ut inhabilis militiæ sit, præceptum Divi Trajani deportavit.' Fortunatianus Rhetor: 'Decem milites tempore belli pollices sibi amputaverunt.' Rei sunt læsæ Reipub. Marcellinus de Gallorum moribus loquens: 'Neque illorum quisquam, ut in Italia, munus Martium extimescens pollicem præcidit, quos jounlariter murcos appellant.' *Torrent.*

Ipsum bonaque subjecit hastæ] Ut in aliis, ita in hoc quoque veterem morem retulit Augustus: testes J. C. lege quarta Dig. de re militari, § 'Gravius.' Vetus scriptor apud Suidam: Ἐμαστιγοῦτο ῥάβδοις, εἶτα ἐπ' ἐξαγωγῇ ἐπιπράσκετο, δειλίας καὶ ἀποδράσεως τίμημα φερόμενος, δοῦλος εἶναι. *Casaub.* Apud Catonem dicitur, viros Romanos, qui remiges scripti erant, per portisculum sub flagro veniisse. In quo est duplex antiquitatis notio: una, cives Romanos ob capital admissum prius verberibus cædi, si Romæ essent, deinde trans Tiberim venire solitos; altera, qui flagris cædebantur, ii sub præcone, aut, si remiges essent, sub portisculo seu κελευστῇ cædebantur. Horatius: 'Sectus flagellis hic Triumviralibus Præconis ad fastidium.' *Jos. Scaliger.* *Subjecit hastæ*] Hastæ subjici dicebantur ea, quæ publice venibant, hasta in foro posita, præconibusque proclamantibus. Hinc subhastatio, et res subhastatæ, quæ sub hasta venales propositæ. *Bern.*

Imminere emptioni publicanos] Publicani, ut ex equestri erant ordine, faventes Equiti, emere eum sub hasta, ac continuo dimittere volebant. Quod ut caveret Augustus, suo ipsum liberto addixit. *Torrent.* *Imminere emptioni publicanos*] Imminere emptioni, est empturire, seu avidum ad emptionem accedere. Tacitus Hist. III. 'imminere excidio urbis,' hoc est, cupide instare. *Bern.*

Addixit] Attribuit, possidere jussit. Proprium quidem Prætoris verbum, ex illis tribus, quibus universum ejus imperium ac potestas continebatur, DO, DICO, ADDICO: sed postea in magistros auctionum traductum. *Bern.*

Relegatum in agros] More servorum, dominum offenderant. Ulp. libro XXXV. Dig. de hæred. inst. 'Si

servus fuerit missus in villam, interim illic futurus quia dominum offenderat, quasi ad tempus relegatus.' Livia quoque, cata illa fœmina, apud Dionem, inter leviores pœnas quibus civium delicta castigari vult ab Octavio, κατάκλεισιν ἐν ἀγρῷ non prætermittit. *Casaub.*

Citra commoda emeritorum præmiorum] Forsan interposita copula *et præmiorum* præstat legere. Aliud enim præmia, aliud emerita. Nam præmia ultra emerita dabantur. Modestinus lib. III. de re milit. 'Qui militiæ tempus in desertione implevit, emerito privatur.' Item Arrius Menander libro v. eod. tit. 'et præmia, et emeritum capiet.' *Torrent.*

Exauctoravit] Militiæ sacramento solvit. *Bern.*

Decimatas] Macrinus Imperator, authore Julio Capitolino, cum sediliones militares pateretur, multos decimavit, aliquando etiam centesimavit: quod verbum proprium ipsius erat, quum se clementem diceret, quando eos centesimaret, qui digni essent decimatione atque vigesimatione. *Beroald.*

Decimatas hordeo pavit] Ita, quum periculum et metus sortis ex æquo omnibus impendeat; nemo enim scit, in quem ea sit casura; exemplum autem vescendi ex hordeo in omnes pariter edatur, hoc instituto, quam maxime poterat fieri, consultum est utrique rei; ut et terror injiceretur, et acceptum detrimentum sarciretur. Polybius.

Statione deserta] Fuit matricula quædam ordinis a centurione instituti; nam suos juxta vires et pro judicio locabat, certis quemque locis, quos in acie et agmine tenerent. Quisque locum suum noverat, et hos ordines pertinaciter servabant. Cautio antiquitus erat, ne quis miles a signis IV. pedes longius procederet, id est, ne quis vel passum unum progrederetur extra lineam ubi signa. Imo et mors pœna, si qui reliquissent. Quod idem in agmine servabant, etsi non mors hic semper, sed minor pœna, ubi nimirum minor excessus et aberratio. Quod si major profectio, desertionis pœna mors erat. Desertor autem habebatur qui longius, quam unde tuba exaudiri posset, excessisset. Sueton. ut novum in Augusto notat, quod centuriones quoque pari cum manipularibus severitate habuit. *Lipsius.*

Manipulares] Censeo, per manipulares hic non intelligi privatos milites, sed vixillarios et signiferos. Quippe cum proxime centurionibus subjungantur; ac gregarii milites decimati ex hordeo pasti dicantur. Manipulum vero interdum notare signiferum, autor est Servius ad II. Æneid. *Marc. Donat.* *Manipulares*] Gregarios milites. Nam quod Marcellus Donatus signiferos hic interpretatur, ratione caret. Dicti manipulares, quod primitus hastis alligata fœni manipula pro militaribus signis essent. Ovidius: 'Pertica suspensos portabat longa maniplos: Unde maniplaris nomina miles habet.' *Bern.*

Ut stare per totum diem juberet] Inter leviores animadversiones veterum fuerunt et ἕδραι et στάσεις ἄτιμοι. Plutarchus, in Antonio, κλισίαις ἀτίμοις προπηλακίζεσθαι non dissimiliter dixit. Reperio in disciplina militari Dacorum similem animadversionis modum. Justinus libro XXXII. 'Daci suboles Getarum sunt: qui cum Orole rege adversus Bastarnas male pugnassent, ad ultionem segnitiæ, capturi somnum capita loco pedum ponere jussu regis cogebantur.' *Casaub.*

Prætorium] Tabernaculum ducis: ita dictum, quod bella administrantes initio Prætores essent, qui postea Consules, ait Festus. *Bern.*

Interdum tunicatos] Tunicatum apparere in publico, magnum Romæ et in castris fuit vilitatis et humilis sortis argumentum. Contra, interdum

toga ignominiæ caussa sumi jussa: sed abscissis laciniis deformis, ut apud Valerium Max. lib. II. Nec dissimilis historia est quæ narratur primo Paralipomenων, c. 19. nam ibi quoque ignominiæ caussa vestis præciditur. *Idem.*

Discinctosque] Plut. ἀζώστους, Polyænus λυσιζώνους. Olim qui aliquid serii facere parabant, cingulo vestes, alias fluxas, constringebant: quod proprie Latini dicunt 'accingere se operi.' *Casaub.* L. Calpurnius equitum præfectum, quod arma hostibus tradidisset, discincta tunica indutum, nudis pedibus, a mane noctem usque, ad principia per omne tempus militiæ adesse jussit. Interdixit etiam ei convictum hominum, usumque balnearum. Val. Max.

Cum decempedis] Hoc pacto indicabatur regradatio. In militia Romana sua cuique pro loco quem obtinebat in matriculis dignitas: ut quisque fortiter fecerat, aut flagitium admiserat, ita vel præponebatur aliis, vel postponebatur. Inde est, quod Augustus centuriones ignominiæ caussa jubet cum decempedis stare, et cespitem portantes: quorum multus usus in tabernaculis conficiendis, alisque obeundis militiæ muneribus. *Casaub.* *Decempedis*] Decempeda pertica est, qua metatores utuntur, a numero pedum dicta, sicut quincupeda a quinque pedibus. A decempeda decempedator derivatur. Cicero: 'Cavebat etiam Lucio Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati et publici decempedator.'

Vel etiam cespitem portantes] Infimus gradus erat tironum militiam auspicantium, et caligatorum, quos nullum adhuc facinus egregium in altiorem promoverat gradum. His omnia fere incumbebant militiæ munia: nam in multis eorum opera utebantur Tribuni et centuriones plane in modum servorum, ut ipsi queruntur apud Tacitum primo Ann. Inde sunt isti munifices appellati: quibus opponebantur beneficiarii, qui vacationem munerum militarium habebant. Qui igitur contra militarem disciplinam aliquid admiserant, ii regradatione puniebantur, fiebantque, amisso ordine in quem promoti fuerant, pro beneficiariis munifices. *Casaub.*

CAP. 25. *Filiis*] Adoptivis, Caio et Lucio. *Bern.*

Privignis] Tiberio et Druso, Liviæ filiis. *Idem.*

Ambitiosius] Hoc est, blandius et κολακικώτερον. Nam appellare milites commilitones, ejus ducis est, qui per blanditiam suos in officio velit retinere. *Casaub.*

Domusque suæ] Domus pro familia imperante sumitur et apud Justinum XII. 15. 1. *Idem.*

Libertino milite bis usus est] Servis in id ipsum manumissis. Cæsar Augustus in Germania et Illyrico cohortes libertinorum complures legit: quas voluntarias appellavit. Ad Cannas quoque victis Romanis, octo millia servorum empta militaverunt. Sed et post calamitatem apud Thrasimenum acceptam, et bello sociali, Libertini in Sacramentum vocati sunt. Ac ne putes hæc in nostra tantum contigisse Rep. similia exempla apud Lacedæmonios et Athenienses reperies. Macrobius.

Incendiorum caussa] Pluribus una die exortis incendiis, septem cohortes oportunis locis constituit Augustus, ut binas regiones Urbis unaquæque cohors tueretur, præpositis eis Tribunis, et super omnes spectabili viro, qui Præfectus vigilum appellatur. Paullus et Ulpianus lib. I. Pandectar. De officio Præfecti vigilum. *Torrent.*

Si tumultus] Qui metus frequens in urbe: utique postquam populus Rom. suffragii jure amisso, cœpit curare panem et Circenses solum. Vide Suetonium in Claudio c. 18. *Bern.*

Pecuniosioribus indictos] Sensus est:

Augustus opulentioribus indixit denuntiavitque, ut servos pro facultatibus sibi darent, quibus manumissis in militia uteretur: nam qui ditiores erant, in illos onera inclinabantur, sicut olim a Servio Tullio vi. Romanorum rege institutum fuisse docet Livius. *Beroald.*

Sub priore vexillo] Livius primum vexillum triarios duxisse ait: alterum rorarios minores robore, ætate, ac factis: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum. Sed Livius ad dignitatem respexit, Tranquillus ad ordinem, quo in acie disponuntur. *Sabell.* Mallem tamen *sub priore vexillo.* Torrent. *Sub primore vexillo* placet Casaubono.

Dona militaria] De quibus Lipsius Mil. Rom. v. 17. *Bern.*

Quicquid auro argentoque constaret] Lege cum editione Romana, *et quicquid:* nam omnino ita postulat sententia. Militarium donorum, atque adeo omnium præmiorum duo sunt genera: quædam honoris signum solum habent: ut palma, oleæ ramus, hasta pura, et id genus per se nullius pretii vel parvi: sed quæ in pretio habentur propter id quod per illa significatur. In quibusdam inest et rei largitio, et honoris signum conjunctim. Hæc proprie *δῶρα, dona*, appellat Aristoteles, ac notat vere, propterea et opum et gloriæ cupidos doni esse appetentes: ambo enim consequuntur ea quæ requirunt. Hujus generis sunt torques ac phaleræ, aliaque multa, quæ Augustum facilius dedisse notat Suetonius, quam vallares et murales coronas. Amplius enim erat in eis honoris signum, quam rei largitio: contra in phaleris ac torquibus, aliisque multis. *Idem.*

Quam vallares ac murales coronas] Erant istæ quoque ex auro: sed, ut aperte indicat Suetonius, pauco; ut pretio comparandæ non essent cum torquibus ac phaleris. At quare omisit civicas? Hæ, si materiæ æstimationem spectes, omnium vilissimæ: sed videtur civica, postquam cœpit appendi foribus Impp. quasi propria eorum habita, et pars majestatis ipsorum. *Casaub.*

Sine ambitione] Non gratia, sed ex merito. Impp. *Bern.*

Caligatis] Omnes milites caligati incedebant. Sed et *caligatus* per se pro milite accipitur, ut l. vi. De re milit. 'Caligatus qui metu hostium languorem simulavit.' Juvenalis Satyra ultima: 'Cum duo crura habeas, offendere tot caligatos.' Suetonius tamen hic caligatorum nomine gregarios tantum milites intelligit, uti et Caligul. c. 9. et Vitel. c. 7. atque ipse (ni fallor) Modestinus libro x. de excusat. tutorum, et Ulpianus libro ii. de his qui notantur infamia, et apertissime Theodosius et Valent. l. xxi. c. de nuptiis. Id vero inde factum arbitror, quod qui gradum aliquem militiæ tenebant, ornatiore quam manipularii caliga utebantur, et clavis argenteis aureisque effulgebant. Hinc est quod 'millia clavorum,' et 'in digito hærere clavum militis' dixit Juvenalis, et 'Marium a caliga ad consulatum perductum,' Seneca de Benef. lib. v. *Torrent.*

Cæruleo vexillo donavit] Colore marinis fluctibus simili. Sextus Pompeius et ipse, ut Appianus scribit, ob multiplices maris successus, cæruleum paludamentum pro purpureo induit. Servius author est, cæruleum vexillum equitum alas apud majores cogere solitum: ob id, credo, quia et Neptunus Equester ab initio Romæ cultus est, et quia equus eidem numini adscribitur. Virgilius: 'Tuque o cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridenti.' *Sabell.*

Triumphales] Qui aliquando triumpharunt: ut consulares, prætorii, qui Consules, qui Prætores fuerunt. *Bern.*

Quod ipsi quoque jus habuissent tribuendi ea quibus vellent] Sublata libertate, duces cum auspiciis hoc quoque jus amiserunt: non tamen repente, nec ἀθρόως, sed primum ea desierunt donare quæ honore præcellebant: deinde etiam alterius generis. Civicam sane sub Augusto jam et Tiberio raro dederunt. Tacit. III. Annal. 'Quo prælio, Rufus Helvius gregarius miles servati civis decus retulit, donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Cæsar addidit civicam coronam: quod non eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus.' *Casaub.*

Festinationem temeritatemque] Fabius apud Livium XXII. 39. 14. 'Omnia non properanti clara certaque erunt: festinatio improvida est et cæca.' Et Paullus Æmilius apud eundem XXII. 38. 5. ait, 'temeritatem, præterquam quod stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse.' *Bern.*

Σπεῦδε βραδέως] Ut ad rem agendam adhiberetur et industriæ celeritas, et diligentiæ tarditas. Hoc dictum Augustus nummis quoque suis expressit, cum Terminum fulmini conjunxit, ut anchoram delphino Titus, Imperator Augusto simillimus. Versus autem Græcus Trochaicus est, ex Eurip. Phœnissis, quo Augustus illud suum 'Festina lente' confirmabat. *Torrent.*

Aureo hamo piscantibus] Hoc frequenter usuvenit iis, qui scrutantur abditas terræ venas: sed frequentius qui vulgo dicuntur Alcumistæ, de quibus apud Athenæum VI. 4. venuste dixit Phalereus Demetrius, quod frequenter certis consumptis incertorum gratia, quæ se capturos sperabant, non ceperint, quæ vero habebant, perdiderint. Quæ mox sequitur vox 'capturæ,' pro præda piscando venandove capta, usurpatur etiam a Plinio VIII. 9. *Bern.*

Novi generis] Ut triumviratum. *Perpetuos*] Ut tribuniciam potestatem, et censuram.

Consulatum XX. ætatis anno invasit] Factum hoc ab Octavio sine exemplo ullo, ait Dio lib. XLVI. Recte sane, nisi unum Marium juniorem excipias: sed quia mera vi id factum, cum eo noluit fortasse Dio Augustum comparare: qui per speciem saltem aliquam liberorum suffragiorum consul est creatus. *Casaub.* Legem tulit L. Villius Trib. pleb. L. Mantio, Q. Fulvio Coss. A. U. C. DLXXIV. quot annos nati quemque magistratum peterent, caperentque. Qua de re Livius lib. XL. Hinc lex illa Annalis et Annaria dicta. Consulatui autem definitus erat ann. XLIII. *Hottomann.*

Hic faciet] Simile est exemplum illius Centurionis, qui a Cæsare Dictatore Romam missus, stans pro foribus curiæ, quum tempus imperii minime Cæsari prorogari cognovisset, concusso manu gladii capulo, 'Hic prorogabit,' inquit. *Idem.*

Post novem annos] A primo scilicet consulatu. Lege cautum erat, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet. Sed Augustus hujusce legis fuit prævaricator. *Bern.*

Continuavit] Sine aliquo temporis intervallo, sine interruptione gessit. *Idem.*

Filios] Adoptivos, de quibus infra 64. *Idem.*

Amplissimo præditus magistratu] Pessime antea legebatur, *amplissimo præditos magistratu;* neque enim tyrones illi ullum gerebant magistratum, sed Augustus ipse tempus illud captabat, ut amplissimo præditus magistratu, hoc est, consulatu, suos in forum deduceret. *Idem.*

Suo quemque] 'Suo quemque' dicit autor, scilicet majorem natu in duodecimo consulatu, minorem in sequente. *Idem.*

Tyrocinio] Tyrocinium, præter illud

militare rudimentum, dici ab eruditis solet, quando adolescentuli togam sumunt, et barbam ponunt, eloquentiamque in foro auspicantur. Seneca libro III. Declamationum: 'Ille in foro primum dicturus, tyro dictus est.' Plinius libro VIII. 'Tanaquil prima texuit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induuntur, novæque nuptæ.' Et M. Tullius in Epistolis ad Atticum, in tyrocinio filii Ciceronis togam puram illi dedisse se Arpini scribit. Idem de hoc tyrocinio videtur Seneca loqui, cum ait: 'Quantum senseris gaudium, cum prætexta posita sumpsisti virilem togam, et in forum deductus es.' *Hottomann.*

Cæteros aut novem, aut sex] Haud aliter Palatini. Retro vulgati, *ceteros autem sex, aut novem, aut sex, &c.* minus recte; sane contra membranas, a quibus ne latum quidem unguem abeundum. *Gruter.*

Die Kalend. Januarii] Nam is dies solennis erat ineundis magistratibus. Ex quo Martialis jocus x. 41. in eam, quæ a marito Prætore designato Kalendis Januariis diverterat, quo sumptus, qui in purpuram novi magistratus impendendi erant, vitaret. *Bern.*

Cum mane pro æde Capitolini Jovis] Ex more omnium Consulum consulare sacrum facturus ascenderat in Capitolium. *Casaub.*

Curuli sella] Kalendis Januariis novi Consules inibant magistratum, et in sella eburnea sedere solebant. Curulis ob eam causam appellatur, quod curru honoris gratia soliti erant in curiam vehi Senatores, qui curulem magistratum, hoc est, majorem honorem, gessissent: in quo curru sella esset, supra quam considerent. *Beroald.*

Nec omnes Romæ] Contra vetus institutum scilicet. Qua eadem caussa senatus apud Livium XXI. 63. Flaminium increpat, 'quod, contra majestatem imperii, Arimini potius quam Romæ magistratum inierit, et in diversorio hospitali quam apud penates suos prætextam sumpserit.' Adde Plutarch. in Cæs. c. 17. et Florum IV. 2. 16. *Bern.*

Tarracone] Citerioris Hispaniæ oppido, unde et ipsa Tarraconensis appellata. *Idem.*

CAP. 27. *Triumviratum Reipubl. constituendæ*] Triumviris istis, ut et dictatoribus, similes apud Græcos fuere, qui turbato intestinis malis Reipub. statu, ad eam constituendam soliti creari: hos Thessali ἀρχοὺς, Lacedæmonii ἁρμοστὰς appellarunt, φοβούμενοι βασιλεῖς ἢ τυράννους καλεῖν, ait Dionysius Halicarnass. etsi revera tyrannica aut regia potestate erant præditi. *Casaub.*

Restitit quidem aliquamdiu] Ad tertium usque diem: caussam pete ex Dione lib. XLVII. *Bern.*

Collegis] Antonio et Lepido. *Idem.*

Ne qua fieret proscriptio] Hæc est illa nefaria proscriptio, qua in primis Cicero proscriptus fuit una cum filio, fratre, fratrisque filio, omnibus denique clientibus et amicis: cum tamen diu recusasset Augustus proscribi Ciceronem, tandem expugnatus concessit Antonio hac conditione, ut Antonius sibi L. Cæsarem avunculum, et Lepidus Paulum fratrem proscribendos necandosque concederent. *Beroald.*

Magnopere contendit ne cui parceretur] Si prudentia ab honestate et probitate separari potest, dicam consilium prudentissimum fuisse, etsi impium et sævissimum. Geminum huic illud fuit, quod olim sapientissimus senex Herennius Pontius pater filio dedit, consultus ab eo cum ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos teneret. Adi ad Livium lib. IX. At de Octavio longe alia narrat Dio: nempe servatos ab eo quotquot servari potuerint. *Casaub.*

In cujus tamen pertinaciæ, &c.] Ni-

mirum ubi concitæ mentis turbulenta resedit tempestas, iterumque incipit animus obsequi clavo rationis, dilabimur ad æquitatem, ac ne quidem ipsi probamus quod fecimus. Quomodo de Alexandro Justinus XII. 6. 5. *Bern.*

Potestate] Viterb. *tempestate: καιρῷ.* ferri potest. *Casaub.* 'Potestate,' fuerit triumviratu. *Idem.*

Nam et Pinarium] Lego *nam et T. Pinarium*, ac de eo T. Pinario interpretor, cujus non infrequens apud Ciceronem mentio (ut ad Q. Frat. III. 1. sub fin.) ex quo auctore satis liquet, bonarum artium et partium fuisse hunc virum. *Casaub.*

Paganorum apud milites] Male qui paganos hic pro agrestibus aut rusticis accipiunt. Nam Jurisconsultorum more paganos militibus opponit. Exempla passim obvia, ubi de castrensi peculio, vel militari testamento agitur, et Juvenal. Sat. XVI. 'Contra paganos.' Hinc majores nostri ad Christianorum differentiam paganos vocabant, qui Christi militiæ nondum nomen dederant. Adde locum Sueton. Galb. cap. 19. *Torrent.*

Subscribere] Subnotare.

Curiosum] Proprie curiosus est πολυπράγμων. Olim curiosi et frumentarii iidem. Sed frumentariis a Diocletiano remotis et penitus sublatis, curiosi ex corpore agentium in rebus per singulas provincias mittebantur, ad curas agendas, et idem munus obeundum, quod olim frumentarii: quos 'ad explorandum annunciandumque, si qui forte motus exsisterent,' institutos esse scribit Victor. *Salmas.*

Ac speculatorem ratus] Σπεκουλάτωρες quoque nominantur in Evangelio. Hi jam ex antiquo in legionibus militarunt, et diversi fuere ab exploratoribus. Porro licet eadem attribuantur officia frumentariis et speculatoribus, diversum tamen sunt genus, nec confundi debent. Dio quidem de speculatoribus loquens, διόπτας καὶ ἐρευνητὰς eos nominat: et similiter frumentarios ὠτακουστοῦντας καὶ διοπτεύοντας στρατιώτας vocat: sed honestiore tamen gradu militarunt frumentarii, quam speculares. Nam ex istis promovebantur illi, ut a minore ordine in majorem. Speculatores inter alia carnificis officium peragebant, in reis capite damnatis decollandis, unde eos δημίους, id est, carnifices, vocat Dio. Frumentarii vero perquirendis quidem reis et prosequendis deducendisque operam navabant, non etiam supplicio afficiendis. *Idem.*

In officio salutationis] Moris fuit apud Romanos, ut prima et secunda hora matutina salutatum irent potentiores. Martialis: 'Prima salutantes atque altera continet hora.' Salutatores, priusquam admitterentur, consistebant ante fores ædium in vestibulis. Unde Gellius in IV. sic ait: 'In vestibulo ædium Palatinarum omnis fere ordinum multitudo opperientes salutationem Cæsaris constiterant.' *Beroald.*

Tabellas duplices] Ita nominatas a numero (ut opinor) foliorum: sicut triplices et quintuplices. *Idem.* *Duplices*] Sunt qui legant *duplices* absolute, scilicet, pugillares, inveniuntur et apud Ovidium triplices. Ita quadruplices, quincuplices: non a numero foliorum, ut Beroaldus opinatur, ita dicti: sed quod bis, ter, vel pluries, utrinque in se plicati essent, ut ex Herodiano I. 52. docet Turneb. Advers. XXVIII. 32. *Bern.*

Servilem in modum] Liberos enim homines torquendos non esse, tradunt Jurisconsulti. Quod tamen fallit in caussa Majestatis, in qua sola omnibus æqua conditio est. l. IV. C. ad l. Jul. Maj. *Idem.*

Oculis ejus sua manu effossis] O feritatem! Sed fecit non primus. Sylla, ait Valerius, M. Marium 'non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret.' *Casaub.*

Scribit] Scilicet in libris de vita sua, de quibus infra, 83. *Bern.*

Tribunitiam potestatem perpetuam recepit] Hujus dignitatis ea fuit vis, ut sacrosanctus Augustus efficeretur instar Tribunorum: utque appellantibus ipsum et intra pomœrium, (quod jus Tribuni habuerint,) et intra proximum miliare (quod nulli unquam Tribuno jus fuit) opem ferre posset. *Casaub.* Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen adsumeret, ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret. Tacitus.

Lustra] Lustrum nominatum tempus quinquennale, a luendo, hoc est, solvendo: quod quinto quoque anno vectigalia et tributa per censores persolvebantur. Varro.

Morum legumque regimen] Hinc illud Horatii ad Augustum epistolæ initium: 'Cum tot sustineas ac tanta negotia solus, Res Italas armis tuteris, moribus ornes, Legibus emendes.' Præfecturam autem morum suscepit Augustus anno U. C. DCCXXIV. cum triennio ante, censuram in perpetuum repudians, creari tunc censores curasset Paullum Æmilium Lepidum, et L. Munatium Plancum, post quos nulli sub Cæsaribus fuere censores. *Bern.*

Cap. 28. *De reddenda Rep. bis cogitavit*] Divus Augustus, cui Dii plura quam ulli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem a Repub. petere. Omnis ejus sermo ad hoc semper revolutus est, ut sibi pararet otium. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria discrepantem pollicitus esset, hæc verba inveni: 'sed ista fieri speciosius quam promitti possunt: me tamen cupido temporis optatissimi mihi provexit, ut cum rerum lætitia moretur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.' Seneca. Suetonio reddere Remp. est restituere populo et arma, et leges, et provincias, et reditus. *Bern.*

Primo post oppressum statim Antonium] Mecœnatis consilium, retinendum principatum suadentis, prætulit ei, quod Agrippa suggerebat de deponendo. Non tamen omnia, quæ is suasisset, agere instituit: sed alia confestim mutavit, alia postea temporis: nonnulla etiam sequentibus imperatoribus perficienda reliquit. Dio Cassius.

Rationarium imperii] Ita dictum, quod rationes in eo publicæ continerentur. Autor infr. vocat 'Instrumentum imperii.' *Bern.* *Rationarium*] Quo opes publicæ continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciæ, tributa, aut vectigalia, necessitates item ac largitiones: quæ cuncta sua manu perscripserat. Id enim intelligere licet ex Taciti Annal. I.

Privatum non sine periculo fore] Ob offensas scilicet in triumviratu ac principatu contractas. Imo, voce Phalaridis in epist. ad filium, 'periculosius est, Principatum deponere, quam occupare.' Nimirum honestos prætextus quærimus: ipsissima est imperii retenti caussa 'cupido dominandi, cunctis affectibus flagrantior.' Tacit. Annal. XV. Porro privatus hoc loco dicitur quisquis non est Princeps, utut magistratibus aliis præditus: ut apud Tacitum Hist. I. 49. 9. *Bern.*

Temere] Temerarium scilicet fuisset, rem Romanam, hoc statu, plurium arbitrio committere. *Idem.*

Eventu meliore] Hanc bigam verborum probabiliter eliminat Freinshemius. Nam hoc dubitabatur, an serio voluerit Rempub. reddere: an vero voluntatem illam (quod mox sequitur) tantum præ se tulerit. *Bern.* *Eventu meliore an voluntate*] Scribit Sextus Aurelius, vulgo jactatum esse de Augusto: 'utinam non nascere-

tur, aut non moreretur!' Nam et in adipiscendo magistratu oppressor libertatis est habitus, et in gerendo princeps optimus. *Beroald.*

Ita mihi salvam ac sospitem Remp.] Animabat Julianus exercitum, cum non per charitates, sed per inchoatam negotiorum magnitudinem dejeraret assidue: 'Sic sub jugum mitteret Persas: Ita quassatum recrearet orbem Romanum.' ut Trajanus fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare: 'Sic in provinciarum speciem redactam videam Daciam: Sic pontibus Istrum, Euphratem superem.' et similia plurima. Ammianus.

Sistere in sua sede] Sedes est basis, *κρηπίς*. Sistere, *ἀνορθοῦν*, *ἱστάναι*. Est enim translatum a columnis vel colossis, qui magno nisu in suam basim (*βωμὸν* interdum Græci vocant) restituuntur. *Bern.*

CAP. 29. *Inundationibus incendiisque obnoxiam*] Tacitus de incendio Neroneo: 'Ignis anteiit remedia velocitate mali, et obnoxia urbe arctis itineribus huc et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit.' Sed vide Strabonem lib. v. De inundationibus subit mirari, cum ea res caussas naturales et manifestas haberet, semper tamen Tiberim exundantem pro magno prodigio habitum et in Acta relatum. *Casaub.*

Jure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset] Aliovorsum trahit Dio Augusti dictum: quem morientem dixisse refert, *ὅτι τὴν Ῥώμην γηΐνην παραλαβὼν, λιθίνην ὑμῖν καταλείπω.* et addit suum interpretamentum, *τοῦτο μὲν οὖν οὐ πρὸς τὸ τῶν οἰκοδομημάτων αὐτοῖς ἀκριβὲς, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς ἀρχῆς ἐχυρὸν ἐνεδείξατο.* Allusit autem Augustus ad antiquissima Romanorum ædificia, de quibus Varro Ταφῇ Μενίππου: 'Antiqui nostri domibus lateritiis paullulum modo lapidibus suffundatis, ut humorem effugerent, habitabant.' De iis Plin. lib. xxxv. cap. 14. *Idem.*

Tutam] Scilicet ab incendiorum inundationisque periculo. *Bern.*

Forum exstruxit] Fora duorum generum Romæ, et in universum xvii. numerant descriptores Urbis. Erant Civilia, erant Venalia. Illa, in quibus res et lites agebantur: hæc, in quibus merces aut species certæ venales: ut Forum Suarium, Piscatorium, Boarium, Olitorium, et talia. Civilia primum tria fuere, Romanum, Julium, Augustum, in cujus medio Mars Ultor, sicut in Julii, Julius aut Venus. Accessere postea fora Nervæ et Trajani. *Lipsius.*

Cum æde Martis Ultoris] Ejus templi effigies in veteribus nummis cernitur, uti et Jovis Tonantis. Verum de Marte Ultore, notandum etiam alterum in Capitolio, signis a Parthis receptis, ab Augusto, instar Jovis Feretrii templum ei exstructum fuisse. Quæ caussa est, quod non eadem in nummis omnibus ejus templi forma cernitur. *Torrent.* *Martis Ultoris*] Ita Pantheon Jovi Ultori ab Agrippa factum, auctor Plin. lib. xxxvii.

Apollinis in Palatio] Qui Apollo Palatinus inde cognominatur, inf. 31. Ideo autem hoc templo structo deveneratus Apollinem Augustus videtur, quod vellet ejus haberi filius, ut apparet infra c. 94. vel quod ejusdem beneficio ad Actium prælio navali profligasset Antonium. Juxta hoc templum convenire solitos Jurisconsultos, de litibus ambiguis disceptaturos, refert antiquus scholiastes Juvenalis ad satyr. i. 128. *Bern.*

Publica judicia] Ut repetundarum, ambitus, majestatis, et cetera quæ enumerantur in l. i. ff. de publicis judiciis. *Idem.*

Sortitiones judicum] Moris erat, nomina judicum conscribi, et in urnam mitti, ut de pluribus necessarius numerus per sortitionem confici posset: tunc ex illo delectorum judicum numero permittebatur accusatori ac

reo rejicere quos putarent sibi aut inimicos, aut ex aliqua re incommodos fore. Rejectione celebrata, Prætor in locum eorum qui rejecti fuerant, subsortiebatur alios, quibus ille judicum legitimus numerus compleretur, et hæc 'sortitio' dicebatur, qua perfecta, judices in leges jurabant, ut obstricti religione judicarent. *Id.*

Hinc deducerentur] A comitantibus ac prosequentibus officii honorisque gratia: ut factum Cæsari in Hispaniam proficiscenti. *Idem.*

Insignia triumphorum] Urbium captarum præliorumque imagines, titulos, fercula, et alia triumphorum instrumenta. *Idem.*

Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus] Ad ejus templi dedicationem referendum illud Horatii lib. I. Od. 31. 'Quid dedicatum poscit Apollinem Vates,' &c. Nam de bibliotheca ibidem ab Augusto instituta notissimus ejusdem Poëtæ versus, 'tangere vitet Scripta Palatinus quæcunque recepit Apollo.' *Torrent.*

Excitavit] Vet. Cod. pro verbo *excitavit* habet *exertavit.* Quod verbum, quia obscurius erat, a librariis mutatum est in *excitavit.* Paullo post legendum ex Vet. Cod. *a L. Munatio Planco, &c.* De qua re extat veteris inscriptionis fragmentum ad clivum Tarpeii montis repertum, ex quo Saturni templum, et ærarium ibi fuisse intelligere possumus. L. PLANCUS L. F. COS. IMP. ITER. DE. MANIB. *F. Ursinus.*

A Deo] A quo, non dicit, sed ab Apolline crediderim, cui est templum erectum. Sed quo pacto ab Apolline, dixerit aliquis, si a Jove sunt fulmina? Cui occurras licet, non solum a Jove, sed a Saturno quoque, ut Plinius ait, et Marte provenire: verum Martem et Apollinem eundem esse Macrobius subtilissima dissertatione demonstrat. *Sabell.*

Bibliotheca] Quam exstruere destinaverat Cæsar. Sueton. Cæs. 44. sed nunc demum perfecit Augustus, anno Urbis cond. DCCXXVI. *Bern.*

Expeditione Cantabrica] De qua supra c. 20. *Idem.*

Lecticam ejus fulgur perstrinxisset] Fulgur pro fulmine, ut in Domitiano, 'Tot fulgura facta auditaque sunt,' ita et semper in libris olim aruspicum: sæpe etiam Plinius, et optimus quisque Latinitatis auctor. Ita accipe vocem 'fulgor' in Constantini constitutione, Codic. Theodos. De paganis sacrificiis et templis: 'Si quid de palatio nostro, aut cæteris operibus publicis degustatum fulgore esse constiterit, retento more veteris observantiæ, quid portendat, ab haruspicibus requiratur.' *Casaub.*

Prælucentem] Recte: non, ut alii, *prædducentem.* Nam viatores noctu faces gerere solitos, Turnebus Advers. III. 13. ostendit. *Bern.*

Basilicam] Regiam domum, sive ædificium: cujus vestigia adhuc Romæ in Exquiliis visuntur. *Sabell.*

Lucii et Caii] Nepotum Augusti ex Julia filia et M. Agrippa. *Bern.*

Porticus Liviæ] Conjugis scilicet, fuitque ea porticus juxta sacram viam, ubi domus C. Cæsaris, quam sumptuose a Julia filia ornatam Augustus diruit, ibique Livia porticus erecta. Ovidius: 'Disce tamen, veniens ætas, ubi Livia nunc est Porticus, immensæ tecta fuisse domus.' *Sabell.*

Octaviæ] Sororis Augusti. Erat hæc porticus in regione Urbis nona. *Bern.*

Theatrum Marcelli] In regione Urbis nona item, capax locorum 30000. Victor. Marcellus Octavia Augusti sorore genitus, cujus obitum poëta describit Æn. sextæ fine. *Idem.*

Sed et cæteros viros principes sæpe hortatus est] Erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum, hostileis exuvias, aut exundanteis opeis, ornatum ad Urbis et posterum gloriam conferre. Tacitus.

Refectis] Ex vetusto renovatis, instauratis. *Bern.*

A Marcio Philippo, ædes Herculis Musarum] Eumenius Rhetor orat. de scholis instituendis: 'Ædem Herculis Musarum in Circo Flaminio Fulvius ille Nobilior ex pecunia Censoria fecit, non id modo secutus, quod ipse litteris et summa Ennii amicitia duceretur, sed quod in Græcia, cum esset Imperator, acceperat Herculem Musageten esse, id est, comitem ducemque Musarum. Idemque primus signa novem, hoc est, omnium Camœnarum, ex Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi Numinis consecravit, quia mutuis operis et præmiis juvari ornarique deberent Musarum quies defensione Herculis, virtus Herculis voce Musarum.' Intelligimus igitur, ædem illam non factam a Marcio Philippo, Augusti vitrico, sed refectam. *Torrent.*

Ædes Dianæ] Romæ multæ ædes erant Dianæ: inter quas illam, quæ in angiportu patritio erat, viros ingredi nefas existimabatur: et cum in cæteris Dianæ templis cervorum cornua figerentur, in Aventinæ Dianæ templo boum tantummodo suspendere consueverant. Cujus rei causam prodidit Plutarchus in Problematis. *Beroald.*

Atrium] Eo docti tanquam ad λέσχην conveniebant. Ovidius: 'Nec me quæ doctis patuerunt prima libellis Atria Libertas tangere passa sua est.' Ibidem fuit tabularium, in quo servata acta publica. Livius lib. XLIII. Erat autem similis atriis ædium privatarum, quæ habebant tablina et pinacothecas adjunctas: in medio erat area sub dio, columnis cincta: ideo is locus etiam peristylium appellatus. Idem quoque impluvium dicebatur. Atque hoc proprie atrium est, non atrii pars: nam atrium ab αἴθριον, significat locum in ædibus sub dio. Græci ὕπαιθρον frequentius vocant. *Casaub.* *Atrium Libertatis*] Ante Asin. Pollion. refectum et ampliatum legimus a Sex. Ælio Pæto, et C. Cor. Cethego Censoribus, apud Liv. lib. XXXIV. Idem lib. XXVI. scribit, obsides Tarentinos in atrio Libertatis custoditos fuisse. *Marc. Donat.*

Ædes Saturni] De primo hujus ædis conditore (nam Munatius hic Plancus refecit tantum) vide Livium II. 21. 2. et Macrobium Saturnal. I. 8. *Bern.*

A M. Agrippa complura et egregia] Agrippa in ædilitate sua, adjecta Virgine aqua, cæteris corrivatis atque emendatis, lacus septingentos fecit: præterea salientes centum quinque: castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica: operibus iis signa trecenta ærea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo spatio. Adjicit ipse in ædilitatis suæ commemoratione, et ludos undesexaginta diebus factos, et gratuita præbita balinea centum septuaginta. Plinius.

CAP. 30. *Spatium Urbis in regiones vicosque divisit*] Regiones quidem XIV. vicos vero CCCCXXIV. si satis certa hæc in fragmento Rufi lectio. Regiones autem Dio μέρη vocat simpliciter. Socrates in Ecclesiast. histor. κλίματα. Alii Græci ῥεγεῶνας, unde in Suida ῥεγεωνάρχης dicitur, et apud Hesych. ῥεγεωνάριος, *curator regionis.* Casaub.

Annui magistratus] Non novos ad id, de quo loquitur, Magistratus instituit Augustus, sed ordinariis, ut puta Prætoribus, Tribunis atque Ædilibus, hanc quoque curam extra ordinem demandavit, facta sortitione quam quisque regionem tueretur. Sicut neque Urbem in regiones vicosque primus divisit, sed cum ante sic divisa esset, quis quamque regionem, aut vicum curaret, constituit. *Torrent.*

Spatium Urbis, &c.] Berneggerus non assentitur interpretibus, qui Augus-

tum negant fuisse divisionis Urbis in regiones XIV. auctorem. Nam si ea partitio Augusto antiquior, cur ejus non meminit Varro De lingua Latina lib. IV.

Adversus incendia excubias nocturnas vigilesque commentus est] Quos alii milites per contemptum vocabant 'sparteolos.' Ut opinor, a funibus, quorum multus usus in restinguendis incendiis: vel a sparteis tunicis quibus erant amicti; vel etiam a genere calciamentorum. Nam hujusmodi hominum soleæ e sparteis funibus contexebantur interdum. *Casaub.*

Ædificiorum prolapsionibus coarctatum] Codex Salmas. *prolationibus.*

Flaminia via] Viarum straturam tribus fabricarum Romanæ Reipub. miraculis adnumerat Dionysius Halicarnass. antiq. Rom. Ac Flaminiæ quidem viæ (cujus principium a porta Flumentana) auctorem C. Flaminium Censorem facit Epitome Livii lib. XX. fin. Strabo vero lib. V. C. Flaminium Consulem, superioris filium. Panvinius censet, a patre cœptam, a filio perfectam. Refecit atque restituit Augustus. Ab hac via Galliæ Togatæ regio Flaminia nominata. *Bern.*

Arimino tenus] Usque Ariminum, Flaminiæ oppidum. *Idem.*

Ex manubiali] Manubialis pecunia, de hostium manubiis confecta, deferebatur in Ærarium. *Idem.*

Cellam Capitolini Jovis] Dionysius Halicarn. IV. 69. et P. Victor in descriptione Regionis VIII. tradunt, in templo Capitolino tres fuisse cellas, (quas ille σηκοὺς, hic 'delubra,' alii 'sacella' vocant,) mediam scilicet Jovis, dextram Minervæ, lævam Junonis. Proinde scripsit Ausonius in Grypho vs. 42. 'Trina in Tarpeio fulgent consortia templo.' *Idem.*

Sedecim millia pondo auri] Budæus lib. V. de Asse et partibus ejus: 'Libra auri non minus centum aureis solatis æstimari potest: quare ducenta quinquaginta pondo, ab Hierone urbi Romanæ muneri missa, minimum viginti quinque millibus valuerunt.' Igitur singula millia pondo auri pro singulis centenis millibus aur. sol. accipiemus.

Gemmasque ac margaritas] Auctores fere his vocabulis sic utuntur, ut gemma omnis lapillus pretiosus sit, margarita concharum partus. J.Cti vero gemmas esse volunt, quæ pellucidæ sint materiæ, velut smaragdi, chrysolithi, amethysti; lapillos vero, contrariæ superioribus naturæ, ut Obsidiani, Veientani. Margaritas autem nec gemmis, nec lapillis annumerant. L. XV. De auro et argento legato. *Torrent.*

Quingenties HS.] Subaudiuntur ex consuetudine loquendi, centena millia. Pretium illud, ex ejusdem Budæi calculo, fuerit duodecies centenorum et quinquaginta millium coronatorum.

Una donatione contulerit] Non solum lapidum segmentis pavimenta templorum pingi solita, sed ex margaritis quoque tessellatio quædam et pictura concinnari, ut et hodie fit: cujusmodi in ædibus sacris, quas Augustus dedicavit, fuisse, cognoscimus ex Suetonio. Nam ad tessellandum gemmis lacunar sive tholum ædis Tonantis gemmas illas contulisse non dubium est. Arnobius 'intersitionem gemmarum' vocat. *Jos. Scal.*

CAP. 31. *Pontificatum maximum suscepit*] Hoc deerat ad implendum omni ex parte jus *αὐτοκρατορίας*: duobus enim continetur Respub. omnis, religionum cærimoniis, et legibus humanis: quorum utriusque cura et potestas olim penes reges fuit. Estque is mos antiquissimus, ut ex Aristotelis lib. III. Polit. notare olim meminimus ad XIV. Strabonis. Vide eundem Philosophum libro VI. cap. ult. et Synesium epist. CXXI. Augustus ergo, ne quid illi ad summam potestatem deesset, Pontif. Maxim.

anno DCCXLI. prid. Non. Martii creatus est. Dio lib. LIV. et Ovid. in Martio. Permansit mos ab eo traditus ad Gratianum usque: qui primus ex Impp. Christianis descivit ab hoc majorum instituto, Constantini, Constantii et cæterorum exemplo neglecto. Auctor Zosimus lib. IV. *Casaub.*

Quem nunquam vivo Lepido auferre sustinuerat] Lepidi pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est Augustus: maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Seneca. Patriciatus ut datus fuerit, in vitæ tempus reliquum homini fit coævus, ornatus individuus, cingulum fidele, quod nescit ante deserere, quam de mundo homines contingat exire; credo ad similitudinem pontificatus, unde venerat, rem fuisse formatam: quia sacerdotium non deponunt, nisi quum vitæ munera derelinquunt. Cassiodorus.

Fatidicorum librorum] Populi fata continentium. Sæpe hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent, vaticinos libros conquirerent, comburerentque, omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent. Livius.

Cremavit] Exemplo nec novo, nec malo. De Numæ libris, quod ad dissolvendam religionem pertinere viderentur, Senatus auctoritate crematis, Livius XL. 29. Val. Max. I. 1. 12. *Bern.*

Sibyllinos] Non illos, qui Tarquinio oblati dicuntur, sed qui postea conquisiti sunt. Lactantius I. 6. Cæterum quæ et quot Sibyllæ, quibus et temporibus et locis fuerint, vide Lud. Vivis Comment. ad D. Augustin. de Civit. Dei XVIII. 23. et Onuphr. Panvin. Salmas. exercit. Plin. pag. 75. et seqq. *Idem.*

Condiditque] Ut in arcano scilicet haberentur, ne vulgati, privatis et factiosis hominibus occasionem præberent aliquid in patriis cærimoniis aut in publica re novandi. Quomodo Lentulum, ex libris Sibyllinis concepta spe, regnum agitasse Romæ, memorat Sallustius Cat. c. 47. Val. Max. I. 1. 13. *Idem.*

Forulis] Capsulis, loculamentis, armariolis. *Idem.*

Sub basi] Fulcimento statuæ. Refert Plinius, honores basibus inscribi solitos. *Beroald.* *Palatini Apollinis*] Apollinem imprimis reveritus est Augustus. Honoravit eum igitur, ceu vatum præsidem, etiam horum librorum custodia, quæ prius Capitolino Jovi demandata fuerat, ut contra opinionem Servii pluribus ostendit Salmasius exercit. Plinian. pag. 78. *Bern.*

Annum, &c.] Quia anni ratio in potestate Pontificis fuit, propterea hic de emendatione anni agit. De hac emendatione, et hoc ipso Nostri loco, magnus Scalig. lib. V. de emend. temp. pag. 238. *Idem.*

Sextilem] Ita dictum, quod a Martio, hoc est, vetere anni principio, sextus esset: sicuti Quinctilis, quod quintus: a quo ordine sequentes quoque menses sua nomina sortiti sunt. *Idem.* *Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit*] Augustus est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex Senatusconsulto, cujus verba subjeci: 'Cum Imperator Cæsar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et Triumphos tres in urbem intulerit, et ex Janiculo legiones deductæ, secutæque sint ejus auspicia, ac fidem: sed et Ægyptus hoc mense in potestatem redacta sit, finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit: atque ob has causas hic mensis huic Imperio felicissimus sit, ac fuerit, placere Senatui ut hic mensis Augustus appelletur.' Item plebiscitum factum ob eandem rem, Sexto Pacubio Tribuno plebem rogante. Macrobius.

Magis quam Septembrem] Soliti veteres eum diem, qui sibi ad honores aditum patefecisset, non minore aut etiam majore colere religione, quam illum quo Solem primum viderant. Ea caussa est, cur Sextilem mensem præferat Octavius Septembri. *Bern.*

Primus consulatus] In eundem initi consulatus diem mors quoque ejus incidit, ut constat ex Tacito, I. 9. 2. *Idem.*

Commoda] Videtur hæc vox translata a re militari. Porro hæc commoda sacerdotalia superioribus sæculis appellari cœpta sunt Præbendæ, unde et Germanorum vox *Pfrund* nomen habet. *Idem.*

Vestalium virginum] Sex Vestæ sacerdotes constitutæ sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum: quia civitas Romana olim in sex fuit distributa partes. *Beroald.*

In demortuæ locum aliam capi] Formula, qua Pontifex in Virgine Vestali capienda utebatur, hujusmodi erat: 'Sacerdotem Vestalem, quæ sacra facias, quæ jus siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Rom. Quiritibus, ut quod optima lege fiat, ita te amata capio.' Nam quæ legebantur Vestales, 'capi' proprie dicebantur, sicuti Dictatorem 'dictum,' Flaminem 'proditum' Fortunatianus notat. Quanquam et 'Vestalem legere,' Livius lib. I. semel atque iterum dixit. Sed et 'capi Flamen' a Pont. Max. dicebatur: et ita Liv. lib. XXVII. et Val. Maximus lib. VI. c. 9. loquuntur. *Brisson.* A. Gell. I. 12. 'CAPI virgo propterea dici videtur, quia Pontificis Max. manu prehensa, ab eo parente, in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur.' *Bern.*

Ambirentque] Hoc est, ambiendo deprecarentur. Nam ægre parentes in hanc velut custodiam, et adactam Virginitatem, suas dederunt. Unde Dio lib. LV. p. 615. b. 'Quoniam haud prompte ii, qui plane nobiles erant, filias suas ad Vestale sacerdotium darent, Lege statutum est, etiam e libertinis natas posse capi.' *Idem.*

Ne filias in sortem darent] Lege Papia cavetur, ut Pontificis Maximi arbitratu virgines viginti e populo legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat; et cujus virginis ducta erit, ut eam Pont. Max. capiat, eaque Vestæ fiat. Sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc videri solet. Nam, si quis honesto loco natus adeat Pont. Max. atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cujus duntaxat, salvis religionum observationibus, ratio haberi possit, gratia Papiæ legis per senatum fit. A. Gellius.

Competeret ætas] Minorem quam annos VI. majorem quam annos X. natam, negant capi fas esse. *Idem.*

Oblaturum] Nec enim ad sortem ventum semper: sed et offerre ad sacerdotium Vestale filiam licuit. vide Tacitum II. 86. 2. *Bern.*

Salutis augurium] Erat modus augurii quispiam, ut, si Deus permitteret, salutem populo poscerent, quasi ne salutem quidem a Diis petere fas esset, ni prius hoc ipsum Dii concessissent. Observabatur autem dies una quotannis, in qua nullus ad bellum proficisceretur exercitus, nemo se contra pararet, nemo pugnaret. Quocirca in assiduis periculis, maximeque civilibus, neutiquam fiebat. Plura de hoc ritu Dio. *Politianus.*

Ludos seculares] De temporum intervallis, quibus isti ludi referrentur, fides in ambiguo est. Siquidem in carmine seculari Horatii quidam *undenos decies* annos legunt, quod et commentarii Quindecimvirorum, et Divi Augusti edicta, et ipsius denique Sibyllæ, quod adhuc exstat, oraculum confirmaverint. Contra vero centesimum redire post annum, tam Valerius Antias, quam T. Livius, et

item M. Varro testati perhibentur. Itaque seculares dictos autumo, quod plerumque semel hominis ætate fieret, et multa alia, quæ rara sunt, post seculum evenire loquentium consuetudo usurpat. Instituti autem post exactos reges a P. Valerio Publicola, qui primus Consul fuit, existimantur. *Idem.* His ludis in honorem Augusti carmen Horatius condidit, quod Sæculare inscribitur. Ceterum de ludis sæcularibus videndi Festus, Val. Maximus II. 4. Onuphrius Panvinius. *Bern.*

Compitalicios] Servius Tullius per omnia compita jussit a vicinia laribus propitiis sacella exstrui, et lege statuit, ut quotannis sacrificia illis fierent, singulis familiis liba conferentibus. Quem diem festum Romani ad mea usque tempora constanter celebrabant, paucis post Saturnalia diebus, cum primis venerandum et magnificum, a compitis Compitalia eum vocantes. Illi enim στενωποὺς compita appellant, et servant priscum ritum in sacris, quia sacrificia et rem divinam laribus per servos faciunt, omni servitutis indicio illis per eos dies adempto, ut hac humanitate magna et honorifica deliniti, dominos suos chariores habeant, et fortunæ inclementiam levius ferant. Dionys. Halicarn.

Ullum spectaculum nocturnum] Ludi seculares continuis tribus noctibus celebrabantur: quia totidem filii Valesii, qui primus fuit ludorum institutor, periculo liberati fuerant. Unde ab Ausonio eleganter dictum est: 'Trina Tarentino celebrata trinoctia ludo.' Seculares autem Tarentinos ludos appellari docuimus in libro Annotationum, enarrantes illud Epigrammatici Poëtæ: 'Bis mea Romano spectata est vita Tarento.' *Beroald.*

Cum aliquo majore natu] Cujus scilicet præsentiam reveriti a flagitiis nocturnæ licentiæ cohiberentur. Nam alioqui 'Tenebræ minuunt noxque atra pudorem.' *Bern.*

Compitales Lares ornare bis anno instituit] In Vet. Cod. est, *Compitaliciis Lares ornari bis anno, &c.* scil. ludis. *F. Ursinus.*

Ornare] Donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ postea magnificentiæ caussa institutæ sunt super modum aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt cum lares ornantur. Festus.

Opera cujusque, manentibus titulis, restituit] Moderationis hanc laudem tribuit et Imp. Severo Spartianus c. 23. 'Magnum vero illud in vita ejus, quod Romæ omnes ædes publicas, quæ vitio temporum labebantur, instauravit, nusquam prope suo nomine adscripto, servatis tamen ubique titulis conditorum.' Hadrianum vero ne suis quidem ipsius operibus, quæ ubique infinita fecerat, nisi Trajani patris templo, nomen suum inscripsisse confirmat idem c. 19. Quanto diversus ab his Domitianus? de quo Noster 5. 'Plurima opera incendio absumpta restituit: sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria.' *Bern.*

Triumphali effigie] Quales triumphantibus dicabantur. Plin. in XXXIV. refert, statuas in curribus dicatas fuisse his, qui triumphassent, de quo genere statuarum loqui videtur et Juvenalis, scribens: 'Hujus enim stat currus aheneus, alti Quadrijuges in vestibulis, atque ipse feroci Bellatore sedens curvatum hastile minatur.' *Beroald.*

Exigerentur] Requirerentur. *Bern.*

Pompeii theatri] Cum Nero quinquennale ludicrum Romæ institueret, erant qui Cn. Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitaneis gradibus, et scena in tempus structa, ludos edi solitos: vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse: ne, si consideret thea-

tro, dies totos ignavia continuaret. Tacitus.

Regiam] Ait 'regiam Theatri' Pompeiani, quia, ut Plutarchus ait, quasi appendix theatri fuit ea domus, et ἐφόλκιον, ut ipse nominat. *Casaub.*

Jano marmoreo] Non tam Janus accipitur pro statua Jani, quam pro arcu marmoreo, et fornicata transitione, quasi janua sit pervia transeuntibus: nam et Janus ab eundo dictus est Eanus: et fores januæ nominantur. Janos in hoc significatu accipere potes apud Marc. Tullium in Philippicis, apud Horatium in Epistolis, apud Ovidium scribentem in Fastis: 'Cum tot sint Jani, cur stas sacratus in uno?' *Beroald.*

Supposuit] Sunt codices non postremæ notæ, in quibus est *Jano superposuit*, ut intelligamus Jano superpositam Pompeii statuam tanquam arcui triumphali, vel alicui columnæ: quod scimus et Romæ et Constantinopoli sæpe factum in Principum statuis. *Casaub.*

Cap. 32. *Grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro*] Nam 'grassari' proprie est sine ferro aggredi, prædæ plerumque, aut etiam lasciviæ causa. Eleganter itaque Horat. lib. II. Satyr. 9. 'Obsequio grassare.' et Livius lib. XLV. 'qui assentando multitudini grassantur.' Unde grassari pro adulari apud Festum. Et hoc est quod rixas a grassaturis distinguit Saturnin. l. XVI. De pœnis. *Torrent.* *Se ferebant*] Ostentabant. Ita Virgil. Æn. II. 779. 'captivo sive ut se ferret in auro.' *Sicherzeigen, sehen lassen.* Bern.

Ergastulis possessorum] Vox ergastuli non tantum origine, sed etiam formatione Græca, eamque, ut alias plerasque, a Siculis Romani sumpsere. Ut enim ab ῥαστὴρ, ῥάστυλος, κορύπτης, κορύπτυλος, ἔρως, ἔρωτος, ἐρώτυλος, et τὸ ἐρώτυλον pro amatorio, sic ἐργαστὴς, ἐργάστυλος, diminutiva forma, qui terram colit, et in terræ cultu laborat, qua arando, qua fodiendo. *Salmas.*

Dispositis per opportuna loca stationibus] Id est, stationariis militibus, et qui eis præessent latrunculatoribus. Nam et latrunculatores, quos Græci vocant ληστοδιώκτας, ex illo instituto Augusti profectos opinor. Dispositæ sunt etiam in provinciis. Tertullianus in Apol. 'Latronibus vestigandis per universas provincias militaris statio sortitur.' Idem Augustus, inhibendis latronibus, vel τῇ καταλύσει τῶν ληστῶν, ut Strabo scribit lib. IV. constituendarum publicarum viarum curam suscepit, ne arctæ essent, nec præruptæ, nec fallaces, et ponendis grassatorum subsessis accommodæ. Illa quoque ratio inhibendorum grassatorum valde placet, quam Aristoteles notavit in Admirandis suis, ut qui loco, in quo latrocinium factum est, sunt proximiores oppidani, aut municipes, aut vicani, latrones exhibere, aut damnum sarcire compellantur: nam et simile quiddam apud Josephum legi de B. Jud. lib. II. c. 20. *Cujacius.*

Collegia, præter antiqua et legitima, dissolvit] Collegia sunt cœtus et coitiones sodalium, quæ in lib. I. D. de colleg. dicuntur collegia sodalitia, et simili forma a Dione ἑταιρικά. Ex iis quædam licita et legitima sunt, alia illicita. Et religionis quidem causa, tam exteræ, quam patriæ, plerumque collegia Senatus et principes populi Romani permiserunt. Ipse Augustus apud Philonem in suis exprimit edictis, collegia et coitiones Judæorum (synedria quædam lex Codicis vocat, qua voce et Judæorum doctores in suis libris utuntur) ideo se permittere, quod non seditionum nutriculæ, sed scholæ temperantiæ et justitiæ sint. *Idem.*

Præcipuam calumniandi materiam] Τοῦ ἐπηρεάζειν, non τοῦ συκοφαντεῖν. declarat eximie lex Impp. Theod. et Valent. AA. in Cod. Theodos. titulo

De indulgentiis reliquorum. Nobis placet *exussit*, quam scripturam præter Hadriani, Aureliani, Gratiani exempla, stabilit lex Impp. Arcad. et Honor. AA. Cod. Theodos. De indulgentiis debitorum. ea lege jubentur chartæ istiusmodi cremari. *Casaub.*

Loca in urbe publica juris ambigui] Id est, quæ publica esse dicebantur magis quam probabantur: alioquin vel ablata possessoribus, vel nonnisi imposito salario essent concessa. Simile judicium Domitiani, ut narrat Suetonius in ejus vita c. 9. Ad hoc controversiarum genus instituti sunt postea, quos Curatores locorum publicorum judicandorum nominabant. *Idem.* Nec enim post diuturna bella, maxime civilia, in quibus possessiones varie migrant, reducendæ quieti quicquam magis expedit quam edictum, 'ut ipossidetis, ita possideatis.' *Bern.*

Diuturnorum reorum] Variis olim legibus ac S. C. accusantium temeritas et improbitas coërcita fuit, ut lege Remmia et S. C. Turpilliano: de quibus habes apud J. C. in Pandect. Tandem vero prodiit saluberrima constitutio, quæ anno terminari jussit quæstiones criminales. Extat ea lex hodieque, in Cod. Theodos. lib. IX. tit. 36. Justinianus tempus ampliavit, et biennium præfiniit, leg. III. Cod. Ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur. *Casaub.*

Sordibus] Quoniam reorum mos erat, ut vestem sordidam induerent, capillum, barbamque summitterent, essentque in squallore. *Sordibus*] Atque hunc omnem habitum sordes appellat autor. unde rei dicti sordidati, et squalidi. *Bern.*

Si quem quis repetere vellet] Post accusationis abolitionem, vel ex S. C. vel ex indulgentia principis, vel ob ferias lætitiamve aliquam, aut quamcumque aliam ob caussam, repeti rei possunt, hoc est, iterum in judicium trahi, intra dies XXX. de quibus vide J. C. Dig. ad S. C. Turpillianum lege X. et seqq. *Casaub.*

Par periculum pœnæ subiret] Vide in Domitiano, c. 9. Calumniatorum pœna legitima talio, hoc est, similitudo supplicii. lege ult. Cod. de calumniatoribus. Cicero pro Roscio Amerino, et Plinius in Panegyrico. Olim lege Remmia calumniæ damnatorum fronti inurebatur litera K: unde apud Papinianum, 'calumniæ damnatus' et 'homo integræ frontis' opponuntur, lege XIII. Dig. de testibus. *Idem.*

Triginta amplius dies actui rerum accommodavit] Simile est quod in vita optimi principis Marci Antonini Philosophi refert Capitolinus: Judiciariæ rei singularem diligentiam eum adhibuisse: fastis dies judiciarios addidisse, 'ita ut ducentos triginta dies annuos rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret:' quod non temere ab eo historico notatum. Vix enim ullo alio tempore, si antiquissima excipias, tot dies negotiosi in anno Romano fuerunt. Potest iniri ratio ex Kalendario veteri, quod hodieque extat, et historiis. Quid? noster hodie annus quam procul ab eo numero abest? cum quidem jam inde a temporibus Justiniani dies feriati in anno essent circiter CLX. clara res ex illius Codice, titulo de feriis. Quantum post illa numerus auxerit, videmus. *Idem.*

Qui honorariis ludis occupabantur] Qui sc. ad honorem edentium pertinebant. Triplex olim ludorum et agonum exhibendorum caussa: Deorum religio, mortuorum ὁσία, et edentium honos. Qui ex duabus prioribus caussis exhibebantur, sacri fere erant et inviolabiles, eorumque origo prior est et antiquior: sero enim transierunt ludi ab honoribus Deorum et mortuorum ad honores viventium: quæsturas dico, magistra-

tus, et flaminia ac sacerdotia, inquit Tertullianus. Postea autem ita res in frequenti usu fuit, ut temporibus Augusti nemo aliquem locum honestiorem in Repub. sortiretur, quin magnam patrimonii partem in editione spectaculorum impenderet, aut impendisset. Merito igitur Augustus hos potius ludos coërcuit, qui ex ambitione prava originem habebant, quam illos priores. *Idem.*

Actui rerum] Sic Claud. 15. et 23. Ner. 17. Quibus omnibus locis 'rerum actus' nihil aliud quam tempus ipsum significat quo judicia exercentur, ac de rebus agitur: uti et apud Plinium, lib. IX. epist. 25. 'Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit.' *Torrent.*

Ad tres judicum decurias, quartam addixit] Quæ ratio Augustum impulit ut tempora judiciorum amplificaret, eadem ut judicum numerum augeret. Decuria in hoc loquendi genere non est δεκάς. Nam singulæ decuriæ singula minimum millia continebant; sed idem fere ac λεύκωμα, album. *Casaub.*

Quartam addixit] 'Addici' judices arbitrique dicebantur, cum vel a Prætore dabantur, vel a litigantibus sumebantur. Sueton. tamen Calig. c. 16. 'Ut levior (inquit) labor judicantibus fieret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit.' Neque eo loco dissentiunt codices. Item Galba, c. 14. 'judicibus sextam decuriam adjici precantibus.' Et sane aliud est judicem addicere, aliud decuriam novam judicum instituere. Non repugnabo igitur ei, qui *addidit* pro *addixit* legendum esse contendat. *Torrent.*

Quæ ducenariorum vocaretur] Tres erant decuriæ equitum, quæ judicabant: Trib. ærariorum, altera selectorum judicum, tertia Nongentorum. Quartam fecit Augustus eorum, qui ducena in professionem censualem deferebant sestertia, non, ut Equites, quadringena. Alii sunt ducenarii in Constantini Imperatoris rescripto, qui scilicet, ut opinor, ducentesimam auctionum exigebant: ut et centenarii in eodem rescripto sunt, qui centesimam hereditatum exigebant. *Turneb.*

Judices a tricesimo ætatis anno adlegit] Lego, *a vicesimo.* Nusquam enim reperio ante Augustum non adlectos in decurias judicum minores annis XXXV. Contra, annum XXV. legitimum ei muneri obeundo, ut plerisque aliis fuisse finitum, persuadet mihi lex VIII. Dig. de munerib. et honorib. *Casaub.*

Ut solitæ agi Novembri ac Decembri mense res omitterentur] 'Rerum actus' et 'res agi' dicunt Romani de eo tempore ὅτε αἱ δίκαι εἰσί. Quinam autem dies illis duobus mensibus essent utiles, qui feriati, ex Kalendario veteri et Cicerone, Asconio, cæterisque scriptoribus potest intelligi. December præcipue voluptatibus deputatus fuit. Senecam lege initio epist. XVIII. Videtur autem Octavius hoc instituto auctor fuisse ejus, quod in Claudio notat Suetonius: ut rerum actus in menses æstivos et hibernos esset divisus: nam Octobrem fere cessisse feriis vindemialibus, vetus Kalendarium rusticum et paullo post Tranquillus suadent. Quin et Septembrem pene totum ludis fuisse occupatum, ex altero Kalendario et Cicerone constat. *Idem.*

Solitæ res] Causæ et lites. Antiqui enim, authore Cicerone, rem litem dici voluerunt. *Beroald.*

Ut res omitterentur] Quomodo id concedere potuit, si plures dies ludis dicatos actui rerum accommodavit? Dicendum, quum quatuor essent judicum decuriæ, hoc tantum illis concessisse Augustum, ut singulæ quarto quoque anno mensibus Decembri et Novembri a judicandi munere vacarent. *Marc. Donat.*

CAP. 33. *Et in noctem nonnumquam*] Contra consuetudinem veterum: nam

et in curia et in foro servata lex XII. tabularum: SOL. OCCASUS. SUPREMA TEMPESTAS. ESTO. Similem assiduitatem requirit a judicibus Imperator Justinianus Novella LXXXII. *Casaub.*

Ne culeo insueretur] Culeus, mensuræ genus, modios nostros duos et semis capiebat: id est, sexaginta Romanos. Magnum vas fuisse ex eo apparet: quod in culeo scorteo damnati lege Pompeia cum cane et gallo et vipera insuebantur, ut apud Tranquillum et Modestinum J. C. legimus. *Budæus.*

Ita fertur interrogasse] Judiciorum criminalium pars non minima erat rei interrogatio. Multum autem intererat in peragendis interrogationibus, quo animo esset is qui interrogabat. Exemplum illustre hic in Augusto, qui sua interrogatione tacite viam salutis reo aperuit. Contra, qui perditum reum volebant, omnibus modis illum in fraudem suis interrogationibus inducere conabantur. *Casaub.* Irenarchis mandatum fuisse docet, ut interrogationes litteris inclusas, atque obsignatas, ad cognitionem magistratus mitterent. Hujusmodi interrogationum exempla exstant in Evangel. Matthæi c. 27. Joannis c. 18. et Act. 22. et 23. Apud Livium insignis est illa, qua Q. Fabium Magistrum equitum, cum a Prætore citatus, ex inferiore loco ad tribunal accessisset, Papirius Cursor Dictator interrogat. *Brisson.*

Signatores] Id est, testes subscribentes: unde hujusmodi testamentum 'signatum' dicitur. Exstat quoque alia testamenti species, 'holographum' dicta ab Isidoro, et est, quod manu testatoris conscribitur et subscribitur, unde nomen accepit. Verum frequentior usus Romanis testandi fuit, quod per testes obsignabatur, de quo hoc loco Suetonius. *Marc. Donat.* Codex Salmas. *Senatores.*

Lege Cornelia tenerentur] De falso. Hanc tulit L. Cornelius Sylla Dictator de omni falsitatum genere, quæ in numis, testamentis, partubus, judiciis, tabulis publicis, aliisque rebus, commissæ, publici judicii pœnam mererentur: de quibus J. C. copiose sub tit. Ad leg. Corn. de fals. Crimina enim fere sunt innumera, quibus quod pœna esset constituta nulla, hujus legis pœna partim Senatusconsultis, partim Principum rescriptis, partim etiam Jurisconsultorum responsis attributa est. *Hottomann.*

Damnatoriam et absolutoriam] Judices in cistam tabellas conjicere solebant, quæ insculptas literas habebant absolutionis, sive condemnationis: absolutoriæ autem tabellæ nota erat, A. condemnatoriæ, C. Tertia quoque tabella intermedia inter absolutoriam et damnatoriam, quæ dici posset 'ignotoria' ab ignoscendo. Pene talis apud antiquos fuit ampliationis tabella, cujus signum erat N. et L. quod significat, non liquere. Unde ampliatio nascebatur: et inde rei ampliati dicti. *Beroald.*

Fraude vel errore] De lege Cornelia de falsis, quæ et 'testamentaria' dicebatur, Pauli J.Cti. verba sunt hæc: 'Qui testamentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, dolo malo, cujusve dolo malo id factum erit, lege Cornelia damnatur.' Si ergo dolus requiritur, quorsum tertia illa Augusti tabula? Sed Augusti tempore lex non tam aperte id ita caverat. *Torrent.*

Prætori delegavit urbano] Omnino doctis viris assentior scribentibus, *PR. delegavit UR.* interpretantibusque *Præfecto delegavit Urbis.* Nemo in historia versatus negabit. Melius autem membranæ *delegabat* quam *delegabit.* Casaub.

At provincialium] Nomine provincialium proprie intelligimus omnes, præter Italicos. Inde a Plinio lib. VIII. Epistolarum scriptum est: 'Italicus est, an provincialis?' *Beroald.*

Retractavit] Id est, abolitas aut neglectas iterum tractavit.

Quasdam in integro sanxit] Sexto demum consulatu Cæsar Augustus, potentiæ securus, quæ Triumviratu jusserat, abolevit, deditque jura quis pace et principe uteremur. Tacitus.

CAP. 34. *Sumtuariam*] Ad moderandos sumptus latam: qua lege ducentis cœnarum sumtus profestis diebus taxabatur: Kalendis, Idibus, Nonis, aliisque festis diebus trecentis: nuptiis autem, et repotiis, mille sestertiis. Dubitat Gellius, Augustine, an Tiberii edicto a trecentis sestertiis ad duo millia usque sit cœnarum sumptus ampliatus. *Sabell.*

Et de adulteriis et de pudicitia] Deleo prius *et*, ut in vetusto codice, quo apertius lector intelligat unam eandemque esse legem, quæ de adulteriis et de pudicitia inscribitur; additum enim 'et de pudicitia,' quod lege Julia puniebantur etiam ii qui cum masculis nefariam exercebant libidinem. Pudicitiæ certe quæstionem vocat Valerius lib. VI. c. 1. quæ de pueri stupro habebatur, et peculiariter impudicitia crimen ipsum dicitur, ut impudici qui eo vitio laborant. Augusti autem hanc legem fuisse, quanquam Julia inscribitur, et Ulpian. attestatur, et Sex. Aurelius probat, Augustum reprehendens, quod, cum esset luxuriæ serviens, ejus tamen vitii acerrimus ultor erat. *Torrent.*

De maritandis ordinibus] Ab anno DCCXXXIV. quo Præfecturam morum suscepit, ad annum usque DCCLXI. in quem M. Papii Mutili et Q. Poppæi Secundi consulatus incidit, nunquam res perfici potuit. Tunc vero lex Papia Poppæa finem imposuit, eadem quidem, si materiam spectes, quæ lex Julia de maritandis ordinibus, sed tempore diversa. Quod ita esse ex Tacito convincitur. Is enim libro III. Annal. 'Relatum (inquit) deinde de moderanda Papia Poppæa, quam senior Augustus post Julias rogationes incitandis cœlibum pœnis, et augendo ærario sanxerat.' *Idem.*

Hanc cum, &c.] Augustus igitur legem de maritandis ordinibus emendavit: non autem primus tulit, quod video doctos viros affirmare. Reperio sane apud Dionysium Halicarnassæum mentionem legis, quæ cives Romanos cœlibes esse prohiberet. 'Et prisca lege uxores ducere cogebantur qui per ætatem poterant.' Facit huc et ille Flori locus: 'Q. Metellus Censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores, liberorum creandorum caussa.' *Bern.*

Vacatione triennii data] Ex Ulpiano suspicari aliquis possit, fœminis tantum hanc vacationem datam. sic enim scribit titulo XIV. 'Fœminis lex Julia a morte viri anni tribuit vacationem, a divortio sex mensium. Lex autem Papia a morte viri triennii, a repudio anni et sex mensium.' *Casaub.*

Equite] Hoc est, ordine Equestri. *Bern.*

Germanici liberos] Germanicus Drusi filius ex Agrippina Augusti nepte novem liberos tulerat, pronepotes Augusti. *Idem.*

Tempus sponsas habendi coarctavit] Biennii spatio tempus illud Augustum definiisse narrat Dio. Proinde in exceptione, quam l. pen. D. de spons. addit ad legem Juliam et Papiam, videntur hæc verba abundare, *annum vel,* quoniam huic rei nusquam legimus annum fuisse præscriptum; ut consequens sit ita scripsisse Caium: 'Sæpe justæ ac necessariæ caussæ non solum biennium, sed etiam triennium, quadriennium, et ulterius trahunt sponsalia.' Et hanc biennii præscriptionem confirmat l. II. C. de sponsal. et l. IV. C. Th. *Cujacius.*

Divortiis modum imposuit] Caput de divortiis in lege Papia Poppæa sanciebat, ut dotem amitteret, cujus culpa divortium factum esset. Eoque

de dote multa in Comment. J. C. ad Papiam legem. *Lipsius.*

Cap. 35. *Senatorem affluentem*] Erant Romæ Senatorum omnium nomina in album relata, unde citati ordine suo quisque procedebant publicarum solemnitatum diebus. *Bern.*

Erant enim super mille] Cum a Tarquinii Prisci temporibus ad Syllam usque trecenti tantum Senatores fuissent, post illa cœpit augeri numerus, qui jam temporibus Julii ad octingentos creverat, ut auctor est Dio. Eo mortuo ducenti accessere, per factiones bellorum civilium admissis omnibus, qua dignis, qua indignis. *Idem.*

Quos Orcinos] Ratio scommatis hujus, et cur irrepticii senatores illi orcini dicerentur, ex Plutarcho cognoscitur in Antonii vita c. 20. ubi memorat, Antonium, commentaria interfecti Cæsaris, in quibus acta decretaque ejus erant perscripta, nactum, iis adscripsisse quæ voluerat, et quasi ex eorum auctoritate quosdam ab exilio reduxisse, alios solvisse vinculis, multos etiam in senatum allegisse: quos omnes populus Rom. per ludibrium Charonitas appellabat. Ἐλεγχόμενοι γὰρ εἰς τοῦ νεκροῦ κατέφευγον ὑπομνηματισμούς: quandoquidem ubi quæstio status iis movebatur, ad mortui (Cæsaris) commentarios confugiebant, et eorum auctoritate se tuebantur. Nimirum allusio facta est ad libertos dictos Orcinos. ut enim hi directam ex testamento libertatem acceperunt, et proinde patronum nullum vivum, sed jam orco receptum habuerunt, ita Senatores illi neminem vivum suæ dignitatis autorem ciere poterant, sed Cæsarem tantum jam Orco demissum, seu qui jam in Orci familia numerabatur. Plutarchus Charonitas dixit, quia Charontem Orci portitorem faciunt. *Idem.*

Ad pristinum modo] Statuerat quidem trecentos tantum, secundum antiquam consuetudinem, constituere: sed omnibus hoc ægre ferentibus, sexcentos Senatores delegit. Postea, cum, denuo examine instituto, multi ordine senatorio moti essent, eorumque nonnulli caussas afferrent, cur inique secum actum esset, iis tum Augustus inter Senatores, eodemque habitu, convivia et spectacula frequentandi, ac deinceps magistratus petendi copiam fecit. Horum plerique postmodo in Senatum recepti sunt, pauci in medio inter Senatum ac populum loco reputati manserunt. Dio Cassius.

Duabus lectionibus] In Ancyrano lapide ait Augustus, ter a se lectum senatum. Dio Nicæus plurimas illius ἐξετάσεις commemorat. Suetonius absque numeri adjectione lectum ab eo senatum refert: non enim indicare voluit, quoties senatum Augustus recensuerit, sed quomodo: rationem, inquam, legendi ordinis amplissimi expressit. *Casaub.*

Quo vir virum legit] Senator scil. alium, quem maxime scilicet eo loco dignum judicaret, a Romanæ militiæ consuetudine. Eleganter igitur, apud Tacitum, Galba in militum concione adoptari a se Pisonem dicit, more Divi Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret. *Torrent.*

Prætentato sinu] Excussa veste, et explorata, ne sub ea ferrum occultaretur. *Bern.*

Insigne vestis] Vestitu Senatores a plebe et Equitibus fuisse distinctos notum est. Hoc autem insigne erat tunica lati clavi, ut Equitum, angusti. Hinc senatoria dignitas dicta laticlavia. *Idem.*

Spectandi in orchestra] Orchestra locus primus in theatro, Senatoribus ad spectandum designatus. De ea plene Lipsius in amphitheatro cap. 14. *Idem.*

Epulandi publice jus] Ut puta cum Jovis epulo (quam cœnam Dialem vocat alicubi Seneca) Senatus in Ca-

pitolio cœnabat, aut triumphali, et Pontificali, vel Augurali cœna. Exempla apud Valerium lib. II. cap. 1. et l. IV. cap. 2. Gellium lib. XII. cap. 8. Livium lib. XXXVIII. Quod vero de insigni vestis dicit, ad latum clavum, et calceos lunatos referre licebit. Qua de re ad Horat. lib. I. Sat. 6. *Torrent.*

Et minore molestia] Illud 'minore molestia' cave referas ad proxime sequentia de suffitus institutione. Quid enim hoc ad levandam senatoriorum munerum molestiam? Sensus enim est, Augustum, ut laborem Senatorum levaret, instituisse, ne die senatus Ave matutini ferendi caussa, venire ipsius domum necesse haberent. *Bern.*

Ut prius quam consideret quisque, thure ac mero supplicaret] Olim magistratus soliti rem divinam facere, atque exta consulere, priusquam ingrederentur curiam. Diversus ab hoc ritus est, cujus auctor isto loco dicitur Augustus: ut Senatores, priusquam considerent, thure et mero supplicarent. Simile jam olim factitatum ab exterarum gentium legatis curiam introëuntibus, reperio apud Polyb. l. XV. *Casaub.* Reperias etiam apud auctores juratum Senatum: qui erat, cum Senatus testem advocabat, se censiturum quod e fide sua reque publica videretur. Exempla sunt Liv. l. XLII. et XXX. item Taciti Ann. IV. Græci id vocabant ἱερὰν συμβουλήν: et formula ejus eleganter expressa apud Xenoph. περὶ ἀναβ. lib. V. *Lipsius.*

Apud aram ejus Dei in cujus templo coiretur] Quid si autem in Curia, non in templo, coiretur? Sed puto et in singulis curiis fuisse aram alicujus numinis, ut in Julia Victoriæ. de qua multa Dio lib. LI. et noster hoc ipso libro extremo. *Casaub.* Nisi in loco augusto Senatus haberi non poterat: unde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret Senatus, ubi erant Virgines. *Servius.*

Ne plus quam bis in mense] Senatus legitimus est, cujus agendi stati dies ac solennes, olim plures, sed bini singulis mensibus, ex instituto Augusti, ut Senatores minore molestia senatoria munera fungerentur. Quam ego rationem, a Suetonio adductam, speciosam magis, quam veram, puto. Vera forte fuerit, quod minus expediret principi, sæpius, ut in veteri Repub. convenire Senatum. Eadem de caussa 'collegia omnia, præter antiqua et legitima, dissolvit Augustus.' Id enim paullo ante dixit Suetonius. Speciosa ratio, quod non antiqua ea et legitima, id est, antiquioribus legibus approbata. Vera autem, quod plurimæ factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris, præsertim in Principem, societatem coituræ tandem metuerentur. quod non obscure etiam indicat noster. Sic idem Augustus, prætextu oneris, laboris, ac discriminis maximi in se derivati, pacatas provincias Senatui et populo dedit, sibi autem eas servavit, in quibus usus esset ac vis legionum. Revera autem, quia in his præcipuum erat principis munimentum. *Boxhorn.*

Legitimus senatus ageretur] Senatus legitimi multa mentio est in veteri Kalendario Romano, in quod, paucis visum, cum incidissem nuper, operæ pretium putavi, ex eo ad hunc locum enotare fixos dies, quibus, ea, qua id scriptum est, tempestate, Senatus legitimus ageretur, in gratiam Antiquitatis studiosorum. Menses igitur singulos videamus:

JANUARIUS.

Kal. Januar. SENATUS LEGITIMUS.
V. *Id.* SENATUS LEGITIMUS.
X. *Kal. Febr.* SENATUS LEGITIMUS.

FEBRUARIUS.

III. *Non.* SENATUS LEGITIMUS.
Idib. SENATUS LEGITIMUS.

Deerant in Ms. quatuor menses,

Martius, Aprilis, Maius, Junius. Reliquorum legitimi Senatus dies isti sunt:

	JULIUS.
Kal. Jul.	SENATUS LEGITIMUS.
XVI. *Kal. Aug.*	LUDI. SENAT. LEGIT.
	AUGUSTUS.
III. *Non.*	SENATUS LEGITIMUS.
XVIII. *Kal. Sept.*	SENATUS LEGIT.
	SEPTEMBER.
Kal. Sept.	SENATUS LEGITIMUS.
Idib.	LUDI. SENATUS LEGIT.
	OCTOBER.
V. *Non.*	SEN. LEGIT. DIES ÆGYP.
	NOVEMBER.
Prid. Id.	SENATUS LEGITIMUS.
	DECEMBER.
III. *Non.*	SENATUS LEGITIMUS.
Idib.	SENATUS LEGITIMUS.

Id Kalendarium, sub Constantio, Constantini Magni filio, editum videtur, circa annum Christi vulgarem CCCLIV. Ex eo apparet, plerisque mensibus, ut instituerat Augustus, bis, quibusdam semel, ter etiam, legitimum Senatum actum fuisse. Huic opponitur ille, qui extra ordinem ab iis, quibus ejus rei potestas, quoties necesse erat, indicebatur. Unde 'indictus' dicitur, alius a legitimo. *Idem.*

Et idibus] Martias excipe, lib. superiore c. 88. *Bern.*

Neve Septembri Octobrive mense] Omnino propter vindemias hoc institutum, quarum gratia etiam feriæ menstruæ in Codice conceduntur, ut observat Casaubonus. In Kalendario veteri Romano, quod sub Constantio, Constantini M. filio, editum videtur, non Septembri, sed Octobri et Novembri, semel tantum agitur legitimus Senatus, eandem ob caussam, et quia cum in Italia vindemiæ fieri solitæ sint mense Octob. in frigidioribus locis eædem fiant mense Novembri, sub autumni finem, ut Byzantii.

Consilia sortiri semestria] *Consilia* pro consiliariis, ut matrimonia pro uxoribus, et alia multa. Dionem vide, qui dicit Augustum primo quidem ex magistratibus singulos, et Senatores quindecim sorte legisse, qui per senos menses sibi in consilio essent: postea vero ætate gravem consiliarios annuos sibi petiisse, decretumque, ut quæcunque cum his, Consulibusque, et qui designati essent Consules, egisset, non minus rata essent, quam si in Senatu acta fuissent. Sic sorte lecti judices, 'ne ambitioni aut inimicitiis locus foret,' neu quis se præteritum queri posset. *Bern.*

Cum quibus de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractaret] In Tacito est 'prætractare,' in re prope simili, libello de majorum nostrorum moribus. Prætractare est προβουλεύεσθαι. Cæterum hoc quoque reponendum est inter callida illa consilia Augusti, quibus 'munia Senatus invasit,' ut loquitur Tacitus Annal. I. Quæ enim reliqua vis frequenti, legitimo aut indicto Senatui, ubi præcipuam ejus partem suarum partium jam ante fecerat Augustus? *Boxhorn.*

Sententias prærogabat] Codex Salmas. habet *perrogabat.* Est autem perrogare sententias, ad unum omnes rogare: sicut in Claud. 34. 'persedere,' a principio ad finem sedere. *Bern.*

Ac si censendum] Proprie igitur censere non dicitur, nisi qui novam sententiam in Senatu dicit, eamque vel oratione, vel de scripto, pluribus explicat: quod tamen decernere dici solet. *Idem.* *Ac si censendum magis quam assentiendum esset*] Assentiendi in Senatu triplex modus, voce, manu, pede. Porro ad assentiendum alteri et mediocris attentio desideratur, et industria quoque mediocris: quum ad censendum oporteat venire meditatum, aut solerti ingenio esse præditum, idoneum consilium in arena capere. Augustus vero, instituto more sententias prærogandi et quidem

nullo certo ordine, singulos cogebat attendere et ad dicendam sententiam se parare. *Casaub.*

Cap. 36. *Auctor et aliarum rerum fuit*] Auctores fuisse Senatui aliquid censendi dicebantur Imperatores, cum in eorum sententia, quam oratione in senatu habita et recitata expresserant, aliquid decernebatur. Sic Noster in Othone 8. 'auctor Senatui fuit mittendæ legationis.' Nam ex quo tempore Respub. Rom. in unius potestatem concessit, ex illius nutu Senatus omnia agere consuevit, nec quicquam majoris momenti (nam in minutulis species aliqua libertatis relicta) nisi autoribus vel assentientibus illis decernere potuit. *Bern.*

Ne acta publicarentur] Julius Cæsar 'primus omnium instituit, ut tam Senatus quam populi diurna acta conficerentur, et publicarentur.' Confectio mansit: publicatio hic abrogatur ab Augusto. Fuerunt acta illa commentarii, quibus breviter inscriptum quidquid apud Patres diceretur agereturque. Ὑπομνήματα Græci vocant. et qui ab Actis, sive a cura actorum, ὑπομνηματογράφους. Protocollum sequior Græcorum ætas appellavit. *Idem.*

Ne statim in provincias mitterentur] Ut eo nempe intervallo remitterent animos, quos continuata imperia extollere solent. Sic et Pompeius consulatu quem solus gessit, si Dioni credimus, instituit, ut qui magistratu abissent intra quinquennium proximum exteras provincias ne sortirentur. Sublata enim provinciarum spe, minus ambibant magistratus. *Torrent.*

Proconsulibus ad mulos] Sed et equos, et supellectilem, et cætera necessaria, quæ communi nomine dicta 'vasarium.' Voce Proconsulum generatim hic utitur autor, ut et Proconsules speciatim ita dictos, et Proprætores, et Legatos Cæsaris, et quoscunque alios, qui provincias regunt, complectatur. *Bern.*

Certa pecunia constitueretur] Sub posterioribus imperatoribus non tantum salarium, sed et vestes, muli, ministeria, et reliqua necessaria præsidibus provinciarum data sunt. Id testatur inter alios Lampridius, qui sic præsides instructos ab Alexandro Imp. ait, ut redderent deposita administratione mulas, mulos, equos, muliones et coquos, cætera sibi habituri, si bene rem gessissent, in quadruplum reddituri, si male. Cicero id, quod publice eo nomine dabatur magistratibus, vasarii nomine appellavit. *Budæus.*

A Quæstoribus urbanis ad prætorios Prætoresve transiret] Quæstores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt, quod lex curiata ostendit a L. Bruto repetita. Mansitque Consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret, creatique primum duo, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis duo additi, qui Romæ curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria jam Italia, et accedentibus provinciarum vectigalibus. Tacitus.

Centumviralem hastam] Idcirco sic dictam, quod Centumviri hasta in foro suo posita judicabant. Cæterum cum essent Romæ xxxv. tribus, quæ et curiæ sunt dictæ, terni ex singulis tribubus sunt electi ad judicandum, qui Centumviri appellati sunt: et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, Centumviri sunt dicti. *Budæus.*

Cap. 37. *Decemviri cogerent*] Verba Pomponii de orig. juris hæc sunt: 'Non sufficiente Prætore urbano, quod multa turba peregrinorum in civitatem veniret, creatus est et alius Prætor, qui peregrinus appellatus est ab eo, quod plerumque inter peregrinos jus dicebat. Deinde cum esset necessarius magistratus, qui hastæ præesset, centumviri litibus judicandis constituti sunt.' In aliis libris legitur *decemviri*. Sed et centumviri

et decemviri privatas caussas cognoverunt, de jure judicarunt, et hastæ præfuerunt. unde Poëta: 'Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum, Et firmare jubet centeno judice caussas.' Quibus autem de rebus centumviri judicarint, ex his Ciceronis in I. de Orat. verbis colligitur: 'Jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilia jura versentur.' Decemviros porro iis judiciis, quæ ad centumviros sorte deferebantur, præfuisse, Dio scriptum reliquit lib. LIV. De libertate autem ab iis potissimum judicatum, animadverto apud Cicer. pro Cæcina. *Sigon.*

Curam operum publicorum] Pereunte censura simul cum libertate, in plures διακονίας ἐπιμελείας divisus est is magistratus, factique sunt curatores plures pro una censura. Non infrequens in antiquis monumentis lapideis titulus: CVRATOR. OPERVM PVBLICORVM. et nonnunquam CVR. SARTORVM. TECTORVM. OPERVM PVBLICORVM. Hi, sicut cæteri omnes, qui curam aliquam publice curabant, non magistratus erant, sed quasi magistratus, sicut vocantur a Frontino. *Casaub.*

Viarum] Curatores viarum ante Augustum fateor: sed nec perpetuum id nec certum munus. Fecit utrumque Augustus. Erat autem Curatorum munus discretum a IV. viris, et mox VI. viris. nam hi vias urbis curabant: illi eas, quæ extra urbem. Etiam Curatores extra ordinem reperti, quos destinabant singulis viis. Ita Cæsar Curator viæ Appiæ Plutarcho dicitur: Thermus Flaminiæ Ciceroni. Et hos quidem Curatores fuisse censeam, quorum negligentia culpatur. Tacit. Ann. III. *Lipsius.*

Alvei Tiberis] Repurgandi, et laxioris faciendi. Prisci locare solebant flumina 'retanda,' (hoc enim verbum legitur in edicto Prætorum) quod significat purganda. Retas enim arbores vocaverunt, quæ aut ex ripis fluminis corruerent, aut in alveis eorum extarent. A retibus autem dicuntur, quod prætereuntes naves impedirent, et instar retium retinerent. *Beroald.*

Frumenti populo dividundi] Videtur qui hanc curam sustinebat, alio nomine dictus Minutiæ curator. Sic interpretor in lapide veteri, ubi sculptum, CVRATOR. AQVARVM. ET. MINVTIÆ. CVR. ALVEI. TIBERIS. ET CLOACARVM. VRBIS. De Minutia frumentaria alii monuerunt. *Casaub.* Dividundi tantum? an emundi etiam? Extant enim veteres denarii, in quorum parte altera Cereris effigies cum his verbis, PISO. CAEPIO. Q. in altera vero duo viri inter spicas. Asscriptum, AD. FRV. EMV. EX. S. C. Addam et hanc inscriptionem: L. CASVRIO L. F. CLV. SPECVLATORI. AED. IIII. VIR. I. D. Q. ARG. PVBL. ET. DEC. ALIMENTAR. DEFENSORI. REIPVBL. CVR. ANN. POPVLO. PRAEBITAE. COSCONIVS. SECVNDINVS. *Torrent.*

Præfecturam urbis] Hanc non tam instituit Augustus, quam auxit atque ornavit, cujus postea in immensum crevit auctoritas. De qua, uti et Prætorum numero, vide Pomponium De origine juris. Addam interim Eusebii locum Olymp. CLXXXVIII. 'Messala Corvinus primus Præfectus Urbi factus, sexto die magistratu se abdicavit, in civilem potestatem esse contestans.' *Idem.*

Censores creari desitos] Nam ipse et Julius Cæsar jus potius censorum quam vocabulum aut honorem usurpaverant. Vide supra c. 27.

Numerum Prætorum auxit] Unus ab initio Prætor in urbe fuit, ac primus omnium Sp. Furius Camillus M. filius eam Romæ dignitatem adeptus est, dictusque a præeundo, ut Varro scribit, quod exercitui præiret. Veteres, ut Pedianus scribit, omnem magis-

tratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellarunt. Livius quoque Consulem et Prætorem indifferenter appellatum affirmat. *Sabell.*

Satis majestatem ejus imminui] De fastigio suo descendere quodammodo existimabatur imperator, et in æquum venire cum privatis, dum consulatum non solus, sed cum altero, gereret. Hinc factum, ut omnes post Diocletianum principes hunc honorem privatis communicare desierint, usque ad Julianum, qui veterem morem restituit. Refert Ammianus. *Salmas.*

CAP. 38. *Nec parcior in bellica virtute honoranda*] L. Tatius Rufus infima natalium humilitate, consulatum militari industria meruit: antiquæ alias parsimoniæ, circiter millies HS. liberalitate Divi Augusti congestum, usque ad detrectationem heredis exhausit, agros in Piceno coëmendo, colendoque in gloriam. Plinius.

Super triginta ducibus justos triumphos] Cum omnes veteres memorias excusseris, vix reperias ad dimidium numeri hujus qui triumphum eo spatio egerint. Et tamen ait non triginta, sed *super* triginta ducibus, nec simpliciter triumphos, sed justos: quæ tam diligens asseveratio ægre permiserit nobis, ut de minutis quibusdam triumphis hunc locum exponamus, quos sæpe et facile ab Augusto solitos concedi, variis locis scribit Dio. Ex eodem optimo scriptore discimus, quod olim in Julio Cæsare risum fuerat, cum Hispaniensis triumphi honorem ambitiose legatis suis, qui propriis auspiciis nihil egissent, communicavit, id Augustum interdum esse imitatum, ut de Carinate narratur l. LI. qua fortasse ratione defendi hujus loci scriptura ac sententia possit. *Casaub.*

Protinus virilem togam, latum clavum induere, et curiæ interesse permisit] Non tam pristinum morem revocasse, quam imitatione majorum novum jus invexisse in civitatem videtur: neque enim curiæ aditum tantum liberis senatorum aperuit, sed etiam senatorum insignibus decoravit, ac quodammodo in senatorium ordinem adlegit. Veteri jure tantum Equites erant. Isidorus l. IX. 'Quamvis senatoria quis origine esset, usque ad legitimos annos Eques Romanus erat: deinde accipiebat honorem senatoriæ dignitatis.' Sed quod modo instituit Octavius, an ante eum Romæ jus non fuit? haud temere quærat hoc aliquis: nam de veste quidem palam est, quod ipse aliis tribuit, id ei contigisse: manifesto declarant hæc Suetonii infra, 'sumenti virilem togam tunica laticlavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit.' Fieri potest, ut hic mos per confusionem bellorum civilium institutus, ad ea tempora duraverit, quibus cessit omne imperium Augusto: qui quod licentia temporum fiebat, ut jure fieri liceret, instituerit: non male etiam sic rei auctor dici queat. Illud certum, quocumque tempore id ceperit, sub initia principatus Augusti ita fieri solitum in splendidorum Equitum liberis. arguit Ovidius de se minurriens Tristium lib. IV. Sæpe item accidit, ut quos vota parentum curiæ destinassent, eos vel fortuna adversa cogeret, vel propria voluntas impelleret retrocedere, et inferiore gradu subsidere: iis ponendus latus clavus erat elapsa ætate senatoria. testis locuples idem Ovidius: 'Curia restabat: clavi mensura coacta est: Majus erat nostris viribus illud onus.' Postea eo ventum, ut etiam eorum, qui Equites tantum erant, quidam latum clavum retinerent, et veste senatoria decorarentur. Ab hoc more manavit illa Senatorum distinctio in juvenes et honoribus perfunctos. Julium Calvastrum Suetonius in Domitiano vocat Tribunum laticlavium: Dio quasi explicans, νεανικὸν κεχιλιαρχηκότα εἰς βουλείας ἐλπίδα. Isti sunt, quos juvenes secundi ordinis appellabant: primo gradu iis concesso, qui domum

Augustam vel sanguine, vel affinitate, aut aliqua necessitudine contingerent. *Idem.* *Protinus*] Id est, uno eodemque tempore, Gallice *tout d'une tire.* Idem.

Tribunatum legionum] Nam Tribuni, qui seni in quaque legione, toti legioni præfuerunt. Eorum munia jus dicere, et de capite cognoscere, signum excubiis dare, vigilias curare, munitiones, exercitia alia. *Lipsius.*

Sed et præfecturas alarum] Ipsum loquendi genus indicat præfecturas alarum honore tunc anteisse tribunatum militum: contra Claudii tempore: Suetonius lib. v. 'Equestres militias ita ordinavit, ut post cohortem, alam, post alam, tribunatum legionis daret.' *Casaub.* Socii dicebantur Alæ seu Cornua, quia plurimum ut alæ in avibus, corpus illud legionum tegebant socii: hinc Ala dextra, et sinistra: Cornu dextrum et sinistrum. Habebat autem Ala equites et pedites: et sicuti Cives Tribuni, ita Socios ordinabant Præfecti. *Lipsius.*

Recognovit] Censionem vocat recognitionem. Festus: 'Censio hastaria dicebatur, cum militi multæ nomine ob delictum militare indicebatur, quod hastas daret. Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti inrogabat.'

Reducto more transvectionis] Equestris ordinis juventus omnibus annis bis urbem spectaculo sui sub magnis autoribus celebrabat, die Lupercalium et equitum probatione. Trabeatos enim Equites Idibus Julii Q. Fabius transvehi instituit. Valer. Max. In illa pompa, qui equum publicum habent, tributim et centuriatim distincti, ordine omnes equis vehuntur, quasi e pugna redeant, coronati fronde oleagina, et togis purpureis et punicei coloris materiam prætextam habentibus induti, quas vocant trabeas, initium facientes a templo quodam Martis, ædemque Castoris et Pollucis prætereuntes: interdum numero quinquies mille homines, qui ferunt quæcunque fortitudinis suæ præmia in præliis a ducibus acceperunt: egregium certe et dignum illius imperii amplitudine spectaculum. Dionys. Halicarn.

Senio vel aliqua corporis labe insignibus] Puta quibus nares præcisæ, vel aures, aut aliud quod vulnus impositum ἀεικέλιον, ut Poëtæ vocant. Appianus in Mithridat. αἰσχήμονας ὠτειλάς. Ita affectos norat Augustus urbanis hominibus dicteriorum esse materiam. clarum exemplum in Horatio Coclite. Unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxæ vitium objiceretur: 'Per singulos,' inquit, 'gradus admoneor triumphi mei.' *Casaub.*

Mox reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque et triginta retinere eum nollent] Beroaldus intelligit, factam potestatem Equitibus senioribus reddendi equum, quem ex publico accepissent, si vellent: et ita ab equestris militiæ munere solverentur. scribendum, ut ea sententia efficiatur, *retinendi equi gratiam fecit.* Etsi alendo equo stipendium accepere hi Equites, eratque res non parvi honoris, nihilominus tamen durum onus multis hoc fuisse, ex eo colligimus, quod populus in beneficii parte solitus est dare vacationem hujus muneris. Exemplum in Livii lib. XXXIX. ubi P. Ebutio indici Bacchanaliorum inter alia præmia decretum narratur, 'ne censor ei equum publicum assignaret.' *Idem.*

CAP. 39. *Ex improbatis*] Cod. Salmas. *in exprobatis.*

Alios pœna, alios ignominia] Ignominia, ut inquit Nonius, nominis tantum nota est, quod honestatis nomen habere desinat qui ignominia notatur, sic enim non malus auctor Isidorus libro v. cap. 27. Pulchre apud Nonium Cicero lib. IV. de Republ. 'Censoris judicium nihil fere damnato adfert præter ruborem. Itaque, ut omnis ea judicatio versatur tan-

tummodo in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.' Adde si lubet l. CXXXI. et CCXLIV. De verborum signif. *Torrent.*

CAP. 40. *Comitiis Tribuniciis si deessent candidati Senatores, ex Equitibus Romanis creavit*] Nihil absurdius quam ad Tribunos militares hæc referre, contra Dionis auctoritatem, et rem ipsam. Tribuni plebis quanta invidia apud optimates essent, satis notum est; unde factum videtur persæpe, ut eum magistratum plerique refugerent. Ideo lata vetus lex, quæ populo libertatem concessit, si comitiis Tribunitiis deessent candidati, ex omni populo et quocunque ordine, quos vellet, Tribunos creandi. Appianus lib. I. 'Εμφυλ. *Casaub.*

Spectare ludos e quatuordecim non auderent] L. Roscius Otho Trib. pleb. A. DCLXXXII. legem tulit, ut in theatro Equitibus Romanis, qui HS. quadringenta possiderent, XIV. gradus spectandi gratia adsignarentur: exceptis iis, qui suo fortunæve vitio decoxissent. Vide Tacitum lib. XV. qui legem interpretatur hanc habuisse vim, ut Equites non ante plebem, ac separatim, sed confuse tantum quatuordecim ordines haberent. *Hottomann.*

Frumentationum] Gracchus legem de frumento populo distribuendo tulerat. Sed P. Clodius, ut gratuitum daretur frumentum, recentiorem tulit legem, quum antea senis æris trientibus in modios veniret. *Sabell.*

Sui cujusque mensis] Memini Suidam in Νῶναι tradidisse, dictas esse annonas quasi ἀνὰ τὰς νώνας διδομένας. Quod quanquam ridiculum est, (annona enim ab anno, quasi annalis alimonia, dicitur,) ex eo tamen ostenditur Nonis cujusque mensis frumentum populo dividi solere. Quare suspicor pro *sui cujusque mensis* legi debere *Nonis cujusque mensis.* Torrent.

Comitiorum quoque pristinum jus reduxit] Jus illud intelligit, quod libro superiore c. 41. a patre Augusti Julio Cæsare docuit fuisse institutum. Id jus per bella civilia et III. virorum tyrannidem omissum reducit nunc Augustus. *Casaub.* Populus et multitudo iterum ad comitia conveniebant: neque tamen fiebat quicquam, nisi quod ipsi placebat. Igitur magistratus quosdam ipse electos a se creabat: quorundam delectum populo et plebi permittens, id curabat, ne parum digni renuntiarentur, per factionem vel ambitum. Dio Cassius.

Fabianis et Scaptiensibus tribulibus suis] Tribus Fabia et Scaptia rusticæ fuere. Scaptienses autem et Fabianos tribules habuit: credo quod alteram a Julia gente tribum accepisset. Etenim qui adoptatus erat, ut nomen, sic etiam tribum ejus, qui se adoptaverat, assequebatur. *Sigon.*

Sincerum atque ab omni colluvione] Romulus ab initio, ut urbem amplificaret, devictos populos in civitatem recepit. Deinceps eo ventum est, ut ex omni genere omnique natione terrarum cives adsciscerentur. Ita Julius Cæsar Hispanos et Græcos in civitatem Romanam adscivit, teste Livio libro XXXIV. Claudius omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sauromatas civitate donavit. Antoninus Pius omnes, qui in urbe Romana essent, cives Romanos esse jussit, si Ulpiano credimus. *Marc. Donat.*

Peregrini ac servilis sanguinis] Lucanus Romam repletam mundi fæce luculenter scripsit. Præterea a Senatu aliquando indicta sententia est, ut servos a liberis cultus distingueret. Deinde apparuit quantum periculum immineret, ut inquit eleganter Seneca, 'si servi nostri numerare nos cœpissent.' *Beroald.*

Ac servilis sanguinis] Quoniam pessimis sæpe modis ad libertatem perveniunt servi, huic rei censores

potissimum aut Consules prospicere debere existimarem, ut eos, qui quotannis manumittuntur, examinentur quinam sint, et quare, et quomodo libertate fuerint donati, quemadmodum in Equitum et Senatorum vitam inquirunt. Deinde quos comperiunt civitate dignos, eorum nomina in tabulas referant, ipsosque in tribus distribuant, et ipsis in urbe habitare permittant. Scelestam vero et impuram multitudinem ex urbe, specioso rei nomini imposito, aliquo in coloniam ablegent. Dionys. Halicarn.

Civitatem Romanam] Cod. Salmas. *civitates Romanas.*

A libertate justa] Libertas duplex. Justa, non justa. Justa, quæ vindicta, censu, testamento data. Non justa, quæ inter amicos, in convivio, per epistolam. Justa illa qui manumissi, plane pleneque liberi: qui altera, vinculo adhuc quodam, ut Tacitus ait, attinebantur servitutis. Imo retrahi poterant in servitutem. Fragmentum quoddam J. C. veteris: 'Hi qui domini voluntate in libertate erant, manebant servi: et manumissores audebant in servitutem denuo eos per vim ducere. Interveniebat Prætor, et non permittebat manumissam servire.' Et addit post: 'Sed nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos manumittuntur, et fiunt Latini Juniarii.' Scite ergo ob has iteratæ servitutis metum Messenio servus apud Plautum: 'Sed meliore est opus auspicio, liber perpetuo ut siem: Relinqueretur pœnitentiæ aut novo beneficio locus.' Pœnitentiæ, ut retraheres in servitutem: beneficio, ut vindicta liberares. *Lipsius.*

At visa quondam pro concione pullatorum turba] Reprehendit in aliis colorem vestis, in aliis colorem et genus vestis. Pullati dicuntur et qui togam sordidam et coloris obsoleti gerunt, et qui penulas, quæ pullo colore erant. Propria civium Romanorum vestis forensis toga fuit, eaque alba. Contra hanc observationem majorum varie peccatum per illa tempora, et magis deinceps. Tenuiores, posita toga, in tunicis prodire non sunt veriti: inde apud Horatium, Tacitum, alios, 'tunicatus populus,' plebs infima idiotarum. Alii penulam pro toga gestabant, vel togæ superinjectam. Multi togam retinebant, sed sordidam et obsoletam: et hi et illi pullati vocantur a scriptoribus. *Casaub.*

Negotium Ædilibus dedit] Cicero III. de Legibus: 'Suntoque Ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solemnium: ollisque ad honoris amplioris gradum is primus adscensus esto.' Hi jurisdictionem quidem habebant, imperium vero non habebant. Ex minoribus enim magistratibus erant, ut ex Livio et Gellio intelligimus. itaque Verrina II. Cicero: 'Erit tum Consul Hortensius cum summo imperio et potestate, ego autem Ædilis, hoc est, paullo amplius quam privatus.' *Hottomann.*

In Foro Circove] Cod. Salmas. *circave.*

Nisi positis lacernis togatum consistere] Pudendum Romano, si alia quam Romani civis gestans insignia, palliatus puta, aut cum soccis, et gallicis maxime, in publico conspiceretur. Permittebatur tamen ut pluviæ ac frigoris causa, præsertim in theatro, ludorumque spectaculis, ob repentinam sæpe cœli injuriam, togæ lacernam, quæ non multum a pænula distabat, superinducerent, quo et togam conservarent, et se quoque tuerentur. Declarant id complura Martial. epigrammata, ut 2. lib. IV. et 8. lib. V. et elegans Juvenal. locus Sat. IX. cum lacernas munimenta togæ vocat. Augustus igitur lacernarum quidem usum non sustulit, sed eas necessitati tantum servire voluit, vetuitque in foro et in Circo alios quam togatos consistere, ad ea enim Urbis loca fere

convenicbant Romani. *Torrent.*

Cap. 41. *Regia gaza invecta*] Scribit Hieronymus, Augustum Cæsarem, cum post victoriam Alexandrinam domum repedasset, exportasse secum antiquorum Ptolomæorum gazas: ut nec antea, nec postea tanta copia auri, argenti, gemmarumque Romam adducta fuisse noscatur. Pomponius Mela: 'Gazam,' inquit, 'Persæ ærarium vocant: et inde nomen est Gazæ civitati, eo quod Cambyses illuc belli et opes et pecuniam intulerat.' *Beroald.*

Fœnore deminuto plurimum agrorum pretiis accesserit] Vocem 'plurimum,' qua certi nihil definitur (et revera nihil potest definiri) circumscribit Paulus Orosius: cujus sunt verba: 'Roma in tantum opibus Alexandriæ aucta est, ut propter abundantiam pecuniarum, duplicia quam usque ad id fuerant possessionum aliarumque rerum venalium pretia statuerentur.' *Casaub.*

Usum ejus gratuitum] Similem in Tiberio munificentiam notat Tacitus: 'Tulit,' inquit, 'opem, disposito per mensas millies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum prædiis cavisset.' Annal. vi.

Iis qui cavere in duplum possent] Ne usuræ communes exigantur supra duplum, non Romanorum tantum, sed et Ægyptiorum vetus lex est, quam Diodorus Siculus scribit lib. ii. his verbis: *Τοὺς μετὰ συγγραφῆς δανείσαντας ἐκώλυε διὰ τοῦ τόκου τὸ κεφάλαιον πλεῖον ποιεῖν ἢ διπλάσιον.* Et ad id duplum respexisse opinor Suetonium. *Cujacius.*

Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa duodecies HS. taxavit, supplevitque non habentibus] Dio: 'Εκ δὲ τούτων, inquit, *ἐξέτασις αὖθις τῶν βουλευτῶν ἐγένετο· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν πρῶτον δέκα μυριάδων τὸ τίμημα αὐτοῖς ὥριστο διὰ τὸ συχνοὺς τῶν πατρῴων ὑπὸ τῶν πολέμων ἐστερῆσθαι· προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων περιουσίας κτωμένων ἐς πέντε καὶ εἴκοσι προήχθη, οὐκέτι οὐδεὶς ἐθελοντὶ βουλεύσων εὑρίσκετο.* En clare adfirmat de myriadibus vigintiquinque, (ita computatio Græca est,) atqui eæ sane Latinis legitimum illud decies efficiunt, non duodecies, quod in Tranquilli libris. Plutarchum audi in M. Antonio, pro te summas has æquante: Τὰς, inquit, *πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας οἱ Ῥωμαῖοι Δέκιες καλοῦσι*: *vigintiquinque myriadas Romani decies appellant et efferunt.* Igitur aut Dio in hac tota re turpiter falsus, aut scriptura in Suetonio: quod magis censeam, scribamque *decies.* Nam quod idem Dio dissentit etiam de quadringentis (in Suetonio enim duplo numero legis, octingenta antea fuisse) non moveor: aspexit enim mutationem post bella civica ab eodem Augusto factam, sed leviter nec in longum. Itaque subterhabuit eam Suetonius, quasi nec fuisset. Haud aliter concilio. *Lipsius.*

Octingentorum millium] Intellige sestertium nummorum, id est, viginti millium coronatorum. *Duodecies HS.*] Id est, triginta millium coronatorum.

Congiaria] Quintilianus in sexto: 'Congiarium, commune nomen est liberalitatis, atque mensuræ.' Fabius Maximus incusans Augusti congiariorum, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminariam esse dixit, alludens ad mensuram. Congiarium datur populo, donativum vero militibus. Et ita usurpant hi, qui significantur, et proprie loquuntur. Tacitus: 'Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi.' *Beroald.*

Quadragenos] Cod. Salmas. *quadringenos.*

Ac ne minores quidem pueros præteriit] Nihil in ea re concessit Augusto Trajanus, de quo Plinius in Paneg. 'Antequam te viderent audirentve, recipi indici jussisti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere

educationis experirentur: crescerent de tuo, qui crescerent tibi, alimentisque tuis ad stipendia tua pervenirent.'

Tesserasque nummarias] Tesseras frumentarias, olearias, et cœnarias quoque legisse memini, quas reddentibus frumentum, oleum, aut cœna præberetur. Sic igitur et nummarias interpretor, quibus allatis, promissi pro congiario nummi præstarentur. *Torrent.*

CAP. 42. *Ne homines sitirent*] Consimile exemplum illud Pescennini Nigri Romani Imperatoris: qui cum apud Ægyptum ab eo milites vinum peterent, respondit: 'Nilum habetis, et vinum quæritis?' Carthaginenses in militia vinum non bibebant, ut docet Aristoteles in Œconomicis. *Beroald.*

Multos manumissos insertosque civium numero] Non statim ut aliquis manumissus erat, ad congiarium aliasve liberalitates admittebatur; sed in tribubus describi oportuit. Benigniores patroni quos manu emiserant, iis tribum statim emebant, aut si testamento libertas daretur, emi mandabant, ut scriptum est in lege XXXV. Dig. de legat. 3. Emptionem tribus significat illis verbis Suetonius 'insertos civium numero.' Referri etiam potest ad eos, qui suis sibi pecuniis libertatem redimebant, aut ad gratos alias suis heris: nam et hi et illi videntur de industria appetente congiarii die fuisse liberati. *Casaub.*

Magna vero quondam sterilitate, ac difficili remedio] Ad hæc tempora pertinent verba Eusebii in Chronico ad numerum MMXXII. 'Fames Romæ ita ingens facta, ut quinque modii venderentur denariis XXVII. semis.' *Jos. Scaliger.*

Venalitias] Vænalium nomine, ut Quinctilian. tradidit lib. VIII. cap. 2. peculiariter servi dicuntur, maxime novitii. Quos et veteratoribus opponunt l. XXVII. et l. ult. de Ædilitio edicto. Hinc vænalitius, pro ipso mangone. Suetonius l. de claris Rhetor. 'Vænalitii cum Brundisii gregem vænalium navi educerent.' Egregie autem Cicero vænalitiis mercatores adjungit. Nam, ut l. CCVII. de verborum signif. Africanus tradidit, mercis appellatione homines non continentur. Eamque ob rem mangones non mercatores, sed vænalitiarii appellantur Jurisconsultis. *Torrent.*

Ut non minorem aratorum ac negotiantium, quam populi, rationem deduceret] Populum appellat, ut sæpe alibi, plebem quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc fere otiosorum hominum fuit, et magna ex parte functorum militia: cives enim Romani artes βαναύσους plerique a se spernebant, et solis servis dignas judicabant, ipsi bellis vacabant: unde peractis stipendiis, egeni plerumque quod supererat vitæ degebant. Quod ut caveret Augustus, commoda missionum et militiæ tempora definiit: 'ne aut ætate aut inopia post missionem sollicitari ad res novas possent.' ut est infra scriptum. Hæc vel præcipua olim caussa excogitandarum legum agrariarum: ita enim exhauriebatur famelica illa multitudo, vere sentina urbis. Alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc institutum secuta sunt non levia incommoda. Plerique enim de plebe in re facienda omissiores facti sunt, neglectum negotiandi studium, spreta agrorum cura et servis vinctisque commissa. Negotiantes sunt quicumque aliquam negotiationem exercerent, cujusmodi erant centonaria, sagaria, lignaria, carbonaria, cænacularia, et similes his aliæ in veterum libris et antiquis lapidibus nominatæ. Hi sunt qui Imperatoribus in Codice dicuntur 'negotium gerere,' vel 'in negotiis pecuniam tractare,' aut 'mercimonia agitare.' *Casaub.*

Aratorum] Lectorem obiter monebimus, consuevisse Romanos vectigalia sua publicanis, qui fere ex Equestri erant ordine, per Censores elocare. Qui si frumenti decumam conduxissent, decumani, si portoria, portitores, si pascua, pecuarii dicebantur. Et ea omnia aut per familias suas exercebant, aut aliis civibus concedebant. Qui et aratores, et coloni, et agricolæ, et pastores sæpe a Cicerone atque aliis appellantur, non quod ipsi vel ararent, vel pascerent, sed quod obstricti publicanis, circa eadem negotia versabantur, eo utiliores Reipubl. quo in opere quisque suo diligentius negotiabantur. *Torrent.*

Deduceret] Miror cur magnus interpres hoc observet nove dictum. Nam et ante sic Manilius libro III. 'Sic erit ad summam ratio deducta priorem.' Imperator in § XXIII. de Action. 'In qua actione, earum etiam rerum quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur.' Id est, fit, vel dicitur. Nempe compositum pro simplici ducere accipiunt. Quod verbum Arithmetices et ratiocinii proprium. Prosper de promiss. et prædict. 'Ter enim quadragies ducta centum viginti faciunt.' Hinc illa tralatio in phrasi sane frequenti, rationem ducere. At alias deducere quid sit in ratiociniis, notum ex formula, sine deductione. Ex his, credo, patet, quomodo phrasibus illis, quibus domicilium proprium in ratiociniis, migrationes in alienum multæ contingant. *Gronovius.*

CAP. 43. *Suo nomine quater*] Repetendum ex sequenti periodo verbum 'vicies,' quæ βραχυλογία Græcis Latinisque usitata est: verum ita fere, ut major numerus in priore commate positus, etiam sequenti serviat, contra quam hic fit. Sive igitur quater suo nomine ludos Augustus edidit, sive, quod potius puto, sæpius, nihil hic mutandum censemus. *Casaub.*

In Septis] Septa loca erant in campo Martio, inclusa tabulatis: in quibus stans populus Romanus suffragia ferre consueverat. *Servius.*

Circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Cæsarum nemus est] Eadem verba in breviario Ancyrano, unde sumsit Suetonius. Quod moneo, ne quis τὸ nunc restringat ad tempora auctoris. *Casaub.* Claudio Imper. inter lacum Fucinum amnemque Lyrin perrupto monte, quo magnificentia ejus a pluribus viseretur, lacu in ipso navale prælium adornatur, ut quondam Augustus structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copia, ediderat. Tacitus.

Cæsarum nemus] Quod fuit in parte Martii Campi. Strabo de Mausoleo Augusti: 'A tergo,' ait, 'lucus est mira continens ambulacra.' *Sabell.*

Priusquam Senatusconsulto interdiceretur] Quomodo abjicitur scenicus, per quem colitur Deus? Et theatricæ illius turpitudinis qua fronte notatur actor, si adoratur exactor? In hac controversia Græci Romanique concertant. Græci putant recte se honorare homines scenicos, cum colant scenicorum ludorum flagitatores Deos. Romani vero hominibus scenicis nec plebeiam tribum, quanto minus senatoriam curiam dehonestari sinunt. *Augustinus.*

Bipedali minor librarum septemdecim] Mira levitas, nec pro illa ipsa magnitudine ejus corpusculi. Usitata statura, ut alibi notamus, erat pedum fere sex, pondus librarum Romanarum centum plus minus. Plaut. Asin. 'Nudus vinctus centum pondo es:' locum vide. Hac proportione homo bipedalis alterum fere tantum pendere debuit: non igitur nanus solum hic fuit, sed et monstrose gracilis, ac levis: tertii miraculi loco vox Stentorea in tantulo homuncione.

De gracilitate ne nimis miremur, faciunt quæ Athenæus lib. XII. et Ælianus lib. X. Ποικίλης de Archæstrato narrant. *Casaub.*

Superque se subsellio secundo locavit] Scenæ et podio proximum subsellium, principum fuit et magistratuum: secundum et reliqua quibus constitit orchestra, senatorum: in primo sedit Augustus: in secundo legatos collocavit: 'super se' ait Suetonius: quia ratio subselliorum ea fuit, ut imo sive primo secundum esset altius, secundo tertium, et ita deinceps. *Idem.*

Inusitatum] Cod. Salmas. *invisitatum.*

Quolibet loco publicare] Ex eo more est, quod notat Solinus de muliere tricies enixa, a Pompeio publicata cum XX. liberis: quodque Tacitus libro XII. Annal. de Mithridate Armeniæ rege captivo: 'Rostra juxta custodibus circumdatus visui populo præbetur:' quod idem postea de Caractaco narrat. *Casaub.* Miror, Tranquillum omisisse quadringentas viginti pantheras Romæ ab eodem fuisse monstratas. *Beroald.*

Votivis] Quos ipse, ut supra ostendit, voverat Jovi Opt. Max. si Reipublicæ status post cladem in Germania acceptam melior factus esset. *Sabell.*

Thensas deduceret] Id est, vehiculum, in quo sacra Circensi pompa deferebantur, religiose sequeretur. *Idem.*

Commissione ludorum] Sic Virgil. 'Et tuba commissos medio canit aggere ludos.' Et Macrobius: 'Sed et Laberius, sequenti statim commissione, mimo novo interjecit hos versus.' *Beroald.* Commissiones gladiatorum dicebantur, cum paria comparabantur. Sic 'committere animos' apud Poëtam, est animos in commissionem et certamen adducere, et ad contentionem comparare. *Turneb.* Ita paullo post: 'Quos etiam committere cum Græcis solebat.'

Laxatis sellæ curulis compagibus] Sella curulis quatuor lignis pluribusve constabat, incurvis in modum fere literæ S productæ, et minus curvatæ ab utraque parte. Hæc funibus ita compacta erat, ut aperiri claudique posset. Lignorum formam egregie explicant Græci, cum δίφρον ἀγκυλόποδα nominant, ut Plutarchus in Mario. Hujusmodi sellarum fabrica hodieque in usu est. Similis autem artificii fuisse videntur illæ, quibus olim tanquam laqueis usi, qui alienæ vitæ insidiabantur. Pausanias in Atticis vocat θρόνον ἀφανεῖς δεσμοὺς ἔχοντα. Res hodie non incognita. *Casaub.*

Cap. 44. *Ut quoties quid spectandum usquam publice ederetur*] Spectacula olim edebantur in Urbe, in Italia et in provinciis. Et in Urbe quidem, alia in theatro, alia in circo, alia in amphitheatro, quædam in foro aliisque locis publicis. Quod ergo ait, 'usquam,' quomodo accipiemus? Puto de Urbe, Italia et provinciis intelligendum: id enim arguere manifesto videtur, quod modo dictum est de occasione facti decreti hujus, quæ Puteolis data fuit: et quod dicit, 'quoties quid spectandum publice ederetur,' de theatro et scenicis gymnicisque ludis aut rebus admirandis quæ spectandæ proponebantur, maxime interpretor: nam ea ætate extra Romam raræ venationes, rari Circenses. *Idem.*

Cuneum] Inde theatrum eleganti epitheto cuneatum dicitur a Virgilio illo versu: 'Cuneati hinc læta theatri Seditio.' In alio significatu cuneus est ordo militaris: de quo idem: 'Disjecti cunei desolatique manipli.' ab Apuleio non inscite 'excuneati' dicti, quibus sedendi locus non fuit in cuneis confertis. *Beroald.* Theatri partes veteres cavea et sedilia. Mox additis aliis sedilibus altioribus, scalarum quoque usus quæsitus, et

additus. Sedilium ordines cunei a figura. Cum enim excurrerent ab angusto spatio ad ambitum extimum, strictiores erant necessario quo propius accederent ad caveam. *Cæs. Scaliger.*

Ne quis pullatorum media cavea sederet] Circumfusa turba cum judicibus, mox alia item affluente, commode spectare non poterant, quod aliis alii objectu corporum conspectum adimebant. Idcirco aggestis cespitibus editiorem locum sibi pulvillis auctis faciebant. Eam ob causam medius locus depressior fuit, ac propterea Cavea dictus. Igitur per initia stantes spectabant. Postea subsellia sibi quisque quum ferret, his etiam pro telo, dum pugnant de loco, rem agebant. At P. Scipione Nasica Censore sublatus est apparatus, et mox S. C. cautum, ne cui in urbe propiusve mille passuum subsellia posuisse, sedentive ludos spectare licitum esset. *Idem.*

Fœminis ne gladiatores quidem] Ne dum ludos scenicos: quibus tamen et ipsis interfuisse jam olim fœminas constat, sed non sine eorum permissu in quorum potestate erant. Valerius Max. 'Pub. Sempronius Sophus conjugem repudii nota affecit, nihil aliud, quam, se ignorante, ludos ausam spectare.' Per leges Augusti ad omnia spectacula Romani moris admissæ mulieres, sed non promiscue. Quod subjicit de athletis, non mirum: id enim ludicri genus Græcum fuit, non Romanum. *Casaub.*

Nisi ex superiore loco] Ea extrema cavea et sedes pullatorum erat. Calpurn. 'Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste Inter fœmineas spectabat turba cathedras.' Ex his versibus apparet, spectasse promiscue plebem et fœminas: an ita instituit Augustus? Videtur ex hoc loco posse colligi. Sed hoc quam alienum a gravitate et prudentia Augusti? Illene qui militibus, maritis e plebe, prætextatisque suos cuneos assignavit, fœminis permiserit cum sordida plebe promiscue spectare? nunquam putem. Lego igitur in Suetonio, *spectare concessit solis. Virginibus Vest.* ita duplici ratione pudori mulierum consulitur: nam et in extremam caveam summotæ, pæne theatro ejectæ videri poterant; et ibi quoque solæ seorsim a viris collocatæ. *Idem.*

Contra prætoris tribunal] Proxime scenam et podium; atque, ut Prudentius ait, 'podii meliore in parte sedebant.' *Casaub.* Imperante Tiberio, ut glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promtior animus foret ad capessendas ceremonias, decretum Corneliæ Virgini, quæ in locum Stantiæ capiebatur, LLS. XX. et quoties Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret. Tacitus.

Athletarum spectaculo] Ideo noluit fœminas interesse spectaculo athletarum, quoniam nudi exercebant corpora. Dionysius in septimo tradit, athletas velari solitos circa pudibunda, cum cætera nudarent: quæ consuetudo Romæ diu servata est, cum apud Græcos esset dissoluta: quippe apud illos nudari tota corpora cœperunt. *Beroald.* De Nerone, in ejus vita, c. 12. 'Ad athletarum spectaculum invitavit et virgines Vestales: quia Olympiæ Cereris Sacerdotibus spectare conceditur.'

Muliebrem sexum omnem] Libri veteres magno consensu habent *muliebre sexus omne*, in neutro genere, antiquis, ut Plauto, quorum interdum sectator est, ut antiquarius, Tranquillus, usitato. *Turneb.*

Pontificalibus ludis] Quos, ut Pontifex Maximus, dedit. Ita Pontificales et Sacerdotales ludi passim observantur.

Pugilum par] Pugnis nudis primum certarunt: itaque πὺξ Græci, et πύκτης, pugil: nostra pugna inde, atque etiam pugnus: quoniam manus quæ

erat antea passa, et μανὴ, unde vox nostra, contracta clausis digitis effecta est πυκνὴ, densa. Pugnis addita lora ad munimentum: propterea quod nudi quum ferirent, sæpe plus damni acciperent quam facerent. Ea lora Græco vocabulo cestus dicti, κεστὸν enim cingulum: brevia initio: mox ne excussa exuerentur in ictibus, tum cubito, tum humero alligabantur. Postremo ferrum plumbumque assutum est, sævissimo spectaculo. Cerebrum enim ac guttur facillime elidebant. Idcirco aurium munimenta induebant, ἀμφώτιδας. Differunt autem lucta et pugilatus: quod lucta sit motus quasi continuus: cohærescunt enim: pugilatus autem discretus: sunt enim inter ictus ipsos intervalla. *Cæs. Scaliger.*

Cap. 45. *Interdum e pulvinari*] Ut majestatis suæ rationem haberet, e pulvinari spectavit, hoc est, ex eo Circi loco, ubi simulacra Deorum, magna pompa inferri et circum metas gestari solita, collocabantur. Quæ pars Circi ea esset, mirum non explicasse Dionys. Halicarn. in eo sermone: sed dubium non est, quin, ut in theatro honestissimus locus erat ad podium, sic in Circo ad Euripum, qui medium stadium cingebat. Augustus in ep. ad Liviam super Claudio, 'primam frontem spectaculorum' eum locum vocat. Inde spectavit 'sedens,' ait Suetonius: non, ut Nero postea, accubans, ceu Deus aliquis vivus simulacra mortua. Et 'cum uxore et liberis,' non intra imagines ipsas deorum. An ista cœnacula, de quibus sentit Suetonius, in ipso Circo erant? siquidem super illa porticu, quæ ab exteriore Circi Romani parte adstructa illi fuit, et officinæ et cœnacula erant: quæ, ut arbitror, cess. soliti locare cœnaculariam facientibus: a quibus postea inquilini et qui sine laribus erant. *Casaub.*

Aderat] Leg. *aberat.* Idem.

Nihil præterea agebat] Hoc est quod vocat Tacitus 'comiter interesse.' Ann. I.

Seu studio spectandi, ac voluptate] Indulserat ei ludicro Augustus, dum Mœcenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Tacitus.

Corollaria] Vocabulum corollarii est a corollis, quod eæ, cum placuerant actores in scena, dari solitæ sint: unde et corollaria dicuntur ipsæ coronæ. Plinius lib. XXI. sic scribit: 'Paulatim et Romæ subrepsit appellatio, corollis inter initia propter gracilitatem nominatis, mox et corollariis, postquam e lamina ærea tenui inaurata aut inargentata dabantur.' Sensus est Tranquilli, Augustum etiam in alienis spectaculis dedisse grandia et crebra corollaria scenicis et histrionibus, id est, ea munera, quæ ultra legitima præmia illis dono dari solebant. de quibus Cicero in Frumentaria: 'Noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum bonis ac de scenicum corollariis decumam emerunt.' Hæc autem cum pretii haud magni forent, factum est, ut corollarium pro re leviori et, ut ita dicam, supernumeraria accipiatur. *Beroald.*

Græco certamini] Quod vel in Græcia celebraretur, aut Græcis Italiæ urbibus, ut Neapoli, vel Romæ, Græco more et per Græcos scenicos. Utro modo accipiat aliquis, non interest pili. *Casaub.* Pollux athletarum nomine gymnicos omnes intelligi voluit. Hi autem sunt παλαισταὶ, δρομεῖς, πύκται, δισκοβόλοι, et ἁλτικοί. Vide Plautum Bacchid. Act. III. Sc. 3. de antiqua puerorum Græcorum institutione loquentem. *Budæus.* Aristoteles in primo Rhetoricorum ita disponit. Quæ corporis virtus attributa est certaminibus, constat magnitudine, robore, celeritate. Qui jactare certo modo crura, porroque

movere potest, cursor est, quippe celeritate valens. Qui tum premere, tum continere, is est luctator: qui percutiendo pellere, pugil: qui horum utroque modo, pancratio idoneus: qui ad hæc cuncta aptus, quinquertio.

Catervarios] Id est, catervatim, quod meo quoque tempore in plerisque Italiæ locis servatur, certantes. *Sabell.*

Athletis] Sub athletis pugiles generaliori significatione comprehenduntur, ac pugiles, quemadmodum athletas, robori et pinguedini comparandæ operam dedisse, legimus apud Terent. Eun. Act. II. Sc. 3. Ita et Tespiro Plautinus in Epid. herilem filium valere dixit 'pugilice atque athletice,' hoc est, robustum et pinguem esse: id enim agebant, ut validius percutere valerent, et plagas sibi illatas minus sentirent. Gladiatores vero, cum armis incidentibus et pungentibus usque ad mortem, præmio conducti, dimicaverint, quantum ab athletis et pugilibus distent, satis apertum est. Itaque Suetonius xysticorum, qui athletæ erant, certationes, gladiatorum vero pugnas dixit. *Marc. Donat.*

Sine missione] Noluit, ut gladiatores exhiberentur ad gladiaturam exercendam, nisi victoribus missio pro præmio proposita foret: qua impetrata, virga donabantur, quæ dicitur rudis. De hac missione gladiatoria ait Martialis: 'Nuper cum Myrino peteretur missio læso.' *Berould.*

Coërcitionem in histriones] Dicebantur sententiæ, ut Prætoribus jus virgarum in histriones esset: intercessit Haterius Agrippa Tribunus plebis: increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui præbebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat. Tacitus.

Præterquam ludos et scenam] Emendo *ludis et scena.* Mos vetus puniri histriones ab Ædilibus, Prætoribus, Consulibus, quovis tempore et quovis loco permittebat: arctavit Augustus, et non nisi per tempus ludorum permisit, et in loco ipso ubi peccarant, id est, in scena. Ademit etiam jus virgarum: quod redditum esse magistratibus videtur lege Julia de vi publica, non quidem nominatim, sed prudentum interpretatione: at carcerem tamen et exsilium reliquit. *Lipsius.*

Xysticorum] Galb. cap. 4. 'Si quid scenici aut xystici donatum olim vendidissent.' Vetus item inscriptio: ATHENODORUS. XYSTICUS. PARIDI. THYMELICO. BENE. MERENTI. FECIT. *Torrent.* Porticus quædam palestræ ξυστὸς apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna in tectis stadiis exercentur. Faciunda autem xysta sic videntur, ut sint inter duas porticus sylvæ, aut platanones, et in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere signino stationes: proxime autem xystum et duplicem porticum, designentur hypætræ ambulationes, quas Græci περιδρομίδας, nostri xysta appellant, in quas per hyemem ex xysto sereno cœlo athletæ prodeuntes exercentur. Vitruvius.

Stephanionem togatarium] Ut actorem secundarum Tullius in Bruto 'secundarium' dixit, tertiarum actorem Valerius Max. 'tertiarium,' (sic enim veteres codd. habent lib. IX. cap. 14.) ita noster actorem togatarum 'togatarium.' Nomina enim ἐπιτηδευμάτων hoc typo Latini efferunt. Vel Plautum adi in Aulul. *Casaub.* Togatæ dicebantur fabulæ vel Comœdiæ factæ de togatis, hoc est, vilibus personis. Sic enim Scholiastes vetus ad Juvenalis Satyr. I. 'Tria sunt genera Comœdiarum. Togata, ex factis vilium personarum. Prætextata, ex factis nobilium personarum. Palliata, ex factis quidem

nobilium personarum, sed Græcarum. Palliata ad Græcos pertinet. Alia duo genera ad Latinos pertinent. Romani enim togis et prætextis utuntur.' *Barthius.*

Cui in puerilem habitum circumtonsam matronam ministrasse compererat] Videntur duo fuisse genera et modi circumtondendi capilli, unum barbaricum, alterum antiquis Græcis usurpatum, et inter delicias cultus habitum. Hinc circumtonsi mangonum pueri. Hinc 'oratio circumtonsa' pro elegante ac venusta, ac concinna, beneque depexa. Hæc tonsura formam alveoli referebat inversi, hoc est, σκαφίου. Unde et σκαφιόκουροι, qui sic tonsi. Crines in eo genere undique æqualiter descendentes in orbem ibant. Ea usi sunt inter Græcos veteres qui elegantiæ studebant, ephebi, viri, et apud Romanos etiam ministri lautiores. Testis est præsens Suetonii locus. Meretrices etiam eo habitu crinium sæpe ornabantur, ut ex Hesychio constat, in voce σκάφιον. Hæc est circumtonsio, quam, exceptis regii generis hominibus qui intonsi erant, Francos nostros olim usurpasse vulgo testatur Agathias. Alia fuit βαρβαρικωτέρα, quam Phœnices, Arabes, Thraces et plures barbaræ nationes frequentarunt: de qua diximus in Epistola de Coma. *Salmas.*

Per trina theatra virgis cæsum] Hoc proprie θεατρίζειν dicunt Græci, et παραδειγματίζειν. *Casaub.* Pompeii, Balbi, et Marcelli, ut puto. ea enim Augusti tempore fuerunt, præter amphitheatrum Statilii Tauri. Strabo libro v. et Ovid. libro III. De arte amandi: 'Visite conspicuis terna theatra locis.' *Torrent.*

Hylum pantomimum] Mimi imitatores sunt. Pantomimi, omnium personarum imitatores effictoresque. Plinius in Paneg. 'Idem ergo populus ille aliquando scenici imperatoris spectator et applausor, nunc in pantomimis quoque adversatur, et damnat effœminatas artes et indecora seculo studia.' *Budæus.*

Exsibilabatur] Histrio, si paullo se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est syllaba una brevior aut longior, exsibilatur, exploditur. Cicero.

Cap. 46. *Ad hunc modum*] Dixit hactenus de iis, quæ circa jura civitatis nova instituit, aut abolita restituit Augustus: subjicit nunc de iis, quæ circa jura Italicorum populorum sanxit idem: mox de institutis illius circa provinciarum jura pauca dicturus. *Casaub.*

Frequentavit] Quippe quam triplex civile bellum exhauserat.

Vectigalibus publicis] Absque his nullum commune poterat constitui. In lapidibus non rara eorum mentio, qui publica vectigalia municipiorum constituerunt, auxerunt. Non solum autem in suis agris Italici populi vectigalia sua habuerunt: sed etiam in remotissimis interdum. Vide Cicer. de Arpinatibus municipibus, in epistolis ad D. Brutum Galliæ Cisalpinæ Proprætorem. *Casaub.*

Excogitato genere suffragiorum] Sed et ante Augustum coloniæ civium Romanorum, præter sacra, omnia jura habebant, quæ cives Romani obtinebant, quemadmodum et municipes cum suffragii jure. Alia conditio Latinarum fuit, quæ tantum Latii jure fruebantur. Hæ si quando admissæ ad comitia sunt, non jus hoc fuit, sed beneficium, id tribuentium societati antiquæ et consanguinitati Latinorum. *Onuphr. Panvinius.*

Decuriones colonici] Decuriones Senatus, plebs populi Rom. imaginem referebant, et ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur juxta coloniæ magnitudinem, qui II. viri vel IV. J. D. id est, juri dicundo, vocabantur. Hi Consulum Romanorum speciem repræsentabant. *Onuphr. Panvin.* Unicuique civitati, secundum mores suos, sui ma-

gistratus sunt, qui decuriones dicuntur, consilii publici gratia primum introducti. Emanavit autem origo nominis a coloniis P. R. in quibus, qui eas deducebant, Triumviri decimum quemque consilii caussa adscribebant. *Alciatus.*

Obsignata Romam mitterent] Universa Italia ante Augustum civitatis jus habuit: ergo et suffragiorum: sed quia propter rei difficultatem, et molestiam veniendi Romam singulis comitiis, pæne inane id jus fuit, nullique usui populis Italicis, propterea Augustus solerter genus hoc suffragiorum colonicorum excogitavit. *Casaub.*

CAP. 47. *Provincias validiores, &c. ipse suscepit*] Sub hoc prætextu Senatum inermem imbellemque efficiebat, et ad se solum arma militesque transferebat. Hac de causa Senatui populoque Africa, Numidia, Asia, et cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia, Sicilia, Creta, Libya Cyrenaica, Bithynia cum Ponto finitima, Sardinia atque Hispania Bætica, scriptæ sunt: Cæsari autem Hispaniæ quod reliquum erat, ut Tarraconensis Lusitaniaque: tum omnis Gallia, et Narbonensis, et Lugdunensis, Aquitaniaque, et Celtici, cum iis populis, qui eorum coloni essent. Cæteræ provinciæ, quæ post id tempus sub Romanam ditionem pervenerunt, semper imperatori accesserunt. Dio Cassius.

Cæteras Proconsulibus sortito permisit] Consulares, qui populi provincias administrabant, dicebantur Proconsules, et sortito in eas proficiscebantur, antiquo scilicet more, qui stante Republica obtinebat. qui vero provincias Cæsaris, legati consulares vel consulares simpliciter, nec illos Proconsules dici moris erat, ne confunderentur cum populi Proconsulibus: alias nihil prohibebat et eos appellari Legatos Cæsaris pro Consule, ut Legati pro Prætore dicebantur prætorii viri, quos provinciis suis nomine ac jure prætorio gubernandis præficiebat Cæsar. Hinc quoties leges in veteribus monumentis consularem provinciæ, semper de legato Cæsaris consulari intelligas licebit. Strabo ὑπατικοὺς ἡγεμόνας eos vocat, et ὑπατικοὺς δικαιοδότας, lib. IV. Atque hi originem habent, non ab Hadriano vel Constantino, ut volunt, sed ab Augusto ipso. *Salmas.*

Ac tamen nonnullas commutavit interdum] Pro arbitrio suo imperatores provinciarum jura et administrationem sæpe mutarunt, et quæ populi erant, suas esse voluerunt, suas autem populo transcripserunt. Et sic de consularibus proconsulares, et contra: de præsidalibus prætorias, et de prætoriis præsidales fecerunt, quarum mutationum exempla tam multa reperiuntur in antiquis præsertim inscriptionibus, ut ea huc afferre nihil sit necesse. *Idem.*

Terræ motu subversas] Principatu Augusti Tralles, et in Cypro plurimæ civitatum partes terræ motu conciderunt: autor Eusebius. *Berould.*

CAP. 48. *Regna, quibus belli jure, &c.*] Codex Salmas. *Regnorum, quibus belli jure potitus, præter pauca, aut iisdem, quibus aderat, reddidit, aut alienigenis cor tribuit.*

Educavit simul cum suis et instituit] In his Agrippam Aristobulo Herodis filio natum. Josephus lib. XVIII. c. 8. Sed et cives quidam cum Augusti liberis et nepotibus educati: etsi eum honorem non temere cuivis ille detulit. Suetonius libro de Illustribus Grammaticis: 'Verrius Flaccus, ab Augusto nepotibus suis præceptor electus, transiit in palatium cum tota schola: verum ut ne quem amplius posthac reciperet.' *Casaub.*

CAP. 49. *Classem Miseni, et alteram Ravennæ*] Apud Misenum et Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant, ne longius a tutela urbis abscederent: et cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes

mundi partes pervenirent. Nam Misenatium classis Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Africam, Ægyptum, Sardiniam, atque Siciliam habebat in proximo. Classis autem Ravennatium, Epirum, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum, petere recta navigatione consueverat. Vegetius.

Calagurritanorum] Calagurrium, civitas est Hispaniæ, in Vasconibus collocata. Calagurritani Sertorium foverunt: cujus interfecti cineribus ut fidem præstarent, obsessi a Cn. Pompeio, uxores suas natosque ad usum nefariæ dapis verterunt, humanis carnibus vescentes, cum nullum jam aliud animal in urbe eorum superesset. Quintilianum Calagurritanum fuisse, innuere videtur divus Hieronymus. *Beroald.*

Item Germanorum &c.] Confer Galbæ c. 12.

Definitis pro gradu cujusque et temporibus militiæ, et commodis missionum] Decretum est, ut Prætorianis quinque millia drachmarum, postquam sedecim annos, reliquis tria millia darentur, postquam viginti militassent. Dio Cassius.

Ærarium militare] Id factum anno DCCLIX. Zonaras Agrippæ Posthumi damnati bona in ærarium militare relata ait. Propriique huic ærario præfecti. Lapis in Samnio: L. NERATIO. C. F. VOL. PROCVLO. PRÆF. ÆRARI. MILITARIS. *Lipsius.* Antea quoque non unum Romæ ærarium, sed tria fuisse comperio: unum, in quo civium tributa, ac sociorum vectigalia, et præda imperatorum asservabatur, quo sumtus bellorum ordinarii sustinebantur: alterum, sanctius ærarium appellatum, in quo aurum vicesimarium custodiebatur: cujus meminit Liv. bello Punico II. tertium, in quo pecunia Gallici belli caussa servabatur: refert Appianus lib. II. *Sigon.*

Cum vectigalibus novis] Bina vectigalia, quæ in hunc usum constituta sunt, observamus: quorum primum est vicesima hereditatis et legatorum, quam tamen idem, qui constituerat, Augustus sustulit, cum eam ægre admodum pateretur populus. Alterum elicimus ex his Taciti verbis: ‘Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecanti populo edixit Tiberius: militare ærarium eo subsidio niti, simul imparem oneri Rempublicam.’ Hanc etiam Tiberius, Cappadociæ regno in provinciam redacto, in ducentesimam mutavit. *Marc. Donat.*

Juvenes primo modicis intervallis] Res antiquissimæ originis, nedum ab Augusto primo excogitata. Nam hi sunt Persarum angari et astandæ, et Græcorum hemerodromi. *Casaub.*

Per militares vias] Cum viæ aut publicæ sint, aut privatæ, publicæ nunc Militares, nunc Consulares, nunc Prætoriæ vocantur, Græce βασιλικαί. Siculus Flaccus de condit. Agrorum ‘regales’ vertit. Et dictæ publicæ, vel quod in solo publico sunt, vel quod publice muniuntur, et curatores accipiunt L. III. de loc. et itiner. publ. l. II. ‘Ne quid in loco publ. vel itin.’ *Torrent.*

Dehinc vehicula disposuit] Videtur eo tantum vehicularium illum cursum instituisse, ut quid in provinciis gereretur cognoscere celerius posset: non ut etiam magistratibus aliisque passim hominibus exhiberetur: quod postea factum est, ex instituto Adriani, quemadmodum ostendit in ejus vita Spartianus, qui ejusmodi cursum publicum ‘cursum fiscalem’ appellavit. *Salmas.*

Ut qui a loco eidem perferrent litteras] ‘A loco’ hic interpretor, celerrime, statim, sub manum; diciturque id ea forma, qua e vestigio, extemplo. quæ idem significant. Neque aliter apud Plautum Amphit. ‘e loco aliquem convenire,’ id est, statim. Sed et inde natum est ‘illico,’ μάλ' ὦκα. Cum autem libb. alii habeant *iidem*, id vulgato *eidem* libenter prætulerim.

Sic igitur lege, *Commodius id visum, ut qui a loco* (vel, *e loco*), *iidem perferrent litteras, et interrogari quoque, si quid res exigerent, possent.* Juvenibus et vehiculis, modicis intervallis, per militares vias dispositis, duo hæc obtinere et voluit et potuit Augustus; ut, nempe, quæ in provinciis gesta, et celeriter annuntiari, et propius cognosci possent. Annuntiandi celeritatem juvere juvenes et vehicula disposita; cognoscendi facilitatem, quod quæ litteris non satis expressa, aut in iis, ut sæpe fit, omissa, ex iisdem et litterarum gerulis, et rerum provinciæ gnaris, haurire promptius certiusque liceret. *Boxhorn.*

Cap. 50. *In diplomatibus libellisque et epistolis signandis*] Plinius: 'Usque in hoc tempus, domine, neque cuiquam diplomata commodavi.' Indicatque in eadem epistola, se uxori suæ usum diplomatum nomine Imperatoris commodasse, volenti ad amitam excurrere. Ex quo colligimus, diplomata convenire cum significatu Jurisconsultorum, esseque indultum, cujus gratia in celeritate consistat. Nescio an id sit, quod vulgo *patentes,* et *literas passus* appellant: ut, qui diplomata impetraverit, possit iter facere sine interpellatoribus. *Beroald.* Sunt autem a forma diplomata appellata: nam formabantur in modum tabellarum duplicium. quare etiam διπλᾶς Græci vocant. *Casaub.*

Initio Sphinge usus est] Divus Augustus inter initia Sphinge signavit. Duas autem in matris anulis jam indiscretæ similitudinis invenerat. Altera per bella civilia, absente eo, amici signavere epistolas et edicta, quæ ratio temporum nomine ejus reddi postulabat, non infaceto lepore accipientium, ænigmata afferre eam sphingem. Postea ad evitanda convicia sphingis, Alexandri M. imagine signavit. Plinius.

Imagine Alexandri] Julius Capitolinus: 'Dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant, vel argento.' *Beroald.*

Cap. 51. *Clementiæ civilitatisque*] Hactenus expositum Suetonio, quid in administranda Republ. pace belloque Augustus gesserit: nunc quasdam ejus, ut sic dicam, publicas virtutes enarrat, alias in privata illius vita expositurus. Ea, de quibus hic tractat, sunt clementia et civilitas: de priore agit ad initium capitis 52. de posteriore ad finem c. 56. More enim suo, quod interpretes non observant, conjungit in propositione quæ deinde separatim exsequitur. *Casaub.* *Clementiæ*] Seneca in I. de Clem. moderationem Augusti non tam clementiam, quam 'lassam crudelitatem' fuisse docet. 'Fuerit moderatus,' inquit, 'et clemens, nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, et suas, et alienas; nempe post Perusianas aras, et proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem.' Et poterat quidem illa, quæ recenset Annæus, vel rerum necessitas, vel ætas immaturior excusare: at, quæ postea quoque perpetrasse eum memorat Tacitus, haud minus gravia videntur: nempe, crimina quædam in majus extollendo, 'clementiam majorem, suasque ipsum leges egressum,' Ann. III. Non est tamen dubium, quin et Liviæ et Mœcenatis hortamenta sæpe ad mitiora consilia principem traduxerint. *Civilitatisque*] Dio civilitatem hanc ἰσομοιρίαν ἐξ ἰσονομίας appellat, et alibi τὸ δημοκρατικὸν, egregia voce: simili ratione Theophrastus in fragmento Characterum nondum edito ὀλιγαρχικὸν vocat hominem non civilem: de quo apte dixeris, quod de Julio Cæsare Lucanus: 'Concessa pudet ire via, civemque videri.' Latini interdum æqualitatem indigitant,

vel 'æqualitatem civilis juris,' ut Seneca. Juvenalis 'sensum communem,' Sat. VIII. *Casaub.* Ita Claudius, quanquam ficte, 'unum se civium et consensui imparem respondit.' Annal. XII.

Male opinari] Opinari Latinis, τὸ φημίζειν. Nec enim est aliquid intra se sentire tantum, sed etiam exprimere quod sentias, et loqui. Valer. Max. de Daphida: 'ineptæ et mordacis opinationis:' malæ linguæ hominem ita vocavit. Inde opinio, ἡ φήμη, quod omnes passim loquuntur et jactant. *Salmas.*

Sedulo violentius] V. C. habet, ut videtur, rectius, *Tiberio quoque eadem de re, sed violentius, &c.* F. Ursinus.

Ætati tuæ, mi Tiberi] Quasi sævitia, quæ tum in Tiberio se prodebat, vitium esset ætatis, non naturæ, ut in Claudio noster ait. Ac videtur Augustus faciens de se conjecturam, ita opinatus de Tiberio: fore ut quandoque maturesceret simul et mitesceret ejus ingenium. Sed quam falleretur ille in hoc suo judicio, eventus demum docuit. *Casaub.*

CAP. 52. *Templa quamvis sciret*] Hinc orditur de civilitate Augusti memorare: cujus hoc primum documentum ponit, quod honores a civibus supra humanum fastigium non admiserit: dico a civibus: nam quod in provinciis aras et templa sibi poni siverit, non putavit Suetonius id esse incivile. adeo Quirites isti cæteros mortales ne hominum quidem loco habuerunt. Melius Tacitus, qui generaliter illud in Augusto culpatum notat, 'quod templis coli voluerit.' *Idem.*

Proconsulibus decerni solere] Jam olim invaluerat hæc ἀρέσκεια, ut vocat Polyb. l. v. apud Asiaticos, Græcos, Syros, et alios, honorandi τοὺς εὐεργέτας θυσίαις καὶ βωμοῖς. Cicero ad Atticum: 'Nullos honores mihi, nisi verborum, decerni sino: statuas, fana, τέθριππα prohibeo.' Quod vere, nec sine caussa et Cicero gloriatur, et in Augusto hic a Suetonio laudatur: nam legibus Romanorum cautum erat diserte, ut Proconsulibus jus esset permittendi, quo templa sibi et monumenta ponerentur. Vide M. Tullium ad Q. fratrem. *Casaub.*

Nisi communi suo Romæque nomine] Ex Josepho intelligitur moris fuisse, ut qui simulacrum Imperatori consecrare vellent, in exemplar sumerent nobile aliquod alicujus Dei signum. Nihil autem per ea tempora illustrius apud Græcos, Olympiaco Jovis colosso, Junonis Argivæ statua. Quare Cæsarem ad illius, Romam ad hujus similitudinem formarunt. *Idem.* Hinc numismatum inscriptio, ROM. ET. AVG. marmorum quoque, SACERDOS. ROM. ET. AVG. Sed et apud Sex. Rufum templum Romæ et Augusti regione templi Pacis. Augusti vero solius apud eundem regione fori Rom. cujus et Plin. meminit l. XXXV. c. 4. in fine. Idem libro XXII. c. 19. 'In palatii (inquit) templo, quod fecerat Divo Augusto conjux Augusta.' Extat et Antonini Pii apud me nummus cum templo, atque inscriptione, TEMPLVM. DIV. AVG. REST. id est, Augusto restituit. Omitto quæ in provinciis, et peculiariter in Asia Pergami, in Bithynia Nicomediæ, viventi, et consentienti etiam, ut tradit Dio lib. LI. exstructa fuere, quorum memoriam nummi servant. Merito igitur Horat. 'Cælo tonantem credidimus Jovem Regnare, præsens divus habebitur Augustus.' *Torrent.* Chalcidenses Tito Flaminio et Deis quibusdam templa consecrarunt: ut Tito et Herculi, Tito et Apollini. Plutarchus.

Nam in urbe quidem pertinacissime hoc honore abstinuit] De urbe ait: Dio etiam de Italia. Tacitus autor est, 'effigie numinum' coli eum voluisse: id valet in eam mentem, ut signa ad-

posita Augusti statuis sint, quæ solent Deorum, puta radius, hasta, fulmen. Itaque nummi etiam hodie, in quibus Augusti caput radiatum. *Lips.*

Argenteas statuas olim sibi positas conflavit omnes] Secutus Mecænatis consilium, quod narrat Dio lib. LII. De his statuis loquitur ipse in breviario rerum suarum, quod est Ancyræ. *Casaub.* Argenti usum in statuas primum ad honorem Divi Augusti in adulationem temporum transisse, falso existimatur: jam enim triumpho Magni Pompeii reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam: item Mithridatis Eupatoris, et currus aureos argenteosque. Plinius.

Exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit] Cortinarum frequentissimus olim usus in ordinandis Deorum templis, Apollinis præsertim, ut Plinius scribit lib. XXXIV. et Bacchi. In plerisque enim certaminibus (Baccho potissimum sacris, ut notat lib. II. Athenæus,) præmium fuit τρίπους, quem victor non auferebat domum, sed ei Deo consecrabat, in cujus honorem celebrabatur id ludicrum. Hi sunt τρίποδες χορηγικοὶ, quorum mentione Græca omnis historia, maxime autem Attica, refertissima est. *Casaub.* Quare tripodem Apollini imprimis dicarunt, quæ est Latinis cortina? An quia tripus etiam est Bacchicus crater, quo vinum miscere olim solebant? Et Apollinis vera esse responsa præ cæteris creditum fuit: unde et proverbium natum, ut vera loquentes dicantur ἐκ τρίποδος λέγειν. vinum autem et ipsum est ἀληθευτικὸν, id est, in caussa ut veritas proferatur. *Camerarius.*

Dejecta ab humeris toga, nudo pectore] Hebræorum, Græcorum, et Romanorum mos, τῇ γυμνότητι ταπεινοῦν ἑαυτὸν, ut loquitur Plutarchus. Quare in omni graviore commotione vestes lacerabant, ut passim in omnibus scriptoribus. Augustus vero etiam dejicit vestem, et nudat pectus, ut significet malle se occidi, quam eum titulum recipere. *Casaub.*

CAP. 53. *Domini appellationem*] Insecutos principes, etiam bonos, et domini, et rerum domini, et heri appellationem admisisse palam est. Sero Julianus Augusti et Tiberii consuetudinem revocare conatus est, et dominum se appellari vetuit: quæ ejus εἰρωνεία a plerisque est irrisa, ut ipse testatur. *Idem.*

Gravissimo corripuit edicto] Edicta non unius generis argumentive fuerunt. Non enim omnia ad Jurisdictionem pertinebant: sed quædam ex his monitoria erant, quædam objurgatoria, quale hic habes: quædam consolatoria. Imo sunt aliæ innumeræ eorum species, quæ certo alicui generi accepto ferri non possunt. Varie namque, prout inciderat, principes, magistratusve edicebant. *Brisson.*

Atque hujusmodi blanditias] Inter fratres sunt blanditiæ, adversum potestates meræ sunt adulationes. Sic recte modo vocavit Suetonius, proprietatis sermonum diligentissimus. *Casaub.* Etiam amicas suas ii qui amant dominas vocant. Adde Suet. Claud. c. 21. 'Hortando rogandoque ad hilaritatem homines provocans, dominos identidem appellabat.' Atque hinc natum arbitror, ut si occurrerent, quorum quis nomina vel ignorabat, vel non meminerat, dominos eos vocaret. Auctor Seneca libro I. Epistol. Quo referendum Martial. epigramma, 'Cum te non nossem, dominum regemque vocabam.' Alterum vero illud, 'Cum voco te dominum, noli tibi, Cinna, placere: Sæpe etiam servum sic resaluto meum,' irrisio est. *Torrent.*

Urbe oppidove] Oppidum alii locum muro, fossave, aliave qua munitione conclusum dicunt. Alii locum ædificiis constitutum, ubi fanum, comitium, forum, et murus sit. Servius. Oppidum eam Romæ partem vocat Livius,

quæ intra mœnia erat, ut ab urbe differat. *Turneb.*

Pedibus fere] Plinius de Trajano: 'Hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum lætumque! Nam priores invehi et importari solebant: non dico quadrijugo curru, et albentibus equis, sed humeris hominum, quod arrogantius erat.' Et paullo post: 'Manet imperatori, quæ prior, humanitas. Incedebas pedibus, incedis: lætabaris labore, lætaris: eademque omnia illa circa te, nihil ipsa te, fortuna mutavit.'

Adoperta sella] Clausa, cooperta. Quid si legas, *adaperta?* ut sit sensus, Augustum in hoc civilitatis documentum præstitisse, ut per publicum incederet lectica patefacta, ita ut omnibus adeundi alloquendique potestas fieret. *Beroald.*

Quasi elephanto stipem] Mos agyrtarum, et eorum omnium, qui ejusmodi beluas ostentant. Ælianus de animalibus lib. VI. cap. 10. appellat 'stipem,' quæ Galenus *σμικρότατα νομίσματα*, initio Ἐπωδοῦ, sive postremi libri de usu partium. *Casaub.* Vide Plinium lib. VIII. c. 5.

Nisi in curia] Civilitas Augusti maxima, qui Senatores die Senatus salutare noluit domi, sed in curia: tanquam et ipse unus foret ex Senatoribus. *Beroald.*

Nullo submonente] Cum esset memoria præditus singulari, non indigebat nomenclatore, qui in ejus aurem nomina Senatorum infarciret, quos salutabat. *Idem.*

Valedicebat] Cod. Salmas. *valere dicebat.* Adscriptum erat: forte, *vale redicebat.*

Officia cum multis mutuo exercuit] Tertulliani appositus locus huic Suetonii explicando in lib. De idololatria, 'Circa officia privatarum et communium solemnitatum, ut togæ puræ, ut sponsalium, ut nominalium, nullum putem periculum.' Paullo post eidem 'officii titulus' dicitur pro caussa. Sunt autem celeberrimæ illæ officiorum caussæ, quæ verbis superioribus Tertulliani continentur: erant tamen et aliæ multæ, ut deductio magistratuum, candidatorum, et funeris, salutationes, recitationes, et aliæ, quarum libro eodem c. 10. Tertull. meminit. Horum officiorum pleraque noctu vel prima luce solita celebrari observavimus: Plinius vocat officia antelucana epist. 12. lib. III. Propter ista erant Romæ antipodes, qui noctu vigilarent, sterterent interdiu: de quibus Seneca epist. CXXII. *Casaub.*

Ob id inedia mori destinantem] More qui per illa tempora vigebat, ut debilitatem vel morbum immedicabilem ἀποκαρτερήσει effugerent. Sic Atticus obiit, de quo Cornelius Nepos: sic Corellius Rufus, de quo Plinius epist. lib. I. et alii multi. Hic fructus Stoicæ doctrinæ tum maxime florentis. quanquam et aliæ sectæ nonnullæ, et quidem voluptuariæ, impellebant homines ad mortem. Exemplo sit Hegesias secta Cyrenaicus, e re Πεισιθάνατος dictus, quod vulgo hominibus mortem suaderet, cujus olim liber de eo argumento extabat Ἀποκαρτερῶν inscriptus: de quo M. Tullius in primo Tusculanarum. *Idem.*

CAP. 54. *Contradicerem tibi si locum haberem*] Objicit occupatam Remp. sive, quod idem est, omnia in Republ. loca. 'Locus' apud scriptores Romanos ita interdum accipitur. Sic in Vespasiano, 'præturæ sextus locus.' Qui acumen hujus dicti exponeret, hactenus neminem vidi. *Idem.*

Altercationes disceptantium] Contentiones Senatorum sibi invicem contradicentium. Sed Cicero in Partitionibus: 'Ex rationis et ex firmamenti conflictione, et quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam disceptationem voco, in qua quid deveniat in judicium, et de quo disceptetur, quæri solet.'

De Republica loqui] Etiam in genere

sententiam dicere, erat 'de Republ.' vel 'de summa Rep. dicere.' Cic. ad Att. I. 'Rogatus ego sententiam, multa dixi de summa Republica.' Idem I. in Anton. 'Antequam de Republ. P. C. dicam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror.' Sed et in extremo IV. Catilin. hortatur Patres fortiter ac diligenter, ut instituerant, de summa salute publica, deque universa Republ. decernere. Atque adeo interdum ipsi Senatores postulabant, ut sibi de Republ. liceret dicere, id est, si quid e Repub. crederent, pro sententia dicere. Exempla passim obvia: et imprimis Liv. lib. III. Ubicumque autem legitur *de summa Reipubl.* vitiose legitur pro *de summa Republica.* Brisson.

Nec ideo libertas aut contumacia] Contumaciam vocat indomabilem illam jactationem libertatis, quæ inanis est principe obluctante, sub pessimo etiam exitiosa. Eam abruptam vocat Tacitus, eique opponit obsequium deforme. Inter illa media est modestia, qua multi magni sapientesque viri, sub principibus opprimentibus libertatem, iter ingressi sunt periculis vacuum. *Boxhorn.*

CAP. 55. *Nec expavit, et magna cura*] Liber Ferrar. *neque expavit, nec magna cura redarguit, ne requisitis quidem auctoribus. Id modo, &c.* quam lectionem sequor. *Torrent.*

Cognoscendum posthac, &c.] Crimen famosi libelli publici judicii est: quam rem C. Tacitus sic exsequitur: 'Legem majestatis Tiberius reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant, &c. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis ejus tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros fœminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat.' Quæ verba referre placuit, ut intelligeretur, quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum judiciorum non connumeretur: apparet enim sub lege Majestatis contineri, cum ad ejus exemplum judicetur. *Alciatus.*

Sub alieno nomine edant] Quid si suo nomine edant? an minus tenebuntur? Lego igitur, *suo, alienove nomine,* quanquam nullo adjutus codice, sed sola ratione: sive enim suo, sive alieno, vel etiam sine nomine, (dummodo de auctore constet,) famosum quis carmen ediderit, intestabilis ex lege esse jubetur. Sic Ulpian. l. V. De injuriis et famosis libellis. Idque etiam XII. tabulis vetitum fuit, ne quod condere carmen liceret ad alterius injuriam. *Torrent.*

De inhibenda testamentorum licentia] Quæ adeo recepta, ut plerique ingeniorum petulantiam non alio velo exercerent. Ita 'Fulcinius Trio supremis tabulis multa et atrocia in Macronem composuit,' ait Tacitus Annal. VI. Ab hac mente Suetonius: nec virum doctum C. Sigonium quisquam audiat corrigentem, *de inhibenda scommatorum licentia.* Enimvero exempla hujus libertatis in extrema tabula regulaque habes in Tacito plura. *Lipsius.*

CAP. 56. *Tribus circumibat*] Sicut insequentium imperatorum nemo similior Augusto, quam Trajanus, ita, cum ipse consulatum peteret, Augusti modestiam adæquavit. Plinius: 'Comitiis tuis interfuisti candidatus, non consulatus tantum, sed immortalitatis et gloriæ et exempli, quod sequerentur boni principes, mali mirarentur. Vidit te populus Romanus in illa vetere potestatis suæ sede: perpessus es longum illud carmen comitiorum, nec jam irridendam moram: Consulque sic factus es, ut unus ex nobis, quos facis Consules.'

Cum candidatis suis] Erant candidati, hoc est, petitores magistratuum, qui Cæsaris dicebantur. Hinc est ille jocus apud Quintilianum amphibologicus: nam Galba homini pilam negligenter petenti, 'Sic,' inquit,

'petis tanquam Cæsaris candidatus.' Nam illud 'petis' ambiguum est. *Beroald.* Confer, si lubet, Cæs. cap. 41.

Eisdem prætextatis adhuc assurrectum] Caussam disce ex verbis Taciti Annal. lib. IV. 'Tiberius, in Senatu, oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret.' Sed de theatro quod ait Suetonius et querela Augusti, quia populus ejus liberis plausum dederat, referendum ad historiam de Caio filio ejus, quæ narratur Dioni lib. LIV. Suspecta autem fuisse Caii et Lucii ingenia patri Augusto docet idem lib. LV. *Casaub.*

Causam veneficii] Cujus veneno Asprenati reo Cassius Severus accusator objiciebat, interesse CCXXX. convivas. Plinius.

Accusante Cassio Severo] Cum multi, accusante Cassio Severo, absolverentur, et architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita jocatus est Augustus: 'vellem Cassius et meum forum accusasset.' Macrobius. Autor Dial. de Orat. plus virium eum, quam sanguinis, habuisse ait: nec pugnare visum, sed rixari, et ob id inter recentiores putat oratores reponendum.

Ne si superesset] Id est, advocatus esset, reumque defenderet: hoc enim significat 'superesset.' Hinc animadverte hoc verbum 'superesse,' contra Gellii sententiam, a Tranquillo positum pro defendere, atque advocatum esse. *Beroald.*

Ac ne laudatione quidem judiciali data] Pompeius, cum lege lata laudari reos vetuisset, ipse in judicium Planci laudandi caussa venit. Cum quidem Cato, unus judicum, manibus aures obturans, non licere sibi laudationem legibus prohibitam audire, dixit. Plutarch.

Sicut Scutario cuidam] Videtur esse proprium nomen. In Glossario scutarius exponitur ἀξίωμα στρατιωτικὸν φέρων, *qui dignitate militari est præditus:* quomodo hodie Galliæ regno, *Escuier*, gradus est nobilitatis, originem habens a re militari. *Casaub.*

Evocato quondam suo] Evocati erant veterani, gnari prudentesque militiæ, qui expletis stipendiis sæpe in Consulum et Ducum gratiam militiam ducebant. Græcis ἀνάκλητοι, quasi revocati. Plerique e beneficiariis esse solebant, qui nimirum beneficio imperatoris ad gradus aut commoda promoti, item agris et immunitate donati, ideoque magis obstricti. Et quia centurionibus comparati, interdum etiam miscebantur, et cum iis confundebantur: quin et cum legatis, quasi honestissimi, jungebantur. *Lipsius.*

CAP. 57. *Natalem ejus sponte atque consensu biduo semper celebrarunt*] Augusti natalem et circensibus et venatione fuisse celebratum quotannis per unum aliquem e Prætoribus, narrat Dio lib. LIV. extremo. Idem libri sequentis initio, decretos in eam rem annuos Circenses ἀϊδίους auctor est. Meminit et alibi. Non solum autem equester ordo, sed etiam collegia pleraque eum diem festivum habere solita, eratque arca ipsis communis ad festivitatis ejus impensas. Declarat vetus inscriptio Romæ. [Quam vide supra, inter Inscriptiones de Augusto, Num. VII.] *Casaub.*

Sponte atque consensu] Codex Salmas. *concessu.*

In lacum] Is veteris superstitionis ritus fuit. Sic enim solebant loca hominum opinione sacra, ut lacus, fontes, puteos, venerari. Pausanias, Atticis, de fonte quodam apud Oropios: Νόσου δὲ ἀκεσθείσης ἀνδρὶ μαντεύματος γενομένου, καθέστηκεν ἄργυρον ἀφεῖναι καὶ χρυσὸν ἐπίσημον ἐς τὴν πηγήν. Similia narrat et alibi. item Plinius VIII. epist. de Clitumno fonte. Notat hunc gentium morem Sozomenus lib. II. Eadem fuit et gentium Gothicarum consuetudo. Ar-

guit Ladislai regis Ungariæ decretum de synodi sententia ante annos quingentos factum: 'Quicunque ritu gentilium juxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes et lapides oblationes obtulerint, reatum suum bene luant.' *Casaub.*

Curtii] In foro lacum Curtii a Curtio dictum constat. De eo triceps historia: nam et Procilius non idem prodidit quod Piso, nec quod is, C. Ælius Stilo secutus. A Procilio relatum, in eo loco dehisse terram, et ex Senatusconsulto ad haruspices relatum, esse responsum, Deum Manium (id est, Summanum) postulionem (id est, postulationem) postulare, civem fortissimum eodem mitti. Tum quendam Curtium, virum fortem, armatum adscendisse in equum, et a Concordiæ versum, cum equo in eum præcipitatum. eo facto, locum coisse, atque ejus corpus divinitus humasse, et reliquisse genti suæ monumentum. Varro. Forsan igitur stipem in lacum istum jecerunt, ut eo loci, quo hiatus ad inferos patuerat, Manes propitii redderentur.

Ex voto pro salute ejus stipem] Testantur duo lapides, quorum inscriptiones habes supra, p. 1149.

Strenam in Capitolio] Strenarum origo, queis felicem ominamur annum ipsius auspicio et initio, a Tatio rege manasse dicitur, qui primum Romuli hostis, deinde collega in regno Romano fuit. Symmachus lib. I. Ep. 4. 'Ab exortu pæne urbis Martiæ strenarum usus adolevit auctoritate Tatii regis, qui verbenas felicis arboris ex luco Streniæ anni novi auspices primus accepit, DD. Imperatores: nomen indicio, viris strenuis hæc convenire ob virtutem.' *Turneb.* *Strenam*] Codex Salmasii *strenuam.*

Ut Apollinem Sandaliarium] Apollo Sandaliarius potest videri dictus, quod sandaliis indutus esset. Sic Jupiter Tragœdus apud Plautum in Amphitruone, quod histrionicam fecerit. Apollo Sandaliarius in regione IV. ponitur a P. Victore; et item Vicus Sandaliarius in veteri inscriptione: GERMANICO. CAESARE. C. FONTEIO. CAPITONE. COSS. KAL. JAN. STATAE. FORTUNAE. AUG. SACR. SEX. POMPEIUS. L. TROPHIMUS. CN. POMPEIUS. CN. L. NICETOR. MAG. VICI SANDALIARI. REG. IIII. ANNI. XVIII. D. D. *Fr. Ursinus.*

Sigillatim] Cod. Salmas. *singillatim.*

Sed et modulatis carminibus] Qualia ante Deorum effigies canebantur. Sueton. Calig. cap. 16. 'Nobilibus pueris ac puellis carmine modulato laudes virtutum ejus canentibus.' De absentis Augusti desiderio elegantissima Horatii Oda 5. lib. IV. *Torrent.*

Supplicium de quoquam sumeretur] Diem reditus Augusti in urbem ἱερὸν in perpetuum factum decreto Senatus narrat Dio: festis autem diebus supplicio abstinuerunt veteres Græci et Romani. *Casaub.* Ita in Græcia, cum legati aut Delon, aut Epheson, aut in alias urbes, religionum nomine celebres, advenissent, mos erat, nulla supplicia de sontibus sumi: nec quenquam fas tum fuit etiam capitis condemnare. Cessabant tum judicia publica, eorumque exsecutiones: ac, cum hic mos violaretur, ἡ θεωρία λύεσθαι dicebatur: de quo plura ad Tatium. *Salmas.*

CAP. 58. *Universi repentino maximoque consensu detulerunt ei*] Ovid. in II. Fastorum tradit, cognomen patris patriæ datum esse Augusto Nonis Februarii ab omnibus ordinibus. Sic enim inquit: 'Sancte pater patriæ, tibi plebs, tibi curia nomen Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.' *Beroald.*

Legatione Antium missa] Antium urbs principum otio et vacationi civilium occupationum dicata est: itaque magnifica ibi sunt ædificia permulta, excipiendis, cum eo commigrant, oblata occasione, principibus. Strabo.

Neque acclamatione] Sæpe honores

maximi ita tributi, impetu magis quam consilio. expressit Livius hanc consuetudinem in consecratione Romuli. Et exempla plurima in historia Augustorum. *Casaub.* Legitima et solemnis acclamandi formula in Senatu, 'omnes.' Ea dicta discedebant, nec sententiæ amplius rogabantur. Id imprimis sub insequentibus imperatoribus obtinuit. Ita Trebellius Pollio in Valerianis: 'Quæ cum essent sæpius dicta, addiderunt 'omnes:' atque ita discessum est.' Vopiscus quoque in Tacito, Metii Falconii oratione totum Senatorium ordinem concussum, statimque acclamatum scribit, 'omnes, omnes.' Similiter in Probo, post dictam a Manlio Statiano sententiam, acclamatum refert.

Sic enim nos perpetuam felicitatem] Plinius in Panegyrico, 'Ut in unius salutem collata omnium vota, cum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quæ pro te precarentur!' Ibidem: 'Debemus obsecrare, ut omnia quæ facis, quæque facias, prospere cedant tibi, Reipublicæ, nobis: vel, si brevius sit optandum, ut uni tibi, in quo et Resp. et nos sumus.' *Casaub.*

Felicitatem Reip. et læta huic] Trajectio Suetoniana, ut ante monebamus, pro, felicitatem et læta Reip. huic: sic statim, 'ut prælato victimæ titulo in Capitolium ducerentur,' pro, prælato titulo victimæ in C. d. Nihil ergo mutemus. *Idem.*

Senatus te consentiens cum pop. R. consalutat PATRIÆ PATREM] Hoc cognomen eam imperatoribus in cives potestatem dabat, quam patres in liberos habent. Quod tamen initio non hac de caussa Augusto decretum est, verum ut admonerentur, ut eos quibus præessent tanquam filios amarent, et ut ipsi a civibus patris loco colerentur. Post Augustum sequentes imperatores vetustis titulis novas quasdam addiderunt appellationes: omnibus enim post Antoninum Pium imperatoribus Romanis, præter Marcum et L. Verum, Pii cognomen inditum est, sicuti post Commodum Felicis. Perpetui vero, invicti Triumphatoris, Victoris, Maximi, Sempiterni, et alia ejusmodi cognomina, adulatione crescente, circa Diocletiani tempora inventa sunt. *Onuphr.*

Cui lacrymans respondit Augustus] Repente exortum gaudium ingens, lacrymæ sæpe consequuntur. Multa passim exempla, ut dicebamus ad Athenæum libro quinto c. 19. Sic Trajanus ad voces dilaudantis populi et fausta comprecantis 'lacrymis etiam et multo pudore suffundebatur,' inquit Plinius. Lege, si lubet, quæ de hujusmodi lacrymis ex lætitia fluentibus disputat Philo Judæus in libro Περὶ ἀποικίας. *Casaub.*

CAP. 59. *Statuam ære collato*] Formula non infrequens in lapidibus antiquis: qua declaratur populi affectio et consensus: Græci ἀνδριάντα ἐκ συντελείας vertunt. *Idem.*

Diem, quo primum ad se venisset, initium anni fecerunt] Multæ civitates sub imperio Romano proprios annorum characteres habuerunt, et neque Coss. Romanos indices cujusque anni scripserunt, neque Juliani rationem sunt secutæ. Sic Nicopolitani annos numerarunt ab Augustali suo: quod et Alexandriæ factum: fuisse enim illis quoque Augustalem suum anni indicem, et τοῦ ἐνιαυτοῦ ἄρχοντα, ut loquitur Theodoretus, Cujacio ex non editis ejus urbis Chronicis notatum est. Habeo etiam in antiquissimis membranis ψῆφον πασχαλίων, id est, canonem paschalem, scriptum Græce, ubi anni caput est non Januarius, sed September: quod in Alexandrina Ecclesia aliisque scimus obtinuisse. Extat tamen Justiniani Novella, qua jubentur omnes omnium partium imperii Rom. συμβολαιογράφοι in scribendis instrumentis annum imperatoris et Coss. annotare: qua constitutione videntur æræ civi-

tatum propriæ ab usu omni summotæ. *Idem.*

Super templa et aras] Aræ ante alias nobiles fuere, quæ Lugduni positæ, quæque Narbone, cujus extat hodieque consecratio. *Idem.* Augustus simul cœlum et terram regere putabatur, utpote consecratus vivus vidensque, et altaribus, sacerdotibus, titulisque divinis numine novo in cœlum sublatus. Viderique volebant adulatores illum Deum esse, et personam hominis induisse ad orbem pacandum. Horat. lib. I. Od. 2. 'Sive mutata juvenem figura, Ales, in terris imitaris almæ, Filius Maiæ, patiens vocari Cæsaris ultor.' Et Manilius socium illi Tonantem facit. *Barthius.*

Ludos quoque quinquennales pæne oppidatim constituerunt] Tanquam heroi, ut de Julio Cæsare notat Dio lib. XLIV. Augusto autem constituerunt ἀγῶνας πενταετηρικοὺς et in Italia quidam, ut Neapolitani, Suet. infra, c. 98. et in provinciis multi, ut Pergameni, Dio lib. LI. aliique multi: quos imitatus Herodes Magnus, Hierosolymis tale ludicrum instituit, Josephus lib. XV. Originum c. 11. item Cæsareæ, libro XVI. ejusdem operis c. 10. Ego vero etiam in Urbe quinquennales ludos decretos in Augusti honorem, post victoriam Actiacam, apud Dionem lego lib. LI. καὶ πανήγυρίν οἱ πεντετηρίδα ἄγεσθαι ἔγνωσαν. Propter hanc quinquennalium ludorum frequentiam, qui, ad olympici agonis imitationem inventi, etiam ὀλυμπιάδες dicebantur, factum tandem ut ὀλυμπιὰς pro qualicumque victoria, aut adorea et gloria quocumque modo parta, poneretur. Nicephorus Gregoras lib. LV. καὶ περὶ ὅσων ἄλλων εἰκὸς ἦν περιεργάζεσθαι στρατηγὸν ἄνδρα, καὶ πολλῶν ὀλυμπιάδων τοιούτων μεστόν. *Casaub.*

CAP. 60. *In suo quisque regno Cæsareas urbes condiderunt*] Notemus vocem 'quisque:' nam apud Geographos tot Cæsareas vel Sebastas eo tempore conditas non invenias. Eutropius duo tantum exempla ponit: 'sicut,' inquit, 'in Mauritania a rege Juba, et in Palæstina, quæ nunc urbs est clarissima.' *Idem.*

Ædem Jovis Olympici] Jupiter Olympius, seu Olympicus mavis, (vel ab Olympio, a quo eruditus atque institutus fuit, ut Diodor. Siculus lib. IV. Biblioth. tradit, vel ab Olympo monte, in quo versabatur, ut vult Lactantius, sic dictus,) plura tota Græcia, præsertim Lacedæmone, et in Elide, templa arasque habuit, sed Athenis præcipuum. De quo Thucyd. lib. II. et Plin. lib. XXXVI. c. 6. inchoatum olim dicens, uti et Sueton. Reges non perfecisse, sed destinasse perficere, hoc loco scribit. Perfectum vero, dedicatumque ab Hadriano, apud nos Spartian. tradidit, apud Græcos Pausanias in Atticis, addens a singulis Græciæ urbibus positas in eo Hadriano statuas. Quas omnes Athenienses superarunt mirandi operis colosso. *Torrent.* Athenis ara duodecim Deorum extabat, quibus se tertium decimum addi volebat Alexander. Hos omnes duodecim Deos Olympios proprie vocabant. Ælianus: τὸν δὲ Ἀλέξανδρον ἐνέγραφε τοῖς Ὀλυμπίοις. id enim moris habuerunt Græci, ut, quos in Deorum numerum referrent, τῶν Ὀλυμπίων παρέδρους vocarent. *Salmas.*

Genioque ejus dedicare] Quæsitum apud eruditos, quis Deus esset Genius, inventumque non simpliciter id dici. Nam Genius naturæ est Deus parens illius, et Genii sunt cœlorum multi, quorum meminit Capella in Nuptiis. Et Corporalium rerum Genii sunt elementa quatuor, ignis, aër, aqua, et terra. Quæ Græci cum στοιχεῖα vocent, γενεθλίους quoque θεοὺς dicunt, cui non absimile est, quod Macrobius adducit de penatibus naturæ. Duodecim cœli signa cum sole et luna sunt qui Genios aiant, et hi quidem Genii universaliores. Nam

suus est cuique loco Genius, quem faciunt ei præsidere. Quin et unicuique hominum suus sic dictus, ut Censorinus inquit, sive quod in ejus tutela, ut quisque natus est, vivit, sive quod, ut generemur, curat, sive quod una gignatur nobiscum, sive etiam quod nos genitos suscipiat ac tueatur. Eundem esse Genium et Larem multi veterum prodiderunt. *Vives.*

Cap. 61. *Referam nunc interiorem ac familiarem ejus vitam*] Plinius ad Trajanum: 'Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: principum vero non modo domos, sed cubicula ipsa intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famæ proponit atque explicat. Sed tibi, Cæsar, nihil accommodatius fuerit ad gloriam, quam penitus inspici.'

Cap. 62. *Postulantibus*] Cod. Salmas. *expostulantibus.*

Privignam ejus Claudiam] Fulviæ et Pub. Clodii filiam, Antonii privignam. Nam Fulvia tres habuit maritos, P. Clodium illum Ciceronis inimicum, ex quo erat hæc Claudia, secundum Curionem, tertium Marcum Antonium. Unde ait Cicero in secunda Antoniana: 'Etenim ista tua minime avara conjunx, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano pensionem tertiam.' *Beroald.*

Simultate cum Fulvia] Extat epigramma Augusti Cæsaris, quo causa simultatis inter ipsum et Fulviam exortæ obscœna refertur. Sic enim ait: 'Quod futuit Glaphyram Antonius, hanc mihi pœnam Fulvia constituit, se quoque uti futuam: Aut futue, aut pugnemus, ait: quid? quod mihi vita Charior est ipsa mentula, signa canant.' *Idem.* Fulvia, ingenio ferox et inquieta, sperabat, se motu Italico Antonium a Cleopatra avulsuram. Plutarch.

Divortium fecit] Repudium dicitur, cum futuri matrimonii sponsalia dirimuntur. Divortium vero non nisi inter conjuges est: quamvis pinguiore Minerva putem etiam de sponsis dici posse: qua ratione et Virgilius 'divortia aquarum' dixit: nec etymologiæ omnino repugnaret. Non diffiteor tamen ἐμφατικωτέρως in conjugibus dici. Est et apud Ulpianum 'fribusculum' dictio a me nusquam alibi lecta, cum propter iram subitariam conjuges recedunt, non tamen divertunt, sed cessante fribusculo, et quiescente ira, revertuntur. *Alciatus.* Legendum omnino *frigusculum.* Vide Casauboni notas ad c. 66.

Pertæsus, ut scribit, morum perversitatem ejus] At Liviam amare cœperat: ideo Scriboniam, quum filiolam sibi peperisset, eadem die repudiavit. Dio Cassius.

Et quidem prægnantem abduxit] Idque ex responso Apollinis. Prudentius, 'Idque Deum sorteis et Apollinis antra dederunt Consilium: nunquam melius nam cedere tædas Responsum est, quam cum prægnans nova nupta jugatur.' Tacitus et Dio, non Apollinem, sed pontifices consultos scribunt. *Casaub.*

Abduxit] Abducere proprie est per vim, sicut etiam 'perducere' interdum significat: inde 'perductores' a Cicerone in Verrinis dicti: qui, ut inquit Asconius, in hoc differunt a lenonibus, quod lenones sunt scortorum, perductores etiam invitarum personarum, et in quibus stupra exercitata legibus vindicantur. *Beroald.*

Cap. 63. *Ex Livia nihil liberorum*] Est quædam privatim dissociatio corporum, et inter se steriles, ubi cum aliis junxere, gignunt, sicut Augustus et Livia. Plinius.

Ut is obiit] Propertius contra receptam opinionem, atque adeo contra verum, scribit, lib. iii. Marcellum in aquis Baianis submersum interiisse, quum constet ab Antonio

Musa medico aquarum frigidarum lotionibus enectum fuisse. Nam Musæ et ejus fratris Euphorbi inventum fuit, 'a balineis frigida multa corpora adstringi,' inquit Plinius lib. xxv. c. 7. Quare credibile, iisdem frigidis Marcellum, quum curare vellet, occidisse. Nempe gratificari Poëta voluit ei, quæ de ejus morte suspecta fuit, Liviæ Augustæ: quæ quum videret Marcellum ita omnibus carum esse, ut describitur a Virgilio vi. Æn. muliebriter atque impotenter ζηλοτυπήσασα, curavit eum clandestino mortis genere de medio tollendum. *Jos. Scaliger.*

Nam tum Agrippa alteram Marcellarum habebat, et ex ea liberos] M. Agrippæ tres uxores fuerunt. Prima, Pomponia Attici filia, conciliante eas nuptias M. Antonio Triumviro: ex ea genuit Vipsaniam Drusi matrem. Altera, Marcella Octaviæ filia: ex ea quoque liberi, si Suetonio fides. Tertia uxor Julia: ex ea nati Caius et Lucius Cæsares, Postumus Agrippa, Agrippina et Julia. In his plerisque verum, quod Tacitus notat Ann. iii. 'Una omnium Agrippæ liberorum Vipsania miti obitu.' Caius enim et Lucius veneno crediti periisse, Agrippina fame, Postumus ferro: Juliam excipio, cujus mortem lib. iv. ita narrat ipse Tacitus, ut ex natura videatur, ferri aut veneni nulla mentione. *Lipsius.*

Alteram Marcellarum] Filiæ igitur paternis quoque cognominibus vocabantur, ut Faustæ, Faustinæ, Agrippinæ. Interdum a nomine, ac cognomine simul, ut Vipsania Agrippina, Tib. c. 7. Livia Drusilla hic, Munatia Plancina apud Dionem. Interdum duarum gentium nomine, ut Junia Claudia, Ennia Nævia, Caii Cæsaris conjuges, Calig. c. 12. *Torrent.*

Etiam ex equestri ordine] Confer Sejani codicillos ad Tiberium, et ad eos responsum hujus, apud Tacitum Annal. iv. 'At enim Augustus (reponit Tiberius) filiam suam Equiti Romano tradere meditatus est. Mirum hercule, si cum in omnes curas distraheretur, immensumque attolli provideret, quem conjunctione tali super alios extulisset, C. Proculeium et quosdam in sermonibus habuit, insigni tranquillitate vitæ, nullis Reip. negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est, quod M. Agrippæ, quod mihi conlocavit?'

Prægnantem uxorem] Vid. infra Tiberii c. 7.

Cotisoni Getarum regi] Si Plinio fides, sic scribenti lib. iv. c. 12. 'Getæ, Daci Romanis dicti,' pertinebit huc illud Horatianum ex lib. iii. Od. 8. ad Mœcenatem: 'Mitte civiles super urbe curas, Occidit Daci Cotisonis agmen.' Forsitan enim ex hoste amicus Cotisoni factus Octavius filiam ei collocare destinavit. Strabo tamen in vii. accurate Dacos a Getis disterminat: et hos quidem versus Pontum et orientem inclinare, illos in diversum ad Germaniam et Istri fontes vergere docet.

Quo tempore sibi quoque invicem filiam regis in matrimonium petiisse] Cod. Salmas. *petiisset.* Hæc enim verba de Augusto potius, quam de Antonio, sunt interpretanda, cum τὸ *invicem* ad Cotisonem commodissime referatur, ut, cui filiam desponderat Cæsar, ejus eodem tempore filiam ambiisse intelligatur. Obduci potest, Augustum nullam unquam regis filiam in uxorem petiisse: semel enim ductam Liviam unice ac perseveranter amasse. At non id quæritur, quam vera sint, quæ inimicus Octavio impegit Antonius.

Cap. 64. *Germanico sororis suæ nepoti*] Vide Calig. c. 1.

Adoptavit domi] Tertium nepotem, Agrippam, et privignum Tiberium, in foro, idque lege Curiata. Cujus di-

versitatis ratio est, quod illi, cum adhuc in patris essent potestate, solo ejus consensu per mancipationem rite factam Augusto tradi poterant, quæ proprie adoptio est; hi vero, morte parentum suorum jam patresfamilias effecti, non nisi in foro, consensu populi, coram Pontificibus, lege Curiata, in alterius transire potestatem permittebantur: homo liber enim caput mutare nequit, nisi populo consentiente, cives quippe ipsius Reipub. sunt. *Torrent.*

Per assem et libram] Æs in hac formula vere assem notabat, ut Varro declarat lib. VIII. et Festus, in 'rodus.' Atque hic est qui dicebatur in veteribus mancupiis 'assis Caianus.' Statius: 'Emptum plus minus asse Caiano.' Caius J. C. pro eo dixit, 'unum aut duos nummos.' *Casaub.* Fuit pop. Rom. majorum consuetudinis et formularum retinentissimus: sic ut etiam re sublata, ritus tamen vetustatis usurpandæ caussa servarit: quod idem in vocabulis fecisse apparet. Hinc in omni solutione pecuniæ, quæ quidem ritu Quiritum fieret, libripens adhibebatur, ac vetus formula retinebatur quamvis re mutata: quamvis, inquam, non amplius appenderetur, sed jam numeraretur pecunia: quam consuetudinem Boëthius ex Caii institut. his verbis exposuit: 'Is qui mancipio accipiebat, æs tenens ita dicebat: Hunc ego hominem ex Jure Quiritum meum esse aio: isque mihi emtus est hoc ære æneaque libra.' Horatius: 'Si proprium est, quod quis libra mercatur et ære.' Livius lib. VI. 'Inde rem creditori palam populo solvit, libraque et ære liberatum emittit:' hoc est, pecuniam Manlii nexi nomine fœneratori exsolvit, adhibito libripende, qui æra penderet. *Hottomann.*

Et Consules designatos] Genitos Agrippa Caium ac Lucium in familiam Cæsarum induxerat, nec dum posita puerili prætexta, principes Juventutis appellari, destinare Consules specie recusantis, flagrantissime cupiverat. Tacit.

Filium et neptes ita instituit, ut etiam lanificio assuefaceret] Hanc Augusti disciplinam domesticam Carolus Magnus, princeps æterna memoria dignus, imitatus est: nisi Suetonium Eginhardus nimis imitatur. Sic ille: 'Filias lanificio assuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad omnem honestatem erudiri jussit.' *Casaub.*

Et quod in diurnos commentarios referretur] Diurni isti commentarii sunt privatæ domus Augustæ ephemerides, quas servus vel libertus aliquis curabat, qui a memoria vel a commentariis dicebatur. At diurni illi actus, quos ipse quotidie in lecticula sua lucubratoria solitus est conficere, alterius generis erant: continebant enim quæ ad imperii rationarium pertinebant. Mos iste a Græcis ortus: quorum tamen solutior semper quam Romanorum disciplina fuit. *Idem.*

Nepotes et litteras, et natare, aliæque rudimenta per se plerumque docuit] Scio et Romanos et Athenienses inter gymnasia natationem habuisse: scio proverbium, 'Neque nare, neque litteras.' Cuique sua lectio et electio: ego scribam *et notare.* De scriptura enim, et puerilibus rudimentis, sermo est; itaque et litteras eos docuit, inquit, et notas. Probat quod sequitur de chirographo: quod nihil ad natationem. Notandi autem verbum capere potes de scriptione per notas crebra Romanis. *Lipsius.*

Quam ut imitarentur chirographum suum] Credo, quia eorum opera in scribendis secretioribus epistolis uti destinabat: non enim legimus Augustum eorum ministerio usum, qui e re appellabantur a cura epistolarum, vel ab epistolis: etsi habuit a manu, ut Thallum. *Casaub.*

In imo lecto adsiderent] Val. Max. lib. II. cap. 2. 'Fœminæ cubantibus viris sedentes cœnitabant.' Hoc ergo est quod adsidendi verbo utitur Sueton. Nam quod 'imo lecto' adjecit, de eo sic idem Claud. cap. 32. 'Cum pueris, puellisque nobilibus, qui more veteri ad fulcra lectorum sedentes vescerentur.' *Torrent.* Tacitus Annal. XIII. 'Mos habebatur, principum liberos cum cæteris idem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa.'

CAP. 65. *Fortuna destituit*] Pene simile est illud, quod de Herode prodidit Josephus, illum quidem in aliis rebus omnibus fuisse fortunatissimum, in rebus vero domesticis infelicissimum. *Beroald.*

Caium et Lucium in duodeviginti mensium spatio amisit ambos] Caium cum Augustus mitteret in Armeniam, rogavit Deos, ut illum comitaretur benevolentia Pompeii, audentia Alexandri, ipsius vero fortuna. *Idem.* Caius in colloquio (cui se temere crediderat) circa Artageram graviter a quodam, nomine Adduo, vulneratus, ex eo, ut corpus minus habile, ita animum minus utilem Reipublicæ habere cœpit. Diu reluctatus, invitusque revertens in Italiam, in urbe Lyciæ (Limyram nominant) morbo obiit: cum ante Cæsar, frater ejus, Hispanias petens, Massiliæ decessisset. Velleius. Dio lib. IV. scribit, corpora eorum a Tribunis militum, ac cujusque civitatis decurionibus, Romam delata. Inscriptio Romæ retro Minervam: OSSA. C. CÆSARIS. AVGVSTI. F. PRINCIPIS. JVVENTVTIS. Extat inscriptionum Gruterianarum pag. CCXXXV.

Lege Curiata] Quæ comitiis curiatis latæ sunt leges, curiatæ dicuntur: sicuti, quæ centuriatis, centuriatæ. Erant autem comitia curiata, cum populus interrogabatur per curias, quas primum Romulus instituit, ut essent partes tribuum; singulas enim tribus (erant autem tres) in decem curias dispertivit, unde triginta fuerunt. Qua de re plura Dionys. Halicarn.

Ob ingenium sordidum ac ferox] Codex Salmas. *scordalum et ferox.* atque ita legendum judicabat Salmas. Gloss. Isidori: 'Scordalus, ferox.' Seneca Epist. LV. 'Adjice nunc scordalum et furem deprehensum.' Petronius: 'Nactus occasionem vindictæ, Eumolpum excludo, redditaque scordalo vice.' Non potest autem deduci e *σκῶρ*: est enim *σκόρδαλος*, a Græco *σκόρδον* vel *σκόροδον*. Gallis gallinaceis, ut magis audaces et pugnaces redderentur, rostra allii succo ungebantur, qui et vocabantur ex eo scordali. Inde pro audace hæc vox vulgo trita est.

Per Quæstorem] Quæstores ærarii id præstabant, ut publicas literas recitarent: ut est in eo libello, qui Fenestellæ nomine de Romanis inscribitur magistratibus. *Sabell.* Velleius etiam Paterculus lib. II. se fratremque suum eo functos officio scribit. Sed et candidati principis vocabantur. Ulpian. lib. I. de officio Quæst. *Torrent.*

Notum Senatui fecit] Divus Augustus filiam ultra impudicitiæ maledictum impudicam relegavit, et flagitia principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa jus omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vindicanda principi quam tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicaverat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ

tam diu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamavit: 'Horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mœcenas vixisset.' Seneca.

Etiam quibus corporis notis] Quorsum? An ut inde forte adulterinos postea partus cognosceret? Atqui Agrippæ omnes dum vixit similes fuere, quamvis illa tum quoque vulgo corporis sui potestatem faceret, quod, ut de ea re mirantibus respondebat, non nisi navi plena tolleret vectorem. Macrobius lib. II. c. 5. *Torrent.*

Αἴθ' ὄφελον] Versus est ex III. Iliad. 40.

Cap. 66. *Sed vitia quoque et delicta dumtaxat modica perpessus*] Censeo legendum: *nec vitia quoque duntaxat, sed et delicta modica perpessus.* Casaub.

Alterum, res novas molientem, damnandum senatui tradidit] Antonius Salvidienum Narbonensis exercitus ducem apud Cæsarem detulit, voluisse ad se deficere, et super ea re misisse nuncium obsidenti Brundisium: hoc secretum ille protulit, non omnibus probantibus, ingenuus alioquin et facilis ad amicitiam. Cæsar continuo Salvidienum ad se properare jussit, quasi opus haberet ejus præsentia, remissurus mox ad exercitum: quem, ubi venit, coargutum occidit: exercitum ejus ut suspectum dedit Antonio. Appianus.

Ob ingratum et malevolum animum] Non ergo satis ad fidem historiæ Ammianus Marcell. lib. XVII. eum lege. Ovidius propter linguæ petulantiam periisse vult videri, cum per ebrietatem de Augusto temere quædam effutisset, 'Nec fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo, Sed linguam nimio non tenuisse mero.' *Casaub.* De C. Gallo Dio lib. LIII. et Euseb. Chronic. et Virgilius Ecl. X. *Torrent.*

Domo et provinciis suis interdixit] Dignus mos generositate Romana, palam indicere inimicitias, et domo interdicere. Livius, Cicero, Seneca, alii, testes. Eo more Augustus adversus Gallum usus, non ut Imperator, sed ut privatus: nisi quod ad provinciarum interdictionem: nam istud quidem jam non amplius civile. *Casaub.* *Provinciis suis*] Namque, ut c. 47. vidimus, aliæ erant Senatus provinciæ, aliæ Cæsaris.

Laudavit quidem pietatem] Maledicere principi crimen impietatis, contrarium affectum pietatem nominant historici. Vide Tacitum in simili Tiberii mimo, Annal. l. III. *Casaub.*

Ex levi rigoris suspicione] Rigorem vocat quod in Julio, 'vultu minus familiari respicere:' cui opponitur salutatio cum quibusdam familiaritatis notis. Quod Galenus dicit, φιλικοῖς ἐνιδεῖν ὄμμασιν, initio libri ad Pisonem de theriaca. Jam rigoris suspicionem interpretor, conceptam ab Agrippa opinionem, quasi se Augustus minus familiari vultu respexisset. Est autem effectus pro caussa: non enim suspicio oritur de rigore qui in oculos incurrit: sed animi mutatione, cujus effectus est rigor, et vultus adductus. Alioquin placeat Lipsii conjectura, *ex levi frigoris suspicione.* Nam frigora sive friguscula amicorum vel amantium offensiones dici, eruditis pridem notum. Chrysostomus homilia XIV. ad populum Antiochenum παρασιωπᾷν vocat: ὁ φίλοι πρὸς φίλους ποιοῦσιν ἐπειδὰν ὑβρισθῶσι, τοῦτο πρὸς τὸν δοῦλον ὁ δεσπότης ἐποίησε, παρεσιώπησε· μόνον διὰ τῆς σιγῆς φθεγγόμενος, καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενος αὐτῷ τὴν ὀργήν. Observabamus et in voce ψύγμα eandem elegantiam in sermone Græco, apud Joseph. Ἁλώσεως lib. I. c. 16. loquentem de alienato Herodis animo a filiis. *Idem.*

Hic, secretum] Mecænas enim quondam 'præcipuus fuit, cui secreta Imperatoris inniterentur.' Tacitus lib. III. Qui, contra quam Suetonius scribit, frigore tandem percussum Me-

cænatem tradit, et 'ætate provecta speciem magis in amicitia principis quam vim obtinuisse.' Dio idem narrat, sed aliter: caussam enim imminutæ amicitiæ fuisse certamen de forma inter Liviam et Terentiam. l. LIV. *Idem.*

Uxori Terentiæ] Vituperatur Mœcenas, quod nimis fuerit uxorius: qui cum uxore quotidie dissidium faciebat, et mox reconciliabatur. Ob hoc dixit Seneca in Epist. 'Hunc esse, qui millies uxorem duxerit, quum unam habuerit.' *Beroald.*

Quamvis minime appeteret hereditates] Notum illud in Agricola Taciti, 'A bono patre non scribi heredem nisi malum principem.'

CAP. 67. *Dispensatorem*] Dispensator servus est, qui impendia domus curat, et victui præest: huic obsonatores, piscarii, coqui, idque genus servi parebant. Sumsit nomen ab expendendo pecuniam, vel quod rationes dispendebat, id est, procuret et consideret, calculumque ducat: hi ut plurimum in urbe degebant. *Alciatus.* Meminit Tacitus I. Histor. Plinius in XXXIII. c. 11. Rotundum quendam 'dispensatorem Hispaniæ citerioris' vocat: ut intelligas, etiam publicum hoc nomen fuisse.

Incurrenti repente fero apro] Ego *fero* abesse malim. Quanquam et ferus absolute pro apro interdum ponitur, ut apud Ovidium Metamorph. V. 'Fixa sub aure feri summum perstrinxit arundo Corpus.' Sicut et pro cervo apud Virgil. Æn. VII. 'Pectebatque ferum.' Pro equo etiam, et quidem durateo illo, 'inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' Sed hæc Poëtis licent. *Torrent.*

Mori coëgit, compertum adulterare matronas] Simile exemplum in Julio Cæsare c. 48.

Thallo a manu] A, ad, vel ab præpositiones in officiis seu dignitatibus significandis frequentissimæ Latinis. Ita legitur in antiquis marmoribus, 'a studiis:' 'a commentariis aquarum:' 'a veste regia:' 'a cyatho:' 'a suppellectili:' 'ad census:' 'a marmoribus,' &c. Cæterum 'a libellis' seu ab 'epistolis, et alios hujuscemodi servos vel libertos fuisse constat, vel saltem non nobiles. Spartianus in Hadriano: 'Ab epistolis et a libellis primus Equites Rom. habuit.' *Marc. Donat.* Sed differunt omnino 'a manu' et 'ab epistolis.' Vide Casaub. ad c. 64.

Crura effregit] Crurifragium olim servorum et ancillarum pœna erat. Meminit iterum Suetonius lib. III. c. 44. Fuit et publicum maleficorum hominum supplicium: ut delatorum sub Commodo. Eusebius lib. V. 'Ο δείλαιος παρὰ καιρὸν τὴν δίκην εἰσελθὼν, αὐτίκα κατάγνυται τὰ σκέλη. Vide etiam Agathiam l. IV. Sed exempla in Martyrologiis, et apud alios etiam scriptores, passim. *Casaub.*

Grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus, præcipitavit in flumen] *Grassantes* quam *grassatos* maluimus cum melioribus libb. Ex ipso enim genere supplicii conjicio istos in provincia Syria vel Lycia, (nam inter auctores non convenit,) ubi Caius obiit, pœnas rapinarum dedisse: permittente hoc illis Augusto, pro cætera sua lenitate, ut suis legibus atque moribus in eos animadverterent. Fuit autem hoc supplicii genus Romanis parum in usu, etsi ejus iterum mentio habetur libro IV. c. 18. Græcis fuisse non incognitum, testes Polybius, Diodorus, Plutarchus. De Syris ex Evangelio et Hieronymo cuivis liquet: Matthæi capite 18. καταποντισμοῦ (ita Græci hoc supplicium vocant) modus is describitur, quo pædagogus iste periit. Græci aliter, qui sontes in saccum, vel plumbeum dolium, seu in culleum, conjiciebant, ut ex Athenæi X. et XIV. palam est. Similia in Martyrologiis multa. Nec dissimilis modus apud Ægyptios. Alibi gravia pondera non cervicibus, sed pedibus

appendebantur. *Idem.*

Cap. 68. *Adoptionem avunculi*] Intellige majoris. Atiam enim, Cæsaris ex sorore neptem, matrem habuit. Vide c. 4.

Crura suburere nuce ardenti] Tertullianus de Pall. 'ustriculas' vocat mulieres, quarum opera in hanc rem uti moris erat. 'Achilles patiens jam ustriculas, jam virum alicujus clanculo functus.' Ustriculæ sunt παρατιλτρίαι, quarum munus erat, pilos et fruticantem lanuginem molliorum et delicatorum resina calente aut dropace suburere et lævigare. Vide Juvenalem Satyr. IX. *Salmas.*

De Gallo] Qui volebant aspici furere gallantes et vaticinari, quia id pertinebat ad confirmandas religiones, radicem Halicaccabi solebant bibere, ut ἔκστασιν inde conciperent, et numine repleti viderentur. Gallantes de Gallis matris Idææ vel Deæ Syriæ sacerdotibus, ut Bacchantes de Bacchis. Varro apud Nonium: 'Deam Gallantes vario detinebant studio.' Nonius: 'Gallari, ut bacchari.' Cæterum de ementito furore Gallorum, et ficta vaticinatione, et Gallandi modo, videnda Octava Apuleii Milesia. *Idem.*

Matris Deum tympanizante] Varro, quasi de ipsa turba verecundatus, unam Deam vult esse Tellurem. Eandem, inquit, dicunt Matrem magnam, quod tympanum habeat, significari esse orbem terræ: quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, ipsam non moveri. Quod Gallos huic Deæ ut servirent fecerunt, significat eos, qui semine indigeant, terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperiri. *Augustinus.*

Videsne ut cinædus] Hic est versus galliambus, pronuntiatus in scena de Gallo tympanum pulsante: cujus talis est sensus: Vides ut Gallus digito pulsans moderatur tympanum? Nam cinædus significatur Gallus, tanquam mollis, et effœminatus. Præterea cinædi apud veteres dicti sunt saltatores, et pantomimi: unde et 'cantio cinædica' a Plauto dici videtur in Sticho. Orbem vero accipimus pro tympano orbiculato, ad orbem terræ significandum: sed cum hic versus de Gallo Cybeleo scriptus esset, conversus est per amphibologicam similitudinem in Augusti contumeliam. *Beroald.*

Cap. 69. *Rubentibus auriculis*] Quod in fœmina patratæ libidinis est signum. Juvenalis: 'Vexatasque comas, vultumque auremque calentem.' *Sabell.*

Conditiones quæsitas per amicos] Lege, quæ ad c. 27. Jul. Cæs.

Denudarent atque perspicerent] Venales olim, cum emebantur de mangone, denudare mos fuit. Seneca pater, Controversiarum libro primo, de sacerdote prostituta: 'Nuda in littore stetit: ad fastidium emtoris omnes partes corporis et inspectæ et contrectatæ sunt.' Lucianus, Βίων πράσει, consuetudinem hanc solens more suo expressit: inducit enim mercatorem, qui Pythagoram empturus erat, sic loquentem, ἀλλ' ἀπόδυθι· καὶ γυμνὸν γάρ σε ἰδεῖν βούλομαι. *Casaub.*

Tamquam Thoranio mangone vendente] Duplicem sensum hunc locum habere posse existimo: alterum, quod sicut alii amici Augusti, ita et Thoranius ex iis unus, tanquam mango denudatas perspiceret: C. enim Thoranium Augusti tutorem, et patris ejus in Ædilitate collegam fuisse, legimus c. 27. alterum vero, quod amici Augusti mulieres perspicerent ita diligenter, ac si a Thoranio mangone illas essent empturi; siquidem Thoranius mango fuit Augusti temporibus insignis, cujus meminere Solinus, Plinius, Macrobius. *Marc. Donat.*

Mangone] Mangones dicebantur etiam venalitii simpliciter, qui venales scilicet vendebant. Cicero in

Corneliana: 'Neque divitiæ me movent, quibus omnes Africanos et Lælios multi venalitii mercatoresque superarunt.' Plinius junctim 'venalitios mangones' appellat. Seneca: 'mercator urbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus.' Glossæ: *venalitiarius*, *σωματέμπορος*, immo *venalitius*. Salmas.

Inimicus, aut hostis] Scienter hæc duo tanquam diversa disparavit. Inimicus enim privatus est: hostis, publicus. *Berould.*

Tertullam aut Terentillam aut Rufillam] Amantium ὑποκορισμὸς: nam vera nomina fuere, Tertia, Terentia, Rufa. Tertulla ὑποκοριστικὸν a Tertia, sicut a Mario fit Marullus, a Lucio Lucullus, a Catio Catullus. *Casaub.*

Salviam Titisceniam] Dio l. XLIX. Τιτισίηνον quendam Gallum memorat, qui, cum aliarum esset partium, ad Augustum transfugerit. Hujus fortassis filiam corruperit Augustus. *Torrent.*

CAP. 70. *Quæ vulgo δωδεκάθεος*] Nempe a duodecim illis Diis majoribus, quos in versus duos Ennius coartavit: 'Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.' Laudat Apuleius de Deo Socratis. *Boxhorn.*

Ipsum pro Apolline ornatum] Quidam hoc loco, 'Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo,' Octaviam sororem Augusti significari affirmant; ipsumque Augustum Apollinem. Nam et simulacrum illi factum est, cum Apollinis conjunctis insignibus. Servius.

Cum primum istorum conduxit mensa choragum] Id est, ut primum pacti sunt isti cum chorago, de ornamentis præbendis ad cœnam δωδεκάθεον. In historiis Græcorum χορηγὸς honestissimum nomen est, quod de eo dicitur, qui sumptus de suo præbet ad ludos sacros. Plauto aliisque Latinis choragus is dicitur, qui scenicis histrionibus locat ornamenta fabulæ docendæ necessaria. Inde apud Ciceronem 'choragium falsæ gloriæ,' suppellex et reliquum instrumentum ad pompam solitum comparari. Ita igitur hic quoque accipiendum: ac fortasse etiam *choragium* scribi melius, ut sit in postremo pede συνίζησις. *Casaub.*

Mullia] Pro loco accipiunt quidam, in quo sit discubitum: sed libentius pro proprio mulieris acceperim, per quam omnia sint in vulgus edita. *Sabell.*

Cœnat adulteria] Cœnando exprimit et repræsentat, atque adeo imitatur. Vox prægnans, ut loquuntur γραμματικῶν παῖδες. Non dissimile est, 'epulari iniquitatem' apud Augustinum in libris Confessionum, et 'magna vivere' apud Minutium Felicem: 'Nos non eloquimur magna, sed vivimus.' Ita etiam dicuntur Servio Heliades 'flevisse succina.' *Casaub.*

Thronos] Cum in cœna Augusti essent convivæ sub habitu Dearum, merito 'thronos' dixit pro sellis, in quibus Deæ sederunt cœnitantes. *Beroald.* Vide, quæ notantur ad cap. 65.

Esse Apollinem, sed Tortorem] Apollo Tortor, ut Apollo Sandaliarius, et Jupiter Tragœdus, sup. cap. 57. cognomine a vicis indito. Martial. libro II. Epigr. 17. 'Tonstrix Suburræ faucibus sedet primis, Cruenta pendent qua flagella tortorum.' Eo autem dictum illud acerbius, quod divinitatem sibi Cæsar arrogabat. De quo inf. cap. 94. *Torrent.*

Pater argentarius] Inspice cap. III.

Ego Corinthiarius] Hic nomen est artificii; postea fuit ministerii in familia principum. Vetus lapis: CALLITYCHE. ZOÏLI. CORINTH. AGRIPP. *Casaub.*

Propter vasa Corinthia] Super ære Corinthio, quænam illius origo fue-

rit, varia tradita sunt ab antiquis. Plinius casu mistum esse ait, Corintho, cum caperetur, incensa. L. quoque Florus eandem sententiam sequitur. Alii, quod propius ad veri similitudinem accedere videtur, narrant ærarium quendam fabrum Corinthi fuisse, qui cum incidisset in thecam auri plenam, eamque sibi abstulisset, ne id resciretur, metuens, dissectum in minutas particulas aurum paulatim æri admiscuerit, admirabilemque illam temperaturam effecerit, qua magnas sibi opes postea comparavit. *Muretus.*

Inter proscriptos curasse referendos] Traditur etiam, non alia de causa Verrem, quem Cicero damnaverat, proscriptum esse ab Antonio, quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. Plinius.

Bis classe victus] Duplici naufragio classem amiserat.

CAP. 71. *Murrhinum calicem*] Pompeius ex victoria Mithridatica primus in urbem murrhina invexit. Epigrammaticus Poëta in Apophoretis: 'Si calidum potas, ardenti murrha Falerno Convenit, et melior fit sapor inde mero.' *Beroald.* Nihil vero propius, quam antiqua murrhina esse porcellanea nostra, quocunque modo hodie fiant. Quod enim ex luto quodam albo, et in fornacibus cocto, apud Chinas porcellanea vasa fieri contendunt, hoc nihil prohibet quin veterum murrhina fuerint. Quod enim veteres quidam lapidem esse 'murrham' scripserunt, alii humorem sub terra densatum, certe ex eo patet ignorasse illos, quid essent aut quomodo fierent murrhina. Non recte porro inde colligitur, diversa esse porcellanea et murrhina. *Salmas.*

Ex instrumento regio] 'Instrumento' dixit pro apparatu: sicut apud Jurisconsultos titulus est De fundo instructo, et instrumento legato. *Beroald.*

Circa libidines] Circa mulierum congressus: nam quod impudicitiæ infamiam declinatam dixit, illud ad Augusti corpus refertur: impudicus enim est, qui et pathicus. *Sabell.* Vide quæ notantur sup. ad c. 34.

Præterquam Decembri mense] Quo, ut quadam ad Lucilium epistola scribit Seneca, 'jus luxuriæ publice datum est, ingenti apparatu sonant omnia.' Macrob. Saturnal. I. c. 5. 'Vultisne diem, quem omnes plerique abaco et latrunculis conterunt,' &c. Saturnalia enim XIV. Kal. Jan. Romani summa animi remissione celebrabant, ut et aliæ nationes, de quibus Athenæus lib. XIV. *Torrent.*

Convivæ Vinicius et Silvius] *Salvius* scribendum puto, quandoquidem M. Salvius Otho, Othonis Principis avus, cujus uti III. viri monetalis extant nummi ærei, sub Augusto Liviæ familiaritate floruit. Et alioqui frequens mendum est, ut Othones fere Silvii in vulgatis exemplaribus vocentur. Est et alius Augusti III. viri R. P. C. nummus, in quo a parte altera legitur, Q. SALVIUS IMP. COS. DE. *Idem.*

Inter cœnam lusimus γεροντικῶς] Liberaliores potationes talorum insititiis lusionibus diffindebant. Plautus, Propertius, alii. Ideo inter alia apophoreta dati etiam tali: Martialis et Athenæus. Ait autem lusisse γεροντικῶς: hoc est, ut faciunt senes otio redditi. *Casaub.* Quod talorum tesserarumque lusio senilis sit, indicat Cato apud Ciceronem: 'Nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant, et tesseras.' *Beroald.*

Talis jactatis] Pluribus videntur veteres lusisse talis, quam tesseris: tribus enim tesseris, quatuor talis lusitabant; cum Martialis scribat: 'Non sim talorum numero par tessera.' In tessera sex latera, quatuor in talo erant. Itaque in talo neque binio, neque quinio erat, sed tantum ternio, et quaternio, et senio, et canis: id est, unitas. Ternionem et quater-

nionem etiam suppum et planum vocatos esse legimus. *Turneb.*

Ut quisque canem aut senionem miserat] Lusus, quem describit Augustus, is est quem Græci πλειστοβολίνδα nominarunt. Ludebatur et talis et tesseris. Talis ita ludebant: quatuor talos vel ex auro factos, aut argento, aut ebore, vel revera talos alicujus animalis, in fritillum conjiciebant, eoque concusso super tabulam fundebant. Talorum πτώσεις, hoc est, varietates quas jactu casuque exhiberent, erant numero triginta quinque: id enim observatum est a veteribus aleæ magistris, non posse ultra eum numerum diversas species exhiberi jactu quocumque quatuor talorum. Dico talorum: nam in tesseris plures conspectus diversi reperiri possunt. Ratio diversitatis est, quia plures sunt πτώσεις tesseræ quam tali. Hic quatuor tantum habet partes quibus insistat et incumbat; cum ab utraque longitudinis suæ extremitate rotundetur; illa sex. Hoc optime doceat αὐτοψία. Quin etsi talus habere quatuor πτώσεις dici potest, fere tamen cum jacias, non aliter cadere videas quam duobus modis: vel in eam faciem e duabus quas habet latiores, quæ cava est, vel in oppositam, quæ eminet et protuberat. Has talorum πτώσεις Græci aiunt ἐξ ἑβδομάδος κατ' ἀντίθετον συγκειμένας fuisse: hoc est, puncta vel numeros habuisse sic dispositos, ut qui in oppositis duobus lateribus essent, juncti semper efficerent septem, hoc modo,

1. — 6.
3. — 4.

ἀντέκειτο γάρ, aiunt, μονὰς καὶ ἑξὰς, εἶτα τριὰς καὶ τετράς. In tesseris amplius fuerunt δυὰς καὶ πεντάς. Qui πλειστοβολίνδα ludebant, singulis jactibus infelicibus certam pecuniam, prout convenerat, in medium conferebant: aliquando in singulos talos singulos nummos, ut hic Augustus ait, aliquando in singulas unitates quas jactus ostendebat, sive in punctum, ut loquitur Suetonius in Nerone, singulos nummos. hoc innuit Pollux in descriptione istius lusus. *Casaub.*

Venerem jecerat] Venus in talis summum numerum habet, et est felicissimus jactus: de quo sensisse Horatium autumat Porphyrio illo versu: 'Quem Venus arbitrum Dicet bibendi?' Vide et Aristotelem secundo De animalibus. *Berould.* Venus erat jactus, cum tali quatuor diverso erant omnes numero, id est, cum jacti erant omnes talorum numeri. Martialis: 'Cum steterit nullus vultu tibi talus eodem, Munera me dices magna dedisse tibi.' *Turneb.*

Quinquatriis] Forma vocabuli ejus, exemplo multorum populorum Italicorum, enuntiata est, quod post diem quintum Iduum est is dies festus, ut apud Tusculanos Triatrus, et Sexatrus, et Septenatrus, et Faliscos Decimatrus. Minervæ autem dicatum eum diem existimant, quod eo die ædis ejus in Aventino consecrata est. Festus.

Forumque aleatorium calfecimus] In plerisque urbibus inter loca ædilem metuentia fuit is, quo conveniri soliti aleatores: quem Cicero 'ludum talarium,' Quintilianus 'ludum talarem,' Augustus 'forum aleatorium' vocat. Forum enim dicitur locus omnis concursu negotiantium celebris: ubicunque autem conveniatur aleæ caussa, ibi erit forum aleatorium, non in foro tantum: etsi ibi quoque alea solita exerceri; sed nonnisi ab hominibus perditis et profligatis, qui omnem existimationis suæ curam posuissent. Cicero Philipp. II. 'Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege quæ est de alea condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur?' Ex his apparet, quam grave flagitium censeretur Romæ, alea in foro ludere. *Casaub.*

Frater tuus] Drusus Nero.

Quas manus remisi cuique, &c.] Mire hic sese torquent docti Interpretes: et quid ibi 'manus' sit divinant varie. Ego putem restituendum, *si quos manes;* nam de jactu infelici illi cagi, nulli dubium. Græcis vero μάνης inter jactus recenseri, patet ex Hesych. Μάνης, κυβευτικοῦ βόλου ὄνομα est, et quidem inter infelices insuper ex Polluce, libro VII. cap. 33. Βόλων δὲ ὀνόματα τῶν μὲν φαύλων τε καὶ δυσβόλων, ἐφ' οἷς τὸ δυσκυβεῖν, μίδας, μάνης, πάτρηλος. Neque recte, ut Augusti verba explicant, huc Ovidii istud trahunt, de Arte amandi libro I. 'Sic, ne perdiderit, non cessat perdere lusor, Et revocat cupidas alea sæpe manus.' quorum verborum ea est mens: ne perdidisse videatur, semper ad aleam recurrit lusor; quam idcirco, poëtica sane phrasi, dicit revocare sæpe cupidas manus. *Meursius.*

Benignitas enim mea me ad cœlestem gloriam efferet] Homines progressi longius per amorem memoriam defunctorum colere cœperunt, et ut gratiam referre bene meritis viderentur, et successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatem, quod Cicero de natura Deorum docet, dicens: 'Suscepit autem vita hominum consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum, fama, ac voluntate tollerent.' *Luctant.*

Vel talis, vel par impar ludere] Non quin et talis par impar luderetur: nam ἀρτιασμοῦ per talos exemplum habes in Platonis Lyside, et notat Pollux libro IX. Sed et tesseris, et ipsis nummis et nucibus etiam, ut apud Ovidium et Aristophanis Scholiasten legere memini. Similis lusio erat quando quærebant 'caput aut navia.' Auctor libri De origine urbis Romæ, et Macrob. I. Saturnal. c. 7. Sic apud Græcos ζυγὰ ἢ ἄζυγα. Scholia Aristophanis ad Plutum. *Casaub.* In hoc lusu quidam ex Pythagoræ sententia parem imperfectum, et mali causam existimant, quod et Homeri sententia confirmant, qui superis imparia semper tradit, inferis vero paria. Ita facit Nestorem immolantem Neptuno ἐννεάκις ἐννέα ταύρους. Et Virg. Eclog. VIII. 'numero Deus impare gaudet.' *Marc. Donatus.*

CAP. 72. *Juxta Scalas anularias*] Locus forte sic dictus, quod inibi essent sitæ officinæ anulariorum, id est, artificum anulorum. Quum enim Equites Romani omnes anulos aureos gestarent, ferreos minus nobiles, multos fuisse eorum artifices non ambigendum. *Idem.*

In Palatio] In monte Palatino fuit sedes imperii Romani, domusque Augustana. Ab Augusto enim deinceps Romani Imperatores in Palatio habitarunt. Et quia imperii sedes in eo constituta fuit, cujusvis principis aulam, aut splendidi hominis domum Palatium nominamus. Erat autem laurus ante fores Palatinæ domus, et supra eam pendebat corona querna civica, quam S. P. Q. R. Augusto donavit ob cives servatos. De qua Val. Max. lib. II. cap. 3. Item Ovidius et Dio. Porro Palatium in suo splendore et majestate usque ad tertii Valentiniani tempora permansisse, ex Sidonio Apollinare colligitur, post quæ a regibus Gothorum imperatoribus exactis, quum habitari desiisset, atque hinc inde ruinam minari inciperet, immo a Rom. Pontificibus suis ornamentis spoliatum fuisset, ad exædificationem basilicarum martyrum, eo redactum est, ut hodie suffossionibus et subterraneis specubus totum sit quasi pensile, et aut ruinis deforme, aut hortis occupatum. *Onuph. Panvin.*

Ut in quibus porticus breves essent Albanarum columnarum] Lapicidinæ quædam molles, uti sunt circa urbem rubræ Pallienses, Fidenates, Albanæ.

Sed hæc omnia quæ mollia sunt, si sint in locis tectis, sustinent laborem, sin autem in apertis et patentibus, gelicidiis et pruinis congesta, friantur et dissolvuntur: item secundum oras maritimas ab salsugine exesa diffluunt, neque perferunt æstus. Vitruvius.

Eodem cubiculo hieme et æstate mansit] Contra consuetudinem hominum ejus temporis, qui in ædibus suis alia habebant hiberna, alia æstiva cubicula et triclinia. Varro de lingua Latina libro IV. et lib. VII. et Plinius in epistolis lib. II. et Columella in descriptione villæ. De triclinio hiberno Juvenalis loquitur Satyra VII. 'algentem rapiat cœnatio solem.' Mos antiquissimus, cujus inventores delicati et principes in Asia viri: nam ut de regibus Persarum nihil dicam, etiam in sacris literis ejus consuetudinis fit mentio, lib. Judicum cap. III. commate 20. et Propheta Amos has populi Israëlitici delicias graviter objurgat cap. III. comm. 15. Tandem fuisse hominibus luxuriosis, præsertim Romanis, non triclinia solum pro tempore diversa, sed suppellectilem totam, et ea maxime quæ auro argentoque constabant, etiam anulos alios hibernos, testis Juvenalis Satyra I. et de Græcis Alexis in Hippisco apud Athenæum lib. VI. *Casaub.*

Assidueque in urbe hiemaret] Hiemare, id est, hiemis incommodo affligi. Si aliter interpretere, laxam orationis structuram efficies. *Erasmus.*

Quem Syracusas et τεχνόφυον vocabat] Hoc illud est, quod Varro notat in sui temporis hominibus: quos ait suis villis delicata nomina usque inde e Græcia petita imponere. Sic Pausilypum, Academia, aliaque villarum celebria nomina. *Casaub.* Syracusas, quod locus ille ipsi, cum solus esset, non minus arrideret quam delicato cuipiam Syracusæ, urbs Siciliæ amœnissima: τεχνόφυον vero, quod ad artes excogitandas excolendasque conduceret. Locum autem hunc 'singularem' vocat, quod solus et undique ab aliis separatus esset. *Torrent.* Quidam a verbo Græco Syracusas istas deducunt, tanquam significet trahere ad quietem: a Græcis enim τύρω dicitur traho, et ἀκὴν quiete, tacite. *Beroald.*

Æger autem in domo Mecœnatis cubabat] Mira consuetudo. Plinius epistolarum lib. VII. ep. 16. 'Ego in villas ejus sæpe secessi, ille in domo mea sæpe convaluit.' *Casaub.* Turrem (opinor) Mœcenatis, hortosque in Esquiliis intelligit. Unde Horat. quavis occasione Augusto blandiens, 'Nunc licet Esquiliis habitare salubribus.' *Torrent.*

Ex secessibus præcipue frequentavit maritima] Glossarium: *amœnia, αἱ ἀκταί.* Scribe *amœna:* et ἀκταὶ accipe non pro quovis littore, sed quo modo a Latinis usurpatur, ut Cicerone in Verrinis. Veteres Glossæ Turnebo descriptæ, 'Actæ, littora amœna.' Propter hanc littoralem amœnitatem conqueritur Horatius submoveri maria: quod et Themistius oratione quadam novæ Romæ civibus objicit, qui amore deliciarum hoc genus veteribus Romanis nihil cesserunt. Pro Campaniæ ora fuit iis Propontis vicina, et Princeps, Prota, aliæque adjacentes insulæ. In ora illa æstivabant Imperatores in magnificentissimis prætoriis: quorum amorem et desiderium rebus magnis sæpe impedimento fuisse queritur Nicetas. Observat autem Hesychius, ab hoc principio obtinuisse, ut omnes loci, in quibus genio indulgetur, actæ vulgo dicantur, licet a mari procul. *Casaub.*

In porticibus Herculis templi] Tibur sub Herculis tutela, illique sacrum erat, teste Sueton. Calig. cap. 8. Unde 'Herculeum' vocant Strabo et Martialis. Templi pulchritudinem ostendit Juvenalis: 'Vincens Fortunæ atque Herculis ædes.' *Marc. Donat.*

Prætoria] Villas elegantiores cultioresve prætoria appellaverunt. Palladius in primo de Re rustica scribens quomodo ædificium institui in agro oporteat, sic ait: 'Ipsius prætorii situs sit loco aliquatenus erectiore, et sicciore, propter injuriam fundamentorum, et ut læto fruatur aspectu.' *Beroald.* Prætoria dicta sunt hæc ruri magnifice exstructa ædificia, quasi talia essent, quæ a principibus viris incolerentur. Sic prætorium vocata principis domus, quam alias palatium dixere, unde et cohortes prætoriæ appellatæ. *Marc. Donat.*

Quam xystis et nemoribus] Quæ ad usum et seria magis commodarent, quam ad voluptatem et elegantiam. In xystis per hibernum solem de rebus gravibus, vel inter ambulandum, vel sedentes tractabant: in nemoribus per æstatem, umbram, et opacitatem captabant. Adeo autem nemoribus capiebantur vulgo elegantiores Romani et φιλόκαλοι, ut etiam in urbanis ædibus, si alio loco nequirent, saltem in tectis haberent. Seneca testis est variis locis. *Casaub.* Horat. epist. ad Fuscum, 'Nempe inter varias nutritur sylva columnas.' Tibul. quoque lib. III. Eleg. 2. 'Et nemora in domibus sacros imitantia lucos, Aurатæque fores, marmoreumque solum.' *Torrent.*

Qualia sunt Capreis immanium belluarum] In Vet. Cod. est: *Qualia sunt capita immanium belluarum, &c.* F. Ursin.

Quæ dicuntur Gigantum ossa] Multa de Phlegræis campis in Campania, ac re ibi cum gigantibus gesta, fabulantur: quæ non aliunde videntur orta, quam quod eam regionem ob soli virtutem multi sibi certatim vendicarent. Strabo.

Cap. 73. *Ne toro quidem cubuisse aiunt nisi humili*] Veteres lecti alii erant non alti, in quos scansione simplici et scamno ascendebant; alii altiores, in quos subselliis conscendere oportebat: in alios duplicata scansione, hoc est, gradibus, veniebant. In lectis erant tori, quos alte suffultos habere et sublimes elegantiæ erat: prorsus ut hodie in quibusdam locis fieri cernimus: ubi culcitæ plumeæ tantum paleæ supponitur ut in altitudinem magnam assurgat torus. Tales Augustus gravabatur, humileis probabat. *Casaub.*

Veste non temere alia quam domestica usus est] Vetus, atque heroicum fuit, ut vestibus muliebri domesticoque opere factis summi viri uterentur. Valerius Flaccus de Castore et Polluce: 'Illi Tænario pariter tremit ignea fuco Purpura: quod gemina mater spectabile tela Duxit opus.' Virgilius: 'Tyrioque ardebat murice læna Demissa ex humeris, dives quæ munera Dido Fecerat, et tenui telas discreverat auro.' Et Andromache apud eundem, Phrygiam chlamydem, quam dono dedit Ascanio, monumenta suarum manuum esse voluit. *Sabell.* Sic Alexander apud Curtium: 'Hanc vestem, quam indutus sum, sororum non solum donum, sed etiam opus vides: nostri decepere me mores.'

Togis neque restrictis neque fusis] Illæ erant præparcorum et μικρολόγων, hæ descinctorum et nepotum. *Casaub.*

Clavo nec lato nec angusto] Caute accipe. annon enim lato clavo usus Augustus? Sane: sed ita, ut purpuram, ex qua clavus fiebat, supra modum non dilataret quorumdam more, qui τῷ πλάτει τῆς πορφύρας, ut Lucianus ait, sese apud vulgus venditabant. Horum respectu angusticlavius Augustus appellari potuit, qui tamen ratione inferioris ordinis laticlavius erat. In vita Alexandri Severi legere memini, mitissimum illum principem 'tunicis asomis vel macrocheris ex purpura non magna usum.' *Idem.*

Et forensia autem, et calceos numquam non intra cubiculum habuit] In-

tra ædes, inque omni remissione raro togati calceati ve erant Romani. Antoninus Philosophus de se testatur lib. I. non solitum se ἐν στολῇ κατ' οἶκον περιπατεῖν, quod de toga accipio. Calceorum loco sumebantur soleæ viris, fœminis sandalia. Propterea σανδάλια olim in nuptiis adhibita σύμβολον οἰκουρίας, ut docet Plutarch. in Quæst. Rom. *Idem.*

CAP. 74. *Nec umquam nisi recta*] Absolute 'recta' pro 'recta cœna' dixit. Ex sequentibus autem apparet, cur 'recta cœna' dicta sit, nempe quod justo ordine discumbentium exhiberetur, tanquam rectum justumque convivium; non ut sportula, quæ clientelis objiciebatur, tanquam abjectis, et in nullo honore a divitibus habitis. *Budæus.*

Excepto Mena, sed asserto in ingenuitatem] Ante Justinianum et editam ab eo Novellam LXXVIII. assertis in libertatem, ac manumissis, alio actu legitimo opus fuit, quo jura ingenuitatis consequerentur, et natalibus restituerentur, Lege tit. Cod. de jure aureorum anulorum, et de natalibus restituendis. At dicta Novella conceditur omnibus libertinis ingenuitas, et jus aureorum anulorum, et restitutio natalium. Menam ab Augusto in ingenuitatem fuisse assertum refert Appianus lib. Ἐμφυλ. v. sed obscuriuscule. Μηνόδωρον ἐλθόντα ἐλεύθερον εὐθὺς ἀπέφηνεν ἐξ ἀπελευθέρου. Dio lib. XLVIII. jure aureorum anulorum fuisse donatum scribit, quod minus erat quam restitui natalibus, ut continetur in disciplina juris. *Casaub.*

Speculator] Vide Salmasium ad c. 27. Sunt qui *Spiculatores* legant, quos pro principum satellitibus accipiunt, et a spiculis, quæ gestant, appellatos volunt. Tacitus: 'Dilapsis spiculatoribus, cætera cohors non adspernata concionantem.'

Senis] Quasi id quoque in tanta seculi luxuria parce fieret: sed Satyricus damnat, quod septem ferculis recentiores cœnitarent. *Sabell.*

Ad communionem sermonis tacentes provocabat] De Trajano Plinius: 'Non tibi semper in medio cibus, semperque mensa communis? Non ex convictu nostro mutua voluptas? Non provocas reddisque sermones?'

Acroamata] Latini scriptores hanc dictionem civitate Romana donaverunt, appellaveruntque acroamata festivas recitationes, ludicrasque narrationes, quod significat Cicero: 'Hic quasi festivum acroama, ne sine corollario de convivio discederet, ibidem convivis inspectantibus emblemata evellenda curavit.' Idem in oratione pro Sestio: 'Ille ipse maxime ludus, non solum spectator, sed actor, et acroama.' *Beroald.* Cod. Salmas. *cromata.* Acroma dicitur pro acroama, ut ἀκρωτήριον pro ἀκροατήριον. Sed et apud Plutarchum Sympos. lib. I. κρούματα dici invenies ἀντὶ τῶν αὐλημάτων. *Salmas.*

Triviales ex circo ludios] Vilissimi homines et ἀνέστιοι, ut ludii, astrologi, conjectores, fanatici, popæ, et similes, in circo morabantur. Inde est apud Cicer. 'de circo,' pro vilis et abjectus. *Casaub.*

Aretalogos] Quod multa falsa de virtutibus suis prædicarent ad risum tollendum, sic scurrarum quoddam genus appellatum. Tales et ὁμηρισταὶ in veteribus Glossis, nam ὁμηρίζειν ἀντὶ τοῦ ψεύδεσθαι ponebant veteres, ut et ἡσιοδίζειν. Νεανικολόγοι iidem qui ἀρεταλόγοι. Quid νεανικὸν Græci appellent, notum est Græce peritis. Paradoxos etiam et paradoxologos ejusmodi mortales vocat scholiastes Juvenalis. *Salmas.*

CAP. 75. *Profusissime*] Luxuriosius, et ultra præscriptum legis sumptuariæ. Potes etiam referre ad munera, quod profusus esset in dandis muneribus, sicut sequentia demonstrant. *Beroald.*

Veteres regios ac peregrinos] Qui Romanorum regum fuerint intelligo,

sola vetustate, non pretio æstimandos. siquidem, ut Plin. tradidit lib. XXXIII. c. 3. Servius rex primus æs signavit, cum rudi antea uterentur. Argentum vero signatum A. U. C. DLXXXV. aurum post argentum annis LXII. Quin et ligneos scorteosque nummos a Numa Pompilio divisos fuisse populo Romano pro congiario legimus. Peregrini autem, quales Darii, Philippi, Sicli, Tetradrachmum, Victoriatus, ex Illyrico advectus, necdum lege Clodia percussus, de quo Plin. jam dicto c. 3. l. XXXIII. Hujusmodi autem nummi loco mercis interdum vendebantur, ut nunc quoque vetusta numismata, qua de re Ulpian. l. IX. ad leg. Corneliam de falsis, et titulus de veteris numismatis potestate Cod. Justin. l. II. *Torrent.*

Cilicia] Cicero in III. Verr. 'coria, cilicia, saccos.' Cilicia sunt texta de pilis in castrorum usum atque nautarum. Asconius.

Spongius] Peniculi spongiæ longæ, propter similitudinem caudarum appellatæ. Penes enim vocabantur caudæ. Festus. Cod. Salmas. *Sphongias.* Sic et Græci σφόγγος usurpant pro σπόγγος.

Rutabula] Rutabulum est, quo rustici in proruendo igne panis coquendi gratia utuntur. Nævius obscœnam viri partem describens: 'Vel quæ sperat se nupturam adolescentulo, ea licet senile tractet retritum rutabulum.' Festus.

Titulis obscuris et ambiguis] Puta super forfice scriptum erat, 'Edentulo detur:' quia forfex est ὀδοντάγρα, eique utilis, cui vitiosi dentes sunt. Super spongia, 'Lippo detur:' quia spongiæ olim usus in effingenda oculorum lippitudine. vel sic, 'Pessime omnium affecto:' quia medici πρὸς τὰς καταιονήσεις, aliaque, spongia utebantur. Cujus moris testes præter medicos Theodoretus Θεραπευτικῆς lib. IV. et Arrianus Diss. l. I. c. 11. Alludere etiam potuit ad usum illum spongiæ longe fœdissimum et obscœnissimum, de quo Seneca epistola LXX. Super cilicio, 'Omnium frigidissimo:' vel 'alsiosissimo:' aut 'hirsutissimo.' Super rutabulo, 'Optime vasato.' Similibus titulis inscripta munuscula sorte dividebantur: inde cachinnorum materia in singulos, quasi talis esset quisque, quale erat muneris elogium, quod sortito obtigerat. *Casaub.* Tituli hoc loco pro lemmatis accipiendi. Nam xenia in Saturnalibus cum lemmatis et præscriptionibus suis mitti solita fuisse, docet Martialis. *F. Ursin.*

Solebat et inæqualissimarum rerum sorteis] Latini *sorteis* vocant res omnes quæ sorte dividuntur: hic ita appellantur etiam quæ jocculariter væneunt in auctione. Falluntur interpretes, qui has sortes cum apophoretis confundunt, quæ gratis donabantur, non venditabantur, ut fit ab istis in Augusto. Magis affines sunt illæ sortes convivales, de quibus scribit Lampridius in tam ridiculo illo quam tetro monstro Heliogabalo. *Casaub.*

Vel frustrari] Decipere: quando scilicet mercabantur magno id, quod pretiosum esse existimabant, et deinde apparebat contemptibile et nugatorium. *Beroald.*

Ita ut per singulos lectos licitatio fieret] Alii, *per singulos lotros*, non *lectos*, itemque paulo post, *comitaretur* pro *communicaretur.* Et mirum ni id rectum sit: lotri, inquam, semigræca voce, pro lotionibus: cujus generis voces plures in usu vulgi, nec Suetonio alibi spretæ: aut si emendatio adhibenda, legam, *per singulos lotus.* Hac mente, ut, quoties mutarentur fercula et manus lavarent, (usitatum id docui II. Saturnalium,) licitatio ista ex intervallo fieret, et quemque bona sua aut mala sors cum fide comitaretur. *Lipsius.*

CAP. 76. *Cibi minimi, atque vulgaris*] Pulchre ad Theodosium Latinus

Pacatus: 'An quis ferret moleste, ad principis semet modum coërceri? Aut subtractum sibi de privata luxuria, quum videret imperatorem, rerum potentem, terrarum hominumque dominum, parce contenteque viventem, modico et castrensi cibo jejunia longa solantem?'

Caseum bubulum manu pressum] Erat caseus manupressus non multum diversus, ut videtur, ab eo quem minima forma conficiunt apud Gallos Allobrogas, et 'tomas' vocant veteri voce pro τόμους. *Casaub.* Columella lib. VII. c. 8. 'Illa vero notissima est ratio faciundi casei, quem dicimus manu pressum. Namque is paulum gelatum in mulctra dum est tepefactus, rescinditur, et fervente aqua perfusus, vel manu figuratur, vel buxeis formis exprimitur.'

Ficos virides biferas] Biferæ dicuntur arbores, quæ quotannis fructum bis ferunt. Scribit Plinius in decimosexto, biferas ficos esse, et caprificos triferas. Fici vires juvenum augent, senibus meliorem valetudinem faciunt, minusque rugarum: corpus et vires adjuvant. Ob id antea athletæ hoc cibo pascebantur. *Beroald.* Veritam Liviam, ne Agrippæ imperium traderet Augustus, ficus quasdam in arboribus adhuc pendentes, quas Augustus sua manu decerptas comedere consuevisset, veneno inunxisse, eique medicatas carpendas obtulisse, ipsam non unctas comedisse ferunt. Dio Cassius.

Quocumque tempore et loco stomachus desiderasset] De Persis eleganter Marcellinus, 'Unicuique venter est velut solarium, eoque monente quod inciderit, editur, nec quisquam post satietatem superfluos sibi ingerit cibos.'

Palmulas gustavimus] Palmulæ sunt palmæ fructus, qui Græcis βάλανοι dicuntur. Isidorus nomen generale statuit Dactylos, quorum tres differentias nominibus distinctas exponit, Palmulas myrobalanis similes, Thebaicos, et Nucales, sive καρυωτούς. Palmulas vocat, quas Plinius palmas. Dioscorides φοίνικα, id est, palmulam, in Ægypto nasci tradit, et esse παρεμφέροντα τῇ μυροβαλάνῳ. *Salmas.*

Ex regia domum] Regiam Numæ intelligit Beroald. Sabellicus Regis sacrorum, seu Sacrificuli domum. Ego, cum eadem sit, utrique assentior. Sed et de Regia Numæ loquitur Horat. lib. I. Od. 2. cum ait, 'Ire dejectum monumenta regis, Templaque Vestæ.' *Torrent.* In VIII. regione fuit regia Numæ, alias curia Pompiliana, in qua sacrarium erat Opeconsivæ. *Onuph. Panvinus.*

Acinis] Uva et βότρυς totius fructus nomina sunt, qui partibus constat scapo, pediculo, acino, sive grano, ut vocatur ab Ovidio, Columella, Scribonio. Acini partes sunt folliculus, succus, caro, (qui et callus Plinio in uvis duracinis,) fibræ sive ἶνες, et quædam veluti filamenta, (veteres, opinor, flores vocabant,) nucleus. Folliculum Græci στέμφιλον nominant; Plinius modo corum, modo corticem, interdum cutem. *Casaub.*

Uvæ duracinæ] Poma quædam acinis constant, ut uvæ quæ pomorum generi contribuuntur: eæ saltem quæ ad esum parantur. quas τρωξίμους Græci vocant. Tales duracinæ a duriore acino sic dictæ, ut Persica duracina a duriore carne. Notandum est, non solum de omnibus arboreis fructibus, qui modo edules essent, pomi nomen veteres usurpasse, sed etiam quidquid vice pomi manderetur, hac appellatione donasse. Ita boletos et tubera vocat 'poma' Martialis. Varro de R. R. libro I. cap. 'de pomis condendis,' quomodo servanda sint rapa præcipit, quasi et rapa poma sint. *Salmas.*

Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter sabbatis jejunium servat] Sabbatis jejunasse Judæos verum, si sabbatum pro hebdomade accipia-

mus. Publicanus apud Lucam, *νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου.* Sin, ut solet, de septimo die hebdomadis (qui dies etiam *ἑβδομὰς* dicitur Philoni et Josepho) intelligamus, falsum omnino est. At Romani, qui norant crebra ab iis usurpari jejunia, cum præcipua castimonia sabbatum ab iisdem celebrari viderent, ignari morum ejus gentis, istud sibi temere persuaserunt. Justinus lib. XXXVI. 'Septimum diem, more gentis Sabbatum appellatum, in omne ævum jejunio sacravit.' Tacitus paullo consideratius: 'longam famem crebris adhuc jejuniis fatentur.' Meminerunt et Poëtæ, et imprimis Petronius. *Casaub.* Non dissimile illud, quod, licet non sabbatis ipsis, sed diebus tantum quibus jejunabant, nudis pedibus incedebant, Juvenalis tamen Sat. VI. perinde ac si sabbatis id facerent, ita scribit, 'Observant ubi festa mero pede sabbata reges, Et vetus indulget senibus clementia porcis.' *Torrent.*

Duas bucceas] Panes in quadras, quadras in bucceas secabant. Inde buccellatus panis, qui ante nauticus vocabatur: vulgo biscoctus: Græci interpretantur *ξηρὸν ἄρτον.* Et videntur eo usi Christiani in suis xerophagiis, ut Tertullianus nominat: etsi scio, non inde tantum dictas esse *τὰς ξηροφαγίας.* A buccea Græci vocem duxerunt *βουκκίζειν*, quam de jentaculo usurparunt. *Casaub.*

Priusquam ungui inciperem] Unguentis aliquando totum corpus perfundebant veteres, aliquando pedes. Curtius lib. VIII. de Indorum rege: 'demtis soleis, odoribus illinuntur pedes.' quod de Atheniensium virginibus scribit Athenæus, et Plinius sub Othone principe Romam pervenisse commemorat. 'Os et caput uncta' indicat Cicero in Verrem. Vino mista et bibita Ælianus Var. lib. XII. sic capiendus Juvenalis Satyr. VI. 'Cum perfusa mero spirant unguenta Falerno.' Alii eo abusu eadem habebant, ut lavarentur toti in unguentis, ut Caligula, de quo in ejus vita cap. 37. Multa ad hæc pertinentia habet Seneca, cujus unius verbis maximam Romani luxus partem, si ita usus posceret, exiguo labore describere posses. *Barthius.*

Ex hac inobservantia] Interpretamur inobservantiam, indifferentem circa rationem victus animum; quæ contraria est morositati certis legibus adstrictæ. *Casaub.*

CAP. 77. *Senos sextantes*] Cum, quod lib. V. de asse Budæus docet, sextarius, cujus dimidium hemina, XII. cyathos contineat, sextans vero duos, seni sextantes, quos vel largissime sese invitans Augustus non excedebat, sextarium tantum faciebant. Similis Vopisci de Tacito Imperatore locus, 'Fuit vita parcissimus, ita ut sextarium vini tota die nunquam potaverit.' Porro sextantes dixit Sueton. ut trientes, quadrantes, quincunces, septunces, besses quoque et deunces, de potatione Martial. et alii: quasi tot cyathos dicas. *Torrent.*

Rejiciebat] Rejectabat: quo verbo usus est Spartianus: sic scribens in Antonino Pio: 'Cum caseum Alpinum in cœna edisset avidus, nocte rejectavit.' *Berould.*

Vel lactuculæ thyrsum] Lactucæ Græci tria fecere genera: unum lati caulis: alterum rotundi caulis: tertium sessile, quod Laconicon vocant. Alii colore et tempore satus genera discrevere. Omnibus est natura refrigeratrix, et ideo æstate gratæ stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus in ægritudine fertur, prudentia Musæ medici. Plinius. *Θύρσος* hic est illud, quod in herbis virgulæ in modum consurgit.

Recens acidumve pomum] Sane inter pomorum sapores etiam acidum enumerat Plin. Mihi tamen *aridum* magis

placet, ut recenti opponatur. Saporem enim satis exprimit, cum 'succi vinosioris' dicit, qui acido et jucundior, et salubrior est. *Torrent.* Satyricus Poëta: 'et odoris mala recentis, Nec metuenda tibi, siccatum frigore postquam Autumnum, et crudi posuere pericula succi.' *Beroald.* Cod. Salmas. *Aridumve.*

Cap. 78. *Post cibum meridianum*] Atqui Festus in 'Prandium,' 'Meridianum,' inquit, 'cibum cœnam vocabant,' cum Sueton. mox etiam cœnam ponat. Credendum igitur prandium, quo sobrie admodum ac parce utebantur Romani, Augustum tardius sumere consuevisse. *Torrent.*

Ita ut vestitus calceatusque erat, retectis pedibus paulisper conquiescebat] Antiquorum alii, 'diem inter otium et curas dividebant,' ut Seneca testatur, de tranquillitate vitæ lib. I. Hi sex, septem horas negotiis tribuebant, reliquas otio et curæ corporis. Alii, inquit idem Seneca, 'medio die interjungebant.' Isti peractis negotiis majoris momenti, circa meridiem cibum sumebant, sed leviter: deinde meridiabantur, ac paullisper conquiescebant: quod Græcis quoque μεσημβριάζειν dicitur: postmodum ad negotia redibant, sed 'quæ levioris fere operæ erant,' ut idem Seneca loquitur. Alii diem totum curis impendebant: ut Philosophi, et qui occupatiorem vitam vivebant. Addit, 'retectis pedibus,' quod nos interpretamur, bene tectis et diligenter. Sic solent meridiaturi pedes ut sint bene tecti curare. Nam in multis τὸ *re* modo est ἐπιτατικὸν μόριον, modo στερητικόν. *Casaub.*

A cœna se in lecticulam lucubratoriam recipiebat] Mos observandus antiquorum, qui meditationi aut scriptioni operam daturi in lectulis suis se componebant: cui rei parata erat hæc, quam vocat Suetonius 'lecticulam lucubratoriam.' Seneca Epist. LXXII. 'Quædam quæ possis et in cisio scribere, quædam lectum, et otium, et secretum desiderant.' Ovidius Trist. lib. I. 'Non hæc in nostris, ut quondam, scribimus hortis: Nec consuete meum lectule corpus habes.' Eundem morem Græcis hominibus fuisse in scribendo et commentando, aliquot Aristophanis loca testantur. Quod autem scriptioni operam daturi in hujusmodi lecticulas se reciperent, caussam aperit Galenus libro III. de usu partium, non uno loco: significans scriptitasse illos, non super mensis vel pluteis, ut nos hodie, sed super femore collocata charta. Nec solum scripturi ad lecticulas se recipiebant, sed etiam audituri recitantem et scholam habentem magistrum: itaque in Platonis Protagora pars illius consessus ἀντιλαμβάνεται τῶν βάθρων, pars τῶν κλινῶν. *Idem.*

Lucubratoriam] Sunt et lucubrationes rusticanæ, de quibus Columella in XII. 'Item ad lucubrationem vespertinam palos decem, vel ridicas quinque conficere, totidemque per antelucanam lucubrationem.' *Beroald.*

Diurni actus] Vide quæ notantur ad cap. 64.

Si vel officii vel sacri caussa maturius evigilandum esset] Plaut. Pœnulo: 'An. Nimia nos socordia hodie tenuit. Ad. qua de re obsecro? An. Quia non jam dudum ante lucem ad ædem Veneris venimus, Primæ ut inferremus ignem in aram.' Sic accipe sequentia post paullo verba de Atia matre Augusti: qui locus cum isto collatus et dabit et accipiet mutuam lucem. *Casaub.*

Inter aliquas moras condormiebat] Juvenalis Sat. III. de lecticæ usu, 'Atque aliquid leget, aut scribet, vel dormiet intus: Namque facit somnum clausa lectica fenestra.' *Torrent.*

Cap. 79. *Per omnes gradus ætatis venustissima*] Cum pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venusta-

tem, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Cicero.

Vultu tranquillo] Vultus differt a facie, cum voluntatis significet affectum. Vultum sibi fingere multi possunt, formam nemo. Apuleius vultuosam faciem perquam eleganter appellavit, intelligi volens tristem et amarulentam. Animadvertendum id, quod tradit Cicero in primo de Legibus, Græcos, quorum lingua uberrima est, nomen vultus non habere. *Beroald.*

Oculos habuit claros ac nitidos] Philosopho oculi *στιλπνοὶ* sunt indicium *λαγνείας*. Ἀναφέρεται, inquit, *ἐπὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας καὶ κόρακας*. Plinius Augusto tribuit oculos 'glaucos et supra hominem albicantis magnitudinis:' quos timiditatis esse indices Arist. ait. *Casaub.*

Dentes raros] Aristoteles inter signa brevis vitæ ponit raros dentes. Plinius talia præscita vitæ vana esse existimat: miraturque, Aristotelem hoc genus prognostica prodidisse. *Beroald.*

Sufflavum] In cultu et delitiis capillitium flavum fuit. Ideo molles et luxuriosi, quod natura negarat, ab arte petierunt. Julius Capitolinus in Vero: 'Dicitur sane tantam habuisse curam flaventium capillorum, ut capiti auri ramenta respergeret, quo magis coma illuminata flavesceret.' Similia Æl. Lampridius: 'Fuit capillo semper fucato, et auri ramentis illuminato.'

Supercilia conjuncta] Qui carent intercilio, Græcis *συνόφρυες* dicuntur. Latini eam partem etiam 'glabellam' vocant. Martianus Capella lib. II. 'Quarum una deosculata Philologiæ frontem, illic ubi pubem ciliorum discriminat glabellæ medietas.' Aristoteles ista forma homines pronuntiat *δυσαυίους*. *Casaub.*

Et ab imo deductiorem] Tenuem, *λεπτόν*. Male interpretes depressum. Aristoteles, Οἱ *τὴν ῥῖνα ἄκραν λεπτὴν ἔχοντες ὀρνιθώδεις*. *Idem.*

Colorem inter aquilum candidumque] Color, quem intelligit Suetonius, est, nisi fallor, qualis in iis apparet quos solis æstus torruit: quos lingua vernacula vocat *bassanez*. Marcellino, 'color oblividus.' *Casaub.* Aquilus color est fuscus et subniger. Ab aqua est nominatus. Nam cum antiqui duos omnino naturales nossent, id est, album et nigrum, intervenerit autem is quoque, qui ita neutri similis est, ut tamen ab utroque proprietatem trahat, potissimum ab aqua eum denominarunt, cujus incertus est color. Festus.

In memoriam ejus] Casaub. *in memoria* legendum esse conjicit. Sic alibi: 'Augustus in memoria vitæ suæ.'

Dodrantis] Novem unciarum. Inde potio est apud Ausonium nomine 'dodra,' quoniam ex dodrante constat, hoc est, novem rebus. Fuerit igitur Augusti statura senum pedum, quarta unius pedis parte adempta.

Cap. 80. *Cœlestis Ursæ*] Utrius, majoris an minoris, non exprimit.

Strigilis usu] Strigiles instrumenta sunt balneatoria, a stringendo, quod radere significat, denominata. His enim sudorem in balneis, et sordes ex corpore distringebant. Hoc instrumentum in præsentia exolevit ab hominibus, translatum ad equos distringendos. Plinius in XXVIII. inter medicinas pendentes ab homine, et remedia, quæ ab ipso sibi præstari possunt, esse refert strigilum vehementiam. *Beroald.*

Remedio harenarum] Remedium harenarum varie accipi potest; vel enim de fomentis calidis affectæ parti admotis: sunt autem, ait Celsus lib. II. 'Fomenta calida, milium, sal, harena, quodlibet eorum calefactum, et in linteum conjectum:' vel de ambulatione in alta harena. Hanc interpretationem amplectuntur eruditissimi viri, etiam medici. Possumus tamen et de volutatione in

harena calida, vel etiam littorali aut fluviali, accipere. Hujus remedii plurima in libris veterum medicorum mentio: in multis enim morbis eo utebantur. Symmachus contra podagram eo se usum scribit: ita enim accipi debent illius verba lib. VIII. ep. 45. Apud Græcos medicos Aëtium, Æginetam, alios, legas multa περὶ ψαμμισμοῦ καὶ ψαμμοχωσίας. Observavimus, veteres in exercendo corpore, etiam extra morbi necessitatem, volutasse se super candente harena, ut corpus ferendo calori assuefacerent: contra ut ad tolerandum frigus præpararent, vel in nive se versabant, vel statuas nive obductas nudi amplexabantur. *Casaub.*

Atque harundinum] De remedio harundinum fortasse verum est, quod autumat Casaubonus, intelligendum esse id, de quo Plinius ex Catone sub finem libri XVII. quæ adhibebantur luxatis membris. Coxendice, femore, et crure sinistro non perinde valebat Augustus, et proinde claudicabat. Malum illud imbecilli femoris et cruris e coxendice, quem veluti laxatum habebat. Vetus interpres Juvenalis exercitium sagittarum, qui dicuntur harundines Latinis, conjungit cum arenis, ut hic Suetonius. Sic enim Veteres Libri legunt: *propera stomachum laxare sagittis, ut exercitatione sagittarum digestioni,* inquit, *et harenis quibus vectari illum debere dicit, ob cibum futurum.* Harundines passim sagittæ. Martialis: 'Cur harundine fixit acuta.' Virgilius: 'Hæret lateri letalis harundo.' Ipse etiam pedestris sermo sic utitur. Puto tamen illud remedium debere intelligi, de quo Plinius. *Salmas.*

Digitum salutarem] Indicem alio nomine salutarem veteres vocitarunt. Martianus lib. de nuptiis Philologiæ: 'Quidam redimitus puer, ad os compresso digito salutari, silentium commonebat.' Existimo salutarem ideo dictum in primis hunc digitum, quoniam illo ori admoto silentium suadebant. Sermoni autem parci, ut inquit eleganter et vere Plinius, multis de causis salutare est. *Beroald.*

Supplemento cornei circuli] Tanquam digitale corneum conficeret pro adminiculatore digiti imbecilli. Dicuntur enim 'digitalia' digitorum tegumenta. *Idem.*

CAP. 81. *Frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa*] Qui et ψυχρολουσίας magnopere commendabat, de quibus ex Scaligero ad c. 63.

Sub natalem] Scribunt Plinius et Valerius, quod Antipater Sidonius Poëta omnibus annis uno die natali tantum correptus febre, et eo consumptus sit satis longa senecta. Natalis Augusti erat vigesimus tertius dies Septembris: quod tempus autumnale est, morbis obnoxium, et pestiferum. *Beroald.*

Austrinis tempestatibus] Austrinæ tempestates τὰ Νότια. Sic Boreales, τὰ Βόρεια, eæ nempe temporis constitutiones, quæ illo et illo vento flante fiunt. At nusquam τὰ ἑσπέρια, aut τὰ ἑῷα commemorantur. Nam in antiquis Philosophorum et Medicorum scriptis, et præcipue apud Aristotelem, ac Theophrastum, ad designandas tempestatum et aëris constitutiones, quas venti faciunt, τὰ βόρεια solum et τὰ νότια nominantur. Ἐν τοῖς βορείοις, ἐν τοῖς νοτίοις, id est, flantibus Aquilonibus et Austris. Et diserte Aristoteles in Meteorologicis scripsit, occiduos flatus, quia frigidiores sunt, accedere Septentrionalibus, et Orientales e contra ventorum spiritus, quia solent esse calidiores, in censum ac nomen Meridianorum cadere. *Salmas.*

CAP. 82. *Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, et subuculæ thorace laneo, &c.*] Nam si laneæ tunicæ fuerunt, quid opus erat subuculæ thoracem laneum dicere? Thorax tunc non nisi inter munimenta pectoris ad ictus repellendos, et ex ære, ferro, et

corio, ut lorica. Hoc ergo peculiare in Augusto notavit Tranquillus, quod thorace laneo uteretur præter subulcam et tunicas. Frustra Torrentius subuculæ thoracem explicat; quia subucula pectus tegebat, quod ut verum sit, tamen a thorace distincta. *Ferrarius.*

Cum pingui tunica] Pingue pro crasso dixit: quomodo Cicero de Divinat. 'Pingue et concretum est cœlum.' Martialis: 'Et pingues tunicas serra secare potest.' Et Juvenalis 'pingues lacernas' munimenta togæ dixit. Hujusmodi autem pinguiorem togam fuisse eam, quam Lænam Romani appellavere, credibile est. Varro: 'Læna quod de lana multa; duarum enim togarum instar.' *Marc. Donat.*

Et subuculæ thorace laneo] Subucula, viris fœminisque communis, sic dicta est, quod subtus gestetur. Varro. Thoracem autem subuculæ intelligo quatenus ea pectus tegitur. Male igitur qui *subucula et thorace* legunt. *Torrent.*

Et feminalibus, et tibialibus muniebatur] Illis vocibus non intelligunt veteres Latini id quod hodie appellamus femoralia et tibialia, sed fascias quibus antiqui pedes, tibias, crura, et femora sive femina involvebant. Nostras enim braccas non fuisse Græcis Latinisque in usu, eo probamus, quod, in cultu Græcorum et Romanorum, breviore veste amicti, eas partes ostenderent, quæ honeste nominari non possunt. Item quod in mentione τῶν περὶ κοιλιολυσίαν ὄντων, vestis semper καθέλκεσθαι καὶ ἀνέλκεσθαι dicitur. Hebræi honestissime 'tegere pedes.' Herodianus in Macrino, τὰς ἐσθῆτας τῶν μηρῶν καθέλκειν. Usus primus harum fasciarum fuit in ægrotis et imbecillibus, a quibus sumserunt postea homines delicati et molles. Pedules fascias Græci περιπεζίδας appellarunt, crurales περισκελίδας. Quas tamen etiam a puellis fuisse gestatas ex Menandro annotat Julius Pollux, et ex Horatio nobis constat. Alibi docuimus sero veteres calceamentis assuevisse: cum per longa sæcula nudis pedibus, nisi cogeret necessitas, egissent. At posteaquam in frequenti usu calcei cœperunt esse, paulatim etiam pedules atque crurales fasciæ sunt assumtæ. Temporibus Dionis Chrysostomi, qui Trajano imperante vixit, fascias adhuc mediocris fortunæ homines ignorabant. Sed braccarum usum ita aversati sunt Græci Romanique, ut non sine indignatione referat Ovidius, Ponti accolas quosdam braccas gestasse, cum essent Græcis oriundi: existimabant enim inclementissimi cœli id esse argumentum. Non tamen dubitamus, paullo post Augusti tempora, braccis cepisse assuescere Romanos, qui bella cum Germanis aliisque septentrionalibus populis gerebant, aut limites Imperii in illis oris tuebantur. *Casaub.*

In peristylio] In atrii parte, quam e re peristylium dicebant. Adi sis annotata ad cap. 29. et Vitruvium libro VI. cap. 4.

Saliente aqua] Simili artificio et theatra refrigerarunt: ejusque rei primus auctor Pompeius Magnus. Valerius Maximus lib. II. Eo etiam spectat Circi irrigatio. *Casaub.*

Atque etiam ventilante aliquo cubabat] Erant flabella elegantiorum, sive muscaria, pavonina, ut Martialis indicat. Ut plurimum flabella erant e pennis inter se colligatis in unum fasciculum: quare Euripides appellat εὐπαγῆ κύκλον πτέρινον, et notat morem esse Barbaricum e Phrygia ad Græcos allatum. Porro qui molliores erant, præsertim autem virgines delicatæ, iis non cubantibus tantum ventilatores aderant, sed etiam incedentibus per urbem servi cum flabellis simul et umbellis latus cingebant. Dionysius Hal. lib. VII. *Idem.*

Petasatus] Petasus, a πετάννυμι, pileus est viatorius solem defendens. Apuleius 'pilei umbraculum' vocat.

Sub divo] 'Subdiales ambulationes,' et 'pavimenta subdialia' a Plinio 'nuncupantur,' quæ Græci ὑπαίθρας vocant. Celsus in primo: 'Melior est ambulatio sub dio, quam in porticu: melior, si caput patitur in sole, quam in umbra.' *Beroald.*

Ut Præneste vel Tibur biduo procederet] Hac ratione stadia centum indies conficiebat: nam Præneste stadiis cc. Roma distat, nec multo minus Tibur. *Casaub.*

In primis lavandi raritate] Celsus, aliique veteres Medici, ita faciendum præcipiunt iis, qui nervorum dolore laborant, ut Augustus. Nunquam autem fere difficilius obsequentes ægrotos habuere olim Medici, quam ubi imperata erat balneorum abstinentia, ut ipsorum libri testantur: quæ caussa est, cur hoc Suetonius notet. *Idem.*

Sudabat] In balneo. Ut autor est Vitruvius in v. Laconica et sudationes conjungendæ sunt tepidario. Erant enim loca ad sudorem e corpore ducendum accommodata, quæ alio nomine sudatoria nuncupantur. *Beroald.*

Perfundebatur egelida aqua] Cellæ tepidariæ solio insidebat, et tepida perfundebatur. 'Perfundi aqua' Hippocrati dicitur, περικλύδην λούεσθαι. Nihil pertinet ad eam capitis perfusionem aqua frigida, quam tot locis tam diligenter commendat Celsus. *Casaub.*

Marinis] Celsus: 'Si tumor nullus est, calidis fomentis opus est: aquam marinam vel muriam duram fervefacere oportet: deinde in pelvem conjicere, et cum jam homo pati potest, pedes demittere.'

Albulisque calidis] Albulæ aquæ sulfureæ, ergo et calidæ. Nullæ enim sulfureæ nisi calentes. Quod experientia ubique terrarum ostendit, et res ipsa docet. Martialis: 'Canaque sulfureis Albula fumat aquis.' 'Crudas' tamen alio loco idem appellat: 'Crudarum nebulæ quod Albularum.' Quæ appellatio videtur calori non suffragari. Plinius lib. XXXI. cap. 2. 'Albulæ aquæ vulneribus medentur. Egelidæ hæ, sed Cutiliæ in Sabinis gelidissimæ.' Vox egelidum et pro tepido ponitur, ut pro frigido. Utroque sensu usurpavit Ovidius hoc versu: 'Egelidum Borean, egelidumque Notum.' Notus tepidus, frigidus Boreas, uterque egelidus, si egelidus utrumque significat. Clare Strabo gelidas facit Albulas. Plures ibi fontes esse ait hoc nomine. Fortassean alii ex his frigidi, alii tepidi. Non possum aliter conciliare. *Salmas.*

CAP. 83. *Ad pilam folliculumque*] Non, quod follis pila non sit, sic loquitur, sed cum pila absolute dicimus, pusilla illa intelligitur, de cujus ludo Galenus scripsit. 'Campestres' vero exercitationes appellat quæ in campo Martio fiebant, ut Ner. cap. 10. *Torrent.* Folliculus est pila spiritu intenta. Martialis: 'Mitis mihi convenit ætas: Folle decet pueros ludere, folle senes.' *Sabell.*

Ita ut in extremis spatiis subsultim decurreret] Hoc est, cum levi saltatione curreret: nam veterum Asclepiadarum divina solertia, quæ ambulatio cuique morbo conveniret, subtilissime vestigaverat. Itaque alium jubebant per plana, alium per clivosa, alium brevioribus spatiis, alium longioribus ambulare: quosdam contento cursu, quosdam leni, nonnullos subsiliendo: sic ut duo vel tria exercitationis genera miscerent, ambulationem, cursum, saltum. Hujus porro (saltum dico) species multæ: in longum: in altum saliaris sive fullonius, ut Seneca appellat epistola XV. Erant et aliæ pæne innumeræ ambulationum species, quarum Hippocrates secundo et tertio de diæta, Oribasius libro VI. aliique medici passim meminerunt. *Casaub.*

Sestertio vel lodicula involutus] Qui

in campo se vel gymnasio exercebant, cætera nudi, τὴν αἰδῶ campestri tegebant: aut si corpore infirmiore erant, gausapam vel pallam, vel lodiculam, vel sabana sumebant. Itaque plurimus horum usus fuit in gymnasiis et balneis. In libris Medicorum multa hujus moris mentio: qui etiam docent, in eum usum adhiberi solitas vestes potissimum ἀγνάπτους, quæ fullonis arte non essent politæ. Ac fuere in hunc usum linteamina quædam dicta posterioribus Hebræis, Græcis, ac Latinis 'sabana.' *Casaub.* Legendum hoc loco *segestrio.* Cujacius. Varro de vita P. R. 'Hoc, quod injicitur, toral dicitur: lecticam qui involvebant, segestria appellabant.' De segestri Lucilius: 'Penula, si quæris, canteriu', servu', segestre, Utilius mihi quam sapiens.' Erat enim teges, quæ a segetibus, (ut vult Varro,) quod ex eis fieret, dicta fuit. Postea factam esse ex pellibus testatur Plautus apud Porphyrionem. Certe στέγαστρον pelles significat. Et nostrum *dormio* ἀπὸ τῶν δερμάτων. nam *dermio* veteres dicebant. *Jos. Scaliger.*

Ludere ocellatis] Subaudiendum *calculis.* Immo 'ocellati' pro ocelli, ut matulata pro matula. Sunt autem ocellati calculi in formam ocelli facti, vel oculi modo lucentes. Ita littorales lapillos oculi specie nitentes dixere. Græcis Nympharum oculi. Vocabantur capillati et umbilici iidem, quod umbilici figuram præferrent, ac velut oculi pupula lucerent. *Salmas.*

Cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros et Syros] Istos Latini delitias vocant, non quos nequissimi Græci παιδικά. Non enim semper idem sunt, puer delicatus et delitiæ. Apud Jeremiam Prophetam cap. 31. ילד שעשעים Hieronymus vertit, *puer delicatus.* Græci παιδίον ἐντρυφῶν, videturque Propheta ad delitias hoc genus alludere. De his loquitur Seneca lib. II. de tranquillitate vitæ: 'Pueros quidam in hoc mercantur procaces, et eorum impudentiam acuunt, et sub magistro habent.' Matronæ nobiles his solitæ otium suum oblectare. Dio lib. LVIII. de nuptiis Augusti et Liviæ loquens, παιδίον τι τῶν ψιθύρων οἷα αἱ γυναῖκες γυμνὰ, ὡς πλήθει, ἀθύρουσαι τρέφουσι. Quod ait Dio nudos solitos haberi, intellige nudos a veste; nam alias multo auro gemmisque exornabantur. *Casaub.*

Nam pumilos] Inter ministeria magnatum nani et nanæ semper fuerunt. Fuerunt autem pumili non solum natura, sed et cura atque institutione. Mangones enim ut efficerent nanos, conclusos alebant in arca pueros, et fasciis revinctos. Vide Longinum περὶ ὕψους. *Idem.*

Distortos, et omnes generis ejusdem] Postea luxus invexit consuetudinem quærendi distortos et quocunque modo prodigiosis corporibus insignes. Hi maxime placebant et in pretio erant. Quintil. declamat. CCXCVIII. item institut. lib. II. c. 5. Appellatione distortorum continentur et spadones. Et affines istis naturæ ludibriis, ἀνθρώποις οὐκ ἀνθρώποις, ut appellantur ab Athæneo, sunt fatui, quos jam olim proceres domi alere soliti, sapientibus eo nomine reprehensi. Seneca epistola I. *Idem.*

Ut ludibria naturæ malique ominis abhorrebat] Exhibuit tamen adolescentulum Lucium bipedali minorem, librarum septendecim, ac vocis immensæ, supra c. 43. At quæ male ominari credebantur, ea eripere potius oculis hominum studebant. Quod de androgynis ex Livio constat.

CAP. 84. *Nisi meditata et composita oratione*] Imo etiam e libello nonnunquam habebat: ut elegantissimam illam apud Dionem lib. LIII. quam, de deponendo imperio, in Senatu dixit.

Deficeret] Codex Salmas. *deficeretur.*

Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia] 'Recitare' igitur est de scripto pronunciare. Plin. Ep. 17. lib. VII. 'At horum recitatio usu jam recepta est: num ergo culpandus est ille qui cœpit? Quanquam orationes quoque et nostri quidam et Græci lectitaverunt.' Idem Plinio lectitare quod recitare. Infra capite 89. 'Recitantes benigne et patienter audivit: nec tantum carmina et historias, sed et dialogos.' Nempe minus usu recepta ac minus probata erat orationum et dialogorum recitatio, quam carminum et historiarum. Id quod Plinii quoque tempore obtinuisse, eadem epistola fidem facit.

Dabatque assidue phonasco operam] Phonasci qui fuerint, discere licet ex Varrone, cujus hi versiculi apud Nonium exstant: 'Phonascus sum, vocisque suscitabulum, Cantantiumque gallus gallinaceus.' Ita enim lego, cum hactenus scriptum fuerit *Phonicia*, vel *Fœnicia*. Pro *vocis* etiam rescribo *vocisque*, ut sit versus Iambicus. *Boxhorn.*

Cap. 85. *Rescripta*] Nomen est operis conditi ab Augusto: in quo rescribebat Bruto ad ea quæ ille scripserat de Catone Uticensi. Fuit autem Cato Bruti avunculus, idemque socer. *Beroald.*

De vita sua] Sic et Tiberius commentarium de vita sua scripsit. Inf. Tib. c. 61. et Domit. c. 20. Scripsit et Claudius de vita sua octo volumina. Inf. Claud. c. 41. Idem Hadrianus, M. Aurelius, et Septimius Severus factitarunt, si Spartiano et Lampridio credimus. Nam de Augusto testatur etiam Ulpian. lib. I. de cadaveribus punitorum his verbis, 'Corpora eorum, qui capite damnantur, cognatis eorum neganda non sunt, et id se observasse Divus Augustus lib. X. de vita sua scribit.' Sed et Macer J. C. leg. duodecima de re militari, verba ex Disciplina Augusti citat. Ut præter opera hic commemorata, de disciplina quoque militari scripsisse videatur. *Torrent.* Etiam libros Epistolarum Augusti exstitisse, Gellius, Quintilianus, et Macrobius indicant.

Poëticam summatim attigit] Sic, 'panis summatim fermentatus,' apud Marcellum Empiricum. Glossarium, ἀκροθιγῶς, *summatim, carptim. Casaub.* Capite 89. 'plane Poëmatum quoque non imperitus.'

Sicilia] Scripsit forte id opusculum in memoriam rerum gestarum in Sicilia adversus Sextum Pompeium, quo Siciliæ descriptio continebatur. *Beroald.*

Quæ fere tempore balinei meditabatur] Ita soliti nonnumquam veteres. Plinius Junior Ep. 14. lib. IV. 'Accipies cum hac epistola hendecasyllabos nostros: quibus nos in vehiculo, in balineo, inter cœnam oblectamus otium temporis.' At de avunculo idem Ep. 5. lib. III. 'In secessu solum balinei tempus studiis eximebatur: quum dico balinei, de interioribus loquor: nam dum distringitur tergiturque, audiebat aliquid aut dictabat.'

In spongiam] Augustus, significare volens se spongia deletili delevisse Ajacem, suam tragœdiam, dixit festiviter, 'Ajacem in spongiam incubuisse:' alludens ad Ajacis obitum, qui gladio incubuit, furore in mortem præcipitatus, cum superatus fuisset ab Ulysse in armorum judicio. *Beroald.*

Cap. 86. *Elegans et temperatum*] In D. Augusti Epistolis elegantia orationis neque morosa, neque anxia, sed facilis hercle et simplex. Gellius. Augusti prompta ac profluens, quæ deceret principem, eloquentia fuit. Tacitus.

Cacozelos] Κακόζηλον, id est, mala affectatio, per omne dicendi genus

peccat. Nam et tumida, et exilia, et prædulcia, et abundantia, et arcessita, et exsultantia, sub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον vocatur quidquid est ultra virtutem, quoties ingenium judicio caret, et specie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera cum vitentur, hoc petitur. Quintilianus.

Antiquarios] Molestius culpatiusque esse arbitror, verba nova, incognita, inaudita dicere, quam vulgata et sordentia. Nova autem videri dico etiam ea, quæ sunt inusitata et desita, tametsi sunt vetusta. Est adeo id vitium plerumque seræ eruditionis, quam Græci ὀψιμαθίαν appellant, ut quod nunquam didiceris, diu ignoraveris, cum id scire aliquando cœperis, magni facias quo in loco cumque et quacumque in re dicere. Gellius.

Exagitabat nonnunquam Mæcenatem suum] Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo: 'Amne silvisque ripa comantibus, vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remi iciant hortos? Quid si quis fœminæ cirro crispatæ labris columbatur? Incipitque suspirans, et cervice lapsa fanatur.' Senec. Epist.

Cujus μυροβρεχεῖς, ut ait, cincinnos usquequaque persequitur] Falluntur interpretes, qui verba Suetonii ita accipiunt, quasi in oratione Mæcenatis vocem Græcam μυροβρεχεῖς reprehenderit: nam contra ea voce ipse Augustus more suo usus est, ad exprimendum genus dicendi Mæcenatis. Solens, inquam, fecit more suo Augustus, quod Græco verbo uteretur. *Casaub.* Μυροβρεχεῖς, id est, *unguentis delibutos.*

Et imitando per jocum irridet] Augustus quia Mæcenatem suum noverat esse stylo remisso, molli, et dissoluto, talem se in epistolis, quas ad eum scribebat, sæpius exhibebat: et contra castigationem loquendi, quam alias ille scribendo servabat, in epistola ad Mæcenatem familiari, plura in jocos effusus subtexuit: 'Vale mel gemmeum Medulliæ, ebur ex Hetruria, laser Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, iaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum Italiæ, καὶ ἵνα συντέμω πάντα, μάλαγμα mœcharum.' Macrobius.

Sed nec Tiberio parcit] Hunc nempe ut antiquarium, Mæcenatem ut κακόζηλον, reprehendens. *Torrent.*

Tuque dubitas Cimberne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi] Cimber hic ille est rhetor antiquarius, in quem lusit Virgilius epigrammate eo quod hodieque extat in Catalectis. Veranium quendam laudant sæpe Festus, Macrobius, alii, in explicatione verborum antiquorum. Illi non male conveniat quod hic de eo Augustus innuit. Lepidissime vero Augustus irridet Antonium, deliberare eum dicens, utrum debeat ad imitandum sibi proponere Cimbrum Anniumve, an Asiaticos oratores: cum et horum et illorum diverso genere vitiosa sit ἡ ἰδέα τοῦ λόγου. Quare neutrum horum in deliberationem venire debuit. *Casaub.*

Excerpsit ex Or. Cat.] Sallustius priscorum, Catonisque verborum fuit affectator, ideoque hoc epigrammate noto incessitur: 'Et verba antiqui multum furate Catonis Crispe, Jugurthinæ conditor historiæ.' Sed de Originibus Catonis sic inquit Marc. Tullius in Bruto: 'Jam vero Origines ejus, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ habent?' *Beroald.*

An potius Asiaticorum oratorum] Antonius in Græcia et corpus ad militares labores, et linguam ad dicendum exercitationibus instruxit: æmulatus

est autem Asiaticum dicendi genus, maxime tum florens, vitæque ejus fastuosæ et inflatæ, ac inani elatione, inconstantique ambitione plenæ consentaneum. Plutarch.

Et quadam epistola Agrippinæ neptis ingenium collaudans] Hæc est Agrippina M. Vipsanii Agrippæ et Juliæ filia, Augusti neptis. Hujus Agrippinæ ex Cæsare Germanico filia fuit altera Agrippina Claudii uxor, Augusti vero proneptis, non neptis. *Casaub.*

Cap. 87. *Ad Kalendas Græcas*] Per contrarium non ineleganter ita dicere possemus: 'Ad neomenias Latinas.' *Beroald.*

Contenti simus hoc Catone] Qui seculum suum vituperabant, dicere soliti, 'Jam nullus Cato.' nam Cato non hominis nomen, sed ipsius virtutis esse, propter ejus viri præstantiam, videbatur. Augustus vero, qui tales voces non nimis libenter audiebat, quando aliquos non sapientissimos, et quorum mores non probatissimi, vel in Senatum legebat, vel Senatui, aut tribubus commendabat, dicere solebat, 'Contenti simus hoc Catone.' Idem dictum postea ab eo in epistolis ad alia quoque translatum, cœptumque usurpari, quoties, ut ait Suetonius, hortari voluit ferenda esse præsentia, qualiacunque sint. Eadem sententia proverbii Græci, ἂν μὴ παρῇ κρέα, τῷ ταρίχῳ στερκτέον. *Casaub.* Non est intermittendus sermo Augusti, quem Catonis honori dedit. Venit forte in domum, in qua Cato habitaverat: dein Strabone in adulationem Cæsaris male existimante de Catonis pervicacia, ait: 'Quisquis præsentem statum civitatis commutari non volet, et civis, et vir bonus est.' Satis serio et Catonem laudavit, et sibi, ne quis affectaret res novas, consuluit. Macrobius.

Velocius quam asparagi coquantur] Nempe asparagi summa, priusquam durescant, leviter coquuntur, tantum ut cruditas absit. Dicitur autem asparagus, quod qui sunt in his præcipui, non seruntur, ut Athenæus dixit. Confine huic proverbio, Ἀφύα ἐς πῦρ *Aphya ad ignem*, apud eundem Athenæum. Nam Aphya piscis genus molle ac tenerum, quod admotum igni protinus decoquitur. *Erasmus.*

Et pro stulto baceolum] Non est rejicienda lectio plurium exemplarium, *bateolum*. In ore infantium frequens vocula est ba vel bat aut bad. Inde multæ voces fictæ per ὀνοματοποιΐαν, partim ad exprimendam infantiam, partim ad alia vitia denotanda pueritiæ affinia. Hujus generis sunt apud Græcos βάζειν, βαβάζειν, et βάβαξ ὁ φλύαρος, ut exponunt veteres Grammatici: item βαμβαίνειν, et Bambalio apud Ciceronem: et βάττος, unde βαττολογία et βατταρίζειν. Inde ergo vox Augusti 'bateolus' vel a βάταλος licentius, ut a principe, deducta, vel nata in cœlo Romano, aut ab ipso Augusto conficta per μίμησιν, vel ab aliquo veteri comico: nam et Nævius ab eadem origine 'buttubata' pro nugatoriis posuit. vide Festum. Sunt et in lingua Gallica similiter ὀνοματοπεποιημέναι voces, *badin*, *babouin*, *baveur*, *bavard*, aliæque. *Casaub.*

Pro pullo pulleiaceum] Probo *pulleiaceum* pro pullum, ut de colore intelligatur. Sed fortasse melius scriberetur *pullaceum*. Alioquin si *pulleiaceum* legatur, non abhorreremus ab eorum sententia, qui pulleium legunt. Sic enim pulleiaceum pro pulleio dixere, ut betaceum dixere pro beta. *Salm.*

Pro cerito] 'Morticinus' erat convicium in tetros exsangui facie homines. Attici vocabant ejusmodi Δημητριακούς. Et Δημήτηρ ἡ αὐτὴ τῇ Ἐριννύι. Latini id interpretati sunt Cereritos, postea Cerritos. *Jos. Scaliger.*

Vacerrosum] Vacerram Verrius et alii complures vocari dicunt stipitem, ad quem equos solebant religare. Ateius vero philologus maledictum

hoc nomine significari magnæ acerbitatis, ut sit vecors et vesanus. Festus.

Et betissare, pro languere, quod vulgo lachanissare dicitur] Legitur in veteri Glossario *vacillant*, *λαχανίζουσι, βαμβαίνουσι*. *Casaub*. Catullus : 'Languidior tenera cui pendens sicula beta.' *Λάχανον* olus, atque herbam omnem quæ edundo sit, significat. De quo ad Horat. l. I. Sat. 6. 'lachanique catinum.' Et sane languidum pro molli atque effœminato dici sæpius observavi. *Torrent*. In V. C. *betizare* et *lachanizare*, quod non improbo, ut colaphizare. Et notandum quod ait Isidorus, ante Augusti tempora *y* et *z* non fuisse in usu apud Romanos. Ergo ante Augustum dicebant Latini lachanissare, a *λαχανίζειν*, ut comassari a *κωμάζειν*, pitissare a *πυτίζειν*. Sub Augusto receperunt literam Græcam *ζ*, et dicere cœperunt, lachanizare, colaphizare, et similia. *Salmas*.

Non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes litteras in alterum transfert: sed ibidem statim subjicit, circumducitque] Exemplo, ex Augusti epistola deprompto, res clarior fiet :

Nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis ju-
(*cunde*
egimus. Lusimus enim per omnes
dies, forumque aleatorium calefeci-
(*mus.*
Frater tuus magnis clamoribus
rem gessit, &c.

Hæc vera est Augusti scriptura, quæ cum verbis Suetonii, et iis, quæ ex Ancyrano monumento alibi producimus, omnino congruit. A consuetudine enim vulgo in scribendo recepta, et nobis adhuc retenta, recessit Augustus, ac contrariam plane viam ingressus est. Vulgo a fine versus ad alterius initium abundantes litteras transferre mos erat. Ea divisio immanis, et nimia, et lectoribus molesta visa Augusto, ac iccirco improbata est. Ipse vero eisdem illis litteris statim ibidem in fine versus sequentis locum fecit, atque ita eas circumduxit, ut a reliquis non divisæ aut avulsæ, sed cum iis quam proxime cohærere viderentur. *Boxhorn*.

CAP. 88. *Legato consulari*] Aut qui sub consule erat, aut, quod magis placet, qui consularem provinciam vicario nomine administrabat. *Sabell*.

Cujus manu ixi pro ipsi scriptum animadverterat] Severe quidem Augustus: sed tamen quid isti in mentem venerat ut *x* pro *ps* scriberet? An fuit insanus novitatis amor? Nam ad Augusti fere tempora ignorata *x* litera fuit, si fides Isidoro : quod etsi merito suspectum, tamen inter legitimas literas Romanas a plerisque tum non habitam certum est. Varro, 'Litterarum partim sunt et dicuntur, ut A et B, partim dicuntur et non sunt, ut H et X : partim sunt neque dicuntur, ut Φ, Ψ.' Ideo, ut Victorinus ait, 'Nigidius in suis libris ea littera non est usus, antiquitatem sequens.' *Casaub*.

B pro a] Sic, cum *vertex* scribere vellet, hæc litterarum structura sequebatur: *xfsufy*. At Cæsar Julius quartam elementorum litteram, id est, *d* pro *a* et perinde reliquas commutavit. Ei vertex sic scribendum fuit : *zhuxhua*, si modo et ipse, finito semel Alphabeto, litteras geminavit. Vide in ejus vita caput 56.

CAP. 89. *Magistro dicendi usus Apollodoro Pergameno*] Pergamus Apollodoro Rhetore clara est, qui artis præcepta conscripsit, et sectæ Apollodoreæ autor fuit, si qua tamen ea est. Maxime extulit eum amicitia Augusti Cæsaris, quem dicendi arte instituit. Strabo.

Eruditione varia repletus Sphæri] Legendum ex vestigiis veteris codicis, *eruditione varia repletus, ut Arei philosophi filiorumque ejus Dionysii et Nicanoris contubernium.* Nam membranæ non habent *iniit*. Et Sphærus ille philosophus nihil ad Augus-

tum. *Salmas.*

Arei philosophi] Magna hunc existimatione in Augusta domo fuisse, patet ex illis Senecæ verbis, in Consol. ad Marciam: 'Livia se consolandam Areo Philosopho viri sui præbuit, et multum eam rem profuisse sibi confessa est. Plus quam pop. Rom. quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat.' Deinceps orationem repræsentat, quam apud Augustam habuisse eum, consentaneum putat.

Delectabatur etiam comœdia veteri] Divinitus ab Aristotele dictum est, partem turpitudinis esse, id quod est ridiculum: ὅτι τὸ γελοῖον μορίον τοῦ αἰσχροῦ ἐστι. Propterea in veteri comœdia, dicta inusitata et obscœna, cavillationes bonorum, singulorum contumeliæ, imitatio vel factis vel verbis, sententia perversa, ideoque inexspectata, risum maxime expressit: cujus segetem largissimam Aristophanes suppeditat: qui non modo Plautum, sed quoscunque hac in parte superavit, et plenissime omnes τοῦ γελοίου figuras expressit. Novæ autem rex et princeps fuit Menander, cujus expressa effigies est Terentius. *Heinsius.*

Eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos] Hæc fuit olim consuetudo virorum magnorum, qui in rebus agendis ea exercebant, quæ prius in umbra et otio legerant, et didicerant. Hujusmodi tabellas, qualem etiam Polybius Demetrio Seleuci F. fugam ex urbe meditanti, atque in ipso rei articulo cessanti, increpiturus misit, Græci πιττάκια vocant: estque ea vox non infrequens in libris prudentum, et aliorum scriptorum Græcorum ac Latinorum. Petronius Arbiter: 'Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ: quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM.' *Casaub.*

Q. Metelli de prole augenda] Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur, liberorum creandorum caussa: extat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam, in Senatu recitavit. Florus.

Rutilii] P. Rutilius Rufus est ex veteribus Jurisconsultis, P. Mucii discipulus, qui Consul fuit cum M. Manilio, et Asiæ Proconsul, ut est in l. II. D. de origine jur. vel si Asconio credimus in Divin. Asiæ proconsulis quæstor, aut legatus, ut scribit Livius libro LXX. Hic etiam Rutilius rerum Romanarum historiam scripsit, auctoribus Athenæo et Velleio. Scripsit et de vita sua libros aliquot, quorum sæpe auctoritate Charisius utitur, et oratores complures. *Cujacius.*

Ne modo ædificiorum] Trajanus, si Sex. Aurelio credimus, ad pedes LX. reduxit. Ulpianus l. I. De operis novi nunciatione, scribit, si quid contra leges edictave Principum quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiat, 'novum opus nunciari posse.' Adde et Plinium l. XXXV. cap. 14. *Torrent.* Augustus, ut ruinæ caverentur, edixit ne novum ullum ædificium ad viam publicam factum ultra LXX. pedes attolleretur. Strabo.

Ingenia sæculi sui omnibus modis fovit] Ad Trajanum (sæpe enim hunc cum Augusto comparamus) Plinius: 'Quem honorem dicendi magistris, quam dignitatem sapientiæ doctoribus habes? Ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia, quæ priorum temporum immanitas exiliis puniebat, quum sibi vitiorum omnium conscius princeps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentia relegaret.'

Recitantes] Sicut olim Virgilium recitantem aliquot Æneidos libros benigne una cum Octavia sorore audi-

visse fertur. *Beroald.*

Sed et orationes et dialogos] Adi, si lubet, ad cap. 84.

Nisi et serio, et a præstantissimis offendebatur] Norat hunc animum Cæsaris Ovidius, cum caneret, 'Denique Cæsareo, quod non desiderat ipse, Non caret e nostris ullus honore liber.' Idem Poëta alibi factum suum defendit, quasi excusatione opus esset, quod toties Augusti laudes attingeret, 'Ipse pater patriæ (quid enim civilius illo?) Sustinet in nostro carmine sæpe legi. Nec prohibere potest: quia res est publica Cæsar, Et de communi pars quoque nostra bono est.' *Casaub.*

Nomen suum commissionibus obsolefieri] 'Committere' est duos pluresve in certamen conjicere. Nec solum de athletis, aut gladiatoribus, sed de mimis etiam, oratoribusque, ac Poëtis dicitur. Et nove quidem, sed venuste Ulpianus lege I. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, 'cum arietes vel boves commisisset,' absolute, pro concertassent. Hinc ergo 'commissiones' apud Plinium lib. II. cap. 7. ac Suetonium hic; monitos enim ab Augusto Prætores scribit, ne super iis, quæ ad ipsum pertinerent, Poëtæ temere committerentur. Simile verbum 'componere.' Unde 'compositiones gladiatorum' apud Ciceronem lib. II. epist. *Torrent.* Committebant autem, vel in loco privato, hoc est, in auditorio, vel in loco publico, puta odeo, theatro, amphitheatro, basilicarum aliqua, vel Atrio libertatis, aut similibus locis. De his commissionibus loquitur Tranquillus, maxime de iis quæ in theatro vel amphitheatro: nam hæ sunt quæ pertinuerunt ad curam Prætoris, qui ludis præerat. Observandum est, commissiones opponi a Suetonio seriis scriptis. Sic prorsus in Plinii Panegyrico commissionibus seria carmina opponuntur. *Casaub.*

CAP. 90. *Circa religiones talem accepimus*] Religio Latinis dicitur et θρησκεία, sive pietas, et ὀττεία, sive meticulosa observatio eorum quæ a Diis prædici videbantur. De Augusti pietate erga Deos indicavit supra, cum de ejus pontificatu scriberet. Nunc de ejusdem ὀττείᾳ, sive superstitione, agit. *Idem.* *Circa Religiones*] Cod. Salmas. *relegiones*, et ita semper. Cicero religionem dictam volebat a relegendo, teste Lactantio Divin. Institut. libro IV. capite 28.

Ut semper et ubique pellem vituli marini circumferret] Magicæ hujus vanitatis et persuasionis ineptæ, quæ olim mentes omnium tenuit, testes, præter Plinium et Spartianum in Severo, Plutarchus Symposiac. libro V. problemat. 9. ubi eadem vis inesse et ficis traditur: Geoponicorum auctor lib. I. cap. de grandine, et in simillimo argumento Palladius lib. I. c. 35. *Casaub.*

Abditum et concameratum locum] Duo codd. *concavernatum*. Verbum quidem insolens, sed non indignum Suetonio, et rei de qua agit aptissimum. sic enim de fulmine Plin. lib. II. c. 55. 'Neque unquam quinque altius pedibus descendit in terram. Ideo pavidi altiores specus tutissimos putant.' *Torrent.*

Ut supra diximus] Cap. 29.

CAP. 91. *Neque aliena de se neglegebat*] Sic olim solitum fieri ab hominibus superstitiosis: non enim tantum ad sua somnia attendebant, sed etiam aliena de se. Ex ea superstitione ortus mos, ut qui de republica aliquid somniassent, id susque deque non haberent, sed notum omnibus facerent, vel præconis voce, vel proposito pittacio, quo id contineretur. Qua de re Artemidorus lib. I. cap. 2. *Casaub.*

Amici somnio monitus] Cornu, cui Brutus præerat, impulsis hostibus castra Cæsaris cœpit. Nam ipse Cæsar, etiamsi infirmissimus valetudine erat, obibat munia ducis, oratus eti-

am ab Artorio medico ne in castris remaneret, manifeste denunciatione quietis territo. Velleius.

Cultores abduci] Tanquam Augustus non amplius coleret Capitolinum Jovem, sed Tonantis tantummodo cultor factus esset. *Beroald.*

Tonantem pro janitore] Ac si Jupiter Tonans, cui ædem dedicaverat, loco janitoris foret Capitolino Jovi. Janitores autem more veterum catena vincti januam servabant: quod Tranquillus docet in libello de Grammaticis et Rhetoribus, scribens Volcatium ostiarium fuisse in catena more veterum. Et ab Ovidio dictum: 'Janitor indigne longa religate catena.' *Id.*

Tintinnabulis fastigium ædis redimivit, quod ea fere januis dependebant] Tintinnabula videbantur implere janitoris Tonantis officium, qui pro januis excubabat. *Idem.* In ædibus magnatum amplis et spatiosis usus tintinnabulorum fuit. Dio ait illis usos *τοὺς τὰς συνοικίας νύκτωρ φυλάσσοντας*, hoc est, custodes insularum et vastarum ædium, quas habuere Romani proceres. Glossarium, *Insula*, *νῆσος*, *συνοικία*: sed et ad alia utebantur. *Casaub.*

Cavam manum asses porrigentibus præbens] Gestu plane et more mendicorum: ita enim oportuit ad exorandam Nemesim. Eam Deam formidabant, ut comitem perpetuam rerum lætarum, *καὶ ὑπερόγκων*. Quare ut ejus tela effugerent, ipsi sibi propriæ felicitatis quasi cumulum diruebant. Multa Plutarchus de hac veterum opinione philosophatur, et in Camillo, et in Æmilio Paulo, et in Apophthegmat. et alibi. Propterea quæ supra modum læta erant, ea rerum tristissimarum mentione temperabant: sic triumphantibus a tergo astabat in eodem curru servus publicus, qui coronam illam auream immensi ponderis et amplitudinis sustinebat, et simul attendere triumphantem ad ultimi supplicii instrumenta currui appensa jubebat. Non alia ratio est, cur Augustus Urbis et Orbis dominus mendici personam semel in anno assumeret. Ideo notat Suetonius 'de cava manu.' Item Dio, *ὡς καὶ προσαιτῶν*. Hominibus liberis et honestis cavare manum, etiam cum aliquid acciperent, probro vertebatur. Et Ruffini, præfecti prætorio Orientis sub Honorio, manus post ejus cædem per novam Romam ita formata, ludibrii causa, est circumlata. Et de avaritia Atheniensium exstat proverbiale dictum Græcorum: *Τὴν χεῖρ' ὑπίσχει καὶ ἀποθνήσκων Ἀττικός*. *Atheniensis vel moriens cavat manum.* Idem.

Cap. 92. *Auspicia, et omina*] Auspicia ad aves referuntur, quorum duo sunt genera: unum ad oculos, alterum ad aures pertinens: ad oculos, scilicet volatus: ad aures, vox avium. Dicta autem sunt auspicia, quasi avium spicia: hoc est, ab avium inspectione: sicut auguria, quasi avium garia, ab avium garritu, et voce. Omina vero ad voces hominum referuntur: quæ majores nostri, ut inquit Cicero, 'quia valere censebant, idcirco omnibus agendis, Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset, præfabantur.' *Beroald.* Scripsit et Suetonius librum de ominosis verbis, ut Torrentius in dedicatione notarum suarum testatur.

Si mane sibi calceus] Augustus lævum prodidit sibi calceum inductum præpostere, quo die seditione militari prope afflictus est. Plinius.

Sed et ostentis movebatur] Ostentum est, quod præter consuetudinem apparet, veluti, si videatur cœlum ardere, aut spectrum aliquod se ostendat. Portentum, quod porro et diutius tendit, et futurum postea aliquid indicat. Prodigium, quodcunque ante prædicit. *Popma.*

In compluvium Deorum Penatium transtulit] Penatium et larium sedes in privatis ædibus non una: coleban-

tur maxime in foro: item in cubiculo. Sæpe in aliqua parte atrii: puta in compluvio (quod videtur idem esse atque impluvium apud Vitruvium lib. XI. c. 4.) vel in porticu compluvio adjuncta. *Casaub.* Deorsum, quo impluebat, impluvium dictum: et sursum, qua compluebat, compluvium, utrumque a pluvia. *Varro.*

Deorum Penatium] Romæ templum monstratur, non procul a foro situm, ibi positæ sunt Trojanorum Deorum imagines, cum inscriptione DENATES, quæ Penates significat. Prisci enim homines, quum P nondum esset inventum, hujus literæ vim per D mihi videntur expressisse. Sunt autem duo juvenes sedentes cum hastis, quas seorsum alter ab altero tenet, artificii antiqui opus. Aiunt Æneam, qui arcem Trojanam in suam potestatem redegerat, ex adytis sacra magnorum Deorum (id est, Penatium) et Palladium, quod adhuc supererat, abstulisse, secumque in Italiam deportasse. Dionys. Halicarn.

Ne aut postridie nundinas quoquam proficisceretur] Dies cujusque mensis dividebant Romani bifariam: erant Nonæ, Idus, Kalendæ. Erant præterea nundinæ, ut in nostro mense hebdomades. Observatum autem est publico more, ut dies postridie Nonas, Idus, Kalendas, atri haberentur, ἀνέξοδοι καὶ ἀνεκδήμητοι. Quod docent nos, præter veteres Grammaticos, Ovidius, Livius, Plutarchus, alii. Augusti vero propria superstitio fuit, ut etiam postridie nundinas diem haberet infaustum et inominatum. Quare? fortasse ab eventu, quia aliquoties erat expertus res postridie nundinas inceptas non vertisse bene: vel ad imitationem superioris observationis hoc ab eo excogitatum, ut est superstitio ingeniosa et solers. Videtur autem et nundinarum dies parum utilis rebus inchoandis habitus. Ideo quoties in Kalendas Januarias incidebant, intercalatione extra ordinem συνέμπτωσιν illam pontifices declinabant. Caussa ejus persuasionis fortasse fuit, similitudo nominum in diebus novendialibus (qui mortuis sacri erant, ideoque atri) et nundinalibus. Propter eandem rationem puto et nonas Augustum in seriis rebus inchoandis devitasse: nam nonæ, nundinæ, et novendial indidem, etsi diversa ratione, dicuntur. *Casaub.*

Aut nonis quidquam rei seriæ inchoaret] An quod Nonarum tutela Deo careat, ut ait Ovidius, quum Idus Jovi, Kalendæ Junoni sacratæ sint? Illa autem δυσφημία nominis etiam Maleventum in Beneventum mutavit. *F. Ursin.*

CAP. 93. *Peregrinarum cæremoniarum*] Licet innumeræ gentes in urbem venerint, quibus omnino necesse est colere Deos patrios ritu domestico, nulla tamen peregrina sacra hæc civitas est æmulata, ita ut publice ea sint recepta: sed etiam si qua sacra, oraculis jubentibus, in Remp. introducuntur, suis ritibus cives ea colunt, rejectis omnibus fabulosis superstitionibus. Dionys. Halicarn. Pulchre apud Livium lib. XXXIX. Posthumius Consul oratione, qua Bacchanalium turpitudines exponit: 'Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque foro, circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent?'

Veteres ac præceptas] Quam jam mente atque animo vel ob aliorum præstantium virorum exempla, vel ob alias rationes præcepisset. *Torrent.* Supra capite 31. 'Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paullatim abolita restituit.'

Namque Athenis initiatus] Satis constat, Hadrianum, M. Antoninum, aliosque principes, qui sibi hunc honorem deferri voluere, non diversis vi-

cibus initia suscepisse, et in sacrarium intimum admissos esse, sed uno eodemque tempore utrisque participasse, τοῖς μυστικοῖς καὶ τοῖς ἐποπτικοῖς. Non enim soli Demetrio hoc indulserunt Athenienses, τὸ ἅμα μυηθῆναι καὶ ἐποπτεῦσαι. *Salmas.*

De privilegio sacerdotum Atticæ Cereris] Sacra Cereris summa majores nostri religione confici cæremoniaque voluerunt: quæ cum essent assumta de Græcia, et per Græcas semper curata sunt sacerdotes, et Græca omnia nominata: sed cum illam, quæ Græcum illud sacrum monstraret, et faceret, ex Græcia deligerent, tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut Deos immortales scientia peregrina et externa, mente domestica et civili precarentur. Cicero. Sacra pro civibus civem facere voluerunt, id est, Græcam, quæ sacrum illud faceret, jure civitatis donarunt.

Et quædam secretiora proponerentur] Epoptas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspendio cognitionis ædificent, atque ita tantam majestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem. Sequitur jam silentii officium; attente custoditur quod tarde invenitur. Cæterum tota in adytis divinitas, tot suspiria epoptarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri virilis revelatur. Tertullianus.

Concilio] Cod. Salm. *consilio*. Tib. c. 18. ‘nihil non de consilii sententia egit.’

Sed et Caium nepotem collaudavit] Augustum aliter sensisse, neque ita a religione Judæorum abhorruisse, cum alia plurima declarant, quæ de ejus in illam gentem indulgentia narrant Philo et Josephus, tum illud unice, quod legatione ad Caligulam refert idem ille Plato Ἰουδαΐζων· Διετάξατο ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεῖς ὁλοκαύτους τῷ ΥΨΙΣΤΩι ΘΕΩι καθ’ ἑκάστην ἡμέραν, αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται. ἄρνες εἰσὶ δύω, καὶ ταῦρος, τὰ ἱερεῖα οἷς Καῖσαρ ἐφήδρυνε τὸν βωμόν. *Casaub.*

Quod Judæam prætervehens, apud Hierosolymam non supplicasset] Pessime de ipsa urbe Hierosolyma gentes opinabantur. Cicero pro L. Flacco: ‘At Cn. Pompeius, captis Hierosolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter, quod in tam suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit.’ Cæterum, de religione Judæorum identidem ethnicorum judicia variant. Plin. lib. XIII. c. 4. ‘Judæa gens, contumelia numinum insignis.’ At Tacitus, quasi dedita opera Romanos suos stultitiæ damnaturus, sic scribit Histor. V. ‘Judæi mente sola, unumque numen intelligunt. Profanos, qui Deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant. Summum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum.’ Idem hæc Tacitus profert, qui paullo post, ‘Rex’ inquit, ‘Antiochus demere superstitionem, et mores Græcorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret Parthorum bello prohibitus est.’ Ita, dum publico favet errori, secum ipsa dissidet impietas.

CAP. 94. *Tacta de cœlo parte muri*] Nomina fulminum a Cæcinna ponuntur ista. Ait esse postulatoria, monitoria, pestifera, fallacia, deprecanea, peremtalia, attestata, atterranea, obruta, regalia, hospitalia, auxiliaria. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: quorum significatio regnum civitati minatur. Seneca.

Pæne ad exitium sui cum pop. Rom. belligeraverant] In Veliternos veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum; et muri dejecti, et Senatus inde abductus: jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim, deprehensus esset, usque ad mille pondo clariga-

tio esset: nec prius, quam ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. Livius. Pro *Velitrini*, ut Livius, sic Cod. Salmas. habet *Veliterni*.

Regem pop. Rom. Naturam parturire] Idem e libris Sibyllinis creditum fuisse, et quidem eo nasciturum tempore, quo Ægyptus in Romanorum potestatem venisset, probat certissimus auctor Cicero lib. I. epist. ad Lentulum, et lib. II. de Divinat. Verum illum orbis terrarum Regem ac Dominum fuisse JESUM CHRISTUM, etiam adversariorum testimoniis convincitur. *Torrent.*

In Asclepiadis Mendetis Θεολογουμένων *libris lego*] Ægyptius is fuit ex Ægyptiaco nomo sive præfectura, quæ ab urbe præcipua, Mendete, Mendesia dicebatur. Erat quidem universa Ægyptiorum religio fœda, stulta, et ridicula: sed enim nihil tota Ægypto monstrosius infamia Mendesiorum: qui, hircum pro numine colentes excellentissima forma, mulieres illius libidini substernere soliti: atque ut prurigæ boni, cessantem lege naturæ bestiam, proh fidem hominum! contra naturam instigare. Nota res est ex Herodoto, qui testis oculatus fuit, Pindaro, Strabone, Plutarchi Gryllo, Aristide rhetore, aliis. Hanc suorum irreligiosam religionem defendens Asclepiades, in libris Θεολογουμένων, non usque adeo miram videri illam ἀθέμιτον μίξιν debere dicebat, cum ex tali concubitu ortos maximos viros historiæ testentur. In hoc album referebantur ab illo, cum ex fabulari historia multi, tum ex vera aut verum professa, Alexander, Scipio, et hic Augustus. Libri ab Asclepiade scripti index, ni fallor, fuit Mendetis θεολογούμενα. quasi aliquis Latine dixerit, 'De Diis qui Mendete coluntur, et religionis eorum ritibus vel caussis.' Amant Græci librorum suorum titulos ita concipere, ut Artemidorus, qui Γεογραφούμενα scripserat, Nicander Ἑτεροιούμενα, et ante omnes Aristoteles, qui Θεολογούμενα. *Casaub.*

Cum ad solenne Apollinis sacrum media nocte venisset] Factum mense Novembri anno U. C. DCXC. Sed cur media nocte in templum venit Atia? Quia sacrorum publicorum caussa interdum ita opus facto. Vide cap. 78. Censorinus: 'Romani a media nocte ad mediam noctem diem esse existimaverunt: indicio sunt sacra publica, et auspicia etiam magistratuum: quorum si quid ante medium noctis est actum, diei qui præteriit adscribitur: si quid autem post mediam noctem et ante lucem factum est, eo die gestum dicitur qui eam sequitur noctem.' Fallitur qui de pervigilio quodam Apollinis hanc historiam interpretatur: ubi enim lectum, Apollinem pervigilio cultum? Præsertim apud Romanos, qui nocturna sacra paucissima admiserunt, διαπαννυχιασμοὺς Græcorum, et nocturnas pervigilationes abominati, ut et Dionysius Halicarnass. fatetur in secunda historia, et Cicero scribit de Legib. libro II. Sed demus fuisse aliquod pervigilium Apollinis, non tamen propterea concedam de eo hic agi. Non enim media nocte, ut facit Atia, sed prima luce περὶ λυχνῶν ἀφὰς, hora lucernari, ut vocat Augustinus, in templum erat veniendum. Jam quid absurdius dici potest quam pervigilium fuisse, in quo matronæ aut omnes aut pleræque omnes dormiant? *Idem.*

Purificasse se] Concubitus polluit religionem, et, ut ait Tibullus: 'Discedat ab aris, Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus.' *Beroald.*

Eximi] Cod. Salmas. *exigi.*

Publicis balineis] Publica et gratuita balnea XII. P. Victor agnoscit Romæ fuisse; omitto alia publica, quæ meritoria licet agnominare. Sed ideo tam multa balnea Romæ, quia assidua lavatio, et quotidie de more

lavabant, ituri jam ad cœnam. Hinc Artemidorus scripsit, balneum nihil aliud suo ævo fuisse, quam transitum ad cœnam. *Lipsius.*

Apollinis filium existimatum] Imo et ipse sic credi voluit, ut sup. cap. 70. Extant numismata argentea Augusti, in quorum parte aversa Apollo sedens. Asscriptum hinc inde, CAESAR. DIVI. F. ut ambiguum sit, Divini Julii, an Apollinis, qui medius est inter verba, se filium dicat. Tam autem fuit Apollinis filius, quam Hammonis Alexander, aut Africanus Jovis. *Torrent.*

P. Nigidium] Vide, quæ ad c. 5. ex Dione Cassio produxi.

Horam partus] Notationem horæ genitalis *ὡροσκόπον* vocant, ut inquit Augustinus in v. de Civit. Dei. Hinc illud Persianum Satyra VI. 'Geminos, horoscope, varo Producis genio.' Hinc verbum horoscopare, quo utitur Manilius, et 'signa horoscopantia' a Julio Firmico dicta. *Beroald.*

Per secreta Thraciæ] Capi potest sicut illud Taciti: 'Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur.' Propior (ut quomodo paullo ante Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas.

Liberi patris] Liberi plures fuere. Nempe recentissimus, Cadmi ex Semele nepos: et antiquissimus, vini inventor, quem Noën esse credimus: et intermedii quidam. Sed in eo, cujus expeditionem Indicam Poëta describunt, Moses expressus est. Nam uterque bimater, et forma præcellens: ac Nyssa sive Nisa Libero inclyta, quia Sina, quæ trajectis litteris Nisa, celebris est lege illic data Mosi et Israëlitis. *Vossius.* *In Liberi patris luco*] Plin. l. XII. 'Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus.' Seneca ad Lucil. Epist. XLI. 'Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum cœli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens; illa proceritas silvæ, et secretum loci, et admiratio umbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis facit.' Sed omnium pulcherrime de Germanis Tacitus: 'Lucos ac nemora consecrant, Deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident.'

Infuso super altaria mero] Proditum memoriæ est, Romulum nunquam vino in sacris, sed lacte libasse. Athenienses quoque Mnemosynæ, Auroræ, Soli, Lunæ, et Uraniæ, non vino, sed aqua melle diluta sacrificabant. Ubi vero in sacris vina libare Diis necessum erat, ex Græca et imputata vite, seu fulmine tactâ, aut quæ vulneratis pedibus calcata, vel immunditie polluta fuerat, aut juxta quam homo laqueo pependerat, quæque circumcisis vinaceis profluxerat, vina libare Diis infaustum erat. Alex. ab Alex.

Tantum flammæ emicuisset] Simile Tiberio ostentatum evenit, cap. 14. Felix nimirum flammæ effulgentis semper augurium, ut de Ser. Tullio dormiente, de L. Marcio concionante Livius lib. I. et XXV. et Valer. Max. lib. I. c. 6. tradiderunt, et de Q. Salvidieno gregem pascente Dio. *Torrent.*

Exuviisque Jovis Opt. Max.] Quales Romani Triumphantibus dabant, togam pictam, tunicam palmatam. De quibus Livius libro X. Juvenalis Satyra X. 'In tunica Jovis,' &c. 'Super' etiam (ne quis erret) pro ultra, aut præter dixit, quod alibi quoque occurrit. *Idem.*

Radiata corona] Radiis distincta.

Super laureatum currum, bis senis equis candore eximio trahentibus] Curru per aërem invehi Jovem credebant, cum tonabat aut fulgurabat. Horat. lib. I. Od. 34. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos cele-

remque currum.' Ante currum autem Jovis censebant equos nivali candore junctos esse. *Turneb.* Triumphus Camilli omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maxime conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis solisque equis æquiparatum dictatorem, in religionem etiam trahebant. Livius.

Negantur ibi ranæ coaxare] Simile quid de Hercule, apud Rheginos quiescente, Solinus et Diodorus memorant.

Campanæ viæ] A porta Cœlimontana incipit via Campana, cujus hic Suetonius, et ista inscriptio meminit: HVIC. MONVMENTO. ITVS. ADITVS AMBITVS. DEBETVR. EX. SENTENTIA EROTIS. AVG. L. JVDICIS. A. VIA. CAMPANA. PVBLICA. Est autem Campana inter eas vias quæ nomen suum a provinciis accepere, cum aliæ vel ab urbibus ad quas deductæ erant, vel ab auctoribus, sint denominatæ. *Onuphr. Panvin.*

Rursus ex improviso delapsa leniter reddidit] Tarquinio Prisco, Romam cum uxore migranti, aquila suspensis demissa leniter alis pileum abstulit: superque carpentum cum magno clamore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte reposuit: inde sublimis abiit: accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Etrusci, cœlestium prodigiorum mulier, excelsaque et alta sperare complexa virum jussisse. Livius.

In ejus sinum signum Reip. quod manu gestaret, reposuisse] Dio sic vertit quasi legisset *signum Romæ*. Ego 'signum Reipublicæ' interpreter, δημοσίαν σφραγῖδα, qua obsignari solita diplomata, et quæcumque alia Reipubl. nomine signabantur. Symbolum autem dominii et potestatis est sigillum. Ideo soliti morientis annulum signatorium dare iis quibus plurimum vellent, ut de Alexandro narrant Diodorus et Curtius: vel quos heredes instituissent, sicut est apud Valerium Max. Propterea Tiberio morienti annulus a Caio adimitur. Interpretes aliovorsum hæc trahunt, quos non sequor. Qua figura autem Reipubl. id est, publicum signum fuerit, nisi si fuit ipsius Romæ imago, qualis in nummis sæpe videtur, nescio. *Casaub.* Per 'signum Reip.' intelligo Aquilam, quæ et legionum signum erat. *Sabell.*

Tanquam is ad tutelam Reip. educaretur] Ea scilicet temporum facies, ea rei Romanæ conditio futura erat, ut peritura Respublica, nisi periret, videretur. Huc faciunt illa Taciti, initio I. Histor. 'Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri, pacis interfuit.' Item ista, initio I. Annal. 'Augustus cuncta discordiis civilibus fessa, nomine principis, sub imperium accepit.'

Ejusque osculum delibatum digitis ad os suum retulisset] Consuetudo adorantium fuit, ut manu porrecta, et ad os relata, osculum labiis imprimerent. 'Qui adorant,' inquit Hieronymus, 'solent deosculari manum, et capita submittere.' Eum ritum obscure hic innuit Tranquillus. *Casaub.* Appuleius: 'Tunc Jupiter perpressa Cupidinis buccula, manuque ad os relata, consuaviat.' Non dissimile est quod libro XXVIII. c. 2. 'In adorando,' inquit Plinius, 'dexteram ad osculum referimus.' Aliud genus osculi, quod χύτραν, id est, ollam, vocabant Græci, quo, apprehensis auriculis, ut nunc quoque solent pueri, alter alterum osculabantur. De quo Pollux libro X. *Torrent.*

Eique Jovem flagellum tradidisse] Hoc symbolo peritura libertas significatur: nam libera civitate civem Romanum virgis cædi nefas, nedum

flagellis. Juvenalis ideo hac circumlocutione Julium designat, 'Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites.' *Casaub.*

Tunica lati clavi resuta ex utraque parte, ad pedes decidit] Resutam ibi non est aliter exponere quam refibulatam, nodis scilicet solutis, quibus tenebatur in humeris ex utraque parte: σχιστὴ enim fuit illa lati clavi tunica et ῥαπτή· nam ῥαπταὶ et συμπορπηταὶ eædem fuere; eæ scilicet, quæ fibulis, hoc est, ῥαφαῖς, continebantur et stringebantur. Hinc ῥαφίδα, περόνην exponunt Grammatici. Hesychius: ῥαφὶς, ὑπόδημα, περόνη. *Salmas.*

Ut non æquipararet modo matricem] Matrix est arbor quæ fuit τύπος Julii Cæsaris patris, sicut ejus soboles Octavii filii. *Casaub.* Post Mundense prælium, eo loco quo pugnatum fuerat, germen palmæ enatum est. Id vero non Cæsari quidem, sed Octavio faustum ostentum fuit, qui tunc cum Cæsare militabat, eratque futurum, ut ex ejus laboribus periculisque magnum splendorem consequeretur. Dio Cass.

Columbarum nidis] Augurium firmabat, quod columbæ Veneri, a qua gens Julia per Æneam, sacræ sunt, quodque columbæ nullæ in arboribus nidificant, præter palumbes, et quas livias vocant, et ne istæ quidem fronde dura et aspera, qualis palmæ est. *Torrent.* Virgil. Æneid. VI. de Ænea: 'Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi sedere solo: tum maximus heros Maternas agnoscit aves.'

Pergulam] Intelligi puto loca illa detecta, quæ in superiori domus parte ædificari solent. Quamvis et aliquando tegantur ab aliquibus. *Galleries* vocant Galli. Tertullianus: 'Cœnacula in ædicularum disposita formam, aliis atque aliis pergulis superstructis.' Quod vero in pergulis non solum artifices opera sua in propatulo haberent, verum etiam præceptores discipulos erudirent, constat ex Suetonio, ubi de Cassicio Grammatico scribit: 'Deinde in pergula docuit.' Unde Jul. Capitol. et Vopiscus eleganti epitheto 'pergulas magistrales' appellarunt. *Marc. Donat.*

Thema] Designat eo verbo situm stellarum, ac planetarum, ac, si dixisset, cœli configurationem. Itaque cum nota Capricorni extat argenteus denarius ab ipso Augusto signatus. *F. Ursinus.*

Nota] Signo. Nam signum, quo nummi cuduntur, notam vocamus. Plinius: 'Nota argenti fuere bigæ, atque quadrigæ.' Argentum signatum est anno urbis DLXXXV. quinque annis ante primum Punicum bellum. *Berould.* 'Nummos omnis notæ,' c. 73.

Capricorni] Sol in eo signo obliquum incipit agere retrogressum, ibique fit brumale solstitium. Ob hoc existimat Macrobius Capricornum dici, quia capræ naturam videtur imitari, quæ dum pascitur, altum semper ab imo petit: ita et Sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. Fabulam Capricorni, cur sit inter sydera relatus, refert Hyginus. Præterea author est Julius Firmicus in VIII. Matheseos, quod quicunque habuerit horoscopum in prima parte Capricorni, futurus sit Rex, aut Imperator. *Idem.* Vide, quæ a Scaligero disputantur ad c. 5.

CAP. 95. *Circulus ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambiit*] Cum intraret urbem, Solis orbis super caput ejus, curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conspectus est. Velleius. Notemus Suetonii accuratam dictionem, qui non arcum dixit, ut Dio et Zonaras ἶριν, sed 'circulum ad speciem cœlestis arcus.' Neque enim arcus esse po-

tuit, ut ex Meteorologicis Aristotelis et Olympiodoro constat. *Casaub.*

Augurium capienti] Dionem sequor, qui factum hoc narrat primo die comitiorum, quibus Augustus consulatum est adeptus: recte sine dubio et vere; non enim Consuli Octavio, sed candidato consulatus hoc augurium apparuit. Atque hic vetus mos latet, ex prima antiquitate illustrandus. 'Augurium capere' dicebantur candidati, cum nocte quæ comitia præcedebat, sub dio extra urbem cubantes, dein solida sella sedentes, in loco ei rei destinato expectarent, dum ipsis Deus aliquis bonum signum mitteret: quod olim quidem vere solitum fieri; estque is mos a Romulo ipso traditus, diutissime in Rep. servatus: postea tantum umbra in usu remansit, re neglecta. Planissime hæc omnia ita explicat Dionysius Halicarnassæus libro II. Visis auspiciis tollebant se extemplo, ac surgebant. Unde sunt verba augurum 'tollere se' et 'extemplo,' de quibus veteres. Ad ritum hunc refero verba hæc Festi lib. III. 'Cubans auspicatur, qui in lecto quærit augurium.' Quod adjicit Dionysius de auguribus, quos candidati interrogare soliti, lucem accipere ex iis debet quæ Festus notat in 'silere,' et M. Tullius lib. II. de Divinat. ubi explicat quid sit in disciplina augurali silentium. Id enim successerat in locum eorum signorum, quæ prius fuisse divinitus data candidatis, veteres historiæ memorant. Quo magis advertit omnes augurium Octavio datum, quod non solum fuit verum, nec simulatum, ut erat tum moris, sed etiam magnificum et plane regium. *Idem.*

Omnium victimarum jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra paruerunt] Omnium, hoc est, duodecim. Dio, δίπτα τὰ ἥπατα ἐν πᾶσι τοῖς ἱερείοις δώδεκα οὖσιν εὑρέθη. Ex eodem discimus replicata exta et duplicia idem esse. Ea semper habita sunt lætissima, sive omnino essent replicata, sive tantum ex parte. Valerius Maximus lib. I. 'Primæ hostiæ jecur sine capite inventum est: proxima caput jocinoris duplex habuit.' Sic et geminum fel læta portendebat. Plinius: 'Geminum fel fuit divo Augusto, quo die apud Actium vicit.' *Casaub.* Divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die victimarum jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt, responsumque, duplicaturum intra annum imperium. Plinius.

Paruerunt] Verbum augurum et auspicum erat. Virgilius Æneid. X. 'Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent, Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Torrentius.*

CAP. 96. *Aquila*] Per aquilam Augustum interpretati sunt, in cujus tabernaculo ales sederat: per corvos Lepidum et Antonium. *Sabell.*

Augeri hostias] Moris erat, ut prima hostia non litante, altera, dein tertia, pluresve adhiberentur: et ita numerus hostiarum augeretur, donec litatum foret. Hinc legimus P. Æmilium olim sacrificantem non litasse usque ad vigesimam hostiam: in vigesima vero, prima apparuisse signa victoriam promittentia. Præterea augeri hostiæ dicuntur, quando immolantur adhibita mola. Unde et mactæ appellantur, quasi magis auctæ. *Beroald.*

Subita eruptione] In simili casu quidam ex majoribus Octavii, 'semicruda exta rapta foco prosecuit.' Cap. 1.

Ad pedes jacuit] Sunt et piscibus præscita in hac parte auguria. Siculo bello ambulante in littore Augusto, piscis e mari ad pedes ejus exiliit: quo argumento vates respondere, Neptunum patrem adoptare eum sibi, Sex. Pompeio repudiato. Plinius.

In quod castrorum suorum locum vertit] Vide cap. 18.

Cap. 97. *Evidentissimis ostentis*] Vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa divi Augusti excessum simile prodigium: vidimus cum de Sejano actum est: nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Seneca.

Lustrum conderet] Singulis perfectis quinquenniis, per censores urbem lustrari sue, ove, et tauro, aut verre, tauro, et ariete, qui circumducebantur, quæ Suovetaurilia vocantur, moris fuit. In quo fuit constitutum, ut mense Februario, Februo (qui lustrationi præest) imprimis litarent: mox censor in magna ordinum frequentia Deos, imperii præsides, solenni precatione advocaret, ut rem Romanam, urbes, templa, fines, aquas, perpetuo servarent incolumes, et prosperos successus darent: item, ut vota in sequens lustrum promitterent. Alex. ab Alexandro.

Ad primam litteram] *A* significatur, quæ prima litera est in nomine Agrippæ; per quam id ostentum ad Augustum referri interpretabantur, cujus quoque nomen ab A incipit. *Beroald.*

Tiberium collegam suum] Vide Tiberium cap. 21.

Nuncupare jussit] Vota quæ fiebant, 'concipi,' 'suscipi,' 'nuncupari' dicebantur. Illud autem adnotatu dignum est, eos, qui vota fecerant, 'reos voti,' eorumque compotes factos, quoad promissa solvissent, 'damnatos voti' appellatos. *Brisson.*

Conscriptis paratisque jam tabulis] Solebant veteres vota jam suscepta scriptis, subsignatisque tabulis confirmare, atque ipsas sæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Juvenalis Satyra x. 'Ergo supervacua hæc, aut perniciosa petuntur, Propter quæ fas est genua incerare Deorum.' Plinius Epistola ad Trajanum: 'Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscepimus, Domine, et solvimus, precati Deos ut velint ea semper solvi, semperque signari.' Adde tot veterum numismatum inscriptiones, VOTA. PVBLICA VOTA. SVSCEPTA. VOTA. SOLVTA. *Torrent.*

Quod ÆSAR Etrusca lingua Deus vocaretur] Hesychius, σοὶ Αἰθεοὶ ὑπὸ Τυῤῥηνῶν. Est vero Græca vox Æsar, Hetrusca terminatione formata. Nam αἶσα est fatum, id est, Deus, qui fatorum auctor. et ita in libro de mundo. *Casaub.*

Inter omina] Significanter loquutus: nam illud proprie augurium dici omen voluerunt, quod ore fit, velut 'osmen,' sive 'oremen;' ut M. Varro et Festus tradiderunt. *Beroald.*

Asturam perrexit] Haud longe a Terracina oppidum est Astura, et ejusdem cognominis fluvius. Servius.

Inde, præter consuetudinem de nocte ad occasionem auræ evectus est] Veterum superstitio, quicquid præter consuetudinem suam alicui acciderat ante mortem, a morte id vertebat in omen. Augustus, firmiore valetudine utens, solitus itinera facere et minuta et lenta: idem exacta jam ætate, et vapide se habens, ut est perverisimile, novissimum hoc iter magna contentione et pene sine remissione confecit. Declarat hoc Suetonius verbo 'perrexit,' et eo quod ait, Astura esse evectum ad occasionem auræ. *Casaub.* Illud 'præter consuetudinem' non ad nocturnam profectionem, sed ad itineris magnitudinem refertur; alioquin 'itinera lectica ac noctibus fere, eaque lenta ac minuta, faciebat.' *Torrent.*

Cap. 98. *Forte Puteolanum sinum prætervehenti vectores nautæque de navi Alexandrina*] Augustus, Ægypto in provinciam redacta, certum frumenti numerum quotannis illi imperavit, egenæ plebi Romanæ dividendum. Hæc est classis Alexandrina quæ di-

citur, cujus tot locis fit mentio. Navigabant enim in Italiam ingenti numero, qua mercibus, qua annona onustæ naves. vocatur et 'commeatus Alexandrinus' Suetonio in Nerone: quam dictionem Græci videntur exprimere voluisse duabus suis πορευτικὸς στόλος. Vetus inscriptio: ΥΠΕΡ. ΣΩΤΗΡΙΑΣ. ΚΑΙ. ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΤΟΥ. ΚΥΡΙΟΥ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΥ ΚΟΜΜΟΔΟΥ. ΣΕΒΑΣΤΟΥ. ΟΙ. ΝΑΥΚΛΗΡΟΙ. ΤΟΥ. ΠΟΡΕΥΤΙΚΟΥ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΥ. ΣΤΟΛΟΥ. Atqui Latinis ipsis stolus idem est ac commeatus: unde est in Codice 'stolus Alexandrinus.' Dicta est hæc classis et 'cataplus' Martiali. Idiomate Gallico *la flotte*. Solitas autem naves Alexandrinas Puteolano portu uti, testatur Tullius pro Rabirio Posthumo, Philo contra Flaccum, et Lucas in Actis cap. 28. Prærogativa illius classis hæc fuit, ut sola portum intraret cum supparo: cæteræ naves, cum intraverant Capreas et Minervæ promontorium, velo jubebantur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne erat. auctor Seneca epist. LXXVII. Supparum est veli linei genus, quod non ad usum, sed ad indicium gaudii rebus secundis attollebant nautæ. Inde manavit proverbium, de eo qui in adversa fortuna ea potius curat, quæ ad gloriam faciant, quam quæ ad salutem, βυθιζομένου τοῦ πλοίου ἐπαίρει τοὺς σιφάρους. *Casaub.*

Per illum se vivere, per illum navigare] Confer Neronem cap. 20.

Quadragenos aureos comitibus divisit] Centum sestertios unum aureum valuisse, sic doceo. Suetonius in Othone cap. 4. 'Aureos excubanti cohorti viritim dividebat.' Plutarchus, in eodem, Χρυσοῦν ἑκάστῳ διανέμων, dixit, id est, *aureum singulis distribuens*. At Tacitus: 'Eo,' inquit, 'paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret.' Aureum Tranquillus et Plutarchus dixerunt, quod Tacitus centenos nummos dixit. *Budæus.*

In emptionem Alexandrinarum mercium] Cujusmodi erant aromata omnis generis, telæ, libri, papirus, chartæ, vitra multifariam formata, lina, stuppæ, sindones, polymita, vestes Babylonicæ, Ægyptiacæ, mancipia venusta, atque alia παντοῖα. Adde his et vina, licet sit certum, Ægyptum non valde Baccho amicam. *Casaub.*

Ut Romani Græco, Græci Romano] Inde, credo, quæsitus lusus, ut cum neque Græci Romane, neque Romani Græce satis expedite loquerentur: verum quum utrique alieno cultu instructi essent, ut Romani Græci, illi Romani putarentur, infantissimi primo congressu omnes Augusti comites rei ignaris viderentur. *Sabell.*

Quorum aliqua adhuc copia ex vetere instituto Capreis erat] Caprearum prisci incolæ Græci erant. Tacitus Annalium IV. 'Græcos ea tenuisse, Capreasque Thelebois habitatas, fama tradit.' Argumentum Græcæ originis fuerit, vel quod hic commemoratur vetus institutum exercendi ephebos: cujus moris apud Artemidorum aliosque Græcos scriptores frequens mentio. *Casaub.*

Rerumque missilium] 'Variarum rerum missilia' legimus apud Sueton. Calig. cap. 18. item 'missilia omnium rerum' Ner. cap. 11. Res missiles intelligo, quæ de mensa a convivis sumptæ mittebantur absentibus, aut alibi accumbentibus. De qua consuetudine Macrob. Saturnal. libri secundi, capite quarto, Curtii cujusdam, Equitis Romani, dicterium referens. *Torrent.* Codex Salmas. *rerumque missilia.*

Ἀπραγόπολιν] Ut Horat. Epod. v. 'otiosam Neapolim.' De qua Ovid. quoque lib. XV. Metam. 'et in otia natam Parthenopen.' *Torrent.*

Ex dilectis unum Masgabam nomine,

quasi conditorem insulæ] Augustus Capreas a Neapolitanis redemptas incolis frequentavit et restauravit. Ei negotio præfectus est Masgabas e dilectis ejus unus: quem eo misisse cum aliqua manu videtur. Propterea illum vocat *κτίστην* per jocum et facetias: nam verus *κτίστης* et conditor ejus insulæ, non Masgabas fuit, sed Augustus ipse, qui fecit eam *ἴδιον κτίσμα*, sicut ait Strabo. Vulgo tamen habitum pro conditore a suis popularibus, apparet ex eo honore, qui ipsi mortuo habetur: institutum enim fuit, ut ejus defuncti memoria quotannis die quo obierat coleretur: qui honos, ut alibi notabamus, *κτίσταις* exhiberi solitus. Masgabas Africanum nomen, si originem spectes, Hebræum, ut si Græce dicas, Ὑψαῖος· Nam שגב est *ὑψοῦν*. *Casaub.*

Κτίστου δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον] In voce *πυρούμενον* est *καινοπρέπεια*, vel potius faceti senis jocus. non enim ita solet accipi, ut hic, pro luminibus frequentari: sed pro incendi et conflagrare. Fuit autem moris in tumulis cereos ponere: quæ consuetudo postea ad honorem martyrum a Christianis est translata, ut indicat sæpe Hieronymus. Sic in omnibus locis, quibus aliquid religionis tribuebant, lumina ponebant. *Idem.* Vide Senecam extremo libro de brevitate vitæ, et de tranquillitate vitæ capite undecimo. Nec dissimilis de tedis ardentibus in Tiberii funere locus Calig. cap. decimotertio. *Torrent.* Sed et in lætitia, diebusque festis, non lucernas modo, sed etiam funalia cereosque accensos, reperio. Vide quæ notavi in Electis, et adde egregium Ammiani locum lib. I. cap. 19. Panegyristes laud. Theod. ‘Quid aulæis tardantes plateas, accensisque funalibus auctum diem referam?’ *Lipsius.*

Honori suo institutum] Cod. Salmas. *honori suo.* Repete, quæ c. 59. subjiciuntur: et adi præterea Domit. c. 4. item Claud. c. 12.

Revocatumque ex itinere Tiberium] Vixdum ingressus Illyricum Tiberius, properis matris litteris accitur: neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit. Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia; lætique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quæ tempus monebat, simul excessisse Augustum, et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit. Tacitus.

Cap. 99. *An jam de se tumultus foris esset*] Forte de comploratione accipiendum.

Capillum sibi comi, ac malas labentes corrigi præcepit] An ut dissimularet vim morbi, et spem visentibus faceret longioris vitæ? an potius ex veteri Græcorum et Romanorum consuetudine, qui id diligenter caverunt, ut membris decenter et *κατὰ φύσιν* compositis abirent ad plures? Apud principem Poëtam *στόμα συνερεῖσαι* interpretor, malas deformatas *ἐκ τοῦ σφαδασμοῦ*, hiantesque, corrigere, et claudere. locus est Ὀδυσσ. Λ. Allusio ad hunc morem esse videtur in illis Satyrographi: ‘Patior ego vinculum extremum, et veluti lecto funebri aptatus, expecto mortem jam non molestam.’ Seneca Hippolyto: ‘lapsæ genæ Lucem recusant.’ *Casaub.*

Mimum vitæ commode transegisse] Horum, qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scena elatus incedit, et hæc resupinus dicit, ‘En impero Argis, regna mihi liquit Pelops,’ servus est, quinque modios accipit, et quinque denarios. Idem de istis li-

cet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Seneca.

Adjecit et clausulam] Hæc clausula, quam usurpat Augustus, comicorum histrionum videtur propria fuisse. Similis illa fuit, qua usi rhapsodi: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες: citharædorum: Ἀλλ' ἄναξ μάλα χαῖρε. Quanquam alibi lego et tragœdos clausula hujusmodi usos: Νῦν δὲ θεοὶ μάκαρες τῶν ἐσθλῶν ἄφθονοι ἔστησαν. Facit huc imprimis Senecæ locus epistola LXXVII. 'Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet quo loco desinas. quocunque voles desine: tantum bonam clausulam impone.' *Casaub.*

Δότε κρότον] Ante Δότε κρότον hæc verba exolescentia et fugientia e vetere libro eruimus, et tanquam fugitivarii retraximus: Εἰ δὲ πᾶν ἔχει καλῶς, τῷ παιγνίῳ δότε κρότον, καὶ πάντες ἡμᾶς μετὰ χαρᾶς ποππύσατε. *Turneb.* Ποππύζειν est applaudere, demulcere, blande attrectare, πόππυσμα vox fictitia a sono quo equis nondum domitis adblandiuntur.

Drusi filia] Ex Antonia minore, quam nunc Liviam, nunc Livillam appellant, de qua Claud. cap. 1. *Torrent.*

Sortitus exitum facilem] Apud historicos εὐθανατεῖν est quod ait Poëta, 'pulchrumque mori succurrit in armis.' At ejus εὐθανασίας, de qua hic loquitur Suetonius, contrarium est τὸ ψυχομαχεῖν; cum per graves ac longos cruciatus mors obitur. ita accipitur ea vox in Quæstionibus sub Athanasii nomine publicatis. *Casaub.*

CAP. 100. *Obiit in cubiculo eodem quo pater*] Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: quod idem dies accepti quondam imperii princeps, et vitæ supremus: quod Nolæ in domo et cubiculo, in quo pater Octavius, vitam finivisset. Tacitus.

Propter anni tempus] Erat enim mensis Augustus, quo fervidior æstus existit: quo cadavera corrumpi, et in tabem resolvi facilius solent. *Beroald.*

Vel in ædium sacrarum maxima reponeretur] Mirum non impedisse religionem. Notum enim plerasque omnes olim gentes, et se, et quidquid erat sacrum Diis superis, vel solo rei funestæ contactu contaminari existimasse. Ex ea opinione multa instituta manarunt cum aliorum, tum etiam populi Romani, et Judaici. Quare etiam rex pius Josias, cum vellet idolorum templa contra Dei legem in Judæa extructa profanare, omnemque locis religionem adimere, mortuorum ossa in illas ædes intulit. II. Reg. cap. XXIII. 14. et 15. Romanis vero legibus ne admitti quidem in urbes solita cadavera, quæ aliquo transferuntur. Paulus Jurisconsultus Sententiarum libro primo: 'Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis: et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.' Et in hanc sententiam plura in libris Juris. Ex quibus jam intelligimus, cur hoc notatu dignum Tranquillus existimarit. Non enim translatitium, aut vulgare genus honoris, qui hoc Privilegio delatus Augusto est: sive a Tiberio id profectum, sive a Senatu; quod potius videtur. Nam et Tiberio ipsi, ut funus ducere pontifex maximus posset, venia a Senatu et collegio pontificum fuit impetranda: quod non prætermisit notare Dio. *Casaub.* Cod. Salmas. *vel in ædi sacrarum maxima.*

In vestibulo domus collocavit] Ad ostium deponi cadaver solebat, pedibus et facie foras versis. Seneca Epist. XII. 'Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus? foras enim spectat.' Ludit, et ait: Merito iste janitor est, et ostium ser-

vat, nam mox ita locandus et efferendus. Virgil. adspexit lib. VIII. Æn. 'recipitque ad limina gressum, Corpus ubi exanimi positum Pallantis.' *Lipsius.*

Funus triumphali porta ducendum] Portam triumphalem fuisse (ut existimo, extra cæterarum numerum trans Tiberim) sub Vaticano, juxta viam et pontem sui nominis, docet Josephus lib. VII. de B. Jud. c. 24. ubi triumphum Judaicum Vespasiani Imp. et T. Cæsaris describit. 'Quum milites,' inquit, 'allocutus fuisset, solemnibusque votis susceptis solvisset, Imp. ipse cum Tito Cæsare ad portam recedit, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa ducitur, nomen accepit. Ibi triumphalibus vestibus amicti, Diis ad portam collocatis, cæsa hostia inter spectacula transeuntes, triumphum ducebant.' *Onuph. Panvin.*

Victoria quæ est in curia] Curiam Juliam intelligo, quam in honorem D. Julii factam Augustus post triumphos suos dedicavit, in eaque imaginem Victoriæ posuit, Tarento olim Romam advectam, atque Ægypti spoliis decoravit. *Torrent.* Hujus Victoriæ aram de Senatu sublatam dolenter tulere gentes, Christianismo convalescente. De qua Symmachus sic queritur: 'Quis est ita familiaris barbaris, ut aram Victoriæ non requirat?' De qua re elegantissima ei respondit epistola D. Ambrosius: in qua et hoc scribit: 'Hujus aram strui in urbis Romæ curia petunt, hoc est, quo plures conveniunt Christiani.' *Turneb.*

Canentibus næniam principum liberis] Quia Augustus pater patriæ, et communis omnium parens: nam ex ritu næniam cantabant tantum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut innuit Nonius in 'nænia.' *Casaub.* Inventor primus extitit Simonides ex insula Cæa Poëta Lyricus, qui θρήνους, id est, planctus, lamentationesque optime scripsit. Inde ab Horatio dictum est: 'Cææ retractes munera næniæ.' *Beroald.* Quare in Barbaricis institutis et legibus Præficarum meminerat Aristoteles? Quia Phryges proprie dicuntur Barbari: eorum autem inventum Præficæ et Nænia. Vide Papinium in Epicedio patris. Unde Nænia Phrygium vocabulum, Latine lessus. Pollux, τὸ δὲ νηνίατον, ἐστὶ μὲν Φρύγιον, Ἱππῶναξ δὲ αὐτοῦ μνημονεύει. Unde νηνυρίζεσθαι τὸ θρηνεῖν. Ea canebatur ad tibias, quæ θρηνητικοὶ αὐλοὶ dicebantur. Id quoque Phrygium inventum, ut etiam Catullus vocarit 'barbaram tibiam.' *Jos. Scaliger.*

Ponendos anulos aureos] Submissionis indicium, quod ferreos sumere voluere, quasi qui, principe destituti, non nisi plebeios sese faterentur: nam plebs ferreis anulis usa. Vide quæ dicuntur ad cap. 72. Livius lib. IX. de pace Caudina: 'Lati clavi, annuli aurei positi, pæne mœstior exercitu ipso civitas esse.'

Legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum] Hoc erat plane contra veteres religiones: quare merito non obtinuit. Summa autem collegia fuere quatuor: Pontificum, Augurum, Septemvirorum epulonum, et Quindecimvirorum S. F. His solitum committi quicquid eximium fuit, quod ad curam sacerdotum pertineret. Postea sodalium Augustalium accessit collegium. *Casaub.*

Seculum Augustum appellaretur, et ita in fastos referretur] Cum aliquis contra leges Rempubl. invaserat, tenueratque, sublata tyrannide tyranni nomen de fastis delebatur, totumque id tempus appellabatur Ἀναρχία, itaque in fastos referri solitum. *Idem.*

Pro Rostris sub veteribus] Libri duo *pro Rostris veteribus;* sed nihil muto. qui enim de urbe Roma scribunt, regione fori Rom. Rostra vetera, et Rostra nova recensent. Sub veteribus quoque, et sub novis absolute le-

gimus. Quanquam hoc ad tabernas potius referendum. *Torrent.* Plautus: 'Sub Veteribus ibi sunt, qui dant, quique accipiunt fenore.' De loco autem qui 'sub novis' dicebatur, Marcus Varro: 'Sub novis,' inquit, 'dicta pars in foro ædificiorum, quod vocabulum ejus pervetustum, ut novæ viæ, quæ via jamdudum vetus est.' Livius quoque, 'ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen.' *Bapt. Egnatius.*

Nec defuit vir prætorius] Livia Numerio cuidam Attico, senatori et prætorio, decies sestertium dono dedit; quod juraverat, vidisse se Augustum in cœlum adscendentem, quemadmodum antiquitus Romulum Proculus vidisse perhibetur. Dio Cassius.

Euntem in cœlum] Hinc de Flaminibus et sacerdotibus Augusti plena omnia monumenta. Nec viri solum ad sacerdotium adscripti magni hujus Divi, sed, quod rideamus, fœminæ. Marmor: P. POSTVMIAE. P. F. PAVLLAE. SACERD. D. JVLI. AVGVST. Exemplum hujus rei a Livia, quæ, miro exemplo, sacerdos sui viri: et quidem ex decreto Senatus. Et Ovidius IV. de Ponto: 'Stant pariter natusque pius, conjuxque sacerdos, Numina jam facto non leviora Deo.' *Lipsius.*

Jurasset] Rectius Salmas. Codex *juraret.*

Reliquias legerunt] De reliquiis legendis operæ pretium est adnotare, quæ ex familiari Illustris Salmasii colloquio observare nuper mihi licuit. Nempe reliquias cum legere veteres, non fuere tam anxii, ut omnes absumti cadaveris cineres conquirerent, et in urnam conderent, quod falso sibi multi persuadent, qui et linteum quoddam ἄσβεστον ex ingenio suo comminiscuntur, servandis, ut volunt, a mixtura cineribus adhibitum. Satis hoc refutat capacitas urnarum (quarum plurimas sibi visas idem testabatur Salmasius) quæ geminatæ cavæ manus magnitudinem raro excedunt. Hinc Agrippina Germanici 'ferales reliquias sinu tulisse' dicitur, apud Tac. Ann. II. item, 'feralem urnam tenens egressa navi,' Ann. III. et Poëtæ dicitur urna, 'quod digitis quinque levatur onus.' Fuere quidem etiam urnæ majores, sed eæ Ossuaria appellabantur, in queis urnæ plures, atque adeo totius familiæ reliquiæ locabantur. At seorsim unaquæque urnarum, tantulæ cum esset magnitudinis, quomodo totius corporis, et sæpe quidem ingentis, capere cineres potuit? Dicendum est igitur, reliquias legere nihil aliud priscis illis fuisse, quam residuas ossium particulas colligere. Quippe et nunquam in corpus ita flammæ sæviunt, ut totum plane consumant; et in urnis sæpissime ossicula inventa sibi Salmasius affirmabat. Subinde quidem, pro affectu in defunctos, aliquantulum cineris aspersere: sed illud et oppido exiguum fuit, et cum papyri ac aromatum cineribus confusum. Ossicula urnæ destinabantur: et ab ossibus legendis Ossilegium est appellatum. Hæc omnium optime adstruit Virgilius in funere Miseni, Æneid. VI. 'Postquam collapsi cineres, et flamma quievit, Relliquias vino et bibulam lavere favillam, Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.' Ex paullo ante Suetonius: 'legenda ossa per sacerdotes summorum collegiorum.' Item Calig. c. 1. de Germanici cadavere: 'Cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est.' Et versiculus ille, quem sequenti nota ex Tibullo Casaubonus citat.

Tunicati et discincti pedibusque nudis] Falluntur, qui peculiarem Augusto habitum hunc honorem censent, ut a discinctis reliquiæ ejus legerentur. Nam in aliorum quoque funeribus idem factitatum. Tibullus, 'Pars quæ sola mei superabit corporis, os-

sa Incinctæ nigra candida veste legant.' Imo vero in plerisque religionis superstitionisve ritibus obeundis calceos ponebant. Sic matronæ Vestæ ædem nudis pedibus adibant. Sic etiam bello Gallico 'virgines ex sacerdotio Vestæ nudo pede fugientia sacra comitantur,' ait Florus. Et cum aquilicia Jovi immolabant, nudipedalia populo denuntiabant. Tertullianus, 'Cum stupet cœlum, et aret annus, nudipedalia denuntiantur.' Sic accipio verbum 'nuda' in hoc versu Juvenalis Satyra VI. 'Inde Superbi Totum regis agrum nuda ac tremebunda cruentis Ereptet genibus.' Atque hunc ritum didicisse gentiles a Mose scribit Justinus in Apologia secunda. Quare etiam Christianos veteres in clamanda litania idem aliquando factitasse Ecclesiæ historia testatur. *Casaub.* De tunicatis discinctisque, habes c. 24. Discinctos etiam pro molliculis et remissis accipiebant. Senec. epistol. XCII. de Mæcen. 'Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud ipse discinxisset.' Hic inter summissionis signa referendum est.

Inter Flaminiam viam] Quæ a porta Frumentaria initium habuit, a C. Flaminio iterum Cos. qui apud lacum Thrasimenum cum XV. Romanorum millibus bello Punico II. ab Hannibale cæsus est, ex hostium Gallorum, de quibus triumphavit, manubiis in censura, quam cum L. Paullo A. U. DXXXIII. gessit, strata. *Onuphr. Panvin.* Augustus Arimino tenus muniendam sibi desumsit: c. 30.

Circumjectasque sylvas et ambulatione] A tergo lucus magnus, ambulationes habens admirabiles: in medio autem campo ambitus ejus busti ex albo saxo, in orbem cinctus ferrea sepe, intus alnis consitus. Strabo. Virgilius in epitaphio Daphnidis, seu, ut alii dicunt, Julii Cæsaris: 'inducite fontibus umbras:' hoc ideo, quia heroum animæ habitant vel in fontibus, vel in nemoribus: ut, 'lucis habitamus opacis.' Servius.

In usum populi tunc jam publicarat] Monumentis suæ quoque leges dici, titulisque inscribi consueverant. Ita, ne religio totum solum occuparet, in quo monumentum ædificatum erat, definiri solebat modus spatiumque loci religiose, ut sciretur quid puri loci relinqueretur. Ejus rei ergo scribebant: IN. FRONTE. PEDES. TOT IN. AGRUM. PEDES. TOT. Qua formula nulla est in vetustis Inscriptionibus frequentior. Eam expressit Horat. Sat. 8. lib. I. Sermon. his versibus: 'Pantolabo scurræ, Nomentanoque nepoti, Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum Hic dabat.' Ubi vetus interpres, IN FRONTE, explicat in latitudinem: IN AGRUM, in longitudinem. *Brisson.*

CAP. 101. *Testamentum*] Per æs et libram factum est: inque eo fuit familiæ pecuniæque emptor Domitius Ahenobarbus Neronis Augusti avus. Suetonius lib. VI. *Casaub.* Gellius lib. XV. ex Lælio Felice, tria genera testamentorum fuisse tradit, unum, quod, calatis comitiis, in concione populi fieret: alterum in procinctu, cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur: tertium per familiæ emancipationem, cui æs et libra adhiberetur. Ex his in procinctu testamenta suo tempore periisse, significat Cicero l. II. de Nat. Deor. *Sigon.*

Ac duobus codicibus scriptum] 'Testamentum facere pluribus codicibus' apud J. C. plurimis locis, est, plura exemplaria ejusdem testamenti relinquere. Suetonius paullo aliter extremo lib. tertii, 'Testamentum duplex fecit, sed eodem exemplo.' Attici hoc venuste dicunt τὰς διαθήκας ἀντίγραφα ποιήσασθαι. Sed quæro, si ita est, cur utrumque ἀντίγραφον apud easdem Vestales est depositum? Nam e contrario fieri solitum videas, ut diversa exemplaria diversis locis

majoris securitatis caussa deponerentur. Propter hæc putavi aliquando verba Suetonii aliter esse exponenda: ut 'testamentum duobus codicibus scriptum' sit, quod propter prolixitatem non una membrana aut tabula contineretur, sed duabus: nam id quoque solitum fieri ex J. C. libris probari facile potest. Juvant nonnihil hanc interpretationem quæ sequuntur verba: 'partim ipsius, partim libertorum manu scriptum:' quæ videntur de uno testamento commodius, quam de duplici posse accipi. neque ita locutus in Tiberio. *Casaub.*

Depositumque apud se] Sicut et Cæsaris testamentum virgini Vestali maximæ demandatum fuerat. Cæs. capite 83.

Atque recitata sunt] Reliqua Drusus recitavit: testamentum Polybius libertus Augusti. Caussam Dio narrat. Vide et libri sequentis c. 24. *Casaub.*

Ex parte dimidia et sextante] Ipsa sunt Augusti verba, qui sic maluit scribere, quam 'ex besse,' quod erat brevius. Magis mirum quod olim notabamus ex Theophrasto, δύο ἡμιεκτέα pro ἑκτεύς. Testamenti Augusti initium fuit, 'Quoniam sinistra fortuna Caium et Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæsar mihi ex parte dimidia et sextante heres esto.' Recitantur hæc verba lib. sequente. Sosipater Charisius laudat ex Augusti testamento hæc verba, 'Gausapes, lodices purpureas et coloreas meas.' *Casaub.* Adi Budæum ad c. 83. Cæs.

Liviam ex parte tertia] Scribit Dio, petiisse impetravisseque Augustum a Senatu, ut sibi contra leges veteres tantum Liviæ relinquere liceret. *Casaub.* Q. Voconius Saxa Trib. pleb. Cæpione et Philippo Coss. Anno DXXCIII. legem tulit de mulierum hereditatibus. Ne qui census esset, virginem neve mulierem, supra quadrantem suorum bonorum, heredem institueret: plusve cuiquam legaret, quam ad heredem heredesve perveniret. Ne fœminæ ultra consanguineos ab intestato succederent. Meminere legis Voconiæ Cicero Verr. III. Gell. lib. VII. c. 13. alii. *Hottomann.*

Quos et ferre nomen suum jussit] Tiberius, ut videtur, cætera quidem nomina adoptione erat consecutus, Augusti vero cognomen sibi uni proprium pater servaverat, ut in quovis magna potentia ipsius esset sita. De Livia certum est, post mariti excessum, non Liviam, sed Juliam fuisse vocatam: etsi scriptores Latini fere nomen vetus retinuerunt: rarenter enim in eorum libris Juliam videas appellari. At Græci etiam in eorum narratione, quæ vivo Augusto contigerunt, Liviam κατὰ πρόληψιν more Poëtarum Juliam appellant. In nummis quoque multis extant hæ similesque inscriptiones: ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ, et, ΘΕΙΑΣ ΙΟΥΛΙΑΣ ΣΕΒΑΣΤΗΣ. *Casaub.* Augustæ vero nomen, quanquam matrimonio merita, (ut inquit Plin. libro XV. capite ultimo,) tamen recusavit. Sueton. Claud. c. 11. Quod equidem vivente Augusto factum crediderim. Nam vita functo recepit, ut passim ex vetustis cum lapidum, tum nummorum inscriptionibus constat. Quanquam ne vivente quidem vitare potuit, quin Augusta vocaretur. An vero etiam quia testamento eam nomen suum ferre Augustus jussit, aut (ut loquitur Tacitus) in familiam Juliam assumpta est, Augusti filia dicta sit, quod ex inscriptione, ac nummo veteri affirmat Lipsius, non tam facile dixerim, nec publica honestas patitur. *Torrent.* Imo nullus dubitationi locus, si Tacito et Velleio credere non nolimus. Tacitus Annal. VI. 'Pater ei (Tiberio) Nero, et utrinque origo gentis Claudiæ, quanquam mater in Liviam et mox Juliam familiam adoptionibus transierit.' Velleius etiam multo clarius: 'Livia Romanarum

eminentissima, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam.'

Tertio gradu] De primis, secundis, et tertiis heredibus Brissonius ad Jul. Cæs. c. 83.

Amicosque complures] Tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad posteros. Tacitus.

Legavit populo Romano quadringenties, tribubus tricies quinquies HS.] Tacitus hanc partem testamenti Augusti ita exprimit, 'Legata non ultra civilem modum: nisi quod et populo et plebi CCCCXXXV. dedit.' Notanda figura in ejus verbis, qualis in illis Ciceronis, 'urbem et cives integram incolumesque servavi.' Legatum populi interpretemur, quod publice relictum est civibus Romanis omnibus, qui consortes esse talium liberalitatum aut vellent aut solerent. Plebis vero illud, quod vicomagistris relictum est, vel in communia cujusque tribus commoda impendendum, vel in tenuissimos quosque singularum tribuum erogandum. Similia Tiberii legata, qui, patris exemplum in plerisque secutus, 'legavit plebi Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris:' plebis appellatione intelligitur in Tiberii testamento idem quod hic populi. Duo enim hæc vocabula 'populus' et 'plebs' apud optimos scriptores, Tacitum præsertim, Suetonium, Plinios, et alios item, confunduntur. Sed observare licet, cum populus Rom. a scriptoribus modo in tres ordines distinguatur, modo in quatuor, modo in plures, appellatione tribuum persæpe ultimum ordinem notari. Martialis libro VIII. 'Dat populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus, Et libant Latiæ tertia dona tribus.' Inde est quod 'tribulis' pro paupere et egeno ac capite censo sumitur. *Casaub.*

Legavit] Vivente Augusto, A. U. C. DCCXIIII. P. Falcidius Trib. pleb. de legatis hanc legem tulit: Quicunque civis Rom. post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi R. pecuniam jure publico dare, legare volet, jus potestasque esto, dum ita detur, legetur, ut ne minus, quam quartam partem hereditatis ex eo testamento heredes capiant. *Sigon.*

Quadringenties] Æstimatione Budæi, quæ, si non exactissime vera, proxima tamen veræ est, fuerint decies centena millia coronatorum.

Tricies quinquies HS.] Fuerint octuaginta septem millia coronatorum, et insuper quingenti.

Prætorianis militibus] In hoc genus fere adoptati et adscripti amici et voluntarii, etsi alii fortibus potius viris implebant. Eorum arma thoraces squamei, et scuta imbricata. Veteres unam solam habebant cohortem Prætoriam: postea per bella civilia auctæ. Augustus Romæ circa se habuit IX. Prætorias cohortes, firmamentum imperii, et postea pestem. Talis fuit apud Macedones Cohors Regia. *Lipsius.*

Cohortibus urbanis] Tacitus Prætorias et legionarias tantum civium Romanorum cohortes commemorat. Urbanas a Tranquillo vocari arbitror, quæ Prætorianis ignobiliores, vel grassatorum, vel incendii arcendi causa sub Præfecto vigilum in Urbe habebantur. Sed et de Præfecto Urbi verba Ulpiani asscribam: 'Et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem, et ad referendum sibi quid ubi agatur.' *Torrent.* Tacitus Ann. IV. 'Quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanæ, novem prætoriæ cohortes, Etruria ferme Umbriaque delectæ, aut vetere Latio, et colonis antiquitus Romanis.'

Legionariis] Legionarii milites dicti, qui erant in legione; nec enim

omnes milites in legione scribebantur. Nam velites, et levis armaturæ milites, non erant in numero legionariorum. *Beroald.*

Confiscatam] In fiscis adservatam: uti Tertullianus eleganti metaphora, de Fuga: 'Felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.' *Lipsius.*

Ad vicena sestertia] Id est, quingentos coronatos.

Quibus solvendis annuum diem finiit] 'Annuum diem' pro tribus pensionibus et summis accipio. nam hæc erat vulgaris clausula testamentorum, l. talis. l. cum vulgari D. de dot. præl. erat et cæterorum negotiorum. Alia legata, ut idem Suetonius ait, Augustus repræsentari jussit, hoc scilicet adjecto verbo 'præsentia,' quod efficit, ut vulgari clausula non contineantur, ex Servii et Labeonis sententia d. l. talis. *Cujacius.*

Millies et quingenties] Tricies septies centena millia coronatorum, et insuper quinquaginta millia.

Quaterdecies millies] Sint trecenties et quinquies centena millia coronatorum.

Ex testamentis amicorum percepisset] Supra: 'Legata, vel partes hereditatum, a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum, cum incremento restituere consueverat.' Capite 67.

Duobus paternis patrimoniis] Octavii, et Cæsaris dictatoris.

Si quid his accidisset] 'Humanitus accidere,' est mori, et ita docti solent loqui. Sed testatores ex vulgi sermone, qui concisior est et brevior, simpliciter 'accidere' et 'contingere' pro vita defungi accipiunt. Ultimus enim qui homini evenire possit casus est mors. Pomponius: 'Si quis ita in testamento scripserit, Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto: mortuo filio, Damas liber erit.' *Alciatus.*

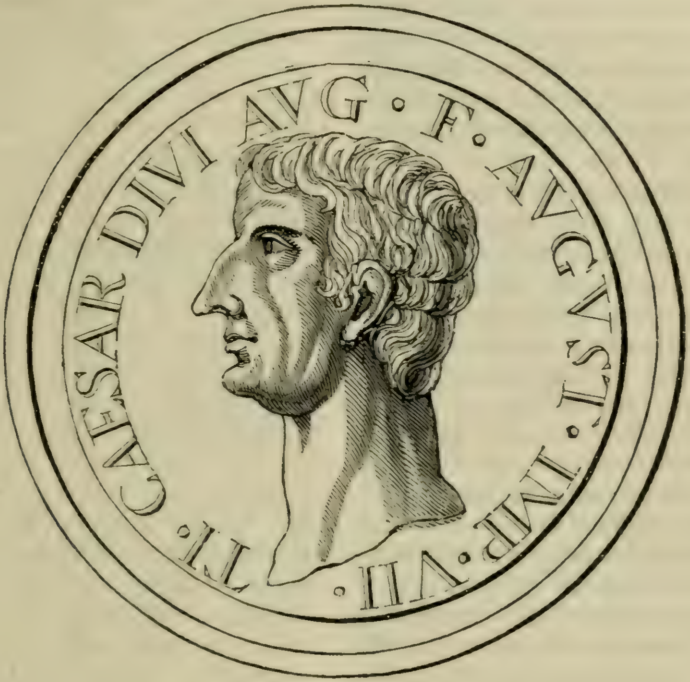
Vetuit sepulchro suo inferri] Sollemne plane in monumentorum titulis erat, cavere de personis quas eo inferri jus esset. Atque adeo interdum sibi duntaxat monumenta faciebant, quæ nulli alii patere, et vel heredibus suis claudi volebant. Ejus rei ergo districte vetabant ne quis eo inferretur, pœna quandoque addita, ut ex hac inscriptione patet: IN. H. S. SIVE LIBERT. SIVE. LIBER. INFERATVR. NEMO. SECVS. QVI. FECERIT. MITEM. ISIDEM. IRATAM. SENTIAT. ET. SVORVM OSSA. ERVTA. ATQVE. DISPERSA. VIDEAT. *Brisson.*

Quem vellet incidi in æneis tabulis] Appellat tabulas καταχρηστικώτερον, quæ potius pilæ erant dicendæ: ita enim in lapide Ancyrano. *Casaub.* Monumentum illud *repræsentatur* supra, p. 1168.

Breviarium] Quod nunc Breviarium dicitur, olim, cum Latine loqueremur, Summarium vocabatur. Seneca. 'Rationarium imperii' vocat cap. 28. de quo inibi dictum est. Tale aliquid liber ille, qui Notitia imperii inscribitur.

Quantum militum sub signis ubique esset] Tacitus Annal. IV. recensens, quæ 'Romana copia in armis' sub Tiberio fuerit, præter militem classiarium, et socios, XXV. legiones commemorat.

TIBERIUS NERO CÆSAR.

Vultu fateri velle, quod tamen nolis,
Et cassa vero verba, Principis verba,
Plenum tyranno pectus, abditum, abstrusum,
Virtus Neronis ista prima majoris.

J. Schildius.

Cap. 1. *Fuit enim et alia plebeia*] Notandum, complures ejusdem nominis, ac fortassis etiam originis, familias eodem tempore, et patricias et plebeias fuisse, ut de Cornelia quoque testatur Cicero II. de Legibus, et de Papiria Famil. Epist. lib. IX. de aliis alii. Quod evenire necesse erat, cum non tota gens aliqua, verum certa tantum ejus gentis familia vel a plebe transibat ad patricios, vel a patriciis ad plebem. *Torrent.* Fuere duæ familiæ Claudiæ: earum, quæ Marcellorum appellata est, plebeia; quæ Pulchrorum, patricia. Asconius.

Ex Regillis] Livius, et Dionys. Regillum tam oppidum, quam lacum vocant. Unde cognomen Regillensis, et, ut Suetonius loquitur, Regillianus. *Torrent.*

Atta] Atta vox vetus Sabina, originis Græcanicæ, ut pleræque Sabi-

norum: et ipsi absque dubio ἀνέκαθεν Dores fuerunt e Peloponneso orti. Ἄττειν subsilire significat, et nusquam firme pedem figere: unde ἄττειν δεῦρο κἀκεῖσε. Attarum vitio contrarium est τὸ τῶν πτερνοβατῶν, quorum Hippocrates meminit: istos veteres Latini 'talipedare' dixerunt. *Casaub.* Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis insistunt, et attingunt magis terram, quam ambulant. Attam etiam pro reverentia seni cuilibet dicimus: quasi eum avi nomine appellamus. Festus.

Atta Claudio gentis principe] In uno codice *Acta Tatio Clauso*, in altero *Acta Tatio Claudio* legitur. Ut fortassis tria etiam apud Sabinos nomina habuerit, Atta Tatius Clausus. Illud vero in primis notandum est, eos, qui olim Romam commigrabant, nomina sua dare debuisse, si jus civitatis adipisci vellent, atque ea plerumque mutata fuisse, quo magis Romani viderentur. Sic Atta Clausus, Ap. Claudius factus est, et Lucumo ille, Demarati filius, cum Tarquiniis Romam venisset, comparato ibi domicilio, L. Tarquinii nomen edidit. Recte igitur omnis antiquitatis peritissimus Virgil. 'Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar, Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens Per Latium. *Torrent.*

Post reges exactos] Appius Clausus, ad transitionem concitatis quinque familiarium millibus, cum his, liberisque et uxoribus, Romam profectus est, cum Poplicola re ante communicata: ab eoque benevole et promte ei hospitium, et omnia, ut æquum erat, sunt exhibita. Nam et familias statim civitate donavit, et unicuique homini duo agri jugera dedit juxta Anienem fluvium. Clauso autem jugera viginti quinque largitus est, ipsumque inter Senatores adscripsit: quod Reipub. gerendæ initium ille adeptus, ita prudenter usurpavit, ut in principum post dignationem potentiamque pervenerit, gentemque Clausiam nulla inter Romanos obscuriorem a se reliquerit. Plutarch.

Locumque sibi ad sepulturam sub Capitolio publice accepit] Speciali Populi Romani studio. Alioquin extra urbem sepelire, moris fuit. Cicero II. de l. legis XII. tabb. meminit: HOMINEM. MORTUUM. IN. URBE. NE. SEPELITO. NEVE. URITO. et I. Tuscul. quæst. 'An tu,' inquit, 'egressus porta Capena, quum Collatini, Scipionum, Serviliorum, Metellorum sepulchra vides, miseros putas illos?' Igitur intra urbem tumulari, magnum et eximium quiddam fuit. Unde et Plutarchus in Problem. ait, cineres eorum, qui triumphassent, in urbem ferre licuisse. Et Vestalibus quoque virginibus permissum, ut intra urbem sepulturæ traderentur, testis est Servius ad XI. Æn. *Marc. Donat.*

Ad sepulturam] Plinius lib. VII. cap. 54. 'Ipsum,' inquit, 'cremari, apud Romanos non fuit veteris instituti: terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum: et tamen multæ familiæ priscos servavere ritus: sicut in Cornelia nemo ante Syllam Dictatorem traditur crematus.' Non fuit, inquit, 'veteris instituti.' Atqui lex illa XII. tabul. quam ex Cicerone Marc. Donatus protulit, diserte cremationis meminit, NEVE URITO. et Plutarchus in Numa, 'Corpus,' inquit, 'crematum non est, quod ipse (ut fertur) prohibuerit.' Erat igitur communi usu receptum, ut flammis absumerentur cadavera. Sic Ovidius in funere Remi: 'Ultima plorato subdita flamma rogo est.' Porro nomen ipsum sepulturæ, quo sæpe veteres utuntur, cremationi neutiquam officere, probat illud Plinii, eodem capite sic scribentis: 'Sepultus intelligitur quoque modo conditus, hu-

matus vero humo contectus.' Ergo, quod est ex Plinio hac de re allatum, non de tota Quiritium turba, sed de patriciis fortasse verum fuerit.

Cum prænominibus cognominibusque variis distingueretur] Ingenuorum plerumque tria nomina: Prænomen, Nomen, Cognomen. Prænomen est, quod nominibus gentiliciis præponitur, discriminis caussa inter fratres et gentiles inventum: atque id ante diem togæ virilis non dabatur. Nomen dicimus, quod perpetuum est in aliqua gente: et respondet patronymicis Græcorum. Nam ut illi Æacidas ab Æaco, sic Romani Julios ab Iulo, Antonios ab Antonio dixerunt. Ducebantur autem ea nomina vel ab hominibus, vel ab animantibus, vel a locis, vel ab eventu. Cognomen est, quod familiarum discernendarum caussa tertio loco post nomen ponitur: id repertum a variis caussis. Hoc noto, cognomina hereditaria fuisse, sed ita ut mutari a posteris, et nova sumi fas fuerit. *Lipsius.*

Lucii prænomen consensu repudiavit] Sic gentis Manliæ decreto cautum fuit nequis M. Manlius vocaretur. Liv. lib. VI. et Festus in 'Manliæ gentis,' &c. Dio quoque lib. I. 'Edicto (inquit) cautum, nequis ex ea familia M. prænomen ferret.' Loquitur autem de honoribus Augusto jam devicto Antonio decretis. Adi Gellium lib. IX. cap. 2. Sueton. Ner. cap. 1. *Torrent.*

Quo significatur lingua Sabina fortis ac strenuus] Ut Anienem, sic Nerienem dixerunt tertia syllaba producta: id autem, sive Nerio, sive Nerienes est, Sabinum verbum est: eoque significatur virtus et fortitudo. itaque ex Claudiis, quos a Sabinis oriundos accepimus, qui erat egregia atque præstanti fortitudine, Nero appellatus est. Sed id Sabini accepisse a Græcis videntur, qui vincula et firmamenta membrorum 'neura' dicunt. Unde nos quoque Latine nervos appellamus. Gellius.

Cap. 2. *Appius Cæcus*] Appius censor, quum solennia sacri Herculanei servos publicos edocuisset, luminibus captus est: authores Livius et Valerius. Quærit Jurisconsultus lib. III. Digestorum nunquid cæcus magistratum gerere possit: 'Extat,' inquit, 'exemplum ejus, qui gessit. Appius Claudius cæcus consiliis publicis intererat, et in Senatu dixit severissimam sententiam de Pyrrhi captivis non recipiendis.' *Beroald.*

Claudius Caudex] Quis Romanis primus persuasit navem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus 'caudex' apud antiquos vocabatur, unde publicæ tabulæ 'codices' dicuntur: et naves nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt, 'caudicariæ' vocantur. Seneca.

In servitutem asserere] Assertores dicti, ancipiti vocabulo, tam hi, qui vindicant in servitutem, quam qui in libertatem. Livius scribens hanc historiam: 'Jam a vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure grassari, non vi.' Et mox paullo: 'Cum repelleretur assertor virginis a globo mulierum.' *Beroald.*

Statua sibi cum diademate posita] Codex Salmas. *Statua sibi diademata posita.*

Ad Appii forum] Oppidum est in Latio, cujus meminit Horatius in primo Sermonum, Satyra V. 'Inde forum Appî Differtum nautis, cauponibus atque malignis.' Plinius in III. in enumeratione Latii populorum meminit fori Appii. Ideo autem Drusus hunc potissimum locum delegisse videtur ad res novas moliendas, quoniam erat in clientela Claudiæ gentis: et ab Appio, qui illic forum egerat, nomen acceperat: sicut forum Cornelii, forum Livii, et id ge-

nus alia nuncupantur. *Beroald.*

Claudius Pulcher apud Siciliam] P. Claudius Cos. ad Drepanum fugam capessit, ac circum littus se evolvit, triginta navibus, quas habebat proximas, comitatus: cæteras ad tres et nonaginta, cum omnibus fere, qui intus erant, ceperunt Pœni. Publium deinceps maledictis Romani lacerarunt, vehementerque incusarunt, quod temeritate sua atque imprudentia male rem gessisset, et, quantum in ipso fuerat, magnis Remp. detrimentis affecisset: unde postea habito de eo judicio, graviter multatus est, ac pericula magna adiit. Polybius.

Non pascentibus] Silicius inter prodigia, quæ cladem Flaminio denuntiabant, hoc quoque ponit, quod 'Ales præscia luctus Damnavit vesci, planctuque alimenta refugit.' E contrario, cum pulli pascuntur, felix est auspicium. Id vero felicissimum credebatur, quando ex offa, quam pullus invasit, aliquid ex ore ejus cecidit: quod, quia terram paviebat, hoc est, feriebat, terripavium primo, post terripudium dictum est, idque 'tripudium solistimum' appellatur: quod auspicium cum a pullario nuntiabatur, egregium existimabatur. *Beroald.*

In auspicando pullis] Gallinaceorum sunt tripudia solistima. Hi magistratus nostros quotidie regunt, domosque ipsis suas claudunt aut reserant: hi fasces Rom. impellunt aut retinent, jubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum auspices. Plinius.

Dictatorem dicere] Jussus dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Livius.

Ilyciam] Ex fastis Capitolinis scribendum *Gliciam.* Ursinus. Plerumque scriptum in veteribus *i* pro *g*. ut toja pro toga: foljora pro folgora. Sic Ilycias pro Glycias. *Salmas.*

Viatorem suum] Viatores alios a lictoribus fuisse, argumento est antiqua utrorumque origo. Lictor enim a ligando, Viator a via, unde arcessebant, est appellatus. Testis est in Catone Cicero: 'E via ad Senatum accersebantur Curius, et cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, viatores nominati sunt.' item Livius lib. XXIII. 'Consul viatorem misit, qui patri nunciaret, ut sine lictoribus ad Consulem veniret.' Ex quibus apparet, viatoribus eos usos, vocandi et nunciandi caussa, non ligandi. Eorum porro, ut etiam præconum, decurias fuisse, easque a Consulibus lectas, testis est antiqua tabula. *Sigon.* Viatores etiam Tribunorum pl. fuisse, patet ex illo Livii: 'Simul se universa concio avertit, et secuta Scipionem est: adeo, ut postremo scribæ viatoresque Tribunos relinquerent.' lib. XXXVIII.

Navem obhærentem Tiberino vado] Simile factum Silvani episcopi narrat Socrates scholasticus, l. VII. c. 37. *Casaub.* Simile exemplum in Tuccia Vestali narrat Valerius, quæ, incesti arcessita, spem salutis ancipiti argumento petere ausa est. 'Vesta,' inquit, 'si sacris tuis castas semper admovi manus, effice ut hoc cribro hauriam ex Tiberi aquam et in ædem tuam perferam: audacter et temere jactis votis sacerdotis rerum ipsa natura cessit.' *Sabell.*

Cum sacris matris Deum] Allatum ex Phrygia nihil quidem aliud scribitur missum rege ab Attalo, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis, et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem. Arnobius.

Ideæ] Berecyntus, Phrygia gens, et in universum Phryges ac Troum

qui circa Idam accolunt, Rheam ipsi quoque colunt, eique orgia peragunt: matrem appellantes Deorum, et Agestin, et Phrygiam magnam Deam; a locis autem Idæam, Dindymenem, Pylenen, Pessinuntida, Cybelen. Græci ejus administros communi nomine Curetas appellant. Strabo.

Novo more] Et quod mulier, et, quod ob dictum solummodo, majestatis postulata fuit. Tacitus Annal. I. ' Legem majestatis reduxerat, cui nomen apud veteres idem, sed alia in judicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique mala gesta Rep. majestatem pop. Rom. minuisset; facta arguebantur, dicta impune erant.' Eandem in Claudiæ judicio novitatem Val. Max. notat lib. VIII. c. 4. ' Insontem,' inquit, ' crimine quo accusabatur votum impium subvertit.'

Carpento] Curru. Sunt autem carpenta, vehicula, quæ a Carmente Evandri dici opinatur Ovidius in primo Fastorum. Scribit Livius in v. matronis concessum esse, ut plaustro ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque die uterentur. *Beroald.*

Natu minori] Libro primo institutionum: ' Minor natu majorem adoptare non debet. Adoptio enim naturam imitatur: et pro monstro est, ut major sit filius, quam pater.' Unde Cicero, in oratione pro domo sua ad Pontifices, accusat non minus vere quam luculenter P. Clodium, quod jus adoptionis polluerit, cum se in adoptionem dederit Fonteio, qui annos viginti vix natus erat, factusque sit ejus filius contra fas, cujus per ætatem pater esse potuerit. *Idem.*

Assertoresque unicos dignitatis ac potentiæ patriciorum] Apud Livium VI. App. Claudius Crassus nepos decemviri sic infit: ' Neque novum, neque inopinatum mihi sit, Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper objectum est ab seditiosis Tribunis, id nunc ego quoque audiam: Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in Republica patrum majestate fuisse.'

Mutare vestem aut deprecari sustinuerit] Atqui apud Livium lib. VI. hæc leguntur: ' Quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non et proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse.'

Tribunos plebis pulsaverint] Livius in tertio, ' Quamvis Tribuni essent sacrosancti, et inviolabiles, tamen Appii Claudii, legibus calcatis, spretisque cerimoniis, sæpe eos pulsaverunt in altercationibus, pœnam floccipendentes, qua violator Tribunorum fit sacer.' Is enim homo sacer dicitur, quem populus judicavit ob maleficium: et qui eum occidit, parricidii non damnatur. Nam lege Tribunitia prima cavetur: ' Si quis eum, qui sacer sit, occiderit, parricida ne sit.' Sacrosanctum autem dicitur, quod jurejurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte pœnas penderet. *Beroald.*

Fratrem] Legendum: *Etiam Virgo Vestalis patrem injussu populi triumphantem, &c.* non, ut in vulgatis, *fratrem*. Nam Cicero pro Cæcina, et Valer. Maximus libri quinti capite quarto, patrem fuisse tradunt. *Fulvius Ursinus.*

Injussu populi triumphantem] Hic honos primum a Senatu, post etiam repugnante Senatu, a populo datus est. primum sine Senatusconsulto, collega intercedente, triumphasse P. Servilium Priscum Consulem de Volscis, testis est Dionysius. Primi vero patribus invitis, jubente populo, de Sabinis M. Horatius, de Æquis L. Valerius. *Sigon.*

Intercedere] Male quædam edit. *interdicere*. Nam interdicere solenne Prætorum est, intercedere Tribuno-

rum. *Torrent.*

CAP. 3. *Ambo Appii Cæci filii*] His tertium adjunge P. Claudium, qui classem perdidit. Cic. Catone, 'Quatuor, (inquit) robustos filios, et filias quinque, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat, et senex, et cæcus.' *Idem.*

Salinatore] Is ex salaria annona vectigal statuit in censura, quam cum Claudio gessit, unde illi cognomen inditum. *Sabell.*

Universas tribus, quod se Consulem iterum censoremque fecissent] Cum inficiari non possent aut judicio semel, aut comitiis bis peccatum esse. *Beroald.* Unam tantummodo tribum Metiam vacuam nota reliquit, quæ eum suffragiis suis, ut non damnatione, ita nec honore quidem dignum judicaverat. Valer. Max.

Nec, ut fama, extortum a Camillo] Mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Sed Diique et homines prohibuere redemptos vivere Romanos. nam sorte quadam, priusquam infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, et Gallos summoveri jubet. Livius.

Multa varie molientem] Livius Drusus, exitum rerum non providens, quas nec agere licebat, nec jam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse: 'Uni sibi, nec puero quidem umquam ferias contigisse.' Seneca.

Diversa factio per fraudem interemit] Livius Drusus Trib. pleb. dum raro procedens in publicum, domi quotidianos cœtus habet in obscura quadam porticu, accidit, ut vespere dimissurus multitudinem exclamaret, ictum se: et dicto citius cecidit. In jacentis femore deprehensus est infixus culter sutorius. Appianus.

CAP. 4. *Pontifex*] Pontifex maximus intelligi non potest, quum C. Cæsar pontificatum maximum, nisi cum morte, non deposuerit: sed erant alii pontifices octo numero: quanquam ab initio quatuor a Numa rege instituti fuissent. *Sabell.*

Narbo et Arelate] Plinius Narbonem Decumanorum coloniam vocat, propterea quod milites decimæ legionis in eam coloni deducti sunt. In mediterraneo Narbonensis Galliæ civitas est Arelate, a Plinio dicta colonia Sextanorum, quoniam ex sexta legione coloni deducti sunt. Harum coloniarum deducendarum autor fuit Cæsar, quibus patrem Tiberii præfecit, velut unum ex Triumviris, qui more Romano colonos deducebant, eisque agros viritim dividebant. *Beroald.*

Solus permansit in partibus] In summa Deus ille (Augustus), cœlumque nescio adeptus magis, an meritus, herede hostis sui filio excessit. Plinius.

Servis ad pileum] Id est, ad libertatem, cujus insigne est pileus. Livius in XXIV. 'Postero die servi ad pileum vocati, et carcere vincti emissi.' Post interfectum Julium Cæsarem quidam pileum in hasta prætulerunt, tanquam libertatis signum, universosque ad civilitatem patriam vocaverunt. Moris enim fuerat apud veteres, ut servi, qui per manumissionem liberi fiebant, raderent caput, et calvi pileum caperent. Hinc est illud Plautinum: 'Dii faxint, ut hodie, raso capite, calvus capiam pileum.' *Beroald.*

Fascium usu prohibitum] Contra morem rectorum provinciarum, qui comiores erant et haberi volebant. Cicero in epistola ad Cornificium, qua ei Anitium commendat negotiorum suorum caussa legatum in Africam legatione libera: 'In primis quod ei charissimum est, dignitatem ejus tibi commendo: idque a te peto, quod ipse in provincia facere sum solitus,

non rogatus, ut omnibus Senatoribus lictores darem: quod idem acceperam et noveram a summis viris esse factitatum.' *Casaub.*

Petenti Augusto] Plane uti Martiam uxorem, tum ex se gravidam, petenti Q. Hortensio Catonem Uticensem concessisse Plutarchus refert. Quin etiam Octaviam, Augusti sororem, post Marcelli mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio desponsam Dio lib. XLVI. scribit. Ea tunc matrimoniorum licentia regnabat.

Utroque liberorum] Quorum Drusus in domo Augusta natus est, tertio mense, postquam Livia Augusto nupsisset. Unde suspicio fuit, ex vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Claudii cap. 1. Eum tamen natum Augustus patri Tiberio reddidit, si Dioni credimus.

Neronibus] Ambo igitur Liviæ filii Nerones vocati sunt, sed Tiberio pro cognomine, Druso vero pro prænomine id datum fuit. sic enim in nummo veteri: NERONI. CLAUDIO. DRUSO. GERMAN. COS. DES. et, NERO CLAUDIUS. DRUSUS. GERMAN. IMP. Sic et Horatium interpretabimur lib. IV. Od. 4. 'Augusti paternus In pueros animus Nerones.' *Torrent.* Claud. cap. 1. 'Patrem Claudii Cæsaris, olim Decimum, mox Neronem prænomine.'

CAP. 5. *Fundis*] Caietanum sinum subsequitur Cæcubum: inde Fundi, urbs in via Appia. Strabo.

Simulacrum felicitatis] Mallem *fecunditatis*, ut in Juliæ Severi et Faustinæ M. Aurelii nummis legitur, FECUNDITAS. AUGUSTAE. Nisi tamen eo trahimus, ut adulatorie significaverit Senatus, Tiberium natum felicitati ac bono Urbis, et orbis, quod in imperatoribus sæpe factum. *Torrent.* Jam Romanum imperium longe lateque crescebat, et adhuc nemo Felicitatem colebat. Sero huic tantæ Deæ post tot Romanos principes Lucullus ædem constituit. *Augustinus.* Tacitus Annal. XV. ob natam Neroni filiam templum Fecunditati decretum memorat.

M. Æmilio II. et Munatio Planco Coss.] Vetus codex habet *Numatio*, pro *Munatio*. Est autem et Numatii celebris viri mentio apud Horatium libro epistol. 1. epistola tertia, et alterius Numatii Galli apud Martialem libro X. *Glareanus.*

Post bellum Philippense] Cod. Salmas. *per bellum Philippense*, id esset, tempore ejus belli. Nam et bellum Philippense, iis, quos Suetonius dicit, Coss. gestum est.

In fastos] Scribit se ex fastis habuisse verum nativitatis diem. Nimirum Romani, qui nullum adulationis modum adversus Augustum omisere, diem, quo Tiberius natus est, in Fastorum libris descriptum reposuere, ut singulis annis dies nativitatis illius festus ageretur. Ita cap. 65. de Sejano: 'quamvis et natalem ejus publice celebrari, et imagines aureas passim coli videret.' *Marc. Donat.*

Actaque publica] Sic Calig. cap. octavo: 'Ego in actis Antii editum invenio.' Mos igitur erat, ut parentes natos sibi liberos apud acta profiterentur, idque a Ser. Tullii temporibus observatum. hic enim (ut libro IV. Dionys. Halicarn. scribit) in singula recens natorum capita Junonis Lucinæ templo inferri aliquid jussit, et in censu agendo non solum facultates, sed et liberorum nomina, atque ætatem referri voluit. Quod vel maxime post leges Julias et Papias observatum fuit, ob eorum qui liberos haberent commoda, et orborum pœnas. Hinc Juvenal. Satyra IX. 'libris actorum spargere gaudes Argumenta viri.' *Torrent.*

CAP. 6. *Luxuriosam et exercitatam*] Luxuriosam interpretor exuberantem, magnisque incrementis præditam: luxuria enim, quod Nonius annotavit, intempestivam abundantiam sig-

fiincat. *Torrent.* Codex Salmas. *laxoriosam:* unde unius litteræ immutatione fit *laboriosam.* Sic apud Plinium in Paneg. ‘laboriosus’ et ‘exercitus’ junguntur: ’ ‘Intelligimus Cæsar, quantum tibi pro laboriosa ista statione et exercita debeamus.’

Comes usque quaque parentum fugæ] Livia, quam postea conjugem Augusti vidimus, quam transgressi ad Deos sacerdotem ac filiam, tum fugit mox futuri sui Cæsaris arma, cujus bimum hunc Tiberium Cæsarem, vindicem Romani imperii, futurumque ejusdem Cæsaris filium, gestans sinu, per avia itinerum, vitatis militum gladiis, uno comitante, quo facilius occultaretur fuga, pervenit ad mare, et cum viro Nerone pervecta in Siciliam est. Velleius.

Quod in tutela Claudiorum erant] Cum Athenienses clientes, ob servitutem, *θῆτας* appellaverint, Thessali vero *πενέστας,* vocabulo fortunam illis continuo exprobrantes, Romulus decora etiam appellatione hanc rem cohonestavit, patronatum nominans pauperum et humilium patrocinium: et commoda utrisque addidit officia, et eorum conjunctionem perhumanam ac civilem reddidit. Non solum autem in ipsa urbe plebs patriciorum patrocinio defendebatur: sed et coloniarum Romanarum, et civitatum, quæ societatis et amicitiæ caussa se pop. Rom. adjunxerant, et bello subactarum unaquæque, quos Romanorum custodes et patronos voluisset, habebat. Et sæpe Senatus, harum et urbium et gentium controversiis ad ipsarum patronos relatis, ipsorum judicia rata habuit. Dionys. Hal.

Flamma repente e silvis undique exorta] Quod non raro in montibus evenire solet. Lucretius lib. I. ‘At sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis Arboribus vicina cacumina summa terantur Inter se, validis facere id cogentibus austris, Donec fulserunt flammai flore coorto.’ Manilius libro I. ‘Sunt autem cunctis permisti partibus ignes, Ac silice in dura viridique in cortice sedem Inveniunt, tum sylva sibi collisa crematur.’ *Casaub.* Flammæ, quod passim historia docet, plerumque læta portenderunt. Cujus rei duo alia luculenta exempla c. 14. in ipso Tiberio habes.

Chlamys] Erat imprimis Græcorum, et maxime Macedonum. Inter puerilia recensetur ab Ulpiano, Pand. lib. XXXIV. Chlamyde Numa primus Romanorum regum usus est, quum legationem Isaurorum excepisset, rationemque eorum habitus percepisset: autor Suidas. Porro chlamydis effigies et terræ habitabilis eadem fuisse traditur. Strabo in II. Ἔστι δή τι χλαμυδοειδὲς σχῆμα τῆς οἰκουμένης. *Bayfius.*

Bullæ aureæ] Bullas hoc loco non tam pro notis puerorum insignibus accipio, quam pro illis veluti clavorum capitibus, quæ cingulis militaribus ad ornatum apponebantur. Id enim cum chlamyde et fibula rectius convenit. Virgil. Æn. IX. ‘phaleras Rhamnetis, et aurea bullis Cingula.’ et extremo XII. ‘notis fulserunt cingula bullis.’ *Torrent.*

M. Gallio] Q. Gallii Prætoris, quem Augustus occidi jusserit, mentio sup. c. 27. Marcus igitur ob occisum fratrem, aut certe gentilem atque agnatum suum, Augusto et ipse adversabatur. Quæ causa fuit, ut Tiberius, quanquam testamento adoptatus, testatoris nomine abstinuerit, hereditatem tamen adierit. An recte, Jurisconsulti judicent. Extat etiam nummus æreus cum inscriptione: C. GALLIUS. LUPERCUS. IIIVIR. AAA. FF. idem fortasse cum eo, de quo Val. Maximus lib. VI. c. 1. *Idem.*

Sinisteriore funali equo] Funalis est qui extra jugum incedit, et jugali opponitur, quem Græci *σειραῖον,* et *σειραφόρον* appellant. Nam qui jugum subit, *ζύγιος* illis dicitur, *ὁ ὑπὸ τῷ*

ζυγῷ ἵππος. Ex his porro intelligimus, funalem equum appellari, qui extra jugum sit, sive ante, sive a latere jungatur, inde dictus, quod fune, sive habena, aut catena etiam exterius regatur: sic enim malo quam a funalibus, quæ in eo triumphanti præferrentur, ut quidam censuere. *Idem.*

Dexteriore veheretur] Suetonio lumen addit, quod pro Murena scribit Cicero, filios prætextatos sedere in equis triumphantium solitos, quodque extant Augusti numismata ærea, in quibus quatuor junctis ad currum elephantis totidem pueri insident. At Domitianus ætate jam major, triumphum patris ac fratris Judaicum equo albo comitatus est. Suet. Domit. c. 2. *Idem.*

Præsedit et Actiacis ludis] Nihil Dio de Tiberio in mentione ludorum Actiacorum: quos ait per ipsum Augustum et Agrippam, ipsius in consulatu ejus anni collegam, fuisse curatos. *Casaub.* Codex Salmasii *asticis:* quod leviter immutatum est *astycis.* De ludis autem astycis plura dicentur ad c. 20. Caligulæ. Alii *hasticis* reponunt.

Trojanis Circensibus] Trojæ lusus Circensibus misceri consuevit: sic in Cæsaris Dictatoris, sic in Augusti spectaculis servatum. *Sabell.*

Ductor turmæ] Dio: Καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἱπποδρομίαν διά τε τῶν παιδῶν τῶν εὐγενῶν καὶ διὰ τῶν ἀνδρῶν ἐποίησε. Sed quæro: si in hoc ludicro præsedit Tiberius, qui potuit turmæ ductorem agere? Aut igitur vicarii opera usum oportuit, aut excidit a contextu Suetonii verbum *fuit.* Casaub.

Puerorum majorum] Hi sunt, qui Græcis dicebantur ἀγένειοι, mediæ inter puerilem et virilem ætatis. Ita Græci sæpissime separant ἀθλήματα ἀνδρῶν, sive τελείων, ἀγενείων, et παιδίων. Ipse Tiberius si, ut videtur, de primis ludis Actiacis sentit Tranquillus, annum ætatis decimum tertium nondum compleverat. Sin de secundis capiamus, annum tunc agebat decimum septimum. Porro Trojæ ludus majorum minorumque puerorum edi solitus ab Augusto, ut scribit Suetonius. *Idem.*

CAP. 7. *Munus gladiatorium in memoriam patris*] Munus dictum est ab officio: quoniam officium etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim, quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos, vel malo ingenio servos mercati, in exsequiis immolabant. Postea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant, armis quibus tunc et qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. Ita mortem homicidiis consolabantur. Hæc muneris origo. Sed paullatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam et crudelitatem. Quia ferarum voluptati satis non fiebat, nisi et feris humana corpora dissiparentur. Tertullianus.

Amphitheatro] Nata Amphitheatra haud diu ante tempora Reip. desidentis, et quidem temporanea primum, et e ligno. At sub Augusto venationi reperta propria et mansura domus, Amphitheatrum exstructum e lapide, Augusti suasu, Statilii Tauri opibus et sumptu, in campo Martio A. U. DCCXXV. Hoc solum primumque lapideum Amphitheatrum Romæ fuit ad tempora Vespasiani. *Lipsius.*

Rudiariis quoque quibusdam revocatis] Rudem indulgebant gladiatoribus veteranis, quasi magisterii signum: aut etiam novis, in novo aliquo et strenuo facto, idque populo imperante. Qui donati rude, Rudiarii dicti: ii non ultra depugnabant, nisi pretio aut sponte inducti. Effectus

rudis, liberatio ab arena. Veruntamen e gladiatoribus conditione servi, hi donati rude, non libertatem accipiebant, sed vacationem dumtaxat a pugna. Lanistæ deinceps, prove lanistis erant, doctores tyronum, et batuebant, non pugnabant. *Idem.*

Auctoramento] 'Auctorati' quoque dicuntur milites et 'exauctorati:' illi sacramento militiæ et stipendio obligati: hi tanquam ære diruti et sacramento soluti. quin et auctoramentum in artibus mercenariis et opificiis obligatio quædam est interposita mercede contracta: unde Tullius I. Offic. 'Merces ipsa in mercenariis auctoramentum est servitutis.' Amat hoc vocabulum Paterculus. *Turneb.*

Centenum millium] Id est, bis mille et quingentorum coronatorum.

Neptem Cæcilii Attici equitis Romani] Nata est Attico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. Hanc Cæsar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni Drusilla nato, privigno suo, despondit. Quæ conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. Cornel. Nepos.

Cæcilii Attici] Quo nomine post avunculi testamentum vocatus fuit, sed Pomponii tamen notior est. Notandum vero, quod Agrippinam vocat Sueton. quam Tacit. Vipsaniam, ut eadem patris non nomen tantum, sed et cognomen tulerit. Post Tiberium Asinio Gallo, Asinii Pollionis filio, nupsit. Vide Tacitum lib. I. Annal. *Torrent.*

Ad quem sunt Ciceronis epistolæ] Nomen Attici perire, Ciceronis epistolæ non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progener, et Drusus Cæsar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Seneca.

Sub priore marito] Augustus Juliam filiam primum Marcello, deinde, ut is obiit, Marco Agrippæ nuptui dedit. *Beroald.*

Abegisse post divortium doluit] Etsi quodam tempore libera divortia fuerint, tamen Dionys. Halic. libro II. testatur, eam libertatem primis et antiquis Reip. R. temporibus non fuisse, ac propterea divortium Romæ per annos DXX. nullum fuisse: quod Gellius confirmat lib. IV. cap. 5. et Plinius libro VII. cap. 9. et Tertull. in Apologet. *Hottomann.*

Adeo contentis et tumentibus oculis prosecutus est] Expressit pluribus verbis, quod uno Græcorum ditissima lingua, *κυλοιδιᾷν*· quod de eo dicunt, cui e contento intuitu rei amatæ oculi tument. Theocritus: *οἱ δ' ὑπ' ἔρωτος Δηθὰ κυλοιδιόωντες ἐτώσια μοχθίσδοντι.* Caussa *συνεχὴς* hujus tumoris est, spirituum opticorum collectio et contentio: quæ nascitur ex affectus vehementia. *Casaub.* 'Contentis oculis' dixit, ut 'contento poplite' Horat. l. II. Sat. 7. et 'contenta cervice feram' Auson. Ep. X. sic enim amatoribus accidit, quando, ut ait Virgilius: 'oculos in virgine figunt.' *Torrent.*

Pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit] Cum gravi fratrem et periculosa valetudine in Germania fluctuare cognovisset, Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo, ducentis millibus passuum, per modo devictam barbariam evasit. Drusus eo ipso, quo vita et mors distinguitur, momento, legiones cum insignibus suis fratri obviam procedere jussit, et ut imperator salutaretur præcepit. Valer. Max.

CAP. 8. *Civilium officiorum rudimentis*] Cum sint plurima caussarum genera, quæ eloquentiam desiderant, multique in nostra Rep. adolescentes et apud judices, et apud Senatum dicendi laudem assecuti sint, maxima admiratio est in judiciis: quorum ratio duplex est: nam et accusatione et defensione constat: quarum etsi laudabilior est defensio, tamen etiam

accusatio probata persæpe est. Cicero. Haud vitio dabatur accusandi munus, volebantque plane Romani, adolescentes iis qui deliquissent, ut catuli generosi solent feris, infestos esse. Plutarch.

Archelaum] Cappadociæ regem. Is pro Antonio adversus Augustum Actiaci belli temporibus militavit. Fuit et Archelaus, qui Herodi successit, ob cujus in populos insolentiam in templo Apollinis Palatini, ut Josephus tradit, apud Augustum causam dixit. *Sabell.*

Fannium Cæpionem] Aug. capite 19.

Reum apud judices fecit] 'Reum fieri' est, apud Prætorem legibus interrogari. Cum enim in jus ventum esset, dicebat accusator apud Prætorem reo: 'Aio te Siculos spoliasse.' Si tacuisset, lis ei æstimabatur, ut victo, si negasset, petebatur a Magistratu dies inquirendorum ejus criminum, et instituebatur accusatio. Asconius.

Condemnavit] Ut condemnaretur effecit. 'Reum peragere' vocant. Unde ait J. C. 'Peregisse reum non alias quis videtur, nisi et condemnaverit.'

Curam administravit annonæ] Quæstor undevicesimum annum agens capessere cepit Remp. maximamque difficultatem annonæ ac rei frumentariæ inopiam ita Ostiæ, atque in urbe mandato vitrici, moderatus est, ut per id quod agebat, quantus evasurus esset, eluceret. Velleius.

Repurgandorum tota Italiæ ergastulorum] Hadrianus illa non repurgavit, sed penitus sustulit, ut ne unquam illi fraudi occasio pateret. refert in ejus vita Spartianus. Nihilominus post Hadriani tempora ergastulorum publicorum privatorumque mentionem fieri video, etiam apud Jurisconsultos. Nam qui in opus publicum aut in metallum damnantur, ut abigeatores, incendiarii, plagiarii, aliique, nonne in ergastulum damnantur? Opus enim publicum et metallum ergastuli nomine signabatur. Dici potest, ergastula illa publica non sustulisse Hadrianum, sed tantum privata. *Salmas.* Inspice etiam caput 32. Aug.

Ergastulorum] Juvenalis Satyra XIV. 'Quam mire afficiunt inscripta ergastula, carcer Rusticus?' Eunum Syrum in Sicilia refractis ergastulis numerosum exercitum servorum collegisse, tradunt Florus et Plutarchus. Columella lib. I. cap. 8. de ergastulis villarum pertractat, ubi et 'ergastulanos' ergastulorum custodes et præfectos appellat. *Marc. Donat.*

Sacramenti metus] Ne militiæ dare nomen cogerentur. De quo Aug. cap. 24.

CAP. 9. *Stipendia prima*] Stipendio militari constituto, provinciis externis devictis, emerito et veteri milite in agros coloniasque deducto, pro bono visum patribus, definire certum stipendiorum tempus, quo exacto, commoda veteranorum haberent et nomen. Credoque stipendia primum definita viginti quinque annis. Servius id mihi persuadet. Nec ambigo, quin id scitum valuerit ad civilia bella Triumvirorum, quibus rapta præmia, non data. Oppressa Rep. ab Augusto, ipse, ut multa in militia, sic in stipendiorum numero mutavit, reduxitque in gratiam turbæ militaris ad annos XX. quibus expletis, censebantur veterani: autores Suidas, Dio, Tacitus. Quæ dixi, in pedestri militia obtinuerunt: aliud fuisse videtur in equite, qui dena stipendia tantum fecerunt, si recte Livium capio libro XXVII. *Lipsius.*

Deinde ducto ad Orientem exercitu] Hæc, et quæ sequuntur, ductu quidem Tiberii, et ex parte Drusi, sed auspiciis Augusti gesta fuere, illo 'consilium et suos Præbente Divos,' ut canit Horatius. Adi eundem hac

de re capite 21. Augustum.

Regnum Armeniæ Tigrani restituit] Summa ea gloria fuit. Unde superbæ illæ inscriptiones veterum numismatum: REGNA. ADSIGNATA. REX. PARTHIS. DATVS. *Torrent.* Occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Cæsare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quanquam sociatis more externo in matrimonium regnumque. Tacitus.

Et barbarorum incursionibus, et principum discordia inquietam] Narrat Dio in actis anni DCCXXXV. missum in Gallias Agrippam plane easdem ob causas; Ἔν τε γὰρ ἀλλήλοις ἐστασίαζον, καὶ ὑπὸ τῶν Κελτῶν ἐκακοῦντο. Agrippæ successisse videtur Tiberius. Velleius omisit hanc historiam, qui statim reversum Tiberium ex Oriente bello Rhætico Vindelicoque præfectum fuisse narrat. *Casaub.*

Exhinc] Cod. Salmas. *exin.*

Rhæticum] Strabo scribit in IV. Rhætorum, et Vindelicorum, reliquorumque Alpinorum incursationes fuisse repressas a Tiberio, et ejus fratre Druso æstate una: unde in laudem Neronum Tiberii et Drusi fratrum cecinit Horatius carmen illud, 'Qualem ministrum fulminis alitem,' &c. *Beroald.*

Inde Germanicum gessit] Tiberius Annal. II. sic ad Germanicum nepotem scribit: 'Se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse: sic Sigambros in deditionem acceptos, sic Suevos, regemque Maroboduum pace obstrictum; posse et Cheruscos cæterasque rebellium gentes, quando Romanæ ultioni consultum est, internis discordiis relinqui.'

Breucos] Hanc lectionem potius quam veterum librorum auctoritatem sequor, in quibus *Breunos* lego. Nam Breucos et Plinius asserit lib. III. cap. 25. et Dio confirmat lib. LV. Horatius *Breunos* nominat, sed fortasse alios, libro IV. Od. 14. 'Breunosque veloces.' *Turneb.*

Ovans, et curru] Et ovavit igitur de Dalmatis, et triumphavit de Germanis. sic enim Aug. cap. 22. 'Bis ovans ingressus est Urbem, curules triumphos tres egit.' Siquidem ovatio et ipsa triumphus est, sed minor. Ideo primum pedibus, deinde equo, nunquam vero curru acta. *Torrent.* Imo, procumbentibus veteris Reipublica institutis, ut alia multa, ita et hoc gloriæ Tiberii concedere potuit Augustus, ut ovans curru in urbem veheretur. Cui sententiæ favet, quod mox subjicitur a Tranquillo, triumphalibus eum ornamentis honoratum esse. Ergo tunc quidem non triumphavit. Enimvero, jam ante Cæsares, potentiores quidem patrium morem spreverant. Ita Crassus, bello fugitivorum confecto, cum ovans rediret, Senatusconsultum per gratiam faciendum curavit, ut lauro, non myrto, ovantibus destinata, coronaretur. Cæterum quid ovatio differat a justo triumpho, ex Dionys. Halicarn. notavimus ad cap. 22. Aug. et docet egregie Plutarchus in Marcello, qui et hoc inibi tradit: Marcellum, triumpho ejus adversariis resistentibus, ita concessisse, 'ut perfectum et magnum triumphum in Albanum montem duceret, ovans vero urbem ingrederetur.'

Primus, ut quidam putant] Recte additum, 'ut quidam putant.' Nam non Tiberio, sed Agrippæ primo triumphalia ornamenta, si Dioni scriptori diligentissimo credimus, sub Augusto decreta fuerunt. Idque et ex Suetonio manifestum est, qui cum Augustum plusquam XXX. ducibus justos triumphos, et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decerni curasse scripserit, fieri nequit ut non multi ante Tiberium ea sint consecuti. *Torrent.*

Triumphalibus ornamentis] Inter ea

recenseri solent corona aurea, equi albi, toga picta, tunica palmata, sceptrum eburneum. Etiam consularia ornamenta delata quibusdam legimus. Claud. c. 5. 'Tiberius patruus petenti honores consularia ornamenta detulit.' Et notandum ibi, 'Claudium instantius legitimos flagitasse.'

Maturius inchoavit] Contra legem Villiam, qua finiebantur anni magistratibus capiendis. At Tacitus Annalium XI. 'Apud majores,' inquit, 'virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus: ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa consulatum ac dictaturas inirent.' Plane sic loquitur, ut eum legis Annariæ dememinisse putes. Sed ad eos respexisse Tacitum opinor, qui singularis exempli virtutibus meruerant, ut extra ordinem ratio ipsorum haberetur. Ita de Pompeio Tullius pro lege Manil. 'In ipso Cn. Pompeio, inquit, 'in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta recordamini.' Sed et temporum adnotanda varietas est. Inspice, quæ dicentur ad c. 1. Calig.

Et pæne junctim percurrit] Id quoque contra morem majorum, qui certa interstitia magistratuum petitioni constituerant. Sed et in Mario neglectum jam ante fuerat, ob molem ex Cimbrico bello periculi imminentis, autore in ejus vita Plutarcho.

Cap. 10. *Vitato assiduitatis fastidio*] Aliquoties hoc factum ab Augusto notat Dio, ut in anno DCCXXXVIII. cum abiit in Gallias, *ἐς τὴν Γαλατίαν,* inquit, *ὥρμησε, πρόφασιν τοὺς πολέμους τοὺς κατ' ἐκεῖνο κινηθέντας λαβὼν, ἐπειδὴ ἐπαχθὴς πολλοῖς ἐκ τῆς ἐν τῇ πόλει χρονίου διατριβῆς ἐγεγόνει.* *Casaub.* Non tam ipsa assiduitas fastidium parit, quam quia ea fit, ut non tantum uniuscujusque virtutes, sed simul etiam vitia aperiantur. Nemo enim omnibus horis sapit. Ideo major est e longinquo reverentia. Addit, absentia auctoritatem suam tueri et augere Tiberium voluisse. Non qui assidue offert et præstat usum sui, accipere potius videtur beneficium, quam dare, ut qui e longinquo evocantur. Ideo post excessum Augusti, nihil prius Tiberio, quam ut vocatus ad imperium videretur. Adi Tac. Ann. I. Assiduitas hæc, 'continuatio laborum,' Velleio appellatur. *Boxhorn.*

Sponte cessisse] Cum C. Cæsar sumpsisset jam virilem togam, Lucius item maturus esset viris, [m. esset, veritus,] ne fulgor suus orientium juvenum obstaret initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem vitrico, acquiescendi a continuatione laborum petiit. Velleius.

In digressu osculatus] Sic ingressi quoque solebant: Tacitus de Agricol. 'exceptus brevi osculo.' Vid. et Horat. l. I. Od. 36.

Cap. 11. *Oram Campaniæ*] Sic Plinius oram fere semper appellat regionem litoralem: apud quem veluti peculiaris est talis locutio: 'In ora sunt civitates et oppida oræ proxima.' *Beroald.*

Rhodum enavigavit, amœnitate et salubritate insulæ captus] Ea caussa esse videtur, cur Rhodum fere soliti Romani proceres, qui præsenti statu rerum non lætarentur, secedere. D. Brutus in epistola ad M. Brutum et C. Cassium, 'Quid ergo est, inquis, tui consilii? Dandus est locus fortunæ, cedendum ex Italia, migrandum Rhodum.' C. Marius Ciceroni: 'Mihi quidem si optata contingent, quod reliquum est vitæ in otio Rhodi degam: sin casus aliquis interpellarit, ita ero Romæ, ut recte fieri semper cupiam.' De secessu Tiberii in hanc insulam præter alios Manilius lib. IV. 'Virgine sub casta felix terraque marique Es, Rhodos, hospitium recturi principis orbem: Tuque domus vere Solis, cui tota sacrata es, Cum caperes lumen magni sub Cæsare

mundi.' *Casaub.*

Genus vitæ civile admodum instituit] Genus vitæ, quanquam privatorum proprium, melioribus tamen inter principes rerum æstimatum, ut Augusto, in ejus vita cap. 51. et Trajano, de quo Plinius: 'Par omnibus, et hoc tantum cæteris major, quo melior.' Tacitus quoque, probri vice, illud a populo jactatum meminit: 'displicere regnantibus civilia filiorum ingenia.' Privatos quod spectat, egregie Tullius in primo de Officiis: 'Oportet privatum æquo, et pari cum civibus jure vivere: talem bonum civem dicere solemus.' At Tiberius, quanquam Tribunitiam potestatem nondum deposuisset, nihilominus prope ex æquo mutua cum Græculis officia usurpavit.

Sine lictore aut viatore] Vim terroremque imperii Romani ostendebant lictores, secures, fasces: ideo, cum adempto illo metu, magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. Tacitus Ann. II. de Germanico: 'Hinc ventum Athenas, fœderique sociæ et vetustæ urbis datum, uno ut lictore uteretur.' Et similia de Antonio Appianus lib. IV. 'Εμφ. *Lipsius.*

Gymnasia interdum obambulans] Duplicia gymnasia fuere, corporis scilicet et animi. Communis omnium gymnasiorum Deus est Mercurius, tam eorum quæ animi sunt, quam eorum quæ corporis. Minerva autem singularis et propria erat gymnasii, quod institueretur ad cultum animi tantum, et ad disputationes commemorationesque de philosophiæ studiis. Unde Cicero scribit, 'Hermathenam' sese in Academia villæ Tusculanæ posuisse, id est, in una basi signum commune Mercurio et Minervæ. *Turneb.* In gymnasio et Bacchi sacrario pleraque dona reposita sunt, queis Romani, et reges Romanis Græcisque cupientes, Rhodios exornarunt. Strabo.

Cum Græculis] Philosophis, et sophistis. De talibus ait parasitus Plautinus: 'Tum Græci palliati, ... suffarcinati cum libris, et cum sportulis.' *Beroald.* Græca natio apud plerasque nationes vanitatis et levitatis infamis erat. Hinc Græculus ineptum hominem et vanitatum asseclam notat. Juvenal. Satyra III. 'Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.' Spartianus Adriano: 'Imbutusque impensius Græcis studiis, ingenio ejus sic ad ea declinante, ut a nonnullis Græculus diceretur.' Atque hunc contemtum imminuti nominis servarunt ad ultima usque tempora. *Barthius.*

In disponendo die] Notemus utilissimum morem: neque enim aliter temporis ratio constare potest: sic et apud Græcos diligentissimus quisque et prudentissimus. Vetus scriptor apud Stobæum: Ξενοκράτης διαιρῶν ἕκαστον μέρος τῆς ἡμέρας εἰς πρᾶξίν τινα, καὶ τῇ σιωπῇ μέρος ἀπένεμε. Sic 'disponere ætatem' apud Senecam epistola LI. *Casaub.* Disponere, hic est, dividere diei curas. Ita 'disposuisse curas imperii' Silanum dicit Tacitus sub initium fere Ann. XVI. 'Tempora dividere,' Agric. Vit. *Boxhorn.*

Quidquid ægrorum in civitate esset, visitare se velle] Comitas non abhorrens a moribus Tiberii: Velleius narrat simile quid de eodem: 'Nemo e nobis gradumve nostrum aut præcedentibus aut sequentibus imbecillus fuit, cujus salus aut valitudo non sustentaretur Cæsaris cura: tanquam distractissimus ille tantorum onerum mole huic uni negotio vacaret animus.' Quare non probo lectionem quorundam librorum doctis nonnullis probatam *agrorum*, quam in nullo nostrorum reperimus. Taceo quod verbum 'visitare' de agris parum apte diceretur. *Casaub.* Laudata multorum Principum pietas, quod ægrotos viserint. Sic enim de Claudio Dio, de Hadriano Spartianus, de Trajano et Gratiano Ausonius Panegyrico. *Torrent.*

Id a proximis aliter exceptum est] Quomodo aliter id, atque dixerat Tiberius, intellexere? Conjecturæ locum facit Codex Salmasianus, qui pro *visitare se velle* exhibet, *vitare se velle*. Fortean in disponendis diei curis prædixerat, omnem ægrorum contactum atque commercium sese vitaturum: id illi proximi, affinitate vocis inducti, sic acceperunt, ac si visitare singulos vellet, civilitate Tiberii tali sensui fidem faciente.

Per valitudinum genera] Verbi caussa, podagrici uno loco simul collocabantur, febricitantes in alio, phthisici in alio. Mos fuit apud Babylonios, ut languentes in forum deportarentur: qui eos adibant, si quis et ipse eundem passus esset morbum, consulebant, hortabanturque ad ea remedia usurpanda, quæ ipsi faciendo similem morbum effugissent, aut alium novissent effugisse: et, ut author est Herodotus in primo historiarum, nulli fas est languentes præterire silentio, nisi prius exploraverit quonam morbo laborent. *Beroald.*

In quo exercuisse jus tribunitiæ potestatis visus est] Nempe recens ab Augusto inventæ, non priscæ illius et veteribus usurpatæ. Cautum enim fuerat, Livio et Halicarnassæo testibus, ne extra Urbem Tribunorum potestas quicquam valeret.

Antisophistas] Id est, pugnantes ac concertantes sophistas.

Cum apparitoribus] Apparitores magistratuum dicebantur, qui magistratuum imperio præsto erant, ut scribæ, accensi, interpretes, præcones, viatores, lictores, carnifices. Hæc autem munera libertis fere suis magistratus quisque more majorum mandavit. Quod cum ex aliis multis locis colligitur, tum maxime ex oratione Senatoris cujusdam, apud Tacitum de libertinorum ordine ita disserentis: 'Hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus, et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas.' *Sigon.*

Citatumque pro tribunali voce præconis] Cicero lib. VII. in Verr. 'Quem is, uti Panormum venit, ad se vocari et de tribunali citari jussit.' Quinetiam, ut Plutarchus in Gracchis tradit, in more positum erat, Εἴτις, ἔχων δίκην θανατικὴν, μὴ ὑπακούει, τούτου πρὸς τὰς θύρας ἕωθεν ἐλθόντα σαλπιγκτὴν ἀνακαλεῖσθαι τῇ σάλπιγγι, καὶ μὴ πρότερον ἐπιφέρειν ψῆφον αὐτῷ τοὺς δικαστάς. Martialis lib. I. Epigr. 'Qui nec leno potes nec comessator haberi, Nec pavidos tristi voce citare reos.' Sed et accusator citabatur: qui si ad diem non adfuisset, ex reis eximebatur is, cujus nomen delatum erat. Hoc amplius, patroni atque oratores prætoris voce citabantur. Quintilian. lib. VI. cap. 5. *Brisson.*

Ob libidines et adulteria] Plutarchus legem a Romulo de divortio latam prodidit. Siquidem ait, inter alias leges Romuli illam fuisse acerbissimam, quæ uxori potestatem a viro discedendi ademit, viro uxorem exigendi dedit, si eam aut stuprum fecisse, aut venenum parasse, aut filios, aut claves subjecisse comperisset. Itaque postea in XII. Tabulis divortium esse permissum, ex eo licet suspicari, quod inquit Cicero in Philippicis de Antonio: 'Frugi factus est, mimam illam suam suas sibi res habere dixit ex XII. tabulis, claves ademit, exegit.' *Sigon.*

Repudiumque ei suo nomine remissum] Repudium et divortium etiam inter absentes, non modo jure civili, verum etiam divino fieri consueverunt. Unde usitata locutio, 'Nuntium mittere,' 'libellum repudii mittere.' Proprie dicti repudii, id est, quo sponsalia dirimuntur, hæc vetusta formula fuit: 'conditione tua non utar.' *Hottomann.* Divortii formulam fuisse reperio, 'res tuas tibi habeto,' vel 'res tuas tibi agito,' quod et Cicero in Philipp. significat, et Caius cap. 2. de divortiis

tradidit. *Sigon.* Repudium remittere dixit, ut Cicero in eadem re 'nuntium remittere,' in I. de Orat. et in Topicis.

Lætus animo] Codex Salmasii, *nuncio.*

Quantum in se esset, exorare filiæ patrem] At jam princeps etiam 'peculio concesso a patre præbitisque annuis fraudavit,' &c. cap. 1.

Dono dedisset] Prohibitæ quidem inter virum et uxorem donationes, verum hoc civiliter intelligendum. Et (ut puto) de his loquitur Sueton. quæ soluto uxoris culpa matrimonio per virum repeti atque auferri poterant. *Torrent.*

Secundum locum facile curantibus] Curare vox familiaris Sallustio et Tacito, et cum quarto casu, et sine eo. Ut in Jugurthino: 'In postremo C. Marius cum equitibus curabat, eo acerrime niti.' *Casaub.*

CAP. 12. *Sed etiam obnoxium*] Obnoxius interdum libero opponitur: ut apud Livium observavimus sic scribentem: 'Si reticeam, aut superbus, aut obnoxius videar: quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti, alterum suæ.' *Beroald.* De significatione vocabuli 'obnoxius' multa contra imperitum quendam Grammaticum Gellius lib. VII. cap. 17.

Nemine cum imperio aut magistratu tendente quoquam] Ita septem annos Rhodi moratus est, ut omnes qui Proconsules Legatique in transmarinas profecti provincias, visendi ejus gratia ad eum convenientes, semper privato (si illa majestas privata unquam fuit) fasces suos summiserint, fassique sint otium ejus honoratius imperio suo. Velleius.

Privignum Caium] Nempe genitum ex Julia, quæ post obitum Agrippæ nupsit Tiberio.

Cum visendi gratia trajecisset Samum] Aliter ille insignis Tiberii adulator Velleius: 'C. Cæsar in Syriam missus, convento prius Tiberio Nerone, cui omnem honorem ut superiori habuit.' Dio item aliter, qui Chium venisse Tiberium ait, non Samum. Τοῦ δὲ Καΐου σταλέντος ἐς τὸν πρὸς Ἀρμενίους πόλεμον, ὁ Τιβέριος ἐς Χῖον ἐλθὼν αὐτὸν ἐθεράπευσε. et nota verbum ἐθεράπευσε, ac cum Velleio confer. *Casaub.*

Per quosdam beneficii sui centuriones] Hæc beneficia stante Rep. a rectoribus provinciarum concessa, non aliter rata erant, quam si iidem rectores Romam reversi triginta diebus post rationes relatas sua beneficia ad ærarium detulissent. Quod lege Julia cautum testatur Cicero epistola quadam ad Messinium; idque vocabant 'deferre aliquem in beneficiis ad ærarium.' Vide eundem pro Archia. *Casaub.* Qui vitem scilicet ab illo acceperant. Nam vitem dare, et centurionem facere, eadem sunt. Et fallitur, qui quasi rem novam docere voluit, dationem vitis esse veluti designationem centurionatus, ad quem aditus tunc esset illi qui vitem gerebat, cum locus vacaret. Nemo enim in legitima et ordinaria militia designatorum centurionum meminit. et vero, priusquam centuriones essent, quo tempore vitem tantum gerebant, quo titulo vel quo militiæ munere fungebantur? *Salmas.* Beneficiarii milites ab eo appellati, quod promoventur beneficio Tribunorum. Vegetius.

A commeatu] Commeatus (inquit Festus) tempus illud significat, 'quo quis ire et redire possit.' Quod spatium excedens miles emansoris aut desertoris loco habendus est. ad diem enim commeatus adesse debet. Qua de re Jurisconsulti l. I. l. II. et l. XIIII. de re militari. Itaque non satis proprie Sueton. 'a commeatu' dixit, pro ad commeatus diem. *Torrent.* Cicero: 'ut ad diem commeatus adesset,' citante Sabellico.

Custodem dictis atque factis suis] Aug. cap. 64. de filia ejus et nepti-

bus: 'Vetaretque loqui aut agere quidquam, nisi propalam, et quod in diurnos commentarios referretur.'

CAP. 13. *Redegitque se, deposito patrio habitu, ad pallium et crepidas*] Præter Pleminii facinus, Locrensiumque cladem, ipsius etiam imperatoris (Scipionis), non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur, cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palæstræque operam dare. Livius.

Ad pallium] Non fuit idem σχῆμα pallii quod elegantiores Græci et quod Philosophi gestarunt. Communis habitus elegantiorum Græcorum καὶ τῶν πολιτικῶν fuit pallium utrimque regestum. Partem enim utramque pallii retrorsum jaciebant, ita ut tota quæ suberat tunica pateret: pallium ipsum cervicibus circumstrictum, morosiusque in rugas plicatum et ordinatum, fibulæ morsu in humeris tenebatur. Græci philosophi, et præcipue Cynici, aliter τριβώνιον suum vestiebant: totos enim sese pallio obvolvebant. Partem siquidem pallii desub dextro humero super sinistrum rejiciebant, et sic excluso dextro, obvelato sinistro humero erant. Atque hæc pallii duplicatio est, quam primus instituisse fertur Diogenes. *Salmas.*

Et crepidas] Ut calcei togæ proprii, sic soleæ vel crepidæ pallii. Cæterum Latini calceos et soleas ita distinguunt, ut Græci ὑπόδημα et σανδάλιον. Ad suendos et concinnandos calceos sive κοῖλα ὑποδήματα forma lignea opus erat, quam Græci καλόποδα vel καλοπόδιον vocant. At sandalia sive soleæ circum formam non suebantur: nam concava non erant, sed plana, et solum πέλμα sive κάττυμα habebant, quod ad pedem habenis quibusdam religabatur circa digitos primores. *Idem.*

Ut imagines ejus et statuas Nemausenses subverterint] Caput Aremicorum est Nemausus, longe inferior Narbone, si peregrinam et negotiantium turbam consideres: sin Rempub. spectes, multo præstantior. Immo illic invenias Romanos, qui ædilitatis et quæsturæ honorem sunt consecuti, eamque ob caussam gens ea cum præfectis Roma missis nihil habet negotii. Strabo.

Majoris filii] Caii ex Julia nepotis, quem una cum fratre Lucio adoptaverat.

M. Lollio offensior] Lolliam Paulinam, quæ fuit Caii principis matrona, ne serio quidem ac solenni cærimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna, vidi smaragdis margaritisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisque: quæ summa quadringenties HS. colligebat: ipsa confestim parata nuncupationem tabulis probare. Nec dona prodigi principis fuerant, sed avitæ opes, provinciarum scilicet spoliis partæ. Hic est rapinarum exitus: hoc fuit quare M. Lollius, infamatus regum muneribus in toto Oriente, interdicta amicitia a Caio Cæsare Augusti filio, venenum biberet, ut neptis ejus quadringenties HS. operta spectaretur ad lucernas. Plinius.

CAP. 14. *Prægnans enim*] Codex Salmas. *prægnans eum.*

Variis captaret ominibus] Captare omen proprium est μαντικῆς τῆς διὰ κληδόνων. quam describit elegantissime Pausanias in Achaicis: Ὁ ἀφικόμενος ἐρωτᾷ πρὸς τὸ οὖς τὸν θεὸν, ὁποῖόν τι καὶ ἑκάστῳ τὸ ἐρώτημά ἐστι· τὸ ἀπὸ τούτου δὲ ἄπεισιν ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα· προελθὼν δὲ ἐς τὸ ἐκτὸς τὰς χεῖρας ἀπέσχεν ἀπὸ τῶν ὤτων, καὶ ἥστινος ἂν ἐπακούσῃ φωνῆς μάντευμα ἡγεῖται. Apuleius De Deo Socratis: 'Vidimus plerosque, qui non suopte corde, sed alterius verbo reguntur, qui ex angiportu reptantes, consilia ex alienis vocibus colligunt, et, ut ita dixerim, non animo, sed au-

ribus cogitant.' Similes modi captandi omina et in templis Deorum, et alibi, in veterum scriptis possunt observari. Sed hic καταχρηστικώτερον pro quovis genere μαντικῆς usurpatur. *Casaub.*

Usque eo fovit] De hoc Plinius lib. x. c. 55. ubi de auguriis ovorum agit.

Scribonius Mathematicus] Hic (quisquis fuit) una cum Nigidio Figulo tanto illustrior habendus, quod Romanus: nam Mathematici fere Græculi erant, aut Judæi, atque Ægyptii. Romanus etiam Sulla quidam Calig. c. 57. *Torrent.*

Sine regio insigni] Tacitus de illo ipso Tiberio: 'Signum prætoriis cohortibus, ut Imperator, dederat: excubiæ, arma, cætera aulæ.' 'Cætera aulæ,' nempe lictores, fasces laureati, et si quid præterea tunc receptum principi distinguendo. Neque enim adhuc illa Principatus insignia, ignis, diadema, purpura, quæ reperta sequenti ævo, et ad exemplum regum. Ignis originem antiquum video, et a temporibus Antoninorum. Herodianus sane in Commodo statim meminit, ut rei vulgatæ. Idem de Pertinace: οὔτε τὸ πῦρ ἐάσας ἑαυτοῦ προπομπεῦσαι, οὔτε τι ἄλλο τῶν βασιλικῶν συμβόλων εἰς ὕψος ἀρθῆναι. Ignis tamen ille non e carbonibus aut ligno: lampas tantum fuit. Docet M. Antoninus in libris suæ vitæ. Opinor autem Romam traductum morem e Persis. Illorum enim regi prælatus ignis. Diadema primus Romanorum principum usurpavit Aurelianus: uti in vita ejus Victor. Etsi alibi male id refert ad Caligulam. *Lipsius.*

Ignota scilicet tunc adhuc Cæsarum potestate] Natus est Tiberius A. U. C. DCCXII. Cædes vero Julii Cæsaris incidit in annum DCCX. Jam tum igitur dignatio et potestas Cæsarum nosci cœperat: quippe jam Octavius quoque et hereditatem avunculi, et 'nomen invidiosæ fortunæ ejus adierat,' autore Velleio. Sed videtur populus Romanus perpetuam Cæsarum successionem animo percipere non potuisse. Quin potius Julium publicis cervicibus jam eo tempore depulsum existimabat: et Octavii dimicationes eo tendere videbantur, non ut primus in Rep. sed ut nemini secundus esset. Hoc sensu dictum a Suetonio putem: ignotam tunc adhuc Cæsarum potestatem fuisse.

Sacratæ olim victricium legionum aræ] Jam de summo imperio cogitationes animo agitabat, quod quum ad Philippos accederet, tumultus ex eo loco, in quo ante depugnatum fuerat, velut exercitus auditus esset, ac ignis ex ara in castris olim ab Antonio posita effulsisset. Dio Cassius.

Sponte subitis collucerent ignibus] Apud Appianum inter signa futuræ Seleuci potentiæ recensetur ἡ ἑστία αὐτοῦ ἡ πατρῷα, οὐδενὸς ἅψαντος, ἐκλάμψασα πῦρ μέγα. Virgilius, 'Aspice, corripuit tremulis altaria flammis Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse: bonum sit.' Servius ad hunc locum: 'Hoc uxori Ciceronis dicitur contigisse: cum post peractum sacrificium libare vellet, in cinere visa est flamma, quæ flamma eodem anno consulem futurum ostendit ejus maritum: sicut Cicero in suo testatur Poëmate.' *Casaub.* Simillimum ostentum Octavio, in Liberi patris luco de filio consulenti, contigisse narrat, August. c. 93.

Geryonis oraculum] Mentio fit apud Historicos sortium Patavinarum: quæ ad hoc oraculum commodissime referri possunt. Fortassis illic, ut suspicari licet, colebatur simulacrum Geryonis illius notissimi inter labores Herculeos, qui a Poëtis fingitur tricorpor. *Beroaldus.* Sane Lucanus, libro septimo, cum ait, 'Euganeo (si vera fides memorantibus) augur Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,' iis versibus describere aliquem videtur qui oraculo

Geryonis præfuerit. *Torrent.*

In Aponi fontem] Fons Aponi, et aquæ juxta Patavium medicatæ, luculentis versibus celebrantur a Claudiano, ita scribente: 'Fons Antenoreæ vitam qui porrigis urbi:' et post paulo: 'Publica morborum requies, commune medentum Auxilium, præsens numen, inempta salus.' *Beroald.* Eum locum (nam et vicum ipsum in quo fons erat Aponum vocant) Theodoricus Rex, ut Cassiodorus tradit, ob celebritatem mœnibus cinxit. *Torrent.*

Talos aureos jaceret] Explorandi futurorum caussa soliti veteres in certos fontes varia conjicere: exemplum habes apud Pausaniam in Laconicis de aqua Inus dicta. Aliud genus ὕδατος μαντικοῦ fuit, cujus meminit Sozomenus l. v. c. 19. fuere item genera alia, quorum geographi meminerunt et historici. Talos vero in consultationibus ejusmodi solitos adhiberi declarat ἀστραγαλομάντεων appellatio. *Casaub.*

Summum] Maximum, felicitatem significantem, qualis est Venus, cujus supra mentio facta. *Beroald.*

Aquila] Quam gloriæ ac felicitatis prænunciam crediderunt. Seneca II. Natur. Quæst. 'Aquilæ hic honor datus est, ut magnarum rerum faceret auspicia.' Tacitus Annal. II. 'Pulcherrimum augurium, octo aquilæ, petere sylvas et intrare visæ, Imperatorem (Germanicum) advertere: exclamat, Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina.'

Nunquam antea Rhodi conspecta] Avem noctuam Creta non habet, inquit Solinus. Fuit et Romæ Herculis sacellum in foro Boario, quo neque canibus, neque muscis erat ingressus. *Casaub.* Notum est, quædam animalia in certa loca non ingredi, et ex forte ingressis omina, sive lætiora, sive tristiora, capere solitos veteres. At minus notum, opinor, orta inter vicinas gentes de limitibus controversia, consulta velut hoc nomine natura, gravissimas lites olim fuisse terminatas. Quare unicum, quod se mihi obtulit, idque nobilissimum, exemplum adscribere haud gravabor. Orta olim controversia inter Angliæ, seu Britanniæ majoris, ac Hiberniæ populum, utri Mona insula, quæ nunc Mannia dicitur, in maris interfluentis medio posita, deberetur, venenosos vermes advehunt. Hos cum insulam hanc admittere et fovere, uti Angliæ aut magnæ Britanniæ partem reliquam, Hiberniam contra eos necare observassent, Britanniæ eam applicandam communis omnium censura dictavit, ut loquitur Giraldus Cambrensis, qui sub Henrico II. Angliæ rege floruit. *Boxhorn.*

Vestimenta mutanti, tunica ardere visa est] Tam Græci quam Romani tunicas sub toga habuerunt, easque cinctas, præcipue viri. Nam mulieres, et molles, et plerique barbari in discinctis tunicis ibant: sub tunicis autem tam apud togatos quam palliatos, interulæ sive subuculæ lineæ habebantur, quas cingi non fuit moris. Nam et breviores erant et strictiores, atque ita ad corpus aptæ, ut cinctura opus non haberent, qua pressius corpori adhærerent. Tunicæ vero longiores et fusiores; ideo cingebantur. *Salmas.*

Thrasyllum quoque Mathematicum] Hic philosophiam profitebatur, non curiosas istas artes: eoque nomine primum fuisse in contubernium Tiberii admissum innuit Themistius oratione XII. et Suetonius ipse hoc loco: 'Thrasyllum, ut sapientiæ professorem, contubernio admoverat.' *Casaub.* Postea Mathematici invisa nomina fuere: ac quod curiosius in fata principum inquirerent, 'genus fallax, et dominantibus infidum,' audivere. Unde sæpe de iis ex Italia pellendis Senatusconsulta facta. Chaldæi, ab origine artis, ut plurimum sunt appellati. Nam et scien-

tiam, quam ex hoc ipso Thrasyllo Tiberius didicit, 'Chaldæorum artem' Tacitus vocat, Ann. VI. ubi hanc historiam paullo aliter quam Suetonius recenset.

CAP. 15. *Deducto in forum filio Druso*] Id tyrocinii die fiebat. Supra Aug. capite 26.

E Carinis] Sext. Pompeius haud absurde, cum in navi Cæsaremque et Antonium cœna exciperet, dixit, in Carinis suis se cœnam dare: referens hoc dictum ad loci nomen in quo paterna domus ab Antonio possidebatur. Velleius.

Pompeiana domo] Quam 'rostratam' Julius Capitolinus appellat in Gordianis: haud dubie propter fastigium vel ornamentum aliquod rostri forma, Magni ædibus concessu Senatus ac P. R. affixum, navalium ejus victoriarum monumentum.

Esquilias] Esquilias plures montes fuisse, iis verbis docet Varro: 'Esquiliæ duo montes habiti, quod pars Cispius mons suo antiquo nomine etiam nunc in sacris appellatur.' Hic mons ab ortu urbis muros versus aggerem, et castrum prætorium, portas Gabiusam et Esquilinam attingit, a meridie viam illam habet, quæ ab amphitheatro in Carinis principium habens, per Cœlioli extremam partem, usque ad S. Clementis et SS. Marcellini et Petri ædes, versus portam Esquilinam protenditur. *Onuph. Panvin.*

Transmigravit] Ex Ciceronis ad Atticum epistolis scimus, morem eum fuisse nobilium adolescentium, ut mox a virili sumpta toga in proprias ædes a patre emigrarent: non enim aliter suam dignitatem satis tueri posse videbantur. Propterea Domitianus a patre correptus, 'quo magis ætatis et conditionis admoneretur, habitabat cum patre una.' Quod igitur Tiberius filio post assumptam liberam togam domo statim ei cedit, dignitati illius consultum hac ratione voluit, quando sibi omnes ad Rempublicam aditus præclusos videbat. *Casaub.*

Adoptatur ab Augusto] Aug. capite 65. Hinc Justin. Imp. titulo De adoptionibus: 'Sic Divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset, ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus ei nepos esse.' Sed et Hadrianus Antoninum Pium hac lege adoptavit, ut ille Marcum et Verum sibi adoptaret. Testis Capitolinus. *Torrent.*

Simul cum fratre eorum M. Agrippa] Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippæ Julia enixa erat; sed in Neronis adoptione illud adjectum, his ipsis Cæsaris verbis: 'Hoc,' inquit, 'Reipublicæ caussa facio.' Velleius.

Pro patrefamilias egit] Patremfamilias appellarunt, qui e patris potestate exisset. Itaque filios familias exclusos etiam a testamento faciundo voluerunt: usque adeo ut Cicero in Topicis, si mulier, quæ emancipata non esset, testamentum fecisset, secundum eas tabulas possessionem ex edicto prætoris dari non posse concluserit. *Sigon.*

Jus quod adoptione amiserat] Capitis nempe deminutionem passus, ac sub alterius constitutus potestate. Sic nimirum Antoninus, cum recens ab Hadriano adoptatus reprehenderetur ab uxore, quod nimis exigua largiretur: 'Atqui, stulta, (inquit,) postquam ad Imperium venimus, etiam quod ante habuimus, perdidimus.' *Torrent.*

Neque manumisit] Non valet donatio, quam facit filiusfamilias sine patris jussu, ut scribit Ulpianus in titulo de adoptionibus. Itidem quæritur apud Jurisconsultos, numquid filiusfamilias vivo patre servum manumittere possit? Et videtur manumittere non posse, nisi pater permiserit. Excipitur filiusfamilias mili-

tiam exercens: talis enim servos, quos in castris acquirit, manumittere potest, quum in patris familia minime computentur. *Beroald.*

Ut peculio referret accepta] Significat, Tiberium ea bona, quæ sibi testamentis amicorum relinquerentur, possedisse, non tanquam legatarium aut heredem, (nam eo titulo acquisivisset patri, non sibi,) verum jure peculii, quasi accepta a patre et concessa sibi fuissent. *Casaub.* Peculium, ut Celsus scribit, est quod servus domini permissu separatum a dominicis rationibus habet. Ulpianus, 'Paterfamilias,' inquit, 'peculium habere non potest, quemadmodum nec servus bona, aut ille qui in alterius est mancipio.' *Sabell.*

Cap. 16. *Data rursus potestas tribunitia*] Tribunatum capere indignum majestate sua imperatores censebant, quum in patricios statim allegerentur, ubi primum Augusti appellati fuissent: verum potestatem tribunitiam, quanta unquam fuit, sibi assumebant, vel die primo imperii, si ex privatis ad imperii fastigium evecti essent, vel si designati fuissent imperatores, ab iis a quibus designati fuerant, ut M. Agrippa et Tib. Cæsar ab Augusto, Drusus a Tiberio, Titus a Vespasiano, Trajanus a Nerva, Pius ab Hadriano, Marcus a Pio, L. Verus et Commodus a Marco, Caracalla et Geta a Severo: qui tribunitiam potestatem ante diem singularis imperii obtinuerunt. *Onuph. Panvin.*

In quinquennium] Atqui Dio l. LV. τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ τὴν δημαρχικὴν εἰς δέκα ἔτη δούς.

Delegatus pacandæ Germaniæ status] Vix satis Latinum videtur. Lego, *delegatus pacandæ Germaniæ statui*, vel, *delegatus pacandus Germaniæ status.* Sic fere in Caligula, 'Ad componendum Orientis statum expulsus.' *Casaub.*

In provinciam] Germaniam: cujus pacandæ status ipsi fuerat demandatus.

Gravissimum omnium externorum bellorum post Punica] Tantus hujus belli metus fuit, ut stabilem illum, et firmatum tantorum bellorum experientia, Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret. Habiti itaque delectus, revocati undique omnes veterani, viri fœminæque ex censu libertinum coactæ dare militem. Audita in senatu vox principis: 'Decimo die, ni caveretur, posse hostem in urbis Romæ venire conspectum.' Senatorum Equitumque Romanorum exactæ ad id bellum operæ pollicitæ. Velleius.

Et quamquam sæpius revocaretur, tamen perseveravit] Unde nata illa suspicio Augusti quam tangit Dio lib. LV. Ὁ Αὔγουστος ὑποπτεύσας εἰς τὸν Τιβέριον, ὡς δυνηθέντα μὲν ἂν διὰ ταχέων αὐτοὺς κρατῆσαι, τρίβοντα δὲ ἐξεπιτηδὲς, ἵνα ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐν τοῖς ὅπλοις ἐπὶ τῇ τοῦ πολέμου προφάσει ᾖ. *Casaub.* Eadem cura, quæ tunc forsitan Augustum, postea Tiberium quoque sollicitum habuit. Tacitus Annal. II. 'Tiberio haud ingratum accidit, turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret.'

Cap. 17. *Juncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset*] Pæones, natio ingens, circa Istrum per longum incolens, ab Iapodum populis supra Dardanos protenditur. Hi Pæones a Græcis, a Romanis Pannonii appellantur: et ab illis Illyriis annumerati sunt. Appianus.

Nonnulli ut Pius cognominaretur] Cognomentum Pii Metellus primus meruit apud Romanos, propterea quod patrem lacrymis et precibus assiduis ab exilio revocavit. *Beroald.* Onuphrii notam vide ad c. 58. Aug.

Quod se defuncto] Augusti cognomentum intelligit, quod Tiberius post obitum Augusti erat suscepturus,

quod cognomen speciosius est, et venerabilius cognomento Pannonici, Invicti, et Pii. *Beroald.*

Urbem prætextatus, et ut laurea coronatus, intravit] At non omni tempore prætextam inter triumphales vestes fuisse, ex Tacito et Plutarcho constat. Tacitus Ann. XII. 'Et ludicro Circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in prætexta, Nero triumphalium veste, transvecti sunt.' Plutarchus in Mario: Καὶ παρῆλθε μὲν εἴτε λαθὼν αὑτὸν, εἴτε τῇ τύχῃ χρώμενος ἀγροικότερον, ἐν τῇ θριαμβικῇ κατασκευῇ· ταχὺ δὲ τὴν βουλὴν ἀχθεσθεῖσαν αἰσθόμενος ἐξανέστη, καὶ μεταλαβὼν τὴν περιπορφύραν, αὖθις ἦλθε. *Bayfius.*

In Septis] Septa locus est in campo Martio. eum ad habenda tributa comitia Lepidus undiquaque porticibus circumductis ædificaverat: tabulis lapideis et picturis a se exornatum Agrippa Septa Julia ab Augusto cognominavit. Dio Cassius. Hæc septa etiam Ovilia dicta constat ex Juvenal. Sat. VI. 'antiquo quæ proxima surgit Ovili.' Idem confirmat Dionys. Halicarn. lib. X. ubi de comitiis L. Quinctii loquitur: et Strabo, qui lib. VI. scribit, Syllam dictatorem Marianos ad tria millia, vel, ut alii, quatuor millia, qui arma projecerant in campo Martio, ad Ovilia coactos, immissis militibus jugulasse. *Marc. Donat.*

Medius] Locus honoratior est medius non solum apud Romanos, sed etiam apud barbaros. Unde ait Sallustius in Jugurtha, Hiempsalem assedisse juxta fratrem Adherbalem, ut ille in medio foret, tanquam venerabilior. Xenophon quoque tradit, Cyrum solitum fuisse medium discumbere inter amicos. *Berould.* Sed adi ad ea quæ ex Salmasio notamus infra ad Calig. c. 24.

CAP. 18. *Sui arbitrii*] Vide quæ Beroaldus ex Plutarcho commentatur ad caput 21.

Vehiculorum onera] Reperio *vehiculatorum onera.* Itaque, quamvis vulgatam lectionem non improbem, tamen quidni hanc etiam defendere possim? præsertim cum ut naviculator, sic etiam vehiculator dici probe possit. *Turneb.*

Ut sedens in cespite nudo cibum caperet] Catonem Uticensem imitatur, de quo Plutarchus, ἐδείπνει δὲ καθήμενος ἀφ' ἧς ἡμέρας τὴν κατὰ Φάρσαλον ἔγνω ἧτταν· καὶ τοῦτο τῷ λοιπῷ προσέθηκε πένθει, τὸ μὴ κατακλιθῆναι πλὴν καθεύδων. *Casaub.* De Juliano quoque Mamertinus: 'Neque enim comparandæ sunt picturæ, marmorum crustæ, et solido auro tecta laquearia cum eo, qui majorem anni partem in nuda humo cubet, et cœlo tantum tegatur.'

Præcepta sequentis diei omnia per libellos daret] Ita soliti etiam in urbe, qui diligentius curam aliquam publice administrabant. Julius Frontinus De Aquæduct. urbis Romæ: 'Tam amplum numerum utriusque familiæ, solitum ambitione aut negligentia præpositorum in privata opera diduci, revocari ad aliquam disciplinam et publica ministeria instituimus, ut pridie quid esset actura dictaremus, et quid quaque die egisset, actis comprehenderetur.' *Casaub.* Scilicet ne quis postea aliquid non dictum aut non præceptum cavillari posset. *Sabell.* Utilem morem in fœdissimam arrogantiam vertit Pallas, qui nominatis libertis, quos conscios conjurationis haberet, respondit, 'nihil unquam se domi, nisi nutu aut manu, significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret.' Tacit. Annal. XIII.

CAP. 19. *Disciplinam acerrime exegit*] Exemplo vitrici: in ejus vita c. 24.

Animadversionum et ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis] Lenis animadversio fuit, quæ ignominiam tantum inussit, ut stipendio legi-

timo spoliari, hastam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hibernare, cibum stantem capere, fossam fodere, discinctum destitui, hordeo pasci, sanguinem mitti. Gravior, quæ detrimentum intulit, ut virgis cædi, venire, fuste et securi percuti, decimari, in crucem tolli: quarum omnium exempla refero lib. I. de Antiquo jure civium Romanorum, c. 15. *Sigon.*

Trans ripam venatum] Libet asscribere Marci JCti lib. XII. De re militari verba: 'Debet, (inquit,) qui meminerit se armatis præesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum, venatum, piscatum militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur.' *Torrent.*

Exstingueretur] Quærit etiam Plutarchus in Problematis, cur Romani lumen non exstinxerint, sed per se exstingui, ac deficere permiserint. *Beroald.*

CAP. 20. *Legatis*] Inter quos fuit L. Domitius, Neronis Cæsaris avus. Ner. cap. 4. Incidit autem hic triumphus in A. U. DCCLXV. *Torrent.*

Quibus triumphalia ornamenta impetrarat] De Lepido quodam, qui operam Dalmatico bello navaverat, Velleius: 'Præda onustus pervenit ad Cæsarem, et ob ea, quæ si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, ornamentis triumphalibus, consentiente cum judicio principum voluntate senatus, donatus est.'

Prius quam in Capitolium flecteret] Triumphantes, peracta triumphandi pompa, Capitolium ingrediebantur, ibique hostiis immolatis in Palatium recedebant: ut docet Josephus lib. VII. belli Judaici. *Beroald.*

Batonem Pannonium ducem, ingentibus donatum præmiis, Ravennam transtulit] Cum se Tiberio dedisset, teste Dione, in triumpho ductus est, ut constat ex Ovidio hunc triumphum describente lib. II. Ponti, Elegia, 'Huc quoque Cæsarei pervenit fama triumphi.' Infra in scriptis codicibus legitur: 'Maxima pars horum vitam veniamque tulere: In quibus et belli summa caputque Baton.' Est autem Bato nomen populare Pannonum. In Pannonia extat lapis, in quo incisum: BATO. BULLI. F. COL. AP. EQ. ALAE PANNONIORUM. TUR. SCENI. *Jos. Scaliger.*

Dedicavit et Concordiæ ædem] Anno U. C. DCCLXVI. Tiberius ædem Concordiæ sacravit, inscripto suo et fratris Drusi, vita pridem functi, nominibus. Dio Cassius. Ædes Concordiæ Romæ fuerunt plures. Vetustissima, quam propter secessionem militarem vovit exstruxitque M. Furius Camillus. Altera est, quam vovit L. Manlius Prætor, etiam propter seditionem militarem in Gallia. Tertia est in foro Romano, prope Græcostasim ædificata a L. Opimio Consule, deletis Gracchanis partibus. Quarta posita est a Livia, nisi eadem sit antiquissima, quam fecerat Camillus, reparata a Livia, quod vetustate laberetur: de qua Ovidius primo Fastorum. *Vives.*

Item Pollucis et Castoris] His quoque jam ante in foro ædes constituta fuerat. Cæs. cap. 10.

CAP. 21. *Ac non multo post lege per Coss. lata*] Cum S. P. Q. Roman. postulante patre ejus, ut æquum ei jus in omnibus provinciis exercitibusque esset, quam erat ipsi, decreto complexus esset, in urbem reversus, jampridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum, ex Pannoniis Dalmatisque egit triumphum. Velleius. De provinciarum divisione ante dictum Aug. cap. 47. Hujus autem loci sententia est, administrationem provinciarum, quas Augustus sibi servaverat, Tiberio communicasse, idque lege per Coss. lata, quo Senatum demereretur, et Tiberii inde cresceret auctoritas. *Torrent.* De Tiberio

Tacitus Ann. I. 'omnia per Consules incipiebat, tanquam vetere Rep.'

Simulque censum ageret] Censendi institutum tale fuit, ut cives omnes in sua quisque tribu, classe, centuria, jurejurando dato, apud eum, penes quem jus censendi populi esset, nomina sua, uxorum, liberorum, libertorum, servorumque suorum profiterentur. Præterea ætatem omnium, et regionem quam habitarent, et fortunarum suarum æstimationem deferrent. Hoc autem jus primum Regum, deinde Consulum, et Dictatorum, postremo, proprio ad id magistratu creato, censorum fuit. Et quod ad capita censenda pertinet, si quis, qui non esset civis, nomen suum clam in censorias tabulas referendum curasset, ea re civitatem adeptum esse comperio. *Sigon.*

Spirantem adhuc Augustum reperit] Vide libro superiore capite 98.

Sub tam lentis maxillis] Scribit Plutarchus in Apophthegmatis, Augustum dicere solitum, se Romani Imperii successorem eum esse relicturum, qui nunquam bis de eadem re consultasset. Tiberium videlicet significare volebat, qui, ut inquit Sextus Aurelius, 'repentinis consiliis melior erat, quam meditatis.' Tranquillus vero hoc dicto demonstrare voluit, ab Augusto reprehensam fuisse Tiberii lentam morositatem. *Beroald.* Declarat providus senex, ἐμφατικώτατα, futurum statum populi Rom. sub Tiberio. Fore enim similem ei, quem bestia aliqua sæva dentibus prehensum tenet, et longo cruciatu vexat prius quam conficiat. hoc vocat, 'esse sub maxillis lentis.' At sub lentis maxillis *edere*, affine esset illi Græcorum, ἀμύλοις γνάθοις ἀλήθειν, quod huic loco non videtur convenire. *Casaub.* Ad illud referatur, quod Cornelius Tacitus scribit, Tiberium verba expendere solitum, validis sensibus consulto ambiguum. *Sabell.*

Morum ejus diritatem] In codicillis suis Augustus 'acerbitatem et intolerantiam morum' appellaverat: infra capite 51. Plinius lib. XXVIII. c. 2. 'tristissimum hominum' vocat.

Sed expugnatum precibus uxoris adoptionem non abnuisse] Panegyristes: 'An Senatus populique Romani exercitus, provincias, socios transmissurus uni, successorem e sinu uxoris accipias? summæque potestatis heredem tantum intra domum tuam quæras? Non per totam civitatem circumferas oculos, et hunc tibi proximum, hunc conjunctissimum existimes, quem optimum, quem Diis simillimum inveneris?'

Desiderabilior quandoque fieret] In hanc rem notanda sunt illa Dionis libro LVI. ubi de excessu Augusti loquitur: Τὸ δὲ ἀληθὲς, ἐν μὲν τῷ παραχρῆμα οὐ πολλοὶ τὸ πένθος, ὕστερον δὲ πάντες ἔσχον. Idem paullo post diserte, τοῦ Τιβερίου μετ' αὐτὸν οὐχ' ὁμοίου πειραθέντες, ἐκεῖνον ἐζήτουν. Cæterum de iis, sive rumoribus, sive judiciis, quæ heic commemorantur, sic Tacit. Ann. I. 'Ne Tiberium quidem caritate, aut Reip. cura successorem adscitum, sed quoniam adrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quæsivisse.'

'Ἐμοὶ καὶ ταῖς Μούσαις στρατηγῶν*] Legendum ex vestigiis libri veteris, ἐμοί τε καὶ τοῖς ἐμοῖς, ὦ ἄριστε, στρατηγῶν. *Salmas.* Si Musas retinebimus, ita interpretemur, ut (quod ait Horat.) ad dicenda Musis prælia eum exhortetur, quæque per ora doctorum eant. Poterat etiam eum tunc forte in hibernis agentem suo exemplo ad Musarum commercia provocasse. Nam ad Musas sic de Augusto Horat. 'Vos Cæsarem altum, militia simul Fessas cohortes abdidit oppidis, Finire quærentem labores Pierio recreatis antro.' lib. III. Od. 4. *Torrent.*

Dux νομιμώτατε] Quid est dux νόμιμος? An quia disciplinam milita-

rem severissime regit? Atqui *νόμιμος* est potius legitimus, et secundum leges constitutus. Sic fere *νόμιμος μάχη* apud Plutarchum, justa et legitima acies: cui opponuntur *κλοπαὶ πολέμου*, quæ etiam Latinis furta et latrocinia vocantur. Fortasse scripserat Augustus, *dux γονιμώτατε*, quod idem est ac *γνησιώτατε*: aut *dux μονιμώτατε*, constantissime et fortissime. *Casaub.*

Vale, et, Ordinem æstivorum tuorum] In vetusto codice ita legitur: *Et dux νομιμώτατε vale: ordinem æstivorum tuorum.* Hæc verba absque conjunctione, et initio hujus clausulæ leguntur, ut admirative dicta intelligantur, hoc sensu: Quid dicam ordinem æstivorum tuorum? *Glareanus.*

Æstivorum] Duplicia Romanis castra, Æstiva et Hiberna. Illa, quæ mobilia, et æstatis sive expeditionis tempore in unam sæpe noctem structa. Quæ iterum duplicia, a moræ mansionisque differentia. Si enim una alteraque, aut omnino paucæ noctes in iis agendæ, sine alia additione 'Castra' dicebant, aut 'Mansiones' etiam, posteriori ævo. Si diutius subsistendum, ab ipsa re 'Stativa.' *Lipsius.*

Καὶ τοσαύτην ῥαθυμίαν] Significat animos legionariorum in præsentis militiæ conditionibus non acquiescentes sub extrema Augusti tempora. quod statim post ejus obitum Pannoniæ et Germanicæ legiones declararunt. *Casaub.*

Versus ille Homericus] Apud Homerum, in x. Iliados rhapsodia, Diomedes suscipiens munus eundi pro speculatore ad Trojana castra, Ulyssem socium sibi dari deposcit, dicitque hunc versum. *Beroald.*

CAP. 22. *Agrippa juvene*] Cum quo fuerat ab Augusto adoptatus.

Tribunus militum] A centurione interfectum Tacitus voluit: item Dio: *ὁ ἑκατόνταρχος ὁ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ ἔχων καινοτομοῦντά τι ἀπέσφαξεν.* Credo verum esse, ut a centurione occisus sit, at jussu Tribuni. *Lipsius.*

Lectis codicillis] Ita receptum, quo magis cautum militibus esset, cædem mandari per libellum. Scilicet ne Imperator auctoritatem posset defugere. Pulchre Herodianus lib. III. de Saturnino et Plautiano: *Ὁ δὲ Σατουρνῖνος γραμματεῖον ᾔτησε τοῦ φόνου φέρον τὰς ἐντολάς· ἔθος γὰρ τοῦτο τυραννικὸν, εἴ τινα ἐκπέμποιεν ἐπὶ φόνον ἄκριτον, ἐντέλλεσθαι τοῦτο διὰ γραμμάτων, ἵνα μὴ γιγνόμενον ᾖ ἀκατασήμαντον.* *Lipsius.*

Renuntianti Tribuno factum esse quod imperasset] Mos militiæ: ut sive Tribunus sive Centurio, jussus aliquid exsequi, id factum Imperatori vel duci teneretur renuntiare. Eum morem diserte Tacitus in hac re notat. Tangit iterum Suetonius in Claudio, sectione 29. quibus omnibus in locis formula solennis usurpatur: 'Imperator, factum quod imperasti.' *Casaub.*

CAP. 23. *Jure autem tribunitiæ potestatis coacto senatu*] M. Varro, in libro epistolicarum quæstionum quarto, ponit qui fuerint, per quos more majorum Senatus haberi soleret, eosque nominat, 'Dictatorem, Consulem, Prætores, Tribunos plebis, Interregem, Præfectum urbi.' docet deinde inibi multa, quibus diebus habere senatum jus non sit. Gellius. Ideo Augusto jam tribunitia potestate prædito alio decreto patrum opus fuit, ut, quoties vellet, Senatum cogere posset jure. Dio in actis anni DCCXXXII. *ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν εὐφρονούντων ἐπῃνεῖτο, ὥστε καὶ τὸ τὴν βουλὴν ἀθροίζειν, ὁσάκις ἂν ἐθελήσῃ, λαβεῖν.* Postea periit hoc jus iis, qui veteris tribunatus speciem retinebant. *Casaub.*

Allocutione] Alloquendi verbum proprie admodum et venuste usurpatum est a veteribus in eo sermone, qui levandi ac minuendi alieni doloris caussa haberetur. Acceptum autem

id a Græcis videtur. παραμυθεῖσθαι enim, aut παρηγορεῖν, verbum e verbo, est *alloqui*. Præclare igitur Seneca: apud quem ita in Troade Ulysses: 'Alios parentes alloqui in luctu decet, Tibi gratulandum est.' Hinc allocutionem etiam dixerunt παρηγορίαν ἢ παραμυθίαν: ut Catullus, 'Qua solatus es allocutione?' *Muretus.*

Signatoribus] Ad signandum amici advocabantur. Idque inter recepta Romæ officia numerabatur. Quin et Jurisconsultos ad has obsignationes adhibitos, indicat Cicero lib. I. de Orat. Cum autem tabulas, testationesve consignare permittebant, vel rogabant, utebantur his verbis, 'signa,' 'signate,' 'signent licet.' *Brisson.*

Sinistra fortuna] Codex. Salmas. *atrox.*

Cap. 24. *Ut ignaros quanta bellua esset Imperium*] Versæ ad Tiberium preces: et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia: solam divi Augusti mentem tantæ molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quam arduum, quam subjectum fortunæ regendi cuncta onus: proinde in civitate tot illustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia Reip. sociatis laboribus exsecuturos. Tacitus.

Aut desistat] Agere principem, quem vere agit, nam cœperat in multis principis personam usurpare. *Sabell.*

Quod præstet, tarde polliceri] Satis urbane, nec sine felle dictum, quasi diceret: Quum alii sero præstare soleant quæ promiserint, hic quæ præstat (nam dudum re ipsa se principem agebat) cunctanter pollicetur. *Idem.*

Cap. 25. *Ut sæpe lupum tenere se auribus diceret*] Sic Antipho apud Terentium in Phormione Act. III. Sc. 2. eo imo id quod aiunt, auribus teneo lupum.. Nam neque quo amittam a me, invenio, neque, uti retineam, scio.' Plutarchus in præceptis civilibus: λύκον οὔ φασι τῶν ὤτων κρατεῖν, id est, aiunt lupum non posse teneri auribus: cum homines hac parte maxime ducantur, nimirum persuasione. Dicitur in eos, qui ejusmodi negotio involvuntur, quod neque relinquere sit integrum, neque tolerari possit. Videatur ab eventu quopiam natum, ut alia pleraque. aut inde certe, quod ut lepus auribus, quippe prælongis, commodissime tenetur, ita lupus, quod aures habet pro corpore breviores, teneri iis non potest, neque rursum citra summum periculum e manibus dimitti bellua tam mordax. *Erasmus.*

L. Scribonius Libo vir nobilis res novas clam moliebatur] Firmius Catus, Senator, ex intima Libonis amicitia, juvenem improvidum, et facilem inanibus, ad Chaldæorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quæ quondam Augusti conjux fuerat, consobrinos Cæsares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et æs alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis inligaret. Tacitus.

Prætorianis Germaniciani] Locum hunc aliter interpungendo sic restituo: *ante omnia ut æquarentur stipendio Prætorianis. Germaniciani quidam etiam principem detractabant.* Sententia enim est, utrumque exercitum in eo convenisse, ut Prætorianis æquarentur, Germanicianos vero etiam imperium detrectasse, quod Germanicum peterent. Adde Suetonium Calig. c. 1. *Torrent.*

Germaniciani] Exercitus in Germania positus. 'Germanicus,' non 'Germanicianus,' Tacito aliisque antiquioribus dicitur: at milites ejus exercitus, et, ut Græci dicunt, οἱ ἐκ τῶν στρατοπέδων τῶν ἐν Γερμανίᾳ, 'Germa-

niciani' iisdem appellantur. Posteriores scriptores hanc distinctionem non observant. *Casaub.* At Suetonius, Tacito σύγχρονος, Oth. c. 8. 'Germaniciani exercitus in Vitellii verba jurarant.' Iterum Vespas. cap. 6. 'Neque enim deteriores esse, aut Hispaniensi exercitu, qui Galbam aut prætoriano, qui Othonem, aut Germaniciano, qui Vitellium fecissent.'

Obfirmate resistentem] Infra Calig. cap. 1. Tacitus: 'At ille moriturum potius, quam fidem exueret, clamitans, ferrum a latere diripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prehensam dextram vi attinuissent.'

Partes sibi, quas Senatui liberet, tuendas in Rep. depoposcit] Socios imperii ac collegas petiit, non quidem cum quibus omnia regeret, quod fit ubi rerum potestas in manus paucorum devenit; sed diviso imperio in tres partes, unam sibi sumere volebat, reliquas aliis relinquebat. Cæterum partem istarum prima Romam et Italiam complectebatur, altera exercitus, tertia subditos. Dio Cassius.

Clementem quoque fraude deceptum redegit in potestatem] Ut ederet socios, subigi non potuit: nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri. Et quanquam multi e domo principis, Equitesque ac Senatores, sustentasse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quæsitum. Tacitus.

Secundo demum anno in Senatu coarguit] Libo, cum æger a Senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, jam non reum, sed funus,) habere cœpit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. Cui Scribonia, 'Quid te,' inquit, 'delectat alienum negotium agere?' Non persuasit: manus sibi attulit. Seneca.

Pro secespita] Græci μαχαιρίδιον θυτικὸν, ut Lucianus in Piscatore. Pollux, σφαγίδας, κοπίδας, et πελέκεις in eum usum recenset. Veteribus Latinis, 'acieris' propria ei ministerio fuit, quam ἀξίνην ἱεροφάντου vertunt Græci magistri. *Casaub.* Secespitam esse Antistius Labeo ait cultrum ferreum, oblongum, manubrio rotundo, eburneo, solido, vincto ad capulum auro argentoque, fixum clavis æneis, ære Cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, pontificesque ad sacrificia utuntur. Eadem alias dicitur, qua in sacrario utuntur. Sacraria namque in templis reticulo æneo olim sepiebantur, in quo tubæ relictæ sunt, per quas manibus sacra tangere licet. Est hoc in templo bonæ Deæ: sed et aliis in locis: et sunt velut repagula quædam: ita secespitæ dicuntur duobus modis. Festus.

Plumbeum] Plumbeum cultrum ideo subjici curavit, quia obtusior est, habetque aciem hebetiorem. *Beroald.*

Cap. 26. *Civilem admodum*] Qualem se in secessu Rhodio gesserat: supra cap. 11.

Plebeiis incurrentem Circensibus] Plebeii ludi, quos exactis regibus pro libertate plebis fecerunt, aut pro reconciliatione plebis post secessionem in Aventinum. Asconius.

Vix unius bigæ adjectione honorari passus est] Erant enim plures in Circensibus exercitiorum formæ, et inter eas aurigatio, quæ bigis aut quadrigis peragebatur. Domit. cap. 4. 'Verum et in Circo, ubi præter solennes bigarum quadrigarumque cursus, prælium duplex etiam, equestre ac pedestre, commisit.'

Statuas et imagines] Hæc duo disparavit, tanquam diversa, sicut Historici fecerunt: statuæ enim sunt æneæ et lapideæ: imagines cereæ et pictæ. *Beroald.* Cap. 65. 'imagines

ejus aureas coli passim videret.'

September, Tiberius] Quum instaret Tiberio Senatus, ac mensem Novembrem (nam XVI. Kalend. Decembris natus fuit) cuperet ab eo Tiberium nominare, 'Quid,' inquit, 'facietis, si tredecim Cæsares fiant?' Dio Cassius.

Cognomenque PATRIS PATRIÆ] Cur patris patriæ appellationem, et alios item honores obstinate recusaverit, opinionem nonnullorum habes capite 67.

Civicam in vestibulo coronam] Ovid. II. Metamorph. 'Postibus Augustis eadem fidissima custos, Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.' Querna enim civica ob cives servatos data, qualem in Cæsarum etiam pessimorum nummis cernimus. Pulchre itaque Plinius lib. XVI. cap. 4. 'Hinc civicæ coronæ, militum virtutis insigne clarissimum, jampridem vero et clementiæ imperatorum, postquam civilium bellorum profanatione meritum cœpit haberi, civem non occidere.' *Torrent.*

Unum paucis diebus] Sic insequentes aliquot imperatores exiguo tempore consulatum gessere. Mali ludibrio amplissimam potestatem habuisse, boni vero id egisse videntur, ut pluribus ad honorem illum capessendum aditus foret, atque uti minus serviles sententiæ in Senatu dicerentur.

CAP. 27. *Satisfacientem sibi*] Verbi vim explicat Muretus ad caput 73. Cæs. Causam Haterianæ satisfactionis discimus ex Tacito: nempe quod suspicacem animum perstrinxisset, interrogando, 'quousque patieris, Cæsar, non adesse caput Reipublicæ?'

Dominus appellatus] Aug. cap. 53.

Sacras ejus occupationes] Posteriores Cæsares non solum cætera sua omnia, domos, cubicula, scrinia, lectos, comitatum, sed et sacrum stabulum dici voluere. Nam eorum constitutiones, aut monetam dici sacram, aliquo modo ferendum est. *Torrent.*

Pro auctore, suasorem] Atqui auctor dicitur cujus consilium secuti sumus, neque quicquam a suasore differt, quam quod hujus consilium non semper sequimur. Tum vero in auctoris nomine dignitas ac potestas consideratur, cum aut Patres auctores fiunt, ut sæpe de Senatu Livius, aut tutor pro pupillo, aut pro uxore maritus, quorum nempe sine auctoritate nihil gerere illi possint. Item cum auctore Prætore quid factum dicimus. Et quoniam responsa prudentum juris vim obtinebant, factum ut hi auctores appellarentur, L. II. De Orig. juris. Unde natum puto elegantem illum loquendi modum, cum 'non defugere auctoritatem' dicebant, pro non recusare auctorem sequi aliquem. *Idem.*

CAP. 28. *Firmus ac patiens*] Augustus tamen olim adversum male opinantes firmare necesse habuit. Exstat epistolæ initium: 'Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere,' &c. Aug. cap. 51.

Prætextu] Cod. Salmas. *prætexto.* Ita noster Cæs. cap. 30. 'Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit.'

CAP. 30. *Quinetiam speciem libertatis quandam induxit*] Quippe qui 'vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis Senatui præbebat:' ut de illo ipse Tiberio loquitur Annalium pater. Primis enim Cæsaribus jus imperii quærebatur, inania transmittebantur. Ita veteris potestatis nominibus usi hoc quasi delinimento crudam adhuc dominationem emolliebant. Cæsar Julius Dictatoris, Augustus Principis nomine, omnia sub imperium accepere. Atqui et Dictatores et Principes Senatus jam olim cognitissimi. Augustus vero, ut civilitatem suam populo probaret, ne Dictatoris quidem nomen,

etiam in vetere Rep. grave et exosum, admisit. Cæterum Tiberium quoque Principem sese, more antiquo, tulisse, aureis istis verbis Dio in Actis a. DCCLXVIII. testatur: ΠΡΟΚΡΙΤΟΣ τε ΤΗΣ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ὠνομάζετο· καὶ πολλάκις γε ἔλεγεν ὅτι, δεσπότης μὲν τῶν δούλων, αὐτοκράτωρ δὲ τῶν στρατιωτῶν, τῶν δὲ λοιπῶν πρόκριτός εἰμι. Hinc, quod illi primi principes regiam imperandi formam essent dedignati, pessime postea in Caligula acceptum fuit, quod 'speciem principatus in regni formam' convertere velle videretur: Calig. cap. 22.

Quid et qua forma] Cod. Salmas. *quid et quam formam:* lege, *quid ad quam formam.*

Causam in Senatu dicere] Cum militiæ jure, si non ad eum sub quo militabant, at certe ad Principem spectaret cognitio. leg. III. De re milit. Juven. Sat. ult. 'Legibus antiquis castrorum, et more Camilli Servato, miles ne vallum litiget extra, Et procul a signis.' *Torrent.*

Lectica quondam introlatus æger] Lectica vehi ætate Tiberii vulgata res fuit, et usurpata etiam mediocribus civibus: in aditu tamen Curiæ nemini temere usurpata, nisi caussa cogeret sontica, hoc est, vel animi, vel corporis ægritudo nimia. ideo scribit Tacitus de Libone Druso II. Annalium: 'Die Senatus metu et ægritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus ad fores curiæ, innisusque fratri,' &c. *Casaub.*

Comites a se removit] Ita moris fuit, ut qui sella aut lectica veherentur, non principes solum, se et alii, turbam comitum τῷ φορείῳ παρεπομένων, ut loquitur Lucianus, haberent. Juvenalis: 'Respicit hæc primum qui litigat, an tibi servi Octo, decem comites.' *Idem.*

CAP. 31. *Adversus sententiam suam decerni*] In hanc rem scribit Tertullianus in Apologetico, Tiberium olim detulisse ad Senatum de CHRISTO consecrando, cum prærogativa suffragii sui: Senatum, quia non probaverat, respuisse, et adversus sententiam Tiberii, ne Deus consecraretur, effecisse. *Beroald.*

Liberam legationem impetravit] Legationes liberæ olim ornamenti tantum caussa ab Senatu impetrabantur: quemadmodum honorarii magistratus a principibus honestamenti caussa conceduntur, tituloque tenus obeuntur et geruntur. Hæ autem ab iis Senatoribus impetrabantur, quibus negotia futura erant in provinciis: ut qui hereditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in provinciis, legatorum personis acceptis commendabiliores controversias haberent, atque favorabiliores. quamobrem lege XII. tabb. id vetitum erat, his verbis, 'Rei suæ ergo ne quis legatus esto.' Quæ verba Cicero enarrat III. de Legibus. *Budæus.*

Trebianis] Torrentius ex V. C. *Utribianis* legit, et reponendum ait *Otriculanis.* At Trebiam locum fuisse non multum Roma distantem, colligimus ex Livio lib. II. atque hanc aliam fuisse a Trebula, constat ex eodem Livio, scribente Trebulam a Romanis receptam: item, Trebulanos civitate Romana donatos. Quamobrem *Trebianis* legendum facile convincitur, sicut etiam Trebianos legi observamus apud Plinium lib. III. cap. 5. in aliquibus Codicibus, ubi alii Trebulanos habent. *Marc. Donat.*

Rata voluntas legatoris] Recte. Nam, ut ex XII. Tabb. J. C. referunt, 'uti quisque legassit rei suæ, ita jus esto.' Quibus verbis latissima potestas tribuitur, ut suprema voluntas pro lege habenda sit. L. CXX. de verb. sign. *Torrent.*

Cum Senatusconsultum per discessionem forte fieret] His verbis Ateii Capitonis sententia evertitur, qui in

conjectaneis scriptum reliquerat, 'nullum Senatusconsultum fieri posse non discessione facta. quia in omnibus Senatusconsultis, etiam in iis quæ per relegationem fierent, discessio esset necessaria.' Gellius libro XIV. cap. 7. Nam si hæc vera sint, frustra diligentissimus rituum indagator Tranquillus illud 'forte' adjecerit. Adde quod Ateio fidem derogant quæ in eodem capite Gellius ex Varrone delibat.

CAP. 32. *Quod non de rebus gestis senatui scriberent*] Mos sub libera Republ. perpetuo servatus, cum eadem extincta sublatus. Notant Tacitus et Dio non uno loco. Exemplum dedit primus Agrippa, de quo scribit Dio in anno DCCXL. *Casaub.*

Quasi non omnium tribuendorum ipsi jus haberent] Sic Augustus, in ejus vita cap. 25. Tiberius autem 'omnia dicta et facta ejus vice numinis observabat.'

Consuetudinem antiquam retulisset, de majoribus suis memorandi] Hoc ea oratione fiebat, qua populo post initum honorem novi magistratus gratias agebant. Plutarchus in Æmilio: Εἰωθότων τῶν τὴν ὑπατείαν λαβόντων, οἷον ἀνθομολογεῖσθαί τινα χάριν, καὶ προσαγορεύειν φιλοφρόνως τὸν δῆμον ἀπὸ τοῦ βήματος, Αἰμίλιος εἰς ἐκκλησίαν ἐναγαγὼν τοὺς πολίτας ἔφη. Ab hoc fonte manarunt orationes panegyricæ, quibus principi gratias in senatu agebant Kal. Jan. novi Consules. Plinius in libro Panegyrico auctor est, factum fuisse super hoc Senatusconsultum. Idem mos etiam in præsidibus provinciarum servatus, ad tempora Claudii: de quo Dio lib. LVIII. *Casaub.*

Exsequias usque ad rogum frequentavit] Videntur Imperatores in funeribus virorum illustrium ad laudationem tantum, quæ fiebat in foro, venire soliti, nec interesse officio cum efferrentur e rostris ad bustum extra urbem. Propterea civile et δημοτικὸν in Tiberio habitum, quod ad rogum usque se cum cæteris conferret. Sic accipiendum quod de Druso ejus filio observat Dio. Nec soli Imperatores funus extra urbem sequi spernebant: sed multi alii. Cynthia apud Propertium de suo funere loquens, 'Si piguit portas ultra procedere, at illud Jussisset, lectum lentius ire meum.' *Idem.*

Litteras publicas sine subscriptione ad se dederant] Quænam ista subscriptio sit, unus me docuit Dio: non enim est nominum, ut putare aliquis possit, sed præteritionem intelligit clausulæ solitæ adjici litteris ad principem, qua felicitas illi optaretur. Puto fuisse εὐτύχει διὰ παντός. Ut in extrema relatione Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Philadelphum. *Idem.*

Diogenes Grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus] Etsi observatio hebdomadum, quæ hodie obtinet, ante tempora Theodosii vulgo recepta non fuit, annotare tamen licet, multo ante tale aliquid Græcos præsertim et Asiaticos in functionibus vitæ quotidianæ solitos observare. Quod quia imitatione Judæorum, qui jam tum per orbem sparsi erant, institutum est, etiam sabbati nomen multi retinuerunt. Disputat etiam Clemens Alexandrinus Stromatum libro quinto, Ὅτι τὴν ἑβδόμην ἱερὰν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἴσασι. Sed ante Clementem scripsit Josephus, jam sua ætate adeo increbuisse septimi diei observationem, ex Judaico ritu, ut negent urbem ullam Græcorum, vel gentem omnino ullam, posse reperiri, quæ cessationem ab opere diei septimi in suos mores non recepisset. *Idem.*

CAP. 33. *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere*] Tiberius id Æmilio Recto Ægypti prætori rescripsit. Concinit Alexandri illud: καὶ κηπωρὸν μισῶ τὸν ἐκ ῥιζῶν τέμνοντα τὰ λάχανα. Item Plauti: 'Sed utrum

strictimne attonsurum dicam, an per pectinem?' *Erasmus.* Batonis Dalmatæ interrogati a Tiberio, cur rebellasset, responsum fuit, ἐπὶ γὰρ τὰς ἀγέλας ὑμῶν φύλακας οὐ κύνας, οὐδὲ νομέας, ἀλλὰ λύκους πέμπετε. Dio lib. LV. et LVI. Omnino videtur id responsum Tiberio occasionem hujus dicti dedisse. *Casaub.* Cod. Salmas. *degluvere.*

Rescidit] Cod. Salmas. *recidit:* et paullo post, pro *rescissis*, *recisis.*

Magistratibus pro tribunali cognoscentibus] Nec patrum cognitionibus satiatus, judiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne Prætorem curuli depelleret: multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta: sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Tacitus. Quod 'cornu tribunalis' Tacitus, 'partem primorem' Suetonius vocant, id Dioni est βάθρον τὸ κατάντικρυς τῶν δικαστῶν κείμενον.

Se offerebat consiliarium] Mos erat Magistratibus, judicibusque, ut de re aliqua cognituri nonnullos sibi in consilium assumerent. Cicero de amicitia, 'Aderam Lænati et Rutilio Coss. in consilio.' Spartian. Hadriano: 'Erat tunc mos, ut cum Princeps causas cognosceret, et Senatores, et Equites Rom. in consilium vocaret, sententiamque ex omnium deliberatione proferret.' Quam principum consuetudinem fluxisse ab Augusto auctor est Dio. decem enim ille Senatores in consilium adhibuit. Isque numerus Antoninorum tempore permansit, sed tunc partim Senatores, partim Equites fuere. Quorum Ulpianus quoque in fragm. meminit, addens ut Romæ decem, sic in provinciis viginti fuisse cives Romanos, quorum consilio Præsides uterentur. Hinc igitur in notis D. S. C. id est, de sententia consilii. Adde Juven. locum Sat. III. 'Quando in consilio est Ædilibus.' *Torrent.* Claud. cap. 12. 'cognitionibus magistratuum, ut unus e consiliariis, frequenter interfuit.'

Assidebatque mistim] Cod. Salmas. *juxtim.* Verbum Lucretio quoque familiare.

E plano aut e quæsitoris tribunali] Plana clivosis et sublimibus opponuntur: sic enim apud Ulpianum lib. V. Commodati, 'de plano opus facere, et in machina operari' contraria sunt, ut 'de plano cognoscere,' et 'pro tribunali.' Paulus libro XVIII. de quæstionibus, 'Custodiæ non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt, et damnari.' Nec JCti tantum, sed et Cicero, et Seneca, et alii sic locuti sunt. 'De plano' enim fieri dicitur, quando judex, aut Magistratus sine forma (quod aiunt) ac strepitu judicii, non editiore loco sedens, sed et in via ac transitu, aut inter deambulandum, de levioribus negotiis, his maxime quæ voluntariæ jurisdictionis sunt, decernit ac statuit. *Torrent.*

Quæsitoris] Proprie quæsitores dicuntur criminalium quæstionum, ut Virgilius: 'Quæsitor Minos urnam movet.' Asconius.

Et religionis] Jurabant enim in leges judices, omnimodo se cum veritate et legum observatione judicium disposituros. Cæterum jurantes aram tenebant: ut pro L. Flacco his verbis testatur Cicero: 'Ergo is, cui, si aram tenens juraret, crederet nemo, per epistolam, quod volet, injuratus probabit?' Et siquidem is, qui ad aram jurabat, pejeraret, sic illi Divo, ad cujus aram jurabat, injuriam facere existimabatur, ut non tangere, sed flagellare suo perjurio aram diceretur. *Popma.*

CAP. 34. *Mercedibus scenicorum rescissis*] Capitolinus in M. Antonino sic scribit: 'Temperavit etiam scenicas donationes, jubens ut quinos aureos scenici acciperent, ita tamen, ut nullus editor decem aureos egrederetur.' Scenicas donationes vocat,

quas Sueton. 'mercedes,' Ulpian. 'præmia' l. II. de his qui notantur infamia. *Torrent.*

Paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis] Post Tiberium Caligula, conculcato hoc edicto, permisit volentibus cunctis etiam supra numerum definitum gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio suo et seculo videtur. Nec de numero solum Tiberius, aliquid etiam statuit de Munerariis, cavitque SC. ne quis gladiatorum munus ederet, cui minor quadringenties HS. res. *Lipsius.* Repete etiam quæ ad cap. 10. Cæs. dicuntur.

Exarsisse] Excrevisse. Simili verbo usus est Varro in tertio de re rustica: 'Cœnæ collegiorum excandefaciunt annonam macelli.' Plinius, de nobilitate æris Corinthii scribens, sic inquit: 'Mirum, quod quum ad infinitum pretium opera creverint, autoritas artis exstincta sit.' *Beroald.*

Tres mullos] Horatius: 'Laudas insane trilibrem Mullum, in singula quem imminuas pulmenta necesse est.' Vulgus mullos vernacula lingua barbones appellat. 'Namque,' dicente Plinio, 'barba gemina insigniuntur inferiori labro.' Hinc a Cicerone in Paradoxis, et a Varrone in tertio de Re Rustica, 'barbatuli' et 'barbati mulli' nuncupati. *Beroald.* Mullum ingentis formæ (quare non pondus adjicio, et aliorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cum in macellum deferri, et venundari jussisset, 'Amici,' inquit, 'omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apitius emerit, aut P. Octavius.' Ultra spem illi conjectura processit: liciti sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, cum quinque HS. emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apitius quidem emerat. Seneca.

XXX. millibus nummum] Sunt DCCL. coronati.

Graviter conquestus, adhibendum suppellectili modum censuit] Prorsus contraria disserentem introducit Tacitus Annal. III. 'Nescio an suasurus fuerim omittere potius prævalida, et adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fieret quibus flagitiis impares essemus:' et quæ plura inibi egregia sequuntur.

Suppellectili modum] Ut ad Corinthiorum pretium id referas, macelli vero annonam ad mullos triginta millibus emptos. *Sabell.*

Dato ædilibus negotio] Reip. tempore annonam macelli Censores temperabant, dicti ab eo, ut ait Festus, 'quod rem suam quisque solitus sit tanti æstimare quantum illi censuerant.' Exemplum de P. Crasso et L. Cæsare Censoribus apud Plinium lib. XIV. cap. 14. Quanquam et Ædiles ejus rei curam gerebant, et interdum etiam Præfecti annonæ extra ordinem creabantur. Sub Cæsaribus vero ad præfectum Urbis spectabat cognitio, ut res justo pretio venderentur, lib. I. de off. Præf. Urb. *Torrent.*

Ganeasque] Loca illa, in quibus homines vino et epulis et Veneri desidiæque operam dabant, veteribus lustra et ganea, recentioribus Latinis tabernæ dicebantur. Sed male ganeum antiquiores Grammatici ἀπὸ τῆς γᾶς deducunt. Nam ganeum pura puta vox Græca est: dicunt enim illi γάνειον. Γάνος et γάνειον idem, ut δάνος et δάνειον. Γάνεια autem vocabant loca voluptuaria, in quibus lætæ vitæ homines ventri et libidini vacabant. Γάνος enim lætitiam et gaudium etiam vocabant, et γάνυμαι *gaudeo.* Hesychius: γάνεια, κῆπους. γάνος, παράδεισος, χάρμα, ἡδονή. *Salmas.*

Opera pistoria] Apuleius: 'At illorum alter pistor dulciarius, qui panes et mellita concinnabat edulia.' Et post paulo: 'Hic panes, crustula,

unicculos, hamos, lacertulos, plura scitamenta mellita.' Apud Martialem distichon hoc legitur, cui lemma, id est, titulus, præponitur, PISTOR DULCIARIUS: 'Mille tibi dulces operum manus ista figuras Exstruit: huic uni parca laborat apis.' *Beroald.*

Dimidiatumque aprum] Non immerito igitur Juvenalis exclamat, 'quanta est gula, quæ sibi totos Ponit apros!' Sollennes vero cœnas vocat Sueton. cum privatas, tum publicas, quæ recepto civitatis more communi lætitia celebrabantur. Horat. Sat. 2. lib. II. 'Licebit Ille repotia, natales, aliosve dierum Festos albatus celebret.' Adde Saturnalia, Hilaria, Apollinaria. *Torrent.*

Affirmans, omnia eadem habere quæ totum] Ex intima philosophia promptum est hoc dictum. Et profecto videtur Tiberius ingeniose ad ciborum sapores referre scholæ Hippocraticæ dogma, de quo medicos disserentes audiverat. Hippocratis placitum est, omnium in animali partium eam esse consensionem inter ipsas, ut nulla pars sit aliarum principium, sed in singulis omnium inesse quæ in una aliqua. Hanc autem partium mutuam affectionem ipse appellat ὁμοεθνίην, quasi gentilem quandam cognationem dicas. Ait igitur libro de locis in homine: τοῦ σώματος τὸ μικρότατον πάντα ἔχειν, ὅσα πὲρ καὶ τὸ μέγιστον. Et mox: ἐν τῷ σμικροτάτῳ πάντα ἔνι τὰ μέρεα. quæ fere sunt Tiberii verba, etsi mens alia. *Casaub.*

Quotidiana oscula prohibuit edicto] Arbitror Tiberium minime comem Imperatorem, ut eum Plinius vocat, cum oscula quotidiana gravaretur, ne superbiæ hoc ipsi tribueretur, si solus consuetudinem aspernaretur, edictum hoc promulgasse. Puto etiam Valer. Max. qui assentatione ejus principis parum Velleio concedit, in Tiberii gratiam hæc scripsisse libro II. 'Ne Numidiæ quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.' *Idem.*

Strenarum commercium] Vocem Latinæ parem Græci non habent. At Græci magistri finxerunt vocem appositissimam Romanæ consuetudini exprimendæ. Glossarium, *strenua*, εὐαρχισμὸς, θαλλός. Scribe *strena*, et confer interpretationem cum verbis Festi. *Casaub.* Strenarum commercium, id est, vicissitudinem dandi, et accipiendi strenas. Xenia enim mittebantur, et apophoreta remittebantur. Unde Martialis strenas Saturnalitias duobus libris distinxit nomine xeniorum et apophoretorum. *Beroald.*

Quadruplam strenam reddere] Strenam igitur diversimode principes recepere. Augustus summarum acervos tantum delibabat, Aug. c. 57. Aliter Caligulæ avaritia: de qua Calig. c. 42. Inter Christianos Ferdinandus, Neapolis ac Siciliæ rex, populis remisit strenam, antiquis principibus inveterato quodam jure quotannis reddi solitam. Sed et strenas dare pro omine futuri anni, tanquam augurium, gentilium ritu, Christianis vetitum Pontificio jure. *Marc. Donat.*

De manu] Id est, non per dispensatorem.

Ultra non reddidit] Kalendis inter alias caussas ideo ab urbe abfuit, ne strenas acciperet: quod Augustum fecisse improbabat, quia ea res multæ molestiæ, multique in rependendo sumptus esset. Dio Cassius.

CAP. 35. *Matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset*] Huic edicto, quo mos majorum desuetudine abolitus in usum revocatur, videtur præbuisse occasionem Titidius Labeo, quem narrat Tacitus Ann. lib. II. fuisse accusatum, 'quod

in uxore Vestilia delicti manifesta ultionem legis omisisset.' Factum id Romæ, Coss. Silano et Nolano. *Casaub.*

Equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit] Nam principum erat olim gratiam facere jurisjurandi, l. ult. in princ. D. ad municip. ac consequenter dare restitutionem in integrum. Cæterum generaliter proditum est, ex turpibus obligationibus actionem non nasci: quia jusjurandum contra bonos mores nullius est momenti. Dion Halic. l. II. Θεοὶ γὰρ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ' αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. *Cujacius.*

Jurisjurandi] Cod. Salmasii *jusjurandi.*

Fœminæ famosæ] Illud 'famosæ' videtur abundare: nam non habetur in V. C. in quo paullo post pro *refugium* legitur *perfugium.* Et deinde, *Quod uxorem pridie sortitionis.* F. Ursinus.

Jure ac dignitate matronali] Jus matronale id intelligitur, quo usus stolæ honestiorisque cultus erat pudicis mulieribus concessus: famosæ non stolatæ in medium, sed togatæ procedere cogebantur. Martialis: 'Vis dare quæ meruit munera? mitte togam.' *Sabell.*

Lenocinium] Lenocinium facit, ut docet Ulpianus lib. tertio Digestorum, 'qui quæstuaria mancipia habet.' Item qui hunc quæstum in liberis exercet. Pomponius Jurisconsultus et eum notari hac infamia ait, qui in servitute peculiaria mancipia prostituta habuit. *Beroald.*

Profiteri cœperant] Apud Ædiles. Nam, ut hic de lenocinii, sic apud Tacitum de stupri professione legimus: Ann. II. 'Vestilia licentiam stupri apud Ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant.' Apparet autem, in stupra matronarum ordinis primi aut secundi graviter semper animadversum, ad servandum publicum decus; non tam graviter in libertinarum aut e plebe, quibus hæc militia Venerea moribus tantum non permissa: quod vel ex Horatio, Ovidio aliisque liquere potest. Sed et illud patet, cuivis fœminæ licitum fuisse vulgare corpus, modo apud Ædiles id profiteretur. Quæ tamen professio irrita facta postea ex nova lege: eleganterque ad hanc rem Papinianus l. x. de adult. 'Mulier quæ evitandæ pœnæ adulterii gratia lenocinium fecit, aut operas suas scenæ locavit, adulterii accusari damnarique Senatusconsulto potest.' *Lipsius.*

Senatusconsulto] Aug. c. 44.

Sub Kalendas Julii] Observo morem hunc fuisse apud veteres Romanos, ut Kalendis Julii migrarent, hoc est, transirent ex domibus prius conductis in domos recenter conductas. Martial. 'O Juliarum dedecus Kalendarum, Vidi, Vacerra, sarcinas tuas, vidi.' Et Cicero idem significare videtur, in quadam epistola scribens: 'Kalendis Julii remigrandum est.' Idem apertius legitur in epistola ad Quintum fratrem.

Uxorem pridie sortitionem ductam] Pridie sortitionem, ut pridie Kalendas, dicimus: significat, eum uxorem dimisisse postridie, quam sortitus est provinciam, quam pridie duxerat. nam e sortitione cum amplissimas speraret divitias, uxoris ut pauperis contubernium despicere cœpit. *Turneb.* Alii ad legem Papiam referunt, quæ cum cœlibes a magistratu arceret, homo hic quam ante sortitionem provinciarum duxerat, obtenta jam provincia ablegarit. *Torrent.* Lego *sortitione duxisset,* id est, ex pluribus unam duxisset, tam æqua conditione, ut connubii fortunam sorti permittere non dubitasset: quo haud dubie apparet inconstantia et levitate tam cito facti pœnituisse, aut certe nu-

benti sibi fœminæ illudere voluisse. *Sabell.*

CAP. 36. *Externas cæremonias*] Aug. capite 93.

Ægyptiacos ritus] Paulina, matrona Romana, a Mundo quodam, qui illam deperibat, constuprata est fraude sacerdotum Isiacorum, qui pecunia corrupti sub specie Anubidis amatorem Paullinæ amplexibus copulaverunt. Quod ubi Tiberius rescivit, sacrificos illos impostores in crucem egit, dirutoque templo, statuam Isidis jussit mergi in Tiberim. Josephus.

Coactis qui superstitione ea tenebantur] Intelligo de civibus tantum Romanis; neque enim Judæis suam religionem ivit ereptum Tiberius. *Casaub.*

Religiosas vestes] De religiosis Ægyptiorum vestibus hæc Herodotus: 'Sacerdotes linea ferunt vestimenta, semper recens abluta, huic rei semper vacantes. Iidem calceos papiraceos gestant, aliam vestem, aut alios calceos induere eis fas non est.' Apuleius cærimonias Ægyptiorum luculenter explicans sic ait: 'Linteæ vestis candore puro luminosi.' Ab hac veste linea Poëtæ linigeros appellant sacerdotes Isidis. *Beroald.*

Per speciem sacramenti] Legitimæ militiæ prætextu.

In provincias gravioris cæli distribuit] Ut Sardiniam, cujus insulæ æstivis maxime mensibus intemperies vel Livio et Strabone testibus in proverbium abiit. Notum illud Martialis: 'Nullo fata loco possis excludere; cum mors Venerit, in medio Tibure Sardinia est.' Tibur saluberrimum Sardiniæ opponit pestilenti. *Torrent.*

Urbe submovit] Erat quidem Judæus, qui ne legibus pœnas daret, metu solum verterat, vir modis omnibus pessimus. Is tum Romæ agens gerebat se pro legis Mosaicæ interprete, adscitis in societatem tribus aliis per omnia sui similibus. His cum se in disciplinam dedisset Fulvia, mulier nobilis, amplexa legem Judaicam, persuaserunt ei ut purpuram et aurum in Hierosolymitanum templum mitteret: quæ accepta in proprios usus verterunt, quo jam ante destinaverant. Id postquam Tiberius ex amico suo Saturnino, ipsius Fulviæ marito, de injuria conjugi facta questo, cognovit, jussit universos Judæos ex urbe pelli. Ex quibus Consules, delectu habito, quatuor millia militum miserunt in Sardiniam: plurimos etiam, qui patria religione detrectabant militiam, affecerunt pœnis gravissimis. Ita propter quatuor sceleratos omnes Judæi coacti sunt urbe cedere. Josephus.

CAP. 37. *A grassaturis*] Aug. cap. 32.

Romæ castra constituit] Compertum est, eum locum, quem hucusque vivarium appellarunt forma quadrata, inter portas Viminalem et Tiburtinam situm, urbisque muris conjunctum, castrum prætorium fuisse. In vineis enim aliquot in ejus medio sitis inventi sunt tubuli et fistulæ, quibus aqua Marcia ex proximo castello in eum derivabatur, cum iis inscriptionibus: L. IVN. CLARO. ET. AVR. SEVERO. COS. CASTRVM. PRÆTORIVM P. LXX. item: Q. AQVILIO. SABINO II. SEX. AVR. ANVLLINO. COS. CAST. PRAET. L.VRVAS. OFF. PED.CCCLXXXII. AQVA. MARC. Item in antiqua figulina: CASTR. PRAET. L. SILVINI. HELPIDIANI. *Onuphr. Panvin.*

Vagæ ante id tempus et per hospitia dispersæ] Sejanus vim præfecturæ, modicam antea, intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore, et visu inter se, fiducia ipsis, in cæteros metus crederetur. Tacitus.

Populi precibus] Qui carere tum temporis histrionibus, ac reliqua ludorum varietate, non poterat. Juvenalis Sat. x. 'qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se

Continet, atque duas tantum res anxius optat, Panem et Circenses.' Sed et multo ante M. Varro lib. II. de R. R. conquestus fuerat, Romulidas 'manus movere malle in theatro ac circo, quam in segetibus ac vinctis.'

Pollentina plebs] Plinius scribit, Pollentiam oppidum fuisse in majore Balearium. Fuit et altera Pollentia juxta Alpes inclyta lanarum nobilitate, sicut meminit Columella in octavo. Fuerunt et Pollentini in Piceno, in quinta Italiæ regione. De Pollentinis subalpinis loqui videtur Tranquillus, eo maxime, quod de regno Cotii dicit evocatam fuisse cohortem. *Beroald.*

Cujusdam primipilaris] Primipilarem dici existimo qui olim præditus fuerit hac dignitate: et ea forma dicitur primipilaris, qua consularis. *Beroald.* Vetus consuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoveretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verum etiam quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic, tanquam caput totius legionis, merita consequebatur et commoda. Vegetius.

A Cotii regno] Nero, Cotio defuncto, ejus regnum in Alpibus in provinciæ formam redegit: parebat tum Cotius Romano Imperio, aut certe socius erat. Est et Cotium in eisdem alpibus oppidum non obscuri nominis. *Sabell.*

Abolevit et jus moremque asylorum quæ usquam erant] Si vere hæc Suetonius, sequitur ut post hæc tempora nulla usquam templa fuerint in toto imperio Romanorum asyli jure prædita. Sane apud Pausaniam in descriptione Græciæ observabamus, quoties fere de hoc jure templi alicujus auctor loquitur, dici id olim fuisse, hoc est, jam non esse. an propter hanc Tiberii legem? Sed Tacitus, qui fuse rem narrat lib. III. modum huic rei dicit adhibitum, non autem omne penitus sublatum: quod nec fit verisimile. *Casaub.*

Libertatem ademit] Ut earum civitatum quæ servitute oppressæ sunt, 'stipendiariæ' proprie dictæ, quæ aliquid populo Romano pependerunt, 'immunes,' quæ nihil, sic earum, quæ libertate donatæ sunt, 'fœderatæ' præcipue appellatæ, quæ aliquid ex fœdere debuerunt, 'liberæ' quæ omnino nihil. Libertas autem in eo comprimis sita fuit, ut suis uti legibus, suosque creare more patrio magistratus possent. *Sigon.*

Quam Mithridatico bello meruerant] Romani Cyzico honorem habuerunt: estque etiamnum libera, multumque habet agri, partim antiquitus, partim dono Romanorum. Strabo.

Nec per eos quidem, nisi cunctanter et necessario] Tacitus Annal. II. 'Lætiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset.' Ac paullo post: 'Nihil æque Tiberium anxium habebat, quam ne composita turbarentur.' Exerceri strenuorum civium virtutem nolebat: ne arma, adversus exteros sumpta, in oppressorem libertatis principem verterent. Hinc quanto quisque bello melior, tanto magis infestum Cæsarem habuit. Tacitus eodem Annali: 'Camillus bellorum expers habebatur: eo pronior Tiberius res gestas apud Senatum celebravit, et decrevere patres triumphalia insignia: quod Camillo ob modestiam vitæ impune fuit.'

Trascypolim] 'Rhescuporis' a Tacito, 'Rhascuporis' a Dione, quod et verius puto, vel 'Thrascuporis,' 'Rhascipolis' secundo Cæsaris de bello civili commentario vocatur. *Turneb.*

CAP. 38. *Ut vulgo jam per jocum Callipides vocaretur*] Καλλιππίδης olim proverbio dicebatur, qui, ut ait Terentius, sedulo movens sese, nihil promoveret. Utitur eo M. Tullius lib. XIII. ad Atticum: prorsus uti Suetonius: 'Biennium præteriit, cum

ille καλλιπίδης assiduo cursu nullum cubitum processerit.' Plutarchus, in Apophthegmatis Laconicis, meminit Callipidæ cujusdam, tragœdiarum histrionis. Licet igitur conjicere, Callipidem hunc, aut quisquis is fuit, ita gesticulationibus uti solere, ut, cum mira agilitate moveri videretur, a loco tamen non discederet. *Erasmus.*

Cap. 39. *In prætorio*] Tacit. lib. iv. villam vocat. Sed Jurisconsulti pro parte villæ ad usum patris familias lautius ædificata Prætorium accipiunt, qua significatione usus est hic Sueton. Adde locum August. capite septuagesimo secundo, Calig. cap. 37. Tit. c. 8. Juvenal. Sat. i. 'Criminibus debent hortos, prætoria.' *Torrent.*

Cui speluncæ nomen erat] Nomen illi prætorio a re, quia impositum vel adjunctum huic nativæ speluncæ. Id secutos in positura villæ Romanos, docet Senecæ locus de villa Vatiæ: 'Speluncæ sunt duæ, magni operis, laxo atrio, pares manu factis, quarum altera solem non recipit, altera usque in Occidentem tenet.' *Lipsius.*

Incœnante] Intus vel subter cœnante. *Sabell.* Sic Columella 'impasci' pro ἐννέμειν, aut ἐννέμεσθαι, lib. ii. c. 18. 'Ac neque suem velimus impasci, quoniam rostro suffodiat et cespites excitet.' lib. vi. cap. 5. 'Itaque cum ablegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus.' Sic apud Statium lib. viii. Thebaid. 'inservare.' *Casaub.*

Cap. 40. *Capuæ Capitolium*] Infra scribet Tranquillus in Caligula, Capitolium hoc, quod erat Capuæ, de cœlo tactum fuisse. Credibile est, nomen accepisse a Romano Capitolio, ad cujus similitudinem esset extructum. De quo Silius, scribens in undecimo, Campanos monstrasse Annibali loca Capuæ illustriora, sic ait: 'Monstrant Capitolia celsa, Stellatosque docent campos.' Fuit item Capitolium Beneventi. *Berould.*

Capreas se contulit] Quam xii. villarum nominibus insedit, ait Tacitus. Iis villis nomina fuisse censeo xii. Deorum ex cap. 65. Sed et Pharus in ea insula, usui nautis, cap. 74. *Lips.*

Apud Fidenas supra XX. hominum millia] Non Fidenatium, ne erres: sed peregrinorum, qui ludorum caussa eo convenerant. Nam Fidenæ ea tempestate pene vacuæ incolis fuerunt. Testes Horatius et Juvenalis. *Casaub.*

Cap. 41. *Amphitheatri ruina perierant*] Cœpto apud Fidenas amphitheatro, Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniæ, nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quæsivisset. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt. Tacitus.

Decurias Equitum] Decuriæ Equitum sunt ordines, et decuriæ judicum, quas olim ordinavit Augustus: et, ut inquit Plinius, 'hi non Equites, sed judices vocabantur.' Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Judicum non nisi quatuor decuriæ fuere primo, vixque millia singula in decuriis inventa sunt. *Beroaldus.* Caligula quintam decuriam addidit. Calig. cap. 16.

Non provinciarum præsides ullos mutaverit] Præter eas, quæ Tacito traduntur, hanc ejus rei caussam aperit Josephus: quod dicere soleret, 'si diutius magistratu iidem fruantur, exsatiatos lucris segniores ad rapiendum fieri. Quod si successor immineat, non suffecturos eorum aviditati provinciales, dum decessor tanto magis spoliat, quanto minus temporis ad hoc faciendum sibi putat reliquum.'

In quam rem utebatur similitudine a muscis petita. Vide lib. XVIII. Antiquit. cap. 8.

Sine consularibus legatis] Syria, et Hispania omnis, excepta Bætica, inter Cæsaris provincias numerantur. Quibus qui præerant, Legati Cæsarum vocabantur l. penult. de off. Præf. l. IV. de off. assess. l. x. de accusat. Sed hæc nomina confuse admodum et promiscue ab auctoribus usurpantur, Præfecti, Proconsules, Proprætores, Præsides, Legati. *Torrent.* Vide Salmasii notam ad cap. 47. Aug. Taciti quoque illa huc spectant, circa finem Annal. I. 'Postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.'

CAP. 42. *Pro Claudio, Caldius*] Prisci 'caldum' dicebant: et Augustus, autore Quintiliano, in epistolis ad Caium Cæsarem scriptis emendat, quod is 'calidum,' 'quam' caldum dicere mavult. Veteres autem usos esse in potu tam calida, quam frigida aqua, nullus ignorat. Hinc apud Martialem aiunt urceoli ministratorii: 'Frigida non desit, non deerit calda petenti.' Existimo, Tiberium pro Claudio Caldium jocülariter appellatum, non tam ob aquam calidam, quam ob potiones calidas: de quibus sic loquitur Plinius in XXVIII. 'Notandum nullum aliud animal, præter hominem, calidos potus sequi, ideoque non esse naturales.' *Beroald.*

In ipsa publicorum morum correctione] Postquam creari censores desiissent, ei curæ imperatores ipsi initio præfuerunt, aut alios qui præessent creaverunt, apud quos de moribus judicium ageretur, et maxime inter conjuges. Qua de re Gell. lib. IV. c. 20. Ulpian. tit. VI. et Paulus de pactis dotalibus l. v. Adde, si lubet, Constantini Cæsaris legem Cod. Theodosiano de nuptiis. Frequens etiam in declamationibus conjugum de moribus actio. *Torrent.*

L. Pisone] L. Piso, urbis custos, ebrius ex quo semel factus est fuit majorem partem noctis in convivio exigebat: usque ad horam sextam fere dormiebat: hoc erat ejus matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: et Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. Puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem. Seneca.

Omnium horarum amicos] Illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt generis ejusdem, quæ ridicula dicuntur, et tamen ridicula non sunt: ut de Pollione Asinio seriis jocisque pariter accommodato dictum est, 'esse eum omnium horarum.' Quintilianus.

Cœnam ea lege condixit] Condicere, vetere lingua, est denuntiare; et condictio, denuntiatio; ut et veteres Grammatici et Jurisconsulti docent. *Muretus.* Condicere aliquando significat, consentire: *συναινεῖν* et *συμφάσθαι*. *Salmas.*

Ob epotam in convivio vini amphoram] Amphora est octava pars ejus vasis quod modium vini dicimus: modium vini Parisinum tricenos senos sextarios nostros capit, sextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem sextarii habemus, id est, ternos bossellos, pro quibus vas trimodium habemus dimidiatum medimnum. Sic fit credibile quod a Tranquillo dicitur, epotam uno convivio ab uno homine vini amphoram. *Budæus.*

Boleti] Hinc *boletar* genus lancis aut disci, sic dictum, quod in eo boleti tantum apponerentur. postea

cibis omne genus sustinendis serviit, et pro quolibet escario vase usurpari cœptum est. Notum est illud Martialis distichon de boletari: 'Cum mihi boleti dederint tam nobile nomen, Prototomis, pudet heu, servio cauliculis.' *Salmas.* De boleto vide quæ ex Plinio ad caput 44. Claudii delibamus.

Ficedulæ] A fico, quo cibo præcipue pinguescit, nomen adepta est. Martialis: 'Cum me ficus alat, et pascar dulcibus uvis, Cur nomen potius non dedit uva mihi?' *Sabell.* Verba Favorini sunt: 'Quibus sumtus et fastidium pro facetiis procedit: qui negant ullam avem, præter ficedulam, totam comesse oportere: cæterarum avium atque altilium nisi tantum apponatur ut a cluniculis inferiore parte saturi fiant, convivium putant inopia sordere. Gellius.

Ostreæ] Palma mensarum diu jam tribuitur ostreis: harum vivaria primus omnium Sergius Orata invenit in Baiano, ætate L. Crassi Oratoris, ante Marsicum bellum, nec gulæ caussa, sed avaritiæ, magna vectigalia tali ex ingenio suo percipiens. Plinius.

Turdi] Horatius Epist. lib. I. de Menio scurra: 'non hercule miror Aiebat, si qui comedunt bona, cum sit obeso Nil melius turdo, nil vulva pulchrius ampla.' Multa de turdis et eorum sagina Varro de R. R. lib. III. c. 5. De Luculli turdis hæc ejusdem libri c. IV. leguntur: 'Ut in eodem tecto ornithonis inclusum triclinium haberet, ubi delicate cœnitaret, et alios videret in mazonomo positos coctos, alios volitare circum fenestras captos.'

CAP. 43. *Sellariam excogitavit*] Sellaria appellata sellæ ipsæ ad libidinem dispositæ; sic enim et 'sellaria domus aureæ Neronis' apud Plinium lib. XXXIV. c. 8. Et sellariolas vocat popinas Martial. libro V. Epigr. 112. in quibus Syriscus ille, de quo loquitur, centies sestertium non lectis accumbendo, ut honestos decet, sed cum nequissimis ac vilissimis hominibus sedendo absumpserat. A sedendo igitur sella, et inde sellaria, et sellariolus, et sellularius, qui sedendo opus facit. Livius libro VIII. Sunt qui ad meretricum cellas referre malint, sed recta scribendi ratio repugnat. *Torrent.* Cod. Salmas. *sellaria.* Sic et Torrentius legit ex duobus vetustissimis exemplaribus, adstipulante, ut videtur, Tacito initio Ann. VI.

Spintrias] Utitur eo vocabulo Suet. Calig. c. 16. Vitel. c. 3. et Lamprid. Eliogabalo. *Torrent.* Spinther armillæ genus: sed id nomen aliunde factum videri potest: Græci τὸν σπινθῆρα scintillam vocant: καὶ σπινθηρίζειν scintillare: ut spintrias quasi spintiras, hoc est, libidinis scintillas, et fomenta quædam, interpretari possis. *Sabell.* Adi ad ea, quæ ex Turnebo ad c. 3. Vitell. afferuntur.

Cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis lascivissimarum] Scribe, *dispositis tabellis.* Propertius verissime, 'Quæ manus obscœnas depinxit prima tabellas, Et posuit casta turpia visa domo. Illa puellarum ingenuos corrupit ocellos, Nequitiæque suæ noluit esse rudes.' Meminit et Ovidius in Matæotechnia et Suetonius in vita Horatii. Pie vero et sapienter Concilii in Trullo Patres vetuerunt tabulas pingi lascivas, et τὴν ὅρασιν καταγοητευούσας, ut scribitur canone centesimo. *Casaub.*

Sigillis] Parvis quibusdam signis.

Libris Elephantidis] Elephantis apud veteres scripsit libellos, quibus varia genera concubitus complexus est. Martialis: 'Nec molles Elephantidis libelli.' *Beroald.*

Ne cui in opera edenda exemplar impetratæ schemæ deesset] Malim *imperatæ schemæ.* Schema hic significat quod apud Clementem in his verbis: Ἤδη δὲ ἀναφανδὸν τῆς ἀκολασίας ὅλης

τὰ σχήματα ἀνάγραπτα πανδημεὶ θεώμενοι οὐκ αἰσχύνεσθε. Deinde, ἐπ' ἴσης ἐγγραφόμενοι τὰ Φιλαινίδος σχήματα, ὡς τὰ Ἡρακλέους ἀθλήματα. Legi etiam in Græcorum commentariis hæc verba: Ἀστυάνασσα Ἑλένης θεράπαινα· ἥτις πρώτη ἐξεῦρεν Ἀφροδίτην καὶ ἀκόλαστα σχήματα. Latinorum Poëtarum nequissimus quisque figuram hoc sensu sæpe usurpavit. Non celabo lectorem, in optimis codd. ita scribi hunc locum: *ne cui in opera edenda impuratæ scenæ exempla deessent.* Casaub. In vetusto cod. repperi, *perpetratæ schemæ*, ut peracto scilicet operi nefario auctoritas ex libellis picturisque accederet. *Torrent.*

Paniscorum] Pan ὑποκοριστικῶς dictus Paniscus. quod diminutivi genus in gentilibus etiam nominibus frequens. Syrus, Syriscus, Francus, Franciscus, Teuto, Teutiscus. *Salmas.*

Nympharum] Nympharum valde generalis est appellatio, cum et quædam terris præsint: ut Oreades, quæ præfectæ sunt τοῖς ὄρεσι: item Dryades, sylvarum præsides: atque eædem particula ἅμα præfixa, Hamadryades vocatæ: quia (ut verbis utar Plutarchi) ἴσον δένδρου τέκμαρ αἰῶνος λαχοῦσαι. Præterea Λειμωνιάδες, quæ pratis ac campis præsunt. Adhæc Napeæ. Vallem dixere νάπην, et νάπος: nempe quia humida, puta, נוף hoc est, *stillare, effundere.* A qua voce Hebræa etiam generale est Nympharum nomen: ut proprie νύμφη sit aqua. Latini, N in L, ut alias sæpe, converso, dixere lympha. Proprie igitur convenit Nympharum vocabulum Deabus aquarum præsidibus: quæ ex eo dictæ Hydriades, vel Ephydriades. *Vossius.*

Caprineum dictitabant] Mallem *Caproneum*, vel *Caprium.* Nam κάπρος, seu κάπριος, præterquam quod ad insulæ nomen alludit, et aprum, et id quo viri sumus significat. Unde καπρᾷν quod Latine subare dicimus. *Torrent.* Forte an eo simul allusere, quod modo narravit Suetonius, Paniscorum σχήματι delectatum fuisse. Ii autem Ægyptiis et Græcis pingebantur caprina facie, et cruribus hircinis, teste Herodoto in Euterpe. Propertius etiam 'Capripedes Panes' cecinit lib. III.

CAP. 44. *Pueros primæ teneritudinis*] Codex Salmas. *puros.* Lego *putos.* Sic Romanorum lascivia pueros vocabat, quos Græcæ nutriculæ a salacitate nominis πόσθωνας itidem dixere, ἀπὸ τῆς πόσθης, id est, a puta, unde præputium. Hinc 'salaputium' nequiter Catullo appellatus Calvus.

Parrhasii quoque tabulam] Parrhasius fœcundus artifex, sed quo nemo insolentius et arrogantius sit usus gloria artis. Namque et cognomina usurpavit, Abrodiætum se appellando, aliisque verbis principem artis, et eam ab se consummatam. Pinxit et Archigallum, quam picturam amavit Tiberius princeps, atque ut autor est Decius Eculeo, LX. sestertiis æstimatam cubiculo suo inclusit. Pinxit et minoribus tabellis libidines, eo genere petulantis joci se reficiens. Plinius.

Ora morigeratur] Brodæus Miscellan. lib. II. c. 21.

Decies HS.] Viginti quinque millia coronatorum.

CAP. 45. *Solitus sit illudere*] Rem obscœnissimam verbo ambiguo texit, ut etiam inf. Claud. cap. 15. 'obscœnitatis in feminas reum.' Sed et Lactant. Divin. institut. VI. 'De istis loquor, quorum teterrima libido, et execrabilis furor ne capiti quidem parcit.' Vide sup. Cæs. cap. 22. Λεσβιάζειν vocant Græci. Atque hinc intellige Juvenal. vers. Sat. v. 'Si tibi contigerit capitis matrona pudici.' Sed hæc exponenti præfanda venia esset. *Torrent.*

Quam perductam] Membranæ, *præductam.* Melius et verius, *productam.* Nam lenonium verbum est 'produce-

re' Ciceroni, Plinio, aliis, pro *προαγωγεύειν*. *Casaub.* Etiam 'perducere' lenonum est. Hinc perductor idem fere Plauto quod leno, in Mostellaria. Antiq. Lexicon: *μαστρωπεύω lenocinor, perduco. μαστρωπὸς, leno, perductor.*

Nota] In optimæ fidei libro reperi: *mora in Atellanico exodio*: atque utrumque defendi videtur posse: illud, quod notatus infamia sit Tiberius, objecta oris obscœnitate, hoc, quod histriones id de Tiberio intelligentes, et tractim pronuntiantes, aut etiam iterantes, attulerunt moram exodio, quam etiam histrionum moram secuta est mirifica populi assensio. *Turneb.* Legitur etiam in Salmas. Cod. *mora.*

Atellanico] Latina Atellana a Græca Satyrica eo tantum differebat, quod in Satyrica Satyrorum fere personæ inducebantur, ut aliæ æque ridiculæ, in Atellanis Oscæ, ut Maccus. Rhintonica autem est *ἱλαροτραγῳδία* vel *ἱλαρῳδία*. Et quid aliud est *Σατυρικὸν δρᾶμα*, quam *ἱλαροτραγῳδία?* Hujus auctor Rhinton Tarentinus. Unde apparet genus hoc in majore Græcia viguisse: atque inde Oscorum Atellanæ, similes Rhintonicis. *Salmas.*

Exodio] Juventus histrionibus fabularum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimum Attellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores Attellanarum nec tribu moveantur, et stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Livius.

Cap. 46. *Pecuniæ parcus ac tenax*] Dissentit Tacitus, non uno loco, ut libro I. 'Resistentibus ærarii Prætoribus subvenit Cæsar, pretiumque ædium Aurelio tribuit, erogandæ per honesta pecuniæ cupiens: quam virtutem diu retinuit, cum cæteras exueret.' Lib. III. 'M. Pisonem ignominiæ exemit, concessitque ei paterna bona, satis firmus, ut sæpe memoravi, adversum pecuniam.' Dissentit et Dio. *Casaub.*

Comites peregrinationum] Amici et comites Augusti dicebantur, qui a consiliis Augusti erant, et amici quidem, quod in interiorem familiaritatem principis admissi, et in contubernium adsciti, omnibus ejusdem consiliis interessent. Comites iidem dicebantur, quod Augustum in omnibus processibus, ut vocabant, et expeditionibus bellicis comitarentur. Consiliarii etiam Augustorum dicebantur, ut in hac inscriptione Romæ: PROC. AD. BONA. DAMNATORUM. PROC. AD ALIMENTA. CONSILIARIO. AUGG. Comites igitur isti eodem et nomine et munere usque ad posteriores imperatores manserunt. Nam comites consistorii vel consistoriani dicebantur. consistorium, ut notum est, *τὸ συνέδριον* principis. Constantinus, ut honorarius esset titulus, effecit, et ad varias præfecturas et administrationes et artes extendit, quas hoc titulo honoravit. Atque hæc Comitum origo. *Salmas.*

Tribus classibus factis] Primum Constantinum gradus istos comitum fecisse volunt, et in primi ordinis, secundi, tertii distinxisse. Id tamen veterum omnium imperatorum exemplo fecit, qui amicos totidem classibus et ordinibus distinctos habuere. Nam in primas et secundas et tertias admissiones digerebantur, ut ait Seneca lib. VI. de Beneficiis. *Idem.*

Sexcenta sestertia] Quindecim millia coronatorum.

Quam non amicorum, sed Græcorum appellabat] Ita legendum est, non *gratorum.* Cave autem hic, cum eruditissimis viris, Græcos tantum natione intelligas. Disertim enim dicit Suetonius, Tiberium comites suos in tres classes distribuisse 'pro digni-

tate cujusque.' Non igitur pro natione. Per Græcos ergo significantur, partim veri Græci, viles tum Romanis et contempti, partim alii inferioris loci, et ad Græcorum instar parasitantes, plerique γελωτοποιοί. Græcorum nomine ejusmodi parasiti tum fere veniebant. Notum est illud Juvenalis, 'Græculus esuriens in cœlum, jusseris, ibit.' Et, si forte in hoc Suetonii loco aliquid mutandum, pro *Græcorum* rescribendum erit *Græculorum*. Quod majorem contemptum notat. Vix dubito, quin sic ediderit Suetonius. *Boxhorn.*

Cap. 47. *Augusti templum*] De templo Augusti quod Romæ fuit loquitur, de quo Aug. cap. 52. Alterum vero quod Nolæ, de quo paullo ante, etiam Tiberius dedicavit. Dedicare autem nisi perfectum non potuit. Sed hoc ideo inter opera publica, uti et Capitolium Capuæ, non recenset Sueton. quia publica proprie ea sola dicuntur, quæ pop. Roman. sunt. lib. xx. de verb. sig. Et alioqui non sequitur ut qui ea dedicarit, etiam de suo exstruxerit. *Torrent.*

Comœdum Actium] Comœdos dicimus histriones, actores, recitatoresque comœdiarum: comicos vero, ipsos Poëtas. Comœdus fuit Roscius, comicus fuit Terentius, et Plautus. Ostendit Jurisconsultus Digestis de ædilitio edicto, in familia numeroque servorum fuisse comœdos. *Beroald.*

Coactus est manumittere] An populi precibus id dare coactus est? Ita sane præcedentia mihi persuadent: ait enim, propterea spectaculis Tiberium 'rarissime interfuisse, ne quid exposceretur.' Minime id a populi Romani moribus alienum, a Cæsare egregii comœdi manumissionem postulare. Non igitur satis caussæ Glareanus habuit, cur in simpulo fluctus moveret, et ad indagationem hujus rei eruditorum ingenia provocaret.

Quo peracto] Scriptum fuerat, *Quo pacto*. At linea negligenter litteræ *p* indita locum mox corrupit. *Lipsius.*

Hortalum Q. Hortensii oratoris nepotem] De quo infanda quædam, et istis similia quæ hic cap. 45. de Tiberio, Val. Max. narrat lib. III. cap. 5. quo loco pro *Hortensius Corbio*, reponendum esse *Hortalus*, vir doctus divinatur.

Quatuor liberos] Qui tres liberos habebant, immunitatibus donabantur; tanto magis Hortalus, quum quatuor filios suscepisset, merebatur foveri, et sublevari a principe Tiberio: sed pudore deterritus est a petendo, ne inopiam suam in Senatu publicaret. Lex erat apud Lacædemonios: 'Qui tres genuerit filios, eum esse immunem a custodia: qui vero quatuor, immunem ab omnibus oneribus:' author Aristoteles in secundo Politicorum. *Beroald.*

Cap. 48. *Proposito*] Tacitus: 'disposito per mensas millies sestertio.' Simile illud quod legimus de Augusto cap. 41.

Millies HS.] Id est, vicies quinquies centenis millibus coronatorum propositis.

Et rursus quibusdam dominis insularum] Refert hanc largitionem Tacitus in anno DCCXC. Ego vero aliam principis ejusdem reperio isti simillimam: narrat enim Dio, Coss. Sex. Papinio, et Q. Plautio, qui erat annus DCCLXXXIX. stagnasse Tiberim plana urbis juxta, circum et collem Aventinum: esseque relabentem secutam magnam ædificiorum stragem: Tiberium millies HS. contulisse ad sublevandam inopiam eorum qui damnum fecissent. Meminit ejusdem munificentiæ et Tacitus in illius anni actis, sed nonnihil a Dione dissentiens: incendium enim fuisse ait. Nec mirum sane, Imperatorem damna fortuitis casibus accepta a civibus aliqua largitione esse prosecutum, quum traditum ab Augusto morem, donan-

di pecunia urbes terræ motu afflictas, Tiberius tenuerit, ut constat factum in XII. urbibus Asiæ. *Casaub.*

In solo collocarent] Expedit enim Reipub. ut fœnore imminuto agris pretium accedat. Aug. cap. 12. Usus est autem Suet. Jurisconsultorum verbo: 'res soli' enim dicuntur ædes, agri, fundi, et cæteræ res immobiles, quæ solo conjunguntur. Similis locus Plin. lib. VI. Epist. 'Patrimonii tertiam partem conferre jussit in ea quæ solo continerentur.' *Torrent.*

Singula millia denariorum] Id est, singulos centenos coronatos. Mille namque denarii quatuor sestertiorum nummorum millibus æquivalent. Novem prætorianorum cohortes fuerint, (tot enim Augustus Romæ circa se habuit,) et singulæ non plures, quam legionariæ, milites habuerint, id est, quadringentos et viginti. Sic CCCLXXVIII. coronatorum M. donativum illud constiterit.

Nullam Sejani imaginem inter signa coluissent] Prima cohors reliquas et numero militum et dignitate præcedit. Hæc imagines imperatorum, hoc est, divina et præsentia signa veneratur. Vegetius.

Missiones veteranorum] Ultra militiæ merita militibus honeste missis etiam præmia dabantur. Quæ ne daret Tiberius, veteranos ad mortem usque sub signis tenuit. Adde locum Caligulæ cap. 43. et Aug. cap. 49. ubi de commodis missionum. *Torrent.*

Disjectis terræ motu civitatibus] Qua de re Eusebius Pamphilius lib. II. Chronicorum. Adde ad illustrationem hujus loci nummum argenteum, in cujus superficie vultus Tiberii, in altera effigies Asiæ muliebri specie sedens, cum his litteris: CIVITATIBUS. ASIAE. RESTITUTIS. *Jos. Scaliger.*

CAP. 49. *Cui census maximus fuerit*] Nam quater millies HS. id est, centies centena millia coronatorum, sub Augusto possedit, autore Seneca lib. II. de Ben. cap. 27. Idem, quasi sub onere divitiarum fatisceret, subinde queri Augusto solebat, 'A studiis se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia:' teste ibidem Seneca.

Quirini consularis] Idem hic, Lipsii judicio, qui in Syriam missus ad census describendos: de qua re multa Joseph. l. XVIII. c. 3. et seq. et mentio ejus apud Lucam in historia sacra.

Prædivitis et orbi] Posteris laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit, postquam Senator censu legi cœptus, judex fieri censu, magistratum ducemque nil magis exornare, quam census: postquam cœpere orbitas in autoritate summa et potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo. Plinius.

Confiscatos] Id est, bonis in fiscum redactis spoliatos. Inter eos forsan Antiochus Comagenus fuit, cui HS. millies confiscatum Caligula restituit, cap. 16.

Quod partem rei familiaris in pecunia haberent] Romæ quidem A. U. C. DCCV. Julius Cæsar, quia complures multam vim pecuniæ habere, eamque omnem supprimere dicebantur, edixit, ne quis vel in argento, vel in auro etiam possideret plus pecuniæ, quam LX. sestertia, quam quidem ipse legem non tulit, sed jam ante latam tunc renovavit, sive ut creditoribus debitores aliquid pendere opus haberent, indigentibusque alii mutuo darent; sive ut locupletes qui essent manifestum fieret; neve quis immodicam pecuniam haberet, ne se absente novi motus aliqui exsisterent. Dio Cassius. Consule etiam cap. quadragesimum octavum.

Et jus metallorum] Multæ civitates, et potissimum in Hispania, (quæ regio metallorum ferax est,) jus habebant fodiendi metalla. Tradit Plin.

in XXXIII. vicena millia pondo auri annis singulis Asturiam, atque Gallæciam, et Lusitaniam præstitisse. *Beroald.*

CAP. 50. *Præbitisque annuis*] Annua appellant Jurisconsulti, et annuum ἐλλειπτικῶς et absolute, id quod alimentorum causa in singulos annos præstatur l. x. et XIV. de annuis legatis. Plin. Epist. ad Trajanum, 'ut publici servi annua accipiant.' Cum igitur Augustus, annua filiæ præstare solitus, nihil de eo in testamento cavisset, Tiberius, tanquam morte defecisset liberalitas, ac quasi nefas esset, et juri publico adversaretur, contra testatoris voluntatem facere, nihil præstitit. *Torrent.*

Quibus tantum interdum et ægre uti solebat] Cod. Salmas. *quibus tamen interdum et egere et uti solebat.*

Quare non parentem patriæ appellari] In antiquis nummis superbissimus simul et ineptissimus hic illius titulus invenitur, JVLIA. AVGVSTA. GENETRIX. ORBIS. *Casaub.*

Quod non majoribus] In Cod. Salmasiano desunt illa *quod non.* Atque ita lectio, ni fallor, multo concinnior erit.

Nec fœminæ convenientibus negotiis abstineret] Fatum Augustæ domus, ut fœminæ majestatem ejus imminuerent, ac dominandi avidæ, virilibus curis sexum exuerent. Nota ex Tacito utriusque Agrippinæ πολυπραγμοσύνη.

CAP. 51. *In decurias*] Judicum, de quibus antea.

Adscribi albo] Erat album decurionum, album citharœdorum, album pontificum, erat et album judicum. Accipitur autem pro tabula, in qua judicum nomina scripta proponebantur. Si quis vero album corrupisset, puniebatur: quia Prætoris majestas contemta videbatur. Vide Ulpianum libro Digestorum secundo, titulo De jurisdictione judicum. Quin etiam libro quinquagesimo Digestorum titulus est de albo scribendo: ubi docet Ulpianus quo ordine decuriones in albo scriptos esse oporteat. Quintilianus in XII. multos cognovisse se tradit, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugiunt ad hæc diverticula desidiæ, quorum alii se ad album ac rubricas transtulerunt, et formularii, vel, ut ait Cicero, leguleii quidam esse maluerunt. *Beroald.*

Codicillos] Qui sic dicti sunt a caudicibus, id est, arborum libris: plures enim ligneæ tabellæ glutino jungebantur, item ut junguntur hodie nostrates libri. Sed ante, quam in arborum libris, palmatum in foliis esse scriptum, Plinius autor est, cujus hæc sunt verba: 'Publica postea monumenta plumbeis voluminibus, mox et privata linteis confici cœpta, aut ceris; pugillarium enim usum fuisse etiam ante Trojana tempora, invenimus apud Homerum.' Quibus verbis pugillaria significat codicillos esse, id est, tabellas, cera illitas, in quibus pungendo, stylo impresso, scriberetur: unde pugillaris nomen. Verum etsi ante chartam fuere, post eandem tamen inventam mansere codicilli, commodi scilicet caussa: quoniam, ubi charta et atramentum non adesset, ut in itinere, in cœna, in Senatu, codicilli stylo scripti mittebantur. *A. Manutius.*

E sacrario protulit] Intelligit locum Augusto consecratum, ubi ejus imago habebatur et colebatur a Julia uxore quondam ipsius, tunc sacerdote. eo loci videtur Julia pretiosissima κειμήλια ab Augusto sibi relicta habuisse. Alia notione 'sacrarium principis' in leg. ult. § legatis, D. de muneribus et honor. et alibi. *Casaub.* Etiam privatarum ædium sacrarium apud Cic. legimus Verr. VI. 'Erat apud Heium sacrarium cum magna dignitate in ædibus.' Et Epist. ad Memmium, 'qui habitat in tuo sacrario.' *Torrent.*

Prohibuit consecrari] A Claudio tamen religionem cœlestem est consecuta. In cujus vita sic Tranquillus capite 11. 'Aviæ Liviæ divinos honores, et Circensi pompa currum elephantorum Augustino similem decernendum curavit.' Pleniusque de eo Dio lib. LX. qui Claudium ait effigiem ejus intulisse templo Divi Augusti, ac tum sacra ei fieri jussisse per Vestales, tum ut mulieres per ejus nomen jurarent. Hinc in nummo veteri: S. P. Q. R. DIVAE. IVLIAE AVGVSTI. FIL. Consecrata autem habitu Junonis, ut in ea Juno coleretur. Prudentius: 'Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno.' *Vossius.*

In antliam condemnato] Meminit hujus supplicii Artemidorus lib. I. capite 1. *Casaub.* Ἀντλία machinæ haustoriæ genus esse videtur apud Martialem lib. IX. 'Sed de valle brevi quas det sitientibus hortis Curta laboratas Antlia tollit aquas.' Glossar. Græcol. *sentina*, ἀντλία. Existimo veteres, quemadmodum ad triremis publicæ remum, ita et ad rotas aquarias et antlias publicas, reos aliquando damnare solitos. De priori pœnæ genere exempla sunt apud Valer. Max. et Zonaram. De posteriore hic habemus. *Pithœus.*

CAP. 52. *Neque naturalem Drusum*] Ita a Jurisconsultis frequenter dici observavimus patres naturales, qui vulgo legitimi dicuntur: quamvis recentiores naturalem filium appellent, qui ex concubina genitus est. Isidorus, 'Naturales,' inquit, 'filii dicuntur ingenuarum concubinarum, quos sola natura genuit, non honestas conjugii.' *Beroald.* Paullo post: 'nepotem ex Druso filio naturalem.'

Justitio longiore inhibito] Livius 'remittere justitium' vocat. Ita l. x. 'Itaque et supplicationes ob rem bene gestam Consulis nomine decernunt: justitium remittitur, quod fuerat per dies decem et octo.'

Iliensium legatis] Ilii antiqui Strabonis, id est, Tiberii quoque tempore, nullum exstitit vestigium. Vide eum libro XIII.

Alexandriam adiisset] Lege quæ ex Tacito depromuntur ad c. 35. Cæs.

Mandata prolaturum, nisi ea secreta obstarent] Nisi in mandatis simul datum fuisset Pisoni a Tiberio, ut ea non proferret. Erant enim illa inter arcana domus, quæ non vulganda. De quibus Tacitus Annal. I. Iis vulgatis, ex Tiberio ultimum supplicium exitiumque et Pisonem et omnem ejus domum manebat: iccirco non protulit. *Boxhorn.*

Increpitum] Cod. Salmas. *inscriptum*, nempe statuis, aut publico alias loco, ut mos eorum quoque temporum ferebat. Vide Cæs. c. 80.

CAP. 53. *Si non dominaris, inquit, filiola, injuriam te accipere existimas*] Calpurnius Flaccus Declamatione VI. 'Sceleratis ingeniis, et plus quam civilia cupientibus, non dominari, instar servitutis est.' Nec abludit Senecæ dictum epistola XV. 'Denique ut nihil illis Fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est.' Paullo aliter Jason tyrannus apud Philosophorum Politicor. l. III. Ἰάσων ἔφη πεινῆν, ὅτε μὴ τυραννοῖ, ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι. *Casaub.* Sic Tacit. quoque, 'correptam Græco versu admonuit, ideo lædi quia non regnaret.' Sed et Aristoteles lib. III. Politic. tale aliquid a Poëta quopiam dictum fuisse significat. Verum et Poëtæ nomen, et versus ipse hactenus ignorantur. Poterat et hic conceptus esse, Εἰ μὴ τυραννεῖς, θύγατερ, ἀδικεῖσθαι δοκεῖς; *Torrent.*

Modo ad statuam Augusti] Frequentius quidem servi, sed tamen et alii, ad statuas confugere soliti. Exemplum Antonii, ejus qui Triumvir fuit filii, Aug. c. 17. Agrippinam igitur calumniabatur Tiberius, quod istiusmodi consilia ad concitandam ipsi invidiam cogitabat. Unde SCto postea prohibitum fuit, ne quis in alterius

injuriam ad statuas Principum confugeret, imaginesve eorum portaret: qui secus faceret, in vincula publice mitteretur. L. XXXVIII. de injuriis. L. XXVIII. de pœnis. *Idem.*

Modo ad exercitus fugere velle] Quippe militi gratissima, quod pridem Tiberium anxium habuerat. Eo pertinent illa ex Annal. I. 'Nihil relictum imperatoribus, ubi fœmina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet. potiorem jam apud exercitus Agrippinam, quam legatos, quam duces: compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere nequiverit.'

Verberibus] Verbera non solum dici pro verberatione ipsa, sed etiam pro instrumento accipi accommodato verberationi, indicat Quintilianus in Declamationibus sic scribens: 'Ignes ex proximo raptos, verbera, quæ casus obtulerat, invado.' *Beroald.*

Inter nefastos referendum suasisset] Dies Fasti, per quos Prætoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Contrarii horum vocantur dies Nefasti, per quos dies nefas fari Prætorem, Do, Dico, Addico. Itaque non potest agi. Necesse est, aliquo eorum uti verbo, cum lege quid peragitur. Varro.

Imputavit etiam] Ita passim autores loquuntur. Seneca epist. I. ad Lucil. 'Sed tanta stultitia mortalium est, ut quæ minima et vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, cum impetravere, patiantur.' Noster infra Ner. c. 36. 'Cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tamquam aliter illi non possent nisi morte succurrere.'

Laqueo strangulatam] Infamissima mors erat eorum, qui laqueo vitam finiebant. Et in pontificalibus libris cautum fuerat, ut tales insepulti abjicerentur. Unde et Virgilius tale genus mortis eleganter appellat informe, cum ait: 'Et nodum informis lethi trabe nectit ab alta.' *Beroald.*

Strangulatam] Cod. Salmas. *strangylatam.* In multis enim vocibus Latiis τὸ V eandem potestatem ac sonum cum Græcorum Υ habuit: quod luculenter docet eruditissimus Vossius De arte Grammatica l. I. c. 12. Subinde igitur ex Augusti sententia scripsisse videntur librarii, qui perinde scribendum, ac loquamur, existimabat. Aug. c. 88.

Gemonias] Sic dictas, quod gemitu et calamitatibus scaterent: quoniam illuc per Hamotrahonas raptabant unco damnatorum cadavera. Nam quod aliqui augurantur de Gemonio autore, vel qui primus sit exturbatus, parum comperi. Gradus vel scalæ dicebantur, quantum conjectura ducor, quod surrectus foret locus ac gradibus quibusdam conscenderetur. Proinde ἀναβαθμοὺς appellat etiam Dio in Tiberii rebus, ubi de Sejani servis loquens, ait, καὶ κατὰ τῶν ἀναβαθμῶν, καθ' ὧν οἱ δικαιούμενοι ἐῤῥιπτοῦντο, κατιόντες ὤλισθον καὶ κατέπεσον. *Cœlius Rhodiginus.*

CAP. 54. *Destitutus morte liberorum*] Liberos vocat filios tantum, Germanicum ac Drusum, et illum quidem adoptivum, cum liberorum appellatione nepotes etiam, ac pronepotes, quique ex his descendunt, latissime comprehendantur, adoptivi vero vix pro liberis habeantur. l. CCXX. de verbor. significat. l. LI. de legatis, l. II. l. LXXV. de condit. et demonst. Tiberius quidem, ex Druso filio nepos, etiam tum superstes, a Caligula post interemptus, c. 23. *Torrent.* Paullo post c. 4. 'Nepotemque suum ex Druso filium naturalem.' Nisi istic verior lectio quam in Codice Salmas. reperio: *nepotem ex Druso filio naturalem.*

Diem utriusque tirocinii] Calig. capite 10.

Ineunte anno] Calendis Januarii. Illo enim die vota suscipiebantur, quoniam principio anni (ut inquit Ovidius in I. Fastorum) 'Templa pa-

tent, auresque Deum, nec lingua caducas Concipit ulla preces, dictaque pondus habent.' *Beroald.*

Fame necavit] Morte miserrima, atque adeo detestabili, ut his etiam qui judicum sententia sic mori cogebantur defossis sub terra, ut et virginibus Vestalibus, cibaria nihilominus apponerentur, ad evitandam supplicii diritatem. *Torrent.*

Uncos] Ut unco traherentur: sicuti olim acclamatum est a Senatu in Commodum Imperatorem. 'Qui Senatum occidit, unco trahatur: qui templa spoliavit, unco trahatur.' Et id sæpius repetitum. *Beroald.*

Ut tomentum e culcita tentaverit mandere] Est plane mirum, quod Tacitus ait, 'Drusum his se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisse.' Simile est quod refert Herodotus Calliope de Persis Eleunte obsessis: *Οἳ ἐς πᾶν ἤδη κακοῦ ἀπικμένοι ἔσαν οὕτω, ὥστε τοὺς τόνους ἕψοντες τῶν κλινέων ἐσιτέοντο.* Etiam apud Plutarchum in Bruto milites quidam Cæsariani *ὑπὸ λιμοῦ τῶν ἱστίων καὶ σχοινίων ἐσθίοντες διαγίνονται.* De iisdem scribit Appianus, per quinque dies tolerasse ipsos famem, *λιχμωμένους τὴν πίσσαν, ἢ ἱστίων ἢ κάλων διαμασσωμένους. Casaub.* Tomentum, stramentum, farcimenque, quo culcitræ farciuntur. Festus: 'Culcita, quod tomento inculcatur, appellata.' Jurisconsultus libro III. de legatis: 'Tomentum cognominabatur Circense, ex arundinibus concisis factum, idque stramentum habebatur plebeiorum.' Circense vocabatur ex eo, quod in Circo Romano sternebatur, illicque egestosi acquiescebant. Seneca in lib. ad Gallionem de vita beata, 'Nihilo,' inquit, 'miserius ero, si lassa cervix mea in manipulo fœni acquiescat: super Circense tomentum per sarcinas veteris lintei effluens incubabo.' *Beroald.*

Amborum sic reliquiis dispersis, ut vix quandoque colligi possent] Sævissimorum hominum mos, reliquias eorum post obitum spargere, quos vivos vehementer odissent: cujus rei exempla in historia ecclesiastica et sanctorum martyrum multa. Sic magni illius Pyrrhi disjectæ reliquiæ, ut et historici testantur, et Ovidius in Ibin: 'Nec tua quam Pyrrhi felicius ossa quiescant, Sparsa per Ambracias quæ jacuere vias.' Potest huc referri quod scribit Valerius Maximus de Sylla: Quinque millia Prænestinorum interficienda, protinusque per agros dispergenda curavit.' *Casaub.*

CAP. 55. *Viginti sibi e numero principum*] Exemplo Aug. c. 35.

Inter quos cum plurimorum clade Ælium Sejanum] Seneca Ep. LV. de Vatia quodam, ruri abdito, ac nulla alia re, quam ocio, noto: 'Quoties aliquos amicitia Asinii Galli, quoties Sejani odium, deinde amor merserat, (æque enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit,) exclamabant homines: O Vatia, solus scis vivere.' Luculenter hanc tragœdiam Satyr. x. Juvenalis exsequitur.

Nepotemque suum ex Druso] Tiberium, de quo c. 54. et 62.

CAP. 56. *Nihilo lenior in convictores Græculos*] Quorum tamen quosdam eximie et constanter, ut videtur, amavit: in his vel præcipue Potamonem Philosophum: cui patriam repetenti viatici loco tales dedit literas: *Ποτάμωνα τὸν Λεσβώνακτος εἴτις ἀδικεῖν τολμήσει, σκεψάσθω εἴμοι δυνήσεται πολεμεῖν. Casaub.*

Relegavit Cinariam] Interpretes Cynaram ex Plinio lib. IV. c. 12. una enim Sporadum est. Quæ, sicut et Cyclades, plenæ tunc exulibus fuere. Auctor Tacitus. *Torrent.*

Quod Dorice Rhodii loquantur] Dorica eadem est quæ Æolica. Omnes enim Græci, qui extra Isthmum degunt, Atheniensibus, Megarensibus, et Doriensibus, qui circa Parnassum sunt, exceptis, hodieque Æolenses dicuntur; ac probabile est Dorien-

ses, cum pauci essent, ac solum asperrimum colerent, eo quod aliis non permiscerentur, linguam suam retinuisse, et ad ejus societatem alios quoque cognatos populos pertraxisse. Strabo.

Cap. 57. *Sæva ac lenta natura*] Sejanus apud Tacitum lib. IV. Annal. de eodem, 'Gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tribus dictis atrocia facta conjungere.' Est vero non unum, sed duplex lenitudinis genus. Nam interdum dè eo dicitur, qui præ stupore quodam irasci nesciat: estque hæc lentitudo ἀναισθησία quædam. Interdum lentitudo, sive natura lenta eum affectum ac genus iræ designat, quem Græci κότον, quasi dormientem iram, appellant. Ea est quam Seneca ait, 'sævam manu, verbis parciorem:' nec non 'altam gravemque, et introrsus versam.' Hæc ita odiosa est, adeoque grande malum, ut ejus comparatione simplex ira, et quæ se statim promit, virtutis nomen invadere non erubescat. Inde illud est apud M. Tullium primo de legibus, 'bonorum virorum esse admodum irasci.' Propertius lib. III. 'Non est certa fides, quam non injuria versat: Hostibus eveniat lenta puella meis.' *Casaub.* Adde quod Augustus prædixit, 'Miserum populum Romanum, qui sub tam lentis maxillis erit.' c. 21.

Theodorus Gadareus] Apud Suidam, duobus locis, ex Dione aut alio scriptore antiquo hæc recitantur: Ἀλέξανδρος Αἰγαῖος ἐκάλει τὸν Νέρωνα πηλὸν αἵματι πεφυρμένον. *Casaub.* Adjicit interpretationem Cod. Salmas. *id est, lutum a sanguine maceratum*, quam et in nonnullis Casaub. reperit. Per lutum lenta natura, per sanguinem sævitia Tiberii significatur.

Πηλὸν αἵματι πηφυραμένον] Æschylus in Agamemnone, αἵματι δ' οἶκος ἐφύρθη. Arrianus dissertationum libro primo, τοῦτο τὸ σωματικὸν οὐκ ἔστι σόν· ἀλλὰ πηλὸς κομψῶς πεφυραμένος. Persius, 'Udum et molle lutum es.' Φύραμα Græcis dicitur intritum sive harenatum: et apud Strabonem ac Plutarchum φυρᾶν πηλὸν in lib. de solertia animalium: quod et φύραμα μαλάττειν dicunt, ut Epiphanius contra Ophitas lib. I. *Casaub.*

Scurram] Variæ sunt vocis 'scurra' significationes. Media Latinitas scurras histriones et mimos appellavit. Prudentius: 'Dum scurra saltat fabulam.' Spartiano scurræ sunt corporecustodes et protectores principis, qui et domestici dicebantur. Posterior ætas 'buccellarios' eosdem vocavit. Nam agaso, domesticus, adsecula, buccellarius, scurra συνώνυμα sunt. Buccæ Juvenali dicuntur: 'notæque per oppida buccæ.' Item, 'Mævius et Matho buccæ.' Veteribus glossis buccones: *buccones*, παράσιτοι, βουκκίωνες. sed ibi buccæ et bucciones pro scurris, ut vulgo, accipiuntur. *Salmas.*

Cogi juberet] 'Cogi' judicia dicuntur a Prætore, quando judices ad judicandum congregantur, atque conveniunt. Itidem ut dicimus, 'coactus est Senatus.' *Beroald.* Aug. c. 36. 'Ut centumviralem hastam, quam quæstura functi consueverant cogere, decemviri cogerent.'

Statuæ quidam Augusti caput demserat, ut alterius imponeret] Invaluerat ea ætate mos, veteres statuas μεταῤῥυθμίζειν in aliam formam, capite et titulis permutatis, 'surdo,' ut loquitur Plinius, 'figurarum discrimine.' Ita Caligula simulachra numinum tota Græcia conquisivit, quibus capite dempto suum imponeret, ait Suetonius lib. IV. cap. 22. Nusquam autem factum id legimus aut frequentius aut inverecundius, quam apud Rhodios: de quorum statuis urbani homines dicere soliti, eas esse histrionibus similes. Vide Dionem Chrysostomum in Rhodiaca oratione. Reperio etiam non dempto capite titulos mutari solitos, quod

μεταγράφειν Pausanias dicit in Atticis. Τὰς Μιλτιάδου, inquit, καὶ Θεμιστοκλέους εἰκόνας ἐς Ῥωμαῖόν τε ἄνδρα καὶ Θρᾷκα μετέγραψαν. Et in Corinthiacis refert idem, Orestis veterem statuam, mutato titulo, Imperatori Augusto fuisse consecratam. Auctor est Hieronymus moris fuisse, ut victorum tyrannorum statuæ mutato capite victoribus consecrarentur: Sic ille Comm. in Habacuc Prophetam lib. altero: 'Si quando tyrannus detruncatur, imagines quoque ejus deponuntur, et statuæ: et vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, ejus qui vicerit facies superponitur.' *Casaub.*

Circa Augusti simulacrum servum cecidisse] Voluit enim Tiberius, novo numini patri suo non minus reverentiæ præstari, quam cæteris Diis, quorum templa, aras, statuas et effigies perfugium præbuisse servis, quos inclementes domini persequerentur, notum est. *Idem.*

Vestimenta mutasse] Pars honoris, qui more majorum Diis exhibebatur, erat, ut in eorum conspectu neque diceretur, neque fieret quicquam, in quo esset aliquid obscœnitatis, ut disputat Athenæus lib. VIII. et Arrianus Dissertationum libro II. cap. 8. Plutarchus in Quæstionibus Romanis, ἐν ναῷ ἱερῷ γυμνοῦν ἑαυτὸν ἀθέμιτόν ἐστιν. Idem translatum ad honorem hominum: Valerius Maximus libro II. 'Manifestum igitur est, tantum religionis sanguini et affinitati, quantum ipsis Diis immortalibus tributum: quia inter ista tam sancta vincula non magis quam in aliquo sacrato loco, nudare se, fas esse credebatur.' Inde patuit ad calumniam hic locus: tributum enim impietati, quomodo ante notabamus crimen majestatis solitum fuisse illis temporibus appellari, quod et Dio observat lib. LVII. Similis historia in vita Domitiani apud Xiphilinum de ea muliere quæ occiditur ἀποδυσαμένη ἐναντίον εἰκόνος τοῦ Δομιτιανοῦ. *Idem.*

Nummo vel anulo effigiem impressam latrinæ aut lupanari intulisset] De Augusti effigie Suetonius: sed et de Tiberii imagine exemplum non prætereundum Seneca recenset, in tertio de Beneficiis cap. 26. 'Cœnabat,' inquit, 'Paulus prætorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Cæsaris habens ectypa et eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum simul et Macro ex notis illius temporis vestigatoribus notavit. At servus ejus, cui nectebantur insidiæ, ei ebrio anulum extraxit. Et cum Macro convivas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, et jam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua servus anulum.'

CAP. 59. *Asper et immitis*] Primos quatuor versus ad ea tempora, quibus Rhodi egerit, referendos esse ex eo manifestum est quod subjicitur, 'Non sunt tibi millia centum.' Id enim ut de eo dictum qui in patris sit potestate intelligo, ac proinde ante Principatum tantum vere dici de eo potuit. Quin singula disticha priora quatuor diversorum temporum fuisse crediderim. *Torrent.* Inspice c. 15. ex quo patet, post reditum ex secessu Rhodio, adoptatum ab Augusto, nihil deinceps pro patrefamilias egisse.

Non sunt tibi millia centum] In quodam satis emendato codice legi, *quater et non sunt tibi millia centum.* Quæ lectio non displicet. Census enim equestris erat quadringentorum millium. Sensus est, Tiberium Equitem jure dici non posse, qui nec quidem in censu habeat centum millia: vel cui non sit census equestris, hoc est, millia quadringenta. *Beroald.*

Aurea secula] Quæ sub Augusto fuerunt. Virgilius: 'Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna.' Et rursus: 'Toto surget gens aurea

mundo.' *Sabell.*

Adspice felicem] Sensus est: Quemadmodum Sylla, Marius, M. Antonius ab exilio revertentes truculentissimi et sanguinarii tyranni extiterunt, ita Tiberius, ab exilio Rhodio ad principatum Romanum accedens, sanguine et crudelitate bacchabundus dominatur. *Beroald.*

Civilia bella] M. Antonius civilia bella plura commovit: Mutinense adversus Decium Brutum: Philippense adversus alterum Brutum et Cassium: Actiacum adversus Augustum. *Idem.*

Regnabit sanguine multo, Ad regnum quisquis venit ab exilio] Uberrimam exemplorum sylvam suppeditat historia Imperatorum Constantinopolitanorum. Caussas quærere libet. Quibus in exilium pelli proceribus contigit, eos factione pulsos necesse est, proindeque multos habere inimicos, quod in Sylla, Mario, et Antonio verum est: vel magno rerum præsentium fastidio atque ocio cessisse: quod in Tiberio accidit. deinde certum est τοὺς ἀτυχοῦντας (quod Ælianus eleganter ait) ἐξαγριοῦσθαι, atque efferari. Otho, apud Tacitum primo Historiarum, inter metus sui caussas ponit principis ingenium 'longo exsilio efferatum:' et in primo Annalium sapienter adæque reformidat populus Rom. 'trucem Agrippam, et ignominia accensum.' Simile quid de Cæsare Gallo etiam Marcellinus initio XIV. Sed interior caussa est, quod qui patiuntur vel exilium vel aliam calamitatem, ii, dum assidue cogitant de vindicta inimicorum suorum, paullatim habitum induunt hominis crudelis, sævi, feri: quem animi habitum postea rerum potiti in eos primo, quibus sunt offensi, exserunt, deinde in alios: vel quia ipsis semel ἀποτεθηριωμένοις sævitia placet, et pretium est: vel quia dum aliquos occidunt, novos subinde sibi hostes creant. Ita quotidie seges olescit exercendæ illius ferinæ naturæ. Adde quod omnes in adversis iniqua experiuntur hominum judicia, quasi dignissimi sua pœna sint, ut verissime Velleius ait: 'Inde vilitas et contemtus calamitosorum apud omnes: inde calamitosorum adversum omnes odium, et κότος, ac diu τεθησαυρισμένη ὀργή.' *Casaub.*

Ab impatientibus Romæ dominii] Cod. Salmas. *impatientibus remedium.* Eo sensu, quasi acerbitatem suam labentis Reipublicæ medicinam esse ignorarent.

Oderint, dum probent] Habeant me odio, dum palam probare cogantur: idemque erit, ac illud, 'Oderint, dum metuant.' Sed probabilius est: Ferant præ se odium obtrectationibus, et famosis libellis, modo nos certo animi judicio probent. *Sabell.*

CAP. 60. *Locustam, quam prægrandem ceperat*] Piscium ἀναίμων genus quoddam dixere μαλακόστρακα, quasi dixeris, testa quidem, sed molli, contexta. Plinius vocat crustata, vel crustis contecta. Horum quatuor esse genera, refert Aristoteles; locustas, astacos, squillas, et cancros. Locustæ seu κάραβοι anteriori corporis parte rigent, ac binis præliantur cornibus, et utrinque præditi sunt pedibus quinis. Iis usque adeo capiebatur Callimedon orator, ut exinde 'Carabi' nomen acceperit. *Vossius.*

Ob surreptum e viridario pavonem capite puniit] Tiberio suppar Pescennius Niger haud minus severe militem habuit. De eo sic in ejus vita Spartianus: 'Ob unius gallinacei direptionem, decem commanipulones, qui raptum ab uno comederant, securi percuti jussit: et fecisset, nisi ab omni exercitu prope usque ad metum seditionis esset rogatus: et quum pepercisset, jussit ut denorum gallinaceorum pretia provinciali redderent decem, qui simul furto convixerant, addito eo, ut tota in expeditione in

communipulatione nemo focum faceret, ne unquam recens coctum cibum sumerent, sed pane ac frigidis vescerentur, appositis speculatoribus, qui id curarent.' Quem locum ea quoque de caussa adduximus, ut peculiare pœnæ genus nosceretur. Tiberius vero, si propius intueare, non tam disciplinæ tuendæ caussa, quam præpostera indignatione, in prætorianum animadvertisse videtur. Uti quondam Vedius Pollio, ob fractum crystallinum, puerum murænis objici imperabat.

Exploratorem viæ] Hoc genere ministeriorum utebantur proceres Romani, non solum in viis agrorum, sed etiam in urbe; puta cum ad balnea irent, aut alio quo. Lucianus Nigrino. *Casaub.*

Stratum humi ad necem verberavit] Ita moris, et in securi percutiendis, et in fuste puniendis. Tacitus I. Annal. 'prostratos verberibus multant.' *Idem.*

Cap. 61. *Commentario quem de vita sua*] Domit. cap. 20. 'Præter commentarios et acta Tiberii nihil lectitabat.' Sup. Aug. cap. 85.

Generatim] Cod. Salmas. *genera.*

Nullus a pœna hominum cessavit dies, ne religiosus quidem ac sacer] Observare licet, diebus solenniorum festorum etiam vinctos fuisse solitos. Ulpianus ad Demosthenis illa verba, *πολλὰς πενταετηρίδας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ διατρίψαντα*, ex oratione *κατὰ Τιμοκράτους*, sic notat, *οὐχ ἁπλῶς τοῦτο εἶπεν, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ πέντε ἔτη ἤγετο τὰ παναθήναια, τότε δὲ ἐξῆν ἀφεῖσθαι τοῦ δεσμοῦ τοὺς δεσμώτας διὰ τὴν πανήγυριν, ὡς ἔγνωμεν ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροτίωνος.* Idem fiebat et Romæ. Livius lib. V. in descriptione lectisternii, quod primum factum est in urbe, anno CCCLV 'Et cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habiti, jurgiis ac litibus temperatum, vinctis quoque dempta in eos dies vincula.' *Casaub.* Inspice Aug. cap. 57.

Religiosus] Dies religiosi longe aliud, quam Suetonio, significant Gellio. Sic ille lib. IV. cap. 9. 'Religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique: in quibus et res divinas facere et rem quampiam novam exordiri temperandum est.' Verum ipse Gellius in eo capite de ancipiti ejus vocis significatione disputat.

Animadversum in quosdam ineunte anno novo] Inter eos fuit Titius Sabinus inlustris eques Romanus: qui, Tacito prodente, quantum, obducta veste, et adstrictis faucibus, niti poterat, clamitabat: Sic inchoari annum, has Sejano victimas cadere.' Et paullo post: 'quem enim diem vacuum pœna, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur?'

Cum liberis atque etiam uxoribus suis] Cod. Salmas. *a liberis, &c.* Accusati a filio patris illustre exemplum habes apud Tacitum Ann. IV. 'Miseriarum,' inquit, 'ac sævitiæ exemplum atrox, reus pater, accusator filius, nomen viri Q. Vibius Serenus, in Senatum inducti sunt.'

Lugerent] Lugere hic non tam plorare est, quam lugubres vestes induere. Varro: 'Propinquæ adulescentulæ, etiam adulescentuli proximi, amiculo nigello, capillo demisso sequuntur luctum.' Scribit Livius, matronas in luctu nihil aliud quam purpuram aurumque deponere, quæ, cum eluxerunt, resumunt. Ita Dionysius Halicarnassæus libro V. refert, Romanas matronas Valerium Publicolam Brutumque luxisse annuum tempus depositione auri et purpuræ: ut est illis luctus consuetudo in necessariorum cognatorumque funeribus. *Beroald.*

Agamemnonem probris lacessisset] Offenderat Tiberium Poëta, quod sub Agamemnonis persona ipsum qui Romanis imperabat lacessisse videretur. Simile est quod de Scauro

Dio l. LVIII. is enim ob tragœdiam quandam suam, cui Atreus nomen fecerat, quia Euripidis verbis quidam in ea alterum monuerat ut stultitiam imperantis ferret, a Tiberio mortem sibi consciscere coactus fuit. Frequens autem apud optimos auctores, ut sub personis Homericis alios intelligant. *Torrent.* Non tam nomen, aut genus, quam patriam sequutum crediderim: si quidem Lacedæmon, ac tota Achaia in veteri Claudiorum clientela fuit. *Sabell.*

Objectum et historico] A. Cremutio Cordo.

Quod Brutum Cassiumque ultimos Romanorum dixisset] Prior istud Brutus dixerat in planctu super jacente Cassio: auctor Plutarchus. Est hoc quoque a Græcis acceptum: extat enim vetus de Cleomede oraculum in hæc verba apud Pausaniam: Ὕστατος ἡρώων Κλεομήδης Ἀστυπαλαιεύς. Pausaniæ dicitur Philopœmen ὕστατος Græcorum εὐεργέτης. Similia Procopius, libro secundo Persicorum, de Aëtio et Bonifacio notis ducibus ex historia. *Casaub.*

Scriptaque abolita] Egressus senatu vitam abstinentia finivit. Libros per ædiles cremandos censuere patres, sed manserunt occultati et editi. Quo magis secordiam eorum inridere libet, qui præsenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis ævi memoriam. Nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas. Neque aliud externi reges, aut qui eadem sævitia usi sunt, nisi dedecus sibi, atque illis gloriam peperere. Tacitus.

Partim in media curia venenum hauserunt] Id de Vibuleno Agrippa tradit Tacitus Ann. VI.

Viginti uno die tracti abjectique sunt] Tacitus: 'Jacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres, ignobiles, dispersi aut aggregati.' Mirum, tragœdias eas verborum Tacitum miscere, si interfecti non plures viginti. Sed numerum in Suetonio, re ipsa admonente, corruptum dixero: substituoque, *ducenti*, aut potius ∞. id est, mille, quod fatuus exscriptor interpretatus est viginti. *Lipsius.*

Immaturæ puellæ] Notatum Dioni in filia Sejani. Similis religio Triumviros incessit, cum proscriptionis tempore prætextatum quendam, ut posset occidi, jusserunt induere togam virilem, ut narrant Appianus et Dio. Ex antiquis Martyrologiis scimus, in beatissimis virginibus, quæ sanguinem pro CHRISTO Domino nostro fuderunt, idem sæpe fuisse factitatum. *Casaub.*

In recognoscendis custodiis] In notis Servii declaravimus, custodias dici carcerarios, et damnatos, qui in carcere custodiuntur. Hinc apud Jurisconsultos, titulo de custodia reorum scriptum legimus: 'Si custodia se interfecerit, vel præcipitaverit, militis culpæ adscribitur.' Item, 'Si custos custodiam interfecerit.' Item, 'Si custodia casu defuncta fuisse dicatur, testationibus id probandum est.' *Beroald.*

Nondum tecum in gratiam redii] Lycus Thebanus apud Senecam Hercule furente: 'Qui morte cunctos luere supplicium jubet, Nescit tyrannus esse. Diversa irroga, Miserum veta perire, felicem jube.'

Adstante mensæ inter copreas] Lego *coprias.* Rhetores, sycophantæ, rabulæ, scurræ, et hujuscemodi hominum tota natio, qui multa ac magna promittunt ac minantur, miraque de se prædicant, κοπρολόγοι et κοπρίαι vulgo appellati. Unde et verbum 'incopriare,' pro circulatorem agere, et fumos vendere: quod et 'fumare' dicebant, ut Græci καπνίζειν. Glossæ Isidori: 'scurra, qui incopriat.' in aliis Glossis: 'scurra, qui fumat.' Idem Isidorus: 'circulator, qui fumat.' Sic nugatores, mendaces, et vaniloquos coprias vocabant. Ita Cyprianum olim gentiles quidam 'Co-

prianum,' una littera mutata, appellarunt, quod aniles, ut ipsi volebant, fabulas, et multa mendacia suis scriptis inseruisset. *Salmas.* Utitur eo vocabulo etiam Claud. cap. 8.

Cur Paconius] Hic est M. Paconius, qui C. Silano proconsulatum Asiæ administranti legatus fuit, ac postea inter alios plures eum accusavit. Tacitus Annal. lib. III. *Casaub.*

CAP. 62. *Ut tandem veneno interemptum cognovit*] Apicata uxor Sejani damnata non fuit: sed liberorum morte suorum audita, eorumque corpora in scalis intuita, digressa inde libellum composuit, in quo continebatur, quomodo Drusus esset interfectus, accusatioque Livillæ uxoris ejus, propter quam vir ipsi infensus nuntium remiserat: eo ad Tiberium libello misso, vita se ipsam privavit. Accepi, Tiberium Livillæ, propter ejus matrem Antoniam, pepercisse, Antonium vero sua sponte filiam inedia necasse. Dio Cassius.

Livillæ uxoris] Ex Germanico et Agrippina genitæ. Liviam Tacit. quam Livillam Sueton. vocat. Delectatur enim diminutivis nominum muliebrium.

Rhodiensem hospitem] Ne credas, hominem Rhodi natum dici a Tranquillo hospitem Tiberii Rhodiensem, sed alienigenam Rhodi habitantem. Ita et Hispaniensis: super quo alibi. *Beroald.*

Quæstioni] Quæstionem accipimus, non tormenta tantum, sed omnem inquisitionem. Autor Ulpianus in titulo de Senatusconsulto Syllaniano. *Idem.*

Fidicularum] Fidiculæ inter genera tormentorum numerantur: existimantque eruditi instrumentum esse ex duobus lignis compactum. Ego credo id potius esse tormentum, quo sontes a tortore chordis fidibusque alligati vulgo torquentur. De hisce fidiculis mentio fit apud Senecam, Quintilianum, Valerium, alios, sed in hoc Tranquilli loco fidiculas haud dubie accipimus pro tenuissimis citharæ chordis, quibus genitalia facillime deligari possunt. *Beroald.* Plura de fidiculis ad Calig. capite 33.

Reliquis nepotibus] Quorum Caius Germanici, Tiberius Drusi filius fuit, ille adoptivus nepos, hic naturalis et legitimus. *Torrent.*

Ut adulterio conceptum] Mater enim Livilla et Sejanum adulterum et Eudemum amicum habuit. Vide Tacitum. *Idem.*

Felicem Priamum] Eadem de Priamo chorus in Troadibus Senecæ: 'Felix Priamus, dicimus omnes, Felix Priamus: felix quisquis Bello moriens, omnia secum Consumpta videt.'

Superstes omnium suorum] Non omnium: nam Hecuba, Heleno, Polydoro, Cassandra, et Polyxena, superstitibus periit. *Sabell.*

CAP. 63. *Atque etiam contumeliis obnoxius vixerit*] Adscripsit in Codice suo Ill. Salmasius: 'Delenda sunt hæc verba, *etiam contumeliis*, quæ tamen in Mss. etiam habentur.' Nempe additamentum istud imperiti alicujus ingenio debetur, qui, quid esset 'obnoxius,' nescivit. Atqui sic alibi locutus est Suetonius. De Tiberio in secessu Rhodi: 'Enimvero tunc non privatum modo, sed etiam obnoxium, et trepidum egit, mediterraneis agris abditus.' Iterum de Claudio: 'nec eo minus obnoxius vixit.

Consuli vetuit] Ne scilicet aliquid de morte sua ex haruspicinæ disciplina pronuntiarent.

Vicina urbi oracula] Ut sortes Antiatinas: de quibus Calig. c. 57. ut Prænestinas, ut Tyburtinas. Videtur enim oraculum fuisse Tybure, propter Albuneam, unam ex Sibyllis, quæ illic numinis vice colebatur. *Beroald.*

Prænestinarum sortium] Numerium

Suffucium Prænestinorum monumenta declarant, honestum hominem et nobilem, somniis crebris, ad extremum etiam minantibus, cum juberetur certo in loco silicem cædere, perterritum visis, irridentibus suis civibus, id agere cœpisse. Itaque perfracto saxo sorteis erupisse, in robore insculptis priscarum litterarum notis. Eodem tempore, illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, haruspicesque dixisse, summa nobilitate illas sorteis futuras, eorumque jussu ex illa olea arcam esse factam: eaque conditas sorteis, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. Cicero.

Nisi relatas] Legendum puto *relata*, arca nimirum qua sortes continebantur. Ea autem ex olea fuit, ut de harum sortium historia scribit Cic. libro II. de Divinat. Extat etiam denarius Prætorii Cestiani apud me, in cujus parte altera Deæ effigies, (Fortunæ ut arbitror,) altera vero comati, sub pectore arcam tenentis. Adscriptum SORS. *Torrent.* Conjecturam Torrentii Cod. Salmas. firmat.

Unum et alterum consulares oblatis provinciis, non ausus a se dimittere] Observamus Tiberii exemplum multos principes esse secutos. Tacitus in rebus Neronis, anno urbis DCCCVIII. 'Syria P. Anteio destinata, et variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est.' Idem Histor. l. II. in principatu Vitellii: 'Cluvius comitatu principis adjectus, non adempta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii, quem Tib. Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine retinebat.' Eadem calliditate usum Domitianum, ex eodem Tacito in vita Agricolæ apparet: mansisseque eum morem diu, ex loco Dionis in fragmentis rerum Macrini Imp. intelligimus. *Casaub.*

Delegaret plurima] Ea scilicet, quæ Præsidibus ab Imperatore committi solebant. 'Delegare' autem Jurisconsultorum verbum est. Unde et delegati judices. Quinimmo et Legati proprie vocantur ii, quibus Proconsules suam jurisdictionem mandant l. IV. V. et VI. de off. Procons. et Legati. Quanquam apud auctores Legati fere dicuntur, qui ipsi provinciæ præsunt. Vide sup. capite. *Torrent.* Etiam illa vide quæ notantur ad Aug. c. 47.

CAP. 64. *Nurum*] Agrippinam.

Nepotes] Drusum ac Neronem.

CAP. 65. *Sejanum res novas molientem*] Josephus autor est, Antoniam Germanici matrem per codicillos Pallanti servo suo ad Tiberium datos, Sejani conjurationem principi significasse. *Sabell.*

Et natalem ejus publice celebrari] Quod, ut summæ dignationis, merito in diminutionem sui Tiberius accepit. Natalibus autem principum etiam ludi Natalitii exhibebantur: sicut ad d. IV. Idus Jul. C. Julii Cæsaris ludi Natalitii erant. Et sæpe eorum Spartianus, Lampridius, Capitolinus meminere.

Spe affinitatis ac tribunitiæ potestatis deceptum] Namque nimia fortuna secors Liviæ, quæ Tiberio nurus erat, matrimonium agitabat. Tribunitia vero potestas maximos illi animos facere poterat, ad successionem in imperio præsumendam. In quam rem vide sis Onuphrium ad c. 9.

Tumultum] In civitate, ob supplicium Sejani.

Signa, quæ ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque foret factum, mandaverat] Signa sunt faces accensæ, quibus usi veteres in signo dando, mirabili plane industria: nam prorsus, prout quidque factum erat, aut novi acciderat, ita ignibus sublatis significabant, quasi literis scriptis. Totum hoc artificium aperuit cum cura nobis Polybius. *Casaub.*

Villa quæ vocatur] Supra ad cap. 11.

CAP. 66. *Omne probri genus*] Co-

dex Salmas. *probrii.* Sic antea cap. 61. 'quod in tragœdia Agamemnonem probris lacessisset,' idem Codex habebat *probriis.* Ut fortasse probrium dixerint veteres, quemadmodum opprobrium.

Per libellos in orchestra positos] Unde Senatus scilicet ludos spectabat. Sed quare non plebem quoque adversus tyrannum concitabant? Idem (credo) sub Tiberio evenit, quod sub Domitiano, et aliis tyrannis, ut si in optimates potissimum sæviant, id impune ferant. Vide Domit. cap. ult. Poterant et in orchestra poni hi libelli, ut magis essent conspicui. *Torrent.*

Artabani] De hoc nonnulla Tacitus lib. II. sed plura Joseph. Antiquit. lib. XVIII. Aliquid inf. Calig. cap. 14.

Parricidia objicientis] Quod scilicet filios, et nepotes, et nurum interemisset. Lege enim Pompeia de parricidiis cavetur, ut is parricidii teneatur, non solum qui patrem, et matrem interfecerit, sed qui fratrem, sororem, patruelem, matruelem, filium, filiam, nepotem, nurum, aliosque propinquos occiderit. *Beroald.*

Monentisque ut voluntaria morte, maximo justissimoque civium odio quam primum satisfaceret] Eadem mens illorum fuit, qui cum in Neronem conjurassent, capti non solum crimen ultro fatebantur, sed etiam imputabant, 'tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere, dedecorato flagitiis omnibus,' ut scribit noster lib. VI. cap. 36. *Casaub.*

CAP. 67. *Præscisse hæc cum peritia futurorum*] Non alienum est ab hoc loco, quod de Hadriano prodidit Æ. Spartianus: 'Mathesin sic scire sibi visus est, ut sero Calendis Januariis scripserit quid ei toto anno posset evenire: ita ut eo anno quo periit, usque ad illam horam qua est mortuus, scripserit quid acturus esset.'

Ne in acta sua juraretur] Supra capite 26.

CAP. 68. *Corpore fuit amplo atque robusto, &c.*] Pugnat hæc descriptio e diametro cum Taciti verbis: 'Quippe illi prægracilis et incurva proceritas.' Annal. IV. De veritate secundum neutrum pronuncio. *Lipsius.* Imo neuter a vero abiit. Tacitus enim diserte senectutis habitum describit: 'Erant qui crederent in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse.' Suetonii autem verba nihil vetat de validiori ætate accipere: præsertim, cum ea, quæ de firmitudine articulorum memorat, minime senili conveniant.

Statura quæ justam excederet] Auctores sunt Varro, Aulus Gellius, et Solinus, summum modum adolescendi humani corporis esse septem pedes. Justa statura æstimatione Romana senum pedum circiter fuit: quem modum servatum a Nerone scribit Suetonius in conscribenda 'ex Italicis senum pedum tironibus nova legione, quam Magni Alexandri phalangem appellabat.' Unde dubium non est, plerosque Italicos ea statura non fuisse: qui autem excederent, erant proceritate notabiles: quare etiam, qui septimum pedem implebant, gigantum loco habebantur. Sidonius Apollinaris non uno loco innuit, qui videtur de pede Romano sensisse: nam aliarum gentium pes brevior. Quare etiam novem pedes altos in historia Græca reperimus: cujusmodi fuit Proæresius ille sophista insignis, de quo scribit Eunapius. Sed et decem pedum homines historia Græca memorat, ut Nicetas Andronicum Comnenum: sed mensuræ diversæ. Apud Capitolinum legimus fuisse Maximum pedum octo et prope semis: quod si accipiamus de mensura veteri Romana, valde insigni proceritate fuerit. *Casaub.* Plura dicentur ad locum e vita Neronis allatum, qui extat cap. 19.

Ut recens et integrum malum digito

terebraret] De Mario, triginta tyrannorum uno, sic Trebellius Pollio: 'Illud addidisse satis est, nullius manus vel ad feriendum, vel ad impellendum fortiores fuisse, quum in digitis nervos videretur habuisse, non venas. Nam et carra venientia digito salutari repulisse dicitur, et fortissimos quosque uno digito sic afflixisse, ut quasi ligni vel ferri obtusioris ictu percussi dolerent. Multa duorum digitorum allisione contrivit.'

Capillo pone occipitium summissiore, ut cervicem etiam obtegeret] Tacitus, 'nudus capillo vertex.' Talis fere fuit quæ vocatur Græcis Hectorea coma. Lycophron, *νυμφίους ἀρνούμεναι Τοὺς Ἑκτορείοις ἠγλαϊσμένους κόμαις.* Scholia: *Ἑκτόρειος κόμη, ἡ τὰ ὄπισθεν καθειμένα ἔχουσα, τὰ δὲ ἔμπροσθεν κεκαρμένα.* *Casaub.*

Quod gentile in illo videbatur] Capitis capillos alii calamistro intorquebant, alii in gradus quosdam formabant, quidam in *σειρὰς* distinguebant, nonnulli pone cervicem submittebant: quod videtur indicare Suetonius his verbis fuisse factum a plerisque ex gente Claudia. Lib. VI. c. 51. de Nerone, 'Circa cultum habitumque adeo pudendus, ut comam semper in gradus formatam, peregrinatione Achaica etiam pone verticem submiserit.' Martialis, 'mollesque flagellent Colla comæ: tortas non amo, Flacce, comas.' *Idem.*

Facie honesta, in qua tamen crebri et subtiles tumores] Tacitus, 'ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta.' 'Subtiles tumores' interpretor, ut apud Poëtam, 'ardentes papulas:' putoque intelligi eminentias non exulceratas. *Casaub.* Lectionem, quam Casaubonus in quibusdam codicibus offendit, Salmasianus etiam confirmat: *crebri et subiti tumores.* Ut intelligamus, inquit Casaubonus, istas papulas, sive illæ *ἐκθύματα* fuerunt, sive *ἵδρῶα*, non semper faciem ejus deturpasse, sed per intervalla intumuisse aut detumuisse.

Oculis, qui, quod mirum est, noctu etiam et in tenebris viderent] In scriptis veterum mentio fit hujus oculorum vitii. Dio in Tiberio *ἀμβλυωπίαν* nominat, medicorum nonnulli *νυκταλωπίαν*, cujus proprium esse scribunt, *ἡμέρας μὲν μὴ ὁρᾷν, νυκτὸς δὲ βλέπειν.* verum *νυκταλωπίαν* aliter alii interpretantur. *Casaub.* Plinius: 'In Albania gigni quosdam glauca oculorum acie, a pueritia statim canos, qui noctu plus quam interdiu cernant.' Ut feles, qui quod glauca oculorum acie sunt præditi, ideo plus nocte cernunt. tales et nocturni. Servius in III. Georg. 'Glauci sunt felineis oculis, id est, splendore perfusis.' Glossæ: 'Glaucis oculis, id est, cattineis.' *Salmas.*

Sed ad breve, et cum primum a somno patuissent, demum rursus hebescebant] Galen. lib. VII. De Hippocratis et Platonis scitis: *Καὶ οἶδα γέ τινα τῶν οὕτω παθόντων, διηγούμενον ἡμῖν, ὡς πρὶν παθεῖν ἀνοιχθέντων τῶν βλεφάρων ἑώρα φῶς πολὺ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν· ὅπερ ἀμέλει, κἀμοὶ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὑπάρχει.* Vides rem pro vulgari, et quæ plerisque accidat, haberi. Quare etiam Alexander Aphrodiseus ejus rei, ceu translatitiæ, caussam quærit explicatque, Problematum lib. II. quæstione 69. Equidem vix putem reperiri aliquem posse, naturæ præsertim calidioris atque igneæ, cui non aliquando in adolescentia id evenerit. Mihi certe et cum junior eram persæpe, et nunc quoque aliquando id ipsum solet accidere. Verum ut diutius aliquis luce illa fruatur, et in tenebris videat, legat, taliaque præstet, id vero non jam translatitium, sed plane miraculosum est. Atque hujuscemodi oculos Tiberius dicitur habuisse. Fortasse et Asclepiodorus Philosophus, cui præceptor Proclus. Hic enim in densis tenebris et ad-

stantes dignoscebat, et literas legebat, ut in Bibliotheca narrat Photius. *Casaub.* Fuit et pater meus oculis cœruleis dilutioribus, quibus interdum noctu videbat, ut in crepusculo solemus, quod et mihi contigit a pueritia ad vicesimum tertium annum. Nam postea hoc in me, ut alia multa, mutavit. *Jos. Scaliger.*

Incedebat cervice rigida et obstipa] Hic est, qui Græcis dicitur βυσαύχην: nam βύειν est stipare. Pollux: Βυσαύχην δὲ ὁ τοὺς ὤμους ἀνέλκων, τὸν δὲ αὐχένα συνέλκων, ὃν ἐπίβουλον Ἀριστοτέλης φυσιογνωμονεῖ. Bene convenit Tiberio. Persius de simili forma: 'Obstipo capite et figentes lumine terram.' Contrarii sunt his, qui rigida cervice, capite retrorsum adducto, incedunt, quos Græci σιμοτραχήλους nominant. Talis incessus arrogantium et vana gloria elatorum; quos ait summa elegantia Arrianus in Epicteto sic ambulare quasi veru deglutissent, τί, inquit, ἡμῖν ὀβελίσκον καταπιὼν περιπατεῖς; ἤθελον ἵνα με καὶ οἱ ἀπαντῶντες θαυμάζωσιν. *Casaub.*

Adducto fere vultu] Id est, contracto ad severitatem, ut adducto lacerto, arcu, habena, apud Virgilium. *Torrent.*

Molli gesticulatione] Apud priscos gesticulatio illa digiti mollis et infamis existimabatur, qua digito uno caput scalpebant. Seneca lib. VII. Epistolarum moralium: 'Impudicum et incessus ostendit, et manus mota, et relatus ad caput digitus, et flexus oculorum.' In Pompeium dictum est, tanquam impudicum et mollem, quod caput digito uno scalpebat. Seneca lib. IV. Controversiarum, refert Calvum hoc de Pompeio dixisse: 'digito caput uno Scalpit, quid credas hunc sibi velle virum?' *Beroald.*

Naturæ vitia esse, non animi] Animi vitia vocasse videtur Augustus, quæ depravato judicio fiunt, naturæ vero quæ inclinatione quadam, veluti innata consuetudine, coalescunt. Hor. lib. I. sat. 3. 'denique te ipsum Consule, si qua tibi vitiorum increverit olim Natura, aut etiam consuetudo mala.' *Torrent.*

Sine adjumento consiliove medicorum] Populus Romanus ultra sexcentesimum annum vixit sine medicis: et, ut ait Plin. in XXIX. 'Millia gentium degunt sine medicis, non tamen sine medicina.' *Beroald.*

CAP. 69. *Quippe addictus mathematicæ: persuasionisque plenus, cuncta fato agi*] Cum continuo hæc sese invicem excipiant, mathematicam dico et persuasionem de fato, sine dubio fatum mathematicum intelligitur, quod, Lipsio finiente, 'ligat et nectit firmiter actiones omnes eventusque ad vim siderum et posituram stellarum.' l. I. de Constantia c. 18. Ejus autores primi Chaldæi et Astrologi, interque philosophos subscriptor Mercurius Trismegistus.

Quod fulmine afflari negetur id genus frondis] Negat et Plinius l. XV. c. 30. Nonnulli plantæ rotunditati id acceptum ferendum nugantur, qua ictus labatur: qui mihi videntur laurum nunquam adspexisse, in acumen potius ac fastigium, tum ipso trunco, tum etiam ramis sensim tendentem. Sunt omnino pini omnes rotundæ magis, quibus nec ignis cœlestis parcit: sed ne columnis quidem marmoreis, diu multumque lævigatis ac perpolitis. Nec sane mirum, cum omnia a cœlo decidentia obliquos habeant ictus, non rectos. Quare bene et sapienter agerent πάνσοφοι quidam, si tandem cassis et futilibus argumentis hominum mendacia confirmare desinerent. Paucos enim abhinc annos Romæ de cœlo tacta est laurus. *Brodæus.*

CAP. 70. *In oratione Latina secutus est Corvinum Messallam*] Messalla nitidus et candidus, et quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatem suam. Quintilianus. Idem Quintilia-

nus I. XII. Instit. in dicendo 'dignitatem Messallæ' commendat. De eodem sic autor dialogi de Oratoribus : 'Cicerone mitior Corvinus, et dulcior, et in verbis magis elaboratus.'

Affectatione] Seneca : 'quis nimis accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui ?' Augustus Tiberio non parcebat 'et exoletas interdum, et reconditas voces aucupanti,' ait noster Augusti c. 86.

Conquestio de L. Cæsaris morte] Verisimile est, Tiberium in Augusti gratiam mortem filii ejus deplorasse. Quanquam si quis *Julii* malit, nolim contentiose agere : cur enim non Caii etiam mortem luxit, cum eodem tempore ambo extincti sint, et quidem Caius prior ? *Torrent.*

Euphorionem, et Rhianum, et Parthenium] Horum Poëtarum meminit Lucianus de conscribenda historia, et Cicero II. de Divin. item III. Tuscul.

Inter veteres et præcipuos auctores dedicavit] Scriptorum imagines ac statuæ separatæ erant ab aliorum simulacris, qui aliis artibus hoc præmium meruissent. Ipsi quoque scriptores distincti generatim fuerunt : quod eximie declarat locus Taciti de statuis Germanici loquentis lib. secundo Annalium. Parthenius, qui hic narratur inter veteres dedicatus, adeo tum vetus non fuit, ut Suidas Tiberio imperante adhuc vixisse tradat. *Idem.*

Historiæ fabularis] Quæ poëticis narrationibus referta esset, qualem scripsere Diodorus Siculus, Didymus Grammaticus, Heliodorus, Lucianus, et alii. *Idem.*

Grammaticus, ejusmodi fere quæstionibus experiebatur] Tria genera Grammaticorum : alii τεχνικοὶ, alii ἱστορικοὶ, tertium genus κριτικοὶ vocantur. Τεχνικοὶ elementa et primores litteras docent. Item partes orationis, structuram verborum, et similia. Eos Græci γραμματιστὰς potius, quam γραμματικοὺς : et Latini litteratores, non litteratos vocant. Historici in fluminum, montium, regionum nominibus occupati sunt : abstrusas historias, aut μυθολογούμενα, aut ποιητικῶς θεολογούμενα explicant : genealogias Deorum ac priscorum heroum diligenter rimantur. Nobiliores his Critici, qui tanquam Censores quidam, et veterum librorum Senatum legere possunt, et non probos tribu movere : quique παρεγγεγραμμένα, ἐμβολιμαῖα, νοθεύοντα, et similia deculpare, ut eorum verbo utar, solent. *Joseph. Scaliger.*

Quæ mater Hecubæ] De illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur, quæ jam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere, quem numerum remigum Ulixes habuisset : prior scripta esset Ilias, an Odyssea : præterea an ejusdem esset auctoris. Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus scripsit : miser, si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera : in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit : in his an Sappho publica fuerit : et alia, quæ erant dediscenda, si scires. Seneca.

Et quo primum die] Hoc refert, ut præposterum historiæ fabularis usum ostendat.

Pietati simul ac religioni] Religioni, quod sacrificaret, pietati in parentem, quod sine tibicine id faceret. Atqui in funere etiam tibicines adhibebantur. Merito ergo id tanquam inane reprehenditur. Sanxerat autem Augustus, ut Senatores ingressi Curiam, antequam considerent, ture ac mero supplicarent, de quo Aug. c. 35. Neque ibi quidem ulla tibicinis mentio, sed nulla apud veteres sacra sine tibicine peragebantur. *Torrent.*

Minois exemplo] Eximie rem aperit Plutarchi locus in commentario Salubrium præceptorum : Ὁ Μίνως, in-

quit, καὶ τὸν αὐλὸν ἀφεῖλε τῆς θυσίας, καὶ τὸν στέφανον ὑπὸ λύπης. *Casaub.*

CAP. 71. *Monopolium*] Id vocabulum post Tiberium sane ab omnibus receptum. Utitur eo Plin. lib. VIII. cap. 37. Est et titulus lib. IV. Cod. Justiniani, inscriptus de monopoliis. Actum autem de monopoliis in Senatu jam ante vidimus cap. 30. *Torr.*

In quodam decreto patrum] Vir doctissimus, et Italiæ suæ ocellus, videre se negat, cur in decreto patrum ἔμβλημα nominandum fuerit: id vero facile Tacitus doceat, qui de moderandis sumptibus conviviorum et suppellectilis, tractatum in Senatu testatur, Annal. lib. III. sed defendendæ huic lectioni sufficit unus Dio. *Casaub.*

Cum ἔμβλημα recitaretur] Signa poculorum 'emblemata' dicuntur secundum Servium, signa quoque vestium, hoc est, clavi emblemata dicta sunt. Hinc 'vasa aspera signis,' et, 'vestes signis rigentes' apud Poëtam: hinc ἄσημος ἄργυρος Græcis, et ἄσημος ἐσθὴς, vestis sine clavis, et argentum sine signis, hoc est, læve. *Salmas.*

Græce testimonium interrogatum] Quare Græce eum interrogari magis quam respondere passus est? Viri docti conjectura, legentis *Græcum*, mihi non displicet. Et sane cum Græci in ipsa Græcia apud Romanos Latine agere pro Imperii majestate juberentur, non mirum est si Romæ id observari Tiberius voluit. Vide Val. Max. lib. II. capite 1. et Tryphonium Jurisconsultum lib. XLVIII. de re judicata, ubi ait decreta a Prætoribus Latine interponi debere. Hinc interpretum usus in provinciis apud Magistratus. *Torrent.*

CAP. 72. *Naumachiæ*] Naumachiam vocamus et pugnam navalem, et locum ubi pugna fit. Hic locus significatur: videturque intelligendum esse de naumachia, quam Augustus construxit circa Tiberim cavato solo, ubi mox fuit Cæsareum nemus. *Beroald.* Naumachia sub Janiculo fuit in Vaticani parte: sed quia hortos dixit, ad sua tempora videtur Tranquillus respexisse: siquidem Neronis horti in eodem tractu fuere: nec eo inficias et in parte Martii campi circa Tiberim a Cæsare dictatore, et ab Augusto navale prælium editum: itemque hortos in eodem tractu fuisse Strabonis verba demonstrant. *Sabell.*

Erat ei in oblectamentis serpens draco] Etiam serpentes, inimicum illud humano generi animal, cicurantur, et vel per se, vel arte et industria hominis mansuefiunt. Hi sunt, quos Plutarchus in Alexandro appellat χειροήθεις ὄφεις. Auctor est Philostratus, Ajaci Locro fuisse draconem mansuetum, cubitorum quinque: quo ille utebatur convictore et comite instar canis. Notum etiam, quod de pariis vel parvis serpentibus narrant Græci, ut Aristophanis scholiastes Pluto, Suidas, et alii. Sed qui proprie dracones in genere ἑρπυστικῷ nominantur, ii fere veneno carent. Nicander de hac specie: οὐ μὲν ὅγ' αὔτως Ἐγχρίψας ἤλγυνε, καὶ ἣν ἔκπαγλα χαλεφθῇ. Lege Plinium lib. XXIX. c. 4. Hujus generis erant, quos nominabant dracones Epidaurios, et quos Pellæos: de quibus illustris Luciani locus in Alexandro. Non prætermittendus Senecæ locus e libro II. de Ira: cujus me aliquando admonuit J. Philippus Pareus adolescens eruditissimus. Sic ille: 'Aspice elephantorum jugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac fœminis persultantibus tergum impune calcata, et repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones.' *Casaub.* Serpentem draconem vocat, ad eorum differentiam qui volatiles esse perhibentur. Talis autem fortassis Tiberii draco, quales hodie quoque muliereulæ Romanæ, æstivis maxime mensibus, in deliciis habent, ut olim Flaccilla apud Martialem, 'Sic gelidum

collo nectit Flaccilla draconem.' *Torrent.*

Rediens ergo propere Campaniam] Sic Terentius Adelphis, 'Proficisci Cyprum.' Livius lib. XLV. semel iterumque, 'Cyprum navigare.' Cicero pro leg. Manil. 'Inde Sardiniam venit.' Tacitus II. Annal. 'Germanicus Ægyptum proficiscitur. Sed frequentius ita Poëtæ loquuntur. Nam qui prosa scribunt, fere his locis addunt præpositionem *in*: præsertim illi melioris ævi. Nam sequioris ævi scriptores pro *in* solent adjicere *ad*. Capitolinus in Pio: 'Profectus est ad Campaniam.' *Vossius.*

Castrensibus ludis] Castrenses ludos (ut puto) eos appellat, qui a militibus illic in statione manentibus castrensi more edebantur. *Torrent.*

Commeatu abfuturus] Medicus erat futurus absens a Tiberio, quum commeatum, hoc est, abeundi facultatem impetrasset. *Beroald.* Haud absurde 'commeatum' hoc loco pro comitatum ceperis: cui sententiæ natura vocis minime repugnet. 'Meare' quid sit notissimum, 'commeare' esto, cum alio una meare, plane sicuti 'comitare,' quemadmodum antiqui dicebant, cum alio itare. Non erat autem tum temporis vel Romæ, vel Capreis Tiberius, sed in itinere deprehensus vagabatur. Charicles igitur a convictu principis discedens, atque, ut Tacitus in hujus rei narratione loquitur, 'ad propria negotia digrediens,' non amplius inter comites itineris esse voluit.

Existimans tentatas ab eo venas sibi] Taurus quidem apud Gellium libro XVIII. c. 10. imperitiam medici perstringit, qui, cum arteria exploranda esset, venam eum tangere jubebat. Cæterum et Suetonius venas tentatas dicit, et in hac ipsa historia Tacitus: 'per speciem officii manum complexus, pulsum venarum attigit.'

Instans in medio triclinio] Sic supra c. 35. 'incænante eo in prætorio.'

CAP. 73. *Et nihil aliud quam nominatos ab indice scripserat*] Index est, qui facinoris, cujus ipse est conscius, latebras indicat, impunitate proposita. Certæ autem personæ sunt, quæ indices fieri possint: itaque neque repetundarum causa per indices agi solet; neque senatoria persona potest indicium profiteri, salvis legibus. Asconius.

In villa Luculliana] Hodie etiam, cum tanta luxus incrementa fecerit, Lucullianì horti inter Cæsareos preciosissimi habentur. Jam illa in ora maris, et apud Neapolim ædificia, cum exhausta inferne terra colles pensiles effecisset, cursusque in mari, et piscosos transitus ædibus suis circumduxisset, habitationes in mari exstruxisset, ut inspexit Tubero Stoicus, Xerxem eum togatum nominavit. Plutarch. Villas magnifice structas prætoria vocabant, ut dictum est ad Aug. Pro *Luculliana*, Codex Salmas. habet *Lucullana*.

C. Contio Nigro] Legendum *Cn. Acerronio Proculo, Cn. Pontio Nigrino Coss.* Sic enim Tacit. et Dio, et hæc inscriptio: JOVI. CONSERVATORI SACRVM. C. JVLIVS. C. F. QVIR. ARRIANVS. V. S. DON. DEDIT. XVI. KAL. MART. CN. ACERRONIO. ET PONTIO. NIGRINO. COSS. *Torrent.*

Venenum a Caio datum] Orosius de Tiberio scribens, ait: 'Hic ambiguis veneni signis obiit.' Idem tradit Eutropius. Vid. Calig. c. 12.

Nonnulli pulvinum injectum] Tacitus magis probabiliter, 'Macro intrepidus opprimi senem injectu multæ vestis jubet, disceditque a limine.' Dio similiter, ἱμάτια πολλὰ καὶ παχέα ὡς καὶ θερμασίας τινὸς δεομένῳ προσέβαλε. In vitis Imperatorum Germanicorum reperimus similis tragœdiæ exemplum. Nam Fridericum II. circa annum Domini MCCL. a Manfredo filio naturali narrant extinctum, pulvino in os injecto. Quo etiam leti genere vitam ferunt ad-

emptam Johanni x. Romano Pontifici, qui circa annum DCCCCXIII. pontificatum inierat. *Casaub.* Livius lib. XL. de Philippi F. Demetrio, cum venenum prius illi datum commemorasset, 'injectis,' inquit, 'tapetibus in caput faucesque spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.'

Exemtum anulum] Signatorium intelligo, quo non modo scripturas magnifaciendas, sed et rerum pretiosarum scrinia consignabant: atque adeo morituri spectatæ fidei homini eum commendabant. Nam quod Torrentius ex Plin. lib. XXXIII. c. 1. scribit, religione quadam anulos morientibus detractos, id nihil est. Verba Plinii: 'Nunc rapiendæ comparantur epulæ, pariterque qui rapiat eas: sed et claves quoque ipsas signare, non est satis, gravatis somno aut morientibus anuli detrahuntur.' Ubi nulla mentio superstitionis. *M. Donat.*

CAP. 74. *Apollinem Temenitem*] Signum Apollinis, qui Temenites vocabatur, pulcherrimum et maximum, quod Verres abstulisset, si portare potuisset, commemorat Cic. Accus. IV. idem (puto) de quo hic Sueton. *Torrent.* Syracusis adjunctæ Epipolæ erant, queis locus nomine Temenos suberat: unde, ut conjicio, Temenites Apollo vocatus fuit. Stephanus: Τέμενος τόπος Σικελίας ὑπὸ τὰς ἐπιπολὰς πρὸς ταῖς Συρακούσαις. Huic favet et suffragatur sententiæ Suetonius. *Turneb.*

Bibliotheca novi templi] Templum (ni fallor) Apollinis Palatini intelligit, quod sexto Augusti consulatu dedicatum, si Dioni credimus initio lib. LIII. postea incendio illo, de quo Dio lib. LV. quo et domus Augusti periit, conflagravit. Ideo fortassis novum vocat Sueton. Gellius quidem lib. XIII. c. 19. et Vopiscus Probo, bibliothecæ domus Tiberianæ, quæ et ipsa in Palatio fuit, mentionem faciunt, sed aliud domus, aliud templum est. *Torrent.*

Turris Phari terræ motu concidit] Exstructa iterum, ex his Statii versibus: 'Theloboumque domos, trepidis ubi dulcia nautis Lumina noctivagæ tollit Pharus æmula lunæ.' *Lipsius.*

Cinis e favilla] Favillam viventem (ut ita dicam) ac calentem intelligo, qualis una cum carbonibus inferri solet. Et mox *illatis* pro *illatus* legendum arbitror. *Torrent.* Ita autem calefiebant triclinia, quoniam in iis camini non erant. *Casaub.*

Exarsit repente] Scribit Plinius in decimo octavo, in terrenis ignibus esse præsagia. Hoc genus divinationis ignispicium vocamus. Primus Amphiaraus invenit ignispicia. Græce dicitur πυρομαντεία. *Beroald.*

CAP. 75. *Ut ad primum nuntium discurrentes, pars Tiberium in Tiberim clamitarent*] De primo nuntio an Suetonio credi par est? Nonne enim fieri solitum, ut primi de morte tyranni nuntii suspensis auribus excipiantur ob metum? Quare etiam scribit Josephus lib. XVIII. de morte Tiberii, Ῥωμαῖοι μὲν δὴ πύστει (male editum πίστει) τῆς Τιβερίου τελευτῆς εὐφραίνονται μὲν τῷ ἀγαθῷ τῆς ἀγγελίας, οὐ μὴν πιστεύειν γε θάρσος ἦν αὐτοῖς. Simillima Tranquillus in morte Caligulæ libro primo cap. ultimo. et de eodem Josephus. *Casaub.*

Terram matrem] Terræ uni rerum naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indidimus maternæ venerationis. Illa nos nascentes excipit, natos alit: semelque editos sustinet semper: novissime complexa gremio, jam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, ut mater, operiens. Plinius.

Deosque Manes orarent] 'Manis' et 'manus' antiquis Latinis erat bonus, unde 'cerus manus' in carmine Sa-

liari creator bonus, et compositum 'immanis,' qui non valde bonus. Manes vero vocaverunt defunctos, exemplo et more Arcadum, qui Italiam tenuere: nam et illi χρηστοὺς nominabant. Notat Plut. in Quæst. Græc. in fœderis columna, quod inter Lacedæmonios et Arcades conventum est, inter alia scriptum fuisse, Μεσσηνίου ἐκβαλεῖν ἐκ τῆς χώρας, καὶ μὴ ἐξεῖναι χρηστοὺς ποιεῖν; *et non licere manes facere*, quod ait Aristotelem interpretari, *non licere interficere*. Idem quoque repetit in Quæstionibus Romanis. Hinc Manes mortui, et Dii manes defunctorum genii: hi et Lemures sive Lemurii, et feriæ eorum Lemuralia. Θεοῖς καταχθονίοις in veterum monumentis Græcis sæpe insculptum visitatur, pro eo quod est in Latinis, 'Diis manibus,' pro quo et 'Diis inferis' aliquando legitur. Exstat oratio Corneliæ Gracchorum matris ex libris Nepotis excerpta, qua C. Gracchum dehortatur a capessenda Rep. et nece fratris vindicanda. In ea leguntur hæc verba: 'Ubi mortua ero, parentabis mihi, et invocabis Deos Manes parentis. Eo tempore ne pudeat eorum Deum preces expetere, quos vivos atque præsentes relictos atque desertos habueris.' *Salmas.*

In decimum semper diem] Hoc idem Bononiæ observatur. *Beroald.* Dio lib. LVII. Καὶ δόγμα τι παραδοθῆναι ἐκέλευσε, μήτ' ἀποθνήσκειν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὸν καταψηφισθέντα ὑπ' αὐτῶν, μήτε τὸ γράμμα τὸ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον ἐς τὸ δημόσιον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἀποτίθεσθαι. Nec aliud Seneca sensit, de Tranq. lib. I. c. 45. 'Credisne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla solicitudine exegisse?' Mansisse videtur id decretum, donec Theodosius Imp. clementissime convicto et damnato reo dies indulsit triginta vitæ, in l. Si vindicari, c. de pœnis. *Lipsius.*

Atellam potius deferendum] Negant dignum, qui Romæ sepeliatur, quam ita cupide deseruisset, et a qua tam pertinaciter abstinuisset: projiciendum igitur in aliquod Campaniæ municipium, qua tantopere vivus delectabatur. Atellam autem nominant potius quam aliud, alludentes ad flagitiosam ejus vitam: talis enim Atellanorum vita et mores: unde sunt Atellanæ fabulæ nuncupatæ. *Casaub.*

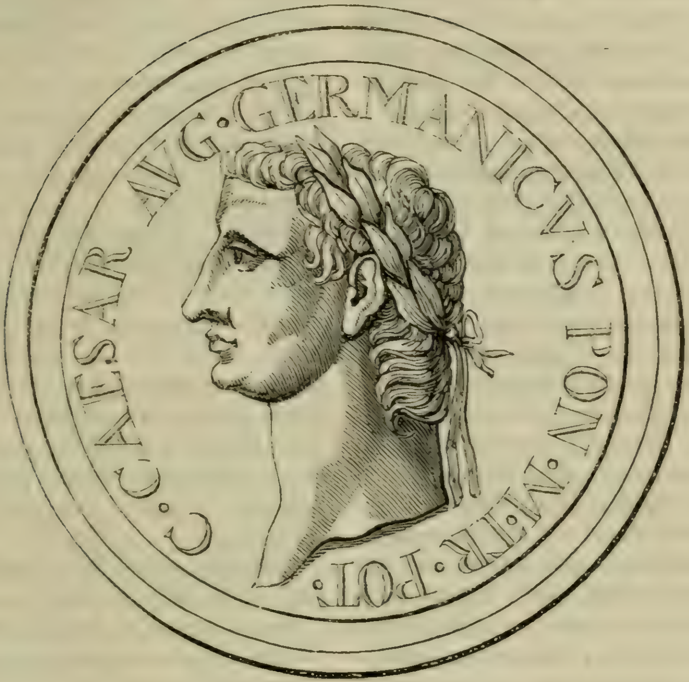
Et in Amphitheatro semiustulandum] Duplex contumelia his verbis continetur. Volunt enim non cremari Tiberium, sed amburi tantum et leviter curari ejus funus, ut fiebat in mendicis, qui a vespilionibus raptim in Esquiliis cremabantur: vide libro sequente de Caii funere. Gravissimum vero de amphitheatro: nam ibi sontes igne consumi soliti, ut infra libro quarto, c. 27. et Philo contra Flaccum, aliique. *Idem.*

CAP. 76. *Æquis partibus*] Utrumque ex semisse.

Substituitque invicem] Ut, puta, si Caius hæres non erit, Tiberius hæres esto: vel, si Tiberius hæres non erit, Caius hæres esto.

Plebique Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris] Dio populo divisum scribit HS. quadringenties quinquagies, πέντε καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν καὶ χιλίας μυριάδας. Budæi æstimatione fuerint undecies centena et vinginti quinque millia coronatorum. Videtur ea summa utrumque legatum comprehendi, et quod populo viritim datum, et quod vicomagistris relictum. Confer ea, quæ de Augusti legatis sub finem superioris libri disquiruntur.

C. CÆSAR CALIGULA.

Produxit orbi monstra, civibus pestes,
Ocellus orbis, vita civium Cæsar:
Virtute patrum gloriaque metiri
Dedisce natos: indolem dies promet.
J. Schildius.

CAP. 1. *C. Cæsar Caligula*] Libertas illa, qua malorum principum vitia persecutus est Tranquillus, etiam cuidam post eum magno stetisse dicitur: nam scelestissimus Imperator Commodus eum, qui Tranquilli librum vitam Caligulæ continentem legerat, feris objici jussit, quod eundem diem natalis ipse habuerat, quem et Caligula. *Politianus.*

Germanicus] Germanici cognomentum patri Druso debuit, qui fortiter in Germania rem gesserat, ac propterea hunc honorem sibi posterisque meruerat. Dio initio lib. LV. et Suetonius cap. 1. Claud.

Drusi et minoris Antoniæ filius] Duæ supererant Antonii et Octaviæ sororis Augusti filiæ: harum alteram Domitius Ænobarbus, alteram pudicitia

et forma nobilem Antoniam Drusus, Liviæ filius, Cæsaris privignus, duxit, et ex ea Germanicum atque Claudium genuit. Plutarchus.

A Tiberio patruo adoptatus, quæsturam quinquennio ante quam per leges liceret, et post eam, consulatum statim gessit] Distingue ante *statim* sic: *a Tiberio patruo adoptatus, quæsturam quinquennio ante quam per leges liceret, et post eam consulatum, statim gessit.* Levissima emendatio grande momentum affert ad historiæ fidem: quæ stare hic non potest, si τὸ *statim* referatur ad consulatum. Nam inter Germanici quæsturam et ejusdem consulatum anni septem interjecti. Refer igitur ad superiora, et intellige, statim ut adoptatus est Germanicus, quæsturam eum gessisse. Hæc germanissima est hujus loci sententia. Clare arguit ratio annorum, si attendimus. Nam et adoptatio Germanici et quæstura in eundem incidunt annum DCCLVII. qui Coss. habuit Sex. Ælium Catum et C. Sentium Saturninum. De adoptione liquet ex Velleii cæterorumque historicorum testimoniis. De quæstura arguit, quod dicitur quinquennio ante quam per leges liceret eam consecutus: nempe anno undevigesimo factus Quæstor Germanicus. Sic enim Tiberius, cui idem contigit privilegium, 'Quæstor, undevicesimum annum agens, capessere cœpit Remp.' inquit Velleius. Id ætatis Germanicum fuisse, cum est adoptatus, intelliget statim, qui cum dicto anno DCCLVII. vel eum contulerit quo natus est, vel eum quo denatus. Alter est annus urbis DCCXXXVIII. alter DCCLXXII. ætatis ipsius quartus et trigesimus. *Casaub.* Vide etiam, quæ paullo post ex Beroaldo afferuntur.

Ante quam per leges liceret] Cicero Philippica V. quo loco amplissimos honores Octavio admodum adolescenti decernendos suadet, exempla memorat eorum, quibus ætatis immaturitas minime obfuit, quo minus ad Reip. munia admitterentur. Imo vero 'majores nostri,' inquit, 'veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æquales.' Præter ea quæ diximus ad cap. X. Tiber. hanc quoque antiquissimorum majorum inobservantiam adspicere Tacitus potuit, cum illa scripsit Annal. XI. 'Apud majores virtutis id præmium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus.' Cætera ad dictum Tiber. caput exhibentur.

Statim] Transcendendo media, summa imis continuavit: cum inter quæsturam et consulatum sint intermedii magistratus, ædilitas et prætura. Olim Tribuni plebis, autore Livio, non patiebantur Titum Flaminium petere ex quæstura consulatum, tanquam fastidiret ædilitatem, atque præturam, neque per gradus honorum tenderet ad consulatum. *Beroald.*

Incertum constantia an pietate majore] Vide Tib. cap. 25.

Cum Armeniæ regem devicisset] Lipsio ut assentiamur, ac scribamus, *regem dedisset,* vel *dejecisset,* flagitat, non postulat, Taciti narratio. omnium tamen librorum in edita lectione mira constantia. *Casaub.*

Antiochiæ obiit] Seleucus Nicanor, exstructis per totam imperii sui longitudinem urbibus, sedecim a patre denominavit, quarum clarissima nunc exstat Antiochia sub Libano. Appianus.

Cremati quoque cor inter ossa incorruptum repertum est] Negatur cor cremari posse in iis qui cardiaco morbo extincti obierint, negatur et veneno interemptis. Certe extat oratio Vitellii qua reum Pisonem ejus sceleris coarguit, hoc usus argumento, palamque testatus, non

potuisse ob venenum cor Germanici Cæsaris cremari. Contra genere morbi defensus est Piso. Plinius.

Cap. 3. *Omnes Germanico corporis animique virtutes*] Magnum et rarum elogium: in quo tamen consentiunt historici. Tacitus lib. II. pluribus persequitur illius laudes; etiam cum Alexandro Magno comparatione facta. Dio paucis verbis non pauciora dicit libro LVII. κάλλιστος μὲν τὸ σῶμα, ἄριστος δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἔφυ, παιδείᾳ τε ἅμα καὶ ῥώμῃ διέπρεπε, πρᾳότατός τε καὶ σωφρονέστατος ἦν. Dilaudat eundem et Josephus originum libro XVIII. cap. 8. Unus Velleius, per adulationem principis turpissimam, ausus laudato ab omnibus juveni ignaviæ maculam aspergere. *Casaub.*

Utroque eloquentiæ genere] Græco et Latino.

Formæ minus conveniebat gracilitas crurum] Quod inter præcipua olim habitum, quæ bonam formam corrumperent: fuitque hic habitus urbanorum dicteriis semper obnoxius. Seneca, In sapientem non cadere injuriam, libro secundo, 'In capitis mei levitatem jocatus est, et in oculorum valetudinem, et in crurum gracilitatem, et in staturam.' Infra lib. VI. Neroni tribuuntur, inter alia vitia corporis, 'gracillima crura.' Vide et in Domitiano, cap. 18. Sic in Aristotele notatum, quod esset ἰσχνοσκελής, id est, *perfilis.* nam ita comici vocarunt. Glossarium, *Perfilis*, μακροσκελής. Plautus, 'todilla crucula.' Eubulus comicus, κοψίχου σκέλη: alii στρουθόποδας. Contra quibus inferiores corporis partes erant crassiores, κληματίδας Αἰγυπτίας vocabant: quod de Zenone Stoico est dictum. Quemadmodum autem crurum gracilitatem, sic etiam manus vel brachii, inter deformitatis notas ponebant. *Casaub.*

Equi vectatione post cibum] Quo sanguis scilicet, atque alimenti vis eo deflueret, præsertim cum 'stapiis,' quas vocamus, nondum tunc uterentur. Stapias certe, aut quid simile, neque Xenophon de arte equestri, neque Julius Pollux de equestribus instrumentis, usquam commemorant, et nihil in veterum monumentis invenias, quod eo referri possit. Neque ea quæ ob assiduam equitationem Scytharum refert incommoda Hippocrates de aëre, aqua, locis, eis accidissent, si stapiarum usum habuissent. *Torrent.*

Oravit caussas etiam triumphaleis] Viterb. cod. et Pithœi habent *triumphalis:* quam lectionem amplector ut verissimam. Dio jubet, cui refragari durum. Notat ille in actis anni DCCLXV. Germanicum etiam Consulem caussas orasse. Καὶ αὐτὸς μὲν, ait, οὐδὲν ἄξιον μνήμης ἔπραξε, πλὴν ὅτι καὶ τότε ὑπερεδίκησεν. Triumphalis autem dicitur, non is tantum qui triumphavit, sed et ille qui triumphalia ornamenta est consecutus, quæ nactum esse Germanicum ex bello Dalmatico ante consulatum suum primum, testis Dio l. LVI. τῷ Γερμανικῷ αἵ τε νικητήριοι τιμαὶ ἐδόθησαν καὶ αἱ στρατηγικαί. *Casaub.* Triumphales accipio magnas et eximias, quæ de triumpho decernendo agerentur. qui enim minus triumphales causas quam Consulares dicamus? *Torrent.*

Comœdias] Germanicum in Poëtica floruisse, testatur Ovidius, dicens: 'Scimus et, ad nostras cum se tulit impetus artes, Ingenii currant flumina quanta tui.' Huic enim Germanico Fastorum libros dedicavit: cui omnia illa quadrant, quæ in Fastis leguntur. *Beroald.*

Sine lictoribus] Ut Rhodii Tiberius. cap. 11.

Quantacumque de caussa nactus esset] Cod. Salm. *nanctus;* et ita semper. *Idem.*

Devotionibus] Reperiebantur solo ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina et devotio-

nes, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semiusti cineres, ac tabo obliti, aliaque maleficia, queis creditur animas Numinibus infernis sacrari. Tacitus. Glossæ 'devotiones' interpretantur ἐπῳδάς. Nobis sortilegium dicitur carmen, *charme:* et inde verbum *charmer* pro carminibus devovere aliquem ac defigere, quasi carminare. 'Devovere' autem, defigere, obligare, verba magicæ artis propria, quæ incantationibus, deprecationibus, diris, herbis, fascinationibus animum ejus ac mentem, quem devovet, ita præpedit et extra se ponit, ut sui officii meminisse non amplius possit, aut muniis naturalibus fungi. Qui vota facit ac se devovet, ligare se intelligitur. Unde 'votis caput obligare' Horatio. Sed et qui alium devovent, diris eum et imprecationibus defigunt ac devinciunt. Quod et 'obsecrare' dicebant; cujus contrarium 'resecrare,' quod est solvere obsecratione, ac devotione liberare. Vota apud Virgilium pro devotionibus magicis: 'Colchiacis animum defigere votis.' *Salmas.*

Amicitiam ei more majorum renuntiaret] Augusti quoque exemplo, qui fecit idem in Cornelio Gallo, libro secundo, cap. 66. Tacitus: 'Componit epistolas queis amicitiam ei renuntiabat.' Sic 'inimicitias denuntiare,' Cicero pro Flacco, et Seneca Epist. lib. v.

CAP. 4. *Adoptandum Tiberio dederit*] Veritus Augustus, ne Tiberius aliquando animo elatus novas ad res consurgeret, Germanicum Drusi fratris filium ei adoptandum dedit, quanquam ipsi Tiberio natus fuerat filius. Dio Cassius. Aug. cap. 65. et Tib. cap. 25.

CAP. 5. *Lapidata sunt templa, subversæ Deum aræ*] Non dissimile Augusti factum, qui classe tempestate perdita, proximis Circensibus Neptuni simulacrum pompæ detraxit. Suet. Aug. cap. 16. *Torrent.* Quos honore auctos volebant, sive Deos sive homines, ἐφυλλοβόλουν: et contra per contumeliam lapidibus petebant et Deorum et hominum imagines. Tacitus I. Histor. 'Primani Quintanique turbidi, adeo ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint.' Hinc illa theatralis lapidatio, de qua multa nobis dicta Animadv. in Athenæum libro VI. cap. 11. *Casaub.*

Lares familiares] Ex Lemuribus, qui, posteriorum suorum curam sortitus, pacato et quieto numine possidet, Lar dicitur. Qui vero, propter adversa vitæ merita, nullis bonis sedibus, incerta vagatione, ceu quodam exilio, punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, cæterum noxium malis, id genus plerique Larvas perhibent. Cum vero incertum est, quæ cuique eorum sortitio evenerit, utrum Lar sit an Larva, nomine Manem Deum nuncupant: et honoris gratia Dei vocabulum additum est. Apuleius. Consule Salmas. ad cap. 74. Tib.

In publicum abjecti] Apud Plautum in Aulularia loquitur Lar familiaris, testaturque thure, vino, coronis sibi quotidie sacrificatum fuisse. Lares adeo a priscis fuerunt aliquando spreti, contemptique, ut Tertullianus in Apologetico scribat hæc: 'Domesticos Deos, quos Lares dicimus, domestica potestate tractatos demutando aliquando in caccabulum, aliquando in trullam.' Non est ergo mirum, si tunc abjecti fuerunt in publicum ex indignatione. *Beroald.*

Regulos quosdam barbam posuisse] Lugentibus ea accommodata sunt, quæ et inusitata. Eum, qui Lyciis leges posuit, aiunt mandasse civibus, ut in luctu veste uterentur muliebri. Quosdam ferunt in foveas certas sese per dies complures abdere, neque solis lumen videre sustinere, quo is quem lugent privatus sit. Quidam vero barbarorum etiam corpora sua naribus, auribus, aliisve partibus am-

putandis, fœdant: gratificari se aliquid defunctis putantes, cum in hoc genere a natura constitutam mediocritatem excedant. Plutarch. Romanos in luctu barbam capillumque summisisse, vides cap. 67. Cæs.

Capita rasisse] Quid attinet vetera referre? Mos adhuc tenet in Sabinis, ac toto Latio, ut in summo luctu mulieres sibi capillos adimant. *Sabell.*

Regum etiam regem] Parthorum rex apud priscos 'regum rex' vocitabatur: quod testatur Plutarchus, scribens, Pompeium Parthorum regem noluisse in epistola 'regem regum' appellare, quemadmodum a cæteris appellabatur. Idem in Lucullo inquit: 'Tigranes nunc sedet rex regum, qui tanta potentia viget. Nec mirandum, regem regum dici, cui reges compluscnli ministrant, instar satellitum et pedissequorum.' In Cyri sepulcro hoc epitaphium insculptum legebatur: CYRUS. EGO. REX. OLIM REGUM. CONDITUS. HIC. SUM. Julius Capitolinus Saporem Persarum regem appellat 'Regem regum.' Præterea, ut autor est Marcellinus, olim Sapor rex Persarum literas dedit ad Constantium Imperatorem, quarum hoc fuit principium: 'Rex regum Sapor, particeps siderum, frater Solis et Lunæ, Constantio fratri meo salutem plurimam dico.' *Beroald.*

Exercitatione venandi] Xenophon in primo Pædiæ ait, venationem videri Persis verissimam meditationem rerum bellicarum, qua etiam assuescunt frigora, et calores tolerare. *Id.* Tacitus initio Annal. II. de Vonone Parthorum rege: 'Accendebat dedignantes et ipse, diversus a majorum institutis, raro venatu, segni equorum cura.'

Convictu Megistanum] Sunt Græcis viri summi ac proceres cujusque regni, quibus permissum ut cum regibus epularentur. Quo vocabulo usus est etiam Tacit. et Annæus Seneca Epist. ad Lucilium XXI. Unde et D. Marci Evangelistæ locum capite sexto de Herode scribentis rectius intelligimus, δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσιν. *Torrent.*

CAP. 6. *Salva Roma, &c.*] Versus integer trochaicus, Fulv. Ursino agnoscente. Quod genus versuum quasi sub manum, etiam rudioribus, natum videtur, ut probabiliter colligitur tum ex hoc loco, tum ex iis quæ de militibus Gallico triumpho currum prosequentibus semel iterumque tradidit Suetonius in Cæsare.

Non edictis inhiberi luctus publicus potuit] Edictum tamen aliquod Tiberii, quo ad solemnia repetenda populum hortabatur, non frustra fuisse patet ex Tacito. Sequitur enim: 'Tum exuto justitio, reditum ad munia.' Eodem edicto monuit, 'quia ludorum Megalensium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.' Unde constat, diu ac pertinaciter pop. Rom. interitum Germanici luxisse. Obiit enim, ut vero simillimum est, ante mensem Decembrem. At Megalensium spectaculum incidit in Nonas Aprileis.

Per festos mensis Decembris dies] Id est, Saturnalia.

CAP. 7. *Agrippina, Drusilla, Livilla*] Agrippina Domitio, ac postea Claudio principi nupsit. Drusillam L. Cassio, Livillam (Juliam Tacitus vocat, ob proaviam, quæ modo Julia, modo Livia scriptoribus) M. Vinicio Tiberius conjunxit. Ann. VI.

Continuo triennio] In hanc sententiam ait Plin. in VII. 'Item alii, aliæque fœminas tantum generant aut mares, plerumque alternatim: sicut Gracchorum mater duodecies, et Agrippina Germanici novies.' Alternabat itaque Agrippina in partu, ut tres fœminas continenter pareret, mox totidem mares. Nam si intelligas alternasse, ut alternis annis fœminam, alternis masculum generaret, non conveniet Plinius cum Tranquil-

lo. *Beroald.*

CAP. 8. *Patre suo, et C. Fonteio Coss.*] A. U. DCCLXV. De quibus Coss. extat hæc inscriptio, GERMANICO. CÆSARE. C. FONTEIO. CAPITONE COSS. K. JAN. SEIÆ. FORTUNÆ. AVG. SACR. *Torrent.*

Vico Ambiatino] Cod. Salmas. *Ambitarvio.*

Supra Confluentes] Hinc hodie quoque urbi Confluentiæ nomen, qua Mosella in Rhenum influit sub ditione Treverensi. *Torrent.*

OB AGRIPPINÆ PUERPERIUM] Mos Romanus, quo receptum, ut, propagandæ memoriæ caussa, ara aut templum statueretur virtuti reique, quam cuperent laudatam. Tacitus Annal. I. 'aramque adoptionis et alia hujuscemodi prohibuit.' Ita apud eundem, cum Tiberius publico judicio ultus esset Germanici mortem, 'Cæcina Severus censuit aram Ultioni:' et lib. XV. post natam ex Poppæa prolem, 'supplicationes a Senatu decretæ, et templum Fecunditati.' *Lipsius.*

Apud hibernas legiones] Apertior locutio est, et in quibusdam exarata codicibus, si dicas, *apud hiberna legionum.* Beroald.

Ego in Actis Antii editum invenio] Suetonio manus nondum do. Primum ambigo, utrum natus eo anno Caius sit. Video enim dissensum in numero annorum quos dicitur vixisse. Et quid si paullo ante natus sit, cum pater in Germania esset? quid si paullo post? Deinde quæritur, quando natus Caligula sit, non quando satus. Nonne ipso patre Consule, ut Suetonius vult, nasci potuit in castris? Nec enim opus credo eam ad rem præsentia patris. Nam Germanicum constat ex Dione statim a clade Variana continenter in Germania mansisse, ad hunc usque consulatum. Suspicari autem probabiliter possum, uxorem, quæ tumida et vicina partui, relictam ab eo in Germania donec uterum posuisset. Sed in Actis reperio, ait, natum eum Antii. Quid si Acta de alio quopiam Caio, filio pariter Germanici, senserint? Non enim Caligulæ nomen discriminis caussa, opinor, apponi potuit Actis, quoniam Professio apud Acta nato statim puero fieri solita. Addit amplius, bimulum demum perductum in castra. At quid obstat, Agrippinam et infantem in Germaniam revertisse? Quod Antium prætulerit omnibus secessibus Caius: quin hoc argumento Tiberium Capreis genitum dicit, Tiburi aut Lanuvii Augustum? Huic meæ sententiæ præter consulares, Plinium et Tacitum, subscribunt pedanei Senatores Sex. Victor, et Athenæus lib. IV. cap. 7. *Lipsius.*

Urbe Herculi sacra] Unde Herculeum, et Herculis Tibur: sup. Aug. c. 72. Et fortassis ut Commodus, sic Caligula Hercules Romanus videri ac dici voluit. *Torrent.*

Puellas pueras] Varro de vita pop. R. 'Sic in privatis ædibus pueri liberi et pueræ ministrabant.' Idem: 'Properate, pueræ, quas sinit ætatula ludere, esse, amare, et Veneris tenere bigas.' Adi et Paulum J. C. L. CLXI. de Verb. signif. et, ad eum, Alciatum.

Ex servis medicum] Medicos fuisse in numero servorum apud priscos, idonei scriptores tradiderunt, et in primis Seneca, qui sic ait lib. III. de Beneficiis: 'Tenebatur inclusus Domitius: imperavit medico, eidemque servo suo, ut ei venenum daret.' *Beroald.* Non tamen omnes medicinam profitentes servi fuere: ut Casaubono notatum ad c. 4. Cæs.

Quæ sola Actorum restat et publici instrumenti auctoritas] Cod. Salmas. *quæ sola auctor restat.*

Omnibus semper locis atque secessibus prolatum] Strabo de Antio libro V. Νυνὶ μὲν οὖν αἰνεῖται τοῖς ἡγεμόσιν, εἰς σχολὴν καὶ ἄνεσιν τῶν πολιτικῶν. Reliqua vide ad Augustum.

CAP. 9. *Caligulæ nomen castrensi joco traxit*] Caligulæ, militis calceamenta, etsi tibiatim calcearentur, nunquam tamen pro braccis, aut femorum tegmine, apud veteres sunt acceptæ, ut viri quidam docti falso sibi persuaserunt. Recentiores non de calceamento tantum militari dixerunt, sed de omni calceorum genere. D. Hieronymus *σανδάλια caligas* vertit. Vetus interpres Juvenalis Græcorum crepidas 'Graias caligulas' vocat. Nimirum 'trechedepna' volebat esse apud Juvenalem, quæ Græcis *τροχάδες* appellantur. Auctor veteris Glossarii *τροχάδες* sunt *gallicula*. Idem *galliculas σανδάλια* reddit alio loco: sic plane gallicæ et caligæ confunderentur. Atqui constat gallicam de eo genere calceorum fuisse, quod infimas tantum plantarum calces tegeret, quales erant crepidæ et soleæ: at caligæ non tales. Quamvis non dubitem, multis auctorum locis caligas, et caligulas, pro gallicis et galliculis irrepsisse. Græci quoque, dum *κάλλικα* et *καλλίγαν* scribunt, dubium facere possunt, utrum caligam an gallicam exprimere voluerint. Idem *Καλλιγόλαν* solent plerumque scribere qui Latinis Caligula. Sed certum est, de caliga esse accipiendum. *Salmas.*

Ablegari eum] Omnes Mss. quos equidem viderim habent *obligari*, atque ita legendum est, ne bis idem dicat: sequitur enim 'demandari.' Proximam autem civitatem Treverorum urbem intellige, ex Tacito lib. I. Annal. *Torrent.* Adstipulatur Torrentii codicibus Salmasianus.

Liviæ Augustæ] Hoc cognomento decorabantur uxores, atque etiam sorores Imperatorum. Uxori sororique Trajani Senatus obtulit cognomen Augustum: quod illæ tamen deprecatæ sunt: quarum modestiam ita laudat Plinius in Panegyrico: 'Hoc magis dignæ sunt, quæ in animis nostris et sint, et habeantur Augustæ, quia non vocantur.' *Beroald.*

Liviæ Augustæ proaviæ contubernio] Liviam proaviam vocat, (ea enim Drusi mater erat,) Antoniam vero aviam, quæ Drusi uxor. Et notandum, etiam fœminarum contubernium dici. *Torrent.*

Vicesimo ætatis anno] Cum fere fieret XVII. ætatis anno, Caligulæ ob avi Tiberii cunctationem tardius contigit, atque adeo eodem tempore simul barbam deposuit. Qui dies etiam solennis habebatur. Juvenal. Sat. III. 'Ille metit barbam, crinem hic deponit amati, Plena domus libris vænalibus.' *Torrent.* De barba prima posita vide Ner. cap. 12. Cod. Salmas. *undevicesimo.*

Fratrum ejus] Neronis et Drusi, quorum tyrocinii diem celebravit Tiberius, dato plebi congiario. Tib. capite 54.

Insidiis tentatus] Tiberii capite 54.

Perinde oblitterato suorum casu ac si nihil cuiquam accidisset] Tacitus: 'Immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce.'

Incredibili dissimulatione transmittens] Potentiorum injuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, et oderunt. Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat: cum illum quidam interrogaret, 'Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Injurias, inquit, accipiendo, et gratias agendo.' Seneca. Narrat deinceps (I. de Ira, cap. 33.) quomodo ab hoc ipso C. Cæsare Pastor eq. Rom. ad cœnam invitatus, tristitiam ex supplicio filii conceptam dissimulaverit: de quo hic c. 27.

Et ganeas atque adulteria capillamento celatus, et veste longa noctibus obiret] Adulteria pro fœminis adulteris, ita

dictum, ut conjugia pro conjugibus, et alia id genus. *Casaub.* Vestem longam gessisse Caligulam, quispiam censeat, ut stolam mulier solet ad pedes demissam, ne agnosceretur. Et capillamentum sumpsisse virili longius, simileque muliebri, aut Maurorum et Hispanorum promissis crinibus. Nam hi populi capillati erant. Petronius tamen ostendit, esse addititiam comam in viris, ut corymbion in fœminis : nam sic de raso scribit: 'Evocatumque me non minus decoro exornavit capillamento.' *Turneb.* Suetonius in Othone 'galericulum' vocat.

Ut aliquoties prædicaret exitio suo omniumque Caium vivere] Dio cati senis vaticinium ita narrat: *ἠγνόει μὲν γὰρ οὐδὲν οὐδὲ τῶν κατὰ τὸν Γάϊον, ἀλλὰ καὶ εἶπέ ποτε αὐτῷ διαφερομένῳ πρὸς τὸν Τιβέριον, ὅτι σύ τε τοῦτον ἀποκτενεῖς, καί σε ἄλλοι.* Propterea Philo narrat, sæpius deliberasse Tiberium de tollendo Caio. *Casaub.* C. Cæsari, forte orto sermone, L. Syllam irridenti, omnia Syllæ vitia, et nullam ejusdem virtutum habiturum prædixit: simul crebris cum lacrymis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu : Occides hunc tu, inquit, et te alius. Tacitus.

Natricem] Quam eandem cum boa faciunt Glossæ : *Natrix, boa, ἔχιος εἶδος.* Est ex Græco *δύης*, quod idem est ac *δύτης*. Æoles Bœotii dicebant *βύης*, inde *boa*, ut *φύπης*, *popa*. Plinius boam dictam autumat, quod alatur bubuli lactis succo. Falsa *ἐτυμότης*, nec enim hoc proprium boæ, sed omnium serpentium esse, sciunt nostræ rusticæ. Lactis omnes avidæ sunt, et colubri plerumque in pastu pedibus vaccarum circumvoluti posterioribus lac ex uberibus usque ad sanguinem sugunt. *Salmas.*

Phaëtontem orbi terrarum] Duas Agrippinas, matrem et sororem Caii, 'faces generis humani' vocat Plinius.

Cap. 12. *Prius quam inaugurаretur*] Hoc genere loquendi etiam Cicero et Varro utuntur. In collegium augurum cooptari quoque dicebantur. Ita Cicero non uno loco. Erat enim Romæ augurum collegium, qui augures publici vocabantur. Cicero II. de Leg. 'Augures publici interpretes Jovis Opt. Max.' Fertur et vetus inscriptio Neapoli hodieque exstare in hæc verba: C. MÆTIO. MEMNIO FURIO. BALBURIO. CÆCILIANO. PLACIDO. C. V. PONTIFICI. MAIORI. AUGURI. PUBLICO. POPULI. ROM. QUIRITIUM. Qui vero inaugurabatur, jurejurando adigebatur, se nihil ex mysteriis enuntiaturum, autore Plutarcho. *Brisson.*

Ad Pontificatum traductus est] Pontificum enim sacerdotium multo honoratius erat, quam augurum. De præstantia eorum ac dignitate multa in vita Numæ tradidit Halicarnass. lib. II. Cicero in exordio orationis pro domo sua ad pontifices: 'Cum multa divinitus, Pontifices, a majoribus nostris inventa atque instituta sunt, tum nihil præclarius, quam quod vos ejusdem et religionibus Deorum immortalium, et summæ Reip. præesse voluerunt : ut amplissimi et clarissimi cives Remp. bene gerendo, religiones sapienter interpretando, Remp. conservarent.'

Reliquis subsidiis] Solo nempe Caio, cum Tiberio, Drusi filio, adhuc puero, ex omnibus masculis domus imperatoriæ superstite. Quod vero Augurem in locum fratris sui Drusi designatum dicit, de Drusi Auguratu nihil equidem in antiquis monumentis inveni. At vero ipse Caius Cæsar, Germanici Cæsaris F. Divi Augusti pronepos, et Flamen Augustalis, et Quæstor in veteri marmore scribitur. *Torrent.*

Chirographo] Cod. Salmas. *cyrographo: κῦρος* idem Græcis, quod pignus, firmamentum, probatio Latinis. Non igitur absurda ea scriptura.

Cap. 13. *A Miseno*] Ita loquitur Suetonius c. 51. 'repente a Messana noctu profugit.' Non sine exemplo melioris ævi scriptorum.

Inter altaria et victimas ardentesque tædas] Ita moris fuit prodire obviam viris principibus. Originem rei docet M. Tullius: nam primitus Deis hic honos exhibitus, cum transferrentur eorum imagines: vide lib. IV. in Verrem: deinde ad homines idem est translatum: estque hoc adulationis genus antiquissimum. Exempla suppeditant Q. Curtius lib. v. de Alexandri ingressu in Babylonem loquens, Plutarchus in Dione, Justinus l. XXIV. Sueton. lib. super. c. 98. Mitto locum in Galba, c. 18. Meminit et Appianus Ἐμφυλίων libro quinto, narrans Octavii et Antonii in Urbem adventum post factam inter se pacem, *παροδεύουσιν αὐτοῖς οἷα σωτῆρσιν ἐγίγνοντο θυσίαι.* Sic interpretor quod scribit Philostratus libro quinto, de Vespasiano Ægyptiacos nomos peragrante. Addit Suetonius, *tædasque ardentes:* quod erat aliquanto civilius et usitatius. Servius ad librum v. Æneidos, 'In honorem regum cum facibus procedebatur a populo.' Videatur etiam Plutarchus in Pompeio, et Herodianus lib. quarto describens ingressum Caracallæ in Alexandriam. Imperatoribus autem Christianis idem genus honoris postea esse exhibitum, passim illorum historiæ testantur. nam sive ipsos, sive eorum laurata, sive cadavera defunctorum suffitibus excipiebant. Atque idem honos postea etiam episcopis est exhibitus: idque jam inde a temporibus primis florentis Ecclesiæ. Simile est quod de cereis accensis in Histor. Ecclesiast. observamus, quos initio moris fuit rebus sacris præire. Mox ad ipsorum episcoporum honorem ii sunt adhibiti. Testes Theodoritus, Sozomenus, Gregorius, Cyrillus. Denique apud Cedrenum, et id genus scriptores, passim leges *θυμιάμασι καὶ κηροῖς προπέμπειν*: et, *μετὰ κηροῦ καὶ λαμπάδων καὶ ἀρωμάτων. Casaub.*

Super fausta nomina] 'Fausta nomina' accipio qualia sunt, Pater, Princeps, Magnus, Pius, Felix, et similia. Horatius lib. I. Od. 2. 'Hic ames dici Pater, atque Princeps.' Seneca l. I. de Clementia, 'Magnos, et Felices, et Augustos dicimus.' *Torrent.*

Sidus et pullum, et puppum] Sidus (ni fallor) appellabant ob faustitatem, aut etiam oris venustatem. Hor. lib. III. Od. 9. 'Quamvis sidere pulcrior Ille est.' Et lib. I. Sat. 7. 'Solem Asiæ Brutum appellat, stellasque salubreis Appellat comites.' De pullo, et puppo, Catull. Epigr. 'Deprendi modo pupulum.' Martial. l. x. 'Pupam se dicit Gellia, cum sit anus.' Plautus Cas. 'meus pullus, meus passer.' Sic 'pullus Jovis,' 'pullus Martis.' 'Puerum (inquit Festus) quem quis amabat, pullum ejus vocabant.' *Idem.*

Alumnum appellantium] Nutrices blandientes, quos educaverunt, alumnos appellant. Unde illud: 'Charo comes ibat alumno.' Seneca in Medea: 'Alumna, celerem quo rapis tectis gradum?' Idem in Octavia: 'Cede fatis, atque fortunæ tuæ, Alumna, quæso.' Sed Jovem Alumnum cognominaverunt ab eo, quod omnia aleret, non autem quod aleretur. *Beroald.* Si quæ alia, huc faciunt illa Palladiæ apud Salvianum, Episcopum Massiliensem, suavissimum scriptorem, in Epist. 'Advolvo vestris, o Parentes carissimi, pedibus, illa ego vestra Palladia, vestra gracula, vestra dominula, cum qua his tot vocabulis quondam indulgentissima pietate lusistis, quæ vobis per varia nomina nunc fuit mater, nunc avicula, nunc domina, cum esset unum scilicet vocabulum generis, aliud infantiæ, tertium dignitatis.' Similes blanditiæ apud Plautum quoque leguntur. *Boxhorn.*

Cap. 14. *Nepotem suum coheredem*

ei dederat] An bonorum tantum Tiberii coheredes sunt relicti, an etiam imperii? Non temere quærimus: videntur enim inter se non consentire veteres scriptores. Dio quidem initio libri LVIII. nepoti traditum imperium scribit: τῷ Τιβερίῳ τῷ ἐγγόνῳ τὴν αὐταρχίαν κατέλιπε. Contrarium affirmat Josephus, apud quem Caio Remp. committit Tiberius moriens, et his verbis utitur: Ὦ παῖ, καίπερ μοι συγγενεστέρου Τιβερίου ἢ κατὰ σὲ ὄντος, σοὶ φέρων ἐγχειρίζω τὴν Ῥωμαίαν ἡγεμονίαν. Utrique communicatum tradit Philo, τὸν γὰρ ἀνεψιὸν καὶ κοινωνὸν ἀπολειφθέντα τῆς ἀρχῆς κτείνει. Et scribit idem, si paullulum advixisset Tiberius, mutaturum fuisse, ac, sublato Caio, solum heredem imperii relicturum suum nepotem. Philonem arbitror vera dicere, qui cum iis temporibus vixerit, et Romæ etiam Caii temporibus sit versatus, ignorare quod factum erat non potuit. *Casaub.*

Qui depugnaturos se armis pro salute ægri, quique capita sua titulo proposito voverent] Opinio veterum fuit, mortem morte posse redimi: ex qua persuasione multa introducta. Mitto fabulas Poëtarum, et Deciorum devotiones, aliaque ex antiqua historia, vel recente barbararum gentium: cujusmodi est mos ille in Canariis observatus, devovendi sese, ac statim mortem obeundi pro salute novi Principis, ut narrat Aloysius Cadamustus capite 8. Ex eo fonte istud est, quod ægrotos periculo posse eripi putarent, si vitam suam illius loco projecissent. Vide Juvenalem Sat. XII. de heredipeta, qui orbo adulatur ægrotanti. Inde est etiam quod narrat Suetonius in Nerone c. 36. nec ob aliam caussam institutum, ut pro salute Principis committerentur gladiatores: quod in Claudio diserte notat Dio, aliique confirmant. Extat et inscriptio vetus quæ continet titulum, quo proposito duæ legiones capita devoverunt pro salute Trajani bello Dacico periclitantis. Bellonarii quoque pro salute Imperatoris sanguinem se fundere dicebant, ut est apud Tertullianum in Apologet. c. 25. Postremo inde est illud loquendi genus frequens in adulationibus principum, devotus numini majestatique tuæ, quod explicat Dio, σοὶ καθωσιώμεθα. eum vide lib. LIII. De P. Afranio ac Potito, qui pro salute Caii capita sua devoverunt, idem libro LVIII. *Idem.*

Titulo proposito] Publice nempe, ut nemo ejus voti reos esse ignoraret. Id enim 'proponere' significat. Sup. Tiber. c. 48. et mox c. 16. 'Rationes Imperii, ab Augusto proponi solitas, sed a Tiberio intermissas, publicavit.' Dio addidisse voto jusjurandum scribit, coactosque postea a Caio præstare promissum, ne perjurio sese illigarent. *Torrent.* De duobus vide quæ Suetonius capite 27. Porro ejuscemodi vota quod attinet, etiam non prætereundus est locus Cæsaris de Gallis. Sic ille lib. VI. 'Qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in præliis periculisque versantur, aut pro victima homines immolant, aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacrificia Druidibus utuntur, quod pro vita hominis nisi vita hominis reddatur, non posse Deorum immortalium numen placari arbitrantur: publiceque ejusdem generis instituta habent sacrificia.'

Arthabanus] Tiberii capite sexagesimo sexto. Dio extremo lib. quinquagesimi octavi.

Aquilas et signa Romana] In legione Romana signa tot, quot cohortes, id est, decem. In medio cujusque titulus COH. VI. aut quintæ, &c. pro numero. Imagines illas clypeosque, qui in nummis ubique apparent, auctor mihi, qui adserit esse ab Augusto, Isidorus lib. XVII. cap. de signis: 'Pilam in signa constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subjectas, ut magis fi-

gutam orbis ostenderet.' Pilam appellat rotundas illas imagines, quas innexas a summo ad medium videbis in signis. *Lipsius.*

Cæsarumque imagines adoravit] Tacitus Annal. xv. 'signis et simulacris in modum templi.' Ea simulacra, nego aliud fuisse, quam Cæsarum ex auro argentove imagines, ut quisque imperabat. Et ita capiendus hic Suetonius. Idem Tacitus lib. i. Hist. 'Vexillarius comitantis cohortis dereptam Galbæ imaginem solo adflixit.' Similia exstant lib. iii. Ob has imagines illatas orta Judæorum seditio, de qua Josephus, Zonarasque, et Suidas: Σημαῖαι, σίγνα, προτομαί. Πιλάτος εἰς τὴν Ἰουδαίαν τὰς Τιβερίου εἰκόνας, αἳ σημαῖαι καλοῦνται, εἰσήνεγκεν· οἱ δὲ ἐξεπλάγησαν, ὡς πεπατημένων αὐτοῖς τῶν νομίμων. *Idem.*

Cap. 15. *Pontius*] Forte rescribendum, *Pontiam:* ut supra Tib. 54. 'Neronem in insula Pontia fame necavit.' Strabo quoque non nisi unius insulæ Pontiæ meminit, et quidem bis, semel lib. ii. iterum lib. v.

Ad transferendos matris fratrisque cineres festinavit] Frater hic est Nero, de quo capite 7. Extat hodieque urna, in qua hujus cineres Romæ olim servabantur et colebantur, cum hac inscriptione: OSSA. NERONIS. CAESARIS. GERMANICI. CAESARIS. F. DIVI AVG. PRON. FLAMIN. AVGVSTALIS QUAESTORIS. *Casaub.*

Nec minore scena] Scenam pro specie et apparatu, ac prætextu, vel obtentu dixere ejus seculi auctores. Tacit. lib. xiv. ubi de morte Agrippinæ, 'scenam ultro criminis parat.' Nisi *schema* et hic, et apud Tacitum legimus, ut Tib. c. 43. *Torrent.* Similem scenam lege apud Plutarchum in Demetrio, cum ejus reliquias filius excipit, et per aliquot Græciæ insulas atque urbes traducit.

Medio ac frequenti die] Principis moderatio fuit, quod cives inquietare noluit indicto funebri officio: honori tamen matris fratrisque in eo consuluit, quod horam diei elegit frequentem. Id tempus Græci vocant πλήθουσαν ἀγοράν· Quod Paulus, libro iv. Sententiarum, finit a secunda ad decimam horam. Dio quoque Chrysostomus, in secunda de gloria, πλήθουσαν ἀγορὰν circa decimam constituit, et manifesto separat a meridie. Verum nihil obstat, etsi pars ea diei frequentissima, quin et medius dies possit dici frequens. *Casaub.*

Duobus ferculis Mausoleo intulit] Sic appellat pompatius, ut dicam cum Tertulliano, instrumentum in quo cineres erant cum inferrentur in Mausoleum, ob similitudinem aliquam ferculorum triumphalium: utraque enim sic erant composita, ut elata gestari omnibusque ostendi possent. *Idem.* Pro *ferculis* Cod. Salmas. *fericulis.*

Mausoleo] Aug. c. 100.

Carpentumque quo in pompa traduceretur] Lib. i. c. 76.

Septembrem Germanicum] Martial. 'Germanicarum magna lux Calendarum.' Sed urbanissimus Poëta ad sua tempora respexit. Domitianus enim, Germanici cognomine assumpto, Septembrem mensem, et Octobrem Germanicum, et Domitianum ex appellationibus suis nominavit. *Sabell.*

Patruum Claudium Equitem R.] Equitem tantum vocat, quia nullos ad id tempus honores adhuc gesserat, Claud. c. 5. et c. 7. *Torrent.* Ut Senatores non nisi ex iis fere, qui magistratus gessissent, legebantur, sic contra Equites magistratus non capiebant: ubi vero cepissent, Equites esse, aut vocari desinebant. Id quod, ut multa alia, egregie Cic. in Cluentiana ostendit. *Sigon.*

Fratrem Tiberium] Fratrem vocat etiam inf. c. 23. Vir doctus vult eos a Tiberio pariter adoptatos fuisse, cum etiam coheredes eidem extiterint. Verum adoptione nihil opus

erat, cum parentum suorum Germanici et Drusi morte jus filiorum adepti fuerint. Et alioqui de adoptione nulla apud auctores mentio. *Torrent.*

Principem juventutis] Ut Caius et Lucius Cæsares appellati fuere. Qua de re nummi veteres cum hac inscriptione, C. L. CAESARES. AVG. F. COS. DESIG. PRINC. JVVENT. Quæ appellatio ad omnes postea Cæsarum filios defluxit. *Idem.*

Ut omnibus sacramentis adjiceretur] Non dissimilis honos est, quo matrem Helenam defunctam adfecit Constantinus Magnus. Eusebius in ejus vita lib. III. In Novell. Justin. extat jurisjurandi formula, ab iis exigendi, qui magistratum aliquem adirent. Ibi adstringit se, qui jurat, ad fidem servandam et omne servitium præstandum, non solum Imperatori, sed etiam Augustæ uxori: *Ὄμνυμι ἐγὼ τὸν Θεὸν, ὡς καθαρὸν συνειδὸς καὶ γνησίαν δουλείαν φυλάξω τοῖς θειοτάτοις καὶ εὐσεβεστάτοις ἡμῶν δεσπόταις, Ἰουστινιανῷ καὶ Θεοδώρᾳ τῇ ὁμοζύγῳ τοῦ κράτους αὐτοῦ. Casaub.*

Sacramentis] Dio Senatus ac Magistratuum jusjurandum intelligit, quod ineunte scilicet anno de more pro Imperio Cæsarum præstabatur. Ego vero etiam de militari sacramento Suetonium loqui arbitror, ut Cæs. capite 42. Ner. c. 44. et sæpe alibi. Sic enim fere J. C. ac vetustissimi quique auctores, sacramenti vocabulo utuntur. *Torrent.*

Adjiceretur] Libri veteres, *ut omnibus sacramentis adficerentur.* Ita loquitur etiam lib. II. § quod observavi Cod. de jur. prop. cal. *Cujacius.*

HABEO] Codex Salmas. HABEO. et mox, QUAM CAIUM ET AB EO SORORES EIUS.

QUOD BONUM FELIXQUE] August. c. 58.

Convectos in forum] Sic legimus optimos principes tabulas veterum fisci debitorum, non in palatio, sed in foro concremasse. Ausonius: 'Tu argumenta omnia flagitandi publicitus ardere jussisti. Videre in suis quæque foris omnes civitates conflagrationem salubris incendii.' Spartianus in Hadriano: 'Ex reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro Trajani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis.' Cedrenus in Anastasio: *Πυρὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐναντίον πάντων κατέκαυσε τὰ τῆς τοιᾶσδε συντελείας κατάγραφα. Casaub.*

CAP. 16. *Monstruosarum*] Cod. Salmas. *monstrosarum.*

Ne profundo mergeret] Reperio hoc genus supplicii in ejusmodi personis solitum usurpari, ut de Cleomene tyranno et Periandro narrat Athenæus lib. X. *Casaub.* Simile quid de Germanis, in libello de moribus eorum, Tacitus: 'Distinctio pœnarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos, et imbelles, et corpore infames, cœno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tanquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi.'

Titi Labieni] Non tulit Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se majorum suorum ferri jussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis, qui nomini suo subjectus erat, corpori negaretur: non finivit tantum se ipse, sed etiam sepelivit. Seneca.

Cordi Cremutii, Cassii Severi] De Cremutio Cordo Tiber. c. 61. et de Cassio Severo Vitellii c. 2. et nonnihil Aug. c. 56. Plura apud Tacitum.

Nominibus in recitatione præteritis] Severe, at moderate tamen, egisse eum dicit; severo, quod iis qui probrosi erant palam equos per ignominiam ademerit, moderate vero, quod in leviore culpa nomina eorum qui sic peccassent in recensendo omiserit. Quo facto equis quidem privabantur, sed sine nota publica infa-

miæ. Vide Augusti censuram c. 39. *Torrent.*

Quintam decuriam] Tribus, quæ ante fuerant, quartam Augustus adjecit, c. 33. Caius quintam. At vero sextam adjici petentibus Galba denegavit, c. 14.

Suffragia populo reddere] Populus dominus esse solebat trium rerum, magistratuum scilicet creandorum, legum sanciendarum, bellorum inferendorum: autor Dionysius in sexto: sed Republica a Cæsaribus oppressa, potestas omnis adempta populo est, et in principem translata. *Beroald.* Quæ populi, quæ Senatus in libera Rep. partes fuerint, omnium præclarissime docet Polybius lib. VI. Cæterum comitia Cæsar Dictator cum populo partitus fuerat, c. 41. Augustus verbis magis, quam re ipsa restituit, c. 40. Tiberius vero omnino sustulit. Illam varietatem comitiorum habendorum explicat Lipsius ad c. 41. Cæs.

Auctionum] Jus auctionis earum rerum fuit, quæ publice per præconem sub hasta, præsente et addicente magistratu, venderentur: in auctionibus enim ei qui plurimum auget res addicitur; et quoniam ex auctione illa dominum sibi justum in eam rem comparant, hinc etiam auctoritas jus in auctione quæsitum dicitur, et auctor is appellatur, a quo quis auctoritatem, id est, jus dominii in quampiam rem accepit. Cicero VII. in Verrem: 'Tum illi intellexerunt, se id, quod a malo auctore emissent, diutius obtinere non posse,' id est, ab eo, qui vendendi nullam potestatem habebat. *Sigon.*

Adjecit et fructum] Codex Salmasii, *adfecit.* Antea quoque c. 15. *ut omnibus sacramentis adjiceretur*, idem codex habebat *adficerentur.*

Vectigaliorum, et redituum] Vectigalia sunt publici reditus: reditus vero sunt privata vectigalia: et ita utrumque distinxit disparavitque Tranquillus perinde ac diversa: quamvis et interdum vectigalia pro reditibus privatis accipiantur. Horatius: 'Ego vectigalia magna, Divitiasque habeo tribus amplas regibus.' Cicero: 'Ex meo tenui vectigali aliquid etiam redundat.' *Beroald.*

Antiocho] Hic igitur unus ex Regibus illis confiscatis, de quibus Tib. c. 49.

Comageno] Comagena perparva regio est, et urbem habet natura munitam Samosata, regni caput: nunc provincia facta est. Circumjacet regio, ut parva, ita admodum felix. Hoc in loco nunc est Euphratis pons, apud quem sita est Seleucia Mesopotamiæ castellum, Comagenæ a Pompeio adjectum. Strabo. Tiberii Strabonisque tempore, in formam provinciæ redacta: nunc post excessum Tiberii Caius Antiocho regnum restituit.

Octaginta] Duo millia coronatorum.

Decretus est ei clypeus aureus] Id est, clypeata imago. Macrobius libro primo Saturn. cap. 3. de jocis Ciceronis: 'Cum in ea provincia, quam Q. Cicero frater rexerat, vidisset clypeatam imaginem ejus, ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam, (erat autem Quintus ipse staturæ parvæ,) ait: frater meus dimidius major est quam totus.' Vocarunt has imagines et scuta. In Panegyrico Constantino Augusto Constantii F. dicto: 'Merito igitur tibi, Constantine Imperator, et Senatus signum Dei, et paullo ante Italia scutum et coronam, cuncta aurea, dedicarunt.' Ubi sic junguntur scuta et coronæ, ut apud Philonem Legatione ad Caium. *Casaub.*

Collegia sacerdotum] Sacerdotia curationes vocamus eorum, qui res sacras et divinas tractarent. Sacerdotes vero aut singulis Diis operatos esse invenimus, quales fuere Luperci, Potitii, Sodales Titii, Salii, Flamines,

Vestales; aut singulas eorum res curasse, ut Fratres Arvales, Curiones, Augures, Aruspices; aut promiscue omnium Deorum, et omnium cærimoniarum colendarum rationem tenuisse, qui soli Pontifices fuere. *Sigon.*

Carmine modulato] Aug. cap. 57. 'sed et modulatis carminibus,' &c.

Palilia] Simile huic est, quod August. legimus cap. 7. quosdam censuisse eum Romulum appellari debere, quasi et ipsum conditorem Urbis.

Palilia vocaretur, velut argumentum rursus conditæ urbis] Pales Dea est pabuli: quam alii Vestam, alii matrem Deum vocant. Hanc Virgilius genere fœminino appellat. Alii, inter quos Varro, masculino genere, ut hic Pales. Huic sacra solvuntur XI. Kal. Mai. die, quæ Palilia vocatur. Servius. His adde Propert. lib. IV. 'Urbi festus erat, dixere Palilia patres: Hic primus cœpit mœnibus esse dies.' Et Ovidium IV. Fast. 'Apta dies legitur, qua mœnia signat aratro: Sacra Pales aderat, inde movetur opus.' Scaliger ad Eusebium Num. MDIV. discrimen docet inter Paliiia Catoniana et Varroniana: et multo fusius de Emend. temp. lib. V.

CAP. 17. *Forensia*] Vestimenta, quibus in foro utimur, forensia veteres appellaverunt: sicut cœnatoria, quibus in cœna utebantur. *Beroald.* Aug. capite 73.

Pueris ac fœminis] Vestimenta sic distinguunt JCti, ut aut virilia sint, aut muliebria, aut puerilia, aut communia, aut familiaria, l. XXIII. de auro, argent. et vest. leg. Et fasciæ quidem, quas pedules aut crurales vocat Ulpianus, etiam virorum in usu sunt, pectorales vero fœminarum tantum, maxime virginum propriæ. Nonius in 'Strophium.' Martial. lib. XIV. Epigr. 134. *Torrent.*

Fascias] Videntur intelligi institæ purpuræ vel conchylii, quæ assui vestibus e panno solebant. Propterea fœminis dantur et pueris, quos scimus fuisse prætextatos. Habuerunt fœminæ et pectorales fascias, sed quæ, ut puto, ab his erant diversæ. *Casaub.*

Purpuræ ac conchylii] Plinius quoque lib. IX. cap. 37. purpuram a conchyliis apertissime separat. Et de purpura quidem haud mirandum dicit, tantopere ab omnibus expeti, cujus tam insignis et eximius color. De conchyliis miratur, quod pretiosa et illa essent, cum tam male olerent, nec gratum colorem haberent. qua igitur in re differebant conchylia a purpuris? solo tingendi temperamento. De Tyrii et amethystini temperamento habes capite 38. lib. IX. apud eundem. Capite sequenti quomodo conchylia tingerentur ostendit. Pelagio et buccino purpura et amethystinum tingebantur: at conchylium solo pelagio, hoc est, solo purpuræ conchylio. Nam conchylium est concha purpuræ. Præterea lotium tingendis conchyliis admiscebatur, purpuræ non item: hinc grave virus et malum odorem in conchyliis notabat Plinius. Postremo color in purpura abundantissimus et saturatus, in conchylio dilutus et pallidus, et ad cœruleum magis accedens, quam ad purpureum. *Salmas.*

CAP. 18. *In Amphitheatro Tauri*] Aug. capite 29.

Catervas Afrorum Campanorumque] Afri et Campani pugiles post Græcos maxime laudabantur. Aug. capite 98. Catervas autem vocat vel catervatim assumptos, vel ad differentiam eorum qui ordinarii et legitimi appellabantur. *Torrent.* August. c. 45.

Sparsit] Papinius in primo Sylvarum, 'Dives sparsio quos agit tumultus.' Fiebat et sparsio liquoris odorati in spectaculis: de qua ait Seneca in II. Quæstionum: 'Numquid dubitas, quin sparsio illa, quæ ex fundamentis mediæ arenæ excres-

cens, in summam altitudinem amphitheatri pervenit, cum intensione aquæ fiat ?' Idem quoque, in sexto Controversiarum, Musam Rhetorem irridet, qui pro sparsionibus odoratoriis 'imbres' dixerat, putide et affectate nimis. *Beroald.*

Panaria] Martialis : 'Cum panarioliis tribus redisti.' Et infra dicet Tranquillus, panaria Senatoribus Equitibusque cum obsonio distributa fuisse a Domitiano. *Beroald.* Papinianus lib. Sylvarum I. 'Hi panaria candidasque mappas Subvectant, epulasque lautiores.' Quibus verbis datur intelligi, panaria cum obsoniis dari solita. Sunt enim panaria, vasa ad ferendas dapes ex viminibus facta. Sabini hodie quoque minores cistas panaria et panariola appellant. *Sabell.*

Interjecta modo Africanarum venatione] Sic pantheras vocabant, quod creberrimæ in Africa erant, quemadmodum et varias, ob maculas nempe, quibus erant conspicuæ. *Torrent.* Romani, teste Plinio, varias et pardos in eo genere appellabant mares : fœminas vero pantheras. Glossæ : *varia, πάρδαλις, ποικίλη.* Legitur apud eundem Plinium : 'Primum Scaurum Ædilitate sua varias centum quinquaginta universas misisse, Pompeium quadringentas decem, Divum Augustum quadringentas viginti.' Hoc magnum, tot varias, id est, tot pardos, et mares omnes misisse, ideo notatum : magis enim magnificum, quam si totidem fœminæ, id est, pantheræ, una missione essent editæ : et alias missio hujusmodi animalium silvèstrium per sexus discreta fiebat. Hinc in Vitis Imperatorum sæpe legere est, centum leones una missione editos, et centum leænas. *Salmas.*

Minio et chrysocolla constrato circo] Id Plinius lib. XXXIII. cap. 5. Neronis principatu visum scribit, cum ipse concolori panno aurigaturus esset. Juvenalis Sat. II. 'sed fragor aurem Percutit, eventum viridis quo colligo panni.' *Minio*] Apud Romanos olim Verrius tradit, sacræ etiam religionis fuisse, quod Jovis facies diebus festis eo illini consuesset : nec non et triumphantium corpora, Camillum affirmans ita triumphasse. *Sabell.*

Chrysocolla] Chrysocollam et smaragdum ejusdem coloris esse tradit Theophrastus. Chrysocollam Dioscorides probat, τὴν κατακόρως πρασίζουσαν, id est, *saturе prasinam.* Plinius summam commendationis esse chrysocolla dicit, 'ut colorem herbæ segetis læte virentis quam simillime reddat.' Hunc colorem 'prasinum' Latini proprie vocarunt, ex Græco, unde prasini factio, et smaragdus quoque, 'prasina gemma.' Ita passim vocatur apud Anastasium. *Salmas.*

E Gelotiana apparatum Circi prospicientem] Gelotiana domus erat, ut ex inscriptione vetere liquido constat, in qua scriptum est : SYMPHORO TESSERARIO. SER. CAESARIS. DE. DOMO GELOTIANA. *Turneb.*

Ex proximis menianis] Meniana ædificia ex tabulis compacta in podiorum speciem : imo eadem, quæ et sublimiora podia : etenim quæ Veneti podiola dicunt, Romani meniana vulgo appellant. Meretrices meniano proximæ quæstum faciebant. Martialis : 'Raraque sub Menii fornice rima patet.' Et alibi submenianæ quæstuariæ puellæ ab eodem dicuntur. *Sabell.* Jabolenus J. C. de verb. sign. 'Inter projectum et immissum hoc interesse Labeo ait, quod projectum esset, id quod ita proveheretur, ut nusquam conquiesceret, qualia mœniana et subgrundia essent.' Mœniana Græci ὀρθὰς vocant. Nomen, ut volunt, sumsere a Mœnio quodam Romano, qui cum patrimonium abligurivisset, domum vendidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitque sibi

unam columnam, ex qua projecit tigna, quo amplius podium efficeret, unde gladiatorios ludos conspiceret. Hincque exterius porrecta ædificia appellari cœpere Mœniana. *Alciatus.*

Contractis undique onerariis navibus] Septem aut octo certe dierum cibaria supererant: dum ille pontes navibus jungit, et viribus imperii ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque alimentorum egestas. Exitio pæne ac fame constitit, et, quæ famem sequitur, rerum omnium ruina, furiosi, et externi, et infeliciter superbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? Ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali regebant. Seneca.

Securi et cetra] Cetra, peltæ (ut alicubi de bello Punico tradit Livius) non dissimilis, recte securi adjungitur, quæ nota Amazonum arma sunt. Q. Curtius initio lib. III. 'Armati bipennibus, levibusque scutis, cetræ maxime speciem reddentibus.' *Torrent.* Cetra scutum loreum, quo utuntur Afri et Hispani. Servius.

Famosorum equorum] Qui cursura erant clarissimi: qualis apud Martialem Irpinus: apud Juvenalem Corita: apud Silium Lampus. Inter generosos equos numerantur equæ Miltiadis, Cimonis, Podarge Achillis, Arion Adrasti, Cyllarus Castorum. *Beroald.*

CAP. 20. *Syracusis astycos ludos*] Instar eorum, qui ἐν ἄστει Athenis, qui erant ludi scenici. Recte autem ἀστυκοὶ per Υ. Omnino ἀστυκοὶ ἀγῶνες sunt Græci instituti, ut ne mireris, quare ἀστυκοὶ ἀγῶνες in urbe Græca Syracusis a Caligula instituti. Philostratus: Ἦν μὲν ὁ παρὰ τοῖς Νεαπολίταις ἀγών· ἡ δὲ πόλις ἐν Ἰταλίᾳ ᾤκισται γένος Ἕλληνες καὶ ἀστυκοὶ, ὅθεν καὶ τὰς σπουδὰς τῶν λόγων Ἑλληνικοί εἰσι. Ergo ἀστυκοὶ ἑλληνικοὶ, et ludi astyci, ἑλληνίζοντες, qualia omnino τὰ ἐν ἄστει Διονύσια. Nam τὸ ἄστυ sunt veræ Athenæ. *Joseph. Scalig.*

Lugduni miscellos] Miscellos ludos vocari existimo, qui ad nullum certum genus ludorum scenicorum, sive argumentum, sive scenæ instrumenta et apparatum spectes, referri possint. *Torrent.* Misceli ludi vocantur Suetonio, qui Juvenali Miscelanea: 'Sic veniunt ad miscelanea ludi.' Sic, inquit, fiunt ex Senatoribus mimi sive ludi. Unde transcursaria vocat ludos, ad quos ex Senatu transibant: id est, quando ex Senatoribus fiebant scurræ, sive ludi, aut histriones. Tria enim hæc idem sunt. *Jos. Scaliger.*

Scripta sua spongia linguave delere jussos] In libro secundo Anthologiæ εἰς Ποιητάς· Τοῦ σοῦ γὰρ πάσχω νεκροῦ χάριν, οἷα πάθοιεν Οἱ καταδείξαντες βιβλία καὶ καλάμους. Omnino legendum οἱ καταλείξαντες, qui delingunt scripta sua et calamos. Nihil sinistrius Poëtæ aut Rhetori imprecatur, quam ut illi accidat, quod victis fit, in Miscelaneis Lugdunensibus ad aram Cæsaris. Neque in alium sensum accipiendum illud distichon ex eodem libro, εἰς ἀσελγεῖς· Οὐχ' ὅτι τὸν κάλαμον λείχεις, διὰ τουτό σε μισῶ, Ἀλλ' ὅτι τοῦτο ποιεῖς καὶ δίχα τοῦ καλάμου. *Jos. Scaliger.* Notum illud Augusti, 'Ajacem in Spongiam incubuisse.'

Flumine proximo] Rhodano. Lugdunum, ut inquit Strabo in IV. Geographiæ, conditum est in colle, ubi Arar Rhodanusque commiscentur. Ibi templum ab universis Gallis communi impensa in honorem Augusti Cæsaris extructum fuit. Aderat et ara dignitatis eximiæ, cum titulo gentium sexaginta, quæ singulæ singulas statuas ibidem erexerant. *Beroald.*

CAP. 21. *Sub Tiberio semiperfecta*] Sup. Tib. c. 47. inf. Claud. c. 21.

Inchoavit aquæductum] Vicit ante-

cedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati a Caio Cæsare, et peracti a Claudio, quippe a lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omnes Urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Cæruleus fontes. Plinius.

Regione Tiburi] Cod. Salmas. *Tiburti.* Sic 'Tiburtem agrum' Livius, et 'Tiburte via' Horatius.

Sami Polycratis] De Polycrate lege quæ scribunt Herodotus in III. Strabo in XIV. et Plinius in ultimo naturalis historiæ.

Mileti Didymeum peragere] Post Posidium seu Neptunium Milesiorum, deinceps est oraculum Didymei Apollinis in Branchidis, sursum versus circiter XLIX. stadia. Incensum est a Xerxe, ut et alia omnia templa, præter Ephesium. Postea temporis Milesii templum omnium maximum construxerunt, quod ob magnitudinem sine culmine mansit: nam ambitus delubri pagi amplitudinem æquat. Strabo.

Didymeum] Ulpianus tit. XX. 'Deos (inquit) heredes instituere non possumus præter eos quos ex S. C. aut constitutionibus Principum instituere concessum est, sicuti Jovem Tarpeium, Apollinem Didymæum, Martem in Gallia.' *Torrent.* Solem Ἀπόλλωνα διδυμαῖον vocant, quod geminam speciem sui numinis præfert ipse illuminando formandoque Lunam. Macrobius.

Isthmum perfodere] Cæs. c. 44.

CAP. 22. *Hactenus quasi de Principe*] Rerum, ut solet, non temporis ordinem sequitur. Quod cum ex aliis, tum etiam ex capitibus 19. et 31. inter se collatis, manifestum est.

Opt. Max.] Jovem cum optimum et maximum dicimus, cumque eundem salutarem, hospitalem, sospitatorem dicimus, hoc intelligi volumus, salutem hominum in ejus esse tutela. Cicero.

Εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς] Extat Iliad. II.

Nec multum abfuit, quin statim diadema sumeret] De diademate cogitanti obtulit sese Appiani locus in Syriacis, quo narrat, Alexandro, lustranti navigio paludes, abreptum vento diadema, et arundinibus suspensum obhæsisse: nautarum vero unum enatasse, et ad regem, capiti suo impositum, retulisse. Quod minus mirum videbitur, si, quod jam aliis plurifariam notatum est, diademata veterum nil nisi fascias quasdam fuisse cogitemus. A diademate vero, ne plane regio nomine Remp. occupare viderentur, sapienter, usque ad Aurelianum, Imperatores abstinuere, quippe quorum intererat, 'sublatis inanibus, vera potentia augere,' ut Tacitus ait. Vide Casaubonum sequenti nota.

Speciemque principatus in regni formam converteret] Speciem vocat insignia, quæ Tacitus 'inania' alicubi dicit: D. Lucas, Polybius, et Athenæus φαντασίαν. 'Species principatus' est ornatus Imperatoris Romani, qui proprie princeps appellatur, et imperium principatus: sic enim initio Augustus instituit, ut ex Tacito norunt eruditi. Sic regni formam vocat insignia, quibus reges olim utebantur ad indicandam majestatem regiam, puta diadema, purpuram, sceptrum, et cætera hoc genus. *Casaub.*

Divinam ex eo majestatem asserere sibi cœpit] Nempe ut Cretensis Jupiter cum Junone, sic ipse quoque cum sororibus concubuit. Nec Jupiter tantum, sed nunc Bacchus, nunc Hercules, nunc Neptunus quoque videri volunt. Quin et Dearum interdum habitum sumpsit. Nihil ergo Gallo illo, quem Dio commemorat, liberius atque urbanius. Is enim, cum Jovis specie pro tribunali sedentem intuitus subrisisset, interrogatus ab ipso Caio quid esse illi videretur,

μέγα παραλήρημα, respondit, hoc est, *magnum deliramentum.* De qua monstri hujus insania etiam Athenæus. *Torrent.*

Inter quæ Olympici Jovis] Jovem, qui a loco, in quo universis Græcis colitur, cognominatur Olympius, opus Phidiæ Atheniensis statuarii, ausus est jubere in urbem transferri. Aiunt, Memmium Regulum, cui demandatum erat hoc negocium, prodigiis fidem excedentibus vetitum, distulisse imperata facere: quæ ipse inseruit excusantibus cessationem suam litteris: cumque capite luendum esset neglectum mandatum, interitus Caii hominem exemit periculo. Josephus.

Capite demto] Vid. Aug. c. 58.

In vestibulum transfigurata] Ædem Castorum in foro fuisse, cum ex aliis auctoribus, tum ex Suetonio ipso constat, Cæs. cap. 10. Partem igitur Palatii ita in forum promovit Caius, ut Castorum ædes in vestibulo quodammodo esse videretur. Ædem vero non diruit, sed ea (ut scribit Dio) in duas partes divisa, ingressum per media Deorum fratrum simulacra in Palatium struxit, dicens se janitores habere velle Ledæ ac Jovis filios. Melius autem Suetonium et Dionem intelliget, qui sciverit, in ea montis Palatini parte fuisse Tiberii domum, ubi Romani postea Principes habitarunt, quæ viam Sacram, et Pacis templum respicit, ut ex lamina plumbea in hortis Farnesianis cum Tiberii inscriptione reperta constat. Media autem ædes Castorum fuit. Porro quod Castores sibi janitores esse voluit Caius, ex Augusti somnio declaratur, de quo supra capite 91. *Torrent.*

Latialem Jovem] Latialis Jupiter in Albano monte colebatur, cujus templum constituit Tarquinius Superbus, sacrificiaque Latiali Jovi communia fiebant a Romanis, et Latinis populis: author Dionysius in IIII. historiarum. Refert Lactantius, Latialem Jovem a Latinis coli solitum humano sanguine. Latias ferias Jovi Latiali in monte Albano indicere solebant Consules inito statim consulatu; quod significat Livius l. XXI. *Beroald.* Pro *Latialem* Cod. Salmas. *Latiarem*, ut ante *Parilia*, pro *Palilia.* Utrumque scriptoribus usurpatum invenies.

Simulacrum stabat aureum iconicum] Iconas vocabant imagines ad vivum expressas. Unde 'icuncula' Ner. cap. 56. Sic 'statuæ iconicæ' apud Plinium lib. XXXIV. cap. 4. et 'iconici duces' libro XXXV. cap. 8. ut ἀγάλματα εἰκονικὰ apud Athenæum lib. V. cap. 6. ubi de nave Philopatoris. *Torrent.*

Magisteria sacerdotii] Sic Domit. cap. 4. 'sorte ducti magisterio fungerentur.' Capitolin. M. Antonino, 'Fuit in eo sacerdotio et præsul, et vates, et magister.' Livius lib. XXXIX. 'magistri sacrorum.' *Idem.*

Ditissimus quisque] Sacerdotes addidit Cæsoniam uxorem suam, Claudium, aliosque ditissimos, centies sestertium a singulis eo nomine accipiens. Ipse etiam sibi sacerdos fuit, equumque suum collegam sacerdotii adscivit. *Dio Cassius.*

Phœnicopteri] Avis, cujus linguam optimi esse saporis Apitius docuit, nepotum, ut Plinius ait, altissimus gurges. Martialis libro XIII. 'Dat mihi penna rubens nomen: sed lingua gulosis Nostra sapit: quid si garrula lingua foret?' *Sabell.*

Tetraones] Tetraones quæ sint aves, inventu res erat haud difficilis, nisi Plinianos inemendatissimos haberemus codices. Nam quod apud illum legitur lib. X. Hist. Nat. 'Decet Erythrotaonas suus nitor;' hoc in vetustissimo exemplari de Mediceæ gentis bibliotheca publica, pæne legitur emendate, *Decet et troanas.* Quare totum locum Politiano autore sic legas: 'Decet tetraonas suus nitor,

absolutaque nigritia. In superciliis cocci rubor. Alterum eorum genus vulturum magnitudinem excedit, quorum et colorem reddit : nec ulla avis, excepto struthocamelo, majus corpore implens pondus, in tantum aucta, ut in terra quoque immobilis prehendatur. Gignunt eas Alpes, et Septentrionalis regio.' Hactenus ille de Tetraonibus. *Politianus.*

Numidicæ] Varronis tempore, quum gallinas Africanas gibberas, quæ ex Numidia adportabantur, tantum nossent Romani, easdem cum Meliagridibus esse putarunt. Hinc Columella quoque nullum discrimen agnoscit inter Meleagridem et Numidicam, nisi de colore galeæ ac cristæ. Ideo Africanas scribit Varro 'Meleagrides' Græcis vocari. Africanæ sunt, quas vulgo 'gallinas Guineæ' vocitamus. In capite 'tuber' habent, sive gibbam rutilam. Unde gibberas eas esse auctores aiunt. At in gallinis Indicis, quæ Meleagrides sunt Græcorum, insigne corporeum veluti clavus rotundus e capite exit, quod maribus ultra rostrum propendit, dum in venerem incitantur, et fœminas ambiunt. *Salmas.*

Meleagrides] Ætoliæ peculiare hoc avitium facit Menodotus Samius apud Athenæum, et inde in alias orbis partes translatum, ut pavones e Samo, et Persicas gallinas e Perside. Ut eæ describuntur apud eundem Athenæum lib. XIV. verbis Clyti Milesii, gallinis his similes sunt, quas hodie vocamus 'Indicas,' sic ut eædem videantur esse, et plane sunt. Τὸ ποικίλον illis tribuit nigris albisque plumis alternatum, ita ut rotundis maculis albis rhombi nigri distincti sunt. Multæ gallinæ nostræ Indicæ hoc modo varias habent plumas, quædam ex iis absque notabili varietate totæ nigræ sunt. Reliqua descriptionis ferme conveniunt. Indicas igitur vocamus, non quod ex India primum advectæ sint, nam in Bœotia et Græcia passim nascuntur, sed quia quidquid ad nos transmarinum adfertur, Indicum vulgo appellamus. *Idem.*

Phasianæ] Satis constat a Phasi fluvio Colchorum Phasianas nominatas, unde primum transportatam se phasiana testatur apud Epigrammatistam. Hadrianus tetrapharmaco, vel potius pentapharmaco usus est, quod cibi regii genus est, quod constat ex rebus quinque, hoc est, sumine, phasiano, pavone, crustulato, et aprugna. Antonius Geta prandia parari jubebat per singulas litteras: veluti per f; ut ita edulia omnia, quæ inciperent ab ea littera, apponerentur, ut fasianus, farrata, ficus, ficedula: modo per a; ut anser, anas: modo per p; ut pullus, perdix, pavus, porcellus. Alexander Romanus Imperator diebus tantum festis phasianum adhibuit in mensa. *Beroald.*

Generatim] Per genera singula. verbi causa, ut hoc die Numidicæ, alio die pavones, et alio phœnicopteri immolarentur. Virgilius : 'Quare agite, o proprios generatim discite cultus, Agricolæ.' Græci κατὰ γένη. *Idem.*

Lunam invitabat assidue in amplexus atque concubitum] Aliquando Caius rem sibi esse cum Luna dixit, percontatusque est Vitellium, vidissetne secum Deam congredi : tum Vitellius, quasi attonitus, oculis in terram demissis, tremens, exili voce : 'Solis,' inquit, 'Domine, vobis Diis licet invicem videre.' Dio Cassius.

Cum Capitolino Jove] Tale quiddam Scipio Africanus factitasse creditur, qui in Capitolium prius, quam dilucularet, ventitare solebat, atque ibi solus demorabatur, quasi consultans de Republica cum Jove. *Beroald.*

Εἰς γαῖαν Δαναῶν περάωσε] Machinam habebat, qua tonitribus obstreperet, ac contra fulgura fulguraret: ac quoties fulmen decidisset, lapidem ejaculabatur, semper Homericum il-

lud addens: Ἢ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγώ σε. *Dio Cass.* Illud Ἢ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγώ σε hoc quoque loco clare Codex Salmasii exhibuit.

Cap. 23. *Augustus cum filia*] Attende, quod vulgo dici solet de Ovidii relegatione, id esse aliqua autoritate subnixum. Fama circumfert, Ovidium ideo ab Augusto relegatum, quod eum viderit cum Julia filia incestum admittentem. Non me præterit, Sidonium insinuare amorem puellæ Cæsareæ fuisse causam relegationis: et alia dici solent parum consistentia. *Beroald.*

Feriis solennibus] Moris est, ut dies illi inter festos referantur, et solenniter celebrentur, quibus victoria ex devictis hostibus parta est, sicuti Bononienses jam multos annos celebrant divi Raphaëlis diem, cursusque equorum pernicissimorum exhibetur ad perpetuum victoriæ partæ monumentum. *Idem.*

Ulyssem stolatum] Vafram et astutam, ut fuit inter Græcos Ulysses. Stolatam vero fœminam dixit, quippe quæ stola amiciretur. Erat id apud Romanos pudicarum matronarum insigne. Martialis 'stolatum pudorem' appellat. *Sabell.*

Decurione Fundano] Sueton. Tib. c. 5. natum eum Fundis multos credidisse scribit, quod avia ipsius materna, hoc est, Liviæ mater, Fundana fuerit, Aufidii Lingonis, ut ex hoc loco colligimus, filia. Et sane gentem Aufidiam Fundanam fuisse, docet nos ille Horatii ex Sat. 5. lib. I. versus: 'Fundos Aufidio Lusco Prætore libenter Liquimus.' *Torrent.*

Lingonem] Aufidiorum cognomina fuere Lucro, et Lingo, uti et Orestes, (Fasti Capitolini, et Varro libro III. De re rustica,) et Luscus apud Horatium, nisi more suo eum ridens sic vocaverit, cum vere luscus esset. *Torrent.* Codex Salmasii *Lyrgonem*, unde Casaubono quoque *Lurconem* legi placet.

Præfectus] Cohortium scilicet Prætorianarum.

Repente immisso Tribuno militum, interemit] Longe aliter Philo, cujus narratio plane miserabilis: mandatu Caii Tribunos et centuriones quosdam venisse ad adolescentulum Tiberium: jussisse ut se ipse interficeret; neque enim fas esse ut soboles imperatoria per alium tolleretur: illum, qui neminem adhuc occidi vidisset, et in summa rerum imperitia propter ætatem versaretur, primo ab iis qui venerant petiisse, ut sibi aliquis cervices, quas protenderet, amputaret: dein cum irritæ ejus preces essent, orasse ut se docerent qua corporis parte ferrum immitteret, ut quam citissime moreretur. Ita, edoctum ab iis, se occidisse. *Casaub.*

Silanum item socerum] De Silano etiam supra capite 12. Sed plura Dio. Caius eum pecudem auream vocabat. *Torrent.*

Secandas fauces] Eodem genere mortis periit Tigellinus, qui, autore Tacito, 'apud Sinuessanas aquas, sectis novacula faucibus, infamem vitam fœdavit exitu sero et inhonesto.' Histor. I.

Antidotum oboluisset] Odorem remedii contra venena exhalasset. Est enim obolere, graveolentiam, odoremque vehementiorem redolere. *Beroald.*

Nam Claudium patruum non nisi in ludibrium reservavit] Attamen Josephus Antiq. lib. XIX. c. 1. in hanc sententiam scribit: 'Claudium ausus est Pollux mancipium ipsius reum facere: et Caius sustinuit inter judices audire dicentem caussam capitis, sperans sumpturum se de illo supplicium: quod tamen ei non licuit.'

Cap. 24. *Cum sororibus*] Refert Eutropius, Caligulam non solum constuprasse sorores, sed etiam ex una natam filiam cognovisse. Commodus

Imperator, qui natus est eo die, quo Caligula, tanquam eundem haberet horoscopum, et ipse sorores constupravit, concubinasque suas sub oculis suis constuprari ab amicis jubebat. *Beroald.*

Singulas infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante] Sorores infra se, id est, in sinu collocabat, quasi justas uxores, legitima consorte loco pulsa. Non aliud Cicero significat in Epistola quadam hilariore: 'Infra Eutrapelum Cythæris accubuit.' *Lipsius.* Uxori supra se cubanti locum dabat, ut digniori digniorem. Sorores suas, quas unice diligebat, et plus quam frater sororem debeat, infra se ponebat. Excepto consulari loco, qui infimus ultimusque fuit medii lecti: summus locus in unoquoque lecto semper honoratissimus habitus Romanis. Ideo miratur Plutarchus, cur honor et dignitas præcipua data illi consulari loco apud priscos fuerit, qui nec medius erat, nec summus. Qui soli duo loci videri poterant maxime honorem primatus mereri. Rationes hujus rei plures adfert. *Salmas.*

Ac mœroris impatiens] C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere, quam gaudere principaliter posset, conspectum conversationemque civium suorum fugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, justa sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. Idem ille Caius, furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, et numquam satis certus utrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos, qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animadversione. Seneca.

Per numen Drusillæ] Urbes per omnes divinis eam coli honoribus jussit: nec defuit Senatorii ordinis vir, qui juraret se eam vidisse in cœlum adscendentem: ac hoc juramento, uti prior ille, qui similiter de Augusto jurabat, vel potius pejerabat, decies sestertium meruit; ut auctor Dio in LIX. Ex quo etiam cognoscimus, eam habitu Veneris, cognomine Pantheæ consecratam: facile Lipsio assensero, eodem referenti veterem hanc inscriptionem: VENERI. CŒLESTI. AUGUSTÆ. SACR. MUMMIA. C. F. DORCAS. S. P. F. C. *Vossius.*

Dejeravit] 'Dejerare' est valde jurare: hæc enim particula, de, interdum valde significat, et 'dejurium' ab Aulo Gellio eleganter dictum ipsum jusjurandum. *Beroald.*

Exoletis] Adultioribus cinœdis. Ab exoleo verbo deducitur exoletus. Plaut. 'Domi reliqui exoletam virginem grandem,' id est, quæ exoleverat. *Idem.*

In caussa Æmilii Lepidi] Agrippinam 'puellaribus annis stuprum cum Lepido spe dominationis admisisse,' dicit Tacitus Ann. XIV. Rutilius in Itinerario, de quatuor Lepidis: 'Quartus Cæsareo dum vult irrepere regno, Incesti pœnam solvit adulterii.' Cur incestum ejus adulterium cum Agrippina et Livia? Ideo quia maritus Drusillæ Lepidus, et cum Agrippina etiam sanguine junctus. Credo enim hunc Lepidum natum ex Æmilio Paullo et Julia nepte Augusti. At Julia soror Agrippinæ, quæ mater Caii, et sororum. Hinc clarum, cur Caius successorem illum imperii destinaverit, et quinquennio maturius, quam per leges liceret, magistratum capere voluerit: quod Dio tradidit lib. LIX. Erat enim sanguinis gentisque Augustæ, pari cum Caligula gradu. *Lips.*

Tres gladios in necem suam præparatos Marti Ultori, addito elogio, consecravit] Ex veteri more, quo gladios destinatos insigni alicui facinori, aut per quos aliquid memorabile patratum esset, consecrabant. In Vitellio cap. 10. 'Pugionem, quo se Otho

occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.' Lucianus in Tyrannicida: Οὐκ ἂν τὸ ξίφος ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀνεθήκατε; οὐκ ἂν μετὰ τῶν θεῶν ἐκεῖνο προσεκυνήσατε; Quod ait de 'addito elogio,' intelligit titulum adjectum, ut fere semper fieri solitum in rebus consecrandis. Elogium est omnis brevis scriptio, ut πιττάκιον, notoria, titulus statuæ, aut quicunque alius, et id genus omnia. *Casaub.* Tacitus de Nerone, post vindicatam conjurationem, 'templum Saluti exstrueretur, eo loci ex quo Scevinus ferrum promserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque JOVI. VINDICI.' Sub finem Ann. XV.

Marti Ultori] Dictum est superius. quemadmodum Augustus exstruxerit ædem Marti cognomento Ultori, quam voverat bello Philip. pro ultione paterna suscepto.

CAP. 25. *Ad officium*] Absolute officium dicimus id quod novæ nuptæ deducendæ, nuptialique pompæ celebrandæ impenditur. Juvenalis: 'Officium cras Primo sole mihi peragendum in valle Quirini.' *Berould.* Ner. cap. 27. de Sporo: 'Cum dote et flammeo per solenne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se, pro uxore habuit.'

EXEMPLO ROMULI] Historia notissima est, quemadmodum Romulus ex raptu Sabinarum sibi reperit uxorem nomine Hersiliam. Hæc in Deam demutata est, quam 'Horam' vocant: de qua intellexit Gellius in XII. scribens 'Salaciam esse Neptuni, Horam Quirini, Nerienem Martis.' *Berould.*

Lolliam Paullinam] M. Lollii, de quo Tib. cap. 13. neptem. Vide Plinium libro IX. cap. 35. Suetonium Claud. c. 26. *Torrent.*

Ac perductam a marito conjunxit sibi] Quemadmodum Augustus uxorem Liviam a priore viro Nerone abducens, eam tanquam a patre traditam accepit, ita etiam Caligula Lolliam Paullinam a Memmio accipiens, coëgit eum sese illius patrem profiteri, et dotem dicere. Hinc Eusebius Num. MMLVI. 'Impellens eum, ut uxoris patrem esse se diceret.' De Nerone Liviam Octaviano tradente Dio: ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ τις πατήρ. De Memmio idem: διαλιπὼν οὖν ὀλίγας ἡμέρας ἔγημε Λολλίαν Παυλίναν, αὐτὸν τῆς ἄνδρα αὐτῆς Μέμμιον Ῥηγοῦλον ἐγγυῆσαί οἱ τὴν γυναῖκα ἀναγκάσας, μὴ καὶ ἀνέγγυον αὐτὴν παρὰ τοὺς νόμους λάβῃ. Non poterat eam ducere nisi deponsatam; desponsare autem patris est. Patrem igitur maritum sese dicere coëgit. *Jos. Scaliger.*

Cæsoniam] Orfiti, ut Plinius scribit, et Vestiliæ filiam, octavo mense natam. Creditur Caligula ab ea potionatus amatorio medicamento. Juvenalis: 'Cui totam tremuli frontem Cæsonia pulli Infudit.' Cætera ad cap. 1.

Neque ætate integra] Virgilius Æneidos IX. 'atque integer ævi Ascanius.' Integri ævi, id est, adolescens, cui ætas integra superest. Unde Ennius 'Deos ævi integros' dicit, quibus multum ævi superest. *Servius.*

Chlamyde] Quæ postea Agrippinam quoque dehonestavit. Tacitus Annal. XII. quo loco naumachiam a Claudio editam describit: 'Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde aurata præsedere.' Plinius, 'paludamentum, auro textili sine alia materie' fuisse, memorat libro XXXIII. capite 3.

Peltaque] Pelta et cetra admodum similia sunt: quod ut affirmem, his adducor argumentis. Livius libro XXVIII. 'Menippum quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit.' Et libro XXXI. 'Nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco oportuno inter bina castra in insidiis abdiderat.' Jam quos idem Livius

lib. XLII. et XLIV. ex Persei Macedonum regis exercitu 'cetratos' vocat, eosdem Plutarchus in Æmilii vita 'peltatos.' Utebantur eo scuti genere Amazones, Macedones, Afri, Hispani, Cretenses. *A. Manutius.* Sed forma peltarum non apud omnes eadem. Sic Thraciæ erant quadrangulæ, de quibus accipienda verba Suidæ: πέλται ἀσπίδια τετράγωνα. Vide et Dionys. Halicarn. libro II. at peltæ Amazonicæ hederæ folio similes erant. *Salmas.*

Minervæ gremio imposuit] Josephus Antiquit. libro XIX. c. 1. tradit, eo insaniæ provectum esse, ut natam sibi filiam, in Capitolium delatam, in simulacri genua deponeret, quasi communem sibi cum Jove prolem, in medio se relinquere dicens judicium, utro majore parente esset genita.

CAP. 26. *Ex Selena filia*] Cleopatram Selenam appellat Suetonius, indito a matre cognomine. Quæ cum se Lunam, et Isidem, ut Antonius Bacchum se, atque Osirim, nominasset, filio etiam Alexandro et Cleopatræ filiæ Solis ac Lunæ nomen dedit. Cleopatram vero vocant Dio lib. LI. et Plutarchus Antonio, ac nummus argenteus Jubæ junioris, ejusque uxoris. Porro quod Ptolemæum Caii consobrinum vocat Suetonius, cum Caius Antonii pronepos fuerit, Ptolemæus nepos, hic nempe ex ejus filia Cleopatra, ille ex nepote Germanico, Antoniæ Junioris filio, natus, larga vocabuli ejus significatione accipiendum est, cum ne apud JCtos quidem consobrini semper duarum sororum filios significent, sed etiam ulteriore gradu. *Torrent.*

Adjutores] Cap. 12.

Quosdam summis honoribus functos ad essedum sibi occurrere togatos per aliquot passuum millia] Scribo *accurrere*, Id enim significat quod Græci verbo παραθέειν, ut Plutarchus in Lucullo de Tigrane. Appianus pro eo dixit παρατροχάζειν III. Bellorum Civil. et in Syriacis. Lucianus παρέπεσθαι τῷ φορείῳ. Juvenalis eundem morem tangit Satyra X. 'Hinc præcedentia longa Agminis officia, et niveos ad frena Quirites.' Vide Suetonium libro VII. in Galba, capite sexto: erant vero alii qui præcederent: de quibus alibi. *Casaub.*

Et cœnanti modo ad pluteum] Isidorus: 'Sponda exterior pars lecti, pluteus autem interior.' Sic lectos in cubiculo collocabant veteres, ut parieti propius admoverentur, nec in medio essent positi, quod etiam hodieque solemus. Sic illa pars quæ parietem spectabat, et pluteo muniebatur, et interior, sponda vocabatur. Ad pluteum mulieres cubabant, viri autem in priore sponda. In lectis tricliniaribus, non minus quam in cubicularibus, spondæ ac plutei dicebantur, sed contrario modo: nam sponda pars interior lecti tricliniaris appellabatur, et quæ mensæ admovebatur: exteriori vero pluteus. Ideo puellæ et pueri, qui in deliciis, interiores accumbere dicebantur, cum in gremio amatorum suorum jacerent, nec pluteum tangerent. Scipio Africanus de Sulpicio Gallo: 'Qui in convivis adolescentulus cum amatore, cum chiridota tunica, interior accubuerit.' *Salmas.*

Modo ad pedes] Ad pedes stare solitos convivii ministros ostendit Seneca lib. III. de Beneficiis c. 27. 'Servus qui cœnanti ad pedes steterat.' Suetonius Galb. c. 26. 'ad pedes stantibus.' *Torrent.*

Stare succinctos linteo passus est] In modum scilicet atriensis et ministratoris; falluntur enim, qui ad hunc locum notarunt, coquos et vilia tantum ministeria hoc habitu ministrasse. Græci σινδόνας ejusmodi lintea vocant, erantque cirrata, ideo δικροσσα vocabantur. Pollux: Σινδὼν ἐστιν Αἰγυπτία μὲν, περιβόλαιον δ' ἂν εἴη τὸ νῦν δίκροσσον καλούμενον. Ea plane tunica est linteo Pelusio districta,

cirris dependentibus, qua atriensis ille succinctus apud Phædrum: 'Ex alticinctis unus atriensibus, Cui tunica ab humeris linteo Pelusio Erat districta, cirris dependentibus.' Cirri autem sunt fimbriæ, κροσσοὶ Græcis: unde κροσσωταὶ vestes fimbriatæ, vel cirratæ. *Salmas.*

Natali suo edicere] Per edictum publicare diem suum natalem, ut scilicet a populo Romano coleretur.

Fuitque per triduum sine summa potestate Resp.] Mansit id decus nomini Consulum usque ad ultimos fere Imperatores. Jordanus de rebus Gothicis, 'Factusque est Consul ordinarius, quod summum bonum, primumque in mundo decus edicitur.' Similia his apud Cassiodorum. Sed non prætermittendus S. Patris Chrysostomi locus in hanc rem eximius, decima homilia super epistolam ad Hebræos: Τί γὰρ ait, εἰπέ μοι, μέγα νομίζεις; ποῖον ἡγῇ μέγα ἀξίωμα εἶναι; τὸ τοῦ ὑπάτου· οὐδὲν γὰρ τούτου τοῦ ἀξιώματος μεῖζον νομίζουσιν οἱ πολλοί. Dignitatem consularem statuit supra omnes alias privatorum, nulla excepta. Simillimum est, quod apud Procopium legimus Persicorum libro I. de illo infelici Johanne, quem vocat ἄνδρα ἐς τῶν ὑπάτων ἀναβεβηκότα τὸν δίφρον· οὗ μεῖζον εἶναι οὐδὲν ἔν γε τῇ Ῥωμαίων πολιτείᾳ δοκεῖ. *Casaub.* Adde quod non semel, sub melioribus principibus rerum, Consulatum fastigii nomine Panegyristæ audent insignire. Plinius ad Trajanum: 'Ac si quid forte ex consulatus fastigio fuerit diminutum, nostra hæc erit culpa, non seculi: licet enim, quantum ad principem, licet tales Consules agere, quales ante principes erant.' Ausonius Gratiarum actione pro consulatu ad Gratianum: 'Ista autem sedes honoris, sella curulis, gloriosa pompis imperialis officii, in cujus me fastigio ex qua mediocritate posuisti!'

Quæstorem suum] C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum Quæstorem suum, Procuratoris sui filium, alios Senatores et Equites Romanos, uno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, ut in xysto maternorum hortorum, qua porticum a ripa separat, quosdam ex illis, inambulans cum matronis atque aliis Senatoribus, ad lucernam decollaret. Seneca.

Fremitu] Discursu et clamore loca in Circo per noctem occupantium. Subjacet enim Circus Palatio. *Sabell.*

Caussam discordiarum serens] Josephus de missilibus a Caio sparsis loquens, Ὁ Γάϊος ἡδονῇ τὰς περὶ αὐτῆς ἐθεώρει μάχας καὶ διαρπαγὰς, οἰκειουμένων αὐτὰ τῶν θεωρῶν. De his pugnis propter missilia Seneca epist. LXXIIII. 'Prudentissimus quisque, cum primum induci videt munuscula, a theatro fugit, et scit magno parva constare.' *Casaub.*

Decimas maturius dabat, ut equestria ab infima quoque occuparentur] Lego, *inter plebem et Equitem, caussam discordiarum serens, tesseras decima maturius dabat.* Videtur vox 'tesseras' initio confusa fuisse cum præcedenti voce 'serens,' propter aliquam soni similitudinem: deinde omissa ab iis qui locum voluerunt emendare: unde postea secuta depravatio vocis *decimas* pro *decima.* Sententia, quam restituimus, appositissima est, ac, ut puto, vera: nam tesseræ aliaque missilia non ante finitos ludos spargebantur. Ludis totum diem ad decimam usque fuisse occupatum, et per se probabile in illo tanto furore veterum circa ludos, et insuper probamus auctoritate Suet. l. VI. c. 21. 'Utque constitit peracto principio, Nioben se cantaturum per Clinium Rufum consularem pronuntiavit, et in horam fere decimam perseveravit.' Sic Paulus Jurisconsultus tempus, quo res aguntur in foro, ad decimam us-

que producit. Non collegisse autem sparsa missilia solos plebeios, sed etiam Equites ac senatorii ordinis viros, docet Tranq. clare in Domit. cap. 4. qui locus cum isto conferendus. *Id.*

Equestria] Sic ' popularia ' Domit. c. 4. Seneca etiam ' Equestres ' vocat De benef. VII. cap. 12. *Torrent.* Vide Lipsium ad Jul. Cæsarem.

Reductis velis] Forum integi solebat, quando gladiatoria spectacula edebantur. Unde ait Plin. Cæsarem totum Romanum forum intexisse: quod munere ipso gladiatorio mirabilius visum tradunt. Marcellus velis forum inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent. Carbasina vela primus in theatro duxisse traditur Lentulus Spinter Apollinaribus ludis. Caligula, ut pestifer ex omni parte esset Romano populo, spectacula quoque, quæ voluptatis causa comparata sunt, convertebat in supplicium, cum sublatis et complicatis velis spectaculorum spectatores æstu Solis ferventissimo conficerentur. *Beroald.*

Emitti quemquam] Ne quis scilicet adversus Solem sese tegeret. Umbellis enim uti solebant, quod ex Martiale discimus lib. XIV. Epigr. 28. Et tale aliquid facere potuit Caius cum totus insaniret; initio vero Principatus (ut Dio tradidit) et discalceatos spectare permisit, et adversus Solem usum pileorum Thessalicorum concessit. Quin et Senatoribus, qui nudis antea asseribus sedebant, pulvinos subjecit. *Torrent.*

Gladiatores quoque pegmares] Nullus locus temere magis criticos exercuit. Ego ' gladiatores pegmares ' interpretor, quos ' de ruina arena dimisit,' ut Petronius loquitur: qui in pegmate populo exhibiti, felici quodam sidere superstites ei spectaculo fuerunt. Pegmata in re ludorum dicta ligneæ quædam moles, quæ machinamentis occultis attollebantur, deprimebanturque: super iis producti per ludos facinorosi homines, quales gladiatores fere erant, ut vel inibi pugnam inter se committerent, vel spectati a populo, mox solutis compagibus pegmatis, casu suo in foveam, ubi vel ignis vel feræ erant, populum oblectarent. Hoc ex Strabone, Petronio, Apuleio, et Claudiano probare possem, nisi occupassent viri doctissimi. Qua autem derivatione aiunt, quove exemplo, a pegmate pegmares? Enimvero ut σχῆμα, γλαύκωμα, et similia, duobus modis Latini enuntiant, sic et πῆγμα: tam enim pegma, pegmæ, quam pegmatis flectere possis. inde ergo pegmaris, certa analogia, ut a palma, palmaris. *Casaub.* Codex Salmasii *pægniares* exhibet. Quid si isthoc verbi non minus ex Græcia sit derivandum, quam alterum illud *pegmares?* Παιγνία et παίγνιον, quod nemo nescit, ludicrum, lusum, item delectamentum puerile, Græcis notat. Sunto igitur gladiatores pægniares, qui nullis flagitiis autorati, nullius imperio adacti, sed libidine pugnandi, vel principi gratificaturi, in harenam descenderunt. Hos immitissimus Cæsar, ut novo spectaculo oculos pasceret, rabidis feris subjecit: cum non magis tantam crudelitatem exspectarent, quam vilissimi illi senioque confecti, et patresfamiliarum noti. Id sane ferociam Caii magis decuerit, quam homines facinorosos, et ad ferrum damnatos, bestiis permittere. Pægniares autem eo jure a pægnion vel pægnia deducemus, quo triclinaris a triclinion, et similia multa a similibus deducuntur. Non abhorrere ab ejuscemodi Græcanicarum vocum usurpatione Suetonium, sciunt qui non otiose in monumentis ejus sunt versati. Hæc sic, varietate lectionis impellente, dicenda videbantur: cæteroquin a summo Casaubono dissentire minime nobis volupe est.

Cap. 27. *Custodiarum*] Supra Tib. c. 61.

Nullius inspecto elogio] Quid sit elo-

gium jam docuimus. Custodiarum elogia sunt, quæ Græci Jurisconsulti vocant παρασημειώσεις judicum inferiorum, ut pedaneorum, atque etiam prætorum. Ita videtur hic accipienda vox elogium: ut in lege sexta Dig. de custodiis et exhibit. reorum. At cum scribit Tertullianus in Apologetico, 'Vestros contestamur actus, qui quotidie judicandis custodiis præsidetis, qui sententiis elogia dispungitis,' possumus id verbum aliter interpretari: ut sit elogium, non sententia inferioris judicis sed commentariensis pittacium, quo judici breviter exponebat, quicquid de reo comperisset. Ita enim fuit moris. Extat lex Impp. Gratiani, Valentin. et Theodosii A. A. A. cujus hæc sunt verba: 'Nisi intra tricesimum diem semper commentariensis ingesserit numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem, ætatemque vinctorum, officium viginti auri libras ærario nostro jubemus inferre.' *Casaub.*

A calvo ad calvum] Cum recognosceret custodias, duo forte aderant calvi, alter in summo, alter in imo, ut inter duos calvos omnes custodiæ continerentur: tunc Caligula stans in porticu, in qua agebatur recognitio carcerariorum, jussit ut carnifices ducerent ad supplicium custodias omnes, incipiendo ab uno calvo, qui erat primus, et eundo ad alterum calvum, qui erat novissimus. *Beroald.*

Verbenatum] Verbena proprie est herba sacra, sumpta de loco sacro Capitolii: qua coronabantur feciales et pater patratus fœdera facturi, vel bella indicturi: abusive tamen etiam verbenas vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, vel myrtus: ut Terentius: 'Ex ara hinc verbenas sumo.' nam myrtum fuisse testatur Menander, de quo Terentius transtulit. Servius. Horatius lib. I. Od. 19. 'Hic vivum mihi cespitem, hic Verbenas, pueri, ponite, thuraque Bimi cum patera meri.'

Infulatumque] Alciatus sic explicat: 'Verum has irrisiones, cum quis per ora hominum cum infula defertur, Græci παραδειγματίσαι appellant.' Nos sic: cum quidam pro salute Caligulæ periturum se vovisset, ipse tanquam votum ejus reposcens infulatum victimæ instar ad supplicium duci jussit. Virgil. Georg. III. 'Sæpe in honore Deum, medio stans hostia ad aram, Lanea cum nivea circumdatur infula vitta,' &c. Servius Æn. X. 'Infulæ fasciæ sunt in modum diadematum, a quibus dependent vittæ ab utraque parte.' Nemo autem qui coronatas victimas priscos Diis immolasse nesciat. Suidas: Εἰσάγεται δ' Ἀθάμας ἐστεφανωμένος, ὥσπερ ἱερεῖον σφαγιασθησόμενος. *Brodæus.*

Ex aggere] Aggerem Tarquinii intelligo, quo ad Orientem (ut lib. III. c. 5. describit Plinius) Urbs claudebatur, opere inter prima mirabili. Celebrem fuisse locum ostendit Juvenal. Sat. VI. 'Plebeium in Circo positum est et in aggere fatum.' Inde ergo, uti et de saxo Tarpeio, damnati dejiciebantur. Quamquam et peculiarem locum Caii cædibus destinatum intelligere possumus, auctore Seneca lib. de tranquillitate vitæ, c. 14. his verbis: 'Nec jam procul erat tumulus in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum.' *Torrent.*

Deformatos prius stigmatum notis] Fronti forsan inscriptis. Stigmatis alioqui notabant servos: et eos quoque qui militiæ erant adscripti. Vide Vegetium lib. I. c. 8. et lib. II. c. 5. Igitur hoc non tam ignominiosum apud veteres haberi solebat, quam nunc nostris moribus solet. Idem fabricensibus fiebat. Cod. de fabric. Imperatores Arcadius et Honorius: 'Stigmata, hoc est, notæ publicæ fabricensium brachiis ad imitationem tironum infligantur, ut hoc saltem

modo latitantes possint agnosci.'

Ad metalla] Inter genera pœnarum metalli pœna numeratur. Apud jurisconsultos fit differentia inter eos qui in metallum, et eos qui in opus metalli damnantur: nam qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis premuntur: qui in opus metalli, levioribus. Plinius in Epistolis: 'Erat fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere.' *Beroald.*

Aut ad bestias] Paulus Jurisconsultus: 'Ad bestias damnatos favore populi præsides dimittere non debent.' Antiqui bestiarios appellaverunt, qui cum bestiis depugnare damnati erant. Hinc a Seneca ludus bestiariorum nuncupatur, quo bestiarii depugnabant: de quibus sic ait Tertullianus in Apologetico: 'Jupiter est Romæ quem ludis suis sanguine proluunt bestiariorum.' *Idem.*

Aut bestiarum more quadrupedes cavea coërcuit] Confirmat et Dio, qui ita refert, exposito Equitis cujusdam illustris supplicio, τόν τε πατέρα αὐτοῦ μηδὲν ἀδικήσαντα, ἔς τε γαλεάγραν, ὥσπερ καὶ ἄλλους συχνοὺς, καθεῖρξε, κἀνταῦθα διέφθειρεν. Græcorum imitatione videtur hoc factum a Caio: nam Callisthenis, Lysimachi, Telesphori Rhodii, et aliorum Græcorum, similes narrantur cruciatus. Præter historicos lege Senecam de Ira lib. III. c. 17. qui etiam libro eodem, c. 3. inter sævitiæ exempla ponit, 'inscriptiones frontis, et bestiarum immanium caveas.' *Casaub.*

Quadrupedes] Id est, tam humili cavea clausit, ut bestiarum more pedibus manibusque consisterent. *Sabell.*

Aut medios serra dissecuit] Medietatem accipe non longitudinis et staturæ, sed latitudinis corporis. Sic enim medios ducto a capite principio serra dissecabant. Vetus Poëta apud Clementem Alexandrinum, κρατὸς ἐξ ἄκρου Δεινοὺς καθιεὶς πρίονας εἰς ἄκρους πόδας. Familiare olim Orientalibus, etiam Judæis supplicium: quod ex sacra historia scimus, et extranea quoque. Dio de rebellantibus in Africa Judæis sub Trajano: πολλοὺς δὲ καὶ μέσους ἀπὸ κορυφῆς διέπριον. Hebræis serra dicitur מגרה *megera.* Inde nomen unius Furiarum Μέγαιρα· nam Furiæ suppliciorum præsides. *Casaub.*

Per Genium suum] Per Genium Principis Romanos jurare solitos: testes sunt JCti nostri, quemadmodum et per salutem Principis, et per Principis venerationem, l. XIII. de jurejurando, l. XLIII. de transact. et l. II. C. de reb. cred. Eleganter Tertull. Apologet. c. 28. 'Citius apud vos per omnes Deos, quam per Genium Principis pejeratur.' Nec minus facete Minutius Felix libro qui Octavius inscribitur: 'Eorum numen invocant, ad imagines supplicant, Genium, hoc est, Dæmonem, implorant, et est eis tutius per Jovis Genium pejerare, quam Regis.' Crebra etiam Imperatorum, et quidem (quod miror) Christianorum quoque numismata cum inscriptione, GENIVM. AVG. uti et FORTVN. AVG. nam etiam per fortunam Cæsaris jurabant. *Torrent.*

Lecticam misit] Ut in jus vocatis, si morbo, aut ætate impediebantur, jumentum sterni ex XII. Tabb. jubebatur. Gellius lib. XX. c. 1. *Idem.*

Epulis statim adhibuit] Propinavit illi Cæsar heminam, et posuit illi custodem: perduravit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Unguentum et coronas misit, et observari jussit an sumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, imo quo non extulerat. Jacebat conviva centesimus, et potiones vix honestas natalibus liberorum podagricus senex hauriebat; cum interim non lacrymas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnavit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterum. Seneca.

Atellanæ] Tib. c. 46.

Cap. 28. *Misit circum insulas, qui universos contrucidarent*] Cædem factam a Caio exulum suorum, et in legatione ad Caium, et contra Flaccum narrat Philo: caussam tamen, vel occasionem, quam Suetonius ait, apud illum non leges. *Casaub.* Satyricus Poëta: 'Aut maris Ægæi rupem, scopulosque frequentes Exulibus magnis.' Item: 'Sed qui pene perit, cui vix in Cyclada mitti Contigit, et parva tandem caruisse Seripho.' Corn. Tacitus: 'Plenum,' inquit, 'exiliis mare, infecti cædibus scopuli.'

Graphiisque confossum] Quia σιδηροφορεῖν non licebat; et stilis et calamis ad necem inferendam abutebantur: sed illis frequentius. In historia Ecclesiastica et apud Prudentium, multos martyres graphiis confossos beatam animam cœlo, unde acceperant, reddidisse legimus. Et apud Plutarch. in Gracchis perit Antyllus quidam, γραφείοις μεγάλοις κεντούμενος, ἐπ' αὐτὸ τοῦτο πεποιῆσθαι λεγομένοις. Propterea cautum aliquando Romæ, ne ferrea graphia quisquam haberet, sed ossea, ut Isidorus refert. *Casaub.*

Cap. 29. *Quam ἀδιατρεψίαν*] Salmasii quoque Codex adjicit interpretamentum, *hoc est, verecundiam*, quod non improbat Casaubonus. Ἀδιατρεψία, inquit, pertinacia in exsequendo malo semel cogitato. Similis vox ἀνεπιστρεψία apud Arrianum in Dissert. Epicteti lib. II.

Omnia mihi et homini licere] Cod. Salmas. *et hominis*. Unde unius litterulæ immutatione fiet *dominis*. Ut se forte regibus adæquaverit, qui despotico imperio subditos premebant. A quo sensu non abhorrent ea, quæ de Caio c. 22. memorantur. Aliæ tamen editiones, *Omnia mihi in omnes licere*.

Ex secessu Anticyræ, quam valetudinis caussa petierat] In Maliaca Anticyra ferunt optimum elleborum nasci, in Phocensi autem melius apparari: ideoque multos ad hanc purgandi sanitatisque caussa proficisci: nasci enim in Phocide medicamentum quoddam sesami simile, quo Œtæum temperent veratrum seu elleborum. Strabo.

Propagari sibi commeatum] Non soli igitur milites castris abesse sine commeatu non poterant, sed ne ab Urbe quidem et Magistratus, et qui magistratum gesserant, ut prætorius iste. *Torrent.*

Subscribens] Subnotans. Aliter Asconius, 'Oblique,' inquit, 'Cicero removere conatur Cæcilium etiam a subscribendi spe,' id est, a subscriptoris officio. Erant enim subscriptores causidici, qui accusatorem adjuvabant: quo verbo Cicero in Divinatione utitur. *Sabell.*

Rationem se purgare dicebat] Græcum est ἐκκαθᾶραι λογισμὸν, quod in Evangelio dicitur συναίρειν λόγον. Sic τὴν ἀμφιλογίαν ἀποκαθᾶραι apud Plutarch. in Commentario de amore inter fratres, et ἐκκαθᾶραι καὶ διαλῦσαι τὰς ἀμφιλογίας, in Agesilao. *Casaub.*

Cap. 30. *Ut se mori sentiat*] Ita in bello civili Mariano Marius quidam, particulatim amputatus, diu vivere, vel potius diu mori, coactus est, ut inquit eleganter Augustinus lib. III. de C. D. de quo Lucanus in secundo Pharsaliæ: 'Nil animæ lethale datum, moremque nefandæ Dirum sævitiæ, pereuntis parcere morti.' *Beroald.*

Quos crematos simulaverat] Supra c. 15.

Faventi adversus studium suum] Caligula (ut infra docebit Tranquillus) factioni Prasinæ fuit addictus: ex quo, cum turba popularis faveret alteri aurigarum factioni, quæ Veneta nominatur, factum est, ut Caius odio illos prosequeretur. *Beroald.*

Tetrinios esse ait] Hoc est, dignos, qui ad ferrum et ipsi darentur.

Retiarii] Arma Retiarii Juvenalis cum cura descripsit, et velut ex professo. Ita autem docti retiarii facti que, ut arte quadam collectum suspensumque dextra manu rete in adversarii caput jacerent, et si errassent, effuse fugerent, donec forte iterum rete collegissent. Tridens sive fuscina illis pro gladio : inermes et in sola tunica. Tertullianus tamen spongiam iis attribuit, pectori nimirum tegmen. *Lipsius.*

Tunicati] Tunicati ab eo dicuntur, quod in tunica digladiabantur. Hinc illud Satyrice dictum : 'Vicit et hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi.' *Beroald.*

Totidem secutoribus succubuerant] Secutor ab insequendo Retiarium dictus est. Arma secutoris describit Isidorus, sed parum ex fide. Gestabat enim cuspidem seu gladium, clypeum, et galeam; quæ communis plerisque gladiatoribus. Isidorus ipsi tribuit etiam massam plumbeam, quæ adversarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret reti, iste superaret. *Lipsius.*

CAP. 32. *Comissantis*] De comissatione ad Vitellii c. 13. dicetur.

Miles decollandi artifex] Sub Imperatoribus inventum istud artificium : Lucanus lib. VIII. de milite qui Pompeium decollavit : 'Tunc nervos venasque secat, nodosaque frangit Ossa diu: nondum artis erat caput ense rotare.' *Casaub.* Speculatores olim carnificis officium peragebant. Salmas. ad c. 17. Aug.

Repente omnes præcipitavit] Quidam libri *e ponte.* Dio: συχνοὺς τῶν ἑταίρων ἐς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῆς γεφύρας ἔρριψε.

Ob detractam lectis] Tricliniares lecti laminis argenteis sive bracteis operiebantur. Plin. in XXXIII. 'Lectos mulierum jam totos operiri argento, et triclinia quædam, quibus argentum addidisse primus traditur Carvilius Pollio eques Romanus.'

Præcedente titulo] Inscriptione, et elogio: per quod significaretur causa supplicii. Paullo ante de elogio dictum est.

Mirmillonem] In scriptis Plinii semper *Murmillo* reperitur, aut *Murmilio;* atque ita apud Festi abbreviatorem in antiquissimo exemplari inveni scriptum. Μορμυρίωνες Græce dicti videntur hoc genus gladiatores, quod μόρμυρον piscem in galeis effictum gestarent. Hinc retiarius, qui adversus Murmilionem pugnabat, cantare solitus erat: 'Non te peto, piscem peto, quid me fugis, Galle?' Nam murmillones, ut notat Festus, antea Galli vocabantur, quod genere armaturæ Gallico uterentur. *Salmas.*

E ludo] Ubi ad gladiaturam exercebantur.

Rudibus] Duplex in ludo rudis. Lanistæ sua, qua novitios gladiatores aberrantes cædebat, velut legitimus magister. Item tironibus sive exercentibus sua, quæ diversa ab illa, et gladii forma, fortasse ponderosior, graviorque. *Lipsius.*

Batuentem] Milites ad palum se exercebant. Qui locus veteribus 'Palaria' dicebatur, ut ait Charisius. Nam alioqui, cum singulari congressu duo se exercebant, locus Batualis, ipsi Batuatores dicebantur. Batuere enim, ferulis velitari, aut verberare, ut in Vespasiano legimus. Tamen Cicero posuit inter κακήφατα, in erudita illa epistola ad Pætum. Quia Syracusane βατεύειν dicebatur, cum mas init fœminam. Theocritus, οὐκ ἐσορῇ τὰς μηκάδας, οἷα βατεῦνται; *Jos. Scaliger.*

Cum palma] Gladiatoria. Victoribus in certaminibus palma, ut signum victoriæ, dari solebat: quoniam, ut Plutarchus et Gellius tradiderunt, magnitudini oneris urgenti non cedat, sed adversus pondus resurgat, sursumque nitatur. Romani, sicut docet Livius in x. palmas victoribus dare cœperunt Græcos imitati. Cum palma gladiatoria discurrit Caius, sicut posterioribus temporibus, pal-

mas gladiatorias consecutus est ex occisis retiariis certaminibusque gladiatorum Commodus Imperator, qui Caligulam habuit velut exemplar, quod imitaretur. *Beroald.*

Succinctus poparum habitu] Popæ, qui et victimarii appellantur, bini plerumque adsunt, limo tantum pudenda tecti, cætera nudi. Quo habitu Romæ in Capitolii area videntur. Unde et Propert. lib. IV. Eleg. 3. 'Succinctique calent ad nova lucra popæ.' Spartian. Geta: 'Hostiam popa, nomine Antoninus, percussit.' Limum vero vocari quo se velabant, autor est Servius ad illud Æn. 'Velati limo.' Utitur et Gellius lib. XII. c. 3. quanquam vulgati codices *limum*, et *linium* habent. Vide locum, et Isidorum lib. XV. c. 14. Etymol. quæque notavi ad Horat. lib. III. Oda 23. *Torrent.* Plutarchus in Æmilio Paullo describens apparatum sacrificii: *οἱ δὲ ἄγοντες τοὺς χρυσοκέρως τροφίας βοῦς νεανίσκοι, περιζώμασιν ἐνυπαρύφοις ἐσταλμένοι, πρὸς ἱερουργίαν ἐχώρουν. Casaub.*

Cultrarium] Id est, cultrum sacrificanti subjicere solitum: aut certe qui hostiæ jugulo cultrum admovebat. *Sabell.*

CAP. 33. *Cunctantem flagellis discidit*] Hic est Apelles Ascalonita tragœdus, in quem adeo invehitur Philo in legatione ad Caium. De ejus cæde ibidem habentur hæc verba: 'Ὁ μὲν ὑπὸ Γαΐου σιδήρῳ δεθεὶς ἐφ' ἑτέραις αἰτίαις καὶ στρεβλούμενος καὶ τροχιζόμενος ἐκ περιτροπῆς ὥσπερ ἐν ταῖς περιοδιζούσαις νόσοις. *Casaub.*

Tam bona cervix, simul ac jussero, demetur] Dirissimæ immanitatis dictum. Sed in historia Turcarum factum legimus hoc etiam dicto crudelius. Capta Constantinopoli, reperta est inter captivas virgo nobilis, exquisitissimæ formæ, cui nomen Irene. Hæc ad Sultanum Muhammed II. adducta, ita illum cepit, ut per aliquot annos, cura rerum omissa aut remissa, nihil nisi Irenen cogitaret: quum male audire apud suos eo nomine cœpisset, ejusque ignaviam Mustapha liberius increpuisset, tyrannus, advocata concione, prodit in medium, Irenen cultu superbissimo adornatam manu tenens: deinde exposita omnium oculis ejus forma, ac verbis etiam dilaudata, ut se virum probaret adversus omnes affectus fortem, prehensa misellæ coma, in ipso vestigio caput illi amputavit. *Idem.*

Exquisiturum se vel fidiculis de Cæsonia sua] Fidiculæ dictæ a fidibus, seu chordis et nervis, quibus, manibus post tergum revinctis, homines ad torturam funi alligabantur. Verum quia retro alligatis manibus, torquendum in altum extollebant ligneo instrumento torcularis instar, *Torchiello* vulgo dicunt, et *Torchlea*, iccirco in fidicularum tormento adesse ligna bina aliqui dixere, alii esse instrumentum ligneum. Quod vero fidiculæ hujusmodi non sint partes eculei, sed tormenti genus diversum, constat tum ex Val. Max. cap. de Patientia, tum ex Seneca, lib. III. de Ira, sic scribente: 'Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tribularibus, eculeo, igne.' Eleganter tormenti genus explicat Prudentius in Hymno D. Vincentii: 'Vinctum retortis brachiis Sursum ac deorsum extendite, Compago donec ossium Divulsa membratim crepet.' *Marc. Donat.*

CAP. 34. *Vetuitque posthac viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem, nisi consulto se et auctore, poni*] Postea Claudius quoque, quoniam urbs imaginibus replebatur, (licebat enim omnibus qui vellent pictura, ære, lapideque suam publicare effigiem,) plerasque illarum alio quo transtulit, sanxitque in posterum, ne quis privatus sine permissu Senatus id faceret: nisi si quis opus aliquod aut fecisset, aut etiam refecisset:

his enim cognatisque eorum monumentum sui aliquod iis in locis ponere permisit. Dio Cassius.

Licuit] Cod. Salmas. *licuisset*.

Amoverit] Cod. Salmas. *amoveret*.

Respondere] Autor est Pomponius Jurisconsultus, ante tempora Augusti publice respondendi jus datum non fuisse Jurisconsultis: sed qui fiduciam studiorum suorum habebant, consulentibus respondebant: neque responsa signata dabant. Primus divus Augustus, ut major juris autoritas haberetur, constituit ut ex autoritate ejus responderent. *Beroald.*

Præter eum] Lego *æquum*: ita enim habent nonnullæ editiones. Dicebat ille quidem 'æquum,' verum ita, ut facile prudentiores intelligerent, eum 'eccum' pronuntiare: sicut apud veteres nullum pronunciationis discrimen inter simplex E et dipthongum Æ fuisse comperimus. Innuebat enim, se effecturum, ne responsa ab alio quam a Principe exspectari possent. JCtos igitur eo necessitatis redacturum, ut quoties consulerentur, nihil aliud respondere audeant, nisi hoc, quo clientes suos ad Principes remitterent, 'eccum.' Quare et ipse Suetonius explicat, quasi eo significaret, se omnem eorum scientiam aboliturum. *Rutgersius.*

Cap. 35. *Torquato torquem*] Augustus Torquati nomen, quod Manliorum erat, C. Nonium Asprenatem, posterosque ejus ferre permisit, cap. 43.

Magni cognomen] Huic Cn. Pompeio, reddito Magni nomine, Claudius postea filiam despondit, cap. 27.

Abollæ] Tarentine βουλὴ, βόλλα, et ἀναβολὴ, ἀμβόλλα, unde abolla. Quod Æolismum sapit. *Jos. Scaliger.* Abolla militum erat, ut Nonio Marcello placet: unde jocus Martialis in Crispinum, qui, posita abolla, togam sumpserat: 'Nescit cui Tyriam dederit Crispinus abollam, Dum mutat cultus induiturque togam.' Et apud Juvenalem non semel. *Bayfius.* Sed inspice etiam Martialem libro I. Epigramm. 133. qui lib. IV. de Cynico Philosopho sic: 'Cerea quem nudi tegit uxor abolla grabati, Cui dat latratus obvia turba cibos.'

Ob egregiam corporis amplitudinem et speciem Colosseros dictus] Utrumque voce Colosseros eleganter exprimitur: amplitudo corporis priore parte compositæ hujus dictionis: forma venusta et amabilis posteriore. *Casaub.* Mallem *Colosseus;* sic enim et Plin. lib. XXXV. cap. 7. 'Nero Princeps jusserat colosseum se pingi,' et lib. XXXIV. cap. 7. 'Simulacrum colosseum,' ut 'statuam colosseam' ipse Sueton. Vesp. cap. 23. et Spartian. L. Ælio. Sed et 'signum colossicon' Plin. lib. XXIV. cap. 8. ut 'opera colossicotera' libro X. Vitruvius, quæ ingentiora sint. Hinc igitur proverbium, κολοσσαῖος τὸ μέγεθος. *Torrent.*

Threci] *Thraces,* vel (ut libri fideliores) *Threces* gladiatores, a similitudine parmularum Thraciarum. Imo non ab armis solum, sed quia ipsi ex ea gente. Certe suo ingenio ea gens prona ad pugnas et cædes: et jam antiquitus ad rogum singulari certamine decertabat. *Lipsius.*

Et mox hoplomacho comparavit] Hoplomachi confundi possunt cum Myrmillonibus, vel Samnitibus. Nam et in Myrmillonem vox Græca convenit, qui tectus in armis. At verius fortasse in Samnitem, cujus nomen ante Ciceronem celebre, desiisse sub Imperatoribus videtur, et abiisse in Hoplomachum: at res armaque eadem. Samnitium originem non celat nos Livius: 'Campani,' inquit, 'odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt.' *Idem.*

Comparavit] 'Comparare Thraci' dixit Sueton. ut committere, contendere, et componere, et quidem maxime proprie, cum par pari congreditur. *Torrent.*

Nemorensi regi] Strabo : Τὸ δ' Ἀρτεμίσιον, ὃ καλοῦσι Νέμος, ἐκ τοῦ ἐν ἀριστερᾷ μέρους τῆς ὁδοῦ τῆς ἐξ Ἀρικίας ἀναβαινούσης· τῆς δ' Ἀρίκινης τὸ ἱερόν. λέγουσι δ' εἶναι ἀφίδρυμα τῆς Ταυροπόλου. Τὸ ἱερὸν τῆς Ἀρικίνης est templum Dianæ, quod Græcis Ἀρτεμίσιον dicitur, Latini vero Nemus proprie vocabant, a nemore in quo erat situm. Hinc ipsam Dianam Nemorensem, et sacerdotem ejus regem Nemorensem, dicebant. Ἀφίδρυμα τῆς Ταυροπόλου Straboni est, quod Solino 'simulacrum Scythicæ Dianæ.' *Salmas.* De Nemorensi rege sic Ovidius: 'Regna tenent fortes manibus, pedibusque fugaces, Et perit exemplo postmodo quisque suo.'

Validiorem adversarium subornavit] Etiam barbaricus ac Scythicus mos apud id templum obtinet : perfuga enim sacerdos ibi constituitur, qui sacerdotem priorem sua trucidaverit manu : strictoque semper gladio paratus ad insultus propulsandos circumspicit. Strabo.

Essedario Porio] Essedarii sunt, qui ex essedo pugnant, quamquam mixtim modo e curru, modo pedites præliati sint. Nam desiluisse, et pedibus pugnasse, præit ad suspicandum Seneca. Servum etiam habuisse videntur in pugna, qui pro auriga. *Lips.* Claud. cap. 21.

Calcata togæ lacinia] Macrobius de Cæsare : 'Ita toga præcingebatur, ut trahendo laciniam veluti mollis incederet.' Cicero in Epist. ad Tironem : 'Videor enim videre te ementem rusticas res, cum villico loquentem, in lacinia servantem ex mensa secunda semina.' Ab Hieronymo dicitur 'disputatio laciniosa.' Ita Plinius libro v. cap. 16. Alexandriam 'laciniosam' vocat. *Marc. Donat.* Vide quæ ad Neronem de lacinia dicentur.

Sibi] Vis est in pronomine. Sibi, qui princeps erat. Sibi, qui Deus videri volebat. Sibi, qui divino cultu venerabilis, et venerandus apparet. Sibi, qui se fratrem Jovis, ut inquit Josephus, est ausus appellare. *Beroald.*

CAP. 36. *Prostitutæ*] Instar vulgaris scorti, et diobolaris. Dicitur enim 'diobolare scortum,' quod duobus obolis conducitur. Erat itaque ob infamiam notissimus amor, quo Caligula efflictim amabat turpem et prostitutam meretricem Pyrallida. *Idem.*

Mercantium more] Aug. c. 69. 'Et conditiones quæsitas per amicos, qui matresfamilias et adultas ætate virgines denudarent, atque perspicerent, tamquam Thoranio mangone vendente.'

Lasciviæ notis] Quales supra Aug. cap. 69.

Bona malave concubitus] C. Cæsar inter cætera vitia, quibus abundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur, omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in patres avosque suos contumeliosus fuit, per quæ in universos ordines : ea referam, quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat : ferocem virum, et vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conviviis, id est, in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset uxor ejus, objecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, et usque eo licentiam pervenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps et adulterium suum narret, et fastidium! Seneca. Asiaticus iste postea sub Claudio venas exsolvit, 'cum se honestius calliditate Tiberii, vel impetu C. Cæsaris periturum dixisset, quam quod fraude muliebri, et impudico Vitellii ore caderet.' Annal. XI.

Absentium maritorum nomine repudium ipse misit] Perperam quidem Caius, qui maritis uxores eripuit invitis. Potuisse tamen inter absentes

et repudium et divortium fieri, ex Hottomanno notavimus ad caput 11. Tiberii.

Jussitque in Acta referri] Etiam flagitia matrimoniorum, si ab illustribus essent commissa, digna adnotatu videbantur. Tacitus, qui Actorum fide imprimis nititur, initio lib. I. historiarum, ubi seriem futuræ narrationis explicat, 'Pollutæ,' inquit, 'cærimoniæ. Magna adulteria.'

CAP. 37. *Nepotinis sumtibus*] Caius Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies HS. cœnavit uno die, et in hoc omnium adjutus ingenio, vix invenit quomodo provinciarum tributum una cœna fieret. Seneca. Cod. Salmas. *Nepotatus.* Et sane 'nepotatus,' et 'nepotari' dixerunt veteres: etiam Plinius. Apuleius 'nepotali luxu.' Apud Festum legimus, luxuriosæ vitæ homines nepotes appellari, 'quod non magis his rei suæ familiaris cura est, quam iis, quibus pater avusque vivunt.'

Commentus novum balnearum usum] Plinius in unguenti libras, ut minimum, quadragenos supputat denarios. Si quis igitur solio aut lavacro ingerat 576. sextarios, quos dupondios recte existimat Budæus, erunt 1152. unguenti libræ. Tot suffecerint ad unius solii expletionem, ut quis solus lavet, (nam minuere magis libuit omnia, quam adaugere,) ea summa per 40. multiplicata, faciet summam denariorum 46080. Rursus ea per 10. divisa, producet summam coronatorum 4608. Tanti una lotio, ut ita dicam, aut unius solii repletio ad lavandum constitit. *Glareanus.*

Ut calidis] Neque enim ante usitatum fuerat lavari in balneari solio unguentis calidis frigidisque. Unde Plinius hoc commentum Caii Caligulæ in XIII. taxat his verbis: 'Nec non aliquem ex privatis audivimus jussisse spargi parietes balnearum unguento, atque Caium principem solitum lavari: ac ne principale videatur hoc bonum, et postea quendam ex servis Neronis.' *Berould.*

Unguentis] De compositione unguentorum, et nominibus, lege quæ scribit Plin. in XIII. qui cum omnia diligenter, copioseque explicasset, 'Hæc est,' ait, 'materia luxus e cunctis maxime supervacui: unguenta ilico exspirant, et suis moriuntur horis.' Olim Licinius Crassus et Julius Cæsar censores edixerunt, ne quis venderet unguenta exotica. *Id.*

Margaritas liquefactas] Clodius, tragœdi Æsopi filius, ut experiretur in gloria palati, quid saperent margaritæ, singulos uniones convivis absorbendos dedit: ne luxu suo nimis superbiat Caius princeps histrioni comparatus. Horatius in II. Sermonum: 'Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ, Scilicet ut decies solidum exsorberet, aceto Diluit insignem baccam.' *Idem.*

E fastigio basilicæ Juliæ]. Meminit hujus basilicæ Scholion Juvenalis in Sat. IV. Nescio an eadem cum porticu Julia. Glossæ Persii: 'Fœneratores ad Puteal Scribonis Licinii, quod est in porticu Julia, ad arcum Fabianum, convenire solebant.' Eam porticum vetustate collapsam a Vettio Probiano V. C. Præfecto Urbis instauratam fuisse: testis inscriptio Romana. Augustus in suo indice: FORVM. JVLIVM. ET. BASILICAM. QVAE FVIT. INTER. AEDEM. CASTORIS. ET AEDEM. SATVRNI. COEPTA. PROFLIGATAQVE. OPERA. A. PATRE. MEO PERFECI. In alia inscriptione: T. FLAVIVS. GENETHLIVS. NVMVL. DE. BASILICA. JVLIA. NATIONE. BESS. *Jos. Scaliger.*

De cedris] Autor est Plinius, reges in Ægypto ac Syria ad naves conficiendas usos esse cedro inopia abietis. Diodorus quoque testis est in II. Bibliothecæ, ex cedris naves ingentes fabrefactas fuisse a regibus

Ægyptiacis. 'Materiæ,' inquit Plinius, 'cedri æternitas est: ideoque simulacra Deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus.' Tectum templi Ephesiæ Dianæ fuit ex cedrinis trabibus. *Beroald.* Cod. Salmas. *deceris*, quam lectionem Turnebus quoque cum alicubi reperisset, *δεκήρεις*, id est, *decemremes*, inde exstruxit. Quale navium genus, ob ingentem magnitudinem, amplissimorum tricliniorum atque thermarum capax fuit.

Inter choros et symphonias] Tale quid de L. Vero Ant. Capitol. et de Cleopatra, Cydno amne subvecta, Plutarchus.

Jactæ moles] Horat. lib. III. Od. 1. 'Contracta pisces æquora sentiunt, Jactis in altum molibus; huc frequens Cæmenta demittit redemptor Cum famulis, dominusque terræ Fastidiosus.'

Totumque illud Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies HS. non toto vertente anno absumpsit] Dio et in summæ numero, et in temporis spatio, quo hæ opes sunt absumptæ, dissentit: scribit enim sub initium libri LVIII. Πέντε γουν μυριάδας μυριάδων, καὶ πεντακοσίας καὶ ἑπτάκις χιλίας, ὡς δὲ ἕτεροι, ὀκτώ τε καὶ δισχιλίας καὶ πεντακοσίας τεθησαυρισμένας εὑρὼν, οὐδὲ ἐς τὸ τρίτον ἔτος μέρος ἀπ' αὐτῶν τι διέσωσεν. Ex quibus verbis apparet, diverse tradi solitum pecuniarum modum, quas Tiberius confiscatas reliquit; aliis scribentibus fuisse vicies ter millies sestertium, aliis tricies et ter millies sestertium. Ita namque efferri Latine debent Græca verba Dionis. Perperam has opes Neronem absumturum Sibyllæ vaticinium prædicit, vel potius bonus ille vir, qui multo post Neroniana tempora, zelo propagandæ religionis Christianæ, sub nomine Sibyllarum ea carmina fecit et publicavit. *Casaub.*

Vicies ac septies millies HS.] Id est, sexcenties septuagies quinquies centena millia coronatorum, sive, ut vulgo loquimur, LXVII. milliones cum dimidio.

Non toto vertente anno] Sol signi spatium, quod est duodecima pars mundi, mense vertente vadens transiit: ita duodecim mensibus duodecim signorum intervalla pervagando, cum redit ad signum, unde cœperit, perficit spatium vertentis anni. Vitruvius.

CAP. 38. *Sibi posterisque*] His verbis JCti minores omnes intelligunt, etiam ultra trinepotes. At Caius eis tantum filios comprehendit. Vide lib. LXXXI. de legatis l. III. et l. III. de jure immunitatis. *Torrent.*

Julii et Augusti diplomata, ut vetera et obsoleta deflebat] Vel *deflebat* retineam, et cum Torrentio interpreter de mimico gestu, quo solitus uti Caius in elevanda auctoritate horum diplomatum, vel cum Lipsio scribam *deflabat.* Quam scripturam sciolus aliquis inventam in optimo Memmii libro corruperat: ita tamen ut illius clarissima invenerimus vestigia et certissima. Sic fere *καταφυσᾷν* positum notabamus apud Epiphanium, libro primo κατὰ Μαρκοσίων. Idem enim valet eo loco *καταφυσᾷν*, quod apud Sophoclem, *πτύειν*, et vulgo *καταπτύειν*, aspernari, contemnere. Porro voce, qua usus Caligula, exprimitur gestus fastidientis et contemnentis: nam ita erat moris. In Martyrologio veteri id dicitur 'exsufflare:' quam vocem Sulpicius Severus, scriptor politissimus, negat satis Latinam. *Casaub.* Paullo ante c. 30. hanc 'ut crudelissimam cædem deflevit edicto.' Cod. Salmas. *deflabat.*

Arguebat et perperam editos census] Lego, *perperam editi census.* Considera: aliter sententia stare non potest. in censum omnia bona erant deferenda: qui fallebant, aut ærarii fiebant, et in Cæritum tabulas referebantur, aut vænibant ipsi bonaque eorum. eo

spectavit Caius, eo Suetonius. *Casaub.*

Testamenta primipilarium] Imo omnium centurionum Dione autore. Similia alia fisci jura, aut injurias potius, historici et Jurisconsulti referunt. Videtur autem Suetonius primipilarium tantum fecisse mentionem, quia horum potissimum expetitæ hæreditates: ut eorum ad quos pleraque commoda militiæ solita pervenire. Vegetium vide libro secundo, c. 21. Inter alia autem primipilarium commoda, ea fuerunt, quæ ex militum testamentis consequebantur. Fere enim milites, qui in castris testamenta condebant, amicis commilitonibus, in primis autem primipilaribus, sua relinquebant. *Casaub.* Primipilarem, ut consularem dici, pro eo videlicet, qui centurio primi pili fuit, alibi Beroaldus monuit.

Herede Cæsare] Si quis diceret, se ex aliquo audivisse, quod ille heredem sibi esse vellet principem, Caius illius bona occupabat, rescissis testamentis, tamquam irritis, atque futilibus. Scribit Paulus Jurisconsultus, titulo de testamentis, quod ejus bona, qui se Imperatorem facturum heredem esse jactaverat, a fisco occupari non possent. *Beroald.*

Ab ignotis] Atqui nunquam ex ignoti testamento capere aliquid Augustus voluit, c. 66. Spartianus Hadriano, 'Ignotorum hereditates repudiavit, nec notorum accepit, si liberos haberent.' Sed et Antonini duo id observarunt. Pertinax quoque professus est, nullius se aditurum hereditatem quæ aut adulatione delata esset, aut lite perplexa, ut legitimi heredes et necessarii privarentur. Horum itaque principum exemplo recte Paulus Jurisconsultus, 'Imperatorem (inquit) litis causa heredem institui invidiosum est, nec calumniæ facultatem ex principali facultate capi oportet,' l. XCI. de hereditat. instit. Ipse etiam Domitianus hac saltem in re bonos principes secutus est, Caium Commodus. *Torrentius.*

Heres nuncuparetur] Nuncupare heredem proprie est, non scripto quem quis sibi successorem velit nominare, sed verbis palam exprimere. Unde testamentum 'per nuncupationem' scripto opponitur l. XXI. et XXV. de testam. *Idem.*

Et multis venenatas macteas misit] Arnobius: 'Frustilla hæc parvula pro suavibus macteolis sument.' 'Mactya' in Martiale lib. X. Epigr. 59. scribitur Græcorum more. Hoc nomine, ut ait lib. XIV. Athenæus, omne scitamentum, et omnis cupedia, jucundumque et pretiosum edulium, censetur: cum tamen initio esset quædam maza. *Turneb.*

Dum ea meridiaret] Id soliti veteres. Varro de R. R. 'Tamen æstivum diem si non diffinderem meo insititio somno meridie, vivere non possum.' Sic lib. III. 'æstate diem dividere meridie' dixit, somno scilicet meridiano. Apud Theocritum Pan τὸ μεσημβρινὸν καθεύδει. *Salmas.*

CAP. 39. *Auctione proposita, reliquias omnium spectaculorum subjecit, et vendicavit*] Reliquiæ spectaculorum sunt gladiatores qui spectaculo superstites remanserant. Dio vertit, τοὺς περιγενομένους τῶν μονομάχων. Erant et quædam reliquiæ Circensium: quarum facit idem obscuram mentionem. 'Subjicere' ἁπλῶς pro, subjicere hastæ. *Casaub.*

Exquirens per se pretia] Dio: αὐτός τε ἐπὶ τοῦ πρατηρίου καθεζόμενος καὶ αὐτὸς ὑπερβάλλων.

Venas sibi inciderent] Leni ac facili mortis genere. Itaque Seneca, ex sectæ suæ disciplina, tamquam promtissimam ad libertatem viam commendat: 'Quæris igitur, quod sit ad libertatem iter? Quælibet in corpore tuo vena.' lib. III. de Ira, c. 15. item Ep. LXX. 'Scalpello aperiri ad

illam magnam libertatem viam, et puncto securitatem constare.' Frequentia hujuscemodi ἐξαγωγῆς, ut iidem illi Stoici vocant, exempla Tacito memorantur.

Nutantem sibi] Qui dormitat, capite nutare identidem consuevit: et qui sic nutat, approbare videtur quod fit, diciturque. Unde Caligula, captans quæstum ex Saturnino dormitante, admonuit præconem, qui præerat auctioni peragendæ, ut illi, tanquam motu capitis innuenti se venalia emere velle, addiceret magno pretio. *Beroald.*

Quo ad tredecim gladiatores HS. nonagies ignoranti addicerentur] Id est, ducentis et viginti quinque millibus coronat.

Atque etiam liberos, immensis pretiis vendidisset] Cod. Salmasii *liberios*. Lege *libertos*.

Quicquid instrumenti veteris aulæ erant] Idem etiam boni principes fecere, ne molesti subditis essent. Capitolinus in vita M. Antonini Philosophi: 'Cum ad hoc bellum omne ærarium exhausisset suum, neque in animum induceret, ut extra ordinem provincialibus aliquid imperaret, in foro divi Trajani auctionem ornamentorum imperialium fecit, vendiditque aurea pocula et crystallina, et myrrhina: vasa etiam regia, et vestem uxoriam sericam et auratam, gemmasque etiam, quas multas in repositorio sanctiore Hadriani repererat: et per duos menses hæc venditio celebrata est.'

Pistrinensibus jumentis] Cæs. capite 31. 'Mulis e proximo pistrino,' &c.

Panis Romæ sæpe deficeret] Ex hoc colligimus, molas molendinarias, quæ aquariæ sunt, non fuisse in frequenti usu apud Romanos. Scribit tamen Palladius, pistrina, si aquæ copia est, ita debere formari, ut, constructis aquariis molis, sine animalium vel hominum labore frumenta frangantur. *Beroald.*

Occurrere ad vadimonium] Ex inopia vehiculorum multi litigatores non poterant in tempore obire vadimonium, quo deserto, caussa cadebant. Est autem vadimonium sponsio quædam sistendi, ut dici solet, comparendique in judicio ad diem constitutam: quod deserere non licet. Hinc illud Plin. 'Inscriptiones, propter quas vadimonium deseri possit.' Apud Ciceron. in oratione pro Quintio, longa est disputatio de vadimoniis dilatis, atque desertis. *Idem.*

Ducenta HS.] Quinque coronatorum millia.

Vocatoribus] Qui convivas invitabant. Plin. lib. XXXV. c. 10. 'Vocatores suos ostendenti, ut diceret a quibus invitatus esset.' Catullus Epigramm. 'mei sodales Quærunt in triviis vocationes.' Elegans Senecæ locus lib. III. de Ira c. 37. *Torrent.*

Ut per fallaciam convivio interponeretur] Ammianus Marcell. lib. XIII. 'Homines enim eruditos et sobrios, ut infaustos et inutiles, vitant quoque: accedente quod et nomenclatores assueti hæc et talia venditare mercede accepta, cœnis quosdam et prandiis inserunt subditiios, ignobiles, et obscuros.' *Casaub.*

CAP. 40. *Ex gerulorum diurnis quæstibus*] Geruli sunt οἱ μισθοῦ φέροντες, ut vocat Appian. VI. 'Εμφυλ. Attici προὐνείκους et περιδίνους vocant. Latini etiam bajulos et gerones, ut Cicero in epistola quadam ad Atticum. *Idem.*

Ex capturis prostitutarum] Capturæ Latinis dicuntur mercedes artium sordidarum, et obscœnarum. Sic apud Valerium Max. libro III. capite 4. lib. VI. capite 10. et lib. IX. capite 4. Græci μίσθωμα proprie vocant: docent enim Græci critici, ita differre μίσθωμα et μισθὸν, ut illud sit captura proprie, vel pretium flagitii aut sce-

leris. Atque ita distinguit eas voces Philo contra Flaccum. Extat ejusdem magni scriptoris commentariolus, cujus index περὶ τοῦ μίσθωμα πόρνης εἰς τὸ ἱερὸν μὴ προσδέχεσθαι. In quo capturas hujusmodi λήμματα αἰσχρὰ nominat. Sic accipienda vox μίσθωμα apud Ælianum Ποικίλης lib. IV. c. 12. alii Græci ἐμπολάς. Sic interpretor apud Athenæum titulum comœdiæ Ephippi Ἐμπολή. Habet et lingua Hebræa propriam huic rei vocem, אתנה *etnah:* unde Græci suum ἔδνον derivarunt: quod donum amatorium significat, et præmium amoris, sed honesti: non enim est ab ἥδω, ut nugaces grammatici Græcorum somniant. *Casaub.* Bononiæ hoc etiam hac tempestate observatur, ut prostitutæ meretrices tributariæ sint, hoc est, vectigal persolvant menstruum his magistratibus, qui vulgo præfecti bulletarum dicuntur. Si Latine dici volumus, syngrapharum dici possunt. *Beroald.*

Ut tenerentur publico et quæ meretricium, et qui lenocinium fecissent] Vetus malum et probrum multarum Rerumpubl. pretio vendere honestatem publicam. Nam et Athenis πορνικὸν τέλος fuit, ut ex oratione Æschinis contra Timarchum scimus: et Imperatoribus plerisque fuisse id genus lucri non ingratum, ex Lampridio in Alexandro Severo, et Jurisconsultis certum est. Vide legem VII. Cod. de spectaculis, et scenicis, et lenonibus, et Novellam XIV. de lenonibus: cui non parum lucis attulerit qui cum capite 39. libri III. Evagrii Scholastici eam contulerit. Similiter aliæ quoque artes et sordidæ et sceleratæ pretio tolerabantur, eratque beneficiariorum principis et curiosorum inquirere, atque in matriculas suas referre eos, qui tali de caussa publico tenerentur. Vide Tertullianum et Justinum. Similiter Mathematici et planetarii pretium dependebant, ut artem possent vanissimam profiteri. Habes exemplum apud beatum Augustinum libro IV. Confessionum, capite tertio. Declarat et Suidas: ex quo discimus Alexandriæ (qua in urbe frequens fuit id genus hominum) βλακεννόμιον proprio nomine esse appellatum tale Tributum: qua appellatione stultitia consultoribus Astrologorum exprobratur. *Casaub.*

Meretricium fecissent] Absolute meretricium appellat artem meretriciam. Voluit eas quoque obnoxias esse legi, qui olim meretricium quæstum exercuissent, quamvis in præsentia ob senium, aliamve caussam, non exercerent. *Beroald.*

Lenocinium] Ulpianus Jurisconsultus, 'Lenocinium,' inquit, 'facit, qui quæstuaria mancipia, et prostituta habet: et talis notatur infamia, et lenocinii pœna tenetur.' *Idem.*

Nec non et matrimonia obnoxia essent] Apud antiquissimos Septentrionales populos id receptissimum invenio. In eorum legibus vocatur 'Vectigal marchetæ mulierum.' Nam *March* iis olim significabat equum, unde Marchiones, *marcheren*, et ejusmodi alia, quæ adhuc in usu sunt, vocabula derivanda videntur. Hinc deducta metaphora ab equitando 'Marcheta mulieris' dicitur virginalis pudicitiæ prima violatio et delibatio. Hæc vetustissimis temporibus principibus omnibus viris et dynastis, qui 'Domini capitales' in legibus dicuntur, in suis ditionibus impie permissa, in omnibus novis nuptis, prima nuptiarum nocte. At invalescente religione Christiana, mos ille paullatim sublatus, isque concubitus certo vaccarum numero et quasi pretio redemptus est. Inde in vetustis legibus Scotorum: 'Quæcunque mulier fuerit, sive nobilis, sive serva, sive mercenaria, marcheta sua erit una juvenca, vel tres solidi: et rectum servientis tres denarii. Et si filia libera sit, et non Domini villæ, marcheta sua erit una vacca, vel sex so-

lidi.' Leguntur hæc in collectione legum antiquarum Scotiæ, quas nuper edidit nobilissimus Skenæus. Ejusmodi vectigalia in quibusdam Belgii nostri ditionibus pagorum dominis adhuc hodie penduntur. Non igitur soli Caligulæ ea placuere. *Boxhorn.*

CAP. 41. *Indictis neque propositis*] Publice scilicet. Sup. Tib. cap. 48.

Multa commissa fierent] Hoc est, (ut ego quidem interpretor,) cum multa in commissam, seu in causam commissi caderent. sic enim loquuntur JCti nostri. Et committi dicuntur merces prædia, resque aliæ, quæ in publicum deferuntur. *Torrent.*

Minutissimis litteris, et augustissimo loco] Atqui in locis celeberrimis, atque ubi de plano ab omnibus legi possent, edicta proponebantur. Ausonius Gratiarum actione ad Imp. Gratianum huc alludit, cum ita scribit: 'Has ego litteras tuas in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar edicti pendere mandavero.' Adde notas V. D. P. R. L. P. id est, unde de plano recte legi possit. *Idem.*

Manubiorum] Pecuniarum quasi ex præda quadam principi quæsitarum: nam quid alioqui manubiæ sint, diximus ad c. 26. Cæs.

Lupanar in palatio constituit] Simile quid Dio de Messalina, item Xiphilinus de Avito. Lampridius quoque in Heliogabalo: 'Lupanaria,' inquit, 'domi amicis, clientibus, et servis exhibuit.'

Pro loci dignitate] Qualis erat dignitas ædium Palatinarum.

Cellis] Cellulas meretricias significat, quibus nomina et tituli prostitutarum inscribebantur. Seneca lib. II. Controversiarum: 'Meretrix vocata es, in communi loco stetisti: superpositus est cellæ tuæ titulus: venientem accepisti.' Idem: 'Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est.' Hinc illud Satyricum exiit in Messalinam: 'Tunc nuda papillis Constitit auratis, titulum mentita Lyciscæ.' Et ab Epigrammatico Poëta dictum est: 'Intrasti quoties inscriptæ limina cellæ.' *Beroald.*

Pecunia fenebris] Fenerari autem apud majores non solum dedecorosum erat, sed detrimentosum. 'Nam,' ut inquit M. Cato Censorius, 'in legibus posuerunt furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.' Ex quo licet existimare, quanto pejorem civem existimaverint feneratorem, quam furem. Idem olim interrogatus, nunquid fenerari utile foret: 'quid hominem,' inquit, 'occidere?' Invenio apud autores, L. Genutium Tribunum plebis tulisse ad populum, ne fenerari liceret. *Idem.*

Nunquam se prosperiore alea usum] Alea quondam ludens, auditoque deesse pecuniam, Gallorum census indices poposcit, jussisque ex iis locupletissimis necari, ad collusores reversus, ipsos ob paucos ludere denarios inquit, at se jam nunc ad sexies millies sestertium coëgisse. Atque hi quidem nulla de caussa necati sunt, unusque eorum, Julius Sacerdos, cognomenti similitudine mortem invenit. Dio Cassius.

CAP. 42. *Ædium*] Scilicet Palatinarum.

Kalend. Januariis] Tiberius edixerat, ne strenarum commercium ultra Kal. Jan. exerceretur. cap. 34. Vide Aug. c. 57.

Volutatus est] Cod. Salmas. *voluptatus est.* 'Voluptari' forte dixerint veteres, sicut et 'voluptarius,' quod in Jul. Capitolini Vero, et 'voluptabilis,' quod in Plauti Epidico legimus.

Neque ex destinato] Nulla prius facta deliberatione super rebus bellicis.

CAP. 43. *Cum ad visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam processisset*] Virgilius II. Georg. 'Hinc albi, Clitumne, greges, et maxima taurus

Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro Romanos ad templa Deum duxere triumphos.' Clitumnus fluvius est in Mevania, quæ pars est Umbriæ partis Tusciæ, de quo fluvio, ut dicit Plinius in historia naturali, animalia quæ potaverint, albos fœtus creant. Servius.

Admonitus de supplendo numero Batavorum, quos circa se habebat] De Germanis, et inter eos Batavis, corporecustodibus Cæsarum, adeunda lectori sunt, quæ ad cap. 24. Neronis adferuntur.

Quos circa se] Tanquam σωματοφύλακας. Latini prisco vocabulo latrones dixerunt, quasi laterones, ab latere: quia, ut interpretatur Varro, circum latera erant regi, atque ad latera habebant ferrum. Dictum jam est, quemadmodum Augustus Cæsar inter armigeros secum habuerit cohortem Germanorum usque ad cladem Varianam. *Beroald.*

Delectibus] Tres libri *dilectibus*, ut fere in vetustissimis exemplaribus. Festus, 'Dilectus militum, et is qui significatur amatus, a legendo dicti sunt.' Atque ita in Pand. Florentinis scribitur. Quin et diligenter, id est, cum dilectu, interpretamur. *Torr.*

Octophoro] Lecticam, quæ ab octo servis lecticariis fertur, octophorum dixerunt, quod vocabulum proprie est delicatorum. Apuleius in II. Apologiæ: 'Vectabatur octophoro: vidistis profecto, qui affuistis, quam improba juvenum circumspectatrix, quam immodica sui ostentatrix.' Martialis: 'Octophoro sanus portatur, amice, Philippus.' *Beroald.*

Conspergi propter pulverem exigeret] 'Virtus,' ut inquit Seneca, 'pulverulenta est, colorata, et callosas habens manus.' Cicero castigat Verrem, et incessit facetosa quadam urbanitate, quod itinerum laborem, qui vel maximus est in re militari, jucundum sibi per delicias reddiderit: qui non equo, sed lectica ferebatur, in qua erat pulvinus perlucidus Melitensi rosa fartus: qui quum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque ad cubiculum deferebatur. *Idem.*

Cap. 44. *Maturis jam*] Maturos vocat, qui stipendia impleverant. Tiberius (ut ante dictum est) missiones veteranorum rarissimas faciebat, ex senio mortem, ex morte compendium captans. Eadem ratio Caium movit.

Commoda emeritæ militiæ] Aug. capite.

Ad sex millium summam rescidit] Augusti definitionem, ex Dione habes, ad ejus vitam cap. 49. Commoda autem militiæ quid differant a præmiis, Torrentius notat ad cap. 24. ejusdem.

Britannorum regis filio] Pro *Britannorum* Beroaldus malit *Batavorum*. Quia, inquit, Britannorum regis filium in deditionem accipere non potuit, cum de Germanica expeditione Suetonius loquatur. At nihil obstat, quo minus e Britannia trajiciens Adminius, ad Cæsarem se receperit. Ideo 'transfugisse' eum Suetonius dicit. Præterea Batavos eo tempore regibus paruisse, de eo vix est uti non deliberandum censeat, qui Civilis illa verba apud Tacitum Histor. IV. pensitaverit: 'Servire Syriam Asiamque, et suetum regibus Orientem.'

Monitis speculatoribus] Militum quidem ferendis litteris frequens in historia usus, præcipue tamen ex cohorte speculatorum desumpti, ab eaque mente scriptum Tacito Historiar. II. 'Vix credibile memoratu est quantum superbiæ Vitellio accesserit, postquam speculatores Syria Judæaque adactum in verba ejus Orientem nunciavere.' *Torrent.*

Vehiculo] Vehicularem cursum Augustus instituit. Aug. c. 49.

In æde Martis] Ubi de bellis triumphisque Senatum consuli debere Augustus sanxit, c. 29. *Torrent.*

Cap. 45. *Deficiente belli materia*]

Eleganter Philostratus de bellicis rebus Caii, ὁ Διονυσομανῶν, καὶ Λυδίζων τὴν στολὴν, καὶ πολέμους νικῶν οὐκ ὄντας. *Casaub.*

De custodia] Vel quos captos habebat in custodia significat, vel quos habebat ad corporis custodiam. *Beroald.*

Equitum Prætorianorum] Fuere ergo et Equites inter Prætorianos. Suet. Claud. c. 21. Xiphilin. Severo, Zonaras ubi de Diocletiano, vetera marmora. *Torrent.*

Ad lumina reversus] Quasi in noctem protracta fuerit dimicatio. Vel eo refer, quod ardentibus tædis, ob rem prospere gestam, excipi non alienum ab illorum temporum institutis fuit. Dictum hac de re ad cap. 13.

In hoc quoque mimo] Perperam vulgatæ editiones, *in hoc quoque minimo.* Mimi enim nomen plurimis auctorum locis in affine plerumque degeneravit; quod ostensum nobis lib. I. Adversar. toto c. 17. *Pithœus.*

Sicut erant, loricatos ad discumbendum hortatus est] Plerique militum non habebant loricas hamatas, sed partem æris aut ferri procusam, quæ summum pectus tegeret: nam ima ventris satis scutum muniebat. *Lipsius.*

Intempestiva convivia] Legitima convivii hora apud Romanos priscos, sol occasus. Postea decima haberi cœpta. Imo actuosi homines et forenses post decimam sæpe, quoniam res et judicia in foro exercita ad decimam horam, uti ex Miloniana Asconii discas. At labente imperio moribusque, octava hora balnea cœpta, nona cœnæ. Hanc horam qui præveniebant, tempestive epulari dicebantur, et præmature, et convivia eorum tempestiva. Tacitus: 'Claudius domum regressus, et tempestivis epulis delinitus.' Qui in longum trahebant, inque noctem intempestam, jure eorum epulæ intempestivæ. Suetonius de Nerone: 'Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat.' Curtius lib. VI. 'Intempestiva convivia, et perpotandi pervigilandique insana dulcedo.' *Lipsius.* Codex Salmasii *intempestivis conviviis* substituit *tempestiva.* Tacitus Histor. II. 'Legati Tribunique, ex moribus Imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis gaudent.'

Amœnos secessus] Quales imprimis Romanis erant illi, quos elegantissimis versibus celebrat Papinius in III. Sylv. 'Hos Præneste sacrum, Nemus hos glaciale Dianæ, Algidus aut horrens, aut Tuscula protegit umbra; Tiburis hi lucos, Anienaque frigora captant.'

CAP. 46. *Perpetraturus bellum*] 'Ductare exercitus,' et 'patrare bellum,' apud Sallustium dicta sancte et antique, ridentur a nobis, si Diis placet. Quam culpam non scribentium quidem judico, sed legentium: tamen vitanda, quatenus verba honesta moribus perdidimus, et evincentibus etiam vitiis cedendum est. Quintilianus.

Ballistis] Ballista funibus, nervis, chordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto major fuerit, tanto spicula longius emittit: quæ si juxta artem mechanicam temperetur, et ab exercitatis hominibus, qui mensuram ejus ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcunque percusserit. Vegetius.

Machinisque dispositis] Inter machinas et organa id videtur esse discrimen: quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere; uti ballistæ torculariumque præla; organa autem unius operæ prudenti tactu perficiunt, quod propositum est; uti scorpionis, seu anisocyclorum versationes. Vitruvius. Ballista igitur Vitruvio inter machinas censetur. At Lipsius in

Poliorcetico sic distinguit, ut vineas, pluteos, testudines, musculos, vectes, et similia, pro machinis habeat, ballistas inter tormenta referat. Suetonius quoque non obscure machinas a ballistis separat.

Ut conchas legerent] Conchæ proprie non sunt pisces, præsertim quæ in littore leguntur: exuviæ sunt et superficies animalis, non animal ipsum. Victor addidit et 'umbilicos,' quos pariter cum conchis junxere Cicero et Val. Max. Sic Ovidius 'conchas et teretes lapillos.' Hi teretes lapilli sunt calculi littorales ad instar umbilici, unde et sic appellati. 'Veneris umbilicos' quibusdam appellatos notat alicubi Turnebus, sed fallitur. Herba est quam sic vocavere, quæ Græcis Κοτυληδών. *Salmas.*

Altissimam turrem excitavit] Fuere inter eruditissimos Batavorum, qui turrim istam Caligulæ non aliam existimarent, quam quæ postea, ut ipsi volunt, aliis usibus destinata, BRITANNICAE ARCIS nomen accepit: cujus hodieque ruinas, binis circiter ab hac urbe Lugdunensi milliaribus, Oceanus abscondit. Veruntamen in tanta vetustate, cum et autorum luculentiora testimonia desint, et violentia maris locorum faciem confuderit, opinari se quidem hoc doctissimi homines, cæterum scire minime profitentur. At quod iidem illi magno hactenus assensu tradidere, turrim istam Caligulæ in Armamentarium conversam videri, id perquam infirma destina niti, nuper adeo comperimus, cum ad clarissimum virum Petrum Scriverium, in prædio suo suavissime rusticantem, inviseremus. Lapidem enim, cujus inscriptio eos in hanc sententiam impulit, quique Septimio Severo ARMAMENTARII RESTITVTI gloriam tribuit, non ex arcis istius ruderibus extractum, sed vero Rodanburgi inventum, patriarum antiquitatum callentissimus senex referebat, qui locus ab alia urbis parte situs, plusquam binis milliaribus a turri Britannica distat, et Agrippinæ quondam prætorium fuisse perhibetur. Cæterum, non plane a vero eorum opinionem dissidere, qui autorem et conditorem istius pyrgi Caligulam faciunt, illud quoque non minimo indicio fuerit, quod in Bataviæ littore concharum spolia stolidissimus Imperator legisse videtur. Tacitus Hist. IV. 'Erat in Caninefatibus Brinio, claritate natalium insigni: pater ejus, multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium impune spreverat.' Plane tum apud Batavos egisse Caligula videtur. Suetonius quoque paullo ante: 'Mox deficiente belli materia, paucos custodia Germanos trajici occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium quam tumultuosissime adesse hostem nuntiari.' Rhenum intelligo proprie dictum, (medium Cl. Ptolemæus ostium appellavit,) qui nunc quidem obstructus, olim apud turrim istam Caianam in Oceanum irrumpebat. Adde quod Britannicam quoque idem Caius expeditionem minabatur, ut credibile sit ab ejus opposito indidisse eum turri suæ denominationem. Suetonius cap. 19. de ponte Puteolano: 'Ut Germaniam et Britanniam, quibus imminebat, alicujus immensi operis fama territaret.' Tacitus in Agric. 'Agitasse C. Cæsarem de intranda Britannia satis constat.' Denique nummi etiam, Caligulæ nomen præferentes, heic eruti ostenduntur. Sed nihil affirmamus. Bene qui conjecerit, vatem hunc perhibebo optimum.

CAP. 47. *Procerissimum quemque*] Qui tanto rectius aliquem e majoribus nostris poterat repræsentare: quippe queis 'magna corpora' Tacitus tribuit. Idem ex genere armorum, quibus utebantur, patet. Germanicus enim Annal. II. in orat. ad

militem, immensa eorum scuta, et enormes hastas memorat. *Idem.*

Coëgitque non tantum rutilare] Ut germani scilicet Germani viderentur. Tacitus: 'Truces et cœrulei oculi, et rutilæ comæ.' Ideo Auricomi Batavi Silio: 'At puer auricomo jam formidate Batavo.' Ut Vandali χρυσοειδεῖς Procopio dicti. Ruffum colorem Seneca dixit III. de Ira. Nec a natura solum rutilus hic crinis, etiam ab arte. Lavabant enim crebro, et medicamento rutilabant. Ammian. 'Videbat (Germanos) lavantes alios, quosdam comas rutilantes ex more.' Romanæ etiam matronæ veteres amavere hunc colorem, 'et summa diligentia capillos cinere rutilabant,' ait Valerius lib. II. c. 1. Posteriores magis avide, quæ capillitium ipsum emebant a Germanis, et pro comis suis supponebant. Ovidius ad puellam: 'Jam tibi captivos mittit Germania crines, Culta triumphatæ munere gentis eris.' *Lipsius.*

Submittere] Promittere, et prolixiorem facere: quod proprium est Germanorum. Namque populi Septentrionales, ut Vitruvius et Plinius tradiderunt, flavos habent crines, et promissos ex humoris copia: sicut e contrario Æthiopes vaporis efficacia capillos habent breves, et adustis similes. *Beroald.* Quod autem falsum e Germania triumphum Caligula adornavit, in eo imitatorem postea Domitianum habuit. Vide Tacitum in vita Agric. Persius Satyr. VI. 'missa est a Cæsare laurus Insignem ob cladem Germanæ pubis . . . jam lugausapa captis, Essedaque, ingentesque locat Cæsonia Rhenos.'

Jus haberent] Liber unus *haberet.* Non displicet tamen multitudinis numero legi: nam quæ a procuratore Cæsaris geruntur, sic comprobantur, ut si ab ipso Cæsare gesta sint. Lib. I. Pand. de off. proc. Cæs. *Torrent.* Procuratores primo rei familiari sive fisco præfecti, sed imago imperii quibusdam adjuncta. Plura de procuratoribus ad l. v. dicentur.

CAP. 48. *Quin decimare velle perseveraret*] Id vetustum supplicii militaris genus, multo tempore omissum reduxit Crassus in bello adversus Spartacum, in quo pœnæ etiam turpitudo adest, multaque omnibus inspicientibus horrenda peraguntur. Plutarch.

Cui animadvertendos] Libri duo *cui ad avertendos*, (quæ lectio Sabellici conjecturam confirmat; nam *ad avertendos* legendum putat,) quasi a se amoliretur dedecora, si in Senatum fureret. *Torrent.*

CAP. 49. *Edixit*] Edicto reditum suum populo significavit.

Siquidem proposuerat Antium, deinde Alexandriam commigrare] De Antio supra, capite 8. De profectione Alexandriam Philo: Τοῦτο δὲ πράξειν ἔμελλεν ἐν παράπλῳ, κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίαν. ἄλεκτος γάρ τις αὐτὸν ἔρως κατεῖχε τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς ἣν ἐπόθει σπουδῇ πάσῃ παραγενέσθαι, καὶ ἀφικόμενος πλεῖστον χρόνον ἐνδιαιτηθῆναι. Caussam consilii vide in sequentibus: meminit et Josephus. *Casaub.*

Alexandriam] Liber opt. *Alexandream*, ut apud Horat. lib. III. Od. 14. 'Portus Alexandrea supplex,' &c. et Antiochea apud Ausonium de claris urbibus, et in nummis veteribus. *Torrent.*

Alteri gladius, alteri pugio] Dio Protogenem quendam commemorat, Caio in omnibus atrocissimis rebus administrum, ὥστε καὶ βιβλία ἀεὶ δύο περιφέρειν, καὶ αὐτῶν τὸ μὲν ξίφος, τὸ δὲ ἐγχειρίδιον ὀνομάζειν. De Sulcio et Caprio, qui cum libellis accusatoriis obambulabant, Horatius lib. I. Sat. 4.

CAP. 50. *Pallido colore*] Cod. Salmas. quod aliis quoque repertum, *expallido.* Sic 'exalbidus' apud Plinium. Vim et potestatem vocis præpositio amplificat.

Gracilitate maxima cervicis et crurum] C. Cæsar, materiâ risus benig-

nissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, et emendicatis capillis aspersi deformitas, adjice obsessam setis cervicem, et exilitatem crurum, et enormitatem pedum. Seneca.

Oculis et temporibus concavis] Plin. rigentes ei oculos tribuit lib. XI. cap. 37.

Fronte lata] Aristoteles in I. de Hist. animal. Οἷς μὲν μέτωπον πλατὺ, ἐκστατικοί: *quibus frons lata est*, inquit, *mente moveri idonei sunt*. Plane Caio convenit.

Capram nominare] Causa præcedit, quod hirsuto corpore esset. Refert Ammianus Marcellinus, Julianum Imperatorem, cum esset hirsutus, appellatum fuisse a carptoribus Capellam. *Beroald.*

Vultum vero natura horridum ac tetrum etiam ex industria efferabat] Id est, ad feritatem et terrorem omnem componebat. Sic argentum, in quo belluæ expressæ erant, 'efferatum' eleganter vocat Apuleius. Libet ipsum loquentem audire lib. V. 'Mirus prorsum magnæ artis homo, imo semideus, vel certe Deus, qui magnæ artis subtilitate tantum efferavit argentum.' *Boxhorn.*

Puer] Scripsit Hippocrates, et adstipulatur Galenus, epilepsiam, qui morbus caducus, sive comitialis dicitur a nostris, esse proprie infantium, et puerorum: qui adolescentes quoque infestat propter incontinentiam, et si fuerint famis, vigiliæ, caloris, algoris supra modum patientes. Cornelius Celsus autor est, comitialem morbum ante pubertatem cœptum non ægre finiri. *Beroald.*

Comitiali morbo] Qui Cæsarem quoque Julium infestabat. Relege quæ scribuntur ad cap. 45. Cæs.

A Cæsonia uxore] Juvenalis: 'Ut avunculus ille Neronis, Cui totam tremuli frontem Cæsonia pulli Infudit...Ardebant cuncta, et fracta compage ruebant, Non aliter, quam si fecisset Juno maritum Insanum.' Josephus hoc nomine ait Cæsoniam a conjuratis interfectam: quia alienata potionibus principis mente omnium malorum fuisset caussa. *Sabell.*

CAP. 51. *Ad minima tonitrua et fulgura*] Non semper autem ita affectus fuit bonus hic Imperator; ausus enim interdum non solum vultum attollere, sed etiam ταῖς βρονταῖς ἐκ μηχανῆς τινος ἀντιβροντᾶν, καὶ ταῖς ἀστραπαῖς ἀντ-αστράπτειν, καὶ ὁπότε κεραυνὸς καταπέσοι, λίθον ἀντακοντίζειν. Auctor Dio. Sed omittamus istum ἀταρτηρὸν, φρένας ἠλεὸν, et notemus potius veterum consuetudinem admodum laudabilem: moris enim fuit cum tonaret, aut fulgeret, aut terra moveret, continuo pro mutua salute Diis vota fundere. Didici ex Philostrato, cujus hæc sunt de vita Apollonii libro sexto: loquitur de Antiochensibus Syris, et terræ motu, qui, dum ipsi in concione sunt, factus est, σεισμοῦ δὲ γενναίου προσπεσόντος ἔπτηξαν, καὶ, ὥσπερ ἐν διοσημείαις εἴωθεν, ὑπὲρ ἀλλήλων ηὔξαντο. *Casaub.* Vide adnotationem e Dione excerptam ad c. 22.

Connivere] Illud 'connivere,' minus est illis, quæ hic vult Suetonius. Quidam Mss. habent, *conruere*. Sed id ferri non potest, cum sequatur, 'caput obvolvere.' Lege, *contremere*. Contemnere Deos, et contremere ad minima fulgura, optime hic inter se contenduntur. Non solus Caligula, omnes ad fulgura, etiam minima, connivemus. Non debuissent autem ad vulgatam lectionem, cum palam inepta sit, tam diu connivere eruditi. *Boxhorn.*

Ætnæi verticis] Pro *Ætnæi verticis*, quod sane non reprehendo, lego in pervetusto libro, *Ætnæi crateris*: neminem autem paullo doctiorem fallit, spiracula, ignem evomentia, crateras dici. *Turneb.*

Si victores Alpium juga occuparent] Figura est, πρὸς τὸ σημαινόμενον. præcessit enim, *audita rebellione Germa-*

niæ. At viri docti locum censent emendandum, et scribendum *Germanorum*, quibus non assentior. Infinita sunt hoc genus apud optimos scriptores. Notum apud summum vatem φίλε τέκνον, et quæ variis locis congerit Eustathius. Pausanias Arcadicis, νικῶσι δὲ προσλαβόντες Ἀχαιῶν στρατιὰν, καὶ Ἄρατον ἡγεμόνα ἐπ' αὐτῷ. ait ἐπ' αὐτῷ, quasi præcessisset, στρατόν. *Casaub.*

Cap. 52. *Vestitu calceatuque*] Quamvis proprie et stricte calceum appellarint id calciamenti genus, quod totum pedem et infime et superne tegebat, tamen omne genus calciamentum, et quidquid pedibus inducitur, calcei nomine nonnunquam venit. Nam et Græci quoque omne genus calceatus ὑπόδημα appellant: utut ὑπόδημα κοῖλον vocent, quo pes totus tegitur et amicitur, ad differentiam sandaliorum sive solearum. Hesychius: κάλτιοι, ὑποδήματα κοῖλα ἐν οἷς ἱππεύουσι. Vox Sicula κάλτιος, de cavo et profundo calciamento; unde Latina *calcius.* Plutarchus, quoties calcei Romani mentionem facit, fere semper reddit κάλτιον. Cæterum fere semper calcei aurati purpuream vestem sequebantur. Ita qui consulatum capiebant sub Imperatoribus, ut purpura sive Tyrio vestiebantur, ita et auro calciabantur. Sic mulieres, quibus purpura familiaris, etiam calceos inauratos habebant. Testis, præter Epictetum et Lucianum, Apuleius Milesiarum lib. xi. *Salmas.*

Ac denique humano] Quasi dicat, non contentus pro patrio cultu peregrinum usurpasse, pro civili militarem, pro virili muliebrem; sed ne divino quidem abstinuit. *Sabell.*

Manuleatus] Tunicis uti virum prolixis ultra brachia, et usque in primores manus ac prope in digitos, Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. Eas tunicas Græco vocabulo nostri 'chiridotas' appellarunt: feminisque solis vestem longe lateque diffusam decoram existimaverunt, ad ulnas cruraque adversus oculos protegenda. Viri autem Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt: postea substrictas et breves tunicas citra humerum desinentes habebant, quod genus Græci dicunt ἐξωμίδας. Virgilius quoque chiridotas, quasi femineas ac probrosas, criminatur: 'Et tunicæ manicas, et habent redimicula mitræ.' Gellius.

Aliquando sericatus] Tacitus Ann. ii. sub Tiberio decretum narrat, 'ne vestis serica viros fœdaret.' Postea quoque Tacitus imperator, ut Fl. Vopiscus scriptum reliquit, holosericæ vestis usum omnibus viris interdixit. Est autem holoserica vestis, tota ex serico, nulla alia materia. Subserica vero, cujus substamen ex serico est. Holosericæ vestis pretium immensum fuisse, conjicio ex eodem Vopisco in Aureliano, his verbis: 'Vestem holosericam neque ipse in vestiario suo habuit, neque alteri utendam dedit. Et quum ab eo uxor sua peteret, ut unico pallio blatteo serico uteretur, ille respondit, Absit, ut auro fila pensentur. Libra enim auri, tunc libra serici fuit.' Jam ante conquestus fuerat Plinius, tam longinquo orbe peti, 'ut in publico matrona transluceat.' *Bayfius.*

Et cycladatus] Pallium et cyclas, habitus matronarum Romæ. Servius: 'Togas autem etiam feminas habuisse, cycladum et recini usus ostendit: recinus autem dicitur, quod post tergum rejicitur.' Recinum togam vel togæ genus fuisse, etiam Festus ostendit. Cyclades erant, quas nunc 'Zupas' vocamus: sunt enim plane pleneque rotundæ, et nullum habent angulum, quia undequaque clausæ per extremum ambitum. *Salmas.*

Ac modo in crepidis vel cothurnis] Cothurni tragica calciamenta sunt, sublevato altius subere, ut mimi, priscorum heroum in scena personas indu-

entes, grandiores apparerent. Soccus vero humile est calciamentorum genus, in modum crepidarum, comœdis proprium: qui fortasse excalceati, cum tragicis histrionibus collati, Senecæ Ep. VIII. appellantur: 'Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet! Quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt!' *Brodæus.*

Speculatoria caliga] 'Speculatoriam' hoc loco Tranquillus addidit, quo majorem caligæ vilitatem ostenderet; inter milites enim alii aliis ornatiore caliga utebantur. Et speculatores quidem militum numero habebantur, verum ob laboris assiduitatem, ac discrimina quæ subibant, minus cultos incedere solitos credendum est, et fieri potest ut peculiari quodam calciamenti genere induerentur. Quæ 'speculatoria' absolute dicitur a Tertulliano de corona militis, cum ait, 'speculatoriam, morosissimam pedibus, absolvit.' *Torrent.*

Socco muliebri] Et quidem ex margaritis. Plin. lib. IX. cap. 35. et lib. XXXVII. cap. 2. Elegans etiam de Caii socco locus Senecæ lib. de Benefic. II. cap. 12. et de socco muliebri Suetonii Vitell. cap. 2. *Torrent.* Haud frustra vero addidit 'muliebri.' Nam præterquam, quod soccorum in palliatis comœdiis usus esset, etiam Cynici eos induisse videntur. Plautus in Persa: 'Cynica esse e gente oportet parasitum probum: Ampullam, strigilem, scaphium, soccos, pallium.'

Aurea barba] Sicut Jupiter figuratur. Æsculapius quoque barba aurea olim spoliatus fuit a Dionysio. *Beroald.*

Caduceum] In Mercurio solem coli, etiam ex caduceo claret, quod Ægyptii in specie draconum maris et fœminæ conjunctorum figuraverunt Mercurio consecrandum. Hi dracones parte media voluminis sui invicem nodo, quem vocant Herculis, obligantur: primæque partes eorum reflexæ in circulum, pressis oculis, ambitum circuli jungunt, et postmodum caudæ revocantur ad capulum caducei, ornaturque alis ex eadem capuli parte nascentibus. Macrobius. Philo etiam talaria Mercurii sumsisse eum narrat: Πέδιλα Ἑρμῆς ὑποδεῖται πτερῶν θάρσους ἔχοντα. Διὰ τί; ἆρα οὐχ ὅτι προσήκει τὸν ἑρμηνέα καὶ προφήτην τῶν θείων, ἀφ' οὗ καὶ Ἑρμῆς ὠνόμασται, τὰ ἀγαθὰ διαγγέλλοντα, ποδωκότατόν τε εἶναι καὶ μονονοὺ πτηνὸν φέρεσθαι; Γάϊος δὲ πρός τινα χρείαν πέδιλα ἀνελάμβανεν; ἢ ἵνα τὰ δύσφημα καὶ δυσώνυμα δέον ἡσυχάζεσθαι, βοηδρομῆσαι, τάχει συντόνῳ πάντῃ συνηχοῦντα; Vide eum autorem de ἐκθεώσει et mirifico habitu Caii ubertim et eleganter disserentem libro de Legatione ad Caium.

Veneris cultu] Qui alius alibi figurabatur: nam et barbata apud quosdam culta est. *Sabell.*

Repetitum e conditorio ejus] Alexandri corpus Ptolemæus Alexandriam detulit: ibique id sepeliit, et adhuc ibi jacet, non tamen in eodem alveo. Nunc enim vitreus est, ille in aureo condiderat. Aureum Ptolemæus cognomento Coccus et Subdititius rapuit, e Syria eo profectus: statimque dejectus nullam ex præda utilitatem percepit. Strabo.

CAP. 53. *E disciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiæ plurimum attendit*] Ita libro II. de Octavio: 'Eruditione varia repletus Sphæri.' Hoc est, φιλολογίαν καὶ πολυμάθειαν ἀσκήσας, doctore Sphæro. Appello φιλολογίαν historiæ et rerum antiquarum cognitionem, litterasque humaniores, quas qui tenent eruditi proprie vocantur, ut docet M. Tullius. *Casaub.*

Irato et verba et sententiæ suppetebant] Sententia hujus loci flagitat, ut pro *irato* scribatur *imparato.* Mens enim Suetonii est, tam facundum promtumque Caligulam fuisse, ut si perorandum esset, imparatus non

minore eloquentia, quam gravitate dissereret. *Boxhorn.*

Tum maxime placentem] Fuit illi viro ingenium amœnum, et temporis ejus auribus accommodatum. Tacitus.

Commissiones meras componere] Vocem 'commissiones,' et morem committendi, exposuimus ad libri secundi caput 89. Ea notione accipi hic quoque debet hæc dictio, et certe potest. Vocantur enim scripta Senecæ commissiones meræ, ut si Græce dicas cum Isocrate, λόγοι πρὸς τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἀγῶνας γεγραμμένοι. Imo vero commissiones sunt ἀγωνίσματα, quo sensu dixit Thucydides de opere suo, κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται. Ita accipit et Philosophus in lib. de Poëtice. Et Polybius lib. III. in aureo dicto, et dignissimo quod ubique, non ibi tantum, legatur: ἱστορίας γὰρ ἐὰν ἀφέλῃ τις καὶ διὰ τί, καὶ πῶς, καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίγνεται. Quod Thucydides voce ponderosa valde κτῆμα dixit, Polybius magis aperte μάθημα. *Casaub.*

Et harenam esse sine calce] Credo, quod sententias plerumque loqueretur, breves et nulla admodum connexione inter se cohærentes. Tale quid voluit et Quintilianus, cum in Seneca reprehendit, 'quod rerum pondera minutissimis sententiis fregisset.' De quo genere dicendi vide ejusdem doctoris judicium libro VIII. cap. 5. Diversa ratio est, cur dicat Epiphanius, hæreticos σχοινία ἐξ ἄμμου πλέκειν, *ex harena funiculos nectere*, in suis scriptis, dum sacræ scripturæ loca male componunt. *Idem.*

Magnorum reorum] Exemplum insigne Domitii Afri, quem tantopere Seneca et Quinctilianus celebrant, apud Dionem. Is enim accusatus Cæsaris oratione scripto prolata, non alia ratione periculum evasit, quam quod, tanquam auditor potius quam reus, tandem defensionis loco eum se magis ut oratorem quam ut Cæsarem metuere respondit. *Torrent.*

Stylus cesserat] Dicendi ratio successerat. Siquidem stylum, non causam secutus, eo detorquebat impetum, quo vis dicendi facilius inclinasset. *Sabell.*

CAP. 54. *Batuebat pugnatoriis armis*] Cum rudibus tantum in batualibus uterentur. Repete notas ad cap. 32.

Pervigilium indixisse] Antiquos in sacris quibusdam pervigilio usos, passim legimus. Tacitus: 'pervigilia celebrarunt fœminæ, quibus mariti erant.' Cicero 'pervigilationes' vocat II. de Leg. Suetonius in Galba, de simulacro Fortunæ: 'In parte ædium consecratum, menstruis deinde supplicationibus, et pervigilio anniversario coluit.' Nihilominus voluptatis etiam et hilaritatis caussa pervigilia priscos egisse, ex hoc loco colligimus. Etiam Vitell. cap. 10. Vitellii luxum describens, eum in Apennini jugis pervigilium egisse tradit. Id quod clarius docet Tacit. Hist. III. *Marc. Donat.*

Super pulpitum collocavit] Erat in scena proscenium, id est, locus ante scenam porrectus, ubi pulpitum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent; ita ut scena altior esset pulpito, pulpitum autem altius orchestra: quæ ipsa locus erat saltantium, ob id orchestra dicta, quasi saltatorium. *Budæus.*

Magno tibiarum et scabellorum crepitu] Saltatores et saltatrices, præter ictum pedum, varia instrumenta sono edendo apta adhibebant. Fere enim jungebantur, ut Lucianus Περὶ ὀρχήσεως indicat, κρούματα, τερετίσματα, et ποδῶν κτύπος. Inter alia organa ejus generis et scabelli fuerunt. Eam vocem non magis Latinam puto esse quam barbitus, sambuca, nabla, et alia pleraque omnia instrumentorum musicorum nomina: quæ simul

cum usu rerum quas significant in civitatem Romanam sunt admissa. Assentior autem doctissimo amicissimoque Scaligero, qui scabellos sive scabella esse putat apud Suetonium et Arnobium, quos Hispani et Aquitani 'cascabellos' dicunt; quam dictionem Rabbi Jona usurpat in explicatione vocis Hebraicæ חח. Erat hoc unum e crepitaculorum generibus, quibus vel cum musicis organis, vel inopia eorum, ut notat scholiastes Aristophan. ad Ranas, utebantur. Talis fuit testarum crepitus, item acetabulorum tinnitus, sive *ὀξυβάφων μουσικὴ*, et illa *Ἀραδίων μουσικὴ, καὶ Φοινίκων κρούματα*, de quibus multa notamus ad Athenæum. *Casaub.* Carol. Langius, vir doctissimus, *scamillorum* legebat, ut ea sint quæ nostro idiomate *Scalmeyen* vocamus. Quod sane probabile esse ostendit vetus inscriptio Spoleti: DIS. SYRIIS. M. SEPTIMIO. M. F. HOR. SEPTIMIANO EQVO. PVB. C. ALBICIVS. C. L. RESTITVTVS. IIII-VIR. I. D. PRAEF. FABR. ROMAE. DEC. IIII. SCAMILLAR. OPERAE. VETERES. A. SCAENA. PATRONO OB. MERITA. EIVS. L. DDD. Cicero quidem pro Cælio, 'Deinde (inquit) scabella concrepant, aulæum tollitur.' Sed ibi de fine mimi, hic de initio agitur. *Torrent.*

Cum palla] Palla ab Horatio 'honesta' dicta, mulierum erat, ut quidam opinantur. Martialis: 'Fascia te tunicæque tegunt, obscuraque palla.' Utebantur et citharœdi. Ovidius XI. Metam. 'Ille caput flavum lauro Parnasside vinctus Verrit humum Tyrio saturata murice palla.' Et tragœdi. Idem Amor. III. 'Fronte comæ torva, palla jacebat humi.' Erat autem ad terram usque promissa, ut apparet in Ovidiano versu, quam ob id appellat longam Virgilius: 'pro longæ tegmine pallæ.' *Bayfius.*

Cum palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato cantico abiit] Quod sane mirum videri potest, saltatores longis ac fluentibus tunica pallaque velatos, quum habiliores succincti et tunicati tantum futuri fuissent. *Ferrarius.*

Atque hic tam docilis ad cætera, natare nesciit] In ipsa Urbe, aut ad Urbem hoc olim factum, et Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi ideo delegerunt, in quo juventus, post exercitium armorum, sudorem pulveremque dilueret. *Lipsius.*

CAP. 55. *Tumultuanti*] Tumultum excitanti, saltante Mnestore pantomimo.

Ptolemæum] Consobrinum suum. Sup. cap. 26.

Columbo] Mirmilloni nempe, cum ipse Thracum factioni faveret, ut in Circo Prasinæ.

Prasinæ factioni] Lege quæ ad illa Domitiani cap. 7. notantur: 'Duas Circensibus gregum factiones, aurati purpureique panni, ad quatuor pristinas addidit.'

In stabulo] Scilicet Prasinorum aurigarum.

Et maneret] Adscripsit in Codice suo Ill. Salmasius, 'id est, pernoctaret.' Ita Suetonius in Octavio: 'Matutina vigilia offendebatur: ac si vel officii vel sacri caussa maturius evigilandum esset, ne id contra commodum faceret, in proximo cujuscumque domesticorum cœnaculo manebat:' id est, cubabat. Idem in eadem vita: 'ac per annos amplius quadraginta eodem cubiculo hyeme et æstate mansit,' id est, cubuit. Eodem sensu id verbi usurpatur Senecæ lib. III. de Benef. c. 15. Τῷ *apud aliquem manere* contrarium est 'ab aliquo manere,' quod in Julii Capitolini Marco Antonino reperitur.

Comissatione quadam in apophoretis] Hoc nomine existimo significari munera, quæ convivis dantur, ut ea domum referant, unde et nomen adepta sunt. Sed quis huic sententiæ est auctor et fundus? Luculentissimus

omnium D. Ambrosius in exhortatione ad virgines ita scribens: ‘Qui ad convivium magnum invitantur, apophoreta secum reportare consueverunt. Ego ad Bononiense invitatus convivium, ubi sancti martyris celebrata translatio est, apophoreta vobis plena sanctitatis et gratiæ reservavi.’ *Turneb.* Adi etiam Vesp. capite 19. De propudio illo hominis Heliogabalo sic in ejus vita Æ. Lampridius: ‘Eunuchos pro apophoretis dedit: dedit quadrigas, equos stratos, mulos, basternas et rhedas: dedit et aureos millenos, et centena pondo argenti.’

Vicies HS.] L. millia coronator.

Incitato equo] Quendam suorum equorum, Incitatum nomine, ad cœnam quoque adhibebat, et inauratum ei hordeum apponebat, et in poculis aureis vinum propinabat, per salutem ejus ac fortunam jurabat, Consulemque se eum creaturum pollicebatur: facturus, si diutius vixisset. Dio Cassius.

Præter equile marmoreum, &c.] Similem, at non parem Caianæ stultitiam refert in Vero Julius Capitolinus: ‘Volucri equo prasino aureum simulacrum fecerat quod secum portabat. Cui quidem passas uvas et nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat: cui mortuo sepulcrum in Vaticano fecit. In hujus equi gratiam primum cœperunt equi aurei vel bravia postulari. In tanto autem equus ille honore fuit, ut ei a populo prasinianorum sæpe modius aureorum postularetur.’ Tantum prasinus color, cui Caius quoque impensissime favit, oculos Veri cepit.

CAP. 56. *Potentissimorum libertorum*] Hoc est, quod suis eum telis confossum dicit Plin. lib. XXXII. c. 2. Adde, si lubet, Josephum Antiquit. lib. XIX. qui et Callistum conjuratis se junxisse narrat, quod nimium sibi pecuniosus, atque adeo invidiæ principis tandem victima fore, videretur.

Cum placuisset Palatinis ludis] In honorem Augusti institutis, de quibus sic Dio: Ἡ Λιουΐα ἰδίαν δή τινα αὐτῷ πανήγυριν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ παλατίῳ ἐποίησεν, ἣ καὶ δεῦρο ἀεὶ ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν ἀεὶ αὐτοκρατόρων τελεῖται. Josephus memorat, Caium in iis ludis rem divinam Augusto fecisse.

Egressum meridie] Ut solebant prandendi causa. Hinc Equitis illius dictum apud Quinctilian. lib. VI. c. 3. ad quem in spectaculis bibentem cum misisset Augustus qui ei diceret, Ego si prandere volo, domum eo, Tu enim (inquit) non times ne locum perdas. Adde Suetonium Claud. c. 34. ‘dimisso ad prandium populo.’ *Torrent.*

Cassius Chærea] Hic ille est, qui centurio Germanici exercitus seditione, quam moverant excessu Augusti nuntiato, cum eum peterent ad mortem milites, ut reliquos centuriones, audacia singulari per medios ferro sibi viam patefecit, unde et salutem adeptus est, magna centurionum aliorum parte cæsa. *Bapt. Egnatius.*

PRIAPUM *aut* VENEREM *dare*] Chæreæ, Tribuno militum, sermo non pro manu erat, languidus sono et infracta voce suspectior. Huic Caius signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaque illum uti ferro, ne sæpius signum peteret. Seneca. ‘Aliter atque aliter exprobrans:’ exponit Lipsius: cum Venerem ei signum daret, ut fœminæ: Priapum, ut qui virum quæreret.

Osculandam manum offerre, formatam commotamque in obscœnum modum] Inter alios irridendi modos est quæ sanna proprie dicitur: cum gestu aliquo mimico exprimitur id quod volumus objicere ei quem ridemus. Tria earum genera notavit eleganter Persius Satyra prima: manu pinsentem

ciconiam exprimere, opposito temporibus pollice auriculas asininas effingere, et linguam exertare instar sitientis canis. Similis hic sanna intelligitur: quod Suetonius elegantissime exprimit per 'formatam et commotam manum in obscœnum modum.' Qui meminerit eorum, quæ de infami digito apud veteres leguntur, et eorum quæ de voce σκιμαλίζειν Græci scholiastæ notant, præsertim ad illa ex Pace Aristophanis, Καὶ τὸν δορυξόον οἷον ἐσκιμάλισεν, facile animo concipiet quale hoc sannæ genus fuerit; neque est operæ pluribus ista explicare. Obscurius idem Suetonius similem Pyladis sannam refert libro II. c. 45. nam ita locus ille accipi debet. *Casaub.*

Cap. 57. *Simulacrum Jovis, quod dissolvi transferrique Romam placuerat*] Illustris primum facta est Olympia, oraculis quæ ibi Olympius edebat Jupiter: quæ postquam desierunt, nihilominus sua templo mansit gloria. Ornatum autem est donariis ex universa Græcia ibi dedicatis. Inter hæc est etiam Jupiter ex auro ductus, donum Cypseli Corinthiorum tyranni. Maximum in his fuit eburnum Jovis simulacrum, quod Pheidias Charmidæ filius Atheniensis fecit tantæ magnitudinis, ut quanquam templum est maximum, tamen videatur bonam proportionis rationem duxisse, quod sedentem finxit, ita ut vertice culmen propemodum tangat, et ex ipsa specie appareat, eum, si surgeret seque erigeret, tecto templum nudaturum esse. Strabo.

Capitolium Capuæ] Non Romæ solum Capitolium fuit, sed et aliis in locis: ac tandem ea voce omnes arces promiscue appellatæ videntur. *Casaub.* Capuæ Capitolium Tiberius dedicavit: c. 40. Tib.

Cella Palatini atriensis] Viterb. Cod. *palatini*, minore *p.* Recte: cum de atriensi intelligat palatii et domus imperatoris; non autem Apollinis Palatini. Cellas Latini vocant omnia gurgustiola infimæ sortis hominum. Tales erant cellæ servorum, ut atriensis hujus et janitorum: quæ erant adstructæ magnarum domorum aut insularum foribus. Earum mentio apud Vitruvium, Petronium, Suetonium in Vitellio, et alios. Quas Romani cellas meretricias, Græci vocant κλισία, et στέγας, item στέγος, vel τέγος. Quare cum legis apud Græcos πόρνας ἐπὶ τέγους, vel ἐπὶ στέγους ἑστῶσας, semper de cellulis meretriciis debes intelligere. *Casaub.*

Qualis eodem die] Intellige Divi Julii cædem.

Sortes Antiatinæ] Gallici quidam codices *Fortunæ Antiatinæ*, quam lectionem agnoscunt et interpretes. Sicque in veteri nummo Q. Rustii appellantur, ut 'Fortunæ Antiates,' in antiquo marmore, 'Fortunæ apud Antium' a Macrob. lib. I. Saturn. c. 23. Qua de re latius ad Hor. notavimus l. I. Od. 35. 'O diva, gratum quæ regis Antium.' *Torrent.*

Phœnicopteri sanguine] Ipse, ut videtur, sibi sacerdos, phœnicopterum numini suo immolavit: sup. c. 23.

Tragœdiam saltavit] Cinyram, (auctor Joseph.) in qua ipse cum filia Myrrha occisus sit. Nota est fabula ex Ovidio et aliis. *Torrent.*

Neoptolemus tragœdus] Meminit hujus rei Stobæus Sermone XCVI. Plutarch. Demosthene, Diodor. Sicul. extremo libri XVI. ubi de Philippi regis morte, quanquam non nihil a Suetonio dissentiens. Meminit etiam Tertullianus de anima, et de Neoptolemo histrione ipse Demosthenes de pace. *Torrent.*

Et cum in Laureolo] Locus intricatus sic e Codice Salmasii restituendus: *Et cum in Laureolo mimo, in quo actor proripiens se ruina sanguinem vomuit*, (lego *vomit,*) *plures secundarum certatim experimentum artis darent.*

Laureolo mimo] Juvenalis: 'Laureolum velox etiam bene Lentulus

egit, Judice me vera dignus cruce.' Nævius in carcere Laureolum fabulam scripsit. Martialis: 'Et ficta pendens in cruce Laureolus.' *Sabell.*

Plures secundarum certatim experimentum artis darent] Cicero in Verrem: 'Ut in actoribus Græcis fieri videmus: sæpe illum, qui est secundarum partium, aut tertiarum, cum possit aliquanto clarius dicere, quam ipse primarum, multum submittere, ut ille princeps quam maxime excellat.' Comœdia quinque actus habet, hoc est, quinquies ducitur in scenam. Est ergo persona primarum partium, quæ sæpius actu regreditur: secundarum et tertiarum, quæ minus minusque procedunt. Terentius in Phormione: 'Quia primas partes qui agit, is erit Phormio.' Asconius.

Cap. 58. *Hora quasi septima*] Ὥρᾳ ὡσεὶ ἑβδόμῃ. Nam ita et Græci loquuntur. At in Mss. nostris *fere*, non *quasi*. Casaub.

Pridiani cibi] Ita supra pridiana, id est, superioris diei obsonia dixit apposita fuisse a Tiberio in solennibus cœnis.

Pueri nobiles ex Asia ad edendas in scena operas evocati] Libro primo capite 39. 'Pyrrhicam saltaverunt Asiæ Bithyniæque principum liberi.' Josephus: Ἅμα καὶ παῖδας οἳ εἰσήκεσαν ἐκ τῆς Ἀσίας κατανοήσων, πομπῆς αὐτῶν ἐκεῖθεν γενομένης, ἐπὶ ὕμνοις μυστηρίων, ἃ ἐπετέλει· ἔνιοι δὲ κατὰ πυῤῥιχισμοὺς οἳ ἐν τοῖς θεάτροις ἔσοιντο. Dio evocatos e Græcia et Ionia scribit, ut hymnum de laudibus Caii factum canerent. *Casaub.*

Præmissa voce: Hoc age] Dum Magistratus res divinas facerent, vel auspicia captarent, a præcone inclamatum, 'hoc age.' Plutarchus in Numa et in Martio Coriolano. Quibus verbis juberi scribit: προσέχειν τοῖς ἱεροῖς καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ μηδὲ χρείαν ἀσχολίας. Huc etiam pertinet ille Syllæ crudelis et inhumanus jocus: 'Hoc agamus: seditiosi pauculi jussu meo occiduntur.' Atque eodem præsens Suetonii locus referendus est, tanquam nimirum victimam Chærea immolaret. Extrema quoque Galbæ vox percussoribus jugulum offerentis hæc fuisse fertur, 'Ut hoc agerent, ac ferirent, si ita e Rep. videretur:' quemadmodum ab eodem Tranquillo, et a Tacito memoriæ proditum est. *Brisson.*

Caio Jovem dante, Chæream exclamasse: Accipe ratum] Nempe signum: quasi diceret; optas ut Jupiter, cujus nomen das pro tessera, te servet ac protegat: (nam omnium semper ea mens est qui nomina superum tesseræ loco dant:) en votum tuum ratum. Dictum εἰρωνικῶς, vel etiam simpliciter et serio absque ironia: quia Caligulæ, flagitiis omnibus et sceleribus dedecorato, nonnisi morte poterat succurri, ut dictum est de Nerone. Vide quæ notamus ad Tiberium capite 66. Potest etiam ita accipi: 'Accipe ratum,' quod do nempe, hoc est, mortem. Sic 'mortem ratam' dixit Livius libro XLV. 'Noxa liberati interfectores; exilium pulsis æque ratum fuit, ac mori interfectis.' *Casaub.*

Lecticarii cum asseribus] Dicti lecticarii, qui ad lecticam erant, homines robusti, quales Liburni, Syri, Medi, Germani, Britanni, ut passim apud auctores legimus. Lecticariorum Cæsaris stationem alicubi in Palatio fuisse ostendit Tacitus libro V. Extant et hæ inscriptiones: TI. CLAVDIVS. AVG. L. QVADRATVS. DEC. LECTICARIORVM. BRITANNICORVM. VIX. AN. LX. ET. TI. CLAVDIO. AVG. LIB. TIGRANO. EX. CORPORE. LECTICARIORVM. CAESARIS. VIX. ANNIS. LXXXV. *Torrent.*

Cum asseribus] Asseres ligna appellat, quibus innixi lecticarii lecticam bajulant. De his existimo intellexisse Martialem illo versu, 'Ut Canusinatus multo Syrus assere sudet.' *Beroald.*

Cap. 59. *Hortos Lamianos*] Lamia gens clara et illustris haud unius Poëtarum testimonio. Juvenalis: 'Hoc nocuit Lamiarum cæde madenti.' Horatius: 'Æli vetusto nobilis ab Lamo.' A Lamo, qui Caietæ regnavit, gens ipsa orta dicitur. Silius Italicus: 'et regnata Lamo Caieta.' *Sabell.*

Cap. 60. *In asserenda libertate*] Josephus prodidit, cum, nocte procedente, Chærea signum a consulibus petiisset, illos Libertatem dedisse.

Julia vocabatur] Inter postremos maximosque delatos a Senatu Cæsari Dictator honores decretum etiam illud, ut nova Curia, quæ in locum Hostiliæ fieret, Julia appellaretur. Quam Triumviri exstruxerunt, Augustus vero post bella Actiaca dedicavit. *Torrent.*

Caii prænomen] At Caius certe Augusti filius, Lucii frater, ferro non periit. Ne Dictatoris quidem Cæsaris pater, qui dum calceatur matutino, nulla evidente causa, subito Pisis exanimatus est. *Idem.*

Qui Cinnanis temporibus sit occisus] De hoc Cicero tertio de Oratore, et in Bruto. *Idem.* Vide et Appianum Ἐμφυλίων libro I.

TIBERIUS CLAUDIUS DRUSUS CÆSAR.

I nunc, jacentem lude Claudium, Roma,
Et vile Caio, vile copreis nomen
Non crede summæ destinarier rerum,
Servo futura serva, stipiti stipes.

J. Schildius.

CAP. 1. *Neronem prænomine*] Nero et prænomen et cognomen esse, nemo vel mediocriter in litteris versatus ignorat. Hujus autem Drusi prænomen fuisse et nummi et lapides ostendunt, in quibus NERO CLAVDIVS. DRVSVS inscribitur. *Torrent.*

Cum Augusto gravida nupsisset] Nerone marito eam, tanquam patre, despondente. Ad Calig. cap. 25. Drusum autem, domi suæ natum, Tiberio patri reddidit Augustus. Ad Tib. caput 14.

Τοῖς εὐτυχοῦσι, &c.] Quidam codices habent, *τοῖς κοινολεχέσιν*, ex quibus verbis satis aptus sensus ad rem, de qua sermo, elici potest. *F. Ursinus.*

Dux Rhætici] Hinc pulcherrima Horatii Oda illa lib. IV. 'Qualem ministrum fulminis alitem,' &c. Vide Tib. cap. 9. *Torrent.*

Oceanum Septentrionalem primus Romanorum ducum navigavit] Subit igitur mirari, cur Velleius lib. II. post excessum Drusi, Tiberio in Germania agente, 'mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classem, quæ Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari, flumine Albi subvectam' prædicet. Nam si frater Drusus illam gloriam navigandi Septentrionalis Oceani præcepit, quid opus erat hanc tantam laudem Tiberii temporibus transcribere? Certe aut partes antea nemini tentatas intelligit, aut præpostero adulandi studio abreptus, etiam ea, quæ falsa esse sciebat, ad Tiberii sui felicitatem refert.

Fossas effecit] Sæpe Imperatores, ad discutiendum torporem militarem, milites occupatos detinent in fossa facienda, aliisque similibus: hoc fecit Drusus olim. Corbulo quoque inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam perduxit, ut ita miles otium exueret. *Beroald.* Propiorem caussam Tacitus hanc Annal. XI. aperuit: 'quo incerta Oceani vetarentur.' Hodie *de Vleit* ab Hollandis appellatur, ac paullum infra Leydam e Rheno derivata, postea Delphos prætexens, inde porro Mosam petit.

Novi et immensi operis] Nimis amplificare magnitudinem rei Suetonius videtur. Cod. Salmas. *navi et immensi operis.* Festus: 'Navus, celer ac strenuus.' Immensum autem veteres dixere quidquid insigni magnitudine videretur. Sic Tacitus Frisios 'ambire immensos lacus,' et Chaucos 'immensum terrarum spatium implere' ait, lib. de Mor. Germ. Idem Annal. II. Mosam 'immenso ore in Oceanum effundi' dixit.

Quæ nunc adhuc DRUSINÆ *vocantur*] Fossa Drusina continuat ad duo aut tria milliaria, Rhenumque novæ Iselæ nomine donatum deducit, præter Doesburgum oppidulum, forte a Drusi nomine dictum, quasi Drusoburgum. Quæ caussæ eum impulerint ad fossam illam deducendam, ignoramus. Si objectu novi alvei hostilem furorem paravit excludere, ut aliqui opinantur, næ ille ficulnum auxilium et invalidum comparare aggressus est. Sin fossam duxit ad commoditatem bellici apparatus in externos hostes, Romanorum commodis, quam provinciæ servivit magis, dum Bataviam, antea (loquor de universo insulæ corpore) peninsulam, rescindit, et a continente deripit. Restat ut palustri ac humili regioni semper in stagni modum natanti, laborantique a gurgite et inundatione Rheni, consulere voluerit. Sed, utut hic scopus illi propositus fuerit, certe dictura est aliud Transiselana et Cisrhenana Frisia, quarum fines adesæ et consumtæ, hinc Rheno, illinc Oceano, in mare conversi sunt. Hanc fossam, teste Tacito, Germanicus Cæsar ingressus, post vota Druso patri facta, lacus inde Rheni et Oceanum ad Amisiam usque flumen, præcipiti alveo et secunda navigatione pervectus fuit. *H. Junius.*

Species barbaræ mulieris] Qualis in Hadriani nummis cernitur, cum inscriptione, GERMANIA. Pulchre historiam narrat Dio lib. LV. *Torrent.* Videndum, an ad Veledam Deam, peculiare numen Germanorum, de qua meminerunt Tacitus, et Statius, sint referenda. *F. Ursinus.*

Humana amplior] Semper ita antiqui, ut fidem divinitatis adstruant ejusecemodi idolis. Tacitus Ann. XI. de Curtio Rufo, in Africa versante: 'Oblata ei species muliebris, ultra modum humanum.' Plinius super eodem miraculo: 'Offertur ei mulie-

bris figura, humana grandior pulchriorque.' Virgilius: 'Visa mihi ante oculos et nota major imago.' Itaque Dio etiam hoc loco: *Γυνή τις μείζων ἢ κατὰ ἀνθρώπου φύσιν.* Id quod Xenophon libro octavo Cyripæd. *κρείττων τις ἢ κατὰ ἄνθρωπον*, dixit.

Morbo obiit] In Epitome Liviana lib. CXL. sic habetur: 'Ex fractura equo super crus ejus collapso, XXX. die quam acciderat, mortuus est.' *Grævius.*

Scelerata appellata] Ad calamitatem infortuniumque indicandum ex obitu Drusi, Scelerata dicta sunt castra: sicut olim porta Romæ Scelerata est appellata, qua Fabii egressi ad amnem Cremeram ad unum omnes cæsi sunt a Veientibus. Et campus quoque Romæ Sceleratus dictus, prope portam Collinam, quo virgines Vestales ob incestum vivæ defodiebantur. Fuit et vicus Romæ Sceleratus dictus a Tulliæ impietate. *Beroald.*

Per municipiorum coloniarumque primores] Ab æstivis castris ad hiberna gestarunt Tribuni et centuriones: deinde susceperunt *οἱ καθ' ἑκάστην πόλιν πρῶτοι.* Dio libri LV. initio. corpus toto itinere pedibus prægrediente Tiberio. libro tertio, cap. 7. *Casaub.*

Scribarum decuriis] Scribæ (ut Festus tradidit) sic dicti, quod rationes publicas scribebant in tabulis; non Quæstoribus tantum, sed aliis quoque Magistratibus apparebant, in quorum rationibus monumentisque versabantur. Ingens itaque eorum numerus Romæ. Qui distincti per decurias, ordinem obtinebant Equestri proximum. De quo multa Cic. Verr. v. Sicut igitur Augusti corpus Equites Rom. sic Drusi scribæ a Decurionibus exceptum in urbem detulere. *Torrent.* Philippus Amyntæ filius Eumenem habuit ad manum scribæ loco. Id multo apud Graios honorificentius est, quam apud Romanos. Nam apud nos re vera, sicut sunt, mercenarii scribæ existimantur. At apud illos, e contrario, nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Corn. Nepos.

Ad urbem devectum] *Ad* hoc loco valet *in*: nam urbi fuisse illatum, non ad urbem tantum, doceo argumento certo funebris laudationis, quam ei de more pro Rostris peregit Tiberius. at Augustus non in urbe, sed ad urbem eum laudavit in Circo Flaminio. Caussam docet nos Dio, *ἐξεστρατεύετο γάρ*, inquit, *καὶ οὐκ ἦν οἱ ὅσιον μὴ οὐ τὰ καθήκοντα ἐπὶ τοῖς κατειργασμένοις παρ' αὐτὴν τὴν εἴσω τοῦ πωμηρίου εἴσοδον ἐπιτελέσαι. Quia res bello gesserat, fas ei non erat ea prætermittere, quæ post bella confecta in ipso pomœrii introitu de more præstabantur.* Quid intelligat Dio non est obscurum, vel utcumque versatis in historiæ Romanæ lectione. Præcipua siquidem cura urbem ingredientibus post victoriam partam fuit, Jovi Capitolino aliisque Diis gratias in ipsorum templis agere. Quod Augustus funesta ipsius domo facere non poterat: ideo ad urbem mansit. *Casaub.*

In Martio campo] Epitome Liviana: 'Corpus Romam pervectum, et in C. Julii tumulo conditum.'

Exercitus honorarium tumulum] Lamprid. Alexandro, 'Cenotaphium in Gallia, Romæ amplissimum sepulcrum meruit.' Quale etiam nobis Virgil. describit Æneid. III. 'Manesque vocabat Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite inanem, Et geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.' *Torrent.* Tacitus Ann. II. 'Tumulum, nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram (Germanicus), honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit.' Dio: *Τιμὰς καὶ εἰκόνων καὶ ἁψῖδος κενοταφίου τε πρὸς αὐτῷ τῷ Ῥήνῳ λαβών.* Nescio an huic tumulo adjuncta ara: apparet, quia Suetonius ait, 'suppli-

carent.' Volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse. Repugnat Tacitus, qui constituit inter Lupiam et Rhenum. Sed et Ravennæ sepulcrum Drusus habuit, a Claudione ejus F. an ab Augusto exstructum? Cujus memoria in Lapide prisco ibi: TIB. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. DESIG. III. IMP. III. P. P. DEDIT. OB. MEMORIAM. PATRIS. SVI. DEC. VII. COLLEGII FABR. M. R. HS. ∞. N. LIBERALITATE DONAVIT. SVB. CONDICIONE. VT. QVOTANNIS. ROSAS. AD. MONVMENTVM. EIVS. DEFERANT. ET. IBI. EPVLENTVR. DVMTAXAT. IN. V. ID. IVLIAS. QVOD SI. NEGLEXERINT. TVNC. AD. VIII. EIVSDEM. COLLEGII. PERTINERE. DEBEBIT. CONDICIONE. SVPRADICTA. *Lipsius.*

Circa quem deinceps stato die quotannis miles decurreret] In funeribus clarorum virorum, milites suis instructi armis, et tanquam in procinctu, gradu militari et exercitatione quadam ludicra decurrebant. Id Virgil. XII. Æneid. in funere Pallantis imitatus est: 'Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis, Decurrere rogos.' Sed lævos orbes agere, circumque in sinistram decurrere primum solebant: deinde ut expiarent contagionem funeris, in dextram decurrebant. Papinius lib. VI. 'Lustrantque ex more sinistro Orbe rogum.' Deinde subjicit: 'hic luctus abolere, novique Funeris auspicium, vates, quanquam omina sentit Vera, jubet, dextro gyro et vibrantibus armis, Hac redeunt.' *Turneb.*

Marmoreum arcum] Quales duos Romæ conspeximus, in quibus tropæa fabrefacta visuntur. *Beroald.* Qualem in vetustis numismatibus tam æreis, quam argenteis cernimus, cum titulo GERMANICI, et DE GERMANIS. *Torrent.*

Fuisse autem creditur non minus gloriosi quam civilis animi] Drusus Claudius, frater Neronis, adolescens tot tantarumque virtutum, quot et quantas natura mortalis recipit, vel industria percipit: cujus ingenium utrum bellicis magis operibus, an civilibus suffecerit artibus, in incerto est. Morum certe dulcedo ac suavitas, et adversus amicos æqua ac par sui æstimatio inimitabilis fuisse dicitur. Velleius.

Opima quoque spolia captasse] Opima spolia dicuntur, originem quidem trahentia ab Ope Saturni uxore, quod ipse agrorum cultor habetur, nominatus a satu, tenensque falcem effingitur, quæ est insigne agricolæ. Itaque illa quoque cognominatur Consiva, et esse existimatur terra. Ideoque in regia colitur a populo Romano, quia omnes opes humano generi terra tribuit. Ergo et opulenti dicuntur terrestribus rebus copiosi, et hostiæ opimæ præcipue pingues: et opima magnifica, et ampla. Unde spolia quoque, quæ dux populi Romani duci hostium detraxit, opima dicuntur, quorum tanta raritas est, ut intra annos paullo . . . trina contigerint nomini Romano. Festus.

Quandoque restituturum, si posset] Codex Salmas. *quandoque posset restituturum.* Hac de re datas ab eo ad Tiberium litteras, atque Augusto proditas, alio Tranquillus loco significavit.

Cæsares suos] Filios Caium et Lucium, quos domi adoptaverat.

Etiam vitæ memoriam] Memoria pro commentario rerum gestarum, vel vitæ Ephemeride. Fuit etiam inter officia domus Augustæ 'memoriæ magister.' Et 'memorialis,' qui ad memoriæ officium apparebant, *οἱ μεμοριάλιοι.* Inde et 'memoria,' cippus vel columna mortui tumulo imposita, in qua elogium ejus inscriptum visebatur, quod nomen, patriam, parentes, professionem, artem, ætatem, mortis genus continebat. *Salmas.*

Antonia minore] Calig. c. 1. vide, et Ner. c. 5. De Livilla Tib. capite

62. Antoniam illam nunquam exspuisse, Plinius Solinusque prodiderunt.

Cap. 2. *Lugduni*] Cod. Salmas. *Luguduni.* Sic in marmoribus quoque ejus loci antiquis, et in numismatibus legi, Geographi testantur. At Batavorum Lugdunum, non *Lugudunum,* sed *Lugodinum* appellatum invenimus.

Ara ibi Augusto] De hac ara Calig. c. 20.

Atque etiam post tutelam receptam] Hoc est, postquam sui juris effectus, in tutorum esse potestate desiisset: peculiari Jurisconsultis loquendi formula, apud quos pupillus 'suæ tutelæ effici,' et 'in tutelam venire' dicitur, cum pubertatis annos attigit. Quibus verbis usus etiam sic Cicero est. Et impuberum quidem cura ad tutores spectat, adolescentium vero, uti et aliorum, qui rebus suis superesse non possunt, quales sunt furiosi, prodigi, fatui, ac perpetuo aliquo morbo impediti, proprie curatores dicimus, ac curationem ipsorum munus. *Torrent.*

Barbarum et olim superjumentarium] Jumentarius dicitur, qui præest jumentis, eaque curat, ut asinarius ὁ ἐπὶ τῶν ὄνων, vel ὁ πρὸς τῇ τῶν ὄνων ἐπιμελείᾳ, ut quidam auctores loquuntur: possis et magistrum jumentorum dicere, ut apud Victorem, 'magister pecoris camelorum;' qui et 'camelarius' dicitur apud Victorem Uticensem. At 'superjumentarius' est is, qui præfectus est jumentariis. Ut Græci ἐπὶ usurpant in officiis denotandis, ita Latini 'super' aut 'supra.' Sic qui in Cæsarum aulis obvenientes hereditates administrabat, aut vigesimæ hereditatum præpositus erat, dictus super vel supra hereditates, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν. Scribonius Largus c. 41. 'Hoc Anteros Tiberii libertus supra hereditates remediatus est.' Similiter 'supra velarios,' in veteri inscriptione quæ Neapoli visitur: SVPRA. VELARIOS. DE. DOMV AVG. Qui et 'Præpositus velariorum dicebatur.' Alius lapis: TIB. CL. THALLVS. PRAEPOSITVS. VELARIORVM. DOMVS. AVGVSTANAE. FECIT SIBI. ET. FILIIS. SVIS. L. L. POST. EORVM. Denique ut primicerius jumentariorum dicitur hic 'superjumentarius,' sic stationariorum, de quibus multa in Codice, præpositum vocabant 'superstationarium.' Ejus mentio apud Optatum Milevitanum libro primo. *Casaub.* Sic et 'superpositus medicorum' in veteri item inscriptione dicitur, qui super medicos poterat dici. *Salmas.*

Memoriæ patris] Ritu, exemploque majorum: qui in funere patrum gladiatoria spectacula edere solebant. Valerius lib. II. dictorum factorumque memorabilium testis est, gladiatorum munus primum Romæ datum esse in foro Boario, Appio Claudio, Quinto Fulvio Consulibus: dederunt autem Marcus et Decius filii Bruti, funebri memoria patris cineri honorando. *Beroald.*

Palliolatus novo more præsedit] Cinædi et molles capita semper pileolis aut palliolis tecta gerebant. Trimalcio ille Petronianus: 'adrasum pallio incluserat caput.' Palliolum et focalia in oratore solam valitudinem excusare scribit Quintilianus; nam qui ægrotabant, ut hic Claudius, etiam capite tecto solebant esse. Rutilius Lupus de figuris sententiarum in characterismo hominis ebriosi: 'tunicatus sine pallio, soleatus præ lectulo, palliolo frigus a capite defendens.' Ovidius lib. I. artis amatoriæ: 'Ægrum tu facito ut simules, nec turpe putaris, Palliolum nitidis imposuisse comis.' Palliola quoque mulierum, et præcipue meretricum, quibus caput tegebant: ut ex Martiale et Juvenale constat. Cæterum mitra, pileus, cucullus, galerus, palliolum, capitis tegmina erant, ut reapse haud multum diversa, sic nomine plerum-

que ab auctoribus confundi solent. *Salmas.*

Sine solenni officio] Sine ullo honore, ut sup. Calig. c. 10.

In Capitolium] Cum in forum deduci solerent.

CAP. 3. *Nam et avunculus major Augustus*] Avunculum Claudii majorem Augustum vocat, quia Octavia, utriusque Antoniæ mater, Augusti soror fuit. De Augusti Epistolis Augusti capite 76. *Torrent.*

CAP. 4. *Ludis Martialibus*] Eos intelligo, qui in Circo Kal. Augusti, quod ea die Martis ædes consecrata fuit, quotannis celebrabantur. De quibus Dio lib. LX. Cum etiam sub Claudio celebratos refert, non quod ipse eo die natus esset, sed ob templi illius consecrationem. Possumus etiam ludos eos intelligere, qui veteri in Calendario, Augusti temporibus proposito, IV. EID. MAII annotantur, Marti Ultori sacri. *Idem.*

Ἄρτιος] Cod. Salmas. Latinis litteris exaratum habuit, *artius, ut ita dicam, holoclerus.*

Quin per eosdem articulos et gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit] Sic προάγειν, et προηγμένα, vocabulo Stoicorum Cicero vertit 'producere ad dignitatem,' et 'producta.' Articulos et gradus vocat, quæ M. Tullius puncta, cum dicit, 'omnibus punctis honorem colligere.' *Casaub.*

Triclinium sacerdotum] Hoc propter Salios dictum existimo, qui erant sacerdotes dicati Marti: et soliti erant celebratis ludis lautissimas cœnas conficere. Unde Saliares cœnæ, pro opiparis. *Beroald.* Firmet opinionem Beroaldi, quod c. 33. lego: 'Ictus nidore prandii, quod in proxima Martis æde Saliis apparabatur.'

Ab Silani] Hoc nomen gentis Juniæ tribus sub Augusto Consulatibus celebre fuit, ac postea etiam Caius M. Silani filiam duxit. Calig. cap. 12. et 23.

Ex pulvinari] Ex hoc loco discimus quid pulvinar fuerit. Aug. capite 45.

Cur non præficitur Urbi] Sensus est: Si talis habendus est, ut sine majore nostro rubore cum fratre Albam sacrorum causa venire possit, non video qua ratione non etiam civitati eum præficere possimus: absentibus enim magistratibus, qui civitati per eos dies præesset, creabatur. Pomponius Jureconsultus, 'Quoties,' inquit, 'Reipublicæ magistratus proficiscuntur, unus relinquitur, qui jus dicat, qui præfectus olim constituebatur. postea Latinarum feriarum causa introductus est, et quotannis observatur.' *Sabell.* Moris fuit, ut summo loco nati adolescentes utrique huic muneri præficerentur: sic enim Julius Capitolinus M. Antonino, 'Virilem togam sumpsit XV. ætatis anno, nec multo post Præfectus feriarum Latinarum fuit.' Alterum exemplum est apud Dionem, cum Claudium Principem permisisse scribit generos suos, L. Junium Silanum, et Cn. Pompeium Magnum, Præfectos Urbi feriis fieri; ferias enim Latinas intelligo. His adde locum Suetonii Ner. cap. 7. et quod de quadrigarum certamine in Capitolio Latinis feriis scribit Plin. l. XXVII. c. 7. *Torrent.*

Si potest fratrem suum sequi in montem] Scilicet Albanum: ubi Consules soliti erant sacrum facere Jovi Latiali. Ex quo intelligimus, Augustum hæc scripsisse eo tempore, quo Consul erat Germanicus Claudii frater: qui quum esset facturus in monte solenne sacrum indictis Latinis feriis, quærebat Livia ab Augusto, an una mittendus esset Claudius cum Germanico fratre Consule. *Beroald.* Plura de feriis Latinis ad cap. 79. Cæsaris.

Ἀτυχεῖ, &c.] In versu Græco (sive is e vetere quopiam Poëta est, sive Augusteus, quales unus et alter referuntur Aug. c. 98.) dictionem πάνυ et λίαν

trajecerim, atque ita legerim 'Ατ. λίαν. aut λίαν γ', ἐν τ. σπ. πάνυ. *Torrent.*

Auguralis sacerdotii] Brissonium vide ad cap. 12. Calig.

Nisi inter tertios] Qui secundis heredibus substituebantur: quippe quibus nulla pene spes erat hereditatem aliquando adeundi. *Subell.* Aug. cap. ultimo.

Extraneos heredes] Qui testatoris juri non sunt subjecti, extranei appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti, extranei heredes dicuntur: servus quoque, a domino institutus, extraneorum numero habetur. Scribunt Jurisconsulti, extraneis heredibus deliberandi potestatem esse de adeunda hereditate, vel non adeunda. *Beroald.*

E parte sexta] E sextante. Cod. Salmas. *ne parte sexta.*

Cap. 5. *Legitimos*] Scilicet honores. Aliud est Consulatum gerere, aliud ornamenta Consularia impetrare: cum Consulatus sit legitimus honos et magistratus, Consularia vero ornamenta per indulgentiam principis etiam illis dentur, qui nunquam ad Consulatum aspiraverunt: sicut insignia quæstoria, et ornamenta prætoria decreta Narcisso et Crispino fuisse legimus. *Beroald.*

In Saturnalia et Sigillaria misisse ei] Quem morem Spartianus in Caracalla ostendit cum ait: 'Quæ a parentibus gratia Sigillariorum acceperat, vel clientibus, vel magistris sponte donavit.' Idem Hadriano: 'Saturnalia et Sigillaria frequenter amicis inopinantibus misit, et ipse ab eis libenter accepit.' Quo loco nove his vocabulis usus est. *Torrent.* Traditum, ut cerei Saturnalibus missitarentur, et sigilla arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur: quæ homines pro se atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent. Ideo Saturnalibus talium commerciorum celebritas cœpta, septem occupat dies, quos tantum feriatos facit esse, non festos omnes. Macrob.

Cap. 6. *Exposceretur*] Cod. Salmas. *exposcerent*, sensu liquidiori.

Lacernas deponere] Equidem id reverentiæ causa advenientibus Principibus fieri consuevisse crediderim: nam et oraturi Deos pænulas deponebant. Auctor Tertullianus lib. de oratione. *Torrent.* Birrus, sive lacerna, communis fuit sub imperatoribus, et in communi usu versata vestis jam inde a temporibus Augusti, qui cum in concione lacernis indutum vidisset Pop. Romanum, exclamavit, 'En Romanos rerum dominos gentemque togatam!' jussitque deinceps omnes, positis lacernis, togatos consistere. Hoc apud Suetonium legitur, quod tamen vix post illum obtinuit. Rarus exinde togarum apud Romanos usus: in salutationibus matutinis tantum, et officiis cæteris celebrandis, sumebantur: omni alio tempore lacernati, hoc est, birris amicti vel pænulati ibant. Senatores omnium ultimi togam retinuere, quam tamen postea in totum abdicarunt, adeo ut Constantini temporibus chlamydes, hoc est, lacernas passim induerent, quod vetitum illis fecit lex Constantini Cod. Theod. 'quo habitu uti oportet intra urbem,' jussitque terrorem chlamydum deponere. Tandem penes solos judices, cum judicarent, et advocatos cum causas perorarent, toga hæsit. Unde 'togati Augustorum,' 'togati præfectorum,' de causidicis, qui apud Augustum aut præfecturæ sedem causas elatrabant, in antiquis inscriptionibus, et rei Agrimensoriæ auctoribus reperiuntur dicti. Advocatos tamen etiam pænulatos aliquando fuisse cum causas agerent, legitur apud auctorem de causis corruptæ eloquentiæ. *Salmas.*

Ut ad numerum sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adjiceretur] Annus U. C. DCCLXVII. no-

vas cærimonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti. Tiberius Drususque, et Claudius, et Germanicus adjiciuntur. Tacitus.

Dicendæque inter consulares sententiæ jus esset] Ante legem, quæ nunc de Senatu habendo observatur, ordo rogandi sententias varius fuit. Alias primus rogabatur: qui a censoribus princeps in Senatum lectus fuerat, alias qui designati Consules erant. Quidam e Consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti, quem iis visum erat, honoris gratia, extra ordinem sententiam primum rogabant. Observatum tamen est cum extra ordinem fieret, ne quis quemquam, ex alio quam ex consulari loco, sententiam primum rogaret. Gellius.

Ex parte tertia] Ex triente.

Circa sestertia vicies] V. C. habet *Circiter sestertium vicies*. F. Ursinus. Sunt coronat. L. millia.

Cap. 7. *Dexteriore*] Non omnes aves ab eadem parte ratum faciunt auspicium: sed sicut a sinistra cornix et picus faciunt ratum, sic a dextera corvus et aquila. Hinc illud Plautinum ex Asinaria: 'Picus et cornix est ab læva: corvus porro ab dextra consuadet.' *Beroald.*

Sortitus est et de altero consulatu] Ea quæ sortitio fuerit ignoro, nisi Caium dicamus in annos aliquot sorte Consules designasse, quo tempore etiam equo suo Incitato consulatum destinavit. *Torrent.*

In quartum annum] Hoc est, ut post primum consulatum, quarto demum anno iniret secundum.

Acclamante populo, Feliciter] Faustis acclamationibus plane familiaris vox. Domit. c. 13. 'Domino et Dominæ Feliciter.' Cic. lib. XIII. ad Att. 'Faciam quod volunt. Feliciter, velim, inquam.' Florus libro III. cap. de Bello Cimbrico: 'frequensque in spectaculo rumor victoriæ Cimbricæ, Feliciter, dixit.' In sponsalibus etiam idem acclamatum, Juvenalis Satyra prima indicat: 'Signatæ Tabulæ: dictum, Feliciter.' Ejusmodi erant βοαὶ illæ καὶ εὐφημίαι, de quibus Appianus lib. x. de B. C. cum de Antonii et Octaviæ sponsalibus agit. *Brisson.*

Cap. 8. *Interdum ferula flagrove velut per ludum excitabatur a copreis*] De his copreis sentit Tacitus Annalium lib. XII. 'Erat Cappadociæ procurator Julius Pelignus ignavia animi, et deridiculo corporis juxta despiciendus: sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret.' Legimus enim cum Lipsio: cujus emendationem habemus pro verissima. *Casaub.*

Cap. 9. *Neronis et Drusi*] Eos Tiberius fame necaverat, c. 54. Caius ipsorum memoriam restituit, c. 15.

Domesticorum aliquo] Calig. c. 23.

Cum vero detecta esset Lepidi et Gætulici conjuratio] Ad hunc locum pertinet fragmentum lapidis Fratrum Arvalium, in quo est .... A. D. VI. K. NOVEMB. .... OB. DETECTA. NEFARIA. CO. .... VM. CN. LENTVLI. GAE. .... Apparet autem ex his reliquiis, Fratres Arvales, ob detecta nefaria consilia Cn. Lentuli Gætulici in Claudium, immolasse hostias alicui Deo, cujus nomen in eo lapide incisum erat. *F. Ursinus.*

Patruum potissimum ad se missum, quasi ad puerum regendum] Patruorum in nepotes, ceu peculiaris genuinaque severitas, proverbio locum dedit, 'Ne sis patruus mihi.' Horatius: 'Sive ego prave Seu recte hoc volui, ne sis patruus mihi.' Idem in Odis: 'Metuentis patruæ verbera linguæ.' M. Tullius adversus Herennium: 'Fuit in hac causa quidem patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cœlium sic, ut neminem unquam

parens.' *Erasmus.*

Sestertium octogies pro introitu novi sacerdotii coactus impendere] Postquam cœpere imperatoribus tanquam Diis templa exstrui, redemta statim sunt ab improbissimis adulatoribus sacerdotia ista, vi magna pecuniæ, non in urbe solum, quod testatur hæc historia, sed etiam per provincias. Declarat Arrianus, item vetus ille lapis quem Capuæ descripsisse aiunt viri docti, positus a quodam, qui gratis eum honorem esset consecutus: quod hæc verba indicant: HVIC. ORDO. DECVRIONVM. OB. MERITA. EIVS. HONOREM. AVGVSTALITATIS. GRATVITO DECREVIT. *Casaub.*

Novi sacerdotii] Quod ipse sibi instituerat. sup. Calig. c. 22.

In vacuum] 'In vacuum,' quod cum neque ipse certa die solveret, neque quisquam pro eo satisdaret: tanquam vacua, aut vacantia, (ut Jurisconsulti vocant,) hoc est, sine domino ac possessore, esse videbantur, donec in fiscum cogerentur. Quo sensu Horat. lib. II. Sat. 4. 'in vacuum venire' appellat, quando primi heredis morte vacantem hereditatem is qui substitutus est apprehendit. Solere autem intervenire amicos, tabulasque seu libellos, quibus suspensa erant bona, dejicere, Cicero in orat. pro Quinctio ostendit, et Seneca lib. IV. de Benefic. cum ait,' 'Suspensis amici bonis, libellum dejicio, pro eo me obligaturus.' Quo facto, 'nomen tabulis eximi' dicebatur. *Torrent.*

Lege prædiatoria] Cum præfectis ærarii suam fidem obligasset, et oppignorasset omnia sua prædia, ea lege, ut nisi ad certum diem solveret, vendi possent, neque cum dies cessisset, solvisset, 'lege prædiatoria,' id est, lege ea et conditione, qua obligata et opposita prædia fisco vel ærario fuissent, sub titulo pependisse venalem Claudium ait: pependisse, id est, venalia ejus prædia pendenti erant titulo et libello proscripta: nam vendi videtur, cujus fortuna et bona veneunt. Sic 'comedi senem' dicit Plautus, cujus bona comeduntur. *Turneb.* Meminit et Cicero 'juris prædiatorii,' oratione pro C. Balbo: et 'prædiatorum' ad Att. libro 12. sed a prædibus, ut videtur, non a prædiis sic appellat.

CAP. 10. *Venalis penderit sub edicto præfectorum*] Videtur ex veteri jure servatum in caussis fiscalibus, ut qui non solverent, ipsi bonaque ipsorum venum exponerentur edicto præfectorum ærarii. Hi sunt qui pependisse dicuntur: non quorum bona solum in tabula proscripta fuerunt. *Casaub.*

Eo desiderante] Scilicet Caligula: qui cum esset intra regalia, rectum dimisit iter, deflectens ad locum angustum, ubi inspecturus erat pueros arti scenicæ præparatos. *Beroald.*

In diætam] Diæta Græcum est, unde et διαιτῶμαι. Varro tamen inde dici vult, quod in ea per diem edatur. Frequens apud Jurisconsultos pro habitatione, quæ amœnitatis causa in hortis exstructa sit. l. XLIII. de legatis I. l. penult. de donat. inter virum et ux. Quamvis etiam pro quocumque cœnaculo accipitur. Quin et diætas hypocaustas dicebant, ad aliarum differentiam, quibus hieme utebantur. l. LV. de legatis III. *Torrent.* Paulus Sent. lib. III. 'Domo cum omni jure suo, sicut instructa est, legata, urbana familia, item artifices, et vestiarii, et zetarii, et aquarii eidem domui servientes, legato cedunt.' Qui hic zetarii, alibi diætarii appellantur: ex quo apparet zetam et diætam idem valere, sicut zabolum, (qua voce utuntur sæpe Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Paulinus,) et diabolum, item zacynthum, et diacynthum, zazonum, et diaconum. Iidem vero videntur esse atrienses et diætarii. Nam veteres Glossæ, ex libris de officio Pro-

consulis, atrienses interpretantur esse diætarios et diætarchas. *Cujacius.*

Cui nomen est Hermeum] Hermeum dixit, ut Iseum, Serapeum, Museum, et similia, non pro templo tantum, sed quocunque loco Dei nomine insignito recte dicuntur. Hic certe diætæ nomen est, quale illud, 'cœnare in Apolline.' Servi quoque diætarii, ut topiarii, et aquarii, ab Ulpiano vocantur, quibus commissa erat diætæ cura l. XII. de inst. leg. *Torrent.* Hac etiam tempestate in ædibus principum sunt cubicula varii nominis: ut aliud psittaci, aliud columbarum vocitetur. A nominibus quoque divorum nominamus cubicula et cœnationes: ut Apostoli Petri, ut Pauli, et consimiliter. *Beroald.* Lampridius in Alexandro Severo: 'In matrem Mammæam unice pius fuit, ita ut Romæ in Palatio faceret diætas nominis Mammææ, quas imperitum vulgus hodie 'ad Mammam' vocant.' Casaubonus, ut domum Gelotianam lib. IV. c. 18. sic et Hermæum inhabitatum a parte famulitii Cæsariani putat, teste inscriptione: SYMPHORO. TESSERARIO. SER. CAESARIS. DE. DOMO. GELOTIANA. FECIT PHILODESPOTVS. SER. CAESARIS, EX HERMAEO. FRATRI. B. M.

Prorepsit ad solarium proximum] In antiquissimis membranis regiæ bibliothecæ, Memmii et Cujacii, *scolarium* scribitur. An fuit aliquis in Urbe locus eo nomine? an destinatum habendæ scholæ locum, cujusmodi fuit domus Catilinæ in Palatio Augusti, vocabant scholarium? Eadem analogia vestiarium dixerunt, et similia. Quidam *scalarium. Casaub.* Solarium locum fuisse in ædibus, ubi solem excipere et apricari solebant, non solum Macrobii de Augusti dictis locus ostendit lib. II. Saturn. c. 4. sed et Ulpian. l. XVII. de servit. urb. præd. ubi heliocaminum et solarium loca vocat, quibus sol sit necessarius. Nec male hoc diætæ proximum solarium describitur. Utitur eo etiam Plautus Milite. *Torrent.*

Prætenta foribus vela] Hinc velarii inter officia domus Augustæ, in antiquis inscriptionibus, et 'velares anuli' apud Plinium libro XIII. capite 9. ex Theophrasto, qui κρίκους εἰς τοὺς στρωματεῖς vocat. Quibus adde Jurisconsultos l. XIII. de instru. legato, l. XVIII. de act. empti, quodque 'velo levato, causas cognosci' dicunt, quæ, cum leviores sint, nec magna disquisitione indigeant, palam admisso populo pertractantur. Sic enim Honorius et Theodosius l. v. de naufragiis l. XI. 'De submersis navibus, decernimus, ut levato velo istæ causæ cognoscantur.' Cujus consuetudinis meminit Clemens Romanus Pontifex Constitut. Apostol. cap. LVI. quem locum vide. *Idem.*

In castra delatus est] Nummum servo aureum pulcherrimum, et similem argenteum. Parte una effigies Claudii, altera vero castra Prætoria, cum inscriptione, IMPER. RECEPT. quasi per Prætorianos imperium recepisset. Ut vero hic 'succollantibus,' sic 'succollatis' dixit Othonis c. 6. *Idem.*

Intra vallum] Castra prætoria significat.

Per Tribunum plebis] Tribunis pl. vocandi Senatus veteri instituto jus erat.

Promisitque singulis quinadena HS.] Hujus liberalitatis nulla apud Dionem mentio. Fallitur enim qui huc refert verba accuratissimi ejus scriptoris, quibus centenos nummos militibus prætorianis ait fuisse donatos. Nam ejus donationis alius fuit titulus: nempe natalis imperii ejus: quem diem soliti Imperatores prosequi aliquo donativo: neque primo die imperii ea summa data, sed anno primo vertente mos ille institutus, et deinceps per singulos annos imperii Claudiani servatus, hoc vero munus, quod hic narratur et apud Josephum,

quasi merces fuit traditi imperii, et proinde statim est persolutum. *Casaub.*

CAP. 11. *E conjuratorum in Caium numero interemtis*] Chærea rogavit militem, num exercitatus esset ad cædes, et num acutum haberet gladium, postulavitque eum quo ipse Caium interfecerat: denique uno ictu feliciter periit. Lupus autem dejecto animo parum fortiter cervicem præbens, pluribus ictibus demum confectus est. Paucis post diebus, quando solenne parentandi tempus rediit, pop. Rom. dum suorum quisque manes honoraret, eadem opera etiam Chæreæ suam partem in ignem conjiciebant, apprecati ut propitius non irasceretur ipsorum ingratitudini. Joseph.

Jusjurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit, quam PER AUGUSTUM] Sive ut frequentior formula fuit, PER GENIUM AUGUSTI. Sic per genium Cæsaris, aut salutem, jurabant, jam inde ab Augusti temporibus, quando hoc primum institutum, ut notissimus Horatii versus probat; 'Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.' *Casaub.*

Aviæ Liviæ divinos honores] Druso patri, et Antoniæ matri ludos equestres eorum natalibus instituit: translatis iis ludis, qui in eos dies incidissent, in aliud tempus, ne simul fierent: aviam Liviam, præter hunc honorem, etiam immortalitati asseruit, dedicavitque ejus effigiem in templo Augusti, ac rem sacram ei fieri a Vestalibus mandavit, mulieresque per nomen ejus jurare jussit. Dio Cassius. Similia de sorore Drusilla Caius decrevit.

Currum elephantorum Augustino similem] Designatur currus elephantum, in quo Augustus ramum Lauri manu gerens vehitur in argenteo ejus denario. *F. Ursinus.*

Matri carpentum] Quale in vetustis Agrippinæ nummis conspicitur, de quo Calig. capite 15. proprium nempe matronis vehiculum, ut mox c. 17. 'Currum ejus Messalina uxor carpento secuta est.' *Torrent.*

Et cognomen Augustæ, ab avia recusatum] Scribendum, *ab viva recusatum.* Ad matrem Antoniam hæc referuntur, non ad aviam: uti docet vel ἀκολουθία sermonis: quæ viva donata Augustæ nomine a Caligula (ταύτην τε γὰρ Αὐγούσταν εὐθὺς καὶ ἱέρειαν τοῦ Αὐγούστου ἀποδεῖξαι, ait Dio) id sprevit: et mortua nunc per Claudium recepit. Itaque in lapidibus Claudiani ævi: ANTONIAI. AVG. DRVSI. sculptum hodieque. *Lipsius.* Adi etiam, si lubet, adnotationes ad cap. ult. Augusti.

Neapolitano certamine docuit] De quinquennali Neapolitano certamine (Græci ἀγῶνα vocant) Gymnico et Musico Strabo lib. v. Gymnici meminit Sueton. Aug. c. 98. Musici hic, de quo etiam Papinius in Silvis non uno loco. 'Docere' quoque 'comœdiam' dixit, ut διδάσκειν δρᾶμα Græci. Unde κωμῳδοδιδάσκαλοι, et τραγῳδοδιδάσκαλοι. Cicero Bruto: 'Livius, qui primus fabulam, C. Clodio, et M. Tuditano Coss. docuit.' Horat. quoque de arte: 'Et qui prætextas, et qui docuere togatas,' pro edere, seu publicare. *Torrent.*

Neapolitano] Neapoli sane omnino tanquam privatus egit, quum ipse ac familia ejus Græco more viverent, ac in musicis ipse ludis pallium et soleas, gymnicis purpuram et auream coronam ferret. Dio Cassius.

Ac de sententia judicum coronavit] Id est, coronam retulit. Eleganter nonnunquam activa pro passivis Latium admittit. Plurima ejus rei exempla celeberrimo Vossio adferuntur Artis Grammaticæ lib. v. c. 3.

Ne Marcum quidem Antonium] Erat hic Claudii maternus avus, utpote pater Antoniæ, quæ mater fuit Claudii, quam ex Octavia Augusti sorore susceperat. Hinc ait ipse Claudius apud Senecam: 'M. Antonius avus

meus nullo minor, nisi eo, a quo victus est, fratrem interfectum audivit.'

CAP. 12. *Sponsalia filiæ*] Sponsalia a spondendo dicta esse, inter omnes convenit: propterea quod veteribus plerumque moris fuit, stipulari et spondere sibi uxores futuras. Unde sponsorum et sponsarum nomina: ut ait l. I. l. II. l. III. D. h. t. Quod idem Serv. Sulpicius tradit, Agell. lib. IV. c. 4. Ejusque consuetudinis exempla in l. si stipul. XXXV. D. de verb. obl. et apud Plautum in Pœnulo. Item in Trinummo tale: 'LYS. Sponden' ergo Tuam gnatam uxorem mihi? CHAR. Spondeo, et mille auri Philippum dotis. LYS. Istac lege filiam tuam sponderi mihi, Uxorem dari? CHAR. Spondeo. LYS. Et ego spondeo idem hoc.' Dixi autem, plerumque interponi stipulationes. Nam interdum etiam antiquissimis temporibus sola pactione et consensu nudo ea conventio fiebat: unde 'pactæ' puellæ dicebantur. *Hottomann.*

Ut sibi in Curiam præfectum Prætorii, Tribunosque militum secum inducere liceret] Hoc primus Tiberius petierat et impetraverat post cædem Sejani. Tacitus lib. VI. 'Dein redditis absentiæ caussis admodum vagis, flexit ad graviora, et offensiones ob Remp. captas: utque Macro præfectus, Tribunorumque et Centurionum pauci secum introirent, quoties curiam ingrederetur, petivit: factumque large, et sine præscriptione generis aut numeri, senatusconsultum.'

Utque rata essent quæ procuratores sui in judicando statuerent] Provinciæ quædam Cæsaris minores, non Legatos aut Proprætores, sed Procuratores saltem accepere. Quorum præcipuum ac proprium munus, ut reditus ac tributa colligerent, aliaque quæ ad fiscum: sed quoniam, nullo alio Præside, res sæpe cogebat jus inter provinciales dici, etiam in re criminum, factum ut jurisdictionem aliquam sibi sumerent, Præsidum exemplo. Dico, sumerent: revera enim non habebant, Equites quia erant, aut liberti. Itaque nec judicia nec acta eorum rata, vocarique poterant ad disquisitionem Principis aut Senatus: quoniam lege apud eos agi nefas. Inter Equites excipio unum præfectum Ægypti, apud quem, ut Tacitus notat, lege agi permisit Augustus, decreto quodam singulari. Attamen procuratores illi provinciis præerant, et jus sæpe in crimine et caussa capitis dicebant. Exemplum in Pontio, qui Judææ procurator (non enim illi provinciæ proprie Præses) sententiam tulit de capite nostri capitis, Christi servatoris: exempla in Petronio, Cumano, aliisque vulgo apud Josephum; Idemque in cæteris minutis provinciis factum, quibus regendis solus Procurator. Suetonii igitur locum, et comparem Taciti, ad hos Procuratores refero. Hinc Tacitus indignatur, quod jurisdictio communicata cum Equitibus et libertis: de quo toties inter ordines certatum seditione aut armis erat. Addo, procuratores solius rei familiaris Rationales postea dictos, ut a prioribus illis distinguerentur. *Lipsius.*

Precario exegit] Recte *precario.* nam Præfectus Prætorio ex Equestri ordine sumebatur, inf. Tit. c. 6. ac proinde in Senatum venire non poterat. *Torrent.*

In privata prædia] Plin. libro V. Epist. 4. 'Vir prætorius a Senatu petiit, ut sibi instituere in agris suis nundinas permitteretur.' Sed et Cicero Philipp. II. conqueritur domesticis Antonii nundinis non vectigalia solum, sed etiam imperium P. R. deminutum esse. *Idem.*

Cognitionibus magistratuum] Quos magistratus potissimum intelligat, declarat Dionis de eadem re locus: Πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ὑπάτοις τοῖς τε στρατηγοῖς, καὶ μάλιστα τοῖς τὴν διοίκησιν ἔχουσι, συνεξετάζετο, καὶ ὀλίγα παν-

τελῶς τοῖς ἄλλοις δικαστηρίοις ἐπέτρεπε. Miratus sum aliquando, prætermissum in hoc albo Prætorem urbanum, cujus maxima fuit in urbe jurisdictio: verba tamen Dionis alio trahere non possis; nam *στρατηγοὶ οἱ τὴν διοίκησιν ἔχοντες*, vel *οἱ ἐπὶ τῆς διοικήσεως*, semper apud eum scriptorem de Prætoribus ærarii intelligendum, ut declarant cum alii loci, tum hic in eodem libro, *τοὺς στρατηγοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καταλύσας, ταμίαις αὐτὴν κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἐπέτρεψεν. Casaub.*

Ut unus e consiliariis] Et Tiberius 'magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat consiliarium.' Capite 28.

Excusavit, quod propter angustias non posset audire eos nisi stantes] Atqui hic mos videtur fuisse servatus, ut qui principem alloquerentur, starent. Quare etiam Consules in Senatu verba ad illum facturi, de curuli surgebant aut descendebant: quos tamen civiliter admodum solitos excipi a Claudio, notatum Dioni reperio. *Τῶν ὑπάτων*, inquit, *ἐν τῷ συνεδρίῳ καταβάντων ποτὲ ἀπὸ τῶν δίφρων ἵνα διαλεχθῶσιν αὐτῷ, προεξανέστη τε, καὶ ἀντιπροσῆλθε σφίσιν.* Eodem pertinent et quæ sequuntur paullo post: ubi notat idem Dio, Claudium, si quando aliquid in curia recitaret, solitum propter corporis imbecillitatem sedere: sed, si qui surgebant in Senatu, diutius stetissent, eum quoque assurrexisse. *Casaub.*

Cap. 13. *Cum dolone*] Virgilius Æn. vii. 'Pila manu sævosque gerunt in bella dolones: Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.' Dolo est flagellum, intra cujus virgam latet pugio. Aut secundum Varronem, ingens contus cum ferro brevissimo. Dolones autem a fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, dolones dici: per veru Sabellum pila significari. Servius.

Furius Camillus Scribonianus] Meminit ejusdem Sueton. infr. cap. 35. et Oth. cap. 1. Plura Oros. libro vii. et nonnihil Plin. lib. iii. Epist. 16. *Torrent.*

Oppressus est] Milites, quum eis Camillus nomen populi obtenderet, ac pristinæ libertatis restitutionem polliceretur, veriti, ne iterum molestias ac mutationes intolerandas haberent, dicto ei audientes non fuerunt. Itaque metuens eos, Camillus in Issam insulam delatus est, ibique mortem voluntariam oppetiit. Claudius in tanto metu fuerat, ut paratus ultro ei principatu cedere esset. Dio Cassius.

Aquila ornari] Aquila (ut scribit Plin. lib. x. cap. 4.) Romanis legionibus a C. Mario secundo ejus consulatu dicata, magna in veneratione apud milites fuit, et quidem in sacello collocata. Unde eam efferri, nisi movente exercitu, nefas erat. Stabat autem imposita hastæ, cujus pars inferior acuta in solum figebatur. Ad ornatum autem spectat quod tradit Plin. libro xiii. cap. 3. his verbis: 'Aquilæ certe, ac signa pulverulenta illa, et custodiis horrida, inunguntur festis diebus. Hac nimirum mercede corruptæ terrarum orbem devicere Aquilæ.' *Torrent.*

Neque signa convelli moverique potuerunt] Virgil. Æn. xi. 'ubi primum vellere signa Adnuerint superi.' Vellere proprie dixit, quia Romana signa figebantur in castris, et cum ad bellum eundum fuisset, captatis auguriis avellebantur e terra: nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si avellentem facile sequerentur: adeo ut cum filio, Orodis bello sit Crassus occisus, qui iturus ad Parthiam avellere signa vix potuit. Quod etiam Flaminio contigit, qui, cum imperasset signa tolli, eaque non possent moveri, effosso solo in quo erant fixa, vi magna extrahi præcepit, et

infeliciter apud Thrasyminam pugnavit. Servius.

Cap. 14. *Super pristinum*] Præter illum priorem, quem cum Caio adhuc privatus gessit per duos menses.

Suis, suorumque diebus solennibus] Multi dies in Fastis legebantur solennes, et festi: qui dicati erant partim Claudio, partim Cæsaribus Claudii antecessoribus, partim Druso, et Germanico, reliquisque Gentis Claudiæ majoribus. Hinc est illud Nasonis ex lib. I. Fastorum: 'Invenies illic et festa domestica vobis: Sæpe tibi pater est, sæpe legendus avus: Quæque ferunt illi pictos signantia fastos, Tu quoque cum Druso præmia fratre feres.' *Beroald.*

Iis qui plus petendo formula excidissent, restituit actiones] Justinian. lib. IV. Institut. tit. VI. 'Si quis agens intentione sua (sic libellum vocant) plus complexus fuerat, quam ad eum pertinebat, cadebat, id est, rem amittebat, nec facile in integrum restituebatur a Prætore, nisi minor erat annis XXV.' Et paullo post, 'Plus autem quatuor modis petitur, tempore, loco, causa, re.' Idem ferme Paulus Jurisconsultus lib. I. sent. c. 10. Qua de re sæpe etiam Cicero, maxime lib. I. de Oratore. Eleganter Ep. XLIX. Seneca ad eos, qui sophismatum argutiis abutuntur: 'Quid enim aliud agitis, cum eum quem interrogatis scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum Prætor, sic hos philosophia in integrum restituit.' Quod ergo formula excidere dicit Sueton. id ego ex Justiniano interpretor pro causa cadere, aut rem amittere. Quoniam enim certæ ac sollennes quædam constitutæ erant formulæ ad agendum, ne quis aberraret, hinc factum est, ut formula apud optimos quosque auctores pro actione accipiatur. Sic 'formula injuriarum' Vitell. c. 7. 'cadere formula,' 'errare formula.' *Idem.*

Privatos judices] Id est, rerum privatarum judices, qualis Prætor, et Centumviri. *Torrent.*

Cap. 15. *Cum decurias rerum actu expungeret*] De rerum actu sup. Aug. c. 32. Expungere autem decurias dicit, pro dispungere, seu ordinare qui retinendi essent in numero judicum, quive non. Verbum in rationibus usurpatum. Unde eleganti translatione Seneca libro IV. de Benef. 'munus munere expungere' dixit: et 'expungere stipendiis militem' Paullus lege penult. de re militari. *Idem.*

Responderat] In recognoscendo judicum albo nominatim ciebantur, uti et Equites cum recognoscebantur. Sup. Calig. c. 16. Quoniam ergo is, de quo hoc loco Sueton. vocatus responderat, neque, cum immunis esset, sese excusaverat, Claudius eum, ut judicandi cupidum, dimisit atque expunxit. *Idem.*

Negantemque cognitionis rem, sed ordinarii juris esse] Ordinarium jus est, cum Prætor, aut qui jurisdictioni præest, dat judices, neque de re ipse cognoscit. Igitur sibi dari judices ille a Cæsare volebat, ut ordinarium jus postulat, neque enim rem esse, de qua deberet extra ordinem cognoscere: nam de quibusdam rebus majoribus, aut ad Rempublicam, aut exemplum pertinentibus, judicem non dabant, sed ipsi cognoscebant: quæ res cognitionis dicebatur. *Turneb.*

Absentibus secundum præsentes facillime dabat] Concisa, ac proinde obscura oratio est. Sentit Claudium sæpe temere, altera parte absente, cum comperendinare satius foret, secundum præsentem pronunciasse, hoc est, pro eo qui comparuerat. Sic enim veteres loquebantur, nec solum dare litem, dare sententiam, pro litem judicare, ac sententiam dicere, sed 'dare' absolute. Ulpian. l. XXVII. de liberali causa: 'contra liberta-

tem dabit.' Plinius lib. VII. Epist. 6. 'secundum reos dedit.' Cic. quoque, quod huc propius spectat, Verr. IV. 'Utatur instituto suo, nec cogat ante horam decimam de absente secundum præsentem judicare.' Atque adeo apertius locutus fuisset Sueton. si de absentibus dixisset. *Torrent.*

Falsario] Qui testamentum, aut quid aliud falso signarat. 'Falsarius lege Cornelia intelligebatur, non solum qui falsum testamentum scripsisset, sed qui etiam signasset, recitasset, subjecisset, vel adulterinum signum fecisset, aut sculpsisset: pœna in servos ultimum supplicium, in liberos deportatio.' Hæc Jureconsultus. *Sabell.*

Cum machæra mensaque lanionia] Græci ἐλεὸν, vel ἐπικόπανον, una voce dicunt, item ἐπίξηνον, ut apud Aristophanem in Acharnensibus: Κ' ἄν γε μὴ λέγω δίκαια, μηδὲ τῷ πλήθει δοκῶ, Ὑπὲρ ἐπιξήνου θελήσω τὴν κεφαλὴν ἔχων λέγειν. Unde apparet ex more veteri esse, quod mensæ lanioniæ in hos usus adhibentur. Cassandra apud Æschylum in Agamemnone, de suo supplicio loquens: Βωμοῦ πατρῴου μ' ἀντεπίξηνον μένει Θερμῷ κοπείσης φοινίῳ προσσφάγματι. *Casaub.*

Peregrinitatis reum] Peregrini vocantur, qui cives Romani non sunt. Ulpian. tit. V. Institut. et l. VI. de heredib. institut. Inde peregrinitas dicitur, cum jus civium amittitur. *Torrent.*

Prout accusaretur defendereturve] Ut videlicet pallium indueret, habitum peregrinum, quando accusabatur tanquam peregrinus: togam vero Romanum vestimentum, quando defendebatur, tanquam civis Romanus. Ita fiebat res ridicula, cum idem in judicio sæpius cogeretur mutare vestem, quum accusatores non semel, sed pluries accusatoris munus obirent, et identidem defensores defensionis munia capesserent. *Beroald.*

Ex tabella pronuntiasse creditur] Pertinet ad eas tabellas, quæ judicibus in ferenda sententia dabantur, de quibus Cicero sæpe in orationibus, et Pædianus. *F. Ursinus.*

Mortuus est, inquit, Puteolis] Al. *puto, licuit.* Quæ scriptura plus aceti atque acuminis videtur habere. Atque hoc regiæ bibliothecæ antiquissimus codex firmat, ubi sic liquido scriptum: nec multo aliter in regiis aliis duobus antiquæ item manus. *Casaub.*

Obscœnitatis in fœminas] Tib. capite 45.

CAP. 16. *Gessit et censuram*] Ad hanc Claudii censuram refero verba Eusebii in Chronico Num. MMLXI. ex interpretatione Hieronymi: 'Descriptione Romæ facta sub Claudio, inventa sunt civium Romanorum LXVIII. centena, XLIIII. millia.' Græca habent XCVII. millia amplius: quod discrimen haud exigui momenti est. Cæterum hoc gestum totidem verbis Cassiodorus conjicit in consulatum Asiatici et Cornelii: quamvis ibi numerus mancus est, et male Cornelii pro Corvini, id est, Messallæ, numero MMLXII. *Jos. Scaliger.*

Intermissam diu post Paullum Plancumque] Censores fuere Paullus Æmilius Lepidus, et L. Munatius Plancus A. U. C. DCCXXXI. At Claudii Censuram refert Plin. l. X. cap. 2. ad A. U. DCCC. *Torrent.*

Hanc quoque inæqualiter] Ob hanc Claudianam censuram dixit Sidonius: 'Et caligas Caii Claudii censura secuta est.' *Berould.* Codex Salmas. *inæquabiliter.*

Cum orantibus familiaribus demsisset cuidam appositam notam, Litura tamen, inquit, exstet] Quid adeo ridiculi visum fuerit Suetonio contineri hoc Claudii dicto, equidem non intelligo: nam mens certe illius patet optima fuisse. Cum enim precibus amicorum condonaret isti censoriam notam; sui tamen judicii cupiit extare aliquod testimonium. Neque dubium

est, idem variis rationibus factum sæpius a censoribus. Simile est quod narrat Dio libro XL. de Appio censore. Qui, cum nota dignum Curionem censeret, ac notæ tamen gratiam rogatu quorundam facturum se promisisset, sententiam de eo suam in Senatu prius aperuit. *Casaub.*

Quod se inscio ac sine commeatu Italia excessissent] Livius lib. XXXVI. 'P. Cornelius edixit, qui Senatores essent, quibusque in Senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe abiret, quam uno die redire posset, neve uno tempore quinque Senatores ab urbe Roma abessent.' Dio quoque scribit, nulli Senatorum, citra veniam impetratam, alio proficisci, quam in Siciliam, Galliamque Narbonensem licuisse. Sed et Tacit. An. XII. prodidit, Galliæ Narbonensi ob egregiam in Patres reverentiam datum, ut Senatoribus ejus provinciæ, non exquisita principis sententia, jure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. *Marc. Donat.*

Ptolemæum Alexandriam, crediti servandi caussa, secuto] Caius Rabirius Posthumus Ptolemæo regi Alexandrino, cum regno pulsus Romam venisset, egenti, et roganti, grandem pecuniam credidit: cui et regnanti crediderat absens: nec solum suam pecuniam credidit, sed et amicorum. Postquam autem in regnum reductus est Ptolemæus, Alexandriam profectus est Posthumus, causa pecuniæ exigendæ: ubi diœcetes fuit regius, hoc est, dispensator. Præterea coactus est suscepta regia dispensatione vestitum habitumque mutare. Ex hoc accusatus, tanquam majestatem pop. Rom. læsisset, et a Cicerone defensus est. *Beroald.*

Ad Sigillaria] Nomen vici, cujus Gellius quoque meminit.

Bene dolia picarentur] Plinius, 'Pice,' inquit, 'et resina condire musta vulgare Italiæ est.' Toto etiam capite 23. libro XII. Columella: 'De pice, qua utuntur Allobroges ad condituram vini picati.' Idem prolixe c. 19. ejusdem libri docet, quomodo dolia, et seriæ, cæteraque vasa ante quadragesimum vindemiæ diem picanda sint, atque aliter ea, quæ demersa sunt humi, aliter quæ stant supra terram. Ipsum consule.

Ad viperæ morsum] Proprie. sic Lucanus: 'Morsu virus habent, fatumque in dente minantur: Pocula morte carent.'

CAP. 17. *Vehementi Circio*] Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphiliam Catægis, Galliam Circius. Cui ædificia quassanti tamen incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cœli sui debeant ei. Divus certe Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, et vovit, et fecit. Seneca.

Juxtaque Stœchadas insulas] Ante angustias, facto a Massiliensibus initio, sitæ sunt Stœchades insulæ, tres earum memorabiles, duæ exiguæ. agros earum colunt Massilienses. Antiquitus etiam præsidium ibi erat contra prædonum incursiones. habent et portus suos. Strabo. Stœchades a vicinis Massiliensibus dictæ propter ordinem, quas item nominant singulis vocabulis Proten et Mesen, quæ et Pompeiana vocatur; tertia Hypæa. Plinius.

Gessoriacum usque pedestri itinere confecto] Variant, ut in plerisque talibus, eruditorum suspiciones. Gessoria cumponit Turnebus apud Audomarum recens opidum, in vico *Soaci* dicto. Scaliger ad Ausonium, vult *Gessoire* opidum nomen retinere. Petrus Screverius, Vir Clarissimus, iis accedere se innuebat, qui cum Gessoriaco Bononiam comparant (incolæ *Bologne* vocant) dictumque existimabat, quasi Cæsarictium. Portum enim Ictium, eundem cum Gessoriaco sibi videri. In Codice Salmasiano

Gesoriacum, quod aliquanto propius ad Cæsarem accedit. In Panegyrico Maximiano Imper. dicto, est Gesorigia. Cæsarictium vero sic dici putem, ut Cæsaraugusta Plinio, Cæsarodunum Ptolemæo, Cæsaromagus Antonino et Ptolemæo dicuntur.

Parte insulæ] Vide quæ ex Taciti Agricola notantur ad c. 25. Julii Cæsaris.

Præsidibus provinciarum] Cum alioqui præsidi abnoctare non liceat extra provinciam, permisit præsidibus Claudius, ut Romam venire possent causa spectandi triumphum. Martianus Jurisconsultus: 'Illud observandum est, ne qui provinciam regit, ejus fines excedat, nisi voti solvendi causa.' *Beroald.*

Juxta civicam] Cujus perpetuo habendæ usus jam antea fuerat Imperatoribus concessus. Plinius: 'Dedit hanc Augustus coronam Agrippæ, sed civicam a genere humano accepit ipse.' *Sabell.*

Secuti et triumphalia ornamenta eodem bello adepti] Jam enim invaluerat mos, ut ex eodem bello vel triumphos, vel triumphalia certe ornamenta comites expeditionum consequerentur. non ita olim, ut diximus ad libri secundi caput 38. Hic vero notat Dio, triumphalia ornamenta adeptos esse per Claudium, non solum consulares viros ex Senatoribus, sed alios quoque dignitate longe inferiores. *Casaub.*

In prætexta] Prætextati scilicet sequuti sunt. Autor est Eutropius, Claudium, devicta Britannia, per Cn. Sentium et Aulum Plautium, illustres et nobiles viros, triumphum celebrem egisse, qui circa quosdam amicos tam civilis extitit, ut etiam Plautium triumphantem ipse prosequeretur, et conscendenti Capitolium lævus incederet. *Beroald.* Sed inspice cap. 24.

Crassus Frugi] Primus apud Romanos Lucius Piso cognominatus est Frugi. Cicero in Tusculanis quæstionibus: 'Reliquas etiam virtutes frugalitas continet: quæ nisi tanta esset, et si his angustiis, quibus plerique putant, teneretur, nunquam esset Lucii Pisonis cognomen tantopere laudatum.' In Crassorum familia fuisse cognomentum Frugi indicat etiam Spartianus, cum ait: 'Crassum Frugi occisum fuisse a procuratore Hadriani, injussu ipsius, quasi res novas molientem.' *Idem.*

In veste palmata] Palmata, ut refert Servius, utebantur illi, qui palmam merebantur: unde palmata dicta. Hinc illud luculenter dictum a Sidonio in Panegyrico: 'Post palmam palmata venit.' Non prætereundum est, quod tradit Julius Capitolinus, qui de Gordiano scribens, ait: 'Palmatam tunicam, et togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit: cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel Palatio.' *Idem.*

Cap. 18. *Æmiliana*] Locus is fuit Romæ, sed extra portam, in continentibus (ut loquuntur JCti) Urbis ædificiis, et quidem (ut ex hoc loco colligitur) non procul a campo Martio. Varro lib. III. de re rustica c. 2. 'Eorum ædificia, qui habitant extra portam Frumentariam, aut in Æmilianis.' Tacit. lib. XV. ubi de Neronis incendio: 'Plus infamiæ id incendium habuit, quia prædiis Tigellini Æmilianis eruperat:' quo loco *in Æmilianis* legendum puto, ut apud Varronem. Erat et vicus Æmilianus regione VII. viæ latæ. Rufus. *Torrent.*

In diribitorio] Diribere idem quod distribuere est. Unde Diribitores dicti, qui Romanis in suffragia euntibus tabellas ministrabant, uti et rogatores, qui cistam deferebant in quam tabellæ mittebantur, et custodes, qui observabant ne quid fraudis admitteretur. Cic. orat. Post reditum in Senatu: 'Quando illa dignitate rogatores, diribitores, custodesque vidistis?' Nam de divisoribus

August. c. 3. Diribitorium igitur locus fuit ad diribitorum munus serviens, et quidem apud Septa, regione Circi Flaminii, ut Victor tradidit. De quo sic Dio lib. IV. 'Diribitorium, domum omnium quæ uno culmine fuerunt maximam, Agrippa imperfectum reliquit.' Atque hoc est, quod interdum ob calores æstivos munera ludosque in diribitorio edi consuesse legimus. *Idem.*

Positis ante se cum pecunia fiscis] Fiscis, id est, pecuniæ receptaculis. Ita enim accipiendum, et hic locus ostendit, et Asconius ad Proœm. Act. in Verrem, demonstrat.

Arctiore annona] Duæ fames notabiles sub Claudio: altera Claudio Aug. II. C. Licinio Cæcina Coss. altera Consulibus suffectis Rufo, et Pompeio Silvano, Imperatore Claudio Consule IV. designato. Quo tempore regina Adiabenorum Helena, coëmpta ex Ægypto annona, famem Judææ levavit, auctore Josepho lib. XX. c. 3. Atque hæc est fames illa, quam prædixit Agabus in Actis Apostolorum. Triennium interest inter utriusque famis tempus. *Jos. Scaliger.*

Convitiisque ac simul fragminibus panis ita instratus] Non desunt in historia Augustorum exempla similis furoris. Marcellinus Comes Indictione XIII. consulatu Antiochi et Bassi: 'Hoc tempore dum ad horrea publica Theodosius processum celebrat, Imp. tritici in plebem ingruente penuria, ab orientis populo lapidibus impetitus est.' *Casaub.*

Postico] Quod Tranquillus posticum vocat, id eleganti vocabulo ψευδόθυρον, quasi *falsum ostium*, Paulus Orosius appellat. Quin etiam Tullius pseudothyrum Latinitate donavit, sic scribens in Verrinis: 'Ea quemadmodum ad istum postea per pseudothyrum revertantur, tabulis vobis, et testibus, judices, planum faciam.' Ammianus quoque Marcell. eadem dictione usus est. *Beroald.*

Suscepto in se damno] Simillimum est quod Livio memoratur lib. XXIII. impetratum fuisse, ut, quæ navibus imponerentur, ad exercitum Hispaniensem deferenda, ab hostium tempestatisque vi publico periculo essent. Sed insignis publicanorum fraus, naufragia ementientium, eidem lib. XXV. pluribus recensetur.

CAP. 19. *Pro conditione cujusque*] Corrupisse hunc locum fœdissime, qui Suetonium in capita distinxerunt, recte Torrentius monuit: nam ad navium fabricatores, de quibus ante dictum, hæ Claudii constitutiones sunt referendæ: leget, qui me audiet, quæ super his eruditissime observata sunt a clarissimo amplissimoque viro Petro Fabro Semestrium libro I. c. 25. Totum autem locum sic scribe, *et naves mercaturæ caussa fabricantibus, magna commoda constituit pro conditione cujusque: civibus, vocationem legis Papiæ Poppeæ.* Casaub.

Civibus vacationem legis Papiæ Poppeæ] De lege Papia Aug. c. 34. Civis appellatione hoc loco intelligo eum, qui jus civitatis Romanæ adeptus sit, justa ac plena libertate manumissus: nam qui Latinæ tantum conditionis erat, ac proinde civi deterior, is nave non vacationem legis Papiæ consequebatur, (neque enim poterat ut puta necdum civis, aut plene liber) sed jus Quiritium, quo civis fieret. *Torrent.*

Fœminis jus quatuor liberorum] Olim apud Romanos fœminæ a successione ab intestato sic excludebantur, ut ne inter matrem quidem et filium filiamve ultro citrove hereditatis capiendæ jus esset. Primus Divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem. Postea vero Divi Hadriani temporibus S. C. Tertulliano cautum est, ut mater ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, etiam si in potestate esset, ad

bona filiorum ab intestato mortuorum admitteretur, ut hæc narrat plenissime Justinian. Institut. lib. III. tit. III. ad S. C. Tertullianum. Et ea quidem quæ sub Hadriano constituta sunt, ad Claudium referri nequeunt, his tamen, quæ diximus, manifestum est, fœminis jus trium quatuorve liberorum habentibus, multa quocunque tempore privilegia fuisse, quæ omnia Claudius naves fabricantibus competere voluit. De præmiis vero hujusmodi negotiatorum, ac naves annonæ causa habentium, pulchre Scævola, et Callistratus, l. III. de vocatione et excus. munerum, et l. v. de jure immunitatis. Qua in re notandum est quod addidit Scævola, Senatores eam ob naves vacationem non habuisse, quoniam ne habere quidem navem ex lege Julia repetundarum illis liceret: nam etiam ante leges Julias Senatori ædificare navem non licebat, sed veteres leges pæne mortuas novæ revocarunt. Cicero Verr. v. 'Noli metuere, Hortensi, ne quæram, qui licuerit ædificare navem Senatori. Antiquæ sunt istæ leges et mortuæ (quemadmodum tu soles dicere) quæ vetant.' *Idem.*

CAP. 20. *A Caio inchoatum*] Vide quæ ex Plinio notantur ad Calig. c. 21. qui ter millies sestertium erogatum in id opus refert.

Item emissarium Fucini lacus] Perfecisse scribit, quod miror. Verum est, tentatum quidem a Claudio, sed frustra. Dio: Τὴν δὲ λίμνην, τὴν Φουκίνην, τὴν τῶν Μαρσῶν ἠθέλησε μὲν εἰς τὸν Τίβεριν ἐξαγαγεῖν, ὅπως ἥ τε χώρα ἡ περὶ αὐτὴν γεωργῆται, καὶ ὁ ποταμὸς ναυσίπορος μᾶλλον γένηται· μάτην δὲ δὴ ἐδαπανήθη. Sed et Seneca quæstiones suas sub Nerone scribente, locus ille erat in rerum natura. *Jos. Scaliger.* Adi et Ponzanum Comitem ad caput 44. Jul. Cæs.

Alterum e D. Julio sæpius destinatum] Pro *alterum* F. Ursinus in V. C. reperit *cæterum:* ut emissarium Fucini lacus et ab Augusto petentibus Marsis negatum, et a Julio destinatum intelligas. Adi sis hujus vitam c. 44. Erant autem Marsi finitimi Fucino. Strabo in v.

Curtio et Albudino] Fontem Curtium binominem fuisse arbitror, ut etiam Albudinus vocaretur. Plin. enim lib. XXXVI. c. 15. duos tantum, Curtium et Cæruleum, commemorat, sicut et hæc inscriptio: IMP. CAESAR. VESPASIANVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS. CVRTIAM. ET. CAERVLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO CLAVDIO. ET. POSTEA. INTERMISSAS DILAPSASQVE. PER. ANNOS. NOVEM SVA. PECVNIA. VRBI. RESTITVIT. Albudini tamen fontis meminit Frontinus quoque. *Torrent.*

Rivum Anienis novi lapideo opere in urbem perduxit] Passim apud veteres Claudia aqua et Anio novus conjunguntur, ut in sequenti inscriptione: TI. CLAVDIVS. DRVSI. F. AVGVSTVS GERMANICVS. PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA. POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR. XXVII. PATER. PATRIAE AQVAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS QVI. VOCABANTVR. CAERVLEVS. ET CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO LXII. SVA. IMPENSA. IN. VRBEM PERDVCENDAS. CVRAVIT. *Casaub.*

In plurimos et ornatissimos lacus] Quod si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico, balneis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum. Plinius.

Fucinum] Ferunt hunc lacum aliquando usque ad montana impleri, rursumque subsidere, ita ut palude obducta loca rursum detegantur, et agriculturæ sint commoda: sive isti affluxus fiunt humore, qui in profundo est, mutatione loci sursum se effe-

rente, rursumque in unum confluente: sive prorsus deficiunt fontes atque stipantur: quod Ameriano flumini evenire perhibent, per Catanam fluenti: qui per aliquot annos destitutus aquis, deinde iterum fluit. Strabo.

Partim effosso monte, partim exciso] Ejusdem Claudii inter maxime memoranda equidem duxerim, quamvis destitutum successoris odio, montem perfossum ad lacum Fucinum emittendum, inenarrabili profecto impendio, et operariorum multitudine per tot annos: cum aut corrivatio aquarum, qua terrenus mons erat, egereretur in vertice machinis, aut silex cæderetur, omniaque intus in tenebris fierent, quæ neque concipi animo, nisi ab his, qui videre, neque humano sermone enarrari possunt. Plinius.

Ad introitum profundo jam solo] An potius *salo?* Nam portum ἀγχιβαθῆ intelligit, cui proprium est profundum salum. *Casaub.* Idem Sabellico placet.

Stabilius fundaret] Scribit Plinius, ex Puteolano pulvere exædificatas fuisse a Claudio turres Hostiensis portus. De hoc pulvere Vitruvius: 'Est genus pulveris admirandum, nascitur in regionibus Baianis, quod commistum cum calce et cæmento, non modo cæteris ædificiis præstat firmitates, sed etiam moles constructæ in mari sub aqua solidescunt.' Sidonius Panegyrico: 'Namque Dicarcheæ translatus pulvis arenæ Intratis solidatur aquis.' *Beroald.*

Navem ante demersit, qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus] Abies admirationis præcipuæ visa est in navi, quæ ex Ægypto Caii principis jussu obeliscum in Vaticano Circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad sustinendum eum adduxit: qua nave nil admirabilius visum in mari certum est. cxxx. M. modium lentis pro saburra ei fuere. Longitudo spatii obtinuit magna ex parte Ostiensis portus latere lævo. Arboris ejus crassitudo quatuor hominum ulnas complectentium implebat. Plinius.

Qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat advectus] Thebis intra labra ingentia, diversasque moles figmenta Ægyptiorum numinum exprimentes, obeliscos vidimus plures, aliosque jacentes et comminutos, quos antiqui reges, bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati, montium venis vel apud extremos orbis incolas perscrutatis excisos erectosque, Diis superis in religione dicarunt. Est autem obeliscus asperrimus lapis, in figuram metæ cujusdam sensim ad proceritatem consurgens excelsam; utque radium imitetur, gracilescens paullisper specie quadrata in verticem productus angustum, manu levigatus artificis. Formarum autem innumeras notas, hieroglyphicas appellatas, quas ei undique videmus incisas, initialis sapientiæ vetus insignivit autoritas. Ammianus Marcellinus.

CAP. 21. *Quod ambustum*] Sub Tiberio incensum fuisse auctor Euseb. Chron. Atque illud quidem partim Tiberius ipse, partim Caius jam ante restituerant, sup. Tib. c. 47. et Calig. c. 21. sed iterum incensum fuisse, et a Claudio restitutum indicat hoc loco Sueton. *Torrent.*

Cum prius apud superiores ædes supplicasset] Prostibula per ludos publicos in scenam introduci solent, et exponi omnium non libidini solum, sed licentiæ. Non ergo mirum, si Theatrum, lasciviæ illa sedes, Veneri olim sacrum. Tertullianus: 'Et Pompeius Magnus, theatro suo solo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum exstruxisset, veritus quandoque memoriæ suæ censoriam animadversionem, Veneris ædem superposuit: et ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, sed Veneris

templum nuncupavit: cui subjecimus, inquit, gradus spectaculorum.' Ex hoc loco clara lux Suetonio. Intelligit enim supplicasse Claudium apud templum Veneris superpositum theatro: ideo recte, 'superiores ædes.' Et quia gradus spectaculorum, id est, cavea et orchestra, subjecta ædi, bene addit, descendisse eum inde per mediam caveam ad orchestram. Interpretibus ante me hic caligo. Si quid mutandum, legerim ipse, *apud superiorem ædem.* At de sententia, quam dixi, non muto. *Lipsius.*

Perque mediam caveam] De cavea, loco in spectaculis depressiori, Cæsar Scaliger ad c. 44. Augusti.

Silentibus cunctis] Nullo plausu et favore excipientibus, quum soleret alioqui populus Cæsarem venientem plausu et favore excipere. Martialis: 'Quotque sonant pleno vocesque manusque theatro, Quum subiti populus Cæsaris ora videt.' *Sabell.*

Fecit et sæculares] Oppianus Halieutica sua Caracallæ obtulit sub tempus ludorum sæcularium, qui a patre Severo Aug. et Antonino Caracalla filio celebrati sunt, ut ex illis constat: Πολλαῖς ἐνδεκάδεσσιν ἑλισσομένων ἐνιαυτῶν. Nam seculum Romanum est periodus δέκα ἐνδεκάδεσσιν ἑλισσομένων ἐνιαυτῶν, annorum undenum decies vertentium circulus. Horatius: 'Certus undenos decies per annos Orbis ut cantus referat.' Ideo illa apud Martialem jactat se vixisse decies undenos annos: 'Bis mea Romano spectata est vita Terento.' Non utique quod binos seculares ludos vidisset. Nam intervallum inter Secularia Claudii et Domitiani perexiguum est: sed dicit se tot annos vixisse, quot satis sunt ad bis spectandum Secularia. Neque locus Martialis vulgo bene capitur, neque ille Oppiani ab ullo hactenus animadversus. *Jos. Scaliger.* De Secularibus etiam ad c. 31. Aug. Politianus.

Nec spectaturus esset] Falsum: siquidem Domitiani Secularia vix annorum L. interstitio disjuncta a Claudianis fuere. Vide Dom. c. 4. et quæ inibi ex Onuphrio Panvinio adseruntur.

Quidam histrionum producti olim, tunc quoque producerentur]. Id de Stephanione testatur Plinius. Anni autem ab Augusti Secularibus ad eos quos fecit Claudius LXIII. fuere. *Torrent.*

Per quinos missus] Singulis missibus quatuor mittebantur quadrigæ, quæ septem spatiis circum metas evolutis, quæ prior metam in septimo curriculo circumflexisset, ea palmam adipiscebatur. Hujusmodi missus una die viginti quatuor exhiberi legitimum ac solemne fuit, quibus nonaginta sex quadrigæ currebant. Olim vigesimus quintus missus addebatur, qui et 'ærarius' vocatur, quia de collatione populi exhibebatur. Viginti quinque missus centum curribus constabant, quia singuli quatuor. *Salmas.*

Marmoreis carceribus] Sidonius Apollinaris: 'Hæc est janua Consulumque sedes, Ambit quam paries utrimque senis Cryptis porticibusque fornicatus.' Ostium Ausonii, quod ad medium Circi spatium patet, idem prorsus est cum hac janua et consulum sede Sidonii, quæ utrimque senos carceres fornicatos habebat. Ea sunt ostia Circi, ἱππαφέσεις ψαλιδωταί. Sola sex ostia, quæ a latere dextro illius mediæ januæ erant, necessaria mittendis quadrigis fuere, quia a dextra ad sinistram curricula sua peragebant. An igitur ad ornatum, atque ut æqualis esset architecturæ facies, totidem ostia in alio latere facta, quæ ut ipsa eodem machinarum artificio, eodemque tempore pandebantur, quamvis nulli inde currus emitterentur? Ex illis porro senis ostiis, quæ ad dextram fuere primarum metarum, sola quatuor prima quadrigas emittebant quatuor certaturas, sin-

gula singulas. Quod ab eo tempore obtinuit, quo in quatuor colores et greges tota Circi factio divisa est. *Salmas.*

Tophina] Ex topho lapide. Vulgaris lapis, et imprimis circa urbem. Juvenal. 'Ingenitum violarent marmora tophum.' Papinius in IV. Sylvar. 'Cocto pulvere, sordidoque topho.' *Sabell.*

Propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis] Spectabant quidem jam in circo separatim et per se singuli ordines, Senatorum, Equitum, et plebis, ex quo primum id institutum fuit: non tamen certi loci singulis ordinibus assignati fuerant. At tunc secrevit Claudius Senatoribus eas sedes, quas nunc quoque obtinent; fecitque ipsis potestatem, si vellent, alio quocumque loco in vulgari veste spectandi. Dio Cassius.

Africanus] Ad Caligulæ caput vigesimum tertium.

Conficiente turma Equitum] Sic 'confectores ferarum,' Aug. c. 43.

Qui feros tauros per spatia Circi agant] In altera parte vetusti denarii Julii Cæsaris caput impressum est: in altera taurus concitatus ac furens, quo id spectaculi genus indicatur, cum his litteris: L. LIVINEIVS: qui fortassis iis ludis præfuit. *F. Ursin.* 'Thessalorum gentis inventum est, equo juxta quadrupedante cornu intorta cervice tauros necare: primus id spectaculum dedit Romæ Cæsar Dictator.' Plinius. Verba hæc Plinii absque dubio mendosa sunt. Nam quid est, 'cornu intorta cervice tauros necare?' Nos scimus moris fuisse Thessalis illis equitibus in hac taurorum venatione, ut tauris adequitantes, injecto in cornua vinculo, eos cernuare, et humi procumbere magna vi cogerent. Legendum igitur apud Plinium: *cornu intorto restibus*, vel, *retibus.* *πλέγμα* et *ἅμμα* dixit in eadem re Philippus, qui hanc taurorum venationem Thessalis familiarem ita describit hoc epigrammate: *Θεσσαλίης εὔιππος ὁ ταυρελάτης χορὸς ἀνδρῶν Χερσὶν ἀτευχήτοις θηρσὶν ὁπλιζόμενος Δενδροτυπεῖ πώλους ζεύξει σκιρτήματι ταύρων, Ἀμφιβαλεῖν σπεύδων πλέγμα μετωπίδιον· Ἀκρότατον δ' ἐς γῆν κλίνας ἅμα κ' εὔροπον ἅμμα Θηρὸς τὴν τόσσην ἐξεκύλισσε βίαν.* Artemidorus quoque ostendit, in Thessalia qui generosissimi essent, et nobilissimi, taurorum venationi operam dedisse. *Salmas.*

Plurifariam] Pro, pluribus locis. Calig. capite 56. 'exstructo plurifariam Circo.'

Anniversarium in castris prætorianis] In memoriam recepti illic Imperii.

Justum atque legitimum] Scilicet cum venatione et reliquo apparatu.

Ad subitam condictamque cœnulam] 'Condicere' apud Jurisconsultos est denuntiare. Hinc 'condicere cœnam,' cum quis alteri denuntiat se cum eo cœnaturum. Ut convivæ, non convivatoris sit. Tiber. c. 12. 'cœnam ea lege condixit.' Condicta igitur cœnula hic pro subita ac sine apparatu, qualis amicis, qui seipsos invitant, apponitur. Quam non illepide sportulam vocabat Claudius. *Torrent.*

Nec ullo spectaculi genere communior aut remissior erat] Hoc est, *μᾶλλον κοινὸς καὶ ἐπιεικὴς ἦν*, ut de eodem Claudio loquitur Dio: magis tamen explicat hunc locum, quod paullo post de eodem principe scribit *ξυγγραφεὺς* ille diligentissimus, *σφίσι κοινῶς τε ἐν τῇ θέᾳ συνῆν, καὶ παρεῖχεν ὅσα ἐβούλοντο.* Quorum locorum comparatione confirmatur vulgata lectio hujus loci, quæ in omnibus quoque scriptis exstat, *communior*, non *comior:* ut videri queat, atque adeo visum quibusdam legendum esse; sicut in Vespasiano capite 22. 'et super cœnam autem et semper alias comissimus, multa joco transigebat.' Verum ibi quoque Viterb. cod. præfert *com-*

munissimus. Servius: '*communemque vocate deum,* humanum, beneficum, φιλάνθρωπον. unde et communes homines dicimus.' *Casaub.*

Oblatos victoribus aureos] Moris fuit victoribus aurigis, aurum postulare: quod postea etiam equis victoribus cœptum postulari. Capitolinus in Vero Imperatore. *Casaub.* Locum habes ad Calig. cap. 55. Huc refert illum Juvenalis versum e Sat. VII. 'Accipe victori populus quod postulat aurum.'

Voce digitisque numeraret] De ratione per digitos numerandi, veteribus usurpata, multa erudite observavit Lilius Gyraldus, Dialogismo II. Sic numeros ab uno usque ad centum sinistra manu denotabant, a centesimo autem numero dextra deinceps numerabant. Ideo de Nestore Satyricus ait: 'dextra jam computat annos.' Lilium vide.

Palumbum postulantibus] Jocus est in nomine. Nam palumbus nomen est avis notissimæ: et eodem nomine gladiator famosus nuncupabatur. Populus Romanus petebat exhiberi gladiatorem nomine Palumbum. Claudius alludens ad nomen alitis, 'Dabo,' inquit, 'si captus fuerit.' *Beroald.* Ut hic Palumbus, sic Columbus quoque gladiatoris nomen Calig. cap. 54.

Essedario] Lipsius ad cap. 35. Calig.

Ad imaginem bellicam] Erat enim cernere totas interfici acies hostium, et alios fugere, alios captivos duci. Temporibus nostris edita sunt talia spectacula a principibus: ut civitas e ligno formata oppugnaretur forinsecus, propugnaretur intrinsecus. *Beroald.*

Avete vos] Cod. Salmas. *aut non:* subintellige, morituri. Quasi dubium foret, an omnes isto prælio essent consumendi. Id aliter a naumachiariis acceptum. Atque adeo hæc lectio magis, quam vulgata, caussam hallucinationis ostendit.

Non sine fœda vacillatione] Cap. 30. 'Cæterum et ingredientem destituebant poplites minus firmi, et remisse quid vel serio argentem multa dehonestabant.'

Duodenarum triremium singulæ] Numerus est aperte corruptus: Dio, Οἱ δὲ ναυμαχήσαντες θανάτῳ δὴ καταδεδικασμένοι ἦσαν, καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες. Ita fuerit legendum *quinquagenarum.* Casaub. Tacitus undeviginti hominum millia armasse Claudium refert. An censemus scilicet centenarum triremium classem non plus Corneliana summa cepisse? Nugæ, et, si nautas consulimus, satis singulæ quingenis capitibus, quod notari mihi volo ad sequentia. Enimvero hæc ipsa Corneliana hominum multitudo, ut in triremes utrimque duodenas sit imposita, quod dictum auctori nostro: non a me impetro, ut vel verisimile videatur. Igitur (quod unum reliquum est) Tacitum ad Suetonii partes traxerim, et capiendo illi numero triremes duodevicenas hinc inde fabricer, id est, quæ utrimvis duodevigesies quingena capita, seu novem hominum millia, conduxerint. *Torrent.*

Exciente buccina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat] Duplex hic artificium: quod repente e medio lacu excitatur Triton: et quod prodit iste non mutus, sed canorus, ac buccina sonans. Illud per machinam factum adnotat Suetonius: hoc vero rationibus artis hydraulicæ organarii effecerunt: quos scimus aquæ vi et impulsu omnis generis voces atque organa suavissima imitatione exprimere, sicut ex Herone novimus et Vitruvio. Atque hoc spectaculum transtulit Claudius in naumachiam suam e theatris. Nam ibi soliti produci Tritones buccina

mugientes. Cornelius Severus in Ætna: 'Nam veluti resonante diu Tritone canoro, Pellit opus collectus aquæ, victusque movere Spiritus, et longas emugit buccina voces, Carmineque irriguo magni cortina theatri Imparibus numerosa modis canit arte regentis, Quæ tenuem impellens animam subremigat undam.' *Casaub.*

CAP. 22. *Ut quoties terra in urbe movisset, ferias indiceret*] Quænam esse caussa videatur, quamobrem terræ motus fiant, ne inter physicas quidem philosophias satis constitit. propterea veteres Romani, ubi terram movisse senserant nuntiatumve erat, ferias ejus rei caussa edicto imperabant; sed Dei nomen, ita uti solet, cui servare ferias oporteret, statuere et edicere quiescebant: ne alium pro alio nominando, falsa religione populum alligarent. eas ferias si quis polluisset, piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam SI. DEO. SI. DEAE. immolabat. Gellius. Ob crebros terræ motus denuntiatos, Decemviros libros Sibyllinos adire jussos, Livius l. XXXIV. refert.

Dira avi in urbe aut in Capitolio visa] Diram avem incendiariam intelligo, de qua Plinius lib. X. cap. 13. Sed et ob bubonem, quod Capitolii cellam ipsam intrasset, lustratam fuisse Urbem refert Plin. lib. X. cap. 12. Lamprid. Commodo, 'Ante lucem fuerant etiam incendiariæ aves diræ.' Vide quæ notavi in Horat. l. III. Od. 1. *Torrent.*

Obsecratio haberetur, eamque ipse jure Max. Pont. commonito pro Rostris populo præiret] Obsecrare est opem a sacris petere. Festus. Vidimus certis precationibus obsecrasse summos magistratus. Et ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat, alium vero præponi, qui favere linguis jubeat: tibicinem canere, ne quid aliud exaudiatur. Plinius.

Submotaque operariorum servorumque turba] Autor est Halicarnassæus libro II. Antiquit. opificum multitudinem vili in pretio apud veteres Romanos fuisse, qui artes cellularias et ignavas a peregrinis ac servis excoli malebant, quam ut natos in bella animos iis exercendis hebetarent. Idem lib. VI. ubi de septimo lustro disserit, aliquot post regifugium annis, numerum servorum, et sordidas artes exercentium, disertim a civili turba dirimit. Nec abit a Dionysio Polybius Hist. X. Nihilo minus crescente libertate et ἰσομοιρίᾳ Reipublicæ, civium eos loco fuisse, id est, in tribus receptos, et ad honores ac suffragia admissos, Romani juris scientissimis viris est probatum. At vero sub imperatoribus ad idem rursus vilipendium decidisse videntur, quod sub regibus olim et ambitiosis patriciis toleraverant, ut ex hoc Suetonii loco intelligere licet. Sane etiam Aristoteles, in Politicis, servire eos servitutem quandam, sed limitatam ait, propterea quod manibus eorum atque opera, non ut mancipiorum, ad res omnes, sed ad unam quandam, utimur: ut haud frustra cum servis eos composuerit Tranquillus. Idem l. III. c. 5. τὸ βάναυσον vetustis temporibus apud quosdam fuisse δοῦλον, ἢ ξενικὸν, et suo etiam ævo plerosque tales inveniri, testatur. Cujus et illa ibidem vox est: Ἡ δὲ βελτίστη πόλις οὐ ποιήσει βάναυσον πολίτην.

CAP. 23. *Rerum actum divisum antea*] Observatum fuisse videtur ante Claudium, ut alia æstivis, alia hibernis mensibus agerentur. Ipse instituit, ut prout res inciderent promiscue et indifferenter tractarentur. Atque huc fortassis spectat beneficium Claudii, de quo Galb. cap. 14. ne judices hieme, initioque anni, ad judicandum evocarentur. Spectat et

alter Suetonii locus August. cap. 32. *Torrent.*

Jurisdictionem de fidei commissis] Hac de re Pomponius l. II. de orig. juris, 'Divus (inquit) Augustus XVI. Prætores constituit, post deinde Divus Claudius duos adjecit, qui de fideicommissis jus dicerent. Ex quibus unum Divus Titus detraxit.' Multa Justinian. II. tit. XXIII. Sed libet asscribere Ulpiani verba Institut. tit. XXV. 'Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata, sed cognitio est Romæ quidem Consulum, aut Prætoris, qui fideicommissarius vocatur, in provinciis vero Præsidum provinciarum.' Et merito quidem Claudius fideicommissorum, quæ sola fide niterentur, peculiarem cognitionem extra ordinem esse voluit. Vid. l. CLXXVIII. de verborum signific. *Idem.*

A Tiberio Cæsare] Relatum fuisse sub Tiberio, de moderanda Papia Poppea, atque adeo exsolutos tum aliquot ejus legis nodos, auctor est Tacit. l. III. Annal. Verum id quod hic refert Suet. legis acerbitatem auget magis quam imminuit. Et alioqui satis aperte ex Jurisconsultis nostris constat, ipsa lege Papia cautum fuisse, ne mulier quinquaginta annis minor sexagenario nuberet, aut vir LX. annis minor quinquagenariam uxorem duceret. Ac proinde legis ipsius interpretatione sexagenarii generare non possunt. Cui capiti Claudius obrogavit, permittens ut etiam sexagenario quinquagenaria minor nuberet. Verba igitur *a Tiberio Cæsare* ab imperito aliquo adjecta sunt. Nostram conjecturam confirmant verba Senecæ relata a Lactantio lib. I. Divinar. institut. cap. 16. 'Quid ergo est, quare apud Poëtas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est, et illi lex Papia fibulam imposuit? An impetravit jus trium liberorum?' *Idem.*

Pupillis extra ordinem tutores a Coss. darentur] Ante Claudii tempora, si pupillus neque ex patris testamento, neque ex lege XII. tabularum tutorem accepisset, quem vel testamentarium appellabant, vel legitimum, illum pro patris arbitrio, hunc agnatum proximum, tunc lege Atilia jus dandi tutoris habebat Romæ Prætor cum majore parte Tribunorum plebis, in provincia vero Præses lege Julia Titia. Qua de re præter Jurisconsultos etiam Livius lib. XXXIX. Sed et Cicero vocem illam Verris Prætoris commemorat, 'pupillos et pupillas certissimam esse prædam Prætoribus.' Claudius igitur, quo tutore indigentibus melius prospiceretur, curam illam Consulum esse voluit. Idque Trajani quoque temporibus obtinuisse docet nos Plin. l. IX. Epistol. ad Quadratum. *Idem.* Postea de M. Antonino sic Jul. Capitolinus: 'Prætorem tutelarem primus fecit, quum ante tutores a Consulibus exposcerentur, ut diligentius de tutoribus tractaretur.'

Hi, quibus a magistratibus, &c.] Locum hunc illustrat, quod a Callistrato traditur libris βασιλικῶν, relegatum, sive interdictum patria sua a Præside provinciæ, etiam Roma, quæ communis sit patria, abstinere debere, nec solum Roma, sed ea civitate in qua princeps agit, qui pater patriæ est. Cui non absimile quod prodit Macer l. XII. de re mil. eos, qui ignominiose missi sunt, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere posse. *Torrent.*

Ut ultra lapidem tertium vetaret egredi ab urbe] Simile exemplum legitur in sacris: I. Regum II. commate 37.

De majore negotio acturus, in curia medius inter Consulum sellas, tribunitio subsellio sedebat] Dabunt et accipient magnam lucem collata cum hoc loco Dionis verba, loquentis de supplicio affectis a Claudio, ἐκρίνοντο δὲ ἐν τῷ

συνεδρίῳ, τοῦ τε Κλαυδίου, τῶν ἐπάρχων τε καὶ τῶν ἐξελευθέρων αὐτοῦ παρόντων· τὴν μὲν γὰρ ἐσήγησιν ἐν μέσῳ τῶν ὑπάτων ἐπὶ δίφρου ἀρχικοῦ ἢ καὶ ἐπὶ βάθρου (tribunicium subsellium intellige ex Suetonio) καθήμενος ἐποιεῖτο· μετὰ δὲ τοῦτο αὐτός τε ἐπὶ τὴν συνήθη ἕδραν μετήρχετο, καὶ ἐκείνοις οἱ δίφροι ἐτίθεντο· καὶ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν μεγίστων (Suetonius *de majore negotio acturus*) ὁμοίως ἐγίγνετο. Ex ejusdem auctoris lib. XLII. didicimus, Cæsari Dictatori summi honoris loco decretum fuisse a Senatu, ut in subselliis tribuniciis sedere ei liceret: qui honos postea etiam aliis est delatus. *Casaub.*

Commeatus a Senatu peti solitos beneficii sui fecit] Senatus enim consultum curavit Claudius faciendum, quo ea sibi potestas concederetur. Auctor Dio. Elegans est dicendi genus, quo utitur hic Tranquillus. sic apud Justinum l. XIII. 'Et ut munus imperii beneficii sui faceret.' libro XIV. 'Non quoniam eripere his regnum; sed quod facere muneris sui vellet.' Et alibi non semel. *Idem.*

CAP. 24. *Procuratoribus ducenariis*] Ducenta et centena dignitates sunt in schola agentium in rebus, et in officio sacrarum largitionum l. I. C. Theod. de Cæsar. l. I. C. Th. de Muril. l. V. C. Th. de decur. Euseb. VII. de Samosateno: Καὶ ὑπερῆται κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδυόμενος, καὶ δουκηνάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι. Procuratores ducenarii dicuntur a Cypriano in Epistolis: 'Actis,' inquit, 'publice habitis apud procuratorem ducenarium.' An igitur sic videntur appellati ducenarii et centenarii, itemque sexagenarii, (de quibus lib. X. Cod. Justin. de exact. tribut.) a numero pecuniarum eis commissarum? Qua ratione procuratoribus Cæsaris indita fuisse nomina Dio scribit lib. LIII. Καὶ τοῖς γε ἐπιτρόποις καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀξιώματος ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διδομένων αὐτοῖς χρημάτων προσγίνεται. *Cujacius.*

Senatorium dignitatem recusantibus] Vel oblatam quoties Senatum legeret Claudius, vel jure acquisitam, quando aliquis tribunatum gesserat: vide l. II. cap. 11. *Casaub.*

Libertinorum filios in senatum allegisse] Ob infamem atque invidiosam Senatus lectionem verecundia victus Appii collega, C. Plautius, censura abdicavit. Livius.

Detractaque Ostiensi et Gallica provincia] Hæ sunt provinciæ, in quas solitus mittere Quæstores Augustus. Docuit me Dio libro LV. Ταμίας ἔν τε τῇ παραλίᾳ τῇ πρὸς τῇ πόλει καὶ ἐν ἑτέροις τισὶ τῆς Ἰταλίας χωρίοις ἄρχειν ἐποίησε. καὶ τοῦτο καὶ ἐπὶ πλείω ἔτη ἐποίησε. Id est, *Quæstores præfecit oræ maritimæ ad urbem* (hæc est Ostiensis provincia) *et quibusdam aliis Italiæ locis, idque in plures annos ab eo servatum.* Inter ista Italiæ loca pars aliqua Galliæ Cisalpinæ fuit. Atque hæc est Gallica provincia quæstoria, quam Suetonius hoc loco intelligit. *Casaub.* Tullius etiam, in oratione pro Murena, mentionem facit Ostiensis provinciæ quæstoriæ, quam ait esse non tam gratiosam et illustrem, quam negotiosam et molestam.

Ærarii Saturni] Cur Saturni templo utuntur loco ærarii, ibidemque contractuum monimenta adservant? An quia obtinuit opinio, regnante Saturno, avaritiam apud homines injustitiamque locum non habuisse, sed fidem et justitiam? aut quia Deus ille fructuum, atque agriculturæ præesse creditur? ex ubertate autem frugum, et venditione, pecuniæ crescit copia. Primus autem ædem Saturni ærarium fecit, post exactos reges, Valerius Poplicola, cum sentiret locum istum et conspicuum, atque ab insidiis tutum. Cæterum legati quoque, undecunque Romam missi, ad Saturni ædem accedunt, ibique nomina sua dant præfectis ærarii. Plutarch.

Quam medio tempore Prætores aut utique prætura functi sustinuerant] Olim ærario præpositi Quæstores. Caussa immutandi sub Julio Cæsare orta. Quia enim absente Cæsare Quæstores creati nulli, ærarii cura Ædilibus duobus commissa est: donec Augustus prætorios substituit. Claudius Quæstoribus reddidit. Ita tamen ut honores iis extra ordinem permitteret, 'ne metu offensionum segnius consulerent,' ait Tacitus. Quem Dio explicat in Claudio. Ex quo discas, honores extra ordinem iis datos fuisse præturas. Sed id ipsum immutans rursum Nero, rediit non ad Prætores (non enim ita appellati amplius) sed ad Præfectos, quos e Prætoriis elegit. In jure crebra mentio præfectorum ærarii, ut l. XII. de his quæ ut indignis. l. XV. et XLIII. de jure fisci. *Lipsius.*

Ut epistolæ communi legionum nomine exstiterit] Curtius Rufus in agro Martiaco recluserat specus quærendis venis argenti: unde tenuis fructus, nec in longum, fuit: at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quæque in aperto gravia, humum infra moliri: quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras nomine exercituum rogantium imperatorem, 'ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret.' Tacitus.

Gabinio Secundo] De Gabinio Secundo dubito. Nam quæ contra Caucos, seu Chaucos, ut eos vocat Tacit. (Dio Cauchos) gesta sunt sub Claudio, Cn. Domitio Corbuloni attribuuntur. *Torrent.*

CAP. 25. *Equestreis militias ita ordinavit, &c.*] Ala eo tempore, quo Suetonius scripsit, non nisi equitum fuit. Unde et alarii equites, ut plurimum auxiliares, eoque nomine distincti a legionariis. Inter equestres milites alæ et cohortis præfecturam posuit, ut et tribunatum legionis, quia Tribuni legionum equites, et equo merebant, item præfecti cohortium et alarum. Alæ, ut dixi, proprie de equitibus auxiliariis, et cohortes de auxiliariis peditibus. Ideo hic a legione distinguuntur, id est, a legionariis militibus. Hoc ordine igitur promotionem equestris militiæ faciebat Claudius, ut post cohortis auxiliariorum præfecturam daret præfecturam alariorum equitum, sive alæ equitum auxiliariorum, et post alæ præfecturam Tribunatum legionis, id est, præfecturam unius cohortis in legione. Hæc pluribus ita esse in nostro de Militia Commentario docemus. Militiæ autem equestres, quia, ut dixi, equo merebant omnes hi præfecti. *Salmas.*

Instituit imaginariæ militiæ genus, quod vocatur Super numerum] Ita Mss. vulgo *supra numerum.* Diversi ab his sunt supernumerarii illi equites peditesque, quorum meminit Vegetius: item illi *ὑπεράριθμοι σχολάριοι*, quos instituisse Justinianum in ordinaria militia Palatina, refert Procopius. Mentio habetur supernumerariorum in Codice Theodosiano, de palatinis sacrarum largitionum et rerum privat. lege XV. et XVII. *Casaub.* In nummo veteri, NERO. CLAVD. CAES. DRVSVS. GERM. PRINC. JVVENT. SACERD. COOPT. IN. OMN. CONL. SVPRA. NVM. EX. S. C. id est, Sacerdos cooptatus in omnia collegia supra numerum ex S. C. *Torrent.*

Libertinos publicavit] Id est, bona eorum proscripsit, atque in fiscum cogi jussit, quemadmodum sup. c. 8. 'venalem pependisse' dicit Claudium, cujus bona sic exposita fuerant. Lamprid. Alexandro: 'Mulieres infames, quarum infinitum numerum deprehenderat, publicari jussit.' Tertullianus de fuga: 'Publicaris? Bonum tibi est; qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in Deo.' Non repugnaverim tamen, si quis de personarum etiam proscriptione hæc

intelligat, præcipue Tertulliani locum. Nam libertinorum pro Equitibus se gerentium, ac mulierum infamium, satis equidem gravis est pœna si bonis exuantur, aut his salvis in exilium agantur, ut sup. Tib. capite 35. *Torrent.*

Ingratos, &c.] Hoc ex instituto Atheniensium transtulit Claudius, apud quos convictus a patrono libertus ingratus jure libertatis exuebatur. 'Supersedeo,' inquit patronus, 'habere te civem tanti muneris impium æstimatorem: abi igitur, et esto servus, quoniam liber esse nescisti.' Apud Massilienses quoque tres in eodem manumissiones rescindi permittebatur, si ter ab eodem deceptum dominum cognossent: quarto errori subveniendum non putabant. *Ber.*

Revocavit in servitutem] Ergo, ex constitutione Claudii, omnes ingrati potuerunt in servitutem revocari? Cave putes, neve temere assentiaris Suetonio, qui rem certa conditione concessam laxe et ἀπεριορίστως enunciavit. Unus enim tantum est casus, quo libertus redigitur in servitutem patroni, ex hac constitutione Claudii: si delatores submiserit, qui patrono libertatis facerent quæstionem. Vide legem v. Dig. de jure patr. *Casaub.*

Adversus libertos ipsorum] Quando videlicet indigni essent, qui eo jure sublevarentur, quod nuper oppugnassent. *Sabell.*

Cum quidam ægra et affecta mancipia tædio medendi exponerent] Antiquorum hæc fuit dira immanitas, ut et recens natos infantes liceret vel tollere, vel exponere ad cædem: et liberos aut servos ægrotos exponere tædio curandi. Atque hoc jus tam barbarum non statim sustulerunt Christiani Impp. sed cum progressu temporis. vide in Cod. Theodosiano titulum de expositis. *Casaub.*

In Insulam Æsculapii] In qua ægri ad captandum somnum exponebantur. Strabo libro VIII. Plautus Gurgulione Act. II. Scena 1. et tabellæ marmoreæ Romæ apud Maffæos; quibus etiam miracula quædam enarrantur. *Torrent.* Prima Epidaurus Æsculapio Messenio, ob medicæ artis principatum, statuit fanum, sed extra urbem, ut est apud Pausaniam in Corinthiacis. Exemplum Epidauriorum secuta mox reliqua Græcia, ut ex Tullio constat. Imo et Romani; sed itidem extra urbem, in insula Tiberina. In inscriptionibus antiquis crebro junctim reperias, ᾽ΑΣΚΛΗΠΙΩ ΚΑΙ. ῾ΥΓΕΙΑ. ÆSCULAPIO. ET. SALUTI. Ac interdum subjicitur, σωτῆρσιν πολιούχοις, vel θεοῖς ἐπικουρίοις. *Vossius.*

Cædis crimine teneri] Recte Claudius. Sic enim lex Cornelia de sicariis eum punit, qui hominem occiderit, etiam si servus sit. Quem ne domino quidem occidere, neque ad bestias dare sine judice licuit. Quod etiam Hadrianum sanxisse, auctor est Spartianus. *Torrent.*

Viatores] Hujus edicti caussam fuisse puto, ne viæ corrumperentur. Spartianus Hadriano; 'Vehicula cum ingentibus sarcinis Urbem ingredi prohibuit, sederi in equis in civitatibus non sivit.' Et Capitolinus M. Antonino: 'Sederi in civitatibus vetuit in equis, sive vehiculis.' *Idem.*

Puteolis et Ostiæ singulas cohortes ad arcendos incendiorum casus collocavit] Sub Othone stationem habebat Ostiæ cohors septimadecima. Tacitus Histor. lib. I. 'Septimamdecimam cohortem colonia Ostiensi in Urbem acciri Otho jusserat.'

In campo Esquilino securi percussit] Tacitus: 'In P. Marcium Consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere jussissent, animadvertere:' et iterum: 'Sumptum est more prisco extra Esquilinam de nocentibus supplicium.' Hanc portam aliquando Mæciam vocatam fuisse, ex Plauto conjici potest, quod

idem de porta Mæcia scribat Plautus, quod de Esquilina Horatius. Plautus in Casina: 'Illum ædepol videre ardentem extra portam Mæciam Credo ecastor velle.' Horatius vero v. Epod. 'Post insepulta membra different lupi, Et Esquilinæ alites.' In quem locum annotavit Porphyrio, in regione aggeris extra portam Esquilinam solita fuisse pauperum corpora vel comburi, vel projici: combusta fuisse indicat Plautus, projecta Horatius. *Onuphr. Panvin.*

Senatui reddidit] Vid. et Aug. cap. 47.

Iliensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus] Sic Virgilius: 'Et Trojæ Cynthius auctor.' Roma itaque Trojanorum colonia habita est. Adeo Romani Ilienses, tanquam consanguineos suos, magna semper benevolentia prosecuti sunt. Horat. lib. III. Od. 3. 'Sed bellicosis fata Quiritibus Hac lege dico: ne nimium pii, Rebusque fidentes avitæ Tecta velint reparare Trojæ.' Iliensium vero causam actam a Nerone narrat Tacit. l. XII. et Sueton. Ner. c. 7. *Torrent.*

Seleuco] Fuit is Syriæ rex, et Antiochi pater, qui uxorem propriam, ut Appianus ait, filio concessit, cum illius amore deperire sensisset. *Sabell.*

Judæos] Sic Christianos aliquando appellatos frustra negitant quidam. Docet hic locus, et præterea iste Arriani lib. II. c. 9. Ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος. Ait, τοῦ βεβαμμένου, qui ergo tincti et baptizati præter Christianos? *Lipsius.*

Impulsore CHRISTO] Tertullianus et Lactantius docent, Christum Servatorem nostrum, mutato I in E, CHRESTUM per contumeliam homines impios appellare solitos, quemadmodum et de Pertinace tradit Capitolinus, Chrestologum vocatum fuisse, quod bene loqueretur, maleque faceret, blandusque esset verbis, re non item. Cum autem Tacitus Ann. XV. scribat, Dominum nostrum imperante Tiberio supplicio affectum, Suetonius non de persona ejus, sed de doctrina per Apostolos disseminata intelligendus est. Cæterum in marmoribus etiam antiquis pluries CHRESTI nomen inscriptum observamus, unde apparet inter nomina Romana illud fuisse. *Marc. Donat.*

Germanorum legatis, &c.] Hoc Tacitus in Neronis principatum conjicit: qui et verba eorum in hunc modum refert: 'Nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse.' Augustus 'Romæ legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in orchestra considere: cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset.' Capite 44.

In popularia] Gradus theatrales, in quibus populus sedens spectare solebat.

In Senatu] In Equite, pro inter Equites, spectare dixit Sueton. Domit. c. 8. ut hic 'sedere in Senatu,' pro in Senatorum sedibus, et quod magis receptam lectionem firmat, inf. Ner. c. 12. 'In orchestram Senatumque descendit.'

Druidarum] Cod. Salmas. *Driadarum.*

Diræ immanitatis] Cruore captivo adolere aras, et hominum fibris consulere Deos, fas habebant. Tacitus. Plura de ἀνθρωποθυσίᾳ Druidum Cæsar de B. G. Commentario sexto, et Strabo Geogr. lib. IV.

Penitus abolevit] Abolere penitus voluit, non potuit. Itaque apud posteriores etiam scriptores de durante hac superstitione legas, non in Britannia modo hostili, sed Gallia ipsa: ut liquet e Lampridii Alexandro, Vopisci Aureliano, nec non Taciti vita: Eusebio item, qui conqueritur de sacris istis in IV. Præparat. Evang. et incerto Theodosiani, ut videtur,

ævi scriptore in Querulo sive Aulularia: ubi sub robore ab iis capitales ait ferri sententias. Origo vocabuli Druidarum peti debet e lingua Celtica: qualis et Brittanica, ac Gallica vetus. Britannis vero, uti et Germanis, *Dru*, fides, pro quo alii *trou* dicunt. Unde et Deus veteribus Germanis *Drutin*, sive *Trudin*: ut videre est ex Othfridi Evangelio. Itaque *Drutin* signet *divinus*, aut *fidelis*. Utraque vox sacerdotibus conveniens. *Vossius.*

Sacra Eleusina etiam transferre ex Attica Romam conatus est] Videtur innuere Aurelius Victor, Eleusina sacra per Hadrianum Romam fuisse translata, sed id prorsus falsum est. Cereris quidem sacra jam olim de Græcia assumpta longe ante Hadrianum Roma percoluit: sed illa quæ Eleusina dicebantur, nunquam Romæ percepta sunt, sed in Attica. confundit igitur Aurelius sacra Cereris cum Eleusinis initiis. Eleusina autem sacra usque ad Valentinianum et Theodosium mansere: sub quibus imperatoribus penitus deserta sunt et abolita. *Salmas.* Sacra Cereris (non tamen Eleusina) diu ante Ciceronis ætatem admissa in Urbem fuisse, ex iis abunde constat, quæ ad Aug. c. 93. ex oratione ejus pro C. Balbo notantur. In eo capite, cum Augustus de privilegio sacerdotum Atticæ Cereris cognovisse dicitur, de Eleusinis accipiendum videtur, ut causam sacerdotum, quanquam in Attica religionum suarum sedem habentium, Romæ tractatam intelligas. Sequitur enim: 'cum secretiora quædam proponerentur.' Sed et ipse Augustus Athenis initiatus fuerat, ut paullo ante Suetonius inibi memorat. Pro *Eleusina* Cod. Salmas. habuit *Eleusinia*, imitatione Græcorum, queis τὰ Ἐλευσίνια hæc mysteria vocantur.

In Sicilia Veneris Erycinæ] Est et nummus apud me C. Considii Noniani, cum Veneris imagine parte una, altera vero ipsius templi in monte positi. Asscriptum, ERYC. Fuit ejusdem Veneris etiam Romæ templum apud portam Collinam, de quo non uno in loco Livius, et Ovid. III. Fastor. Bene ergo additum a Suetonio, 'in Sicilia.' *Torrentius.* Eryx mons est ad mare, in eo Siciliæ latere quod Italiam spectat, inter Drepana et Panormum: qua Drepana contigit magis inaccessus, omnes Siciliæ montes præter Ætnam longe superans. habet hic in vertice planitiem, cui imposita est Veneris Erycinæ ædes, omnium, sine controversia, quæ tota hac insula spectantur, et divitiis et reliquo cultu longe clarissima. Polybius.

Vetere præfatione] Fœdera, alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Inter Tullum Hostilium et Albanos ita factum accepimus, nec ullius vetustior fœderis memoria est. Fecialis regem Tullium ita rogavit: 'Jubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani fœdus ferire?' Jubente rege, 'Sagmina,' inquit, 'te, rex, posco.' Rex ait, 'Puram tollito.' Fecialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogavit: 'Rex, facisne me tu regium nuntium populi Rom. Quiritium? vasa comitesque meos?' Rex respondit, 'Quod sine fraude mea populique Rom. fiat, facio.' Fecialis erat M. Valerius: is Patrem Patratum Sp. Fusium fecit, verbena caput capillosque tangens. Pater Patratus ad jusjurandum patrandum, id est, sanciendum, fit fœdus; multisque id verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis, 'Audi,' inquit, 'Jupiter, audi, pater patrate pop. Albani, audi tu, populus Albanus, ut illa palam prima postrema ex illis tabulis cerave recitata sunt, sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus

Rom. prior non deficiet. Si prior defexit, publico consilio, dolo malo, tu illo die, Jupiter, populum Rom. sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque.' Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Livius.

Fecialium] Quorum collegium a Numa Pompilio institutum est, qui de belli pacisque et fœderum jure consulerentur: itaque et ad eos de bello indicendo referebatur, et bellum ipsi pium verbis conceptis indicebant: fœderaque etiam sanciebant, in quibus si quid, de quo ambigeretur, ortum esset, referri ad eos consueverat. Hinc, priusquam indicerent bellum iis, a quibus injurias factas sciebant, Feciales Legatos repetitum mittebant quatuor, quos Oratores vocabant. *Hottomann.*

CAP. 26. *Æmiliam Lepidam, Augusti proneptem*] Julia, Augusti neptis, L. Æmilio Paullo, Censoris filio, nupsit, unde hæc Æmilia, Claudii uxor, Aug. capite 64. *Torrent.*

Quod parentes ejus Augustum offenderant] Mater Julia ob vitæ turpitudinem, pater ob conspirationem in Augustum. Aug. c. 19. et 65. *Idem.*

Plautiam Urgulanillam] Via Tiburtina ad pontem Lucanum ex Plautiorum sepulcro eruta extat hæc inscriptio: M. PLAVTIVS. M. F. A. N. SILVANVS. COS. VIIVIR. EPVLON. HVIC SENATVS. TRIVMPHALIA. ORNAMENTA DECREVIT. OB. RES. IN. ILYRICO. BENE. GESTAS. LARTIA. CN. F. VXOR. A. PLAVTIVS. MF. VRGVLANIVS. VIXIT ANN. ... Adde locum Taciti lib. IV. Annal. ubi Urgulaniam, Plautii Silvani, tunc Prætoris, aviam, commemorat. *Torrent.*

Barbati Messallæ consobrini sui] Dissimulant hic interpretes, quomodo hic Messalla Claudio consobrinus. Dicam ego. Ex L. Domitio et Antonia majore natus est Cn. Domitius pater Neronis principis, et item Lepida amita ejusdem. Hæc Lepida est illa ipsa quæ nupta Valerio Messallæ, et quæ Messallinæ mater. At Claudius natus ex Druso et minore Antonia, uti clarum. Vides ergo Claudium et Lepidam Domitiam (id enim duplex illi nomen) vere consobrinos. Atque hac ratione fortean maritum ipsum Lepidæ Suetonius dixerit Claudii consobrinum. Tamen tutius putarim legi, *Barbati Messallæ et consobrinæ suæ filiam.* Lipsius.

Super cætera flagitia atque dedecora] Sextus Aurelius: 'Claudii uxor Messalina primo clam, mox passim quasi jure adulterii utebatur: ex quo facto plures metu abstinentes exstincti sunt: dehinc atrocius accensa nobiliores quasque nuptas et virgines scortorum modo secum proposuerat: coactique mares ut adessent: quod si quis talia horruerat, adficto crimine in ipsum omnemque familiam sæviebat, ut magis videretur sub Imperatore vir, quam Imperatori nupta esse.'

C. Silio] Juvenalis Sat. x. 'Optimus hic et formosissimus idem Gentis patritiæ rapitur miser exstinguendus Messallinæ oculis.'

Dote inter auspices consignata] Haud sum ignarus fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum Consulem designatum cum uxore principis, prædicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum caussa, convenisse: atque illam audisse auspicum verba, subisse, sacrificasse apud Deos; discubitum inter convivas, oscula, complexus, noctem denique actam licentia conjugali. Tacitus. Juvenalis: 'Dudum sedet illa parato Flammeolo, Tyriusque palam genialis in hortis Sternitur, et ritu decies centena dabuntur Antiquo, veniet cum signatoribus auspex: Hæc tu secreta et paucis commissa

putabas? Non nisi legitime vult nubere.'

De conditionibus continuo tractavit] Aug. c. 69. ' conditiones quæsitas per amicos.'

Lolliæ Paullinæ] Calig. c. 25. Eam Agrippina occidit, quam Caio Memmio Caligula ademerat: cui dimissæ perpetuo alterius concubitu interdixerat.

Per jus osculi] Quia sæpius et aperte, ut fratris filia, in Claudii complexus et oscula sese effundebat. Vetus præterea est, nec a Romanis, ut Cato et Plinius docent, tantum, sed a peregrinis quoque gentibus servatum, ut necessitudine conjunctas osculo viri exciperent. Ovidius: ' Oscula aperta dabis, oscula aperta dabo.' *Sabell.*

Subornavit proximo Senatu qui censeret cogendum se ad ducendum eam uxorem] Plane istum Claudii mimum multis post seculis retulit Michaël Imperator: qui, uxore mortua, cœlibatum initio professus, mox in Euphrosynæ virginis Christo devotæ amorem pellectus, ne levitatis notam subiret, subornavit, qui cogendum Imperatorem censeret ad ducendum uxorem. Urgere igitur Senatus: ille recusare et abominari. quid multa? Vix tandem multis senatus precibus exorari se passus Imperator est. Lege Cedrenum. *Casaub.*

Qui censeret] Id Vitellium fecisse volunt. Vide Tacitum, Zonaram. *Torrent.*

Quæ ad id tempus incesta habebantur] Apud Romanos quidem. Ideo Tacitus, ' Nova,' inquit, ' nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita.' Athenis id licuisse ostendit Isæus et Lysiæ vita Plutarchus. Imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. Talem namque Abrahamo Saram fuisse Josephus putat. Idem post datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxerat, et suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum antiquæ historiæ lib. XII. et XVI. Phineo patruo promissa Andromede; Ovid. Metamorphoseωn V. Id igitur apud Romanos vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclitus. *Hugo Grotius.*

Cap. 27. *Pompeiis*] Urbe Campaniæ. Meminit Strabo in quinto.

Strangulatum] Cod. Salmas. *strangylatum*, ob affinem τῶν V et Υ pronunciationem. Vide supra ad 54. Tib.

Cap. 28. *Posidem spadonem*] Juvenalis Satyra XIV. ' Græcis longeque petitis Marmoribus vincens Fortunæ atque Herculis ædem, Ut Spado vincebat Capitolia nostra Posides.' Balneas exstruxit magnificas in littore Baiano. Unde aquæ Posidianæ in Baiano appellatæ. Plin. lib. XXX. c. 2.

Hasta pura] Virgil. VI. Æn. ' Ille (vides) pura juvenis qui nititur hasta:' Pura, id est, sine ferro. Nam hoc fuit præmium apud majores ejus, qui primum vicisset in prælio. sicut ait Varro in libris de gente pop. Rom. Servius.

Trium reginarum maritum] Ad amores vagos Felicis eruditi homines referunt. ita simile fuerit illi de Julio Cæsare, ' omnium mulierum virum fuisse.' At maritum heic Suetonius ait, non virum. Hoc igitur sine dubio significare voluit, pullo huic Veneris tres diversis temporibus nupsisse regio sanguine prognatas mulieres. Drusillam Judæam Agrippæ regis sororem ductam in uxorem a Felice, Josephus narrat lib. XX. Antiquit. Sunt qui existiment de altera ejusdem uxore loqui Tacitum, in quinto Historiarum sic scribentem: ' Antonius Felix per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio in Judæa provincia exercuit, Drusilla Cleopatræ et Antonii nepte in matrimonium accepta: ut ejus-

dem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.' Neque potest dubitari, quin vera sit hæc sententia: nisi probetur Agrippa magnus præter Cypron Phaseli filiam, alteram quandam uxorem habuisse, Cleopatræ et Antonii filiam: quod nemo veterum, opinor, scriptum reliquit. *Casaub.*

Harpocram] Existimo hunc esse illum, qui alio nomine Callistus nominabatur, quem Plinius Claudii libertorum potentissimum fuisse dicit: quem Seneca in primis memorat: cujus mentio multa est apud Tacitum: qui plurimum etiam polluit sub Caligula. Nam quum Tranquillus nullam faciat mentionem Callisti, qui inter alios est memoratissimus, adducor facile ut credam, eum alio nomine a Tranquillo significari, tanquam esset binominis. *Beroald.* Et quod sciam, Harpocræ solus meminit Suetonius, ut valde verosimilis sit conjectura Beroaldi.

Spectacula publice edendi jus tribuit] Id enim juris promiscui non fuit, sed ratio census habita: extat namque apud Tacitum Senatusconsultum, quo 'cautum ne quis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res esset.' lib. IV. Annalium. Spectata etiam persona: neque enim id fuit libertini generis hominibus permissum, saltem in Urbe, ut declarat hic locus: neque alias vilibus hominibus, unde illa indignatio duorum æqualium Poëtarum: Juvenalis Satyra III. 'Quondam hi cornicines et municipalis arenæ Perpetui comites, notæque per oppida buccæ, Munera nunc edunt.' Et Martialis: 'Das gladiatores, sutorum regule cerdo: Quodque tibi tribuit subula, sica rapit.' *Casaub.*

Polybium a studiis] Reperitur de altero Claudii liberto a studiis hæc inscriptio, TIB. CLAVDIVS. LEMNIVS D. CLAVDI. AVG. LIB. A. STVDIIS *Torrent.* Polybius is est, quem Seneca consolatur in morte fratris. In eo libro inter alia abjecte et demisse scripta (quippe in exilio scripsit) hæc quoque c. 35. leguntur: 'Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Omnes scient, quomodo te in isto tuo gesseris vulnere: utrumve statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem et amor Cæsaris extulit, et tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile.' Sed de ministerio ejus in aula Claudii, imprimis inspiciendum est caput 26.

Inter duos Coss. ambulabat] E contrario laudant Historici Adrianum principem, qui cum quondam servum suum inter duos Senatores ambulantem vidisset, misit qui colaphum daret, et diceret: 'Noli inter eos ambulare, quorum adhuc potes esse servus.'

Narcissum] Juvenalis Sat. XIV. 'Nec Crœsi fortuna umquam, nec Persica regna Sufficient animo, nec divitiæ Narcissi, Indulsit Cæsar cui Claudius omnia, cujus Paruit imperiis uxorem occidere jussus.' Is Narcissus Annal. XII. 'Ita de se meritum,' ait, 'Cæsarem, ut vitam usui ejus impenderet.'

Pallantem] Plinius libro VII. Epist. 29. 'Est via Tiburtina intra primum lapidem monumentum Pallantis ita inscriptum: HVIC. SENATVS OB. FIDEM. PIETATEMQVE. ERGA PATRONOS. ORNAMENTA. PRAETORIA DECREVIT. ET. SESTERTIVM. CENTIES. QVINQVAGIES. CVIVS. HONORE CONTENTVS. FVIT.' subjicit deinde: 'Sed quid indignor? Ridere satius est, ne se magnum aliquod adeptos putent, qui huc felicitate pervenerunt, ut rideantur.' Idem Plinius libro VIII. Ep. 6. false commentatur in ipsum SC. quod quæsivisse se

scribit, et invenisse tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus modicus atque etiam demissus videretur.

Cap. 29. *His, ut dixi, uxoribusque addictus*] Elegantissime Philostratus ait, de Claudio loquens in vita Tyanei lib. v. Ἀλλὰ κἀκεῖνος τηλικόσδε ὢν πολλὰ μειρακιώδη ἔπαθε καὶ μηλόβατον γυναίοις τὴν ἀρχὴν ἀνῆκεν. Et iterum paullo post: ἐννοῶν τὸν χρηστὸν Κλαύδιον ὡς ὑπὸ γυναίων ἐμβροντηθεὶς ἐπελάθετο τοῦ ἄρχειν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ζῆν. Venustissime etiam Julianus: qui Claudium absque uxore et libertis suis ait esse instar earum personarum, quæ in fabulis mutæ introducuntur. Id enim δορυφόρημα Græci vocant in hoc proverbio, ἔστι γὰρ, ait, ἐκείνων δίχα τουτὶ τῆς τραγῳδίας τὸ δορυφόρημα μικροῦ δέῳ φάναι καὶ ἄψυχον. Simillime Plutarchus in extremo Alexandro, Aridæum, qui mortuo illo aliquandiu aliis, sibi nunquam, rex fuit, δορυφόρημα regiæ majestatis vocat, quasi dicas, simulacrum et mutam imaginem. *Casaub.* Nihil arduum videbatur in animo principis, cui non judicium, non odium, nisi indita et jussa. Tacitus.

Ejus judicia rescissa] Nihil turpius. Philippus Macedonum rex, cum Machetæ caussam inique judicasset, cognovissetque paullo post se inique judicasse, judicium quidem non rescidit, sed æstimationem litis ipse persolvit. *Beroald.*

Datorum officiorum codicillos] Principes enim officia deferebant, missis traditisve codicillis. Postea adjecta sunt codicillis etiam insignia, de quibus multis locis Justinianus in Novellis, et affatim in notitia utriusque Imperii, et in eorum temporum historicis persæpe. Græci interdum Latina voce utuntur, et κωδικέλλους vocant, interdum πινακίδας. Cassiodorus non semel 'chartas.' Suetonius in Vespasiano cap. 8. 'litteras.' Symmachus epistolarum libro secundo, 'sacras litteras.' Ad hujusmodi codicillos dignitatum alludens Basilius in homilia de hominis fabrica, σὺ μέν τοι, inquit, παρὰ θεοῦ ἔλαβες οὐκ ἐν ξύλοις γεγραμμένην, οὐδ' ἐν πτυξὶ φθαρταῖς σητῶν παραναλώμασιν (ἀρχῆς ἐξουσίαν)· ἀλλ' ἀνάγραπτον ἡ φύσις ἔχει τὴν θείαν φωνὴν, Ἀρχέτωσαν. Sic litteris missis traditisve dignitatem adimebant, ut apud Zosimum libro quarto de Valentiniano Arbogastem exauctorante, δέδωκεν αὐτῷ γράμματα τῆς ἀρχῆς παραλύοντα. Unde est, epistolam vel codicillos ab aliquo auferre, pro exauctorare et dignitate spoliare, ut in lege xx. Cod. Theodos. de decurionibus. In historia veteris Ecclesiæ, διαπέμπειν καθαιρετικὸν hoc sensu non raro legere memini. *Casaub.*

App. Silanum consocerum suum] Is ergo M. et L. pater fuit. De Appii vero hujus morte inf. cap. 37. Addit Dio, matrem Messallinæ ei nupsisse, atque inde natum odium, quod cum nuru concumbere noluerit. Fuit ergo et consocer Claudii ob conjunctos matrimonio utriusque liberos et socer ratione conjugis Messallinæ. *Torrent.*

Juliasque] Juliam filiam Drusi, Tiberii filii, quæ uxor Neronis, Germanici filii, fuerat, æmulatione ductus, et alteram Juliam, Germanici filiam, interemit. Dio Cassius. Hoc tantum monendus est lector. Julia Germanici filia etiam Livilla vocatur a Suetonio Calig. cap. 7. cum eandem hic Juliam vocet, ut semper Dio, et Caii nummus æreus, quem, præter alios bene multos, videre nuper mihi contigit apud civem quendam hujus Reipub. Leidensis. In eo nummo stolatæ tres Caii sorores repræsentabantur.

Renuntiante centurione] Similis locus Tib. cap. 22.

Ad transferendum periculum] Sensus

est: Ex quibusdam portentis harioli prædixerant periculum imminere Imperatori: quod ut Claudius propulsaret, in alterumque transferret, permisit ut Messallina nuberet Silio, ut ita in Silium, tanquam in Imperatorem, periculum ipsi imminens transferretur. Nam quemadmodum licebat apud antiquos Consuli et Prætori pro se alium civem devovere, ita periculum transferri posse putabatur ab uno ad alterum. *Beroald.* Neron. capite 36. 'Ex Babilo astrologo didicit, solere reges talia ostenta cæde aliqua illustri expiare, atque a semet in capita procerum depellere.'

Cap. 30. *Auctoritas dignitasque formæ non defuit vel stanti vel sedenti*] Eginhartus de Carolo Magno: 'unde formæ auctoritas ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima inierat.' Radevicus de Friderico I. Imperatore: 'Talis corporis forma et dignitas et auctoritas tam stanti quam sedenti acquiritur.' Porro dignitas formæ in viro idem quod pulchritudo in fœmina, ut observat Agrætius e Cicerone pro Cælio: atque ita Jacobus Cujacius interpretatur 'dignitas certa' apud Papirium Justum leg. pen. D. de decurionibus. Velleius Paterculus de Pompeio: 'Fuit hic forma excellens, non ea qua flos commendatur ætatis, sed ex dignitate constanti.' *Casaub.*

Opimis cervicibus] Quod signum esse hominis ἀναισθήτου, consentiunt omnes τῆς φυσιογνωμονικῆς auctores, et confirmat unice hoc exemplum. *Casaub.* Cæterum antiqui, quorum subinde æmulator est Suetonius, itidem cervices plurali numero dicebant. Hinc Varro tanquam nove dictum arguit in Hortensio, quod cervix pro cervices usurpasset. lib. VII. et IX. de L. L.

Spumante rictu] Hinc de Agrippinæ boleto loquens Juvenal. Sat. VI. 'Tremulumque caput descendere jussit In cœlum, et longam manantia labra salivam.' *Torrent.*

Præterea linguæ titubantia, caputque tremulum] Adde et manus ex Dione: qui linguæ titubantiam ex tremore capitis profectam scribit: τὸ δὲ σῶμα, inquit, νοσώδης, ὥστε καὶ τῇ κεφαλῇ καὶ ταῖς χερσὶν ὑποτρέμειν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῷ φωνήματι ἐσφάλλετο. *Casaub.*

Cap. 32. *Sexcenteni*] Vide cap. 12. lib. VI.

Ad fulcra lectorum sedentes vescerentur] Sic Aug. c. 64. 'Nec cœnavit una nisi ut imo lecto assiderent.' De Augusti liberis loquitur. Imum igitur lectum illic, quod hic 'fulcra lectorum' vocat. *Torrent.*

Cap. 33. *Proxima Martis æde*] In Augusti foro cognoscenti proxima erat Martis Ultoris ædes. Cæterum huc spectat quod ante de Claudio legimus c. 4. ludis Martialibus curasse eum triclinium Sacerdotum.

Saliis] Salii erant duodecim juvenes forma longe omnium præstantissimi, quos Numa ex ordine patritio delectos crearat, quorum sacra sunt in Palatio, ipsique Palatini appellantur. Nam Agonales, qui a nonnullis Collini Salii vocantur, quorum sacrarium est in Collino tumulo, post Numæ obitum a rege Hostilio instituti fuerunt, ob votum quoddam quod in bello contra Sabinos voverat. Isti omnes Salii sunt quidam saltatores et laudatores Deorum illorum, qui armorum sunt præsides. Dionysius Halicarn.

Pinna in os inderetur ad exonerandum stomachum] Fit hodie, et factum olim. Apud Suidam scriptum ex Aristophanis scholiis, εἰώθασιν οἱ δυσεμοῦντες πτέρῳ χρῆσθαι πρὸς τὸ εὐχερῶς ἐμέσαι. Galenus et alii Græci medici, πτερῶν καθέσει εἰς ἔμετον παροξύνειν τὴν γαστέρα. Vide ad Athenæum lib. XI. c. 10. *Casaub.* Hac consuetudine freta Agrippina, cum boleto parum proficere videretur, medici opera, tanquam vomitum provocatura, pin-

nam rapido veneno illitam faucibus demisit, qua de re Tacit. extremo lib. XII. De pinnæ usu Martial. lib. III. 'Stat exoletus, suggeritque ructanti Pinnas rubentes, cuspidesque lentisci.' *Torrent.*

Aleam studiosissime lusit] Ideo Seneca Ἀποκολοκυντώσει: 'Cædite mœstis pectora palmis, O Causidici, venale genus, Vosque, Poëtæ, lugete novi, Vosque in primis, qui concusso Magna parastis lucra fritillo.'

Solitus etiam in gestatione ludere] Gestatio veteribus Romanis crebro vel assiduo potius in usu, exercitii et valetudinis gratia: idque fere sub balnei aut cœnæ tempus. Quia, inquam, exercitii, ideo Glossæ veteres explicant *gestationem*, γυμνασίαν: itemque *gestatorem*, γυμναστήν. Pressius meliusque eædem alibi: Αἰώρα, *gestatio*, et Αἰωρίζεται, *gestatur*. Quia autem crebra, imo assidua hæc gestatio, curæ fuit, ut locus esset in urbe aut villis duplex, apertus et tectus. Et apertæ quidem gestationes arboribus claudebantur ad latera: tectæ vero porticibus, opere et manu factis. Utrumque genus Juvenalis tetigit Sat. IV. 'Quid refert igitur, quantis jumenta fatiget Porticibus? quanta nemorum vectetur in umbra?' Atque eæ porticus, fortasse et viridaria, plerumque rotundæ, et in orbem ibant. Inscriptio marmoris: GESTATIO. CIRCINI. EXTERIOR. A DIAETA. APOLLINIS. AD. DIAETAM. EANDEM. IN. CIRCVITV. P. ꟾↀ. CC. LXXVII. Has tales, ditiores etiam in ipsa urbe habebant, suisque domibus. nec Martialem aliter exaudio lib. XII. 'Et rus in urbe est, vinitorque Romanus, Intraque limen clausus essedo cursus.' *Lipsius.* De triplici modo gestandi, ex eodem Lipsio dicetur ad c. 16. Vitell.

CAP. 34. *Pœnasque parricidarum*] Videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur. Claudius plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus seculis insutos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, et rerum naturæ peritissimi, maluerunt, velut incredibile scelus, et ultra audaciam positum, præterire, quam, dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidiæ cum lege cœperunt, et illis facinus pœna monstravit. pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culleos vidimus, quam cruces. Seneca.

Repræsentabat] Hoc est, sine dilatione exigebat. Valerius Maximus l. VI. c. 5. 'Cum liceret culpam vel dissimulare vel errore defendere: pœnam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus fieret justitiæ.' Ab hac mente interpretor in Apologetico Tertulliani 'potestatem repræsentaneam,' potestatem repræsentandi pœnas contemptorum Imperatoriæ majestatis. *Casaub.*

Exigebatque coram] Tac. Agric. 'Præcipua sub Domitiano miseriarum pars, videre et aspici.'

Antiqui moris supplicium] Ner. c. 49. Domit. c. 11.

Exspirantium facies] Erat enim aperta et nuda facies retiariorum, qui solo pileo tecti digladiabantur. Hinc illud Satyricum de retiario: 'Tota fugit agnoscendus arena.' *Beroald.*

Par quoddam] Duo gladiatores inter se compositi ad depugnandum.

Bestiariis] Bestiarios vocabat eos, qui cum bestiis pugnabant, sive judicis sententia bestiis objicerentur, sive ad id conducti, aut alioqui confisi viribus, et (ut Ulpiani utar verbis) virtutis ostentandæ causa, ultro in arenam descenderent, sive etiam servi a dominis ad bestias darentur. Qua in re tamen advertendum est, non omnibus noxiis permissum fuisse, ut pugnando se defenderent: sed pro delicti modo nunc ad ludum tantum bestiarium damnari solere, ut ibi ex-

ercerentur, nunc illico ad bestias dari, idque ut vel pugnam committerent, seque defenderent, vel alligati palis, interdum etiam plures simul innexi, ab atrocissimis bestiis discerperentur, ut ex Vopisci Aureliano manifestum est. Et hæc peculiaris erat Christianorum pœna, tunc mitissima, cum tantum ad arenæ ministeria, seu ad bestiarum curam damnabantur. Quod etiam de servis addidi, id ante legem Petroniam, et Senatusconsulta ad eandem rem spectantia, obtinuit. His enim vetabantur domini servos pro arbitrio ad bestias tradere. Oblati vero ante judicem, si justa erat domini querela, tunc demum pœnæ nomine tradebantur, ut eleganter Modestin. J. C. l. XI. de sicariis. *Torrent.*

Meridianisque] Cum munera edebantur, matutinis fere horis bestiarii producebantur, inde gladiatores, venationesque circa meridiem edebantur, postea vero jucundiora quæque spectacula, ut populus a sanguine recrearetur, atque inde læti omnes discederent. De matutinis igitur Martial. libro X. Epigr. 25. 'In matutina nuper spectatus arena,' &c. Et Xeniis Epigr. XCVI. 'Matutinarum non ultima præda ferarum Sævus Oryx.' Et Seneca Epist. X. 'Nuper in ludo bestiariorum, unus e Germanis, cum ad matutina spectacula pararetur,' &c. Paulatim vero ad mitiora procedi solere idem Seneca ostendit Epist. VII. 'Cum in meridianum incidi, lusus exspectans, et sales, et aliquid levamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant, contra est.' et post pauca, 'Mane leonibus, et ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur.' Quo etiam spectat Suetonii locus Aug. c. 44. et quod Augustin. lib. VIII. Confess. spectaculum Circensium pomeridianum appellat. Et hæc quidem ut plurimum sic fiebant, interdum vero aliter observatum. *Idem.*

Dimisso ad prandium populo] Sup. Calig. c. 56.

Si αὐτόματον] Cum Suetonius Latinis litteris scripsisset *automatum*, perperam librarii plerique ex eo *aut ornatum* fecere. Automata vero appellari solita, quæ ita mechanici fabricabantur, ut sua sponte efficere quippiam, velut ignara caussa, viderentur. Qualia nunc aut horologia sunt, aut versatiles quæpiam machinæ, in quibus imagunculas occulta vi cursitantes, ludibundasque miramur. Qualis etiam vel fontes, vel ignes ipsi quodam artificioso temperamento, specieque nova, certis intervallis aquas flammasve jaculantes. Homerus in III. Rhapsodia, venisse ad dapes Menelaum dicit αὐτόματον, id est, ut Eustathius exponit, non cujuspiam vocatu, quasi a semet impulsum. Philosophus Heron, in Pneumaticis, aquam exprimi, ait, in sublime αὐτόματον, id est, spontalem, de sphæra concava, quam describit: sicuti cornicem quoque confingit, quæ se ad aviculas itidem factas convertat αὐτομάτως. Ut omnia quo diximus intellectu sint audienda. *Politianus.* C. 21. 'Exciente buccina Tritone argenteo, qui e medio lacu per machinam emerserat.'

Vel pegma] Pegmata appellarunt machinas quasdam e ligno, quibus usus in Theatris aut Arenis. Glossæ priscæ πῆγμα interpretantur *Confixum:* et docte Apuleius 'confixilem machinam' dixit, allusione ad vim ipsam verbi. In his pegmatis varia inventa, et stupendi lusus ingeniorum, de quibus Augustinum loqui sentio: 'Ad quam stupenda opera industria humana pervenit, quæ in Theatris mirabilia spectantibus, audientibus incredibilia, facienda et exhibenda molita est!' *Lipsius.* Vide et Casauboni notam ad cap. 26. Calig.

Induxit et unum ex nomenculatoribus suis] Principes viros Romanos servos

habuisse Nomenculatores, notissimum est. Habebant et Censores. Romæ in Ara cœli exstat tabella marmorea cum inscriptione hujusmodi: L. VOLVSIO. VRBANO. NOMENCLATORI. CENSORIO. Utebantur iis et candidati, in petendis honoribus. Horatius in Epist. 'Mercemur servum qui dictet nomina, lævum Qui fodiat latus, et cogat trans pondera dextram Porrigere, hic multum in Fabia valet, ille Velina.' Imperatoris autem nomenculatores meliore, quam servos, conditione fuisse, ex eo patet, quod hunc Claudii togatum fuisse Suetonius scribit. *Marc. Donat.*

CAP. 35. *Jactator civilitatis*] Cæs. c. 75. Aug. c. 51.

Spiculatores cum lanceis] Lib. probatissimus *speculatores.* Extant etiam hæ inscriptiones: P. AELIO. MVCIANO SPEC. LEG. II. ADIVT. VITALIANVS. ET VITALIS. AVVNCVLI. Altera, SCHOLA SPECVLATORVM. LEG. I. ET. II. ADIVTRICVM. PIARVM. FIDELIVM. *Torrent.* Addidit 'cum lanceis,' ut δορυφόροι, Græcum nomen, expressius significaret. *F. Ursinus.*

Scrutatores] Vespas. c. 12. 'Consuetudinem salutantes scrutandi,' &c.

Aut librario] Perperam vir doctus librarium fuisse antiquis interpretatur, qui a studiis, vel a Bibliotheca dicebatur. At vero illi ea perscribebant, quæ ab aliis dictabantur, vel ab aliis litteris exarata transcribebant. Italis *Scrittori* et *Copisti.* Cicero orat. contra Rullum: 'Concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii, descriptam legem ad me afferunt.' In Epist. Famil. 'Sed peto a te, ut quam celeberrime mihi librarius mittatur, maxime quidem Græcus, qui mihi exscribat Hypomnemata.' Et ad Atticum: 'Legi litteras non tuas, sed librarii tui.' Scævola JC. l. XCII. D. de reg. jur. 'Si librarius in transcribendis stipulationis verbis errasset.' *Marc. Donat.*

Graphiariæ thecæ] Ne graphiis peteretur. Nam et Cæsar Cassii brachium graphio trajecit, et Caius Senatorem graphiis in Curia confodi curavit. *Torrent.*

CAP. 36. *Ut supra retuli*] Capite decimo tertio.

CAP. 37. *App. Silanum*] Consocerum suum, de quo ante c. 29.

Arcessi statim, &c.] Al. *accersi.* Sed *arcessi* legendum est: arcessere enim etiam accusare significat. 'Arcessere aliquem capitis,' 'arcessere judicii,' 'arcessere crimine,' apud Cic. Jam ante vero Appius vocatus fuerat. Volueritque Princeps, minime malus, (abfuisset modo libertis et uxoribus obsequendi ignavia,) instar aliquid judicii aut cognitionis intercedere, ut videretur scilicet specie tenus saltem et accusatus et condemnatus Silanus. *Torrent.*

Etiam dormiens excubaret] E contrario insomnium attulit perniciem illustri Equiti Romano, tanquam secundum quietem vidisset Claudium pampinea corona, vel, ut alii prodidere, spicea corona evinctum, spicis retro conversis: adeo illo tempore non solum vigiliæ, sed etiam somnia erant pestifera, et exitialia, tam sua, quam aliena, tam vera, quam commentitia. *Beroald.*

CAP. 38. *Iræ atque iracundiæ*] Accurate hæc duo distinxit. Ita Philosophus aliter ὀργὴν, aliter ὀργιλότητα definit.

Quia sibi subeunti Tiberim scaphas obviam non miserint] Scapha non solum naviculam significat, sed etiam vas concavum, quod etiam nunc nomen retinet apud Venetos. Si quis navem cum instrumento emerit, præstari ei debet scapha, secundum Labeonem in tractatu de fundo instructo: etiamsi Paulus id notet, dicatque scapham mediocritate, non genere a nave differre. Erat longarum navium. Cæsar IV. de B. G.

'Quod quum animadvertisset Cæsar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia, militibus compleri jussit.' Strabo I. Geogr. δίκωπα σκαφίδια vocat scaphas parvas, quæ agerentur tantum duobus remis. Tullius II. de Invent. 'Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius jactare cœpit, usque adeo ut dominus navis, quum idem gubernator esset, in scapham confugeret.' Σκάφος autem in neutro accipitur, pro communi navium cujuscunque generis vocabulo. *Bayfius.*

Tantum non satis facientibus] Optimus omnium Ms. *tantum non satisfacientis modo veniam dedit.* Ut sensus sit, Claudium, tam vehementer irascentem, ita mox se repressisse, ut ipse inter ignoscendum satisfacere quodammodo ac factum deprecari videretur. *Torrent.* Eandem scripturam Cod. Salmas. tuetur. De verbo satisfacere plura Muretus ad cap. 73. Cæs.

Manu sua repulit] Id in Principe indecorum.

Scribam quæstorium] Vespasiani capite 3.

Adversus privatum se intemperantius affuisset] Irroboravit inveteravitque falsa atque aliena verbi significatio ejus, quod dicitur, Hic illi superest; cum dicendum est, Advocatum esse quem cuipiam, caussamque ejus defendere. Memini ego Prætoris docti hominis tribunali me forte assistere: atque ibi advocatum non incelebrem sic postulare, ut extra caussam diceret, remque, quæ agebatur, non attingeret. Tunc Prætorem ei, cuja res erat, dixisse, advocatum eum non habere: et cum is, qui verba faciebat, reclamasset: 'ego illi V. CL. supersum:' respondisse Prætorem festiviter: 'tu plane superes, NON ADES.' Gellius.

In ædilitate multasset] Officium erat Ædilium hoc in primis, punire eos, qui venderent cibaria cocta contra legem. Græci ἀγορανόμους appellant. *Beroald.*

Cocta vendentes] Libri Mss. omnes *coacta vendentes*, et asscriptum uni, *id est, collecta.* Sed *cocta* legendum. Quod enim de Claudio scribit Dio, tabernas eum, quo potantes commeabant, demolitum fuisse, atque edixisse, ne quis carnem elixam, aut aquam calidam venderet, id et ante imperium Claudii, præsertim sub Tiberio, cautum fuisse credendum est. Nam et Nero interdixit, nequid in popina cocti præter legumina et olera væniret, (Suet. Ner. cap. 16.) et idem fecisse Vespasianum Xiphilin. tradit. *Torrent. Cocta* scriptum in Cod. Salm.

Stultitiam] Suet. Ner. c. 33. 'Morari eum inter homines desiisse, producta prima syllaba jocabatur: multaque decreta et constituta, ut insipientis atque deliri, pro irritis habuit.' Summum ejus stuporem, in festivissimo Ludo, illis imprimis verbis Seneca traducit: 'Claudius, ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse.' Et tamen fuere, qui sapientiæ eum nomine commendarent. Sarisberiensis Policratici lib. VIII. cap. 10. 'Sed et in his, quæ palam dicentur, fideliter exsequendum erit, quod in primo libro de Analogia scripsit Claudius Cæsar, vir excellentis ingenii, magnæque prudentiæ.' Tam pulchram de se opinionem doctrinæ debuit, qua non leviter eum tinctum fuisse constat. Infra cap. 40. 'Principi neque infacundo, neque indocto, immo etiam pertinaciter liberalibus studiis dedito.' Item toto c. XLI.

CAP. 39. *Μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν*] Theophrastus ἀναισθησίαν vocat: nam plane ἀναισθησίας Theophrasteæ exempla sunt quæ hoc loco commemorantur. Quare merito irrisa illa olim, sive Senecæ sive Neronis, orationis pars, qua laudabatur providentia sapientiaque Claudii, ut refert Tacitus initio l. XIII. Idem magnus

scriptor 'oblivionem' vocat in fine XI. quam Suetonius μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν. Vocem ἀβλεψία usurpat et Servius: apud quem sic lego, ad libri octavi Æneid. versum, 'Primus init bellum.' notat ibi Servius: 'Et scienda est Poëtæ affectatio: nam ablepsiam nefas est dicere.' Non multum differt ἀπὸ τῆς μετεωρίας, quam vocant iidem Græci ἐμβροντησίαν: cujus datur hoc exemplum ab Athanasio: medicus ad ægrotum ex vulnere vocatus, ubi venit ὧν μὲν χάριν εἰσῆλθε σιωπᾷ. τῶν δὲ ἄλλων ὧν οὐκ ἔστι χρεία αὐτοῦ διαλέγεται. *Casaub.*

Occisa Messallina, paullo post quam in triclinio decubuit, cur domina non veniret, requisivit] Videamus ne verior caussa sit, amoris, nondum penitus extincti, impatientia: nam idem plane accidit Herodi Magno, principi nihil minus quam μετεώρῳ καὶ ἀναισθήτῳ, cum uxorem suam Mariamnem occidisset. Josephus Originum lib. XV. c. 11. Τοσοῦτον, inquit, ἥττητο τοῦ πάθους, ὥστε αὐτὸν ἤδε καὶ καλεῖν τὴν Μαριάμνην προστάξαι τοῖς ὑπηρέταις, ὡς ζῶσαν ἔτι, καὶ δυναμένην ὑπακούειν. *Idem.*

Cur domina non veniret] Nomen inter conjuges haud insolens. Sic apud Nasonem Fastorum lib. II. Lucretia de marito absente: 'Mittenda est domino (nam nunc properate puellæ) Quam primum nostra facta lacerna manu.' De sponso suo Dido apud Virgilium: 'dominum Ænean in regna recepi.' Epictetus: αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκα ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Sed et obvios vulgo, Dominos vocabant. Seneca: 'Quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus.' Lusit in eo more eleganter Poëta Græcus in Anthologia: Ἢν ὁ φίλος τι λάβῃ, δόμινε φράτερ, εὐθὺς ἔγραψεν· Ἢν δ' αὖ μήτι λάβῃ, τὸ φράτερ εἶπε μόνον. Ὤνια γὰρ καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα· αὐτὰρ ἔγωγε Οὐκ ἐθέλω δόμινε, οὐ γὰρ ἔχω δόμεναι.

Postero statim die, et in convivium et ad aleæ lusum admoveri jussit] Dio simpliciter verbo ἐπιζητεῖν hoc ipsum significavit, et caussam simul adjecit: nam hoc illi solitum evenire quoties metu perculsus aliquem repente in illa subita animi perturbatione duci jussisset: Πολλάκις, inquit, ἐξαπιναίως ἐκπλαγεὶς, καὶ κελεύσας τινὰ ἐκ τοῦ παραχρῆμα περιδεοῦς ἀπολέσθαι, ἔπειτα ἀνενεγκὼν καὶ ἀναφρονήσας, ἐπεζήτει τε αὐτὸν, καὶ μαθὼν τὸ γεγονὸς, ἐλυπεῖτό τε καὶ μετεγίνωσκεν. Est et apud Tacitum similis ex parte historia initio libri XI. 'Messalina,' inquit, 'ad perniciem Poppææ festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent: adeo ignaro Cæsare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum ejus Scipionem percontaretur, cur sine uxore discubuisset.' *Casaub.*

Non cessavit omni oratione filiam et alumnam, et in gremio suo natam atque educatam prædicare] Quid hoc stultius aut magis absurde poterat dici? Nam qui nuptias appetunt personarum sibi conjunctarum, id potius agunt, ut cognationem dissimulent, aut penitus negent. At Claudius tam fatuus fuit, ut, Agrippinam subinde filiam et alumnam appellitans, suæ ἀνομίας et flagitii circumstantes sedulo admoneret. Filiæ nuptias appetere, nefas est omnium maximum; proximum huic, alumnæ, quæ quidem filiæ γνησίας loco fuerit habita. Imperatoris Justiniani sunt verba: 'Nec enim homo sic impius invenitur, ut quam ab initio loco filiæ habuit, eam postea in suo collocet matrimonio.' Vide legem XXVI. Cod. de nuptiis. *Idem.*

Quod adulto jam filio privignum adoptaret] Pallas stimulabat Claudium, consuleret Reip. Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud Divum Augustum, quamquam nepotibus subnixum, viguisse privignos, a Tiberio super propriam stirpem

Germanicum assumptum. Se quoque accingeret juvene, partem curarum capessituro. His evictus, biennio majorem natu Domitium filio anteponit, habita apud Senatum oratione in eundem, quem a liberto acceperat, modum. Tacitus.

Cap. 40. *Laniis ac vinariis*] Græce κρεωπῶλαι et οἰνοπῶλαι. Sed vinarii nomen apud Latinos rarius, quo tamen etiam Plautus est usus. Apud Lampridium quoque Alexandro lego 'corpus vinariorum.' Eademque ratione in vetustis marmoribus pomarios et olearios memini legere, pro his qui poma, aut oleum vendunt. Ulpian. de Ædilit. edicto vinarios vocat servos vino deditos. *Torrent.* Cicero, in orat. pro Fonteio, meminit 'portorii vinarii' et 'criminis vinarii,' hoc est, vectigalis, et fraudis in eo factæ.

Unde solitus esset vinum olim et ipse petere] Apud veteres vilissimorum tantum hominum fuit e taberna vinum petere, non e cella sua. Cicero in L. Pisonem: 'Pistor domi nullus, nulla cella: panis et vinum a propola atque de cupa.' Plutarchus in Timoleonte, loquens de Dionysio juniore Corinthi in summa tenuitate post amissam tyrannidem degente: *οὐδὲν γὰρ οὔτε φύσεως ὁπότε καιρὸς, οὔτε τέχνης, ὅσον ἐκεῖνο τύχης ἔργον ἐπεδείξατο, τὸν Σικελίας ὀλίγον ἔμπροσθεν τύραννον, ἐν Κορίνθῳ διατρίβοντα περὶ τὴν ὀψόπωλιν, ἢ καθήμενον ἐν μυροπωλίῳ πίνοντα κεκραμένον ἀπὸ τῶν καπηλείων.* Hic locus Plutarchi, et quid sit 'vinum de cupa' apud Ciceronem explicat, et quam insulse Claudius princeps hæc de se verba apud senatum fecerit. Aliud est 'petere vinum de cuppa' apud beatum Augustinum libro nono Confessionum, capite octavo. Vise locum. *Casaub.*

Quod pater ejus] Vid. Ner. c. 16.

Inducta teste] Hoc contra leges factum videtur, quæ a dicendo testimonio fœminas excludunt: nisi fuerit crimen læsæ majestatis: tunc enim mulieres audiuntur: et conjurationem Catilinæ Fulvia mulier detexit, et M. Tullium Consulem indicium ejus instruxit. *Beroald.*

Ornatrix] Differunt ornamenta muliebria, qualia sunt inaures, armillæ, viriolæ, a vestimentis, ut JCti nostri tradunt l. XXVI. et XXXVIII. de aur. arg. Quæ ergo ornamenta servabant, aut ornandi officium præstabant, ornatrices vocabantur. Quo vocabulo usus Marcian. lib. LXV. de legatis III. et Festus in 'Acus.' Sed et in marmoribus antiquis ornatrix, tonstrix, sarcinatrix, ab ornamentis, a veste, a mundo muliebri, inter muliebria officia invenias. *Torrent.*

Ego tibi Theogonius videor] Tanquam per interrogationem diceret Claudius, se videri ex Diis genitum: hoc enim significat Theogonius. quod videtur quadrare cum sequente λογιώτατος. *Beroald.* Scribe cum Pithœi libris *Telegennius.* Inter gentes Romanas fuit et isto nomine una. Lapis vetus, cujus mihi testis et index Josephus Scaliger: DIS. MANIBUS C. TELEGENNI. OPTATI. 'Non dubito,' inquiebat idem Scaliger, 'quin hæc vera apud Suetonium lectio.' Fuit autem Telegennius hic notæ aliquis fatuitatis homo per illa tempora. *Casaub.* Legi in pervetusto codice: *Quid, ego tibi telæ Genius videor?* Omnibus rebus Genium antiqui præficiebant. erit igitur 'telæ Genius' dictum, pro infimo et abjecto: ut 'Jovis' contra 'Genius' diceretur de eximio et præstantissimo. *Turneb.*

Λογιώτατος] Lego, λάλει καὶ θίγγανε, ex antiquis et archetypis libris: quod est, loquere, sed verberibus parce: parum autem pro dignitate et imperio loquebatur Claudius ista usurpans, quasi plagas et verbera veritus, ut jure inconsiderati hominis verba a Tranquillo notentur. *Idem.* Ejusdem lectionis non obscura vestigia in Codice Salmas. deprehendo.

CAP. 41. *Historiam*] Historiarum Claudii meminit Plin. lib. XII. c. 17. Sueton. sup. 21. Sed et quod scripsisse Claudium refert Plin. lib. VII. c. 3. hippocentaurum in Thessalia natum eodem die interiisse, ex historiis ejus sumptum arbitror. *Torrent.*

Auditorio commisisset] Hoc est, veluti in certamen ac contentionem varie judicantium conjecisset. hoc enim est 'committere.' De quo Aug. c. 84. et Calig. c. 53. *Idem.*

Refrigeratus sæpe a semet ipso] Id est, sibi ipse in causa, cur minore studio audiretur, ob cachinnos scilicet, qui inter recitandum subinde ei recurrerent. Ab eadem mente scriptum Plinio lib. VI. Epist. 15. 'Interim Paullo (de recitante loquitur) aliena deliratio aliquantum frigoris attulit.' *Torrent.* In vita Lucani legitur, Lucanus 'ægre ferens, recitante se, subito, ac nulla nisi refrigerandi sui caussa, indicto senatu, cum recessisset Nero, neque verbis adversus principem neque factis extantibus temperavit.' Vocem frigus ita usurpat Seneca pater Controversiarum libro secundo. Nec alienum est ab hoc loco, quod notant Græci Grammatici: Οἱ ἀρχαῖοι, inquiunt, τὰ μὲν ἀηδῆ καὶ λυπηρὰ ἀπὸ τῶν ψυχρῶν ὠνόμασαν· τὰ δὲ ἡδέα καὶ τερπνὰ ἀπὸ τῶν θερμῶν. *Casaub.* Adde quæ notantur Aug. capite 66. ad illa, 'rigoris suspicione.'

A matre et ab avia] De matre Antonia, III. viri filia, satis constat. Aviam quoque, maternam intelligo, Octaviam, Antonii uxorem, de cujus erga maritum affectu præclare Plutarch. Quamquam ne Livia quidem fortassis scribentem æquo animo tulerit, cujus ante Augustum maritus et ipse Antonii partes secutus sit. *Torrent.*

Prioris materiæ] Historiæ scriptæ a cæde Cæsaris.

Posterioris] Materiæ, quam cœpit a pace civili.

De vita sua] Ut alii multi Principes, de quibus Aug. c. 85.

Adversus Asinii Galli libros] Asinius Pollio ille luculentus orator filium habuit Asinium Gallum: quem, ut autor est Seneca in Declamationibus, reliquit magnum oratorem. Is libros scripsit de comparatione patris, et Ciceronis: in quibus patrem Ciceroni longe anteponit: quod significat Plinius sic scribens in VII. Epistolarum: 'Cum libros Galli legerem, quibus ipse parenti ausus de Cicerone dare palmam decusque.' Claudius adversus hos Asinii Galli libros condidit instar Apologetici defensionem Ciceronis. *Beroald.* De Asinio Pollione, et Asinio Gallo, qui Ciceronem insectati ambo, inde eruditionis et eloquentiæ gloriam captarunt, sæpe Quinctilian. Gell. quoque lib. XVII. c. 1. et passim. Seneca Declamation. et Controvers. libris.

Novas etiam commentus est litteras tres] Totidem etiam Tacitus ait. Planissime tres Claudius repperit. Æolicum Digamma, cujus facies litteræ Ⅎ inversæ. Quintilianus: 'Nec inutiliter Claudius Æolicam illam Ⅎ ad hos usus litterarum adjecerat.' Hanc tamen non Claudius solus inter litteras habendam censuit, sed et Varro: si credimus Annæo Cornuto. Hoc digamma etiam hodie in lapidibus: TERMINAℲIT. AMPLIAℲITQVE. et, DIℲI AVGVSTI. De hac ergo clarum. Secundam eruo e Prisciano lib. I. 'S et P loco Græcæ Ψ fungitur. Pro quo Claudius Cæsar antisigma hac figura ɔc. scribi voluit: sed nulli ausi sunt antiquam scripturam mutare.' Antisigma ideo, quia duo sigmata obverso dorso ɔc. Hac enim semilunæ figura prisci Græci sigma formabant. In tertia littera hæremus, nec auxilio est Grammaticorum manus. *Lipsius.*

In plerisque libris ac diurnis] De libris actorum intelligo, non de privata scriptura. Ut fortassis *in libris ac-*

torum diurnorum legendum sit, quod Sueton. veterum more dimidiatis dictionibus ACT. DIUR. exaraverat. De quo lector cogitet. Sic nimirum et apud Tacitum Annal. III. 'Scriptura actorum diurna,' et 'acta Urbis diurna' lib. XIII. Sed et absolute 'populi Romani diurna' dixit lib. XVI. Sæpe etiam Plin. 'invenitur in actis,' 'legitur in actis.' *Torrent.*

CAP. 42. *Cum utroque sermone nostro sis peritus*] Cod. Salmas. *paratus.*

Oratione] Scilicet Græca, et hoc contra institutum antiquorum, qui perseveranter custodiebant, ne Græcis unquam nisi Latine responsa darent: quin etiam ipsos Græcos per interpretem Latine loqui cogebant, nulla in re togam pallio subjiciendam arbitrantes. *Beroald.*

Non temere aliud dedit] Mirum, integrum Homeri versum pro signo ab Imperatore Rom. datum: nam plerumque uno aut altero verbo signum dabant. Qualia, Victoria, Palma, Triumphus, Virtus, Jupiter, Mars, Venus, Cupido, Priapus, Æquanimitas, Optima mater, et similia. Idem tamen refert Dio; et tessera huic non dissimilis apud Sueton. Galb. cap. 6. *Torrent.*

Ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι] Exstat Odyssea Π.

Καρχηδονιακῶν] Conditores Carthaginis fuere Xorus et Carchedon: ut autem Romani ipsique Carthaginenses existimant, Dido. Appianus.

Veteri Alexandriæ Museo alterum additum ex ipsius nomine] Museum (vel *Musium*, ut scribitur in antiquis libb. et hic et apud alios) Alexandriæ appellatum est collegium doctorum virorum, qui publico sumtu ibi alebantur, ut litterarum studiis vacarent. Philostratus in vita Dionysii Milesii sophistæ: Τὸ δὲ Μουσεῖον τράπεζα Αἰγυπτία ξυγκαλοῦσα τοὺς ἐν πάσῃ τῇ γῇ ἐλλογίμους. Idem in Polemone, κατέλεξε δὲ αὐτόν. Hadrianus, καὶ τῷ τοῦ Μουσείου κύκλῳ ἐς τὴν Αἰγυπτίαν σίτησιν. Vide et Dionem Chrysostomum in Oratione Alexandriæ habita. Musei hujus institutio antiquissima est: ac videtur a Ptolemæo Philadelpho, qui Biblia Græce vertenda curavit, et bibliothecam illam admirabilem comparavit, institutum: redacta vero Ægypto in provinciæ formam, non minore liberalitate doctos ibi Augustus, Tiberius, cæterique principes foverunt. Extat et Tyanei Apollonii epistola missa τοῖς ἐν τῷ Μουσείῳ σοφοῖς. Huic Museo alterum a Claudio adjectum 'Claudium' est appellatum. Meminit ejus, quod sciam præter Sueton. unus Athenæus libro sexto. *Casaub.*

CAP. 43. *Britannicum arctius complexus, hortatus est, ut cresceret*] De Narcisso idem Tacitus narrat.

Ὁ ἔρως δ' ἐπείγεται] Hæc scriptura est cod. Viterbiensis, et veteris Romanæ editionis. Memmii, Pithœi et Lislæi præferunt, quod Turnebus vulgavit, ὁ τρώσας πείσεται. Placet vero unice quod Petrus Victorius divinavit, ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται. Proverbium est ex oraculo natum, quod olim Telepho est editum. Eustathius: Ὡς δὲ ὁ Τήλεφος τὸ τραῦμα εἶχεν ἀθεράπευτον χρᾶται. καὶ ὁ χρησμὸς ἀνεῖπε τὸ θρυλλούμενον, ὡς ἄρα ὁ τρώσας ἰάσεται. Eadem verba apud Lycophronis Græcum interpretem. *Casaub.*

CAP. 44. *Delatores multorum criminum*] Narcissus in primis criminabatur Agrippinam, eique impudicitiam objectabat, cum Pallante adultero potiretur.

Ubi autem, et per quem dato, discrepat] Ut Taciti narratio est, non Romæ, sed vel Sinuessæ, vel in itinere quo Sinuessam pergebat, occisus prima fronte videatur: sed attendenti quæ de Agrippina narrentur Tacito, mortuum Claudium in palatio non erit dubium. *Casaub.*

Halotum spadonem prægustatorem] De quo Tacitus: 'Is,' inquit, 'inferre epulas, et gustu explorare sole-

bat.' Exstat et hæc Romæ in hortis Julii III. Pont. Max. Inscriptio : DIS MANIBVS. TI. CLAVDI. AVG. LIB. ZOZIMI. PROCVRAT. PRAEGVSTATORVM CLAVDIA. ENTOLE. CONJVX. VIRO. BENEMERENTI. ET. CLAVDIA. EVSTACHYS. FILIA. PATRI. PIENTISSIMO. Haloti autem hujus mentio infr. Galb. c. 15. *Torrent.*

Quæ boletum medicatum avidissimo ciborum talium obtulerat] Boleti per se non occidunt. Ὑπὸ τῶν βολητῶν μόνων, inquit Galenus, οὐδεὶς ἱστόρηται τεθνεώς. At Claudii boletus medicatus fuit, ut omnes scribunt. De hoc scribit Ptolemæus Hephæstionis F. ὡς Κλαύδιον κύουσα ἡ μήτηρ, βολητῶν τοὺς μύκητας ἐπιθυμήσασα φάγοι, καὶ Κλαύδιος μύκητας πεφαρμακευμένους φαγὼν, ἀποβιῴη. *Casaub.* Hinc titulus libelli Senecæ ἀποκολοκύντωσις, et quod boletos Deorum cibum appellabat Nero. Sed et Juvenalis Sat. v. 'Boletus domino ; sed qualem Claudius edit, Ante illum uxoris,post quem nil amplius edit.' Cui simile illud Martialis, 'Boletum, qualem Claudius edit, edas.' *Torrent.*

CAP. 45. *Acilio Aviola*] Aviolam consularem virum in rogo revixisse, et quoniam subveniri non poterat, prævalente flamma, vivum crematum esse, Valerius Pliniusque prodiderunt.

LXIIII. ætatis, imperii XIIII. anno] Tempus vitæ nec Dio nec Suetonius exacte notarunt : quippe dum ambo ἀπαρτιλογοῦσιν, ambo veritatem deserunt. Sed hic fere Suetonii mos est, ut annum inchoatum pro pleno numeret. Quare male ariolantur, qui ex Dione volunt scribi in nostro LXIII. *ætatis.* Nam præter omnes veteres codices tuentur vulgatam Eutropius, Pæanius, et alii, qui e Suetonio acceptum eum numerum servant. Vixit autem Claudius κατὰ τὸν ἀκριβῆ λογισμὸν annos LXIII. menses duos, dies XIII. *Casaub.*

Et in numerum Deorum relatus] Plinius in Pan. 'Dicavit cœlo Tiberius Augustum ; sed ut majestatis numen induceret ; Claudium Nero, sed ut irrideret ; Vespasianum Titus, Titum Domitianus ; sed ille, ut Dei filius, hic frater ut videretur. In sideribus patrem (Nervam) intulisti, non ad metum civium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum ; sed quia Deum credis.' Quibus vero ritibus Deorum ordinibus inserere Cæsares soleant, ex parte dicet Dio in consecratione Augusti lib. LVI. Sed accurate imprimis, atque eleganter, rem omnem describit Herodianus lib. IV. Quod vero miremur, in numismate veteri habemus et consecrationem Constantini M. licet Christiani. In eo anima ejus, linteo velata, cætera nuda, in cœlum vehitur quadrigis, brachioque exserto excipitur a brachio cœlitus porrecto. Subscriptum vero, CONS. hoc est, CONSECRATIO. Sed hanc, Christiano sensu accipere malo, non de immortalitate in terris a mortalibus collata, sed de cœlorum gloria donata divinitus. *Vossius.* Lepidissime de Claudii consecratione Dio : Ἀγριππῖνα δὲ καὶ ὁ Νέρων πενθεῖν προσεποιοῦντο ὃν ἀπεκτόνεσαν, ἔς τε τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγον, ὃν ἐκ τοῦ συμποσίου φοράδην ἐξενηνόχεσαν. Templum illi in Britannia dicatum, ex Senecæ Ludo discimus : 'Parum est,' inquit, 'quod Templum in Britannia habet, quod hunc barbari colunt, et ut Deum orant.' De eo sic Tacitus Annal. XIV. 'Ad hæc templum, divo Claudio constitutum, quasi ara æternæ dominationis adspiciebatur ; delectique sacerdotes specie religionis omnes fortunas effundebant.' Quod autem divinitatis honorem, a successore destitutum, recepisse per Vespasianum dicitur, eo pertinet, quod is templum Claudii in Cœlio monte, cœptum quidem ab Agrippina, sed a Nerone prope funditus destructum, excitavit. Vesp. cap. 9.

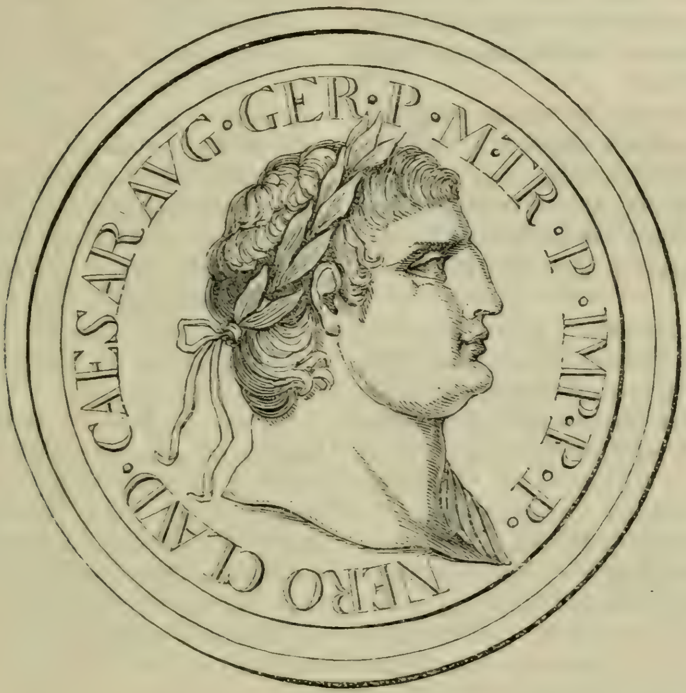
CAP. 46. *Exortus crinitæ stellæ, quam cometen vocant*] Cometas Græci vocant, nostri crinitas, horrentes crine sanguineo, et comarum modo in vertice hispidas. Terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili motu Octavio Consule, iterumque Pompeii et Cæsaris bello. In nostro vero ævo circa veneficium, quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni, ac deinde principatu ejus, assiduum prope ac sævum. Plinius.

Tactumque de cœlo monumentum Drusi patris] Exitus Claudii a cometa tam diu viso, pluvia sanguinolenta, fulmine in signa prætorianorum militum delato, spontanea templi Jovis Victoris apertione, examine apum conglomerato, præmonstratus fuit. Dio Cass.

Ex omnium magistratuum genere] Tacitus extremo libri XII. sigillatim enumerans, Quæstorem, Ædilem, Tribunum, Prætorem, et Consulem defunctos narrat. Unde qui Magistratus tum dicerentur intelligimus. Sunt tamen, qui Tribunos pl. Magistratuum in numero fuisse negent, præsertim Plutarchus Quæstione LXXXI. Rerum Romanarum. *Torrent.*

Abominantibus qui audiebant] Id est, omen, quod verbis principis inesse videbatur, non accipientibus. Talia enim, prout ab audientibus acciperentur, aut portendere aliquid, aut vana esse existimabant.

NERO CLAUDIUS CÆSAR.

Germana, conjux, nata Cæsarum et mater,
Ut omne Divum munus una consumsit
Non chara Divis! quippe Cæsarum genti
Ex se datura triste funus Augustæ.

J. Schildius.

Cap. 1. *Ex gente Domitia duæ familiæ*] Gens quid a familia differat, ex Sigonio notamus ad cap. 1. Aug.

Juvenes gemini] Hi Castores fuisse creduntur, quos pro Romano imperio semper excubuisse pluribus exemplis ostendit Val. Max. lib. i. cap. 8. Præsentem vero historiam narrat Plutarch. Paullo Æmilio: narrat et Dionysius lib. vii. barbæ tamen mutatæ non meminit. Extant etiam veteres denarii, in quorum uno Romæ effigies, asscriptum, ROMA, altera vero parte juvenes duo hastati, atque equi duo bibentes, cum hac inscriptione, A. ALBINVS. SEX. F. nam A. Postumio Albino Dictatore ea contra Latinos ad lacum Regillum Diis juvantibus victoria contigit, A. U. CCLVII. *Torrent.*

Augustiore forma] Livius: 'Species viri majoris, quam humano habi-

tu, angustiorisque.' De hac loquendi ratione diximus alibi. Cod. Salmas. habet *auctiores forma.*

In fidem majestatis] Ut fidem facerent, se Deos esse, et divina majestate præpollentes: quæ a magnitudine dicta est, ut ait Festus Pompeius. A majestate Jovem Majum dixere, ut docet Macrobius in primo. Uxor quoque Vulcani Majesta vocitabatur: quam quidam Maiam appellant. *Beroald.*

CAP. 2. *Jus sacerdotum subrogandorum a collegiis ad populum transtulit*] Quod postea Sylla mutavit, antiquata lege Domitia, quam extremo Ciceronis consulatu Labienus retulit, annitente Cæsare. Dio lib. XXXVII. *Casaub.*

Ac in consulatu] Errat Suetonius, ac duos Domitios patrem ac filium confundit, ut ratio temporum docet, ac pridem moniti sumus a viris doctis, qui Fastos concinnarunt. *Casaub.* In A. U. C. DCXXXII. Obsequens et Cassiodorus Consules edunt Cn. Domitium et C. Fannium, Fasti Græci Ahenobarbum et Fannium, quorum Cicero meminit in Bruto, et Plinius libro II. cap. 32. C. Domitius hic est, qui a Tranquillo Neronis Imperat. atavus appellatur. Cn. Domitium filium Obsequens et Cassiodorus cum C. Cassio Consulem faciunt. A. DCLVIII. Græci hic quoque pro Domitio Ahenobarbum ponunt. Interjecti igitur sunt inter utriusque Domitii, patris et filii, consulatus anni XXIV. *Onuphr. Panvin.*

Allobrogibus Arvernisque superatis] Domitius Ænobarbus, et Fabius Maximus, ipsis quibus dimicaverant in locis, saxeas exstruxere turres, et desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere: quum hic mos inusitatus fuerit nostris. Nunquam enim populus Romanus hostibus domitis victoriam suam exprobravit. Florus.

Elephanto invectus] In hoc imitabatur Annibalem, et Porum regem Indorum, qui elephanto vectabantur. In hoc autem Allobrogico bello Romanos habuisse elephantos, testantur Historici, scribentes, quod maximus barbaris terror elephanti fuerint, immanitati gentium pares. *Beroald.*

Licinius Crassus] Alii, *L. Crassus.* Id enim magno illi oratori Crasso prænomen fuit, et sic eum vocat Plinius, omisso gentis nomine, lib. XVII. cap. 1. ubi Domitii et Crassi censuræ et jurgii meminit.

Non esse mirandum, &c.] Crassus alludens ad nomen Ænobarbi, mordaciter usus scommate est, ducto ex nominibus metallorum æris, ferri, plumbi; ita ut per os ferreum, durum et inflexibile; per cor plumbeum, lividum Domitii ingenium, necnon obtusum et ponderosum, intelligi vellet. *Beroald.*

Cui esset os ferreum] Dicterium in homines impudentes jactitatum: quos similiter Græci vocabant *χαλκοπροσώπους.* B. Chrysost. adversus Judæos: *Ἄκουε τί φησιν ὁ μεγαλοφωνότατος Ἠσαΐας. Γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ σύ· (πρὸς τὸν λαὸν τὸν Ἰουδαϊκόν·) καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου· (τουτέστιν ἀκαμπές·) καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν· τοῦτ᾽ ἔστι ἀναίσχυντον. οὕτω γοῦν καὶ ἡμῖν ἔθος πολλάκις, τοὺς ἐρυθριᾷν μὴ εἰδότας χαλκοπροσώπους καλεῖν.* Catullus: 'ruborem Ferreo canis exprimamus ore.' Lege Artemidorum libro primo, capite 24. *Casaub.*

Hujus filius Prætor Cæsarem] Vide Suetonium Cæs. c. 25.

Per factionem] Pompeianorum scilicet, et eorum qui Cæsarem oppressum cupiebant.

Acie Pharsalica occubuit] Non in acie ipsa, sed post prælium ex castris in montem fugiens, ab equitibus interfectus est. De ejus morte Lucanus et Cæsar de B. C. *Torrent.*

Qui id sibi prudens ac sciens minus noxium temperasset] Rebus suis desperatis, a medico venenum poposcit,

idque ut moriturus bibit. Statim vero audito, Cæsarem mira humanitate captos hostes persequi, deploravit suam sortem, et consilii celeritatem: cumque eum medicus bono esse animo jussisset, incredibili gaudio affectus surrexit, et Cæsarem adiit. Plutarch.

De mediis] Cæsar c. 75. 'Denunciante Pompeio pro hostibus se habiturum qui Reip. defuissent, ipse medios et neutrius partis suorum sibi numero futuros pronuntiavit.'

CAP. 3. *Is inter conscios Cæsarianæ necis, quamquam insons*] Caussam ejus contra Octavium tuetur Antonius apud Appianum v. Ἐμφυλ. jure damnatum negans, cum tempore necis Cæsarianæ nondum senatoria ætate esset. Ita accipio Appiani hæc verba: *Ἀηνόβαρβος δὲ οὐκ ἔστι τῶν ἀνδροφόνων, ἡ δὲ ψῆφος αὐτῷ κατ' ὀργὴν ἐπῆκται. οὐδὲ γὰρ τῆς βουλῆς πω τότε μετεῖχεν. Casaub.*

Damnatus lege Pedia] Lege Pedia, quam Consul Pedius, collega Cæsaris, tulerat, omnibus, qui Cæsarem patrem interfecerant, aqua ignique damnatis interdictum erat. Velleius.

CAP. 4. *Serviliæ Naidis*] Naidis cognomen libertinam fuisse arguit. *Torrent.*

Emptorem familiæ pecuniæque] Familiæ nomen interdum ad personas refertur. Cum ad res, pecunia omnis ac bonorum substantia eo continetur, ut in XII. tabb. 'proximus agnatus familiam habeto.' Et familiæ erciscundæ judicium est, quod de hereditate dividunda instituitur. Sed et Terent. Heautontimor. cum ait, 'Decem dierum vix mihi erit familia,' decem diebus rem universam absumptum iri significat. Dicis autem causa adhibebatur familiæ emptor, non ipse heres, sed ut testator vivens quodammodo bona sua alienasse videretur, quæ demum post mortem ejus heres acciperet. Qua de re Ulpian. Institut. tit. de testamentis. *Torrent.* De more per æs et libram emendi, habes ex Hottomanno ad caput 64. Augusti.

Germanico bello] Quod Augusti auspiciis post Drusi mortem Tiberius gessit, qui et postea, prosequentibus eum Legatis, quibus ornamenta triumphalia impetraverat, triumphavit. Tib. c. 20. *Torrent.*

Via sibi decedere] Quum minores magistratus majoribus decederent. *Subell.*

Produxit in scenam] Quod, quia sine ingenti impendio fieri non poterat, idcirco profusum dixit. Credibile est enim, matronas, et viros honesto ordine locatos, ad famam prorsus abjiciendam, sine majore quadam spe præmii, induci non potuisse. *Idem.*

Tanta sævitia] Quod temere nimis jugulari jubebat gladiatores, nec cuiquam parceret, ut de Claudio vidimus c. 34. At Nero munere quodam suo ne noxios quidem occidit. Infra c. 12. *Torrent.*

CAP. 5. *Caii Cæsaris*] De quo, et fratre ejus Lucio, ab Augusto adoptatis, in Augusti vita. Et Tib. cap. 12. 'privignum Caium, orienti præpositum.'

E cohorte amicorum] Ita Seneca I. de Clem. c. 10. 'Totam cohortem primam interioris admissionis.' Idem pulchre, et ad cohortis vocabulum satis apposite, VI. de Benef. c. 33. 'Non sunt isti amici, qui agmine magno januam pulsant, qui in primas et secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regesque simulantibus, populum amicorum describere.'

Argentarios pretiis rerum coëmtarum] Argentarii, quorum maximus tum apud Græcos, tum apud Rom. usus, non solum fenebri collocandæ pecuniæ, servandisque rationibus operam dabant, sed et res quædam vendendæ ipsis committebantur, præsertim auri, atque argenti species, nummi

veteres, vasa cælata, gemmæque, et lapides. Exemplum apud Scævolam l. LXXXVIII. de solutionibus. Unde etiam ἀργυροπράται vocantur a Justiniano l. pen. de pignorib. et Novell. const. CXXXVII. Adde Suidam in ἀργυράμοιβος, et κολλεκτάριος. Quin et auctionibus eos præfuisse, (quod Beroaldus quoque monuit,) non solum docet nos Senecæ locus proœmio Declamat. sed et Quinctilian. lib. XI. c. 1. cum de Hortensii memoria loquitur, qui, dimissa auctione, quid cuique venditum fuisset, argentariorum tabulis reddidit. M. etiam Antoninum leges tulisse 'de mensariis, et auctionibus' apud Capitolinum legimus. Mensarii autem iidem qui et argentarii. Unde 'in foro de mensa emere' apud Apuleium Apol. 1. et 'mensæ rationes' apud Gellium lib. XIV. cap. 2. Hinc igitur intelligimus, quomodo rerum coëmtarum pretiis argentarios defraudaverit Domitius, tanto equidem majore impudentia, quod argentariorum publica erat fides. *Torrent.* Eorum etiam mentio fit Aug. cap. 3. et plura de iis idem Torrent. ad c. 5.

In prætura mercede palmarum aurigarios fraudaverit] Ut bestiarii dicuntur, tam ii qui cum bestiis committuntur, quam qui bestias curant, sic aurigarii quoque dici quidem posse videntur, etiam ii qui aurigantur. Quo sensu mercedem palmarum hic interpreter aurum quod victoribus dabatur, de quo Claud. c. 21. Verum eos potius accipi debere arbitror, qui ornandi instruendique agitatores curam gerunt, ut palmarum merces sit id quod præter palmas, ipsis victoribus, recepto a Græcis more, donandas, eorum magistris, seu curatoribus etiam debebatur. Ut autem 'aurigarios' hic, sic 'quadrigarios' dixit Sueton. inf. c. 16. 'trigarios' Plin. lib. XXIII. qui Plinii locus, quam dixi, aurigarii significationem confirmat. *Torrent.*

Dominis factionum] Factionum dominos intelligo, qui, cum quatuor essent factiones, suæ quisque factioni præerant, ac Circi jura tuebantur, ideoque fraudatos palmario aurigarios querebantur. De his exstat Lanuvii hæc inscriptio: M. AVRELIO LIBERO. PATRI. ET. MAGISTRO. ET. SOCIO. DOMINO. ET. AGITATORI. FACTIONIS. PRASINAE. AVRELIVS. CAECILIVS. PLANETA. PROTOGENES. OB. III. PALMAR. HOC. DONVM. VOVIT. NATIONE. AFR. Erant autem diversa cujusque factionis officia atque functiones. Nam præter aurigarios, de quibus jam dictum est, etiam aurigatores et agitatores, et conditores, succonditoresque, tentores item, ac viatores, postremo medicos etiam factionis in vetustis marmoribus legimus. Quibus omnibus qui præerant, quique gregem ducebant, domini vocabantur. *Idem.*

Repræsentanda præmia] Id est, statim exsolvenda. Ita extremo Augusto: 'quam summam repræsentari jussit.' Item Claud. cap. 34. 'pœnasque parricidarum repræsentabat:' ad quem locum Casaubonum vide.

Majestatis quoque et adulteriorum] Sub Tiberio accusata impietatis in Principem Albucilla: annectebantur, ut conscii, adulteri ejus. Inter quos Cn. Domitius. Tacit. Annal. VI. sub finem, huic loco lumen præferens. *Torrent.*

Decessitque Pyrgis] Virgilius Æneidos X. 'Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.' Hoc castellum nobilissimum fuit eo tempore, quo Thusci piraticam exercuerunt. Nam illic metropolis fuit, quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliæ dicitur, de quo Lucilius: 'Scorta Pyrgentia.' Servius.

Ex Agrippina, Germanico genita] Hæc optimi parentis pessima filia, primum Passieno Crispo bis Consuli nupta, inde Cn. Domitio a Tiberio tradita defuncto marito, solicitatis

nequicquam Galbæ nuptiis, tandem in Caii fratris fœdissimo contubernio vixit. A quo mox exoletis objecta, atque in exilium acta, cum rediisset, patruo suo Claudio post Messallinæ necem incestis nuptiis conjuncta, parto tot parricidiis Neroni filio Imperio, ab eodem imperfecta periit, eo tantum memoranda, quod (ut auctor est Tacit.) in oppidum Ubiorum, ubi edita fuerat, veteranorum coloniam deduci curavit, quæ hodie quoque, tota Germania celebris, ejus nomen servat. *Torrent.*

Cap. 6. *Tantum quod exoriente sole, pæne ut radiis prius quam terra contingeretur*] Hoc inter præsagia quæ Neroni imperium portenderunt, ita commemoratur a Dione: Ἀκτῖνες τικτόμενον αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἕω ἐξ οὐδεμιᾶς τοῦ ἡλίου φανερᾶς προσβολῆς περιέσχον. id est, *nascentem eum sub auroram radii circumfulserunt, a Sole, quod quidem appareret, non immissi.* Casaub.

Terra contingeretur] Aug. cap. 5. 'se esse possessorem, ac velut æditunm soli, quod primum D. Augustus nascens attigisset.' Ad quem locum Bononiensem Commentatorem consule. Sed nec Plinii verba hoc loco prætereunda sunt: 'In pedes procedere nascentem, contra naturam est: suo argumento eos appellavere Agrippas ut ægre partos.' Et paullo post: 'Neronem quoque paullo ante principem et toto principatu suo hostem generis humani, pedibus genitum parens ejus scribit Agrippina.' Lib. vii. cap. 8.

Ejusdem futuræ infelicitatis signum] In V. C. est *felicitatis*. F. Ursinus.

Die lustrico] Lustrici dies infantium appellantur, puellarum octavus, puerorum nonus, quia his lustrantur, atque eis nomina imponuntur. Festus. An caussa est naturalis, quod prius puellis? fœmina enim citius augetur, ad vigorem pervenit atque absolvitur, quam mas. Dies porro post septimam sumunt. Septima enim periculosa est infantibus, cum alias, tum quod ea die umbilicus decidit plerisque, quod antequam fit, plantæ quam animali similior est infans. Plutarch. Septimam tamen apud Græcos ei rei dicatam fuisse, constat testimonio Aristotelis libro vii. de histor. animal. M. Antoninus Imp. intra tricesimum diem nomen liberis imponere jussit, autore in ejus Vita Capitolino. Multa de lustrationibus veterum, ad hunc Tranquilli locum congerit Marcell. Donat.

Ut infanti quod vellet nomen daret] Nomen pro prænomine accipio: gentis enim nomen manebat, prænomina atque interdum cognomina pro arbitrio imponebantur, ut tandem etiam ipsa nomina, labente imperio. *Torrent.*

Ejus se dixit dare] Verum fuit Caligulæ præsagium. Nam Claudius Nero dictus est, ubi insertus fuit per adoptionem familiæ Claudiorum. *Beroald.*

Matre relegata] Caligula capite 24. et 29.

Crispi Passieni vitrici] Ei enim primo Agrippina nupsit, inde etiam Domitia. Duas itaque sobrinas uxores habuit. Laudatur sæpe a Seneca, extremo lib. i. de Benef. et principio l. iv. Quæst. natur. Bis Consulem, et oratorem vocat Plin. lib. xvi. 44. ac celebre ejus de Caio Principe dictum refert Tacit. 'nec servum meliorem ullum, nec deteriorem dominum fuisse.' *Torrent.*

Meridiantem] Salmasius ad caput 38. Calig.

Dracone e pulvino se proferente] Vulgabatur affuisse infantiæ ejus dracones in modum custodum: fabulosa res, et externis miraculis adsimulata. Nam ipse, haud quaquam sui detractor, unam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est. Tacitus.

Armillæ inclusas] A Plinio morbo-

rum remedia referuntur, quæ inclusa armillæ gestabantur. *Beroald.*

CAP. 7. *Undecimo ætatis anno a Claudio adoptatus est*] Ex Tacito clarum debuisse scribi *duodecimo*, vel *tertiodecimo*, quemadmodum recte Torrentius observavit. Constant tamen sibi in hoc errore omnes nostri codd. *Casaub.*

Annæoque Senecæ jam tunc Senatori in disciplinam traditus] An ut ipse ad Senecam migravit? Non puto, etsi suadent verba Dionis: Ἡ Ἀγριππίνα τὸν υἱὸν παρὰ τῷ Σενέκᾳ ἐξεπαίδευε. *Casaub.* Agrippina, ne malis tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annæo Seneca, simul præturam impetrat, lætum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uteretur: quia Seneca fidus Agrippinæ memoria beneficii, et infensus Claudio dolore injuriæ credebatur. *Tacitus.*

C. Cæsari præcipere] Ἀντὶ τοῦ præceptor esse: sic Græci ἁρμόζειν pro ἁρμοστὴς εἶναι, et apud Philostratum ἐπιστέλλειν pro magister epistolarum esse, ut in Alexandro Seleucense, Μάρκου τοῦ βασιλέως δεδωκότος αὐτῷ τὸ ἐπιστέλλειν Ἕλλησι· id est, *fecerat eum magistrum epistolarum Græcorum.* Et in eodem: obiit, inquit, ut quidam aiunt, ἐν Κελτοῖς ἔτι ἐπιστέλλων· οἱ δ' ἐν Ἰταλίᾳ πεπαυμένον τοῦ ἐπιστέλλειν. *Casaub.*

Scutum sua manu prætulit] Sic Galb. c. 6. 'Campestrem decursionem scuto moderatus.' Hujusmodi autem decursionibus etiam in funere virorum principum utebantur. Claud. c. 1. Sed hæc exercitii caussa ab Augusto instituta, 'campi cursio' appellatur a Vegetio, quem vide. *Torrent.*

Pro Bononiensibus] Bononia patria nostra id temporis igne deflagraverat: tunc Nero pro Bononiensi colonia oravit, impetravitque, ut largitione centies sestertium Bononiæ subveniretur: ex quo nos non parum deberemus principi Neroni, nisi ille ob scelera detestanda factus esset odium cunctorum mortalium. *Beroald.*

Pro Rhodiis atque Iliensibus] Claud. c. 25.

Auspicatus est et jurisdictionem præfectus urbis] Mos et publice et privatim olim religiose servatus. Columella lib. XI. c. 2. 'Per hos quoque dies abstinent terrenis operibus religiosiores agricolæ: ita tamen, ut ipsis Kalendis Januariis auspicandi caussa omne genus operis instaurent.' Mitto quæ aliis sunt observata. Simillimus huic locus habetur apud Tacitum IV. Annalium de præfecto urbis Druso, auspicandi gratia tribunal ingresso. *Casaub.*

Præfectus urbis sacro Latinarum] Vide Claud. c. 4.

Non translatitias postulationes] Translatitiæ postulationes dicuntur accusationes non novæ, nec nuper inventæ, sed aliunde translatæ: et tales breves esse solent, utpote ex formula transcriptæ, et faciliores explicatu. Sic edicta translatitia veteres dixerunt. Sensus est: Interdixerat Claudius, ne patroni causarum ingererent numerosas implicatasque postulationes apud Neronem: ne ille adhuc tyrunculus in jure dicendo vexaretur: habendam enim censebat rationem ætatis juvenilis in actione causarum: tamen illi perseveraverunt in proposito, ut maximas plurimasque postulationes pro viribus quisque ingererent. *Beroald.*

Ediditque pro Claudii salute Circenses, et venationem] Ita soliti et gladiatores in harena committi pro salute principis: cujus rei caussam ante indicabamus. Id vero Claudius cum invidiosum sibi esse intelligeret, munus PRO SALUTE SUA edi prohibuit. Dio: Τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δήποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μήτι γε ὡς καὶ ὙΠΕΡ ἙΑΥΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑΣ γιγνο-

μένων σφῶν ἢ γράφεσθαι ἢ καὶ λέγεσθαι ἐκέλευσε. *Casaub.*

CAP. 8. *Ut de Claudio palam factum est*] Vetus formula qua utebantur cum alicujus obitumdi vulgabant: libro III. c. 22. 'Excessum Augusti non prius palam fecit.' libro IV. cap. 6. 'Et ut demum fato functum palam factum est.' Sic et in Tito capite ultimo, et apud alios. Inde 'palam facere de Republica' apud Senecam, pro Reipublicæ interitum significare, quod Tullius dixit 'palam facere concidisse Rempublicam:' ut erudite a Jano Grutero viro doctissimo est observatum. *Idem.*

Inter horam sextam septimamque] Medio diei, III. Id. Octobris. Sic enim Tacit. addens, Agrippinam ex Chaldæorum monitis id tempus attentasse. Quod ergo dicit Sueton. ob totius diei diritatem id auspicandi tempus accommodatius visum fuisse, sic intelligo, ut cum reliquæ ejus diei horæ diræ atque inauspicatæ haberentur, Agrippina illud temporis punctum sumpserit, nota muliercularum superstitione, de qua Juvenal. 'Ad primum lapidem vectari si placet, hora Sumitur ex libro.' *Torrent.*

CAP. 9. *Claudium laudavit*] Postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio, a Seneca composita, multum cultus præferret, ut fuit illi viro ingenium amœnum et temporis illius auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otium est vetera et præsentia contendere, primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem alienæ facundiæ eguisse. Tacitus.

Consecravitque] Claud. c. 65. Vespas. cap. 9.

Memoriæ Domitii patris honores maximos habuit] Hujusmodi honores expressi sunt in fragmento lapidis Fratrum Arvalium, in quo ita incisum est: .... IDVS..... DECEMB. .... M. ARVALIVM. NOMINE. IMMOLAVI. IN. SACRA. VIA...... MORIAE CN. DOMITI. AHENOBARBI. BM. *F. Ursinus.*

Signum excubanti Tribuno] Sic 'excubitori Tribuno' Claud. cap. 13.

Adscriptis] Adscripti dicebantur, qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. Alio verbo transcribi dicuntur, ut docet Servius: qui enarrans illud Maronianum, 'Transcribunt urbi matres,' ait: Romani moris verbum est. transcripti enim in colonias deducuntur. *Beroald.*

E prætorio] Ex militibus prætorianis.

Per domicilii translationem] Domicilio ex urbe in coloniam translato, aut certe ita in coloniam adscripti, ut eorum domicilia alibi essent; quod in Novocomensi quoque colonia evenit. *Sabell.*

CAP. 10. *Graviora vectigalia abolevit*] Tradit Tacitus, vectigal quintæ et vigesimæ venalium mancipiorum remissum fuisse a Nerone. Idem induxit abolitionem quadragesimæ, quinquagesimæque, et quæ alia ex auctionibus illicitis nomina publicani invenerant. Idem cogitavit de abolendis cunctis vectigalibus, tanquam id pulcherrimum donum generi mortalium daturus: sed eum cohibuerunt Senatores, dissolutionem Imperii docendo, si fructus, quibus Respublica sustinetur, diminueret. *Beroald.* Quintæ et vicesimæ vectigal remissum quidem a Nerone scribit Tacitus, sed specie magis, quam vi, quia, 'cum venditor pendere juberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat.'

Præmia delatorum] Erant inter delatores criminum publicorum, quidam quadruplatores nominati, qui quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur: cum autem lege Papia delatoribus præmia constituta fuissent, Nero ea minuens redegit ad quartas: verbi causa, ut delator, qui pro delatione accipere debebat quadraginta,

acciperet decem. Videtur autem sensus ille esse congruentior, ut intelligas, Neronem ad quartas redegisse, minuisseque præmia, quæ constituta erant his delatoribus, qui accusabant, deferebantque nomina illorum, qui agerent adversus Papiam legem. Ita enim dicimus delatores Papiæ legis, sicut delatores Juliæ, Pompeiæ, Corneliæ legis, intelligi volentes illos, qui accusant transgressores, prævaricatoresque earum legum. *Beroald.*

Quibusdam] Tacit. Valerium Messallam nominat Annal. XIII.

Quingena] Sestertia scilicet: quæ XII. cor. M. et D. respondent.

Item prætorianis cohortibus] Tacitus: 'Bina nummum millia viritim manipularibus divisit: addiditque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonæ utebantur.' Hanc autem liberalitatem, de qua Tacitus, post vindicatam Pisonis conjurationem, exseruit.

Quam vellem nescire literas] Ut de Clementia scriberem, una me vox illa maxime compulit: quam ego non sine admiratione, et cum diceretur audisse memini, et deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data subito erupit, sed bonitatem cum fortuna Cæsaris litigantem in medium adduxit. Seneca.

Respondit, cum meruero] Imitatur illam Augusti vocem, 'si merebuntur,' libro II. cap. 56.

Cap. 11. *Juvenalibus*] Qui privati, et per domum celebrati aut hortis. Mansit nomen ludorum posteriori ævo, et imperatores quos in Palatio ludos dabant Kalendis novi anni, Juvenalia videntur appellasse, ab exemplo hoc Neronis. Sidonium adi. Videntur tunc quidem scenicum nihil habuisse. Atque ita distinguit etiam, nisi fallor, Capitolinus in Gordianis. Neronis tamen ævo et instituto scenici: ex Tacito hic et Plinio, qui ad hos ludos respiciens ait, Neronem 'peculiari theatro in hortis primum cantasse, et Pompeiano prælusisse.' Non prætereo notam Xiphilini, qui hos ludos institutos vult per causam positæ a Nerone primæ barbæ. Et hercle ea nominis caussa. Juvenalia enim dicta, quia, ut tyrocinii die pueros exuebant: sic barba rasa juventutem, transibantque tunc in viros. Vide illud Domitiæ amitæ blandientis Neroni votum capite 34. 'Simul hanc excepero, mori volo.' *Lipsius.* Sed adi etiam caput proximum: ubi, quinquennali certamine gymnico, barbam primam a Nerone positam memorat.

Loca Equiti secreta] Ut jam ante Senatoribus propria constituerat loca Claudius, promiscue spectare solitis. Vide omnino interpretamentum ex Dione Cassio allatum ad caput 21. Claudii.

Appellari Maximos voluit] Ideo Maximos, quod pro re maxima, Imperii scilicet æternitate, suscepti fuerant. Sic ludi Magni dicti iidem, qui plebeii. *Torrent.*

Ex utroque ordine] Senatorio et Equestri.

Elephanto supersedens, per catadromum decucurrit] Quærunt etiam Jurisconsulti, quid signent hæc Labeonis verba: 'Si per catadromum servus curreret.' Quidam, catadromum spatium esse, in quo præcipiti cursu agerentur. Budæus locum corruptum putat. Nos, catadromum funem protensum exponimus, per quem histriones ingrederentur, saltarent, ac decurrerent. Nam si in hoc Suetonii loco catadromus hippodromum denotat, nihil mirum fuisset, hominem elephanto insidentem per eum decurrere. Funambulos autem elephantes Romæ quondam visos constat. Invenio et apud Pollucem, περίδρομον et ἐπίδρομον, τῆς ἄρκυος σχοινία esse,

quæ vocabula catadromo propinqua et affinia sunt. *Brodæus.*

Afranii togata, quæ Incendium inscribitur] Supra explicatum est, togatas dici fabulas, quæ scriptæ sunt secundum ritus et habitus hominum togatorum, id est, Romanorum: sicut Græcas fabulas ab habitu palliatas prisci nominaverunt. In togatis autem scribendis excelluit Afranius Poëta: qui tamen argumenta inquinavit puerorum fœdis amoribus, ita mores suos fassus: autor Quintilianus in X. Hinc ab Horatio decenter dictum est: 'Dicitur Afranî toga convenisse Menandro.' Inter Afranii togatas fabulas una fuit nominata 'Incendium,' ab argumento: sicut olim nonnulli incendium Phaëtontis scripsisse produntur: et Lucanus condidit Iliaconitim: quo Poëmate incendium Trojæ continebatur. *Beroald.*

Singula quotidie millia] Ex singulis generibus singula millia. *Sabell.* Videtur hic facienda distinctio: ut sit sensus, in singulos ludorum dies sparsa esse singula avium millia ex quocunque genere avium. Mox subjungendum est, 'multiplex penus,' scilicet sparsum est. *Beroald.*

Naves, insulæ, agri] Intelligo in populum sparsas fuisse tesseras, quas quicumque occupasset, illi mox dabantur naves, et agri, prout nota tesseræ significabat: sicuti spargebantur tesseræ frumentariæ, pro quibus summa frumenti notata accipiebatur. Insulæ autem in hoc loco significantur domus. *Idem.* Martialis: 'Nunc dat spectatas tessera larga feras.' Xiphilinus in Augusto: Καὶ τέλος σύμβολά τέ τινα εἰς τὸ θέατρον κατὰ κορυφὴν ἔῤῥιψε, τῷ μὲν ἀργύριον, τῷ δὲ ἐσθῆτα, τῷ δ' ἄλλο τι φέροντα. Idem in Tito apertius hæc extricat: Σφαιρία γὰρ ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐῤῥίπτει, σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίμου τινὸς, τὸ δὲ ἐσθῆτος, τὸ δὲ καὶ ἀργύρου σκεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ ἁρπάσαντάς τινας ἔδει πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἐπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ ἐπιγεγραμμένον.

Cap. 12. *Proscenii*] Budæus ad c. 54. Calig.

Amphitheatro ligneo] Curio funebri patris munere fecit e ligno, non amphitheatrum, ut Nero, sed theatra duo amplissima cardinum singulorum versatili suspensa libramento, quæ cornibus inter se coëuntibus faciebant amphitheatrum: et postmeridianis horis gladiatoria spectacula illic edebantur. Plinius Romani populi furorem demiratur, qui ausus sit sedere, ludosque spectare tam infida instabilique sede, periturus momento aliquo luxatis machinis. *Beroald.*

Exhibuit ad ferrum] Sic ad ferrum damnati, et ad ferrum dati apud Jurisconsultos. Juvenal. quoque Sat. VI. de fœminis gladiatorum amore captis, qualem ibi describit Hippiam, 'ferrum est quod amant.' *Torrent.*

Sexcentosque Equites Romanos] Si tot Equites arenæ operam locarunt, merito illum ordinem, tanquam arenæ devotum, Caligula prosciderit. Sed Codex Salmasii pro *sexcentis* exhibet *sescentos:* sicut idem Codex c. 21. Claudii, ubi plerorumque ejus conviviorum amplitudo describitur, pro *sexcentis* adhibebat *sescenos,* forte, ni librarius corrupisset, *sescentos.* Sescentos autem pro sesquicentenis acceperim, ne utroque loco nimium multitudo excrescat. Nam et Neronem sexcentos Equites ad ferrum dedisse, et Claudii conviviis plerisque sexcentos adhibitos, admodum a veritate alienum sedet. Pro *quadringentis* Senatoribus etiam, *quadraginta* fortasse legere præstet.

Ex iisdem ordinibus] Senatorio et Equestri. Juvenalis: 'Populi frons durior hujus, Qui sedet, et spectat triscurria patritiorum, Planipedes audit Fabios, ridere potest qui Mamer-

corum alapas. Quanti sua funera vendat, Quid refert? vendunt, nullo cogente Nerone, Nec dubitant Celsi prætoris vendere ludis.' Unde colligitur, Nerone cogente patritios in arenam productos, quum Tranquillus præmio et illecebris a Nerone allectos innuere videatur: cui eo libentius, quam Satyræ tertiæ accedo, quo ambitiosius Neroni studium, in omnium ordinum favore sibi conciliando ab initio sui principatus, fuit. *Sabell.*

Marina aqua] Quam scilicet induxerat ex mari proximo intra naumachiam. *Beroald.*

Innantibus belluis] Quales sunt crocodili, et hippopotami: quos olim Mar. Scaurus ostendit Euripo temporario ludis suæ ædilitatis. Martialis quoque laudans Cæsaris sui naumachiam, scribit feras ignotas etiam ipsi Thetidi exhibitas fuisse. *Idem.*

E numero epheborum] Tales illi pueri nobiles ex Asia ad edendum in scena operas a Caio evocati, Calig. c. 58. Quibus et Claudius usus est, verum postquam saltassent, non solum civitate eos non donavit, ut hic Nero, sed statim ablegavit (auctor Dio) idque ob impudicitiæ periculum, ut credo. Hujusmodi ephebus fuit ille Armenius Zalates, de quo Juven. extrema Sat. II. *Torrent.*

Inter Pyrricharum argumenta] Cum Pyrricha saltatio pedestris sit, et quidem armata, mirum videtur, cur Suetonius inter argumenta Pyrricharum Pasiphaæ et Icari fabulas actas scribat? Solvere hunc nodum possumus, si dicamus, in scenicis ludis non solum Pyrrichas saltationes, sed et fabulas una exerceri solitas, atque ob id, quia fabulæ Pasiphaæ et Icari priore loco actæ sunt, ideo quoad Pyrrichas saltationes, argumenta dicta sunt, eo pacto, quo in comœdiis argumentum dicimus partem illam, quam Græci Periocham vocant, totius fabulæ summam continentem paucis versibus, item prima actione expressam. *Marc. Donat.*

Iniit Pasiphaën] Sentire videtur Tranquillus, in repræsentanda fabula Pasiphaës, verum taurum coisse cum fœmina, quæ instar Pasiphaës inclusa intra simulacrum vaccæ exceperit taurum coëuntem. In Levitico præcipitur: 'Mulier non succumbet jumento, nec miscebitur ei.' Ex quo colligimus, illis quoque sanctis temporibus fuisse fœminas impudicitia obscœna pollutas, appetentesque præ nimia libidinis uredine coitus belluini: ut verum videri possit, matronam summatem sitienter appetivisse concubitum cum Apuleio in asinum deformato, sicut ipse festiviter denarrat. *Beroald.*

Juxta cubiculum ejus decidit] Cubiculum est *οὐρανίσκος*. Mos principum virorum in Asia fuit, ut cum vel ad jus dicendum, vel ad spectandos ludos, vel aliam ob caussam, propalam sederent, papilionibus magnificis tegerentur, quos Græci *οὐρανίσκους* vocant. Plutarchus in Phocione, *ἐνταῦθα δὴ θεὶς ὁ Πολυπέρχων τὸν χρυσοῦν οὐρανίσκον, καὶ ἐκάθισεν ὑπ' αὐτῷ τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς φίλους.* Sic de Alexandro aliisque regibus notant historici, solitos *χρηματίζειν ὑπὸ χρυσῷ οὐρανίσκῳ.* Unde est, quod *σκηνὰς χρηματιστικὰς* Polybius libro v. hos *οὐρανίσκους* vocat. De eorum magnificentia et fabrica Athenæus libro XII. Idem scriptor vocat alibi *σκηνὰς οὐρανοφόρους* istiusmodi tentoria. Ex eo more est, quod principibus Romanis ludos spectantibus suggestum exstruxerunt in orchestra: sic appellavit auctor cap. 76. libri primi: nam cœpit hic mos cum nascente principatu: suggestus autem dictum id pegma, quia instar tribunalis sublime fuit. Vocatur et cubiculum, ut hic, a forma: quoniam exstrui soliti hi suggestus, sive *οὐρανίσκοι*, in modum parvi cubiculi: utroque modo nominat Plinius in Panegyrico ad Trajanum. Græci

interdum et κωνώπια vocant. Nicetas alicubi τὸ βασιλικὸν ἑδρίασμα. *Casaub.*

Perraro præsidere consueverat] Sicut etiam Augustus solebat substituere, qui suam vicem præsidendo in spectaculis fungerentur. *Beroald.*

Toto podio adaperto] Nobilissimos quosque a podio spectare solitos Juvenal. docet Sat. II. 'Generosior et Fabiis, et Omnibus ad podium spectantibus.' Plin. quoque l. XXXVII. c. 3. gladiatorio Neronis munere, retia arcendis feris podium protegentia, succinis nodata fuisse scribit. Unde colligimus, eos qui ad podium erant, quam proxime spectasse omnia quæ agerentur. *Torrent.* Scenæ longitudo ad orchestræ diametron, duplex fieri debet. Podii altitudo ab libramento pulpiti cum corona et lysi, duodecima orchestræ diametri. Supra podium columnæ cum capitulis et spinis altæ parte quarta ejusdem diametri. Vitruvius.

Quod appellavit Neronia] In nummis Neronis de Agone, quæ Neronia dicebantur, CERTA. QVINQ. ROM. CONST. Et quidem non quatuor annorum, sicut Olympias, sed quinquennii solidi, instar lustri Romani. Alii quinquennale ludicrum diversum ab illo, quod Neronia vocabatur, fuisse scribunt; mendose, neque audiendi sunt. Nescio an per errorem, septimo anno celebratum invenio, postquam institutus fuit, C. Suetonio Paulino, L. Pontio Telesino Coss. a numero Eusebiano MMLXXVI. ad numerum MMLXXXII. *Jos. Scaliger.* Suetonius infra cap. 21. 'Cum magni æstimaret cantare, etiam Romæ Neroneum agona ante præstitutam diem revocavit.'

Dedicatisque thermis] Quod ait 'thermis atque gymnasio,' id sic intelligo, ut in thermis Græcorum more gymnasium fuerit, ad cujus usum Senatui atque Equiti oleum gratis præbuit, neque enim de oleo hic loqui puto Suetonium, quod interdum, uti et frumentum, populo gratuitum dabatur, Cæs. c. 38. Capitol. Hadriano, Spartian. Severo. Quin et Aurelianus (si Vopisco credimus) vinum gratuitum dare destinaverat. *Torrent.* *Thermis*] Martialis: 'Thermis quid melius Neronianis?' Eutropius: 'Ædificavit Romæ thermas, quæ ante Neronianæ dictæ, nunc Alexandrinæ appellantur.' P. Victor Regione Urbis nona: 'Thermæ Neronianæ, quæ postea Alexandrinæ.' *Jos. Scaliger.*

In orchestram senatumque descendit] Claud. c. 25.

Citharam autem a judicibus ad se delatam adoravit] In optimis codicibus *citharæ* scriptum, mutata distinctione hoc modo: *et orationis g. carminisq. l. coronam, d. g. h. q. c. i. c. concessam sibi, recepit: citharæ autem.* Hanc scripturam magis probem: utique cum cogito, vero esse similius coronam quam citharam ad Augusti statuam fuisse delatam. *Casaub.*

Buthysiæ] Βουθυσίαι, 'bovicidia' Solino. Sic 'fordicidia' Varroni de L. L. θυσίαι ἐγκύμονος βοός. Nam fordæ boves gravidæ, αἱ φοράδες: inde enim dictæ. Ταυροβόλια etiam *bovicidia* aut *tauricidia* liceat vertere. Unde taurobolium matris Deum, quod tauri in ejus sacro cædebantur. *Salmas.*

Barbam primam posuit] Ponebant eam serius, citius, plerumque sub XXI. annum. Macrobius certe in Somnium Scipionis, 'ter septenarium numerum requiri ad radendam barbam,' adfirmavit. Atque ita Neronem posuisse colliges ex Fastis, annisque. Caligula tamen XX. anno posuit, in ejus vita c. 10. At Cæsar Octavianus anno demum XXV. uti clarum ex Dione. Mutavit ab hoc more primus Rom. Imperatorum Hadrianus, adnotante Xiphilino, et ostendentibus nummis. *Lipsius.* Quæ caussa mutandi Hadriano fuerit, sic indicat in ejus Vita Æl. Spartianus: 'Promissa barba fuit, ut vulnera

quæ in facie naturalia erant, tegeret.' Ibidem neminem Tribunum, nisi plena barba, fecisse eum scribit.

Conditamque in auream pyxidem] Arbiter: 'Venerisque signum marmoreum et pyxis aurea non pusilla, in qua barbam ejus conditam esse dicebant.' Dio de Nerone: Καὶ τὰς τρίχας ἐς σφαίριόν τι χρυσοῦν ἐμβαλὼν, ἀνέθηκε τῷ Διῒ τῷ Καπιτωλίνῳ.

Jovi Capitolino consecravit] Sic apud Græcos virginum puerorumque comæ Deo alicui sacrabantur. Apud Martialem quidam primam lanuginem comamque 'Pegaseo posuit arma sacrata Deo.' Tertullianus de Anima: 'Quis non exinde aut totum filii caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro publica aut privata devotione?' Censorinus de die natali c. 1. 'Quidam etiam pro cætera bona corporis valetudine crinem Deo sacrum pascebant.' *Lipsius.*

CAP. 13. *Quia Olympiæ Cereris sacerdotibus spectare conceditur*] Vel potius *Olympia.* Casaub. De Agone, qui in honorem Jovis Olympii celebrabatur singulis quinquenniis, alibi dictum est. Lege autem prohibitum erat, ut inquit Lactantius, Statii interpres, Olympicum certamen spectare mulieres. Excipiebantur Cereris antistitæ, quibus ob sacerdotii majestatem concedebatur spectare ludos Olympicos. *Berould.*

Tiara deducta] Servius Tiaram dicit esse pileum Phrygium. Tiara autem peculiariter gestabatur a Persis, quem 'lunatum' a forma appellat Sidonius, cum ait in Panegyrico: 'Flectit Achæmenius lunatum Persa tiaram.'

Diadema imposuit] Ut qui regnum illi assignaret, quemadmodum in Trajani numismate cernimus, cum inscriptione, REGNA. ADSIGNATA. Tacit. eum narrat a Corbulone devictum, antequam Romam veniret, diadema apud Neronis effigiem deposuisse. Sed verisimile est, hanc cærimoniam spectante pop. Rom. repetitam fuisse. Alterius Tiridatis meminit Horat. libro I. Od. 26. *Torrent.*

Perductum deinde in theatrum] Pompeii theatrum operuit auro in unum diem, quod Tiridati regi Armeniæ ostenderet. Plinius.

Juxta se latere dextro collocavit] Honoris illius caussa. Eunapius in Ædesio: Καὶ ἐς τοσοῦτόν γε ἐξίκετο σοφίας καὶ δυνάμεως, ὡς ὁ μὲν βασιλεὺς ἑαλώκει τε ὑπ' αὐτοῦ καὶ δημοσίᾳ σύνεδρον εἶχεν εἰς τὸν δηξιὸν καθίζων τόπον. ὃ καὶ ἀκοῦσαι καὶ ἰδεῖν ἄπιστον. At eo devenit quorundam παραδοξολογομανία, ut non erubuerint hujus moris contrariam esse caussam asseverare. At doctissimum virum idem scripsisse, quasi olim Hebræi sinistram dextræ prætulerint, equidem non possum non mirari. Nam id falsissimum esse, sacra Testamenti utriusque pagina multis locis declarat. Verius Basilius: ἡ δεξιὰ χώρα δηλοῖ τὸ τῆς ἀξίας ὁμότιμον. *Locus dexter dignitatis æqualitatem indicat.* Alibi dicit, demonstrari per dextrum locum τὴν πρὸς τὸ ἴσον σχέσιν. Clarius docet hoc ipsum beatus Chrysostomus in epistola ad Hebræos: ὅτι διὰ τοῦτο οὕτως εἴρηκε, δῆλον ἐκ τοῦ τόπου τῆς καθέδρας. εἰ γὰρ ἐλάττωσιν ἤθελε δηλῶσαι, οὐκ ἂν εἶπεν ἐκ δεξιῶν ἀλλ' ἐξ ἀριστερῶν. Similia his multa apud patres alios Græcos Latinosque. Enimvero vel unus Evangelii locus, de agnis ad dextram et ad sinistram, absurditatem hujus sententiæ palam fecerit. *Casaub.*

Laurea in Capitolium lata] Quasi magnum aliquid et triumpho dignum patrasset: nam qui triumphaverant, lauream in gremio Jovis Capitolini collocabant. Vide Tranquillum in Domitiano, capite 6. et quæ ibi notamus. *Idem.*

Janum Geminum clausit tam nullo quam residuo bello] Faërnus legebat: *Janum Geminum clusit tanquam nullo*

residuo bello. Conjungebatque hæc verba cum iis quæ sunt in extremo superioris capitis, hoc modo: *Ob quæ imperator consalutatus, laurea in Capitolium lata, Janum Geminum clausit, tanquam nullo residuo bello.* In Neronis æreo numismate porta ipsa Janualis signata est cum hac inscriptione: PACE. P. R. TERRA. MARIQVE. PARTA IANVM. CLVSIT. De qua porta Januali Varro lib. IV. de L. L. *F. Ursinus.*

CAP. 15. *Postulatoribus*] *Postulare* (inquit Ulpianus) est desiderium suum, vel amici sui, in jure apud eum qui jurisdictioni præest, exponere, vel alterius jurisdictioni contradicere. Hinc postulationes. Verum quos postulatores Sueton. dicit, Jurisconsulti procuratores fere vocant. *Torrent.*

In cognoscendo] Quædam cognitionis caussæ ad Cæsarem pertinebant: Cæsar autem plerumque vice sua alios, qui de his caussis cognoscerent, eligebat, ut ex inscriptionibus est notum, ut hac: ELECTVS. AD. COGNOSCENDAS. VICE. CAESARIS. COGNITIONES. Et ex illa: ELECTVS. AD. COGNOSCENDAS. VICE. CAESARIS. COGNITIONES. PROCOS. PROVINCIAE. AFRICAE. *Turneb.*

Continuis actionibus omissis] Verbum *omissis* abest a duobus exemplaribus, nec male, ut ea, quæ cognitionis erant, Nero continue suo quæque ordine, ut proposita fuerant, deciderit. Lector tamen suum sequatur arbitrium: nam continuas fortasse actiones vocat, quibus promiscue qualiacunque causarum genera proponebantur. Qua cognoscendi consuetudine omissa, Nero certis cessionum diebus de unoquoque genere per vices agi instituit. Quo de more aliquid Galb. capite 10. *Torrent.*

Libertinorum filios] Claud. cap. 24.

Candidatos qui supra numerum essent] Præscriptus erat numerus magistratuum: exempli causa, ut duo Consules crearentur: unde fit ut in petitione consulatus, si plures fuerint candidati, duo tantum Consules designentur, reliqui repulsam patiantur. *Beroald.*

In senos plerumque menses] Claud. cap. ultimo: 'Nam et cum Coss. designaret, neminem ultra mensem, quo obiit, designavit.'

Caninii Rebili] De quo Cæsar capite 76.

Præterito Quæstoris officio] Hujusmodi Quæstores sub imperatoribus Constantinopolitanis Quæstores sacri Palatii dicti sunt, et erant, qui petitionibus subscribebant, precesque ac responsa et leges dictabant et subnotabant: ut constat ex Notitia Imperii. Symmachus ad Ausonium: 'Quæstor es, memini, consilii regalis particeps, scio, precum conditor, recognosco.' Procopius l. I. de Bello Persico: Τριβονιανὸς βασιλεῖ πάρεδρος, Κοιαίστωρα τοῦτον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Denique is plane est Quæstor, quem in aula Cancellarium Latini appellarunt. *Marc. Donat.* Vide et Aug. c. 65.

CAP. 16. *Formam ædificiorum Urbis novam*] Post incendium Urbis id contigit. Neque tam extruxit, quam extructurum se pollicitus est. Tacit. *Torrent.*

Ut ante insulas ac domos porticus essent] Ab hac forma est illa aulæ descriptio apud Isidorum libro XV. cap. 3. 'Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibusque quatuor conclusum.' *Casaub.*

De quarum solariis incendia arcerentur] Isidorus itidem: 'Mœnius collega Crassi in foro projecit materias, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quæ ex nomine ejus Mœniana appellata. Hæc et solaria, quia patent soli: post hæc alii lapide, alii materia ædificavere super porticibus Mœniana, et foribus et domibus adjecerunt.' Ita putamus scribendum illum locum. *Casaub.* De solariis ha-

bes etiam ad locum in Claudio cap. 10. 'prorepsit ad solarium proximum.'

Publicæ cœnæ ad sportulas redactæ] At Domitianus sportulas sustulit, revocata cœnarum rectarum consuetudine, c. 7. *Torrent.*

Ne quid in popinis cocti] Claud. c. 38.

Afflicti suppliciis Christiani] Abolendo rumori Romæ a se incensæ, Christianos subdidisse reos Neronem, autor C. Tacitus: idque tempus confert in consulatum C. Lecani, et M. Licini: qui erat annus Christi LXIV. Adjicit idem: Christianos aut feris et canibus objectos, aut crucibus affectos, aut flammatos. Flammare est, quod Hispani dicunt *Pringar*. Stantibus ad palum destinatis, unco (ne motatione capitis picem cadentem declinarent) gutturi suffixo, e lamina ardente (κεραμίδα vocat Imp. M. Aurelius) pix aut unguen in caput liquefiebat, ita ut rivi pinguedinis humanæ per arenam amphitheatri sulcum facerent. Juvenalis ad hoc tormentum, eandemque historiam alludens: 'Pone Tigillinum, tæda lucebis in illa, Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant, Et latum media sulcum diducit arena.' Lege: 'Et latus mediam sulcus diducit arenam.' Pone, ubi stantes ad palum alligati suffixo gutture, lamina impendente fumant, et totos artus liquefiunt, ita ut pinguedo diducat arenam sulco facto. Ut memorabiles illos cruciatus fuisse necesse sit, quorum multo post tempore meminerit Juvenalis. Tertullianus in Gnosticos: 'Orientem fidem Romæ primus Nero cruentavit.' Neque solum Romæ sævitum in Christianos, sed etiam in provinciis. *Jos. Scaliger.*

Genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ] Extat vetus inscriptio in Hispania, loco Pisuergæ vocato: in quo sine dubio crudelitas Neronis tangitur, siquidem vera est illa inscriptio: nam dubito. Christianismum superstitionem vocat, ut Suetonius Christianos homines novæ ac maleficæ superstitionis: NERONI CLAVDIO. CAESARI. AVG. PONT. MAX. OB. PROVINCIAM. LATRONIBVS. ET HIS. QVI. NOVAM. GENERI. HVMANO SVPERSTITIONEM. INCVLCARANT. PVRGATAM. *Idem.*

Quadrigariorum lusus] Ante c. 5. de aurigariis. Sub quibus et trigarii, et quadrigarii (ni fallor) continentur. *Torrent.* Non alios lusus intelligo, quam similem istorum hominum lasciviam peculantiæ illi Neronis, quam describit auctor c. 26. et Dio prolixe. *Casaub.*

Pantomimorum factiones cum ipsis simul relegatæ] Plinius ad Trajanum: 'Neque enim a te minore concentu ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo ut restitueres, exactum est. Utrumque recte: nam et restitui oportebat, quos sustulerat malus princeps, et tolli restitutos. In his enim, quæ a malis bene fiunt, hic tenendus est modus, ut appareat, autorem displicuisse, non factum.' Hunc modum (siquidem is modus est) etiam cordatissimi scriptores sæpe tenent: quod et in cœlesti illo Panegyrico non semel observare licet. Tranquillo idem non insolens est. Ne de aliis nunc dicam, Claudii c. 40. inter stultitiæ ejus argumenta refert, quod de Quæstore quodam candidato inter caussas suffragationis suæ posuisset, 'quod pater ejus frigidam ægro sibi tempestive dedisset.' Et tamen simillima beneficii memoria, in historia Darii Hystaspæ, tantopere ab omnibus celebratur.

CAP. 17. *Ac ter lino per foramina trajecto, obsignarentur*] Idem de Neronianis temporibus docet Paulus lib. V. Sent. tit. XXV. Lini utique, quo ligatæ erant supremæ tabulæ, fit mentio in l. I. § si linum. ff. de bon. poss. sec. tab. l. III. § si quis ignorans. et l. si quis in gravi. § si

quis tabulas,' ff. de SC. Silaniano, ex qua patet, ter vel quater quandoque linum circumductum fuisse. Non eo minus autem signatæ tabulæ, ad hoc, ut ex edicto Prætoris bonorum possessio ex his peti posset, censebantur, quod rosæ essent a muribus, vel linum aliter ruptum, aut vetustate putrefactum, vel situ, vel casu: maxime si unum linum teneret. l. I. § ult. ff. de bon. poss. sec. tab. *Brisson.*

Primæ duæ ceræ, &c.] Quanquam Justinian. tit. de testamentis nihil interesse scribit in tabulisne, an in charta, membranisve, vel in alia materia fiat testamentum, notum tamen est, ceratis tabulis olim potissimum scribi solitum, et sic quidem, ut prima tabula testatoris, altera heredis nomen plerumque contineret. Porphyrio in illud Horatii lib. II. Sat. 4. 'quid prima secundo Cera velit versu, solus, multisne coheres.' Hujus ergo loci sententia est, cautum fuisse, ut primæ duæ testamenti tabulæ, inscripto tantum testatoris nomine, alioqui vacuæ, signatoribus de more intervenientibus ostenderentur, quo liberum fieret testatori, vel nescientibus illis, quem vellet heredem inscribere, cum satis esset, quoad testium fidem, constare cujus esset testamentum, (puta Sempronii,) quamvis ignoraretur quem heredem faceret. *Torrent.*

Ac ne quis alieni testamenti scriptor legatum sibi adscriberet] Cum in Pandectis Claudianum hoc edictum auctorem habuisse dicatur Divum Claudium, neque temere sit invenire Neronem divi appellatione affectum, labor ut assentiar viris eruditis, qui errasse hic Suetonium existimant, et Neroni perperam tribuisse, quod erat Claudii. Qua de re plura Jacobus Cujacius ad titulum Codicis, De his qui sibi, &c. scribunt in testamento. *Casaub.*

Item ut litigatores pro patrociniis, &c.] Diu ante hæc tempora, nempe A. U. C. DXLIX. Cornelio et Sempronio Coss. M. Cincius Tribunus plebis legem tulit: 'Ne quis ob caussam orandam donum munusve caperet.' Meminere Livius lib. XXXIV. Tacitus lib. XIII. Cic. in Catone, ad Atticum I. et de Oratore II. Festus hanc 'Muneralem' a Plauto vocari scribit: 'Neque muneralem legem, neque lenoniam, Rogata fuerit necne, flocci facio.' *Hottomann.*

Certam justamque mercedem] Id ita interpretor, ut pro modo litis, proque advocati facundia, et fori consuetudine æstimatio ineatur, dummodo tamen licitum honorarium quantitas non egrediatur, ut pulcherrime hac de re Ulpian. l. I. de extraord. cognitionibus. Licitum autem honorarium definit ipse usque ad centum aureos. *Torrent.* Vereor ne illi centum aurei in lege I. π. IX. D. de cognit. extraord. a Triboniano vel Justiniano sint, cum vetus Jurisconsultus scripsisset centum sestertios, quod est unius aurei pretium. Cum enim sestertia et sestertios confunderet, quia illa ætate nulli amplius sestertii, et sestertia mille sestertiis nummum valerent, pro quibus unum aureum solidum ponere solet Justinianus, pro centum sestertiis in illa Ulpiani lege centum aureos reposuit, qui de nummis sestertiis erant accipiendi, quibus centenis unus aureus æstimabatur ætate Jurisconsultorum. Juven. Sat. VIII. 'Si quater egisti, si contigit aureus unus, Inde cadunt partes ex fœdere pragmaticorum.' Si unam causam quater egerat advocatus, aureum unum accipiebat pro honorario, et inde etiam partem dare debebat pragmatico, qui libellos formaverat, aut alia instrumenta litis confecerat. *Autor Miscellarum Defensionum pro Cl. Salmasio.*

Pro subselliis nullam omnino darent] Judicia, præter centumviralia, exercebantur in Foro a Prætoribus aliisque magistratibus, sed illis maxime. Neque tribunalia vero, neque subsellia illa firma erant: verum ad tem-

pus extruebantur, quoties iis esset opus. Videtur igitur, ut aliarum rerum publico præstandarum, ita tribunalium et subselliorum fuisse mancipes: qui, ad mandatum jus dicturi, pecunia sua illa extruerent: eamque postea pecuniam a litigatoribus repeterent. Simillimum est, quod olim Athenis et Romæ etiam fieri solitum circa theatra, priusquam perpetuæ voluptatum sedes fuissent ædificatæ. erant enim θεατροπῶλαι et θεατρῶναι, ut dicebamus ad Theophrasti caput περὶ ἀναισχυντίας. *Casaub.*

Rerum actu ab ærario causæ ad forum] Hoc est: ut, quando judicia fiunt, causæ, quæ ante apud Præfectos ærarii tractabantur, in foro deinceps coram Recuperatoribus agitarentur. *Torrent.*

Ac recuperatores] In privatis judiciis arbitratu Prætoris aut judex dabatur unus, qui de facto cognosceret, aut Recuperatores tres. Neque vero certas fuisse caussas existimandum est, in quibus modo Judex, modo Recuperatores darentur: ut plerique putant, in controversiis possessionum Recuperatores dari solitos. Nam et de injuriarum causa ad Recuperatores acta mentio fit apud Gellium lib. xx. c. 1. et lib. de Invent. II. et de corona murali apud Livium l. XXXVI. de pecunia credita apud Plautum in Bacchid. de furto item apud Plautum. A recuperando vero dictos apparet, quod per eos suum jus privati homines recuperarent. *Hottomann.*

A judicibus ad Senatum] Auxit Patrum honorem, statuendo, ut qui a privatis judicibus ad Senatum provocassent, ejusdem pecuniæ periculum facerent, cujus hi qui Imperatorem appellavere. nam ante vacuum id solutumque pœna fuerat. Tacitus.

CAP. 18. *Concedente Polemone*] Plures hoc nomine reges Ponti fuere. De Polemone, qui socius Pop. R. appellatus est Augusti temporibus, Dio lib. LIII. Hujus deinde filio Polemoni regnum paternum ex S. C. confirmatum fuit, sed cum pater Bosporum quoque Agrippæ beneficio occupasset, Claudius filio quidem Bosporum ademit, sed pro eo Ciliciæ partem ei tribuit. Hæc quoque ex Dione. Tandem igitur eo concedente, Ponti regnum in provinciam redactum est a Nerone. Qua de re, præter Sex. Aurelium, Eutropium, atque Eusebium, sic Vopiscus Aureliano: 'Addidit et Nero, sub quo Pontus Polemoniacus, et Alpes Cottiæ Romano nomini tributæ.' Cottio sane regi pepercerat Augustus, cæteris Alpinis gentibus devictis. Quod cum Ammiano Marcellino testatur Plin. libro III. capite 30. *Torrent.*

CAP. 19. *Lacinia obhæsit*] Laciniam Festus dixit esse vestimenti partem. Plautus: 'Lacrumantem lacinia tenet lacrumans.' Servius, cum illud Virgilii explanaret, 'Cinctuque Gabino,' hæc posuit: 'Cinctus Gabinus est toga, sic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia, a tergo revocata, hominem cingat.' Pro linteolo, aut sudario quadrato, aut oblongo, accepit Plautus in Mercatore: 'Sume laciniam, atque absterge sudorem tibi.' Tertio modo laciniam usurpavit Columella pro definita loci parte. Dixit enim l. VII. c. 15. 'Male affectum gregem in lacinias distribuendum: quia particulatim facilius quam universus convalescat.' *P. Manutius.*

Isthmum perfodere aggressus] Non primus Nero hanc insaniam insaniit. Vide ad Cæs. c. 44. Item Paulum Æmilium in Carolo Magno, sub finem libri II. *Casaub.*

Primus rastello humum effodit] More magnorum ducum, quoties opus aliquod egregium a militibus perfici vellent. Sic Germanicus, apud Tacitum, primus extruendo tumulo cæsorum Variana clade cespitem posuit. De Neronis facto auctor dialogi, cujus index Nero: Ὀρέξαντος αὐτῷ χρυσῆν δίκελλαν τοῦ τὴν Ἕλλαδα ἐπιτροπεύσαντος, ἐπὶ τὴν ὀρυχὴν ἦξε

κροτούμενός τε καὶ καθικόμενος τῆς γῆς τρὶς, οἶμαι, τοῖς τε τὴν ἀρχὴν πεπιστευμένοις παρακελευσάμενος ξυμπόνως ἅπτεσθαι τοῦ ἔργου, ἀνῄει εἰς τὴν Κόρινθον, τὰ Ἡρακλέους δοκῶν ὑπερβεβλῆσθαι πάντα. Quod ait de ligone Neronis aureo, similem historiam narrat Theodoretus libro III. capite 20. *Idem.* Ideo primus hoc opus aggressus est Nero, ut religione deterritos confirmaret, cum ad primam fossionem visus esset sanguis erumpens, visa etiam spectra, auditique gemitus. Auctor Xiphilin.

Parabat et ad Caspias portas expeditionem] Portæ Caucasiæ, magno errore a multis Caspiæ dictæ, ingens naturæ opus, montibus interruptis repente, ubi fores abditæ ferratis trabibus, subter medio amne diri odoris fluente, citraque in rupe castello (quod vocatur Cumania) communitur ad arcendas transitu gentes innumeras: ubi loci terrarum orbe portis discluso, ex adverso maxime Harmasti oppidi Iberum. Plinius. Tacitus Caspias dixit primo Historiarum, 'quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum, et bellum quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat.'

Conscripta ex Italicis senum pedum tyronibus nova legione] Tyronum proceritatem fuisse semper exactam, ita ut senos, vel certe quinos pedes, et denas uncias habere probarentur, Vegetius scriptum reliquit lib. I. cap. 5. Nec multo aliter Impp. Valentinianus et Valens, qui in titulo Cod. Theodos. de tyronibus delectum haberi jubent, in quinque pedibus et septem unciis usualibus. *Casaub.* Lege quæ idem ad cap. 68. Tiberii.

Quam Magni Alexandri phalangem appellabat] De phalange Macedonica res omnibus nota. Observo autem moris fuisse Macedonicis regibus, cohortem prætoriam habere, aut legionem, e tyronibus staturæ procerioris, Neronianæ isti plane similem. Suidas de Antiochi Macedonica phalange, quæ dicebatur e re Ἥλικες, quod essent omnes ejusdem ætatis: Ἥλικες, inquit, ἐλέγοντο οἱ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Μακεδόνων ἦν στίφος. ὑψηλοὶ πάντες, ὀλίγον ὑπὲρ ἀντίπαιδας, τὸν Μακεδονικὸν τρόπον ὡπλισμένοι τε καὶ πεπαιδευμένοι, ὅθεν καὶ τὴν ἐπίκλησιν εἶχον. *Casaub.*

CAP. 20. *Imbutus musica*] Scimus, musicen nostris moribus abesse a principis persona; saltare etiam in vitiis poni: quæ omnia apud Græcos et grata et laude digna ducuntur. Cornel. Nepos.

Quæ generis ejus artifices vel conservandæ vocis caussa, vel augendæ factitarent] Phonascos intelligit: qui velut medici erant omnium τῶν φωνασκούντων: puta citharœdorum, præconum, et histrionum, qua comicorum, qua tragicorum. Habes apud Galenum in hanc rem multa, cum alibi, tum maxime libri septimi initio de compositione med. κατὰ τόπους. *Casaub.*

Sed et plumbeam chartam supinus pectore sustinere] Sic plurima dicuntur, præsertim in libris medicorum, ob aliquam figuræ similitudinem. Quare etiam pagina dicitur omnis πλὰξ levigata. Sic panes medici vocant quamcumque materiam in morem panum formatam. Vetustissimus scriptor Græcus χάρτας μολυβδίνους multo ante Suetonium dixit. Lysimachus: τὸν δὲ Βόχοριν τοὺς χρησμοὺς λαβόντα, τούς τε ἱερεῖς καὶ ἐπιβωμίτας προσκαλεσάμενον, κελεῦσαι ἐπιλογὴν ποιησαμένους τῶν ἀκαθάρτων τοῖς στρατιώταις τούτους παραδοῦναι κατάξειν αὐτοὺς εἰς τὴν ἔρημον· τοὺς δὲ λεπροὺς εἰς μολυβδίνους χάρτας ἐνδήσαντας, ἵνα καθῶσι εἰς τὸ πέλαγος. Extat hic locus apud Josephum de antiquitate Judæorum. Galenus qui non semel facit mentionem plumbearum chartarum, quibus athletæ olim uti soliti, fere λεπίδας ἐκ μολύβδου λεπτὰς vocat. Apollonius Tyrius: 'Fabris navali-

bus convocatis jubet consecari et compaginari tabulas: rimas et foramina liniri præcepit, et facere loculum, et charta plumbea intus posita obturari jussit.' *Idem.*

Fuscæ] Ea est, quam Græci μέλαιναν vocant, quæ nec candida, nec clara est: ejus apud Aristotelem mentio fit. *Turneb.*

Prodiit Neapoli] Romæ non ausus incipere musicam profiteri, Neapolim, quasi Græcam urbem, delegit, inde initium capturus, ut mox transgressus in Achaiam et sacras in Græcis certaminibus coronas adeptus, majore fama studia civium eliceret.

Quam inchoatum absolveret νόμον] Id est, canticum. Græci Grammatici νόμους τὰ κιθαρῳδούμενα exponunt, ut enim μέλος et melicum carmen significat, et modulos melici carminis, sic et νόμος. Nam et τὸ κιθαρῳδούμενον significat, et τὸν τρόπον τῆς κιθαρῳδίας. Ita μελοποιεῖν non tantum est carmen vel μέλος componere, sed etiam carmen compositum modis temperare, et musicis notis expedire. Plutarchus: ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐλεγεῖα μεμελοποιημένα οἱ αὐλῳδοὶ ᾖδον. Sic cantica in comœdiis auctor ipse vel Poëta componebat, modos autem adhibebat non Poëta, sed aliquis musicæ artis peritus. hinc in fabulis Terentii 'modos fecit Flaccus,' id est, modis canticum temperavit. At νόμων κιθαρῳδικῶν ποιητὴς est canticorum scriptor, et lyricorum carminum auctor. *Salmas.*

A balneis] Postquam lotus esset: nam prius quam cibum caperent veteres lavabantur. Satyricus Persicum futurum convivam ita alloquitur: 'Jam nunc in balnea salva Fronte licet vadas, quanquam solida hora supersit.' *Sabell.*

Aliquid se sufferti tinniturum] 'Aliquid sufferti tinnire' est quod Græce dici potest, ὑπόπυκνόν τι ἠχεῖν, 'suffertum' enim intelligo plenum, densum, confertum, oppletum: quod auditoris aures impleat: quanquam suffertum minus aliquanto est, quam refertum et confertum. Sed et 'subbibere,' quod Græce ὑποπίνειν dicitur: ita enim a Græcis usurpatur, quorum verba expressit Suetonius: nam ita dixerat Nero, cum prodiisset Neapoli, quæ urbs et Græca erat, et Græce loquebatur. *Turneb.*

Modulatis Alexandrinorum laudationibus] Vide libro secundo, ad caput 98.

Plausuum genera condiscerent] Erat enim plausuum ars quædam. Ovidius de Arte, 'In medio plausu (plausus tunc arte carebat) Rex populo prædæ signa petenda dedit.' *Casaub.*

Bombos] Ab apum sonitu, qui proprie bombus dicitur. *Torrent.* Hic bombus secundæ et faustæ acclamationis genus est. Sic accipiunt et Græci scriptores. Philostratus in Alexandro Seleucensi: εὐσταλὴς δὲ οὕτω τοῖς Ἀθηναίοις ἔδοξεν, ὡς καὶ βόμβον διελθεῖν αὐτοῦ ἔτι σιωπῶντος, ἐπαινεσάντων αὐτοῦ τὸ εὔσχημον. Themistius ille re et cognomento Euphrades, initio orationis cui titulus Sophista: ἄρα οἴεσθέ με, ὦ ἄνδρες, ἐπιδεῶς ἔχοντα ἔτι κρότου τε καὶ ἐκβομβήσεων, ὧν δαψιλῶς μοι εἰώθατε χορηγεῖν ἑκάστοτε, ὅταν λέγω. Paullo aliter Martianus Capella libro II. Sed et Nero ipse eam vocem usurpavit cum cecinit, 'Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis.' Qui versus cum cæteris qui apud Persium habentur satis indicant, quantum Nero modulatus carminibus et ῥυθμικαῖς ἐκβοήσεσι delectaretur: quando etiam in versus quos componebat rythmum admisit, ut pluribus exponimus ad Persium. *Casaub.*

Et imbrices] Sic appellatum est plausus genus ad similitudinem crepitantis super tegulas pluviæ. Eum sonitum voce καχλάζειν eleganter exprimit Lycophron in diluvii descriptione. De eodem et Sophocles, κἂν

ὑπὸ στέγῃ Πυκνᾶς ἀκούειν ψεκάδος εὐδούσῃ φρενί. *Idem.*

Et testas vocabant] Puto ad similitudinem crepitus, quem edebant collisis testis. Aristophanes Ranis, Ποῦ 'στιν ἡ τοῖς ὀστράκοις Αὕτη κροτοῦσα; Juvenalis Satyra undecima: 'audiat ille Testarum crepitus.' Similis et illa ὀξυβάφων μουσικὴ, cujus ante fecimus mentionem. Fortasse etiam imbrices talem aliquem usum habuerunt, et locum crepitaculorum, non minus quam testæ, conchæ, acetabula, et id genus alia præbuerunt. Quod si est, non aliunde peti ratio debet cur plausuum certum genus imbrices appellarint. *Idem.* De ὀξυβάφοις cap. 54. Caligulæ.

Pinguissima coma] Non tam unguento madidam, quam fultam densamque interpretor. Quæ in pueris commendabatur. Sic 'pinguis toga' Aug. capite 82. 'pingues lacernæ,' id est, crassæ, Juven. Sat. IX. *Torrent.* Græci una voce λιπαροπλοκάμους. *Casaub.*

Nec sine anulo lævis] Sic quidem vulgati libri omnes, ut læva manu anulos gestaverint, quemadmodum volunt interpretes, sed in Mss. quatuor est *ac sine anulo leves.* Quam lectionem veram puto, ut quamvis adolescentes eximie culti conspicerentur, anulos tamen non gestarent, atque ita inter plaudendum manus anulis vacuæ minus impedirentur. 'Leves' igitur vocat, quod contra onustæ gemmis, et auro, asperæ videantur, ut 'aspera signis Pocula' apud Poëtam. *Torrent.*

Cap. 21. *Flagitantibusque cunctis cœlestem vocem*] Ita vulgo appellabant, et ita Nero appellari voluit. Tacitus de accusatione Thraseæ Pœti: 'quin et illa objectabant, nunquam pro salute principis aut cœlesti voce immolavisse.' Philostratus l. IV. ἀργότερον ἀκροωμένων ὁ μὲν ἀσεβεῖσθαι Νέρωνα ὑπ' αὐτῶν ἔφασκε, καὶ πολεμίους τῆς θείας φωνῆς εἶναι. Dio vertit τὴν ἱερὰν φωνήν. *Casaub.*

In hortis se copiam volentibus facturum] Intelligo hortos circa Tiberim, publice populo relictos a Julio Cæsare. is locus instar minoris theatri fuit iis qui se præpararent Pompeiano, aut quibus in illo esse locus quamcumque ob caussam non potuerat. Plinius l. XXVII. c. 2. *Idem.*

Post Tribuni] Cod. Salmas. *protribuni.*

Peracto principio] Sensus, Neronem pronuntiasse se cantaturum fabulam Niobes post peractum principium, quo citharœdi uti solent, emerendi favoris gratia, antequam legitimum certamen inchoënt: id προοίμιον Græci nominaverunt, Latine principium dicimus: unde proœmia oratorum translata sunt. Autor Quintilianus in quarto. *Beroald.*

Non dubitavit etiam] Hunc locum sic edit Salm. Codex, ut a flagitio isto Neronem aliquo modo liberet: *Dubitavit etiam, in privatis spectaculis operam inter scenicos daret.*

Privatis spectaculis] Hoc est, quæ ab aliis quoque quam ab ipso ederentur; nam Imperatoris respectu cæteri omnes privatorum quodammodo loco habentur. Quod ita interpretor, quia de Prætore sequitur. *Torrent.*

Tragœdias quoque cantavit personatus] Personata fabula quædam Nævii inscribitur, quam putant quidam primum actam a personatis histrionibus; sed cum post multos annos comœdi et tragœdi personis uti cœperunt, verisimilius est, eam fabulam propter inopiam comœdorum actam novam per Atellanos, qui proprie vocantur personati, quia jus est iis non cogi in scena ponere personam, quod cæteris histrionibus pati necesse est. Festus. Quod ait, histriones cogi solitos deponere personam: hoc fiebat, quando exsibilabantur, neque placebant. Macrobius loquens de Pylade histrione: 'Cum

in Herculem furentem prodiisset, et nonnullis incessum histrioni convenientem non servare videretur, deposita persona ridentes increpuit: μωροὶ, μαινόμενον ὀρχούμεθα.' *Jos. Scaliger.*

Inter cætera cantavit] Cantare et saltare in scena, diversarum artium et artificum erant: cantare proprium tragœdorum, ut saltare histrionum. Cantare fabulam dicebatur tragœdus: eamdem saltare histrio. Suetonius in Caligula: 'sed et aliorum generum artes studiosissime, et diversissimas, excoluit. Thrax et auriga, idem cantor atque saltator.' Ubi per cantorem tragœdum intelligit: per saltatorem, histrionem. Errant igitur qui hæc confundunt, et histrionem pro tragœdo et actore fabularum accipiunt, cum aperte distinxerint veteres, et histrionem quidem pantomimum appellarint, tragœdum vero qui fabulas canendo exprimit. Dixi, canendo: nam id proprie facit tragœdus. At histrio alio modo fabulas agit, nempe saltando. Glossæ *histrio*, παντόμιμος. Idem Suetonius in Calig. 'quo minus et tragœdo pronuncianti concineret: et gestum histrionis quasi laudans, vel corrigens, palam effingeret.' *Salmas.*

Canacen parturientem] Fabulam Canaces, de qua extat Nasonis epistola, de qua Plutarchus scribit hæc historico stylo: 'Æolus rex Thuscorum ex Amphithea filias sex, et mares totidem suscepit. Machareus omnium ætate minimus sororis Canaces amore incensus eam violavit: qua ex re conceptus infans vagitu rem prodidit. Pater itaque filiæ mittit ensem: quo accepto, illa, rem flagitiosam intelligens, necem sibi conscivit. Idemque paulo post Machareus fecit.' Consimile exemplum est Canuliæ adamatæ a fratre Romano: quam gravidam ubi pater Papyrius rescivit, filiæ misit ensem, quo se puella confodit: idem Romanus factitavit. *Beroald.*

Cap. 22. *Quondam tractum Prasinum agitatorem*] 'Tractum' dixit, uti et Plin. lib. xxviii. cap. 17. 'tractos quadrigis agendis, rotave vulneratos,' fimo aprugno sanari. Sed et quod sequitur apud Plinium ad rem præsentem facit. adhuc enim de fimo aprugno loquens, 'Cinerem (inquit) ejus reverentiores ex aqua bibunt, feruntque et Neronem Principem hac potione recreari solitum, cum sic quoque se trigario approbare vellet,' tanquam agitatorem scilicet legitimum, qui etiam adversus hujusmodi casus se muniret. *Torrent.*

De Hectore] Nam et Hector ab Achille circum Pergama, ut Homerus ait, est distractus. Virgilius: 'Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros.' Quia igitur uterque tractus, locus mendacio non defuit. *Sabell.*

Eburneis quadrigis quotidie in abaco luderet] Satis constat, hoc genus lusus expressisse in abaco Circensium simulacrum: nam ea manifesto mens est Suetonii: huc refer quod de Alagabalo narrat Lampridius, eum sibi in triclinio quadrigas pransitantem et cœnitantem semper exhibuisse. Fortasse etiam ad hanc παιδιὰν pertinent illa Lucani in Panegyrico ad Calpurnium Pisonem, 'hic ad majora movetur, Ut citus et fracta prorumpat in agmina mandra, Clausaque dejecto populetur mœnia vallo.' *Casaub.* Macrob. lib. i. Saturnal. cap. 5. 'Vultisne diem sequentem, quem omnes plerique abaco et latrunculis conterunt,' &c.

Commeabat secessu] Cod. Salmas. *e secessu*, ut plerumque ad suburbanum aliquod Imperii initio secedere consueverat.

Palmarum numerum ampliare] Tria palmarum genera in Circensibus fuisse, hujuscemodi inscriptiones ostendunt: VICIT. CXXX. SECVND. TVLIT. LXXXVII. TER. TVL. VII. Ut

qui primas tulit, vicisse dicatur absolute, alii secundarum, tertiarumque palmarum. Plin. eleganter etiam ad vina transtulit, cum inquit, 'ad tertiam palmam varia venere,' libro XIIII. cap. 6. Adde locum Suetonii Domit. capite 4. 'plurium coronarum,' &c. *Torrent.*

Missibus] Claudii capite vigesimo primo.

Ne dominis quidem factionum jam dignantibus, nisi ad totius diei cursum, greges ducere] Post multiplicatos a Nerone missus, non dignabantur ducere greges equorum quadrigarios ad curule certamen, nisi currere deberent in omnibus missibus per totum diem: domini autem factionum tanto fiebant opulentiores, quanto plures erant Circenses missus, et ludi. Ex quo est illud Lampridii in vita Commodi: 'Circenses multos addidit ex libidine potius, quam religione, et ut dominos factionum ditaret.' *Beroald.*

Greges ducere] Nempe agitatorum. De dominis factionum sup. cap. 5. Etiam pantomimorum greges fuisse, testis est inscriptio lapidis Mediolanensis, quem mirifice deprædicat Scaliger ad Eusebium numero MDCCCCXCV. Ea inscriptio, Scaligero emendante, sic habet: THEOCRITO. AVGG. LIB. PYLADI. PANTOMIMO. HONORATO. SPLENDIDISSIMIS CIVITATIVM. ITALIAE. ORNAMENTIS DECVRIONALIB. ORNA. GREX. ROMANVS. OB. MERITA. EIVS. TITVL. MEMOR. POSVIT. *Græevius.*

In Circo maximo] Arena Circi chrysocolla sparsa. Plin. lib. XXXIII. c. 5. Sueton. tamen hoc Caio tribuit cap. 18. *Torrent.*

Liberto mittente mappam] 'Mappam, (ut ait Quinctil. l. I. c. 9.) usurpatum Circo nomen, Pœni sibi vindicant.' Sunt qui mappam victori a Prætore mitti solere affirment, sed melius qui ludorum committendorum signum fuisse volunt. Martial. lib. XII. Epigrammate 29. 'Cretatam Prætor cum vellet mittere mappam.' Livius lib. VIII. 'Quia L. Plautius, Prætor, gravi morbo forte implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret.' Tertullian. de spectaculis: 'Dehinc ad signum anxii pendent. Unius dementiæ una vox est. Misit, dicunt, et nunciant invicem quod simul ab omnibus visum est, nec vident missum quid sit. Mappam putant, sed est Diaboli ab alto præcipitati figura.' Hinc Juvenal. Sat. XI. 'Megalesiacæ spectacula mappæ,' pro ipsis Megalensibus dixit. *Idem.*

Ut diximus] Cap. 19.

Omnes citharœdorum coronas ad ipsum mittere] Tanquam videlicet ad Deum Musices, et Apollinem novum Μουσῶν προστάτην. *Casaub.*

Cassiopen] Ex Græco numismate ΚΑΣΣΩΠΑΙΩΝ, in *Cassopen* mutandum est. *F. Ursinus.* Chaones, et Thesproti, et Cassopæi, qui ipsi quoque Thesproti sunt, oram maritimam tenent quæ a Cerauniis montibus est ad sinum usque Ambracium. Cassope autem portus est, a quo ad Brundisium stadia sunt CIↃ IↃCC. Strabo. Plinius inter Corcyræ oppida recenset lib. IV. cap. 12. ubi et Jovis Cassii meminit. Gellius Cassiopeiam vocat libro XIX. cap. 1.

CAP. 23. *Cogi in unum annum*] Congregari et contrahi. In hanc sententiam ait Apollonius apud Philostratum, ludos Olympicos ex consuetudine solitos celebrari circa finem anni ab Eliensibus: quos Nero jussit in adventum suum differre, ita ut sibi potius, quam Jovi viderentur sacrificaturi. *Beroald.*

Præter consuetudinem] Innuit, in Olympiacis spectaculis musicum certamen celebrari solitum non fuisse: quod indicat Apollonius apud Philostratum, cum ait, Neronem in Olympiis proposuisse certamina tragœdorum, et citharœdorum, apud viros, quibus nec theatra sint, nec scenæ ad

hujusmodi ludos peragendos idoneæ: sed stadium duntaxat nativum, nudumque. In Olympiis autem ter victorem fuisse Neronem testatur Philostratus, qui ait, missos fuisse cursores usque ad Gaditanos, qui juberent supplicationes fieri ob victoriam Neronis in Olympiis. Multæ in Hispania civitates, cum nescirent quid essent Olympia, opinabantur bellicam quandam victoriam significari, pro qua Diis esset sacrificandum: tanquam Nero populos aliquos Olympios appellatos bello profligasset. *Idem.*

Nerone dignus] Existimans se Romam reverti non posse dignum semetipso, et Imperatoria majestate, nisi musico certamine citharœdos superasset.

Ne necessaria quidem caussa excedere licitum erat] Constitit plerosque equitum, dum per angustias aditus et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. Quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac vultus, alacritatem, tristitiamque coëuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversus illustres dissimulatum ad præsens, et mox redditum odium. *Torrent.*

Judices autem, priusquam inciperet, reverentissime alloquebatur] Ita fuit moris. In veteri epigrammate de Pantomimo: 'Ingressus scenam populum saltator adorat, Solerti pendet prodere verba manu.' Neronis vero in scenam prodeuntis illa vox fuit, Κύριοί μου εὐμενῶς μου ἀκούσατε: auctor Dio. *Casaub.*

Cap. 24. *Legi obediebat*] 'Ne fessus resideret, ne sudorem nisi ea quam gerebat veste detergeret, ac nulla oris aut narium excrementa viserentur,' ait Tacitus initio libri xvi. Tales et gladiatorum leges, ad vulnera non ingemiscere, jussos jugulo ferrum recipere, suum eodem quo hostilem vultu animoque sanguinem aspicere. *Torrent.*

Nunquam excreare ausus] Hæc theatro reverentia præstabatur ab histrionibus, tanquam templo: in templis enim excreare, aut mungere nefas. Arrianus in Epicteto libro iv. capite 11. οὐχ ἥξεις καθαρὸς, ἵνα σοι χαίρωσι οἱ συνόντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἱερὰ ἡμῖν συνέρχῃ τοιοῦτος, ὅπου πτύσαι οὐ νενόμισται οὐδὲ ἀπομύξασθαι, ὅλος ὢν πτύσμα καὶ μύξα; *Casaub.*

In quodam tragico actu cum elapsum baculum cito resumsisset] Quot erant diversæ ornamentorum species, tot genera diversa baculorum. differebant enim et forma et materia pro argumento fabulæ quæ docebatur: in tragœdiis qui regem saltabant, pro baculo sceptrum gerebant. de eo accipiendus hic locus, ut declarant illa verba, 'in tragico actu.' nam in tragœdiis reges semper inducebantur. Quam personam sustinere quis dignior Nerone? Juvat hanc interpretationem Philostratus, scribens de Nerone libro quinto. De baculis histrionum habes apud Eustathium, Pollucem, Plutarchum, Laërtium, aliosque plurimos. *Idem.*

Adjurante hypocrita] Hypocritæ dicti in universum omnes, qui alienam personam simulant, hypocrisis ipsa simulatio. Verum non satis intelligo quem hic hypocritam dicat Sueton. nisi aliquem forte qui canenti astiterit, ut verba ubicunque facienti phonascus, de quo cap. sequenti, ambo (ut opinor) monendi causa, sive subjiciendi ea quæ memoriam fugere viderentur. *Torrent.* In tragico actu infortunium illud Neroni accidit, ut elaberetur illi baculus. Non alienum est ab hoc loco, quod ex Arriano didici, dissertationum Epicteti lib. iii. c. 14. ὡς οἱ καλοὶ τραγῳδοὶ μόνοι ᾆσαι οὐ δύνανται, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν, οὕτως ἔνιοι μόνοι περιπατῆσαι οὐ δύνανται.

Forte igitur ex iis hypocrita iste fuerit, qui cum principe tragœdiæ partem cantavere. Vel etiam simplicius, hypocritam pro adulatore Cæsaris accipiemus.

Victorem autem se ipse pronuntiabat] Contradicit expresse Dio: qui usum narrat præconio Cluvii Rufi viri consularis. Præconii formulam apponit idem: τὸ δὲ δὴ κήρυγμα ἦν, ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ ΝΙΚΑι ΤΟΝΔΕ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ, ΚΑΙ ΣΤΕΦΑΝΟΙ ΤΟΝ ΤΕ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΔΗΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΙΔΙΑΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΝ. *Casaub.*

Et præconio ubique contendit] Erant enim Olympiæ et æneatorum et præconum agones. Pausanias Eliacorum l. I. ἔστι δὲ βωμὸς ἐν τῇ Ἄλτει τῆς εἰσόδου πλησίον τῆς ἀγούσης ἐς τὸ στάδιον· ἐπὶ τούτου θεῶν μὲν οὐδενὶ θύουσιν Ἠλεῖοι· σαλπιγκταῖς δὲ ἐφεστηκόσιν αὐτῷ καὶ τοῖς κήρυξιν ἀγωνίζεσθαι καθέστηκε. Erant et aliis in locis, ubicunque Græca certamina edebantur. Seneca, epistola LXXVI. 'Theatrum Neapolitanorum factum est: et hoc ingenti studio, quis sit pithaules bonus judicatur. Habet tibicen quoque bonus et præco concursum.' *Casaub.* Pudendum sane Imperatorem Romanum præconio contendere, cum (quod epistola quadam ad Leptam testatur Cicero) qui præconium faceret, in decurionibus esse vetaretur.

Hieronicarum] Quatuor in Græcia certamina sacra fuerunt, quos agonas appellant, Nemeæa, Pythia, Isthmia, Olympia. Inde hieronicæ dicuntur, qui in illis sacris certaminibus vicerant, quo modo Olympionicæ, qui in Olympico. Qui vero quatuor hæc obierant et vicerant, periodovictores dicti sunt, auctore Festo. *Budæus.* Nobilibus athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemeæa vicissent, Græcorum majores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma et corona ferant laudes, sed etiam cum revertantur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in mœnia et in patrias invehantur, eque rep. perpetua vita constitutis vectigalibus fruantur. Vitruvius.

Imagines] Tabulas, nisi potius ad iconas id referri oporteat: nam iis, qui ter Olympiæ victores fuissent, ut Plinius scribit, ex membris ipsorum similitudine iconas posuere. *Sabell.*

Provinciam universam libertate donavit] Imitatus exemplum Titi Flaminii, qui olim Philippo Macedonum rege profligato omnes Græciæ urbes liberas atque immunes esse jussit: idque publico frequentissimoque Isthmiorum spectaculo per præconis vocem factitatum. 'Iterum,' inquit Plutarchus, 'nostra ætate Græcia per celebritatem Isthmiorum pristina libertate donata est, suisque legibus restituta a Nerone, cum is in foro Corinthi ex pulpito concionem habuisset ad populum.' *Beroald.*

E medio stadio] Stadia in quibus curulia certamina exigebantur in terris Græciæ, pedum erant ducentorum. Olympicum vero stadium, quod Hercules suis pedibus metatus fertur, tanto longius erat quam cætera stadia, quanto mensura Herculanei pedis procerior erat, quam aliorum. *Idem.*

CAP. 25. *Disjecta parte muri, ut mos hieronicarum est*] Nemini est dubium, sacrorum certaminum victores 'hieronicas' appellari. Sed moris istius caussam tantum adhuc invenio apud Plutarchum, libro Symposiacωn II. in hanc sententiam: 'Quod autem,' inquit, 'victoribus curru vehentibus permissum, partem muri dividere, atque dejicere, hunc sane habet intellectum, non magnopere civitati muro opus esse, viros habenti qui pugnare possint, et vincere.' *Politianus.*

Distinctaque stellis aureis chlamyde] Olympionicæ olim amicti veste ἀνθινῇ,

ut Græci vocant. Lucianus Demonacte, aliique. Cæterum ad hunc Neronis triumphum pertinet vetus Diodoti Sardiani epigramma, quod de reditu ejus in urbem ex Græcia fecit: Αἰγιβότου Σκύροιο λιπὼν πέδον Ἴλιον ἔπλω Υἱὸς Ἀχιλλείδης πρόσθε Νεοπτόλεμος. Τοῖος ἐν Αἰνεάδῃσι Νέρων ἀγὸς ἄστυ Ῥέμοιο Νεῖται, ἐπ' ὠκυρόην Θύμβριν ἀμειψάμενος. Κοῦρος ἔτ' ἀρτιγένειον ἔχων χνόον· ἀλλ' ὁ μὲν ἔγχει Θῦεν· ὁ δ' ἀμφοτέροις καὶ δορὶ καὶ σοφίῃ. *Casaub.*

Coronam Olympiacam] Hæc erat ex oleastro. Unde ait Plinius: 'Græci Olympiæ victores oleastro coronant.' Hinc ab Aristophane dictum est in Plut. Jovem victores athletas coronare κοτίνου στεφάνῳ, hoc est, oleastri corona. *Beroald.*

Pythiam] Pythia fiebant in honorem Apollinis, cujus ludicri victores lauro coronantur, ut inquit Lactantius interpres Papinii; et innuit Ovidius I. Metamorphoseos; qui testatur Pythia dici a nomine perdomitæ serpentis. Ante inventam laurum corona æsculea coronabantur. Spectatissima laurus, ut inquit Plinius, est in monte Parnasso, ubi fiebant Pythia: ideoque Apollini grata. *Idem.*

Pompa cæterarum] Corinthii, Isthmico certamine, victores apii corona ornant, quod illis sacrum est, atque id a majoribus acceptum olim ita observabatur: nunc Nemeæis apii corona datur, pinus Isthmicis servire haud ita pridem cœpit. Plutarch.

Augustianos, militesque se triumphi ejus clamitantibus] Apud Xiphilinum: ἦν τι καὶ ἴδιον αὐτῷ σύστημα ἐς πεντακισχιλίους στρατιώτας παρεσκευασμένον, Αὐγούστειοί τε ὠνομάζοντο, καὶ ἐξῆρχον τῶν ἐπαίνων. ἠναγκάζοντο δὲ σφίσι καὶ ἄλλοι πάντες καὶ ἄκοντες πλὴν τοῦ Θρασέα ἐκβοᾷν. Ii sunt, quos descripsit Suetonius c. 20. adolescentes culti ac nitidi, digni qui sub citharœdo principe militarent. *Torrent.*

Velabrum] Jul. Cæs. c. 73.

Palatium et Apollinem] Id est, Apollinem Palatinum. Alii triumphantes Jovem petebant, in Capitolio, hic Apollinem in Palatio, tragœdus tragœdum. *Idem.*

Incedenti passim victimæ cæsæ] Vide quæ notantur ad libri IV. caput 13.

Sparso croco] Crocum antiquitus spargebatur in theatris, vino dulci tritum: ut docet Plinius in XXI. Ex quo est illud Lucretii: 'Et cum scena croco Cilici perfusa recens est.' Ad hanc croci sparsionem est referendum illud quoque Epigrammatarii Poëtæ: 'Cilices nimbis hic maduere suis.' et illud: 'Rubro pulpita nimbo Spargere, et effuso permaduisse croco.' Item Propertii, 'Pulpita solennes non oluere crocos.' In funeribus quoque nobilioribus rogum croco respergi solitum, testis Papinius, cum ait: 'Ver Arabum, Cilicumque fluit, floresque Sabæi, Coriciæque comæ.' Nam comæ Coriciæ significant crocum, quod in Corico Ciliciæ monte erat laudatissimum. *Beroald.*

Ingestæque aves ac lemnisci et bellaria] Vetustissimus mos fuit victores in ludis harum similiumque rerum injectione honorare. De quo exstat Clement. Alex. locus Pædag. libro II. c. 8. sic emendandus: Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι, πρῶτον ἡ τῶν ἄθλων δόσις, ἣν δεύτερον δὲ ὁ ἐπαγερμός· τρίτον ἡ φυλλοβολία· τελευταῖον ὁ στέφανος ἐπίδοσιν λαβούσης εἰς τρυφὴν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὰ Μηδικά. Ex Eratosthene apud Scholiastem Euripidis intelligimus, non flores tantum, sed alia omnis generis munuscula, quæ ad manum aderant, solita conjici, ut zonas, πέταλα, (ea vox vel pileum vel fasciam illi significare videtur, vel laminas iis similes; de quibus Plinius lib. XXI. c. 2.) tunicas, petasos, crepidas, et similia his. Idem factum adversus omnes, quos honore auctos volebant. Apud Arrianum in sexta historia, qui

Alexandro gratulantur post sanata vulnera, *οἱ μὲν ταινίαις αὐτὸν βάλλουσιν, οἱ δὲ ἄνθεσιν.* Vide et Jamblichum de amoribus Sinonidis et Rhodanæ. Ex hoc igitur more Neroni ingeruntur, inter alia, lemnisci et bellaria. Sic apud Pausaniam in Messenicis, Aristomeni ex prælio reduci, et Andaniam ingredienti, mulieres *ταινίας καὶ τὰ ὡραῖα ἐπιβάλλουσι.* Similia Livius libro XXXII. de Flaminio Græciam liberante: et Dionysius Hal. libro XI. de funere Virginiæ. *Casaub.*

Lemnisci] Lemniscus Syracusanum verbum, quo stricta angustaque tænia significatur. Athenæus libro IX. Ἐκ τούτου περιστεραὶ καὶ φάσσαι καὶ τρυγόνες καθ' ὅλην ἐξέπταντο τὴν ὁδὸν, ληµνίσκοις τοὺς πόδας δεδεμέναι πρὸς τὸ ῥᾳδίως ὑπὸ τῶν θεωμένων ἁρπάζεσθαι. Palmæ in nobiliore victoria lemniscis coronabantur, ut et coronæ: de coronis Plinius libro XXI. c. 3. 'Accesseruntque et lemnisci, quos adjici ipsarum coronarum honos erat.' A Cicerone dicitur 'palma lemniscata,' pro Roscio, sicut ab Ausonio Epist. VI. Lemniscum etiam aut lemniscatam coronam significasse Maro videtur lib. V. Æneid. 'Puniceis ibant evincti tempora tænis.' *Turneb.*

Sacras coronas] Olympicam, Pythiam, Isthmiam, et Nemeæam notat, quæ in sacris certaminibus dabantur victori. Sed et Dio auctor est, octingentas et octo supra mille coronas, quas Nero aurigando meruerat, fuisse ab illo in Circo appensas Ægyptiaco obelisco.

In cubili] Codex Salmasii *in cubiculis.*

CAP. 26. *Petulantiam, libidinem, luxuriam, avaritiam, crudelitatem*] Solenne illud suum servat, ut multa simul proponat, quæ postea eodem ordine persequitur. nam hæc est *ὑπόθεσις* eorum quæ narrantur omnium ad finem c. 38.

Post crepusculum statim] Incipit de petulantia Neronis dicere, quam pluribus describit ex Dione Xiphilinus. Juvenalis vero quam frequens id in urbe malum fuerit, etiam post Neronem, cujus morem juventus nobilis retinuit, indicat Satyra tertia, ubi pericula noctis recensens, 'Ebrius,' ait, 'ac petulans, qui nullum forte cecidit, Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum Peleidæ, cubat in faciem, mox deinde supinus. Ergo non aliter poterit dormire? quibusdam Somnum rixa facit.' vide ejusdem Poëtæ Satyram octavam. Meminit obiter hujus lasciviæ Tertullianus in Apologetico. *Idem.*

Vel galero] Græci et nostri tiaram, nonnulli galerum vocant rotundum pileolum, quasi sphæra media sit divisa, ut pars altera ponatur in capite. Plutarchus in Artoxerxe: *ἀποπίπτει δὲ τῆς κεφαλῆς ἡ τιάρα τοῦ Κύρου.* Quo in loco pro galea accipi videtur. Hesychius enim ait, quandoque esse *περικράνιον. Bayfius.*

Circumque vicos vagabatur ludibundus] Contendenda cum hoc loco sunt, quæ de Vero Imp. prodidit Jul. Capitolinus: 'Fertur in tantum vitiorum Caianorum et Neronianorum ac Vitellianorum fuisse æmulum, ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria, obtecto capite cucullione vulgari viatorio, et comissaretur cum triconibus, et committeret rixas, dissimulans quis esset, sæpeque afflictum livida facie redisse.'

Quintana] Ex castrensi usu sumptum erat: quintana enim porta, ut Festus ait, post prætorium in castris, ubi rerum utensilium erat forum. *Sabell.*

A quodam laticlavio, cujus uxorem attrectaverat] Dio *βουλευτὴν* vocat. Ἰούλιός τις Μουντανὸς βουλευτὴς, ἀγανακτήσας ὑπὲρ τῆς γυναικὸς προσέπεσέ τε αὐτῷ, καὶ πληγὰς πολλὰς ἐνεφόρησε. Melius Tacitus, 'senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset.' De his juvenibus laticlaviis notamus libro secundo c. 38. *Casaub.*

Gestatoria sella] Adi Claud. capite 23. et Vitell. 3.

Seditionibus pantomimorum] Rem totam declarat Tacit. lib. XIII. Nam cum antea Nero ludicram fautorum licentiam impunitate et præmiis velut in prælia convertisset, tandem non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur. Atque hic quidem ostendit Suet. quomodo primum histrionum factiones ille foverit. Relegatos vero fuisse jam ante narravit c. 16. *Torrent.*

CAP. 27. *Epulas a medio die ad mediam noctem protrahebat*] Solebant veteres diem agendis rebus, noctem curandis corporibus dare. At quo quisque intemperantior erat, eo maturius convivabatur. Hinc 'convivia de die' apud Catullum. Sed et Horat. lib. II. Sat. ult. 'dictus here illic De medio potare die.' Adde Juvenalem Sat. IV. 'noverat ille Luxuriam imperii veterem, noctesque Neronis Jam medias, aliamque famem.' *Idem.*

Calidis piscinis] Orosius luxuriæ tam effrenatæ Neronem fuisse prodit, ut frigidis et calidis lavaretur unguentis. Addit Eutropius, hoc eum factitasse exemplo Caligulæ avunculi, cui simillimus fuit. Piscinæ vero præter notam significationem in balneis quoque dicuntur, videnturque a piscibus dici, ut inquit Fortunatianus, quamvis in his nihil piscium sit, de quibus hic intelligitur: sicut apud Martialem: 'Piscinam peto, non licet natare.' Romæ fuit publica piscina, ad quam et natatum et exercitationis causa veniebat populus. Unde a Lucilio dictus est pugil piscinensis, qui in piscina exercebatur. Lampridius autor est, Heliogabalum natasse piscinis infectis unguento nobili, aut croco. *Beroald.*

Nivatis] Nive refrigeratis. Hinc illa Pliniana, et plane censoria castigatio: 'Servatur algor æstibus, excogitaturque ut alienis mensibus nix algeat.' Scribit Lampridius, Heliogabalum fecisse montem nivium in viridario domus æstate advectis nivibus. Curiosus lector fortassis quæret, quo modo nivem æstivo tempore custodirent, cum calore in primis resolvatur. Sciat, in palea optime nivem servari posse: de qua Augustinus in XXI. de Civ. Dei scribit: 'Quis paleæ dedit vel tam frigidam vim, ut obrutas nives servet? vel tam fervidam, ut poma immatura maturet?' Præterea luxuria commenta est officinas nivis reponendæ. Quod conqueritur graviter simul et luculenter Seneca in Quæstionibus, ubi taxat gulam illorum, qui non solum sorbere nivem volunt, sed etiam esse, et frusta ejus in scyphos dejicere inter ipsam bibendi moram. *Idem.*

Concitabatque nonnumquam et in publico] Ipse quo fidem acquireret, nihil usquam perinde lætum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. Et celeberrimæ luxu famaque epulæ fuere, a Tigellino paratæ. Tacitus.

Naumachia] Alibi dictum, naumachiam dici et locum in quo pugna navalis fit, et ipsam pugnam: hic locus significatur.

Inter scortorum totius urbis ambubaiarumque ministeria] Ambubaiæ sunt Syræ mulieres, quæ in Circo aliisque locis ædilem metuentibus habitantes, duplici quæstu se sustentabant. Nam et corporis sui vulgo copiam faciebant, et organa quædam pulsare norant, quæ una secum a patria, cum Romam peterent, attulerant. Est enim vox Syriaca pura puta, *ambubaiæ* ܐܒܘܒܝܐ *abbubaiæ*, vel etiam ܐܢܒܘܒܝܐ *anbubaiæ*. Quod pridem J. Scaliger docuit. Juvenalis: 'Jampridem Syrus in Tiberim deflexit Orontes, Et linguam, et mores, et cum tibicine chordas Obliquas, nec non gentilia tympana secum Vexit, et ad Circum jussas prostrare puellas.' Quod autem

lupæ istæ Romam e Syria patria sua detulerint organa, non mirabitur, qui meminerit ejus farinæ mulieres organorum peritiam familiarem habuisse. Itaque imperitas πεζὰς per contemptum vocabant. Hesychius: Πεζὰς ἑταίρας ἔλεγον τὰς μισθαρνούσας χωρὶς ὀργάνου. Procopius in Ἀνεκδότοις· ἑταίρα εὐθὺς ἐγεγόνει, οἵανπερ οἱ πάλαι ἄνθρωποι ἐκάλουν πεζήν. οὐ γὰρ αὐλήτρια, οὔτε ψάλτρια ἦν, οὐ μὴν οὐδὲ τὰ εἰς ὀρχήστραν αὐτῇ ἤσκητο· ἀλλὰ τὴν ὥραν τοῖς ἀεὶ περιπίπτουσιν ἀπεδίδοτο μόνον, ἐκ παντὸς ἐργαζομένη τοῦ σώματος. *Casaub.*

Insignes ganeæ et matronarum institorio, copas imitantium] Lege, *institoria.* Tacitus lupanaria vocat in simili sententia l. xv. 'Crepidinibus stagni lupanaria astabant, illustribus fœminis completa. Et contra scorta visebantur nudis corporibus.' Quod ait Suetonius de coparum imitatione, declarant Dionis verba in paris vesaniæ Abiti imperatoris narratione: Ἐν τῷ παλατίῳ οἴκημά τι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε, γυμνός τε ἀεὶ ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ ἑστὼς, ὥσπερ αἱ πόρναι, καὶ τὸ σινδόνιον χρυσοῖς κρίκοις ἐξηρτημένον διασείων, τούς τε παριόντας ἁβρᾷ τε καὶ κεκλασμένῃ τῇ φωνῇ προσεταιριζόμενος. Nec refert quod Dio scorta nominat, non copas: nam, ut alibi notamus, apud veteres Hebræos, Græcos, et Romanos inter copam et meretricem nihil, aut parum, intererat. Idem Dio libro XLVI. τοὺς ἄρτι προσιόντας σαίνων καὶ γελῶν ὥσπερ αἱ πανδοκεύτριαι. Inde apud Apuleium 'blanditiæ tabernariæ.' *Idem.*

Quorum uni mitellita quadragies HS. constitit, alteri pluris aliquanto absortio rosaria] Locus insigniter corruptus, nec intellectus, sic ex optimis libris legendus est: *Indicebat et familiaribus cœnas, quorum uni mitellita quadragies sestertio constitit, alteri pluris aliquanto rosaria.* Coronarum apud veteres in conviviis multus usus, et e rosis sutilium præcipue: postea luxuria invenit e nardi folio, et veste Serica versicolori suere, quas unguentis adspergebant pretiosissimis. Quæ e veste Serica fiebant, 'mitellas' vocarunt, quasi parvas mitras. Plinius lib. XXI. cap. 3. cujus locum e veteribus libris et ingeniose sic emendo: 'Summaque auctoritas pactili coronæ, uti Saliorum sacris invenimus solennes cœnas. Transiere deinde ad rosaria: eoque luxuria processit, ut non esset gratia, nisi e mero folio sutili mox petitis ab India, aut ultra Indos. Lautissimum quippe habetur, e nardi folio eas dari, aut veste Serica versicolori, unguentis madidas.' Hæc Suetonium explicant et illustrant, ut nihil melius. Dari coronas e nardi folio et veste Serica dixit Plinius. Dabantur nimirum in conviviis, et sic intelligendum. Mitellita igitur vel mitellicam vocat Suetonius dationem mitellarum sive ejusmodi coronarum Sericarum, quæ in conviviis nepotum solebat usurpari. Et hæc mitellica erogatio uni constitit quadraginta millibus sestertium nummum, aliquanto pluris et rosaria, coronarum nempe largitio e mero rosæ folio sutilium: non aliter eum locum accipere licet. Sic rosaria Plinius et sericas corollas conjungit, et in conviviis lautioribus dari solitas ostendit. et quid aliud Sericea corolla, quam mitella? Sic utramque conjunxit Callimachus hoc Epigrammate: μίτραισί τε καὶ ῥόδων ἀώτοις. Glossæ: *rosaria*, ῥοδισμός. Rosarum scilicet aspersio, quæ in conviviis usurpabatur. *Salmas.*

CAP. 28. *Super ingenuorum pædagogia*] Existimo, etiam Tacito his verbis pædagogia describi: 'decoraque servitia, et pari ætate, habebat:' id est, cœtum elegantium puerorum, quos composita veste, facie, capillis, in publico habebant, et plerumque una ætate. Seneca Ep. XCVI. 'Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus lævitas sit, eadem primæ men-

sura lanuginis, eadem species capillorum.' Julianus in Antiocho: οὐ κρεῖττον ἦν ὀδωδέναι μύρων τὴν ἀγορὰν βαδίζοντός σου, καὶ παῖδας ἡγεῖσθαι καλοὺς, εἰς οὓς ἀποβλέπουσιν οἱ πολῖται. Tales et hic Suetonius intelligit. Pædagogia enim non culpat, sed quod ex ingenuis. Quamvis hi pueri plerumque ad illicita dominis. *Lipsius.* A pædagogiis veterum apud nostrates principes nobiles pueros similes in usus servientes Paggios vocatos puto, corrupta voce, quasi pædagogianos diceres, qui et Gallis *Pages* dicuntur. *Marc. Donat.*

Puerum Sporum] Quem mutato nomine Sabinam dixit, ob similitudinem formæ: Dio, Zonaras, Suidas. Vel Poppæam, altero Sabinæ uxoris defunctæ nomine. Ita Plutarchus in Galba; apud quem male scriptum Ποππαῖον προσηγόρευσε: nam Ποππαίαν debuit. Præter historicos multa de hoc inaudito monstri istius facto Dio Chrysostomus in ea de pulchritudine. *Casaub.*

Cum dote et flameo] Vir ducit, mulier nubit, quia pallio obtulit caput suum genasque. Velum autem id, quo nuptæ operiebantur, flameum vocabatur: quo boni omnis gratia eas velari solitas Sex. Pomp. tradit, idcirco quod eo assidue Flaminica uteretur, cui divortium facere non licebat. Ambrosius in l. de viduis: 'Suasimus, fateor, ut vestem mutares, non ut flameum sumeres, ut a sepulchro recederes, non ut thalamum præparares.' Proinde Catullus, initio carminis de nuptiis Juliæ et Manlii, Hymenæum ad flameum capiendum excitat. Hoc vero velamen luteum erat, ut Plinii verba declarant lib. XXI. cap. 8. Ex quo Lucanus lib. II. 'Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem Lutea demissos velarunt flamea vultus.' *Brisson.*

Celeberrimo officio] Calig. capite 25.

Conventus mercatusque Græciæ] In Julio Cæsare dictum de conventibus juridicis provinciarum. Tales hic forte conventus Græciæ significantur. Mercatum vero quod spectat, sic Velleius lib. I. 'Is eos ludos mercatumque instituit.' Justinus quoque mercatus Olympici meminit lib. XIII. 'Quæ (epistolæ) recitatæ in mercatu Olympico magnos motus fecerunt.' Huc facit, quod nundinæ, et festa, olim fere in idem inciderint tempus. De quo Macrobius lib. I. Saturn. cap. 16.

Circa Sigillaria] Claud. capite 16.

Matris concubitum] Vide Tacitum initio libri XIV. et Dionis compendium. *Torrent.*

CAP. 29. *Conficeretur a Doryphoro*] 'Conficere' verbum arenæ proprium et accommodatum. Unde 'confectores ferarum.' Sunt qui obscœni aliquid subesse velint. Quod autem Doryphoro Neronem denupsisse ait, cum alii omnes Pythagoram ejus maritum faciant, (ut paullo ante diximus,) me adducit, ut credam binominem fuisse hoc scelus hominis. Valdeque mihi quidem verisimile est, alium in potissimis Neronis libertis Doryphorum fuisse, qui, auctore Tacito, quasi adversatus Poppææ nuptiis, P. Mario, L. Asinio Coss. creditus veneno a Principe sublatus, toto plus minus biennio ante hunc denuptum, qui eodem teste Coss. habuit C. Lecanium, M. Licinium. *Idem.*

CAP. 30. *A Tiberio relictas*] Calig. capite 37.

Quare nec largiendi nec absumendi modum tenuit] Tacitus Hist. I. 'Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat: appellari singulos jussit, (de Galba loquitur,) decuma parte liberalitatis apud quemque eorum relicta. At illis vix decumæ super portiones erant.' Si Nero quatuordecim annis, quibus in imperio fuit, bis et vicies millies sestertium donationibus effudit, id est, quingen-

ties et quinquagies centena millia coronatorum, et auream domum exstruxit, cum interim in omni parte vitæ prodigos omnes superasset, quid existimabimus de opulentia imperii? De eo Plinius lib. XII. ita inquit: 'Periti rerum astruxerunt, non ferre thuris tantum annuo fœtu Arabiam, quantum Nero princeps novissimo pompæ suæ die concremavit.' Ubi *Poppææ* legendum puto. *Budæus.*

Octingena nummum millia] Viginti coronatorum millia.

Super millies HS.] Super vicies quinquies centena millia coronatorum.

Spicillum] Cujus infra commeminit, c. 47. et in Galba Plutarchus.

Cercopithecum Panerotem fœneratorem] Lector paullo attentior facile mendum sentiet. Quis enim fœnerator tam Neroni carus? Scribo igitur, sed suspensa manu, *Cercopithecum Panerotis feneratoris, urbanis, &c.* Ut Cercopithecus gladiatoris, aut mimi cujuspiam, Paneros liberti forte, feneratoris, a Nerone confiscati, nomen fuerit. Eros sane, et Paneros, pro servis in vetustis monumentis legisse memini. *Torrent.* Quod si proba est Torrentiana emendatio, prope est ut referam ad similem Caianæ insaniam. Quidni enim Nero cercopithecum, animal oblectandis hominibus factum, et urbanis rusticisque prædiis ditaverit, et amplissimo funere extulerit, cum Caius equo, præter domum, et familiam, et supellectilem, consulatum etiam destinaverit? Certe nihil magis in avunculo suo Nero commendabat, quam abusum opum ac profusionem, ut paullo ante Suetonius scribit.

Quadringenis in punctum HS. aleam lusit] Exponitur ad librum II. capite 71.

Piscatus est rete aurato] De aureo hamo piscantibus elegans Augusti dictum exstat, in ejus vita c. 25.

Purpura coccoque] Purpura et coccus de coccineo et purpureo dicuntur: sicut et conchylium de colore et veste. Λαμπρὸν χρῶμα de coccineo dixit Plutarchus in nuptialibus præceptis. Inde λαμπρὰ ἐσθὴς coccinea apud Evangelistam. Latinis 'clara vestis,' et 'clara purpura.' Nam purpuræ maxime claræ τὸ λαμπρὸν habent, quod in cocco inest. Græci hodieque ignem absolute vocant λαμπρόν. *Salmas.*

Nunquam carrucis minus mille fecisse iter traditur] Persarum fuit hæc luxuria, et regum Syriæ, de quibus multa Athenæus commemorat variis locis. Plutarchus de Surena, qui Crassum debellavit, ἐξήλαυνεν, ait, καθ' ἑαυτὸν ἀεὶ χιλίαις σκευοφορούμενος καμήλοις, καὶ διακοσίας ἀπήνας ἐπήγετο παλλακίδων. *Casaub.* Lamprid. Elagabalo: 'Imperator etiam sexcenta dicitur vehicula duxisse, asserens decem millibus camelorum Persarum regem iter facere, et Neronem quingentis carrucis iter inisse.' Carrucam autem vehiculum ad varios usus fuisse constat. Nam et apud Scævolam 'carrucam dormitoriam' legimus l. XIII. de auro et argent. legatis, et Ulpian. l. XIII. Locati, carrucarium pro cisiario exponit. Sed et mulas carrucarias apud JCtos invenias. Plin. quoque libro XXXIII. c. 11. conqueritur, quod carrucæ tunc ex argento cælarentur, cum aurata habuerit vehicula Elagabalus, atque gemmata, contemptis argenteis, eboratis, et æratis. In Pand. autem Florentinis 'carrucha' et 'carrucharius' scribitur. *Torrent.*

Soleis mularum argenteis] Græci similiter ὑποδήματα ἵππων vocant: apud Aristotelem καμήλους εἰς πόλεμον ἰούσας ὑποδέειν καρβατίναις, Hist. animalium lib. II. ut 'calceare mulas' noster in Vespasiano c. 33. Xiphilinus σπαρτία in simili. Proprie σπαρτία dicuntur funiculi, quibus calcei consuuntur aut colligantur. Unde apud Athenæum ὑποδήματα ἐνημμένα σπαρ-

τίοις σαπροῖς. Sed et integra calciamina Hispanis confiebant e sparto, in pastorum ὀρειβατῶν usum: quorum meminit Plinius capite secundo libri XIX. similia istis erant et mularum *σπαρτία.* Apud Columellam libro sexto, c. 12. solea spartea ægri bovis pes induitur. *Casaub.* Poppæa aureis. Plin. l. XXXIII. c. 11.

Canusinatis] Canusinatum dicimus indutum veste ex lana Canusina confecta, cujus color est, ut Græci dicunt, ἐρυθρὸς, ut Latini interpretantur, rutilus. Canusina lana, teste Plinio, laudatissima fuit circa Canusium Apuliæ. Martialis: 'Ut Canusinatus nostro Syrus assere sudet.' Flavius Vopiscus memorat birros Canusinos scenicis donatos fuisse, significans vestimenta ex lana Canusina. *Beroald.*

CAP. 31. *Armillata et phalerata cum Mazacum turba*] In V. C. est, *armillata faleratáci Mazacum turba.* Lego: *armillata falerataque Mazucum turba.* Mazucum, τῶν Μαξυῶν. Populi in Africa Mazuces aut Maxyces. Inde et Maxices. ita nominantur Ptolemæo, qui vulgarem et Latinum typum in nominibus urbium et gentium concipiendis fere semper sequitur. Stephanus: Μάξυες, οἱ Λιβύης Νομάδες. Nemesianus: 'Quemque coloratus Mazux deserta per arva Pavit, et assiduos docuit tolerare labores.' *Salmas.*

Non in alia re damnosior] Cod. Salmas. *Non in alia re tamen damnosior.* Vere. Quippe, ut Transitoriam suam perageret, multa sine dubio aliorum ædificia diruit.

Transitoriam] Ab ipso videlicet transitu, qui per eam domum facilis erat ab uno colle ad alterum collem. Forum quoque Nervæ 'transitorium' dictum est. *Berould.*

In quo colossus centum viginti pedum staret ipsius effigie] Zenodorus Romam accitus est a Nerone, ubi destinatum in illius principis simulacrum colossum fecit CX. pedum longitudine, qui dicatus solis venerationi est, damnatis sceleribus illius principis. Plinius. Æ. Lampridius in Commodo Ant. 'Colossi caput demsit quod Neronis esset, ac suum imposuit, et titulum more solito subscripsit, ita ut illum gladiatorium et effœminatum non prætermitteret.'

Porticus triplices] Porticus duplices, triplicesque appellaverunt, quæ sunt laxiores, et in quibus ordines columnarum duplicati, triplicatique conficiuntur. Vitruvius in v. scribit, in duplici palæstrarum porticu collocanda esse complura membra. Græco vocabulo tetrasticæ porticus, et pentasticæ dicuntur, a quatuor et quinque ordinibus columnarum. Gallienus Romanorum Imperator, autore Julio Capitolino, talem porticum fieri jusserat. *Beroald.*

Milliarias] Sic Vopisc. Aureliano 'porticum milliarensem' in hortis Salustianis commemorat. Beroaldus et Egnatius mille passuum has porticus fuisse volunt. Verum ne tota quidem Neronis domus a Palatio Esquilias usque eam longitudinem habuit. Quare mille pedum fuisse dicamus. sic enim metiebantur veteres. Horat. 'Nulla decempedis Metata privatis opacam Porticus excipiebat Arcton.' l. II. Od. 15. Si quis tamen mille passuum intelligi porticus istas malit, non equidem repugnabo. Qualem a Cæsare excogitatam fuisse in campo Martio indicat Cic. lib. IV. Ad Attic. Epist. 16. *Torrent.* Amplitudinem Neronianæ domus ista Pliniana monstrant: 'Bis vidimus urbem totam cingi domibus principum, Caii et Neronis:' libri trigesimi sexti capite decimo quinto.

Stagnum maris instar, circumseptum ædificiis ad urbium speciem. Rura insuper, &c.] Martialis libro primo, 'Hic ubi conspicui venerabilis amphitheatri Erigitur moles, stagna Neronis erant: Hic ubi miramur velo-

cia munera, thermas: Abstulerat miseris tecta superbus ager.'

Unionum conchis] In quibus uniones reperiuntur: siquidem conchæ ipsæ aliqua ex parte margaritarum imitantur candorem. *Sabell.*

Cœnationes laqueatæ] Laquearia vel laqueata tecta erant, quæ nunc 'lambrissata' vocamus: ex tabulis enim ligneis fiebant, in varias figuras et mæandros sectis, et cælatis. Quæ tabulæ plerumque etiam versatiles erant, ita ut et flores et unguenta desuper spargerentur. Hic vero locus ex veteribus libris ita legendus est: *Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, ut flores: fistulatis, ut unguenta desuper spargerentur.* Non enim tantum versatiles fuere illæ tabulæ, quibus ea cœnatio Neronis laqueata est, sed etiam fistulatæ, et versatiles quidem ad hoc, ut flores desuper spargerent. Fistulatæ vero ad unguenta fundenda. *Salmas.*

Versatilibus] Utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies, atque alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur: an eum qui et aliis, et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis Natura durum ac difficile imperaverit? Seneca.

Marinis et Albulis] Augusti capite 82.

Ejusmodi domum cum absolutam dedicaret] Dedicare, non solum est ἀνατιθέναι τῷ θεῷ, sed etiam auspicari usum alicujus rei: quod fiebat cum solenni festivitate: sic 'dedicatio patinæ,' in Vitellio c. 13. et apud alios Latinos scriptores. Idem mos olim apud Hebræos, ut apparet Deuteronomii capite 20. et Græcos. Plinius ad Trajanum: 'Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen, atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare.' *Casaub.*

Ut se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse] Nimirum sic habitarunt illi, qui hoc imperium fecere, tantas ad vincendas gentes triumphosque referendos ab aratro aut foco exeuntes, quorum agri quoque minorem modum obtinuere, quam cellaria istorum. Subit vero cogitatio, quota portio harum (de Caii et Neronis domibus loquitur) fuerunt areæ illæ, quas invictis Imperatoribus decernebant publice ad exædificandas domos: summusque illorum honos erat, sicut in L. Valerio Publicola, qui primus Consul fuit cum L. Bruto, post tot merita, et fratre ejus, qui bis in eodem magistratu Sabinos devicerat, adjici decreto, ut domus eorum fores extra aperirentur, et janua in publicum rejiceretur. Plinius.

Fossam ab Averno Ostiam usque] Severo et Celeri ingenium et audacia erat, etiam quæ natura denegavisset, per artem tentare, et viribus principis illudere. Namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit, quam Pomptinæ paludes: cætera abrupta, aut arentia, ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis caussæ. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est: manentque vestigia irritæ spei. Tacitus.

Quod ubique esset custodiæ] Vide ad lib. III. c. 61.

Ex indicio Equitis Rom.] Cesellium Bassum vocat Tacitus initio lib. XVI.

CAP. 32. *Commoda veteranorum*] Aug. c. 24.

Libertorum defunctorum bonis] Veteri jure cautum fuisse tradit Justi-

nianus l. III. tit. de success. libert. ut, si libertus sine liberis decederet, sive testatus, sive intestatus, patronus dimidium bonorum ejus acciperet. Nero instituit ut pro semisse, quem jure fisci capiebat, de quo Vespasiani c. 23. dodrans exigeretur, id est, dimidium præterea ejus quod patrono competebat, si qui libertus sine probabili aliqua causa nomen ullius familiæ usurpasset, quam princeps contingeret. Videri enim volebat æque eorum libertorum patronus, atque is esset, qui vero nomine et manifestarius haberetur. Reddenda ergo patrono et sui et liberti nominis ratio, si semissem ex ejus bonis consequi volebat. *Torrent.*

Pro semisse dodrans ei cogeretur] Cod. Salmas. *dextans ei cogeretur.*

Ingratorum in principem] Qui testando inter heredes Neronem ipsum non nominassent: quum ab eo ipsi quoquo modo ornati fuissent, aut in familiarissimis habiti. *Sabell.* Calig. c. 38.

Studiosis juris qui scripsissent vel dictassent ea] Romani in faciendis omnibus paullo majoris rei contractibus, itemque in scribendis testamentis, ad juris peritos adibant. Mitto Ciceronis multos locos. Arrianus in Epicteto capite decimo tertio libri secundi: Ἀλλ' οὐδὲ νομικόν τινα παρέλαβε πώποτε τὸν ἐροῦντα αὐτῷ καὶ ἐξηγησόμενον τὰ νόμιμα· ἀλλὰ διαθήκην μὲν οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα· οὐδ' ἐγγύην ἄλλως σφραγίζεται, ἢ ἀσφάλειαν γράφει· ὀρέξει δὲ χρῆται δίχα νομικοῦ. B. Augustinus in Joannem: 'Qui habent caussam et volunt supplicari, quærunt aliquem scholasticum jurisperitum, a quo sibi preces componantur.' Sero postea has partes sibi vindicarunt tabelliones: a quibus propterea juris peritia exigitur, Novella LXVI. quin etiam νομικοὶ dicti tabelliones. Suidas in Ταβελλίων. *Casaub.*

Revocavit et præmia coronarum] Ante retulit c. 22. quemadmodum civitates, apud quas Musici agones edi solebant, jam instituerant citharœdorum coronas omnes ad eum mittere. Nero igitur, si qua civitas id facere omisisset, ad præstandum compulit. Præmia autem pro pretia dixit. Quæ revocata interpretor ab hac mente, quod coronæ quæ ab ullis civitatibus unquam Principi delatæ, neque repræsentatæ essent, seu (quod proclive est suspicari) remissæ et condonatæ, seu, cum non repeterentur, creditæ iis qui obtulissent, habitæ a Principe pro derelictis, longo intervallo jussæ exigi. id enim est, opinor, Latine 'revocare.' *Torrent.* Scribendum ex V. C. *Revocavit et præmia civitatum, quæ unquam sibi in certaminibus coronas detulissent.* Fulv. Ursinus.

Cum interdixisset usum amethystini] Amethystinus color, ab amethysto gemma, sicut pæderotinus a pæderote gemma, quam alio nomine opallium dixere. Vopiscus Aureliano: 'Concessit ut blatteas matronæ tunicas haberent: et cæteras vestes, quum antea coloreas habuissent, et ut multum oxypæderotinas.' Ut multum, id est, si plurimum illis permissum fuisset. Non magnum sane discrimen fuisse videtur inter amethystinum et oxypæderotinum: quare non mirum est eum colorem, ut pretiosiorem et purpuræ propiorem, rarius fuisse matronis usurpatum. Nero, ut ex Suetonio discimus, non solum Tyrii, sed etiam amethystini coloris usum privatis interdixit. Ovidius tamen amethystinum inter pretii levioris colores enumerat, quem inter alios plures et viliores concedit mulieribus artis suæ. Videntur ergo matronæ, Aureliani temporibus, in solatium ademptæ purpuræ vel conchyliatæ vestis, aut, ut tum loquebantur, blatteæ, quæ erat magni pretii, amethystinas et oxypæderotinas, quæ proxime ad purpureas accederent, in usu habu-

isse. *Salmas.*

Ac Tyrii coloris] Tyrio 'laus summa in colore sanguinis concreti,' Plinio teste. Sanguinis color φοῖνιξ vel φοίνιος. Nam id proprie significat. Apud Poëtam 'vellera Tyrios incocta rubores' leguntur. Et Homero purpureus sanguis dicitur, eidemque terra rubet sanguine: φοινίσσετο δ' αἵματι γαῖα. Hesychius φοινικοῦν interpretatur αἱματῶδες. Unde Græci veteres eam Syriæ partem, in qua purpura optima tingebantur, Φοινίκην videntur appellasse, et Φοίνικας Tyri et Sidonis incolas, unde præstantissima purpura Tyria, quæ et Sarrana Latinis, quia Sar olim Tyrus. *Idem.*

Pauculas uncias] Nero igitur in universum coloris hujus usum sustulit, ne quid eo imbueretur. Cæsar dictator promiscuum conchyliatæ vestis usum ademit. Suetonius c. 42. *Torrent.*

CAP. 33. *Morari*] A μωρὸς, quod fatuum significat: nam hic morus ad Latinos transiit. Plautus Trinummo: 'Is mores hominum et moros et morosos facit.' *Idem.* Adi ad caput Claudii 39.

Denique bustum ejus consepiri, nisi humili levique materia, neglexit] Principum defunctorum cineres in Mausoleum, dum fuit ibi vacuus locus, inferebant: sed ubi fuerant cremati, non minus pro religiosis locis habebantur. sic notat Strabo in descriptione campi Martii, τὸν τῆς καύστρας τοῦ Αὐγούστου τόπον, diversum a Mausoleo. Servatum idem in cæteris principibus, quorum busta instar cæterorum monumentorum et sepulcrorum fuere. Semper autem monumenta suorum sepiebant veteres, tenuiores quidem maceria aut humili aliqua levique materia: honestiores vero lorica e silice vel saxo aut marmore. vide infra c. 50. Virgilius in Culice: 'tumulus formatum crevit in orbem, Quem circum lapidum lævi de marmore formas Conserit, assiduæ curæ memor.' Pausanias περιοικοδομὴν vocat secundo Eliacorum: alibi κρηπίδα. Ita Dio quoque lib. quinquagesimo primo dixit τὴν κρηπῖδα τοῦ 'Ιουλείου ἡρώου. Macer JC. lege XXXVII. Dig. de religiosis, &c. monumentum sepulcri definiens istiusmodi κρηπῖδας intelligit. *Casaub.*

Bustum] Bustum sane, quod Græci τύμβον, vocat Cicero II. de legibus. Plura notavi in Horatio Epod. XVII. 'Neque in sepulchris pauperum prudens anus Novendiales dissipare pulveres.' Quo loco vetus interpres: 'Pauperum,' inquit, 'nam divitum sepulcra suis custodibus curæ erant.' Addiditque, apud antiquos morem fuisse, ut defuncti corpus triduo servaretur domi. (Unde Virgil. 'Sedibus hunc refer ante suis.') Post triduum vero in rogum poneretur. (Unde idem Poëta: 'Tertia lux cœlo gelidam dimoverat umbram, Mœrentes altum cinerem, et confusa ruebant Ossa focis.') iterumque post triduum cinis in urnam mitteretur, ac tumulo mandaretur. *Torrent.*

Locusta] Hoc quoque nomine Satyri carmine Locusta nota est: 'Instituitque rudes melior Locusta propinquas, Per formam, et populum nigros efferre maritos.' *Sabell.*

Legem Juliam timeo] De veneficiis C. Valerio Flacco, M. Claudio Marcello Coss. A. U. CCCCXXII. primum quæsitum est, et lex constituta. Livius lib. VIII. Secuta est Cornelia, a L. Sulla Dictatore lata. Cicero pro Cluentio. Inde Julia, C. Julii Cæsaris dictatoris. Quæ quod forte nihil amplius quam Cornelia statueret, factum est, ut JCti recentiores Corneliæ tantum meminerint, quanquam (ut verisimile est) Neronis tempore Julia potius vocaretur. *Torrent.* Cum nuspiam legem Juliam de veneficiis observare liceat, Marcellus Donatus sic exponit, ut Juliam de majestate timere se Nero dixerit, qua inter alia cavebatur: 'Si quis opera, con-

silio vel dolo, magistratum pop. R. Imperium vel potestatem habentem occiderit.' Ita magis etiam irrisui Britannicum habuerit, quasi jam destinatum multorum votis imperatorem.

Translatitio extulit funere] Sic 'caussæ translatitiæ' sup. cap. 7. Usus eo Suetonius etiam Augusti cap. 10. ac sæpe Cicero. Libri vetustissimi fere *tralatitium* scribunt. Zonaras autem Britanni corpus, ne livor ex veneno appareret, oblitum gypso elatum narrat, sed subita pluvia eluto gypso, facinus omnium oculis detectum fuisse. *Torrent.*

Cap. 34. *Abductaque militum et Germanorum statione*] Duplex ergo custodia Agrippinæ, uti et principi ipsi: Prætoriani milites, Germanique. Jampridem vero Germanis habitus hic honos: et ante eos Hispanis. Imo et externi reges vitam suam commisere istis. De Herode quidem lego Judææ habuisse eum in satellitio Germanos. Hæc tamen laus propria quodammodo Batavorum. Uti enim hodie Helvetii, sic illi olim eximii ad hoc munus. Itaque indiscriminatim modo Batavi ii custodes appellati, modo Germani. Batavos Suet. Cal. cap. 43. nominat, Plutarchus in Othone. Dio apertissime lib. IV. Ex cujus verbis etiam disces, equites peditesque in hac manu fuisse, sicut et in constitutione Hadriani, inter Vexillationes Palatinas Batavos equites seniores junioresque recensitos reperies. Invenio et Frisios in hoc numero. Lapis Interamnæ: HILARIVS. NERONIS CAESARIS. CORPORIS. CVSTOS. NATIONE. FRISO. *Lipsius.*

Vel cameræ ruina periret] Cameræ, curva tecta sunt, de quarum dispositionibus videndus Vitruvius lib. VII. cap. 3. quæ et trulissabantur, et inducebantur tectorio. Sunt autem longe aliud a laquearibus, quamvis non ignorem, quævis tecta cameras recentioribus dici, atque inde etiam cameras cœnationes ipsas appellatas, sive laqueatæ essent, sive cameratæ. *Salmas.*

Ad solennia Quinquatrium simul celebranda] Horatius Quinquatrus festas vocat. Caussa, quia ii dies læti Minervæ, læti pueris virisque. Feriæ pueris, aut viris etiam, ludi, et spectacula gladiatorum. Ovidius de quinque his diebus: 'Sanguine prima vacat: nec fas concurrere ferro. Caussa, quod est illa nata Minerva die. Altera, tresque super rasa celebratur arena, Ensibus exsertis bellica læta Dea est.'

Trierarchis] Trierarchus significat præpositum triremi. Apud Græcos id præcipuæ dignationis vocabulum fuit, quo non nisi opulentiores donabantur, quippe queis triremium privato sumtu instruendarum necessitas incumbebat. De Isocrate Plutarchus, ἀργύριον, inquit, ὅσον οὐδεὶς σοφιστῶν, εὐπόρησεν, ὡς καὶ τριηραρχῆσαι.

Velut fortuito concursu confringerent] Codex Salmasii *concursu:* lege *concussu.*

Baulos] Tacitus: 'Ducitque Baulos: id villæ nomen est, quæ promontorium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari alluitur.' Antea Hortensii villa, tunc in principum bonis. De qua non inelegans Epigramma condidit Symmachus, ejus possessor. Martialis: 'Dum petit a Baulis mater Cerelia Baias.'

Materna specie] Alterum umbrarum exemplum Calig. c. 59. et Oth. c. 7. Sed et Domitianus, antequam interficeretur, Junium Rusticum, quem innocentem occiderat, gladio ad se venientem in somnis vidit. Xiphilin. Horat. Epod. v. 'Nocturnus occurram furor.' *Torrent.*

Verberibus Furiarum] Nolite putare, quemadmodum in fabulis sæpe videtis eos, qui impie scelerateque aliquid commiserint, agitari, et perterreri furiarum tædis ardentibus:

sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit, suæ malæ cogitationes, amentiæque animi terrent: hæ sunt impiis assiduæ domesticæ furiæ, quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repetant. Cicero.

Facto per magos sacro] Ut narravit Osthanes, species magiæ plures sunt. Namque et ex aqua, et ex sphæris, et ex aëre, et stellis, et lucernis ac pelvibus securibusque, et ex multis aliis divina promittit: præterea umbrarum, inferorumque colloquia. Quæ omnia ætate nostra princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit, fortuna rerum humanarum summa gestiente in profundis animi vitiis. Plinius.

Evocare manes] Evocatio manium est, quam per artem magicam facit Ulysses apud Homerum in XI. Odysseæ. Consimiliter apud Silium Scipio evocat manes, hoc est, umbras defunctorum, magico sacrificio. Appion quoque Grammaticus prodidit, se evocasse umbras ad percontandum, Homerus qua patria, quibusve parentibus genitus esset. De hac manium evocatione intellexit Tibullus, sic scribens de saga fœmina: 'Hæc cantu finditque solum, manesque sepulcris Elicit.' Fiebat autem peculiariter inferorum evocatio sanguine in fossam victimarum effuso, melle, vino, lacte, commistis. Hinc ab Horatio dictum: 'Cruor in fossam confusus, ut inde Manes elicerent animas responsa daturas.' *Beroald.*

Eleusiniis sacris] Augusti capite 93. et Claud. cap. 25. Jul. Capitolinus in M. Antonino Philosopho: 'Orientalibus rebus ordinatis, Athenis fuit, et inter alia Cereris templum adiit, ut se innocentem probaret, et sacrarium solus ingressus est.'

Scelerati voce præconis] Scribit Ælius Lampridius, in Eleusiniis sacris proclamari solitum, ut nemo ingrediatur, nisi qui se innocentem novit. Hinc translatum est illud poëticum: 'Procul, o procul este, profani, Conclamat vates.' Præterea nullus, qui initiatus non foret, ingrediebatur apud Athenienses templum Cereris. Unde cum olim duo juvenes Acarnanes per initiorum dies non initiati, templum Cereris imprudentes religionis ingressi essent, deducti sunt ad antistites, et tanquam ob infandum scelus interfecti. *Beroald.*

Amitæ necem] Domitiæ.

Simul hanc excepero] Verba amitæ in morbo blandientis Neroni, tanquam tunc libenter morituræ, cum vidisset Neronem, deposita prima lanugine, jam maturum Imperio ad virilitatem pervenisse. Morem barbæ primæ ponendæ explicatum vides ad caput 12.

CAP. 35. *Poppæam Sabinam*] Hæc T. Ollio patre genita, avi materni Poppæi Sabini nomen sumpsit, et a matrimonio Rufi Crispi, cui ante nupserat, Othonis opera ad Neronem pervenit. Annal. XIII. *Torrent.*

Tauri bis Consulis] Ab hoc Statilio Tauro temporibus Augusti Amphitheatrum Romæ extructum est. Fuit et alius Statilius Taurus, hujus Messalinæ frater, ut opinor, qui ob opes, et hortos egregios, quibus Agrippina inhiabat, accusatus, vim vitæ suæ attulit. 'Habemus,' inquit Marcus Varro, 'multa nomina a pecore, ex quo Statilii Tauri, Annii Capræ, Pomponii Vituli cognominati.' *Beroald.* Anno DCCXXVIII. Dio et Cassiodorus Consules edunt Augustum VIII. et T. Statilium Taurum II. Fuit autem Statilius ante ann. DCCVII. in parte anni primum Consul, hic nunc est II. *Onuphr. Panvinius.*

Anicetum] Tacit. Anicetum hunc classi apud Misenum præfectum fuisse scribit, cujus opera Nero etiam in occidenda matre usus sit. *Torrent.*

Poppæam dilexit unice] Non ergo mirum, si tantum luxui ejus indulsit. Xiphilinus: Ἡ δὲ Σαβίνη αὕτη οὕτως ὑπερετρύφησεν (ἐκ γὰρ τῶν βραχυτάτων πᾶν δηλωθήσεται) ὥστε τάς τε ἡμιόνους τὰς ἀγούσας αὐτὴν ἐπίχρυσα ὑποδεῖσθαι, καὶ ὄνους πεντακοσίας ἀρτιτόκους καθ' ἡμέραν ἀμέλγεσθαι, ἵν' ἐν τῷ γάλακτι αὐτῶν λούηται.

Ictu calcis] Tacitus: 'Post finem ludicri Poppæa mortem obiit fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis afflicta est.' Neque enim crediderim veneno, quod quidam scriptores magis odio, quam ex fide tradiderunt. *Sabell.*

Ex hac filiam tulit Claudiam Augustam, amisitque admodum infantem] Natam sibi ex Poppæa filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque Augustam, dato et Poppææ eodem cognomento. Jam Senatus uterum Poppææ commendaverat Diis, votaque publice susceperat. Quæ multiplicata exsolutaque. Et additæ supplicationes, Templumque Fœcunditati et certamen ad exemplar Actiacæ religionis decretum. Utque fortunarum effigies aureæ in solio Capitolini Jovis collocarentur: ludicrum Circense, ut Juliæ genti apud Bovillas, ita Claudiæ Domitiæque apud Antium ederetur: quæ fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Tacitus.

Antoniam filiam Claudii] Ex Pætina nempe: nam Octaviam Claudio Messallina peperit. Quam pater, antequam Neroni traderet, ne sororem is suam ducere videretur, Claudii et ipse filius adoptivus, in aliam familiam adoptandam dedit. Zonaras, et Xiphil. ex Dione. *Torrent.*

In quibus Aulum Plantium] Cum libris aliquot verius est *A. Plautium* vocari: filium fortasse ejus qui de Britannis triumphavit. Cum Rubellio Plauto si confundis (quod faciunt plures) quomodo vel hac parte Tacitum cum Suetonio junges, qui diversissima Neronis verba depromunt? Capite Rubellii allato, 'Quin,' inquit, 'Nero, deposito metu, nuptias Poppææ ob ejusmodi terrores dilatas maturare parat.' Præterea Suetonianus iste Romæ fuisse debuit, cum cæsus est: in Asia Rubellius. Ille viva Agrippina, hic mortua pridem interfectus. *Lipsius.*

Ducatus et Imperia ludere] Plutarch. Catone narrans ut aliquando inter pueros luserit, 'Ludus (inquit) erat judicia, et accusationes.' Spartian. Severo: 'Nullum inter pueros ludum nisi ad judices exercuit.' Sed et Trebellius Gallieno: 'neque aliter Remp. regeret quam cum pueri fingunt potestates.' His adde Senecam lib. In sapientem non cadere injuriam, c. 12. *Torrent.*

In procuratione Ægypti] Vide Claudii c. 12.

In adventum suum] Cum Nero suscepisset peregrinationem Alexandrinam, vulgassetque se in Ægyptum iturum, Ægyptii extruxerant novas balneas, quibus Neronem suo adventu honorificenter acciperent: quibus cum filius nutricis ausus esset lavare, fuit interemptus, tanquam nullam habuisset rationem Imperatoriæ majestatis, cujus utensilia a reliquorum usu sejuncta esse solent. Unde legimus apud Historicos, capitale fuisse, si quis consedisset in sella Persarum regis. *Beroald.* Ante dictum est, Neronem profectionem Alexandrinam susceptam mox deseruisse, c. 19.

Bonisque cedenti] Quæ cum pro equestri loco nimia essent, invidiæ illum publicæ objiciebant. Ea de re legendus egregius libellus de vita beata, quem scripsit non alia caussa, quam ut ora obstrueret calumniatoribus, præsertim a c. 17.

Libertos divites et senes] Inter quos Pallantem, et Doryphorum.

CAP. 36. *Stella crinita, quæ summis potestatibus exitum portendere vulgo pu-*

tatur] Ad Claud. c. ult. ex Plinio.

Cæde aliqua illustri expiare] Vid. Claud. c. 29. et Tacitum in anno DCCCXVII.

Promulgatis] Cod. Salmas. *provulgatis.*

Pisoniana] De hac conjuratione prolixe Tacit. Annal. XV. Viniciana vero obscurior est. *Torrent.*

Nonnulli imputarent] Hoc est, beneficium se illi præstare dicerent, si omnibus coopertum probris interficerent. *Idem.*

Tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere] Intelligit Sulpicium Asperum, de quo Tacitus libro XV. ‘Proximum constantiæ exemplum Sulpicius Asper centurio præbuit: percontanti Neroni cur in cædem suam conspiravisset, breviter respondens, Non aliter tot flagitiis ejus subveniri posse.’ Vide libro tertio, capite 66. de Artabani litteris. *Casaub.*

Capsariis] Qui capsulam cum libellis deferebant. Juvenal. Sat. X. de puero ingenuo: ‘Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.’ Id est, servulus capsarius. Sed et Ulpian. l. XIII. de manumiss. vindicta, capsarium interpretatur eum, qui libros portat. Alioqui et capsarum opificem, et eum etiam qui vestimenta in balneis servanda recipit, significat l. ult. de jure immunit. l. III. de off. Præfecti vigilum, quod illa capsis includerentur. *Torrent.*

Diurnum victum prohibitos quærere] Scribit Tacit. omnis generis, ordinis, sexus homines, divites ac pauperes, adversus Neronem conspirasse. Pauperiores igitur Nero fame mori coëgit, prohibendo victum in diem quærere. *Idem.*

CAP. 37. *Salvidieno Orfito*] Consularem Salvidienum Orfitum, nescio an hunc ipsum a Domitiano interemptum narret, quasi molitorem novarum rerum, lib. ultimo, cap. 10.

Civitatibus ad stationem locasset] Stationes Romæ multiplices erant. nam et bibliopolarum, et tabernariorum, et jus docentium stationes legimus. Juvenal. Sat. XI. ‘omnis Convictus, thermæ, stationes, omne theatrum.’ Sed hoc loco municipiorum stationes intelligo, (quas in foro fuisse probant Victor reg. Urbis VIII. et Plin. lib. XVI. c. 44. de quibus etiam alter Plin. lib. II. Epist. 9.) sic dictas (ni fallor) quod legati municipiorum illic versarentur. Adde (si lubet) Paullum J. C. l. VII. Ex quib. caus. major. *Torrent.*

Imagines restituisset] Cod. Salmas. *retinuisset.* Imagines vero illas quod spectat, sic Polybius lib. VI. ‘Imago est insignis alicujus viri simulacrum, oris similitudinem artificiose effictam, coloribus pigmentisque adumbratam, referens, quod in insigniori et celebriori domus parte ligneo armario includebant.’ Non autem omnibus imaginem sui ponere licebat: sed iis tantum, qui magistratus curules gessissent, quales fuerunt primum Ædiles curules, Prætores, Censores, et Consules. Cumque hi magistratus primum solis patriciis patuerint, sequitur etiam patricios primum solos jus imaginis habuisse. Postquam autem hi honores plebi communicati sunt, eos jus ponendæ imaginis simul accepisse, dubium non est.

Pæto Thraseæ] Thraseas hic admirator unicus Catonis, de cujus vita librum scripsit, indicante Plutarcho. Laudes ejus sparsæ in Tacito, Arriano, Dione: sed ante alia egregium de illo elogium ipsius Neronis, in Plutarchi libello *πολιτικῶν παραγγελμάτων*. Ait: *Νέρων ὀλίγον ἔμπροσθεν ἢ κτεῖναι τὸν Θρασέαν μάλιστα μισῶν καὶ φοβούμενος, ἐγκαλοῦντός τινος ὡς κακῶς κεκριμένου καὶ ἀδικῶς, Ἐβουλόμην ἂν, ἔφη, Θρασέαν οὕτως ἐμὲ φιλεῖν, ὡς δικαστὴς ἄριστός ἐστιν.*

Qui cunctantes continuo curarent] Similes atrocibus factis facetias conjunxit Caligula: ‘necessariam esse

sanguinis missionem, cui tam diu non prodesset elleborum.' Calig. c. 29.

Polyphago cuidam] Et istis locus inter eos quibus Principes oblectantur. Vopiscus in Aureliano: 'Vehementissime delectatus est phagone, qui usque eo multum comedit, ut uno die ante mensam ejus aprum integrum, centum panes, vervecem et porcellum comederet: biberet autem infundibulo opposito plus orca.' *Casaub.*

Successibus] Cod. Salmas. *successionibus.*

Libertis] Libertinorum potentiam olim in primis mirati sunt Britanni, cum vidissent duces exercituum obedire Polycleto Neronis liberto, quem princeps miserat ad spectandum Britanniæ statum.

Quemquam osculo impertivit] Tib. c. 10. 'Ne verbo quidem cuiquam prosequentium reddito, paucosque admodum in digressu osculatus.'

Cap. 38. *Ἐμοῦ θανόντος*] Refert Dio, hunc versum frequenter Tiberio in ore fuisse, lib. LVII. Seneca lib. II. de Clementia, hunc inter voces execrabiles versum ponit, qui (ut inquit) se mortuo terram misceri ignibus jubet. Mox autem non male Turneb. *ἐμοῦ δὲ ζῶντος.* Simile illud Varronis apud Nonium: 'Cœlum ruere, dummodo Magistratum adipiscuntur, exoptent.' Nec dissimili ratione 'permistionem terræ' dixit Sallust. Bello Jug. et 'permiscere Græciam' Cicero. *Torrent.* Haud absimile est votum Rufini apud Claudianum: 'Everso juvat orbe mori: solatia letho Exitium commune dabit.'

Augustiis flexurisque vicorum] Corn. Tacitus: 'Obnoxia urbe arctis itineribus, huc et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit.' Scribit Livius, Romam, postea quam a Gallis incensa fuerat, promiscue ac properanter iterum ædificatam: quæ festinatio exemit curam dirigendi vicos, dum, omisso sui alienique discrimine, in vacuo ædificant: ea fuit causa, ut forma urbis esset occupatæ magis, quam divisæ similis. *Beroald.*

Incendit urbem] Tempus incendii apposuit Corn. Tacitus XIV. Kalend. Sextiles. Sexto demum die apud imas Esquilinas finem incendio factum, hoc est, circiter XXV. diem Julii. Postea de Christianis supplicium sumptum. Sed quæ scribit, mendo laborant aut a librario, aut, quod magis puto, ab ipso Cornelio: 'Fuere qui annotarent, XIV. Kalend. Sextiles principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverant.' Quod sequitur, sic lego: *ut tot annos mensesque et dies inter utraque incendia numerarent.* Μίμησις, quasi ipsi ita digitis rationem temporum putarent. Tot anni, tot menses, tot dies sunt a capta Urbe. Sed puerilia sunt. Nam si præcise eodem die ejusdem mensis incensa Roma a Nerone, quo a Senonibus, ergo inter incendium Senonum et Neronis, differentia præcise est annorum solidorum, nullis reliquis mensibus appendicibus, aut diebus. Quare Cornelius, qui περιεργίαν damnat in illis, ipse potius περίεργος, qui menses et dies excrescentes supra annos harioletur. Nisi quis dixerit, habuisse rationem veteris anni Romani. Non puto vulgus tam doctum fuisse. Neque hæc fuit consuetudo illorum temporum, ut putarent tempora prisca secundum dies prisci seculi, sed secundum Julianos. *Jos. Scaliger.*

In prædiis suis] Domibus, sive locis, quæ in urbe possideret. Et urbanum prædium, et agreste dicitur. *Sabell.*

Per sex dies septemque noctes ea clade sævitum est] At Tacitus ait, 'sexto die apud Esquilias finem incendio factum.' Uterque longe abit a lapide prisco, qui novenos commemorat dies, Romæ ab Basilicam Petri: EX. VOTO. SVSCEPTO. QVOD. DIV. ERAT NEGLECTVM. NEC. REDDITVM. INCEN-

DIOR. ARCENDORVM. CAVSA. QVANDO VRBS. PER. NOVEM. DIES. ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBVS. ET. HAC LEGE. DEDICATA. EST. NE. CVI. LICEAT. INTRA. HOS. TERMINOS. AEDIFICIVM. EXTRVERE. Conciliari Tacitus potest, quia mox addit ignem rediisse; Suetonium, aut lapidem non excuso. *Lipsius.*

Bustorum] Generaliter ad sepulcra confugisse plebeios significatur. Potest et referri ad busta Gallica. Fuit enim Romæ locus juxta Æquimelium, dictus Busta Gallica, ab eo quod Gallorum ossa ibi coacervata ac consepta fuerunt post urbem recuperatam: itaque acervati cumuli Gallorum fecere locum insignem nomine Bustorum Gallicorum: autores Livius et Varro. *Beroaldus.* Busta Gallica in regione quarta Victor collocat. In eadem regione ponitur eidem Templum Lunæ, quod incendio Neroniano consumptum Tacitus testatur. Non est autem vero consentaneum, plebem in ea se loca recepisse, queis itidem flammæ periculum imminebat.

Hostilibus adhuc spoliis adornatæ] In foribus ducum illustrium Romanorum, et eorum qui hostes profligassent, spolia hostilia affigi solita scribit Plinius in XXXV. quæ nec emptori refringere licebat: quæ etiam dominis mutatis domus ornamenta erant. Livius in X. 'quorum domos affixis hostium spoliis insignes inter alias feceritis.' Hinc ait Tibullus: 'Et domus hostiles præferat exuvias.' *Beroald.*

Deorum ædes] Delubra Deum, et porticus amœnitati dicatæ latius procidere. Templum, quod Servius Tullius Lunæ, et magna ara fanumque, quæ præsenti Herculi Arcas Evander sacraverat, ædesque Statoris Jovis vota Romulo, Numæque regia, et delubrum Vestæ cum penatibus populi Romani, exusta. Tacitus.

E turri Mæcenatiana] Quæ in Exquiliarum parte est. Hodie corrupto nomine Mesa pro Mæcenatia dicitur. *Sabell.* Horatius lib. III. Od. XXIX. ad Mæcenatem: 'Fastidiosam desere copiam, et Molem propinquam nubibus arduis.'

Ἅλωσιν Ilii decantavit] Male Orosius, 'tragico habitu Iliadem decantabat,' pro Ilii ἅλωσιν. An vero Nero ipse carmen illud scripserit, an alius quispiam, merito dubitatur. Troica certe Neronis citat Serv. lib. V. Æneid. et Oresti Neronem comparans Juvenal. cum ait, 'in scena nunquam cantavit Orestes, Troica non scripsit.' *Torrent.*

Collationibus] Quam nos taleam vocamus (*taille*) antiqui collationem vocabant, Cicero etiam 'collectam' dicit; Græci ἔρανον appellant, et συμβολήν. *Budæus.* Orosius: 'Centies centena millia sestertium annua ad expensas a Senatu sibi conferri imperavit.'

CAP. 39. *Pestilentia unius autumni*] Horatius lib. II. Sat. 6. qua rusculi sui commoda describit, 'Nec mala me ambitio perdit, nec plumbeus auster, Autumnusque gravis, Libitinæ quæstus acerbæ.'

Triginta funerum millia in rationem Libitinæ venerunt] Id est, delata sunt tot mortuorum nomina ad eos qui pecuniam, pro quoquo mortuo pendi solitam, exigebant recipiebantque. Ratio enim Libitinæ est, acceptarum pecuniarum liber, quem conficiebant qui Veneris Libitinæ thesauro præficiebantur. Eusebius et Hieronymus in Chronico 'ephemeridem' obscurius vocant; de simili peste sub Vespasiano: 'Lues ingens Romæ facta, ita ut per multos dies in ephemeridem decem millia ferme mortuorum hominum referrentur.' *Casaub.* Servius Tullius, cum scire vellet, et quis esset numerus urbanæ multitudinis, et eorum qui nascebantur, et eorum qui moriebantur, et eorum qui in virorum numerum referebantur, statuit quanti pretii numerum pro singulis cognati inferre deberent in ærarium

Ilithyæ, quam Romani vocant Junonem Lucinam, pro iis qui nascerentur, et in ærarium Veneris, quod in Luco est, quam Libitinam nuncupat, pro iis qui morerentur et in Juventutis, pro iis qui inter viros referri inciperent. Dionys. Halicarn.

Libitinæ] Livius libro quadragesimo: 'Pestilentia in agris, forisque, et conciliabulis, et in urbe tanta erat, ut Libitina vix tunc sufficeret.' Ab hac Libitina dicta fuit Romæ porta Libitinensis, per quam efferebantur, cum ex præscripto legis extra urbem sepelirentur. Portæ Libitinensis meminit Lampridius in Commodi vita. Apuleius per decoram translationem Libitinas appellat invisores, et malignos, veluti exitiales, pestiferosque, instar Libitinæ. Sic enim ait in Floridis: 'Si qui igitur ex illis Libitinis splendidissimo huic auditorio, velut quædam macula, se immiscuit.' *Beroald.*

Civium sociorumque] Puto legi debere, *civium R. sociorum*, (sic enim fere loquuntur auctores,) ut cives Romanos qui illic negociabantur intelligamus. *Torrent.* At, sicuti civium sociorumque Suetonius, ita civium et sociorum in hujus rei historia Tacitus meminit. 'Ad septuaginta,' inquit, 'millia civium et sociorum, in quæ memoravi locis cecidisse constitit.' Memoraverat autem Camalodunum, Londinium, et municipium Verulamium.

Legionibus in Armenia sub jugum missis] Hoc falsum. Tacitus: 'Addidit rumor, sub jugum missas legiones, et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est.' sed hunc rumorem pro re certa etiam alii quidam historici habent. *Casaub.*

Syria] Virtute Corbulonis non solum Syria retenta est, sed et Armenia domita: cui eadem potestas concessa est, quam populus Romanus olim Cn. Pompeio, bellum adversus prædones gesturo, dederat.

Nihil eum patientius quam maledicta et convitia hominum tulisse] Contrarium tamen suadent Taciti verba, Annalium libro xv. 'Nihil in illa conjuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quæ faceret insolens erat.' *Casaub.*

Proscripta aut vulgata] Proscribere publice proponere est. *Torrent.*

Νέρων, Ὀρέστης, Ἀλκμαίων, μητροκτόνοι] Sors est Apollinea. Auctor dialogi de Nerone: Καί τοι τοῦ Πυθίου καταλέξαντος αὐτὸν εἰς τοὺς Ὀρέστας τε καὶ Ἀλκμαίωνας, οἷς τὸ μητροκτονῆσαι καὶ λόγον τινὰ εὐκλείας ἔδωκεν, ἐπειδὴ πατρὶ ἐτιμώρησαν. *Casaub.*

Νεόνυμφον] Νεόνυμφος, hoc est, *novus sponsus*, per scomma nominatus, propter puerum Sporum, quem loco uxoris habuit: vel quod ipse veluti sponsa Pythagoræ denupserat. *Beroald.* In optimis libris reperi *νεόψηφον*, non ut in cæteris, *νεόνυμφον*. Et illud multo salsius est, et acrioris aceti, ut vel lata nuper sententia interfectam intelligamus, vel, quasi *νεώψηφον* scriptum esset, navis sententia damnatam audiamus, cum præsertim in navi eam interficere tentasset sutili. *Turneb.* Νεόψηφον Cod. Salmasii tuetur. Si vero iambicus exin confieri debeat, ita versum transposuerim: *Νέρων νεόψηφον ἰδίαν μητέρ' ἀπέκτανε.* *Grævius.*

Dum cornua Parthus] Parthus hostis corneo arcu utitur. *Beroald.*

Noster erit Pæan] Pæan Apollinis epitheton est, vel *ἀπὸ τοῦ παίειν*, id est, a feriendo, vel *ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς ἀνίας*, quod molestum dolorem sedet. Verum Romani (si Macrobio credimus) id illi Deo nomen tanquam sospitali, potius quam noxio, accommodabant. A feriendo vero, ac longe ejaculando *ἑκατηβελέτης*, et *ἑκατηβόλος* etiam dicitur. Perscite igitur auctor hujus epigrammatis Neroni exprobrat, quod dum Apollinis habitu, ut mitis et placidus, ipse citharam pulsat, Parthus quoque Apollinem

agens, sed sagittis formidabilem, Imperium lacessat. *Torrent.* Est et Pæan hymnus in laudem Apollinis ad amoliendum aliquod malum morbi vel belli; et generalius, hymnus, canticum lætum: Glossarium, *παιανίζω ovo, canto:* quæ significatio inprimis hunc locum illustrat.

Roma domus fiet] Ad taxandam luxuriosam Neronis domum, de cujus magnitudine supra memoravit, qua, ut inquit Tacitus, 'Palatium, et Mæcenatis hortos Nero concinnaverat.' Igitur, propter magnitudinem et laxitatem, hæc domus Neroniana non esse in urbe Roma, sed ipsam Romam capere, videbatur. *Beroald.*

Veios migrate Quirites] Veios migrare jubet, ut Urbe a Gallis vastata facturi fuerant, nisi Camillus obstitisset. Livius lib. v. *Torrent.*

Quod Nauplii mala beñe cantitaret, sua bona male disponeret] Alludit ad tragœdiam aliquam de Nauplio vel Palamede, quam Nero, inter cætera fabularum argumenta, de quibus in genere dictum capite 21. saltavit. Palamedem scripserant certatim multi Græci Latinique tragici. Sophocles in his, cujus etiam alia extabat fabula, cui index Ναύπλιος πυρκαεύς: ejus meminit Hesychius. Sententiam horum verborum pluribus expressit Philostratus. *Casaub.*

Ita demonstraverat] Hoc est, gesticulando expresserat verba illa, ὑγίαινε πάτερ. Id enim histrionum est, qui a multiplici imitatione etiam pantomimi appellantur. Hinc venuste Sueton. capite 42. 'gesticulari carmina' dixit. *Torrent.*

Ut bibentem natantemque faceret] Ut significaret Claudium bibendo, Agrippinam natando periisse. Nam Claudio venenum in potione datum, non in boleto, ut quidam prodiderant: quod et supra Tranquillus ostendit. *Beroald.*

Orcus vobis ducit pedes] Mortui per pedes efferebantur. *Torrent.* Tanquam Nero Orcus significaretur, qui Senatoribus ducebat pedes, cum Senatoribus foret infestissimus, eumque ordinem sublaturum se quandoque e Republica minitaretur. Itidem Verres a Cicerone ob similitudinem dictus est alter Orcus. *Beroald.*

Senatum gestu notaret] Ob Neronis in Senatum odium; de quo ante capite 37.

CAP. 40. *Duce Julio Vindice*] Treis assertores Romani Imperii extinctoresque Neronis junctim locavit Juvenalis, ubi ait: 'Quid enim Virginius armis Debuit ulcisci magis, aut cum Vindice Galba?'

Τὸ *τέχνιον*] Apparet, senarium esse, quem citat Suetonius, sed paucarum syllabarum commutatione depravatum. Fortassis sic restituetur: Τὸ *τέχνιόν γε πᾶσα γαῖ ἀνατρέφει.* Fertur inter Græcorum sententias hujusmodi senarius, ab hoc proverbio non admodum dissidens: *Λιμὴν ἀτυχίας ἐστὶν ἀνθρώποις τέχνη. Erasmus.* In libris suis reperit Turnebus, *τὸ τεχνεῖον ἡμᾶς διαθρέψει:* a quo nec Salmasianus abit.

Consulto Delphis Apolline] Adhucdum igitur responsa dare Delphicus iste dæmon perseveravit. Certum est, jam multo ante plerisque subtilioribus sublestam Oraculorum fidem habitam fuisse. Immo quædam penitus valere rebus humanis dixerant. Delphicum tamen, Nerone consulente, nondum siluit. Sed et Plutarchi ævo aliqua saltem superfuisse, ex ipso non obscure colligas, et post Plutarchum nonnulla ruinam suam utcunque sustinuisse, ex Juliano Claudiano, aliisque constat.

Septuagesimum ac tertium annum cavendum sibi audivit] Decepit Apollo, ambiguo, ut semper, responso vanum consultorem: ac fortasse talis edita sors fuerat, Ἑξηκοστὸν ἔτος, *τρισκαιδέκατόν τε φυλάττου.* De adventu

Neronis Delphos multa memorabilia Themistius oratione quinta. *Casaub.*

Pisces eas sibi relaturos] Ut Polycrati Samiorum tyranno Herod. l. III. Strabo l. XIV. Plin. l. XXXVII. c. 1. Valer. Max. lib. VI. c. 9. Cic. lib. III. de finib. *Torrent.*

Cap. 41. *Die ipso quo matrem occiderat*] Diem anniversarium intellige, ut c. ult. 'Obiit die quo quondam Octaviam interemerat.' *Idem.*

Se increpitum] Objurgatum castigatumque a Vindice. Scribit Philostratus, Vindicem, vocato ad concionem exercitu, orationem habuisse virulentam contra Neronem, qui inter alia dicebat, illum magis esse omnia, quam citharœdum: citharœdum vero multo magis, quam regem. Eundem quoque infamia, furore, avaritia, lascivia, omnique crudelitate corruptum criminabatur: quod vero matrem interfecisset, id nequaquam illi crimini dandum esse dicebat, tanquam jure interfecta esset illa, quæ tale portentum peperisset. *Beroald.*

Deposito adoptivo] Quo Nero Claudius Drusus appellatus est. *Torrent.*

Cœlumque adoravit] Quasi inde accepto auspicio. Virgil. III. Æneid. 'tendoque supinas Ad cœlum cum voce manus.'

Populo coram appellato] Libri duo *adorato.* Asscriptum tamen in altero, *alias appellato,* quod omittere nolui quin monerem. Adorare enim pro propitiare dixerunt veteres. Auctor Nonius. *Torrent.*

Organa hydraulica] Sunt quædam machinæ ad hauriendam aquam inventæ, quæ organa hydraulica vocantur: quorum meminit Vitruvius Architectus in IX. et X. Sunt et organa hydraulica musica instrumenta, quæ per aquam sonantes excitant voces, unde et nomen acceperunt. Plinius in VII. 'Laudatus Ctesibius est pneumatica ratione, et hydraulicis organis repertis.' Idem in IX. 'Delphinum mulceri prodidit musica arte, et præcipue hydrauli sono.' De his musicis instrumentis censoria est illa et digna memoratu apud Ammianum peroratio: 'Denique pro philosopho cantor, et in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur, et bibliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricantur hydraulica.' *Beroald.*

Cap. 42. *Postquam deinde etiam Galbam, &c.*] Plutarchus: ὁ Νέρων ἅμα τῷ πυθέσθαι τὰ περὶ Γάλβαν (ἔτυχε δὲ λελουμένος καὶ ἀριστῶν) ἀνέτρεψε τὴν τράπεζαν. Id nuntiata cæterorum exercituumde fectione fecisse eum Suetonius refert, c. 47.

Intermortuus] Intermortuum Latini dicunt eum, qui inter mortem vitamque ex dolore procumbit similis exspiranti. Plinius in XXXII. 'Vituli,' inquit, 'marini adeps instillatur naribus intermortuarum vulvæ vitio.' Attalus, cum ad societatem Romanam hortaretur, ut apud Livium ait Eumenes, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. *Beroald.*

Veste descissa] Nota, non solius istud Hebræi moris fuisse, in summo luctu vestem scindere.

Inaudita et incognita] Galba apud Tacitum: 'Sic ante oculos Nero, quem, longa Cæsarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provincia, aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria, cervicibus publicis depulere. Neque erat adhuc damnati principis exemplum.'

Qui suum imperium vivus amitteret] Darius apud Q. Curtium lib. v. 'Nec Dii siverint, ut hoc decus mei capitis aut demere mihi quisquam, aut condonare possit, nec hoc imperium vivus amittam. idem erit regni mei qui et spiritus finis.' Nota vox illa, καλὸν ἐντάφιον ἡ τυραννίς. *Casaub.*

Suum imperium] Codex Salmas. *summum.*

Innotuerunt] Cod. Salmas. *notuerunt.*

Gesticulari carmina] Capite trigesimo nono.

Cap. 43. *Non posse Gallicas debellari nisi a Consule*] Sicuti fama percrebuerat, 'L. Cottam Quindecimvirum sententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos nisi a rege non posse vinci, Cæsar rex appellaretur.' Cæs. c. 79.

Inermem se in conspectum exercituum proditurum] Sperabat enim fore, ut vel reverentia, vel miseratio domus Augustæ, cujus unicum subsidium supererat, furibundum militem commoveret. Milite enim hactenus Augusta res steterat, qui et ipse vicissim obstrictus Cæsarum beneficiis erat.

Cap. 44. *Scenicis organis*] Cap. 41.

Securibus peltisque Amazonicis] Sic securim Amazoniam vocat Horat. libro iv. Od. 4. De pelta alibi dictum. *Torrent.*

Tribus urbanas] Quatuor solas urbanas tribus fuisse autumat Plinius, appellatas a partibus urbis, in quibus habitabant. Nam Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina dicebantur: in quas transferri ignominiosum erat desidiæ probro: rusticæ vero tribus laudatissimæ existimabantur. Sed hic Tranquillus per tribus urbanas significare videtur omnes Romanas tribus, quæ erant numero trigintaquinque. *Beroald.*

Nullo idoneo respondente] Hoc est, qui Romanæ militiæ legibus honeste militare posset, a qua servi in primis arcebantur, histriones quoque, et capite censi. Libet autem asscribere Varronis verba apud Nonium: 'M. Curius Consul in Capitolio cum delectum haberet, nec citatus in tribu civis respondisset, vendidit tenebrionem.' Adde ejusdem auctoris apud Gellium lib. xi. cap. 1. verba, quibus citato, neque respondenti, mulcta dici solebat. *Torrent.*

Certum dominis servorum numerum indixit] Qui non nisi in summis Reip. difficultatibus ad militiam admittebantur. Id, præter Romanos, etiam aliis generosioribus populis receptum fuit. Parthis contrarium institutum placuisse video. De iis sic Justin. l. xli. 'Exercitum non, ut aliæ gentes, liberorum, sed majorem partem servorum habent. Quorum vulgus, nulli manumittendi potestate permissa, ac per hoc omnibus servis nascentibus, indies crescit.'

Ne dispensatoribus quidem, aut amanuensibus exceptis] Quorum opera scilicet dominis vel maxime esset necessaria. De dispensatoribus Augusti c. 67. Amanuenses vero iidem qui 'a manu.' Alii vero fuisse videntur quos 'ad manum' vocabant. Cic. libro iii. de Oratore, 'Gracchus Licinum servum sibi habuit ad manum.' Quanquam 'a veste' et 'ad vestem' pro iisdem legimus. *Torrent.*

Partem census] Voluit, ut unusquisque tam ex ordine Senatorio, quam Equestri atque plebeio, per collationem conferret portionem sui census, atque divitiarum, ad expeditionem bellicam capessendam. *Beroald.*

Insularum] De quibus jam sæpe dictum est.

Repræsentare] Præsentem numerare.

Nummum asperum] Olim qui thesaurum parare studebant, in eo nummum asperum libenter recondebant, quem interpretor bene percussum et recentem, non veterem, neque tritum, atque ipso usu levem, fugientibus notis, nec forma expressa. quo sensu illud Persianum accipi censeo Sat. iii. 'quid asper Utile nummus habet?' Sed et creditores in paciscendo cavere solebant sibi eo genere nummorum solutum iri, quod e Seneca conjicimus, cujus verba ex lib. ii. Ep. 19. subscribam: 'Sed movebis mihi controversiam, si te novi; nec voles quod debeo, nisi in aspero et

probo, accipere.' Legi et in vetusto libro *aspraturam* esse κόλλυβον: quod qui pecuniam permutabat, pro trita asperam vellet habere. *Turneb.*

Argentum postulatum] Apud Alphenum J. C. mentio fit argenti pusulati. Quo loco Alciatus legit, *postulatum*, alii *pustulatum*. Utrumque idem valet quod pusulatum, nam et pustula, pusula dicitur, et postula. Tibullus: 'Læderet aut teneras postula rupta manus.' Festus hettam, alii pusulam dixerunt esse: apud Plinium lib. XXII. c. 25. quatuor locis, quibus scriptum est *pustulas* vel *crustulas*, veteres libri habent *pusulas*: et lib. XXV. et lib. XXI. cap. 15. Argentum igitur pusulatum est, quod Suetonio et Martiali pustulatum vel postulatum, non Alciati sensu, sed quod soleat argentum merum in coquendo in pusulas adsurgere. Gallice dicitur, *argent de copelle*. Cujacius.

Aurum ad obrussam] Obrussam dixere auri experimentum, quod igne sumitur, ex Græco ὀβρύζῃ. ita πορφυρίζον, purpurissum. Cicero: 'Heic adhibenda tanquam obrussa ratio est.' Seneca Epist. XIII. 'Hæc ejus obrussa est,' id est, probatio. Glossæ: *Obrussa*, τὸ δοκιμάζον τὸ χρυσίον ὅταν παρατρίβεται. Immo, ὅταν καίεται. Auri probationem, quæ lapide fit et attritu, pro altera accepit. Obryzi auri apud veteres Latinos nulla mentio, sed auri ad obrussam exacti. Corrigendus itaque Plinius l. XXXIII. c. 3. 'Aurique experimentum ignis est, ut simili calore rubeat ignescatque, atque ipsum obrussam vocant.' Ipsum nempe experimentum. Ita veteres omnes sunt locuti. *Salmas.*

CAP. 45. *Ex annonæ quoque caritate lucrantium accrevit invidia*] Sensus est, cum omnium jam animus a Nerone esset alienatus, extremum malorum accessisse cumulum, casum qui hic narratur: annonæ erat ingens Romæ inopia, avideque naves Alexandrinæ ab omnibus exspectabantur, grassantibus interea dardanariis, qui publicam calamitatem in occasionem quæstus vertere soliti. Ita suspensis omnium animis, nuntiatur navis Alexandrina pulverem luctatoribus aulicis advexisse. Tum vero fremere omnes, et in Neronem invidiam vertere, quam ante juste conceperant adversus lucrantes ex annonæ caritate. *Casaub.*

Pulverem luctatoribus aulicis advexisse] Non multum a pulvere Puteolano distat arena e Nilo, tenuissima sui parte non ad sustinenda maria, fluctusque frangendos, sed ad debellanda corpora palæstræ studiis. Inde certe Patrobio, Neronis Principis liberto, advehebatur. Plinius.

Statuæ ejus a vertice currus appositus est cum inscriptione Græca, Nunc demum agona esse: et, Traheret tandem] Currum intellige, simulacrum parvum eorum curruum, quibus insistebant aurigantes in Circo. Ita esse legendum, non *cirrus*, super auctoritatem Mss. declarant sequentes inscriptiones διασυρτικαί. Quarum prior Græca, ut ait Suetonius, acroteleutium fuit senarii tragici: hoc modo, Νῦν γὰρ ἔστ' ἀγὼν, ut apud Aristophanem in Pace, Ὦνδρες τί πεισόμεσθα; νῦν ἀγὼν μέγας. Apparet provinciale dictum esse, quoties ad certamen aliquod se compararent. Sic apud elegantissimum scriptorem, Chariclea parans se ad periculum subeundum status et vitæ, πλησίον ὁ ἀγὼν, inquit ad Theagenem suum, libro X. Altera inscriptio fuit, *Trahe tandem.* aut Græce fortasse, Νῦν δεῖ ἐλαύνειν, vel ἕλκειν. Neque enim id διαῤῥήδην Tranquillus negat. Utraque lingua fuerit concepta, certum est 'trahere' vel ἕλκειν ad aurigationem esse referendum. Orpheus in thymiamate Solis, Χρυσολύρη, κόσμου τὸν ἐναρμόνιον δρόμον ἕλκων. sed videtur verbum 'trahere' ali-

quid βλάσφημον et innominatum habere, ut cum dixit c. 21. libri hujus 'tractum prasinum.' ideo scriptum potius ab istis *Trahe*, quam Age vel Agita: aut ἕλκε potius quam ἔλαυνε. Etsi ea quoque vox aliquid interdum sonet ominosi, ut cum Diogenes Laërtius ait, epigrammate in Stilponem, πιὼν γὰρ ἤλασε, id est, obiit, periit. *Casaub.*

Ascopera deligata] Perperam qui ediderunt, *scopa*. Nam neque scopa Latine dicitur numero singulari, et si maxime dicatur, nihil tamen commercii scopis, et culleo. Ascopera autem, cujus vestigium in vetustis exemplaribus deprehendimus, est sacculus pelliceus: compositumque nomen Græce est, ex utre et sacro, de quo vocabulo ita scribit Suidas, ἀσκοπήρα τὸ μαρσύπιον ἤτοι σακκοπάθνιον. Marsupium significari Suidas ascoperam docet. Hæc ergo fuit ascopera Neronianæ statuæ collo deligata, cullei symbolum, quoniam matricida. Quod enim culleo patricidæ insuuntur, qui fit e corio bovis, ejus cullei veluti instar quoddam repræsentavit, qui deligavit ascoperam. *Politianus.*

Ego quid potui] Populi vox est compellantis Neronem: aut Agrippinæ matris.

Crebro vindicem poscebant] Vox est servorum petentium vindicem, hoc est, καρπιστὴν, ut simul allusionem facerent ad Julium Vindicem, qui conspiraverat in Neronem pro libertate publica. *Casaub.*

Cap. 46. *Numquam somniare solitus*] De eo sic Tertullianus lib. de Anima: 'Sed et Neronem Suetonius, et Thrasymedem Theopompus negant umquam somniasse, nisi vix Neronem in ultimo exitu post pavores suos.' Pavores autem (ni fallor) vocat Umbrarum metus, de quibus ante c. 34. De Thrasymede idem Plutarch. de defectu oraculor. aliquid Plin. libro x. c. 7. *Torrent.*

Formicarum multitudine oppleri] Id illi vim et impetum plebis portendebat. Quod interpretamentum perspicuum reddit locus Tiber. c. 72. 'Erat ei in oblectamentis serpens draco, quem ex consuetudine manu sua cibaturus, cum consumtum a formicis invenisset, monitus est ut vim multitudinis caveret.'

A simulacris gentium ad Pompeii theatrum dedicatarum circuiri] Non singularum tantum personarum statuas et imagines, sed gentium quoque factas esse legimus: ut populi Romani apud Rhodios, et alibi. Similes hic intelliguntur imagines gentium, quæ inter ornamenta theatri Pompeiani: Plinius lib. xxxvi. c. 5. Martinus Polonus in Chronico: 'Erat Romæ consecratio omnium statuarum, quæ statuæ scripta nomina gentis in pectore, cujus imaginem tenebant, gerebant.' Pompeii exemplum fuerat et Augustus imitatus: si quidem ex fide scribit hæc Servius: 'Porticum,' ait, 'Augustus fecerat, in qua simulacra omnium gentium conlocaverat: quæ porticus appellatur Ad nationes.' Reperio etiam simulacra gentium producta in funebri pompa principum defunctorum. Dio l. lvi. de exsequiis Augusti, τά τε ἔθνη πάνθ' ὅσα προσεκτήσατο ἐπιχωρίως σφίσιν ὡς ἕκαστα ἀπεικασμένα ἐπέμφθη. Idem in funere Pertinacis, παρῆλθον μετὰ τοῦτο τὰ ἔθνη πάντα τὰ ὑπήκοα ἐν εἰκόσι χαλκαῖς ἐπιχωρίως σφίσιν ἐσταλμένα. *Casaub.*

Asturconem] Asturcones ab Asturia Hispaniæ parte, unde optimi veniunt equi parvi, qui molliter alterna crura glomerando explicant. Martialis: 'Hic brevis ad numerum rapidos qui colligit ungues, Venit ab auriferis gentibus Astur equus.' *Sabell.*

Mausoleo] Sepulcrum intelligit, quod Augustus Cæsar extruxit in campo Martio. Cui et Poppeæ corpus non igni abolitum, sed regum

externorum consuetudine, differtum odoribus, Nero intulerat. Ipsius vero reliquias non Mausoleo, sed gentili Domitiorum monumento illatas legimus c. 1.

Nomine eum cientis] Virgil. 'Hinc exaudiri voces et verba vocantis Visa viri.' De Sichæo Didonem conjugem appellante loquitur. *Torrent.*

Kalend. Januarii exornati lares] Aug. c. 31.

Auspicanti] Moris fuit, ut quicunque munus aut magistratum gererent, primo die leviter aliquid delibarent, auspicii saltem caussa. Itaque appellabant primum illum Auspicalem diem. Panegyristes: 'Illum tamen primum Consulatus tui Auspicalem diem tacitus præterire nullo modo possum: quo tu solus omnium consecutus es, ut quod tempus antea incipiendis tatummodo rebus aptum esse videbatur, tunc primum potueris sufficere peragendis, unoque sol curriculo et officia te Consulis inchoantem viderit, et imperatoris implentem.' Vide supra capite 7.

Proserpinæ raptus] Talis sculptura præsagium fuit Neroni, quod et ipse ab Orco raperetur, sicut rapta fuerat Proserpina. *Beroald.*

Votorum nuncupatione] Eam votorum nuncupationem intelligo, quæ anni initio pro salute Principis fiebat. nam et quod de Spori munere præcedit, ad ineuntis anni strenas refero. *Torrent.* Kalendis ipsis hæc vota suscipi, Corn. Tacitus sentire videtur, qui et Thraseæ objectum scribit, quod principio anni solenne jusjurandum vitaret, nuncupationibusque votorum non adesset. Caius tamen J. C. l. CCXXXIII. de verb. signif. 'Post Calendas,' inquit, 'Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.' Addit Septimius in Apologetico, tum solitos cives focos et choros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu obolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare. *Alciatus.*

Ac brevi dignum exitum facturos] Male qui *exitium* pro *exitum* scribunt. 'Exitum facere,' probum et elegans dicendi genus. Seneca epistola CXV. Petronius Arbiter, Quintilianus declamatione IV. et V. Marcellus Jurisconsultus lege III. Dig. item de iis quæ in testamento delentur, &c. usurpant. *Casaub.*

Atque in hoc decidisse versu] Cod. Salmas. *dedisse.* Lege, *desisse.*

Θανεῖν, &c.] *Mori me jussit uxor, mater, pater.* Hanc sententiam dicebat de se ipso Œdipus in fabula: tanquam mori juberetur propter uxorem, quæ erat mater Jocasta, et propter patrem Laium, quem interemerat. Idem versus Neroni commodissime aptari potest, qui mori jubetur propter uxorem Octaviam, matrem Agrippinam, patrem Claudium, quos omnes interemerat. *Beroald.*

CAP. 47. *Duos scyphos*] Calices, et quidem crystallinos, vocat Plin. XXXVII. cap. 2. *Burmannus.*

A cælatura carminum] Appellabat Homericos ab hac cælatura, quæ de Nestorio calice Homericis versibus XI. Iliad. describitur. *Beroald.*

In hortos Servilianos] In Servilianis hortis solitum Neronem commorari, docet Corn. Tacitus, qui ait, Milichum, a quo detecta est conjuratio, venisse in hortos Servilianos, ibique conventum Neronem edocuisse quæ audierat de conjuratis.

Usque adeone mori miserum est] Hemistichon est Virgilianum, quod dicit Turnus ad sororem Juturnam in XII. Æneidos, ubi ostendit potius moriendum esse, quam fugiendum. Versus Maronis hi sunt: 'Usque adeone mori miserum est? Vos o mihi manes Este boni, quoniam superis aversa voluntas.'

Atratus] Indutus atris, hoc est, nigris vestibus: qui color funebris est, convenitque lugentibus, et ad misericordiam movendam est accom-

modatus. Nefas erat apud priscos in epulo publico accumbere atratos convivas. Hinc Cicero taxat Vatinium, quod in epulo Q. Arii cœnavit atratus. Græci ἀνθράκινον vocant nigrum, atrumque colorem, ab anthrace, qui Græce dicitur carbo: et vestis anthracina erat lugentium. Varro: 'Propinquæ adolescentulæ, et adolescentuli proximi, amiculo nigello, capillo demisso sequerentur luctum.' *Beroald.*

Vel Ægypti præfecturam concedi sibi oraret] Nymphidius, præfectus aulæ cum Tigellino, ut primum Nero rebus suis deploratis videbatur in Ægyptium fuga abiturus, perinde ac si is jam profugisset, militibus persuasit, uti Galbam imperatorem crearent: promisitque ejus in gratiam aulicis et prætoriis militibus viritim denarios VII. M. et D. iis qui in provinciis militabant MCCL. quam pecuniam, nisi pluribus, quam Nero, maleficiis totum humanum genus affecisset, nullo modo comparare poterat. Plutarch.

Stationem militum] Excubitorum scilicet. Sup. cap. 8.

Spicillum mirmillonem] Capite trigesimo.

Nec amicum habeo, nec inimicum] Vocem vere miserabilem: miser sit necesse est, qui neutrum habeat. Quod vox illa apud Lælium Ciceronis declarat: quum quidam stulte gloriaretur 'se inimicum nullum habere,' responsum est, 'ergo nec amicum:' necesse est enim hominis vitam utrumque sortiri. *Sabell.*

CAP. 48. *Inter Salariam*] Salis nomen honoribus etiam militiæque interponitur, salariis inde dictis magna apud antiquos autoritate, sicut apparet ex nomine Salariæ viæ, quoniam illa Sal in Sabinos vectari consueverat. Plinius.

Et Nomentanam viam] A Viminali porta incipit via Nomentana, qua iter erat Nomentum Sabinorum oppidum. Hæc alio nomine Ficulnensis appellata fuit. Hæc, ut Strabo refert, in viam Salariam apud Heretum Sabinorum oppidum supra Tiberim jacens incidebat. Hujus viæ mentio talis exstat in vetusta inscriptione: CN. MVNATIVS. M. F. PAL. . . . . AVRELIVS BASSVS. PROC. AVG. . . . . . PRAEF. FAB. PRAEF. COH. III. SAGITTARIOR. PRAEF. COH. ITERVM. II. . . . . . ASTRVM CENSITOR. CIVIVM. ROMANORVM. COLONIAE. VICTRICENSIS. QVAE. EST. IN BRITANIA. CAMALODVNI. CVRATOR VIAE. NOMENTANAE. PATRONVS. EJVSDEM. MVNICIPII. FLAMEN. PERPETVVS DVVMVIRALI. POTESTATE. AEDILIS DEDICATOR. IIII. *Onuphr. Panvin.*

Fulgure adverso] Tranquillus omisit id quod alii de Nerone prodiderunt, videlicet quod olim discumbenti Neroni dapes fulmine ictæ fuerunt, mensaque disjecta: et, ut inquit Philostratus, 'calix manu Neronis excussus est, cum jam ori propius admovisset.' *Beroald.* Id Eusebius Num. MMLXXVIII. in octavum Neronis annum conjicit. Tzetzes in versibus Politicis, citante Scaligero: Καὶ δή ποτε τοῦ Νέρωνος πίνοντος, ἐν τραπέζῃ Σκηπτὸς χυθεὶς ἐξήρπασεν ἐκ τῆς χειρὸς τὸν σκύφον. Βλάβη δ' οὐδ' ὅλως γέγονεν ἐκείνῳ τῷ τυράννῳ.

Ex proximis castris] Prætoriis, quæ non procul distabant a porta Viminali. Vide Tib. cap. 37. et inibi Onuphrium Panvinium.

Agnitus est a quodam missicio prætoriano] 'Missicium prætorianum' appellat a militia prætoriana missum, hoc est, veteranum prætorii. Vulgo hoc loci *Missicium* et scribunt et accipiunt, quasi nomen esset proprium, pudendo errore. Hodie legitur in Glossis Isidori: 'missilius, qui missilia exhibet.' Ita correxerunt, quod erat in veteribus membranis, *missicius, qui militiam exhibet.* Lego, *missicius, qui militia exivit.* Vetus inscriptio: TRIB. LEG. XI. AVG. ET. MISSICIVS LEG. VI. AVG. Missicius est, vetera-

nus, et qui honesta missione missus est. Missicius autem, ut cessicius, adscripticius, subditicius, et similia, quæ nos per *t* scribimus, veteres per *c* scripsisse alibi docemus. *Salmas.*

Ut interim in specum egestæ harenæ concederet] Dio paullo aliter: *ἐς καλαμαδίαν τόπον τινὰ ἐκρύφθη*: *in arundineto quodam sese occuluit.* Subjecta vox Neronis fidem astruit narrationi Dionis, neque dissentit Suetonius, si recte capias. Hic videtur esse locus, quem ætas posterior appellavit cisternam Neronis. Radevicus de gestis Friderici I. libro II. capite 66. 'Nono die descendentes trans Tiberim, eo die et altero commorantes, XI. exierunt, et pervenerunt ad Cisternam Neronis, in qua latuit Nero fugiens Romanos insequentes.' Capite 70. 'Probatum est etiam, quod Rolandus XII. die post domini Victoris promotionem, ab urbe egressus, apud Cisternam, in qua Nero Imperator quondam ab Urbe profugus latitavit, primo est immantatus.' *Casaub.*

Neronis decocta] Neronis Principis inventum est decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis. Plinius.

Surculos rasit] Lego, *abrasit*: id est, surculos, qui trajecta penula inhæserant, detersit. *Sabell.*

Modicella culcita] Cod. Salmas. *modica.*

CAP. 49. *Scrobem coram fieri imperavit, dimensus ad corporis sui modulum*] Et qui carnificis manu puniendi erant, et qui aliqua necessitate coacti se interimebant, in scrobibus præparatis sæpe soliti sedere: credo, ut evitaretur casus ἀσχήμων post vulnus acceptum. Appianus de bellis civilibus lib. IV. in historia Labeonis sese vita privantis, afflictis Bruti Cassiique partibus. Tacitus lib. XV. in pœna Flavii Veiani. Philostratus libro quinto narrans, sub ingressum Apollonii Tyanei in Alexandriam, obviam illi factos carnifices ducentes ad supplicium duodecim *λῃστὰς τὴν αἰτίαν*, id est, quorum elogium continebat latrones eos esse; (*αἰτία* hic elogium puniendorum significat, id est, titulum vel *τίτλον*, ut vocat Johannes: Matthæus similiter *αἰτίαν*, et apud Marcum *ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας* pro inscriptione elogii;) harum scrobium ita meminit, *πρὸς τοὺς δημίους, ὑφ' ὧν ἤγοντο, ὑφεῖναι ἔφη, κελεύω τοῦ δρόμου, καὶ σχολαίτερον ἥκειν ἐπὶ τὸ ὄρυγμα.* Nescio an non talis mos aliquis fuerit Athenis servatus: nam sane si locus, ubi de damnatis ultimum supplicium sumebatur, *ὄρυγμα*, *fossa*, dicebatur. Vide Harpocrationem et Demosthenem, contra Aristocratem. *Casaub.*

Aquam] Calida aqua lavabantur cadavera ex ritu priscorum: quem expressit Maro in VI. Æneid. 'Pars calidos latices, et ahena undantia flammis Expediunt, corpusque lavant frigentis, et ungunt.' Ennius quoque sic cecinit: 'Tarquinii corpus bona fœmina lavit et unxit.'

Qualis artifex pereo] Dio, *ὦ Ζεῦ, οἷος τεχνίτης παραπόλλυμαι!* Intellige vocem 'artifex,' ut cum Græci nominant *Διονύσου τεχνίτας*: de quo apud Aristotelem in Problem. Græci quidam *κιθαρῳδὸς* explicatius vertunt, ut in Manassæ Chronico, *οἷος, ὦ Ζεῦ, κιθαρῳδὸς ἐξ ἀνθρώπων ἀπόλλυται!* *Casaub.*

More majorum] Sup. Claud. c. 34. 'antiqui moris supplicium.'

Inseri furcæ] Lipsium vide, prolixe de furca veteri novaque, ut vocat, disserentem libro III. de Cruce.

Νήφειν δεῖ ἐν τοῖς τοιούτοις] *Νήφειν*, id est, *φρονεῖν*: sic enim sæpe Græcis usurpatum invenias, quasi dicat, magno animo, et majoribus suis digno, Neronem esse debere.

Ἵππων, κ. τ. λ.] Versus est ex Iliad. X.

Ferrum jugulo adegit] Quid igitur illud est, quod Hegesippus ait libro

iv. c. 20. Neronem periisse 'mangano, quod ipse sibi de ligno pararat.' Ferro enim et gladio periit, non mangano. Est vero *μάγγανον,* instrumentum ad jacienda tela, ut ballista: hujus in Glossario mentio, et apud Leonem in Tacticis, atque alios. Est et instrumentum ad torquendum, de quo sensit Hegesippus. *Casaub.*

Juvante Epaphrodito] Domit. cap. 14. 'Epaphroditum, a libellis, capitali pœna condemnavit: quod, post destitutionem, Nero in adipiscenda morte manu ejus adjutus existimabatur.'

A libellis] Libellus est, quam vulgo *requeste* appellamus. Id ex Suetonio patet, Augusti c. 4. et 50. Unde 'a libellis' dicti ministri, qui principi in hoc negocio subserviunt. Ut hoc loco Epaphroditus. Ita Lampridius in Alexandro, 'Postmeridianis horis subscriptioni et lectioni epistolarum semper dedit operam, ita ut ab epistolis, a libellis, et a memoria semper assisterent.' Sic accipitur in lege Rescriptum, infra, de distractione pignorum: 'Rescriptum est ab Imperatore libellos agente Papiniano:' id est, libellis apud Imperatorem præfecto. *Budæus.*

Interrumpenti centurioni] Codex Salmas. *irrumpenti.*

Totus cremaretur] Juvenalis mortem Catilinæ atque Cethegi anteponit Pompeii neci, propterea quod integri totoque cadavere ceciderunt, cum Pompeio abscissum caput fuerit manibus Septimii. *Beroald.*

Permisit hoc Icelus] Galbæ cap. 14.

Primo tumultu] Qui exortus est, nuntiata defectione Galliarum et Hispaniarum.

Cap. 50. *Impensa ducentorum millium*] Intellige, sestertium nummum, qui ad v. m. coronatorum rediguntur.

Stragulis albis] Quæ una cum cadavere flammis absumpta intelligo. Beroaldus hic quædam de linteo *ἀσβέστῳ* admiscet. Sed ejus rei nullum in Romanis funeribus usum fuisse, solide ad cap. 100. Aug. demonstratur.

Cum Acte concubina] Ex iii. Annal. Taciti hæc ancilla nota, et Neronis contubernium cum ipsa, neque tacetur eadem a Dione. Vid. et capite 28. *Casaub.*

Impositum colle hortorum] Lego *colli hortulorum*, nunc quoque Romæ omnibus notissimo. *Torrent.* Viterbiensis, *Colle ortulorum:* duplici archaismo. *colle* pro colli, et *ortulorum* pro hortulorum. Quo modo scripsisse multos antiquorum, ex iis constat, quæ scripserunt veteres de orthographia. *Casaub.* Galbæ cap. 4. 'in villa colli supposita.' ubi Cod. Salmas. *superposita.*

In eo monumento solium] Πύελον, quo defuncti condebantur apud Græcos, Latini reddidere *solium*, a similitudine solii vel alvei, in quo lavabantur. Vulgo dicimus *une auge*, ex Latino sequioris seculi *albium*, pro alveo. Sic *πύελον*, in quo Cyri corpus jacebat, Curtius solium interpretatus est. Florus de Cleopatra: 'In Mausoleum se, sepulcra regum sic vocant, recepit. Ibi maximos, ut solebat, induta cultus, in differto odoribus solio juxta suum se collocavit Antonium.' Ita et Plinius accepit libro xxxv. cap. 12. 'Quin et defunctos sese multi fictilibus soliis condi maluere.' Fictilia solia sunt, *ὀστράκιναι πύελοι*, arcæ fictiles condendis mortuis. Arcam item dixit Petronius in historia nobili illius matronæ, quæ pudicitiæ exemplum fuit. Sed et Cedrenus *λάρνακα πορφυρᾶν* vocat, id est, arcam Porphyretici marmoris, qua corpus Juliani repositum est. Suetonius pro cinerario usurpavit: quo conditæ fuerunt Neronis reliquiæ. *Salmas.*

Porphyretici marmoris] Vide Plinium l. xxxvi. capite 7. ubi genera marmorum recenset.

Superstanti] Cod. Salmas. rectius, *superstante e Lunensi ara:* e Lunensi scil. lapide structa.

Lunensi] Circa Lunam, Etruriæ urbem, fodiuntur lapides albi, et discolores, ad cæruleum vergente specie: magno numero, et mole, ut etiam columnæ ac grandes tabulæ unico constantes lapide inde exscindantur. Itaque pleraque egregiorum operum, quæ Romæ et aliis in urbibus visuntur, materiam habent inde petitam. Strabo.

Circumseptum est] Præter generalem muri ambitum, quo clausum fuisse verisimile est monumentum gentile Domitiorum, intra illud monumentum Arca Porphyretica, in qua reliquiæ Neronis repositæ sunt, et cui superstabat ara ex Lunensi marmore, lapide Thasio circumsepta fuit. Hoc in aliis etiam aris, quæ sub dio ponebantur, factum apparet. Ad tutelam et munimentum addebantur hæc septa. Hinc illæ loquutiones tralatitiæ, qualis apud Apuleium in Apologia extrema: 'Si philosophiæ honorem, qui mihi salute mea antiquior est, nusquam minui; immo contra ubique conseptum pinnis tenui.' Hoc septum si forte proprie puteal, quia instar putealis aram ipsam cingebat. Hinc puteal pro ara ipsa sæpe nominant auctores. *Salmas.*

Lapide Thasio] Thasos insularum Cycladum una est, marmore nobilis. quod, ut inquit Plinius, erat maculosum. Hoc marmore Thasium intelligit Papinius illo versu: 'Non huc admissæ Thasos aut undosa Caristos.' *Beroald.*

Cap. 51. *Vultu pulcro magis quam venusto*] Pulcritudinem ad colorem, venustatem ad lineamenta referendam puto.

Ventre projecto] Prominente. Talis a Plauto dicitur ventricosus. Græce προγάστωρ. Pertinax Imperator fuisse fertur ventre prominulo. *Beroald.*

Gracillimis cruribus] Casaubonus ad c. 3. Calig.

Comam in gradus formatam] Flexus illos cincinnorum 'gradus' vocat, quale Othonis capillamentum in ejus nummis cernimus, quanquam reticulo illud composuit. Quos autem gradus hic Sueton. Seneca 'anulos' (ni fallor) appellat lib. de brevitate vitæ c. 12. Ingeniose Statius lib. I. Silvar. 'celsæ procul aspice frontis honores, Suggestumque comæ.' Quinctilian. lib. XII. c. 10. 'Do tempori, ne crassa toga sit, non serica, ne intonsum caput, non in gradus atque anulos totum comptum.' *Torrent.* Aliter tamen gradus dicuntur in capillorum compositione, aliter annuli. Inflexio enim ipsa et crispatio capillorum nexiles annulorum orbes imitabatur. Comæ tamen sic annulatim crispatæ, non etiam confusæ ac turbatæ, et indiscriminatim temereque implexæ habebantur, sed per gradus quosdam positæ, et ordine digestæ, ita ut unaquæque annulorum series stationem quasi suam servaret, et gradatim alveolatimque alia super aliam scanderet. Latini in his exprimendis, ordinem, stationem, gradus solent usurpare. Ovidius 'crines in ordine ponere,' et 'in statione' ἕδραν Euripides dixit. Quinctilianus gradus et annulos junctim posuit, Manilius 'crines in fluctum ponere,' eleganter: nam illa crinium per annulos inflexio, et per gradus digestio, fluctuum modo extantium, modo subsidentium, et invicem se propellentium, undulatos intortosque motus plane refert. *Salmas.*

Pone verticem submiserit] Id est, a postica parte capitis, contra morem patrium, prolixum aluerit.

Plerumque synthesinam indutus, ligato circum collum sudario, prodierit in publicum, &c.] Hoc est, habitu hominis in triclinio discumbentis. Satyrici auctor: 'In his eramus lautitiis,

cum ipse Trimalcio ad symphoniam allatus est, positusque in cervicalia minutissima, expressit imprudentibus risum. Pallio enim coccino adrasum incluserat caput, circaque oneratas veste cervices laticlaviam immiserat mappam, fimbriis hinc atque illinc pendentibus.' Dio 'sudarium' vertit σινδόνιον. *Casaub.*

Synthesinam indutus] Romani foris toga semper utebantur, quam Saturnalibus tantum ponere, et synthesin sumere, licebat. Martial. l. XIIII. Epig. 1. et 141. Sed et domi quoque sæpius, et quidem maxime in conviviis, synthesibus induebantur, ut Zoilus ille apud Martialem lib. V. Epigr. 121. Verum non satis honestum erat, viros principes sic indutos conspici: Nero autem synthesinatus, discinctusque prodibat etiam in publicum, cum ne pænulæ quidem usus Imperatori unquam permitteretur. Synthesim vero effœminatorum ac mollium fuisse etiam Tertullian. lib. de pallio ostendit, uti et Xiphilin. cum, hunc Suetonii locum exprimens, sic ait, χιτώνιόν τι ἐνδεδυκὼς ἀνθινὸν, καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα ἔχων. *Torrent.* Synthesis quoque accipitur pro tota veste in vestiario composita: in leg. Titia, § Semproniæ. Synthesis enim Græcum vocabulum compositionem notat. *Bayfius.*

Sine cinctu, et discalceatus] Discinctum in publico videri, mollitiæ signum habebatur. Erat tamen, ubi et calceos ponere, et cinctum negligere, ταπεινοφρονήσεως argumentum erat. Qua de re habes ad cap. 100. Aug.

CAP. 52. *A philosophia cum mater avertit: monens imperaturo contrariam esse*] Philostratus, in vita Apollonii Tyanei, homini vano dictum non vanum in hanc sententiam tribuit: φιλοσοφία παρὰ βασιλεῖ ἀνδρὶ, ξύμμετρος μὲν καὶ ὑπανειμένη, θαυμαστὴν ἐργάζεται κρᾶσιν· ἡ δὲ ἀκριβὴς καὶ ὑπερεπιτείνουσα φορτική τε, ὦ βασιλεῦ, καὶ ταπεινοτέρα τῆς ἡμετέρας σκηνῆς φαίνεται· καὶ τύφου δὲ αὐτό τι εἶναι ἡγοῦνται βάσκανοι. *Casaub.*

A cognitione veterum oratorum Seneca præceptor, quo diutius in admiratione sui detineret] Solus hic (Seneca) fere in manibus adolescentium fuit: quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam; quos ille non destiterat incessere, cum, diversi sibi conscius generis, placere se dicendo posse iis quibus illi placerent diffideret. Quinctilianus.

Venere in manus meas pugillares libellique] Appellat libellos chartas viliores, quibus olim eruditi utebantur, quando primum aliquid componebant: ut opus emendatum in chartam meliorem inde transferrent. Epiphanius ejusmodi libellos vocat σχεδάρια: chartas autem, quæ opus correctum excipiebant, τετράδας. *Casaub.*

CAP. 53. *Pingendi*] Corn. Tacitus: 'Puerilibus statim annis Nero vividum animum in alia detorsit, cælare, pingere, cantus, aut regimen equorum exercere.' Pictura apud veteres in tanta fuit æstimatione, ut inter ingenuas artes numeraretur, utque ingenui pueri antigraphicen, hoc est, picturam, in ludo docerentur: ut docet Plinius in XXXV. Aristoteles quoque in VIII. Politicorum ait, 'juvenes discere consuevisse literas, gymnasticam, musicam, et picturam.' *Beroald.*

Fingendi] Fingere ad plasticem statuariamque refertur. Namque, ut inquit Plinius in XXXV. 'Plastices opus est fingere ex argilla similitudines.' Praxiteles plasticem matrem esse dixit statuariæ, sculpturæ, et cælaturæ: et cum esset in his omnibus summus, nihil unquam fecit ante, quam finxit. *Idem.*

Maxima autem popularitate efferebatur, omnium æmulus, qui quoquo modo animum vulgi moverent] Maxima po-

pularitas, maximum placendi vulgo studium. Non displiceat *maxime autem popul.* Eandem vocem (dico *maxime*) siquis ex præcedente sententia sustulerit, non multum meo judicio erraverit. Neronis popularitatem perstringit Dio Chrysostomus cum ait in orat. de philosoph. Καί τοι τῶν νῦν βασιλέων τις ἐπεθύμει σοφὸς εἶναι τὴν τοιαύτην σοφίαν, ὡς πλεῖστα ἐπιστάμενος. οὐ μέν τοι τὰ τοιαῦτα ἃ μὴ θαυμάζεται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἐφ' οἷς στεφανωθῆναί ἐστι. *Casaub.*

Descensurum] Eleganter dixit, quasi in certaminis discrimen iturum: sic, descendo in campum, in pugnam, dicimus, non tam ex superiore loco in inferiorem, quam ex tuto in locum discriminis: quanquam et ad situm urbis, et castrorum munitiones, et loca spectantium, quæ superiora sunt, tota usurpatio referri possit; sed elegantiarum accuratissimi exactores, quod prius diximus, tenent. *Sabell.*

Brabeutarum] Gymnicis agonibus præerant Brabeutæ, qui et Mastiganomi et Rhabduchi dicuntur a Græcis, auctoribus Polluce et Suida: Latine 'designatores' ab Ulpiano dicuntur. Dicuntur a βραβεύω, quod *constituere* et *arbitrari* significat. Inde βραβεῖον, præmium Hieronicarum, hoc est, corona. *Budæus.*

Qui Apollinem cantu] Cod. Salmas. *quia Apollinem cantu, &c.* Una littera adjecta efficit, ut de re ipsa liqueat.

Æquiparare] Cod. Salmas. *æquipe-rare:* et ita semper.

Brachiorum nexibus] Qualem videmus Herculem in Græcorum numismatibus, et C. Publicii denariis. *Torrent.*

Nudus elideret] Suffocaret, strangularetque: sicut Hercules leonem Nemeæum manibus strangulasse fertur. *Beroald.*

Cap. 54. *Hydraulam*] Qui sciens est organorum hydraulicorum, is hydraula nuncupatur. Horum organorum supra mentio facta est.

Et choraulam] Choraules is est, qui ad chorum tibia canit, ut λυρῳδὸς, qui ad lyram, αὐλῳδὸς, qui ad tibiam. Hyginus fabula CCLXXII. 'Pythaules, qui Pythia cantaverat, septem habuit palliatos, qui voce cantaverunt, unde postea appellatus est Choraules.' Palliatos vocat, quia revera Choraulæ palliati erant. Vide Vopiscum in fine Cerini. Septem igitur palliati constituebant chorum, ad cujus cantum is, qui tibiam inflabat, dicebatur Choraules. Quem nemo melius aut elegantius Cypriano expressit in libro de spectaculis: 'Alter cum choris, et cum hominis canora voce contendens spiritu suo, quem de visceribus suis superioribus nitens hauserat, tibiarum foramina modulans, nunc effuso, et nunc intus recluso, ac represso, nunc certis foraminibus emisso, atque in aërem profuso, item in articulos sonum frangens loqui digitis elaborat, ingratus artifici, qui linguam dedit.' *Joseph. Scaliger.*

Saltaturumque Virgilii Turnum] Id est, gesticulatione imitaturum. Horat. lib. I. Sat. 5. 'Pastorem saltaret uti Cyclopa rogabat.' Idem Epist. 2. lib. II. 'agrestem Cyclopa movetur.' *Torrent.* Vide cap. 39. et 43.

Cap. 55. *Erat illi æternitatis perpetuæque famæ cupido, sed inconsulta*] Plane simile est Pausaniæ de Nerone judicium: quod libet adscribere. Postea enim quam de liberata ab eo Græcia dixit, Ἀπιδόντι, ait, ἐς τοῦτό μοι τοῦ Νέρωνος τὸ ἔργον, ὀρθότατα εἰρηκέναι Πλάτων ἐφαίνετο ὁ Ἀρίστωνος· ὁπόσ' ἀδικήματα μεγέθει καὶ τολμήματί ἐστιν ὑπερηρκότα, οὐ τῶν ἐπιτυχόντων εἶναι ταῦτα ἀνθρώπων, ψυχῆς δὲ γενναίας, ὑπὸ ἀτόπου παιδείας διεφθαρμένης. Non potest negari, et cupidinem famæ, ac nominis sui æternitati consecrandi desiderium, generosi animi esse documentum. *Casaub.*

Novam induxit] Cod. Salmas. *indixit*, quod auget intemperiem Neronis.

Aprilem Neroneum] Ob detectam eo mense conjurationem Pisonianam. *Torrent.*

Neropolim] Quasi Neronis civitatem. Neronem in hoc æmulatus videtur Commodus Imperator, qui Romam coloniam Commodianam vocari voluit, qui et Romanus Hercules est appellatus, quod feras in amphitheatro occidisset. *Beroald.*

CAP. 56. *Præter unius Deæ Syriæ*] Quæstio est, num eadem diva sit Atergatis, ac Dea Syria. Sic videtur, propter illa Strabonis verba in XVI. ubi, cum de Euphrate esset locutus, subjungit, Ὑπέρκειται δὲ τοῦ ποταμοῦ σχοίνους τέτταρας διέχουσα ἡ Βαμβύκη, ἣν καὶ Ἔδεσσαν καὶ Ἱερὰν πόλιν καλοῦσιν, ἐν ᾗ τιμῶσι τὴν Συρίαν θεὸν τὴν Ἀτεργάτιν. Sed Atergatin quidem constat unam esse ex Syrorum Deabus : attamen aliam arbitror ab illa, quæ καθ' ἐξοχὴν Dea Syria dicebatur. Nam Atergatis sive Derceto erat semimulier, et semipiscis : ut ex Luciano constat, qui continuo subjungit: Ἡ δὲ ἐν ἱερῇ πόλει πᾶσα γυνή ἐστι. Hæc Syria Dea non tam animale numen videtur, quam naturale. Nempe vis naturæ generatrix, quæ tum Veneris, tum matris Deum nomine intelligitur. Vel si cum naturali hoc numine pariter coluerint animale, non hoc Atergatis erit, Semiramidis mater, sed Semiramis ipsa. quod ex eo liceat suspicari, quia nulla Syris celebratior heroina fuit Semiramide, uti nulla Diva iis divinior Dea Syria. Accedit, quod Semiramis dicitur educata a columbis, et columbæ etiam symbolo signabatur. Dea autem Syria ex ovo, cui columba insederit, dicitur prognata; idque ad Euphratem, ubi Babylon, urbs regia Semiramidis. Qua de re Cæsaris Germanici interpres. *Vossius.*

Icunculam puellarem, cum quasi remedium insidiarum muneri accepisset] Moris fuit hominibus præstigiatoribus et planis remedia adversus quosvis morbos et casus vendere, quæ semper circumferri facilia essent. Talis hæc icuncula puellaris : tales in anuli φαρμακῖται sive φυσικοὶ, quorum mentio apud Aristophanem atque alios. Tales item laminæ illæ, quarum meminit Arnobius libro secundo : ‘ Adversus ictus noxios et venenatos colubrarum morsus remedia sæpe conquirimus, et protegimus nos laminis, Psyllis Marsisve vendentibus, aliisque institoribus atque planis.’ In Viterbiensi vero diserte scriptum *acuncula*. Puto verum esse *acucula* : quæ et Latina et proba dictio est. Imperator Constant. in Cod. Theodosiano, de repudiis: ‘ Si præter hæc tria crimina repudium marito miserit, oportet eam usque ad acuculam capitis in domo mariti deponere.’ De acu, quæ muliebris mundi olim, ut nunc quoque, pars fuit, nihil attinet dicere. notissima enim res est. Hujusmodi igitur acus non minus quam anulos aut laminas in magico instrumento locum habuisse, ex hac lectione discimus. *Casaub.*

Monitione ejus] Ex hoc vero similius videtur imagunculam potius quam acunculam significari, cum ad imaginem magis, quam ad acum monitio referri possit. *Beroald.* Qui præfert *icuncula*, adeat etiam ad Caligul. c. 12.

CAP. 57. *Obiit secundo et trigesimo ætatis anno*] Tempus Imperii fuisse ait Josephus annorum tredecim, et dierum octo. Zonaras annis tredecim adjicit menses octo, demptis diebus duobus. Xiphilinus duos amplius dies illi tribuit tantum. Clemens vero annorum vult fuisse tredecim, mensium octo, dierum XXVIII. Eusebius, nisi fallunt nos, ut sæpe, ejus codd. annos XIV. ait, menses septem, dies XXIV. Etiam alii minorum gentium chronologi aliter. In annis vitæ late errant Dio et Zonaras, qui aiunt

vixisse annos XXX. menses novem. Vide et Epiphanium, Theophilum, alios. *Casaub.*

Die quo quondam Octaviam interemerat] Ad quem plane exitum illud de Octavia insomnium pertinuit, c. 46.

Pileata] Sext. Aurelius: 'Omnis Roma adeo interitu Neronis exultavit, ut plebs induta pileis manumissionum, tanquam sævo exempta domino, triumpharet.' Martial. 'Permittis puto pileata Roma.'

Vernis æstivisque floribus] Aug. c. 18.

Quasi viventis, et brevi magno inimicorum malo reversuri] Quia Neroni sese perimenti paucissimi (tres ait Dio, Suetonius quatuor) testes adfuerunt: propterea eo exstincto et ignoratum plerisque mortis genus, quo verum illud monstrum perierat, et multis etiam persuasum non esse illum occisum, sed vivere, ac brevi reversurum. Fuit et illa constans plerorumque in veteri Ecclesia opinio, venturum Neronem ante seculi finem; et vel ipsum fore Antichristum, (Johannes Chrysostomus serio affirmat, Neronem Antichristi fuisse typum,) vel temporibus iisdem per Occidentem sæviturum, quibus ille per Orientem: qua de re suaviter fabulatur ille vere θαυμάσιος Martinus, apud Severum Sulpicium dialogo secundo. Auctor versuum qui Sibyllis tribuuntur, de Nerone, Ἀλλ' ἔσται καὶ ἄϊστος ὁ λοίγιος· εἶτ' ἀνακάμψει Ἰσάζων θεῷ αὐτόν. et plura in hanc sententiam variis locis ejus operis. B. Augustinus de civitate Dei lib. XX. dictum Pauli Apostoli explicans, 'Jam enim mysterium iniquitatis operatur,' inter cætera scribit: 'Quidam putant hoc de imperio dictum fuisse Romano: et propterea Paulum Apostolum non id aperte scribere voluisse, ne calumniam videlicet incurreret, quod Romano imperio male optaverit, cum speraretur æternum. Ut hoc quod dixit, Jam enim mysterium iniquitatis operatur, Neronem voluerit intelligi: cujus facta velut Antichristi videbantur. Unde nonnulli ipsum resurrecturum, et futurum Antichristum, suspicantur. Alii vero nec eum occisum putant: sed subtractum potius, ut putaretur occisus: et vivum occultari in vigore ipsius ætatis, in qua fuit cum crederetur exstinctus, donec suo tempore reveletur, et restituatur in regnum.' *Casaub.*

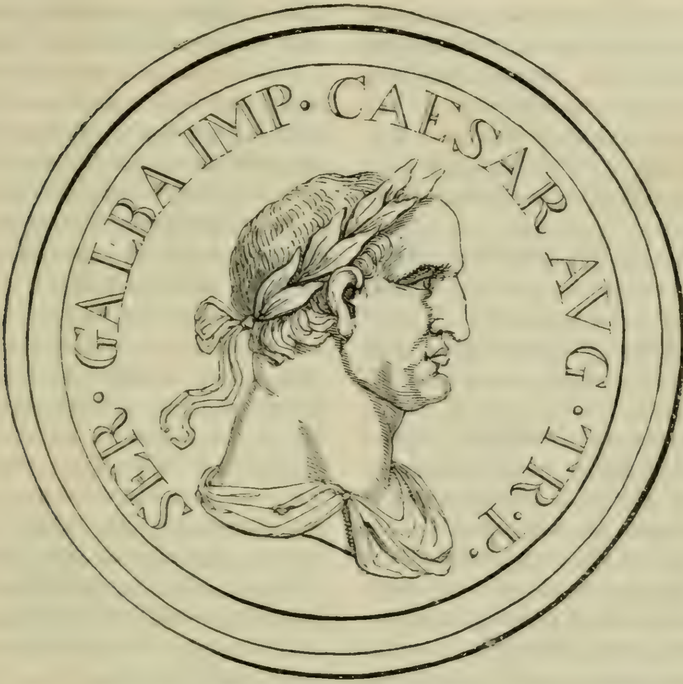
Vologesus Parthorum rex] Quo cum Nero pacem fecit, quando Tiridatem fratrem Romam misit ad Neronem adorandum. Scribit Sextus Aurelius, quod huic loco convenit, Persas in tantum dilexisse Neronem, ut legatos mitterent orantes copiam construendi monumenti.

Denique cum post viginti annos adolescente me exstitisset conditionis incertæ, qui se Neronem esse jactaret] Pseudonerones fuere plures. Tacitus clare ostendit, etsi parum vulgo ad ejus verba attendunt, secundo Historiarum: 'Sub idem tempus Achaia atque Asia falso exterritæ, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eoque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Cæterorum casus conatusque in contextu operis dicemus. Tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italia, citharæ et cantus peritus, (unde illi super similitudinem oris propior ad fallendum fides,) adjunctis desertoribus quos inopia vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur.' Illa verba, 'pluribus vivere eum fingentibus,' subobscure indicant falsos Nerones fuisse plures: quod arguunt manifeste sequentia: nam de pluribus se dicturum pollicetur. Et historia confirmat, quæ plures commemorat. Primus est, quem Tacitus inserit rebus Othonis et Vitellii: nam interpreti non assentior componenti illum locum cum

isto Suetonii. Aperte repugnant tempora, et Tacito consentit Xiphilinus ex Dione, narrans in Othone, captum fuisse tum quendam qui Neronem se fingeret: cujus, inquit, Dio nomen se ignorare ait. Similem ignorantiam profitetur et Tacitus in fine narrationis illius: 'Asprenati,' inquit, 'cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis, et interfectus quisquis ille erat.' Alius ab hoc est Terentius ille Maximus, quem ex Dione, ut arbitror, tradit Zonaras in vita Titi. Tertius est, de quo Suetonius hoc loco. Eum narrat Tranquillus extitisse post viginti annos a Neronis morte: incidit igitur in Domitiani tempora, et imperii ejus annum septimum: quare non potest cum alterutro superiorum idem esse. Pseudoneronis cujusdam meminit Lucianus in commentariolo Πρὸς ἀπαίδευτον. *Casaub.*

Et vix redditus sit] Scilicet ad supplicium.

SERV. SULPICIUS GALBA.

Spopondit annis, laudibusque privati,
Capax regendi pectus: at rigor prisco
Par solus ævo, seculoque Camilli,
Segni regendæ fecit imparem Romæ.
J. Schildius.

Cap. 1. *Pangique ramulum placuisset*] Ramulum vocat κλῶνα. Nam laurus earum arborum una est quæ generant si κλὼν pangatur, id est, surculus: non generant neque proveniunt, si ἀκρέμων, hoc est, surus, sive crassior ramus. Caussam habes apud Theophrastum Αἰτίων φυτικῶν libro primo, capite tertio. *Casaub.*

Ea villa ad Gallinas vocetur] Plin. lib. xv. c. ult. hac de re loquens, villam istam, Tiberi impositam, juxta nonum ab Urbe lapidem, via Flaminia describit. *Torrent.*

Tale vero lauretum, ut triumphaturi Cæsares, &c.] Virgil. Æn. i. 'Spargens rore levi, et ramo felicis olivæ.' Moris fuerat ut de lauro fieret. Sane dicit Donatus, quod hoc propter Augustum mutavit. Nam nata erat laurus in palatio, eo die quo natus est Augustus, unde triumphantes

coronari consueverant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. Servius.

Inde laureas decerperent] Post hæc verba Codex Salmasianus spatium unius lineæ cum dimidia reliquit. Si quid in eo exaratum olim fuit, id hactenus alta oblivione sepultum latet.

Alias confestim eodem loco pangere] Pangere, figere, unde plantæ pangi dicuntur, cum in terram demittuntur. inde etiam versus pangi, id est, figi in cera dicuntur. Festus. Pulchra translatione Lucret. lib. II. 'Quandoquidem vitæ depactus terminus alte.'

Arborem ab ipso institutam] Arborem instituere, pro arborem in terra statuere et pangere, dixit. Non est absimile illud Ciceronis apud Rullum, 'Ubi instituere vineas possint.' *Turneb.*

Silva omnis exaruit radicitus] Habes similem historiam apud Joannem Tzetzem, Historici chiliade IV. de ficu logothetæ cuidam unice dilecta, (sic ut nemini alii esse fructum ex ea liceret,) quæ, magna omnium admiratione, die mortis exaruit, ac postridie a summo ad imum fidit se. quam historiam sancte jurat auctor esse veram. *Casaub.* Tacitus in anno DCCCXI. 'Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quæ super octingentos et quadraginta (numerus falsus est) ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fœtus revivesceret.'

Cæsarum æde] Dubitari possit, quam hic Cæsarum ædem vocet. Ego sane ædem Veneris Genitricis fuisse arbitror: a Venere enim gens Julia per Æneam. *Torrent.*

Augustique sceptrum e manibus excussum est] Sceptrum intelligo, quale etiam stante Republica triumphantibus gestare jus erat, ut fortassis habitu triumphali illa Augustum statua repræsentaverit. Cæteroquin insignia regni abnuisse, quibus primis rerum dominis esse Romæ contigit, ea fidem abunde faciunt, quæ ad c. 22. Caligulæ dicuntur.

CAP. 2. *Nullo gradu contingens Cæsarum domum*] Liviam tamen aliquo modo contingebat, auctore Plutarcho, ἦν δέ τι καὶ Λιβίᾳ τῇ Καίσαρος γυναικὶ κατὰ γένος προσήκων ὁ Γάλβας. *Casaub.*

Nobilissimus] Genus paternum a gente Sulpicia, maternum a Lutatia trahens, quod de se ipso Pisonem jam adoptaturus narrat apud Tacitum libro I. Historiarum. *Torrent.*

Vetere prosapia] Quintilianus prosapiam esse ait verbum vetustum nimis, et oblitteratum, quo minime utendum esse censet.

PRONEPOTEM Q. CATULI CAPITOLINI *semper adscripserit*] Scribe PRONEPOTEM SE Q. C. casu enim omissa vocula *se*, quam et Salmasii Codex agnoscit, et Casauboni codices, ut ipse testatur, habuerunt.

CAPITOLINI] Qui nomen accepit ex eo, quod curator fuit restituendi Capitolii, illudque dedicavit: quod solum felicitati Syllæ defuerat. Hujus Historiæ mentio facta est in vita Cæsaris Dictatoris.

In atrio] Vide ad caput 37. Neronis.

Ad Pasiphaën] Mirum vero, cum Pasiphaë Solis filia feratur, non ad Solem potius maternum genus eum retulisse, quam ad fœminam tam fœdo concubitu infamem. Quare suspicor hunc locum esse corruptum, scribendumque, *paternam originem ad Minoëm, ac Pasiphaën, Minois uxorem, referret*, deleto *maternam*, infarto ab aliquo, qui materni quoque generis mentionem faciendam esse putabat. Atqui illud ante ad Q. Catulum retulerat Suetonius. Sic de alio quodam Galba Silius Italicus lib. VIII. 'Huic genus orditur Minos, invisaque tauro Pasiphaë.' de paterno

enim genere loquitur. *Torrent.*

CAP. 3. *Elogia*] Elogium medium est verbum: tam enim honoris, quam vituperationis testificatio. *Sabell.*

Universi generis exsequi longum est: familiæ breviter attingam] Plures igitur in gente Galbarum familiæ fuere. Sic a Cn. et C. Octaviis 'duplex Octaviorum familia defluxit.' Aug. c. 2. Item, 'Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt, Calvinorum et Ænobarborum.' Ner. c. 1.

Illitis demum galbano facibus] Glossarium, Γαλβάνη ἢ Χαλβάνη, *Galba.* Sed Græci per χ hanc vocem enuntiant, non, ut Latini, per *g:* quam analogiam in aliis deprehendes: et Latini hunc herbæ ferulaceæ succum appellant galbanum, non galbam. *Casaub.* Plin. l. XII. c. 25. 'Dat et galbanum Syria, in eodem Amano monte, e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo stagonitin appellant. Cum accenditur, flammam nutrire, pluribus herbariæ rei scriptores testantur.

Quod in diurna valitudine galbeo, id est, remediis lana involutis assidue uteretur] Hunc locum perperam sollicitatum vexatumque viris doctis doleo. Galbeum vocat auctor illa remedia lana involuta quibus utebatur Galba, quod more galbei vel armillæ circa brachium obvoluta illa haberet: remedia igitur lana involuta, et in brachio vicem armillæ gestata, galbeum vocavit Suetonius: armillas etiam vel galbea gestarunt veteres, quibus remedia quædam erant inclusa adversus varios morbos facientia. Galbeum, vel calbeum, quod pro ornamento vel armilla accipiebatur apud veteres, qua virtutis ergo donabantur milites, ita dicebatur a voce Græca κάρπιον: unde *carpeum* et *calpeum*, postea *galbeum:* recte igitur 'calbeos' scripsit Festus. Hinc et καρπίους, ὄφεις, et ἐπικαρπίους Græci dicunt armillas in modum serpentis contextas. *Salmas.*

Nonnulli, quod præpinguis fuerit visus, quem Galbam Galli vocent] Vetus Gallorum lingua eadem cum Germanica fuit; ut jam pridem ab eruditis, imprimis Isacio Pontano nostro, est observatum. Non superest tamen hodie, quod sciam, Germanis vocabulum *Galbe*, hac, quam Suetonius hic tradit, significatione. Cæterum sciendum est, ut cæterarum linguarum, ita etiam Germanicæ multa vocabula periisse. *Boxhorn.* Id quod dictum est de vetere Gallica lingua, etiam clarum fit ex eo præsertim loco, in quo Plinius aratra rotulis instructa, Gallicum inventum, *Pflugrat* recte nominavit: ubi tamen codices, *Plummarat*, alii *Planarat*, habent. Quidam vero, ut se prorsus ineptos ostenderent, in *Planetam* mutarunt. Idem Plinius Bodincum, Padum fluvium, hoc est fundo carentem, Gallica lingua, a Liguribus dictum ait. Idem ibidem, oppidum eodem tractu esse Bodincomogum vetusto nomine nuncupatum, dicit. Ita apud Suetonium in Galba, præpinguis Gallice *Galb* intelligitur, seu potius vitulus: nam ita homo præpinguis, atque obesus, per jocum, vitulus vocatur: et *Becco*, rostrum, apud eundem in Vitellio, Belgæ nostra ætate in sua lingua adhuc habent, sicut Itali. Multa his similia enumerat Ægidius Tschudus, qui etiam hodiernam Francorum linguam ex duabus linguis constare ait, ex prisca lingua Celtica et Romana: in qua tamen Romana dominatur lingua. Vulgo hominem pinguem *kalb* aut *kalf* Germani vocant. Unde forte factum nomen Galba, id est, pinguis. *Glareanus.*

Animalia quæ in esculis nascuntur] Sunt multa animalcula et vermiculi, qui in arboribus aut siccis etiam lignis nascuntur: qui quum appellatione communi Græcis dicantur τερηδόνες, Latinis teredines, varia nomina ex arborum generibus, aut aliis caussis, sunt sortiti in utraque lingua. Ejus-

modi nomina sunt *κὶς, σὴς, ἴξ, ψὴν, κολεὸς*, item, cossi, bytarus, apud Plinium e M. Tullio, et galbæ, ut docemur isto loco. Memmii liber, *in æsculis.* quomodo ejus arboris nomen in plerisque libris scriptum invenitur. *Casaub.*

Eloquentissimus] Temporum suorum Ser. Galba eloquentia præstitit: cujus tamen orationes exiles fuerunt, et redolentes antiquitatem, quæ ob id exaruerunt. Cicero.

XXX. Lusitanorum millibus perfidia trucidatis, Viriatini belli caussam exstitisse] In tria agmina partitos descendere in planitiem, quam singulis assignarat, jussit. Deinde ad primos accedens, ceu jam amicos, arma deponere imperat: armis spoliatos vallo circumdat, omnesque trucidat. Eodem modo secundos et tertios ingenti festinatione delevit. Ac perfidiam ultus est, non, ut Romanum decuit, Romanorum humanitatem, sed barbarorum diritatem atque immanitatem imitatus. Evasere tamen ex illis pauci, inter quos Variatus. Appianus.

Repulsam consulatus] Meminit hujus repulsæ Q. Hirtius de bello Gallico: sic tamen ut non per Cæsarem, sed per Cæsaris inimicos eam Galba passus sit. *Torrent.* Verba: 'Ereptum Ser. Galbæ consulatum, cum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod sibi conjunctus et familiaritate et necessitudine legationis esset.'

Cujus legatus in Gallia fuerat] Cæsar in Commentariis crebro meminit de hoc legato suo Galba: cujus virtutem in primis extollit in tertio Commentario belli Gallici.

Pedia lege] Neronis cap. 3.

Quam brevi corpore] Cod. Salmas. *quamquam.*

Vitium corporis secreto posita veste detexit] Similem historiam de Cratete Thebano, quem Hipparchia nobilis puella appetebat, habes apud Diogenem Laërtium libro VI. *Casaub.*

Caium et Servium procreavit] Admonendos lectores duxi maxime non attentos, non recte in vulgatis codicibus hunc Imperatorem *Sergium* dici, sed *Servium* Galbam. Est enim Servius prænomen, et sæpe in Sulpicia gente, ut in tota Romana historia videre licet. Sergius autem familiæ nomen est, de qua L. Catilina fuit. *Glareanus.*

Prohibitusque a Tiberio sortiri anno suo proconsulatum] Vid. ad cap. 47. Aug.

CAP. 4. *Livii nomen et Ocellæ cognomen assumpsit*] Satis notum est, 'Ocella' cognomen fuisse gentis Romanæ. Non dubito, casum aliquem peperisse hanc appellationem; sive ab ocellis, propter parvitatem oculorum, sive ab *ὀκέλλω*, quod Græcis navem appellere significat, prima ejus fuerit origo. Fuit et apud Græcos etiam vetustissimos usitatum Ocelli nomen. Hæc quum ita sint, miror in optimis membranis scribi, *et Ocellare cognomen.* In Domitiani cap. 8. legimus 'Ocellatas sorores.' An igitur etiam hic propter adoptionem Ocellæ cognomen aliter est formatum? *Casaub.*

Apprehensa buccula] Ut fit cum pueros deosculamur. Aug. cap. 94. 'ejusque osculum delibatum.' *Torrent.*

Τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παρατρώξῃ] Sic loquitur Philostratus in Ptolemæo Naucratite, *δικῶν τε καὶ δικαστηρίων παρέτρωγεν.* At Dio vocem minus usitatam mutavit usitatiore *παραγεύσῃ.* *Casaub.* Sic Dio lib. LVII. et Xiphilin. Galba, atque etiam Joseph. Antiq. Judaic. XVIII. Tacit. quoque iis verbis, 'et tu Galba quandoque degustabis Imperium.' Mirandum vero, cum cæteri dictum id Tiberio tribuant, solum Suetonium Augusto tribuere, et quidem non memoria lapsum, ut arbitror, (nam et Tiberii

hic meminit,) sed quod ita acciderit, ut vel ex temporum ratione colligimus. Siquidem Galba anno ætatis LXXIII. demum ad imperium pervenit. Ab Augusti vero exitu ad hujus Imperii initium anni tantum sunt LIV. Pueritiam igitur egressus erat Galba ante Tiberii principatum. *Torrent.*

Cum comperisset, imperaturum eum] Tiberius adeo fatum uniuscujusque præstantissimorum virorum indagabat, ac certo cognoscebat, ut Galbæ etiam, qui tum forte uxorem duxerat, obviam factus dixerit, 'eum quoque aliquando imperium gustaturum.' Abstinuit autem ejus cæde, quia hoc quoque in fatis Galbæ erat, ut quidem ego sentio: ut autem ipse Tiberius dicebat, quod, se jam defuncto, senex esset imperio potiturus Galba. Dio Cassius.

Vivat sane, quando id ad nos nihil pertinet] Simillimum est, quod in Maximino Juniore Julius Capitolinus refert: 'Nec defuerunt qui cavendum infantem dicerent Caracallæ. Tum ille dixit: Longe est ut mihi succedat iste.'

Fulgor procuranti] Expianti, propitiantique per procurationes. Nam fulminum quædam sunt læta, quædam adversa, quædam mista: quæ adversa sunt, ut inquit Seneca, mala portendunt, et ideo expiationibus, procurationibusque propitiari solent ad avertenda mala, quæ minitantur: et de his procurationibus fulminum intelligit idem Seneca, sic scribens in secundo Quæstionum naturalium: 'Quid ergo expiationes, procurationesque? Quo pertinent, si immutabilia sunt fata?' Apud Lucanum in primo Pharsaliæ describitur procuratio fulminis facta ab aruspice. *Beroald.*

Cum mula peperərit] Est in annalibus nostris, peperisse sæpe, verum prodigii loco habitum. Theophrastus vulgo parere in Cappadocia tradit: sed esse id animal ibi sui generis. Plinius.

Æstivare] Æstivo tempore commorari: sicut hybernare ad hybernum tempus refertur. Varro: 'Mihi greges in Apulia hybernabant, qui in Arretinis montibus æstivabant.' *Beroald.*

In parte ædium consecratum] Ab hoc, ni fallor, tempore observatum, ut Fortuna aurea semper in cubiculo Principum poneretur. Capitolinus vita Pii, et vita M. Aurelii, Spartian. Severo. Unde frequentissima illa numismatum inscriptio, uti et marmorum, FORT. AVG. *Torrent.*

Pervigilio] Ad caput 54. Caligulæ.

Mane salvere, vesperi valere] Lucianus in apologia ὑπὲρ τοῦ ἐν τῇ προσαγορεύσει πταίσματος, cujus libelli argumentum intelliges ex his Artemidori libro primo, capite ultimo: Ἔῤῥωσο δὲ καὶ ὑγίαινε, οὔτε λέγειν οὔτε ἀκούειν ἀγαθόν. οὐ γὰρ προσιόντες ἀλλήλοις, οὔτε μέλλοντές τι πράττειν ταῦτα λέγουσιν ἄνθρωποι· ἀλλὰ ἀπαλλαττόμενοι ἀλλήλων, καὶ πρὸς ὕπνον τρεπόμενοι. *Casaub.*

CAP. 5. *Inter conventum*] Cod. Salmas. *in conventu.*

Atque etiam manu pulsata sit a matre Lepida] Pars librorum *Lepida:* alii, *Lepidæ.* sensus manet idem. Nam quin de matre Lepidæ uxoris Galbæ sit accipiendum, non potest dubitari. *Casaub.*

Observavit ante omnes] Observantiæ hujus evidens testimonium est, quod Imperator factus omnis generis nummos cum DIVAE. AVG. (Liviæ scilicet) imagine percussit. *Torrent.*

HS. namque quingenties] Id est, habere eum Livia voluisset. sic enim dictum, ut libro primo, 'pepigit cum adversariis.' Omnino autem scribendum suspicor *quinquagies,* non autem *quingenties.* Scio enim eam summam legati esse ultra civilem modum: quem cum Augustus in testamento suo diligenter servaverit, tes-

te Tacito, ineptum est putare, non esse habitam ejus rationem a Livia. Nonne vero absurdum fuerit, cum Augustus et Tiberius quadringenties non multo amplius populo Rom. legarint, Liviam uni Galbæ quingenties reliquisse? Nunquam factum, meo judicio. Ita ergo statuamus potius. Legaverat Livia Galbæ quinquagies, hoc est, aureorum coronatorum centum viginti quinque millia. Tiberius revocavit ad quingenta, sive coronatorum duodecim millia et quingentos. *Casaub.*

Cum præcipuum inter legatarios habuisset] Præcipuum proprie vocant Jurisconsulti, quod heredum alicui præter hereditatis partem peculiariter sibi capere permittitur l. XXXV. et l. ult. de leg. II. Inde per præceptionem dare, legare, relinquere. Præceptio quoque certum legati genus, de quo Ulpian. Institut. tit. XXIV. et l. XC. de legat. III. Sueton. vero 'præcipuum' vocat, quod Galbæ, tametsi heres scriptus non esset, primo ac veluti summo inter legatarios loco relictum a Livia fuerat. *Torrent.*

Quia notata, non perscripta erat summa] Notæ, unde notarii, non tam litteræ erant, quam signa litterarum, aut si litteræ, singulariæ tantum, sine coagmentis syllabarum, ut recte alicubi Gellius. Ideo Plutarchus, Cicerone, σημεῖα vocat, et Cicero ipse lib. XV. ad Attic. 'διὰ σημείων scripseram.' Quæ scribendi ratio, a Tirone, Ciceronis liberto, (ut volunt) inventa, aucta deinde a Mæcenate, et Seneca, quamvis ad celeriter quidvis accipiendum percommoda erat, quia tamen sæpe incerta, pro scribentis scilicet arbitrio, Justinianus in libris suis quicquam notis scribi vetuit, l. II. Cod. de veteri jure enucleando. Sed et ante Justinianum, si quæ notis in testamento scripta erant, pro non scriptis habita fuisse videntur. *Idem.*

Notata] Numerorum figuris, non syllabis, et plenis dictionibus expressa. *Sabell.*

Ne hæc quidem accepit] Tiberius enim omnia matris suæ legata fecit irrita. auctor Dio, initio Caligulæ.

CAP. 6. *Commissione ludorum*] Officium peculiare erat Prætoris, ut ludos exhiberet privata impensa. Hinc Cicero laudat Murenæ magnificentiam, qui in prætura ludos fecit magnificentissimos, qui illi mox in petitione consulatus admodum profuerunt apud populum ludis magnopere lætantem. Id Symmachi adhuc ætate obtinuit, sicut ex Epist. ejus patet: 'In prætura filii mei equorum mihi curulium nobilitas præparanda est, ut exspectationi populi Romani mea pecunia, tua cura respondeat.' Item: 'Designatum tibi ad urbanam præturam filium meum nuntio: intelligis quid sibi hoc indicium velit: quadrigarum curulium nobilitas præparanda est.' *Beroald.* Primitus tamen opus haud fuisse, ut privatis impensis, hos quidem ludos exhiberent, sequens Lactantii testimonium docet.

Floralium] Flora, quum magnas opes ex arte meretricia quæsivisset, populum Romanum scripsit heredem, certam pecuniam reliquit, cujus ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur, editione ludorum, quos appellant Floralia. Quod quia Senatui flagitiosum videbatur, ab ipso nomine argumentum sumi placuit, ut pudendæ rei dignitas quædam adderetur. Deam finxerunt esse, quæ floribus præsit, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus, aut vitibus, bene prospereque florescerent. Celebrantur hi ludi cum omni lascivia, convenientes memoriæ meretricis. Nam præter verborum licentiam, quibus obscœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam vestibus populo flagitante meretrices, quæ tunc mimorum funguntur officio, et in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum luminum, cum pudendis moti-

bus, detinentur. Lactantius.

Elephantos funambulos edidit] Græci σχοινοβάτην vocant: sicut νευροβάτην, qui per nervos currit: qua dictione usus est Flavius Vopiscus, scribens neurobaten exhibitum esse in spectaculis a Carino Imperatore. Plinius in octavo ait, 'elephantos adversis funibus subisse: quod quidem mirum fuit: sed mirabilius existimatum, cum retrograderentur funibus utique pronis.' Seneca quoque libro Epistolarum XI. sic inquit: 'Elephantem mimus Æthiops jubet subsidere in genua, et ambulare per funem.' *Beroald.* Sed et repete, quæ ad illum Neronis locum notantur: 'Notissimus eques Romanus elephanto supersedens per catadromum decucurrit.'

Ordinarium] Legitimo ordine datum. Ostendit Lampridius differre ordinarios Consules a suffectis: tanquam ordinarii sint illi, qui ex ordine creati ineunt magistratum anni principio; suffecti vero, qui in locum demortui ordinarii substituuntur. *Beroald.*

Gætulico substitutus] Lentulum Gætulicum ea tempestate Germaniæ præfuisse, auctor Tacit. Annal. v. Sed et Dio cum aliis rebus illustrem, tum administrata per decennium Germania, occisum a Caio scribit, quod militum benevolentiam sibi comparasset. Meminit ejusdem etiam Sex. Aurelius. *Torrent.*

Solenni forte spectaculo] Nam et in castris spectacula edi solita: quorum Plutarchus in Galba meminit. *Casaub.*

Data tessera, ut manus pænulis continerent] Tesseram vocat ducis præceptum, quod ab iis qui proximi erant primo exceptum per successionem ad omnes pervenit: nec refert, sive id voce datum est, sive in pittacio scriptum. utroque enim modo fieri solitum. At tesseram hic accipere notione vulgari, ut accipitur a Torrentio, pro signo ad excubias, omnino est ἀπροσδιόνυσον. Quid apud Livium magis obvium, quam ut ad mandata perferenda tesseræ adhibeantur? *Idem.*

Disce, miles, militare, &c.] Trochaicus. Adspice quæ ad cap. 6. Caligulæ.

Neque testimonium neque præmia ampliora ulli perciperent] Miles, sub Imperatoribus, leviora præmia ab eo duce petebat et accipiebat, cujus ductu bellum gerebat: quæ majoris momenti erant, ut plura genera coronarum, ea ab ipso Imperatore erant petenda: qui solitus in ea re judicium sequi plerumque ducum, vel legatorum. De hoc testimonio loquitur Suetonius. *Casaub.* Huc refer illud Tib. c. 12. 'Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.'

Campestrem decursionem] De campi cursione meminit Vegetius lib. III. c. 9. et 10. armatos præcepit cursu exerceri, et simul sarcinas ferre.

Scuto moderatus] Ner. c. 7. 'indicta decursione prætorianis scutum sua manu prætulit.'

Cucurrit] Caligula, ut in superioribus explicatum est, quosdam summis honoribus functos ad essedum sibi currere per aliquot passuum millia passus est.

CAP. 7. *In cohortem amicorum*] Ner. c. 5. 'dimissus e cohorte amicorum.' Horat. Epist. ad Celsum, 'comiti scribæque Neronis.'

Africam pro Consule biennio obtinuit] Videtur Galba monumentum sui reliquisse urbem in eo loco positam, ubi ipse castra habuerat, Castra Galbæ dictam. Ejus mentio apud B. Cyprianum in Concilio Carthaginensi: ubi tamen dicitur Castrum Galbæ. *Casaub.*

Extra sortem] Non sortitus more Romano provinciam, sed per electionem consecutus. *Beroald.*

Et is fame extabuit] Extinctus est.

Casilinensi quoque obsidione constat eum, qui soricem captum ducentis nummis vendidisset, fame consumptum, emptore ea alimonia servato. Plinius est autor. Lucanus: 'Pro lucri pallida tabes! Non deest prolato jejunus venditor auro.' *Sabell.*

CAP. 8. *Inter XV. viros, sodalesque Titios, item Augustales cooptatus*] XV. viros sacris faciundis intelligo. Augustalium meminit quoque Sueton. Claud. capite 6. Quemadmodum vero ab Augusto Augustales, sic alii ab aliis Imperatoribus nomina traxere, ut Flaviani, Æliani, Antoniniani, Helviani. *Torrent.*

Ne ad gestandum quidem] *Ne ad gestandum quidem aliter unquam iter ingressus.* Ita est in V. C. cum in vulgatis desit illud *aliter*. F. Ursinus. Nove dixit, pro ne gestationis quidem causa. Vide Claud. c. 33. Domit. c. 11. Vitell. c. 3.

Ut secum vehiculo proximo decies HS. in auro efferret] Nihil mutemus: nam *e proximo*, quod quidam restituunt, non potest locum habere, si ad auctoris mentem diligenter attendimus: qui hoc vult, cavisse Galbam, ne si casus aliquis subito nuntiaretur, qui fugæ necessitatem ei afferret, a pecunia imparatus reperiretur: propterea proximum sibi habuisse semper in omni itinere vehiculum istud auro onustum. De more circumferendi pecuniam notavimus ad Apuleii apologiam. *Casaub.*

Hispania Tarraconensis oblata est] Missus est ad regendam Hispaniam a Nerone, nondum sibi a civibus magnæ existimationis metuere docto: utque eo minus timeretur, ad mansuetudinem ingenii, qua præditus videbatur, senectus accedebat. Plutarch.

Summi Imperii signum] Modo regni, alias consulatus. Nam et consul et rex duodecim lictores habuerunt, gestantes secures virgarum fascibus alligatas. Livius de Romulo Romano rege scribens ait: 'Cum cætero habitu se augustiorem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit.' *Beroald.* Codex Salmas. *summæ Imperii.* Nota locutio, 'summa rerum:' ita, 'summa Imperii.'

CAP. 9. *Implorantique leges*] Porciam scilicet, quæ, ut Cicero scribit, virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit, libertatemque lictori in civem ademit. Gracchus quoque, ut idem autor scribit, legem tulit, ut de capite civium Romanorum injussu populi nemo judicaret. Hinc ejusdem verba illa, 'Carnifex vero, et obductio capitis, et nomen ipsum crucis, absit non modo a corpore civium, sed etiam a cogitatione, oculis, et auribus.' *Sabell.*

Præter cæteras altiorem et dealbatam statui crucem jussit] Quasi esset solatium, quoniam pereundum sit, ἐξ ἀξίου γοῦν ξύλου, ut est Græcorum proverbium. *Casaub.* Similis illa Gaviana crux, ut eam vocat Lactantius Institution. divinar. libro IV. capite 18. quam Verres Gavio civem Romanum se esse clamanti statuit. Quod factum omnibus eloquentiæ suæ viribus persequitur Cicero Verrina V. At Galba hic laudari videtur. *Torrent.*

Ne quid materiæ præberet Neroni] Nempe ad odium, vel suspicionem, aut utrumque potius. Tyranni enim virtutes, quibus ipsi carent, in aliis oderunt, et perditas cupiunt. Iidem viros omnes, quos sua virtus in quocumque genere reddit insignes, et quod necesse est, in vulgus gratiosos, pro hostibus habent. Itaque passim in Tacito observabis rectores provinciarum, res magnas gerere idoneos, vires sponte remittere, quum plus ab Imperatore quam ab hoste timerent. Hæc sine dubio caussa fuit prima, cur a prioris administrationis severitate Galba recederet, ut indicat his verbis Suetonius. Sed hanc caussam ipse profiteri cum non auderet, aliam

solitus afferre, quæ statim sequitur. *Casaub.* Ann. XI. de Corbulone: 'sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem, et ignavo principi prægravem.'

Conventum agens] Jus dicens. Juridici conventus Tarraconensis Hispaniæ, autore Plinio, septem numero fuere, Carthaginensisque omnium primus. *Sabell.* Adi locum in Cæsare: 'Cum, mandatu Prætoris, jure dicundo conventus circumiret.' cap. 7.

Ut humano generi assertorem ducemque se accommodaret] Vindex manifestum bellum parans ad eum scripsit, hortans ut imperium susciperet, seque valido corpori caput quærenti imponeret, Galliæ nimirum, quæ C. hominum millia in armis haberet, et armare plura posset. Plutarch.

Nec diu cunctatus] At certe aliquantum est cunctatus, et cum amicis deliberationem habuit. in eo concilio, vox fuit Titi Ovinii viri non optimi prudentissima. Deliberasse de defectione, jam defecisse est, τὸ ζητεῖν Νέρωνι εἰ πιστοὶ μένοιμεν, ἤδη μὴ μενόντων ἐστίν. adi Plutarchum.

Partim metu] De successore Galbæ sic Tacitus: 'Fingebat et metum, quo magis concupisceret. Prægravem se Neroni fuisse. Suspectum semper invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur.'

Sacerdos Jovis Cluniæ] Clunia oppidum est in Hispania citeriore, Celtiberiæ finis: a qua Cluniensis conventus dictus. Illic erat templum Jovis. *Beroald.* Politiani codex, et alii nonnulli, *sacerdos Luni Cluniæ*. De Luno Deo habes apud Spartianum in Caracalla. Sed membranæ omnes quas inspeximus, *Jovis*. Casaub.

Oriturum quandoque ex Hispania principem, dominumque rerum] Non fuit vana fides: nam Trajanos, Hadrianos, Theodosios orbi terrarum dedit Hispania. Præter historicos adi Pacati divinum Panegyricum. *Idem.* Similiter Vespas. cap. 4. 'Percrebuerat Oriente toto vetus et constans opinio esse in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur.'

CAP. 10. *Manumissioni vacaturus*] Magistratus P. R. non quibusvis quovis tempore negotiis vacabant, sed distincti erant sessionum dies. Quod de Prætore non uno in loco docent nos Jurisconsulti, præsertim Ulpian. l. II. 'Quis ordo in bon. poss. servetur.' Et de qua re tunc cognoscebant, ei rei sedere dicebantur. Idem Ulpian. l. II. § confestim, Ad SC. Tertullianum. Eadem porro in provinciis ratio. Atque adeo novissimis conventuum diebus manumissionibus dabant operam, quod a Theophilo, Institut. Justiniani paraphraste, annotatum memini. Quanquam autem etiam de plano, atque in transitu manumittere liceret, tribunal tamen adscendit Galba, majora præcipiens animo, ipsamque liberaturus servitute Rempublicam. Sane initio principatus omnis generis nummos cum effigie Libertatis publicavit, addito elogio, LIBERTAS PVBLICA. *Torrent.*

Nobili puero] Romano forsan: detecta enim conjuratione Pisoniana, damnatorum liberi Urbe pulsi, enectique veneno, aut fame. Ner. capite 36. *Idem.*

Legatum se Senatus ac populi Rom. professus est] Legatus, στρατηγός. Dionem vide lib. LIII. Plutarchus, στρατηγὸς συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων ὀνομαζόμενος. De Virginio idem Plutarchus autor est, eum institutum suum servantem Senatui electionem Imperatoris integram reservasse: quanquam Nerone mortuo et urgeret eum rursus multitudo, et quidam Tribunorum militum, qui aderant ad tabernaculum, stricto ense, eum vel imperium vel ensem admittere jussisset.

Super exercitum veterem legionis unius] Sic est: quia jam Hispania bona fide præstare obsequium assueverat, vetus ordinatio fuerat immutata. Nam quum olim tres legiones in ea parte Hispaniæ prætenderent, ut est auctor Strabo, Galbæ Tarraconensem administranti major non adest exercitus, quam legionis unius, alarum duarum, et cohortium trium. Ipse ait apud Tacitum primo Historiarum: 'Sit ante oculos Nero, quem longa Cæsarum serie tumentem non Vindex cum inermi provincia, aut ego cum una legione, sed sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere.' Paullo ante scribit idem, legionem Hispanam a Galba in urbem introductam: quæ hæc ipsa est. Nam legio cognomine Hispana illis temporibus nulla, opinor, fuit. *Casaub.*

Velut instar Senatus] Cod. Salmas. *vel instar.*

Manente anulorum aureorum usu] Scipio captivum quendam, solutum vinculis, misit ad Asdrubalem, rogans ut sepeliret Tribunos. ille quæsitos inter cadavera, et aureorum anulorum agnitos indicio sepeliit: nam anulis aureis differunt Tribuni a vulgo militum, ferreos gestantium. Appianus.

Evocati appellarentur] Puto mansisse nomen istorum, fuisseque in aulis principum, qui Evocati Augusti appellarentur: non illa veteri nomine omnibus nota, sed hac recenti. In antiquis sane inscriptionibus sæpe legas, EVOC. AVG. et apud scriptores quoque interdum. *Casaub.*

Scalptura gemmæ victoriam cum tropæo exprimente] Multi codd. *sculptura.* melius per *a* in Memmiano et aliis. Tres sunt artes, cælatura, scalptura, sculptura, quarum differentias pauci capiunt. At sculpturam a scalptura auctor Glossarum videtur distinguere ratione materiæ: ut hæc sit in auro, argento, argilla, et similibus: illa in lapidibus. Sic Gloss. *Sculpit*, γλύφει λίθον, *Sculptor*, λιθογλύφος. *Idem.*

Dertosam appulit] Δέρτωσα Ptolemæus, *Derdosa* Antoninus. Dertusanos habet Plinius. Hodie dicitur *Tortosa*, Clusio teste. In Catalonia est, ad Iberum fluvium, Hispaniæ Tarraconensis regione.

Justum piumque, et faventibus Diis, bellum suscipi] Ex illa belli sciscendi decernendique formula, quam Livius libro I. refert, manavit 'justi piique belli' frequens in veterum auctorum libris Epitheton. Florus libro II. 'justa illa et pia cum exteris bella.' Lucanus lib. II. 'nec enim ista vocari Prælia justa decet, patriæ sed vindicis iram.' Pia quoque et justa arma ex eodem fonte fluxerunt. Apud Livium lib. VIII. C. Pontius Samnitum dux, 'Justum est bellum,' inquit, 'Samnites, quibus necessarium, et pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.' Justo autem et pio bello injustum, impium, nefarium opponit Cicero I. in Catilin. et in Divinat. libroque X. ad Att. *Brisson.*

In balineas transeuntem pæne interemerunt: nisi cohortantibus invicem, &c.] Sic sæpe Latini scriptores. Auctor Romanus, quem Hegesippum dicunt, libro II. c. 14. 'Tanto impetu in Romanos prosiluere, ut omnem exercitum averterent, nisi equites subvenissent.' Averterent, pro, aversuri fuerint. Libro V. c. 20. 'Romanos flammæ circumvallaverant, nisi mature consuluissent:' hoc est, circumvallaturæ fuerant. c. 50. 'In potestatem hostium vivus concesserat, ni nodum intercidisset:' pro concessurus fuit. *Casaub.*

CAP. 11. *Mors Vindicis*] Vindicis ac Rufi exercitus vi quodammodo duces, tanquam aurigas habenarum impotentes, ad magnam conferendam pugnam perpulerunt: in qua Vindex, XX. millibus Gallorum suo-

rum amissis, mortem sibi conscivit. Plutarch. Codex Salmas. *mors sui indicis.*

Sed supervenientibus ab urbe nuntiis] Icelus libertus Roma in Tarraconensem venit ad Galbam septem diebus. Tam stupenda diligentia merebatur a Suetonio haud prætermitti. Vide Plutarchum. *Casaub.*

Suscepit Cæsaris appellationem] Ut tueretur sese ejus nominis autoritate, quod proprium quondam regnatrici domui fuerat. Ab eo tempore Cæsaris appellatio, non familiæ, sed dignitatis esse cœpit. Nominis superstitionem Tacitus vocat Histor. III.

Ac dependente a cervicibus pugione ante pectus] De itinere Galbæ ex Hispania Romam loquitur Tranquillus. Sed videtur Galba morem semel susceptum semper postea servasse; nam Xiphilinus, vitæ urbanæ illius extrema tempora describens, observat irrisum fuisse, quod senex quum esset, et valetudini nervorum obnoxius, in omni itinere gladium suspensum gestaret, ὅτι ξίφος διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ ἐξηρτᾶτο καὶ γέρων καὶ ασθενὴς τὰ νεῦρα ὢν, καὶ πάνυ πολὺν γέλωτα ὠφλίσκανεν. *Casaub.*

In Germania, &c.] Macrum in Africa haud dubie turbantem Trebonius Garucianus procurator, jussu Galbæ, Capitonem in Germania, cum similia cœptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens legati legionum interfecerant, ante quam juberentur. Cæterum utraque cædes sinistre accepta: et inviso semel principe, seu bene seu male facta premunt. Tacitus.

CAP. 12. *Murorum destructione punisset*] Muros ergo ignominiæ causa dejicere pœnæ loco habitum. Exempla apud Thucydidem lib. I. et III. apud Livium lib. VIII. cum ait, 'In Veliternos, quod toties rebellassent, graviter sævitum, ac muri dejecti.' Apud Herodianum lib. III. de Byzantio, apud Appianum Ibericis de Termiso Vaccæorum. *Torrent.*

Classiarios] Sic navales sive socios, sive milites, vocat. Tib. cap. 62. Oth. cap. 8. et Vespas. cap. 8. Similis locus lib. III. Histor. 'E classicis Ravennatibus ligionariam militiam poscentibus optimus quisque adsciti.' *Idem.*

Quos Nero e remigibus justos milites fecerat] Parum honesta apud Rom. olim nautica militia. At classiarii isti et remiges beneficio Neronis facti justi milites in unam legionem fuerant conjecti, auctore Plutarcho: quam sane admodum amplam, supra consuetum etiam illa ætate modum, fuisse oportet, si caret mendo, quod scribit Dio, sævitia ista Galbæ periisse illorum ad septem millia, præter numerum ingentem eorum, qui tunc liberati, mox sunt decimati. Fortasse scribendum apud Xiphilinum, εἰς τρισχιλίους vel τετρακισχιλίους ἀπέθανον. *Casaub.*

Germanorum cohortem] Calig. capite 58. et Ner. cap. 34. item Aug. cap. 49.

Cn. Dolabellæ] Cui, uti et Othoni, cum utrique horum plures ambirent Imperium, Galba Pisonem prætulit. *Torrent.*

Juxta cujus hortos tendebat] Ante castra in urbe ædificata prætoriæ cohortes multifariam diverseque tendebant in urbe, et vicinis urbi municipiis. Sejanus in unum coëgit exstructis castris: sed in castra, ut vides, non admissæ cohortes quæ ex aliis quam Romanis civibus erant compositæ, ut Germanorum, Hispanorum, aliorumve. *Casaub.* 'Tendere' militare verbum, pro, tabernacula habere. Virgil. 'Hic Dolopum manus, hic sævus tendebat Achilles.' Ut autem Sueton. Germanorum cohortis juxta hortos Dolabellæ, sic cohortis Illyricorum in porticu Vipsania tendentis Plutarch. meminit, et

ipse Tacitus. *Torrent.*

Breviarium rationum] Sic 'breviarium Imperii' Aug. cap. ult. *Idem.*

Cano] Elegans satis Apollonii cum hoc Cano dialogus apud Philostratum lib. v. cap. 7. Meminit Martial. lib. iv. Epigr. 5. et lib. x. Epigramm. 3. *Idem.*

Choraulæ] Josephum Scaligerum vide ad cap. 54. Neron.

Mire placenti denarios quinque donasse] Spartianus in Marci vita: 'Temperavit etiam scenicas donationes, jubens ut quinos aureos scenici acciperent: ita tamen ut nullus editor decem aureos egrederetur.' Sed istæ donationes lege Marci circumscriptæ editores spectabant. Imperatores vero solebant in theatro scenicis placentibus donare. Ut hic choraulæ Galba quinque denarios. At Alexander, Æ. Lampridio teste, ne argenteos quidem vel denarios histrionibus donabat, sed æreos, idque raro. idem tradit Dio de Galba: ὥστε μηδὲ δραχμὰς ἔστιν οἷς, ἀλλ' ὀβολοὺς χαρίζεσθαι. Denarii autem quinque vix est ut florenum Belgicum efficiant. Plutarchus aureos quinque donasse Galbam scribit. An ergo denarii etiam aurei fuere? inquit Torrentius. Non crediderim, illo quidem ævo. Neque tale quid exprimere ex autoribus possis. Non est enim mirum, dissentire in tam levicula donatione a Tranquillo Plutarchum. Postea vero Heliogabalus denarium aureum invenisse dicitur, qui denos aureos penderet. Græci δεκάχρυσον vocassent.

E peculiaribus loculis] Hoc Plutarchus explicat, cum ait adjecisse Galbam de suo, non de publico se dare. Sic 'peculiares servi' Cæs. c. 76.

Cap. 13. *Atellanis*] Tib. cap. 45.

Canticum exorsis, Venit io Simus a villa] Simus nomen est personæ comicæ, e re sic appellatæ: ita enim fingebant personam hominis rustici et triparci, qualem populus Galbam existimabat. Pollux: τῷ ἀγροίκῳ τὸ μὲν χρῶμα μελαίνεται. τὰ δὲ χείλη πλατέα, καὶ ἡ ῥὶς σιμὴ, καὶ στεφάνη τριχῶν. Porro in omnibus Mss. locus hic depravate exaratus reperitur; fere enim scribunt, *venitione simus.* Possis facere, *venit Onesimus.* Casaub.

Reliquam partem retulerunt] Aristoteles in simili sententia, tertio Rhetoricorum, προλαμβάνειν aptius dixit. *Idem.*

Cap. 14. *Pædagogos*] Hujus rei meminit Sex. Aurelius his verbis: 'Galba trium amicorum consilio, id est, Vinii, Cornelii, et Iceli, cuncta disponens, adeo ut inter Palatinas ædes pariter habitarent, et vulgo pædagogi dicerentur.'

Ex assessore præfectus prætorii] Assessores sunt, qui a Magistratibus Præsidibusque in consilium adhibentur, ab eo dicti, quod in jure reddundo eis assiderent, L. i. l. ult. de offic. Asses. Quare etiam consiliarii appellantur. Assessura quoque ipsorum functio. L. penult. De proxenet. Quo spectat quod de Tiberio refert Sueton. capite 33. eum sese Magistratibus pro tribunali cognoscentibus sæpius obtulisse consiliarium, atque assedisse. Porro ut hic Laco ex Assessore Præfectus Prætorii factus, sic Paullus quoque, et Ulpianus, cum ante Papiniano in consilio fuissent. Auctor vita Pescennii Nigri Spartian. Quos autem Præfectos Prætorii Latini, Græci fere τῆς αὐλῆς, καὶ τῶν δορυφόρων, καὶ τῶν στρατοπέδων ἐπάρχους vocant, ut hunc Laconem, et Nymphidium Plutarch. Burrhum quoque sub Nerone Dio, et Perennem sub Commodo Herodianus. *Torrent.*

Summi equestris gradus candidatus] Placet Petri Fabri Jurisconsulti interpretatio, ut non de censu equestri, sed de Præfectura Prætorii locus hic intelligatur. Præfecti enim Prætorio ab Augusti usque temporibus ex Equestri tantum ordine sumebantur.

In quo Præfectura Prætorii summus erat honorum gradus. Icelus ergo, jam ante donatus anulis aureis, plus quam centum (ut puto) Equites possidens, non censum Equestrem, sed præfecturam ambibat. *Idem.*

Quam conveniret principi electo] Cæsares enim hactenus tanquam hereditarium, ac domui suæ debitum, sibi vindicaverant imperium. Itaque et Augustus quasi hereditario jure in fortunam avunculi successerat, dissuadentibus vitrico matrique respondens, 'nefas esse, quo nomine Cæsari dignus esset visus, semet ipsum videri indignum:' ut lib. II. traditum est Velleio. Et Tiberius apud Josephum his verbis Caio imperium commendat: σοὶ φέρων ἐγχειρίζω τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν. Dio lib. LVIII. τῷ ἐκγόνῳ, inquit, τὴν αὐταρχίαν κατέλιπε. De Caio vero disertissime Suetonius c. 24. 'Heredem quoque (Drusillam sororem) bonorum atque imperii æger instituit.' Dicis tamen caussa, consensus Senatus et autoritas etiam tum accedebat, uti ne Remp. invadere, sed accipere potius, viderentur. Dicis caussa, dixi: nam et in electo principe Othone, idem hoc 'prætextum Senatus' Tacitus appellavit Histor. I.

Illius ætatis] Cod. Salmas. *illud ætatis.*

Inauditos condemnavit] Plutarchus de cæde Cingonii Varronis, Mithridatis Pontici, et aliorum, ἔδοξε μὴ νομίμως, εἰ καὶ δικαίως, μηδὲ δημοτικῶς ἀνῃρηκέναι πρὸ κρίσεως ἄνδρας οὐκ ἀσήμους. *Casaub.*

Jura trium liberorum] Quemadmodum Bononiæ, qui decem liberos habet, immunis est a publicis oneribus, ita apud Romanos numerus trium liberorum immunes faciebat: quod jus sæpe ab Imperatoribus muneris amplissimi loco impetrabatur. *Beroald.*

Ad certum præfinitumque tempus] Ob legem Papiam, ne diutius matrimonio abstinerent, aut minus operam darent liberis. *Torrent.*

Sextam decuriam] Quintam Caius adjecerat.

Concessum a Claudio beneficium] Claudii c. 22.

CAP. 15. *Nisi invitis, ac recusantibus*] Cum Galba sentiebat Alexander Romanus Imperator, qui dicere solebat, invitos, non ambientes, in Rempublicam esse collocandos. Ita apud Livium Fabio recusanti datur a populo consulatus. *Beroald.*

Scenici aut xystici] Οἱ περὶ σκηνὴν καὶ πάλαιστραν. Plut. Vide l. II. c. 45.

Per comites] Illustris Salmasius ad c. 46. Tiberii.

Pretio addici, aut donari gratia passus est, vectigalia] Principum, qui ad breve tempus regnarunt, facta negligentius ab historicis, etiam diligentissimis, prodi memoriæ solent. Nam quia ordinationes ab iis profectæ cum suis auctoribus ut plurimum finiuntur, quod non mansit diu, pro eo habetur, ac si ne fuisset quidem umquam. Ne aliunde exempla arcessam, quis e scriptoribus rerum Galbæ fecit mentionem quadragesimæ ab eo remissæ? Sciunt periti rerum Romanarum, nomen id esse portorii, quod publicanis pendebatur. Eam exactionem, ut et plures alias ejusdem generis, Neronem quondam sustulisse, auctor est Tacitus libro XIII. Annalium. Verum eo loco addit Tacitus illa Neronis decreta, 'brevi servata, dein frustra habita.' Galbam revocasse abolitionem quadragesimæ, docemus nos invicto argumento nummi veteris qui ex S. C. ad tradendam posteris ejus beneficii memoriam et honorem Galbæ fuit percussus. Ab una ejus nummi parte hæc leguntur: SER. GALBA. IMP. AVG. ab altera ista: SC. QVADRAGIENS. REMISSA. Quod igitur scribit Tacitus, mansisse adhuc ætate sua abolitionem quadragesimæ per Neronem factam, non ita intelligendum est, quasi post Neronis con-

stitutionem perpetua et constans ejus viguisset observatio: sed quod fuit Galbæ imperium et breve et obscurum, hoc ignoravit Tacitus, aut dissimulavit. *Casaub.*

Supplicium Haloti et Tigillini] Haloti, qui, prægustator cum esset, Claudio venenum dedit, mentio sup. Claud. c. 44. De Ofonio vero Tigillino sæpe Tacitus. Juvenalis quoque Satyra I. *Torrent.*

Sævitiæ populum increpuit edicto] Placet hæc omnium codd. scriptura, nec assentior doctissimo cuidam viro, qui mallet, *sævitiam populi increp. ed.* hoc usitatius: illud magis Suetonianum. lib. IV. capite 39. 'modo avaritiæ singulos increpans.' Edicti sententiam apud Plutarchum lege. *Casaub.*

CAP. 16. *Universis ordinibus offensus*] Errant qui hanc Mss. lectionem γνησιωτάτην corrumpunt, et legunt *offensis.* Potuit fugere viros eruditissimos vocis 'offensus' hæc significatio? Cicero ad Atticum lib. II. 'Scito nihil unquam fuisse tam infame, tam turpe, tam peræque omnibus generibus, ordinibus, ætatibus offensum, quam hunc statum.' Pro Sextio: 'aliusne est aliquis improbis peculiaris populus, cui nos offensi invisique fuerimus?' Et ita sæpe alibi. *Idem.* Salmasii tamen Cod. *offensis.*

Præpositi] Ei scilicet negotio, quos inter vel præcipuus Nymphidius Sabinus Præfectus Prætorii. Cujus hæc promissio Neronem primo, mox Galbam perdidit. *Torrent.* Alterum enim spe accipiendi prodidere milites, alterum quod non pendebat necavere.

Navatæ adversus Gallos et Vindicem operæ] Duce Virginio Rufo.

Kalend. Januarii] Ineuntibus singulis annis, repetitum solenniter juramentum militare videtur. De hujusmodi vero juramento, quod communiter omnes præstabant, in hanc sententiam Plutarchus Galba: 'Statim quoque Flacci legiones præclaris illis et ad pop. in Rempublicam accommodatis juramentis valere jussis, Vitellio Imperatori se facturos imperata sacramento confirmarunt.'

Adigi sacramento] Qui sacramento non tenebantur, licet in castris versarentur, tamen nec hostes illis prælio lacessere, nec ferire fas erat, ut autoritate Catonis scribit Plutarchus Problem. XXXVIII. Sacramentum vero militare, etiam strictis gladiis cervicibusque admotis, dictum fuisse, ex Ammiano Marcellino discimus, lib. XXI. *Marc. Donat.*

CAP. 17. *Despectui esse non tam senectam suam, quam orbitatem ratus*] Plutarchus ad verbum, φοβηθεὶς ὡς μὴ μόνον διὰ τὸ γῆρας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπαιδίαν καταφρονούμενος. Sunt vero liberi 'firma imperii munimenta, et subsidia dominationis,' ut loquitur Tacit. 'subsidia aulæ,' ut Tranquillus. Philostratus lib. V. de Vespasiano, τὴν δὲ ἀρχὴν ὑποδεξάμενος θεραπεύσεται μὲν ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων, στηρίξεται δὲ ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἱ παῖδες. *Casaub.*

Pisonem Frugi Licinianum] De quo, et uxore Verania, Plin. lib. II. Ep. 20.

Testamentoque semper in bona et nomen adscitum] Ait 'semper,' quia soliti olim prudentes patresfamilias supremis suis mature prospicere, ac sæpe pro oblata occasione testamenti tabulas reficere. Non enim ferri potest, quod proferunt quidam ac tuentur, *super* pro *semper.* Vide in Julio c. 83. et nota ibi verba ista, 'heredem ab eo scribi solitum.' *Casaub.*

Ac pro concione adoptavit] Galba apud frequentem militum concionem Imperatoria brevitate adoptari a se Pisonem pronuntiavit, more divi Augusti, et exemplo militari, quo vir virum legeret.

CAP. 18. *Cum per omne iter dextra*

sinistraque oppidatim victimæ cæderentur] Vide Casaubono notata ad c. 13. Calig. quibus istud ex Hirtio de B. G. adde: 'Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorumque omnium, qua Cæsar iturus erat, excogitari posset. Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat, hostiæ omnibus locis immolabantur, tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel exspectatissimi triumphi lætitia percipi posset.' Item illud ex Tacito Hist. II. de itinere Vitellii: 'Nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem.'

Taurus securis ictu consternatus] Observatum est a sacrificantibus, ut si hostia, quæ ad aras duceretur, fuisset vehementius reluctata, ostendissetque, se invitam altaribus admoveri, amoveretur: quia invito Deo offerri eam putabant. Quæ autem stetisset oblata, hanc volenti numini dari existimabant. Hinc Virgilius: 'Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras.' Et alibi: 'Et statuam ante aras aurata fronte juvencum.' Macrobius. Piacularia vocabant, quæ sacrificantibus tristia portendebant, cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis quam oporteret decidisset. Festus.

Rupto vinculo] Mirum vero quod rupto vinculo fugisse victimam narrat Suet. cum Servius solutas duci solere hostias scribat. Crediderim hostias ferociores ob periculum, ne fugiendo sacra perturbarent, laxo quodam fune vinciri solere, ut nihilominus tanquam liberæ ducerentur. Atque ita intelligo Juvenalis locum e Sat. XII. 'Sed procul extentum petulans quatit hostia funem.' Verum de his rituales illi Etruscorum libri quos Festus commemorat, quosque de sacrificandi arte scriptos fuisse auctor est Livius lib. XXV. *Torrent.*

Ac descendentem spiculator impulsu turbæ lancea prope vulneravit] Suidas, σπεκουλάτωρος, τοῦ δορυφόρου, interpretatur: et hic in Suetonio atque in Tacito reperias inter satellites Principales. Arma iis clypeus et lancea. Josephum vide Ἰουδαικ. ἁλώσ. lib. III. c. 6. Nam capiam ibi sane λογχοφόρους, sive lancearios, hos speculatores. Præter hunc locum suadet alter Suetonii in Claudio: 'Neque convivia inire est ausus, nisi ut speculatores cum lanceis circumstarent.' Cæterum ut *speculatorem*, non *spiculatorem* legamus, libri scripti suadent et lapides. *Lipsius.* Salmasianus quoque Cod. semper *speculatores.*

Excepit terra tremore] Neronem urbe egredientem terræ tremor prosecutus est. Ner. c. 48.

Assimilis quidam mugitui sonus] Antequam terra moveatur, solet, ut Seneca inquit in VI. Quæstionum, mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus. Unde est illud a Virgilio scienter simul et eleganter dictum: 'Sub pedibus mugire solum.' Plinius quoque in II. 'Præcedit,' inquit, 'comitaturque terribilis sonus, alias murmur similius mugitibus, aut clamori humano, armorumve pulsantium fragori.' Adstipulatur Plinio Senecæque Ammianus, qui ait: 'Necesse est velut taurinis reboare mugitibus fragores, fremitusque terrenos.' *Beroald.*

Fortunam suam Tusculanam] Quam Tusculi consecraverat. Sup. c. 4.

Ad expiandum somnium] Tibul. lib. III. Eleg. 4. 'At natum in curas hominum genus omina noctis Farre pio placant, et saliente sale.' *Torrent.*

Tepidam in ara favillam] Omina infausta atque inominata. Fulgere aram oportebat, vinum simpulo, thus acerra, non catino, aut calice, quæ vasa escaria ac potoria sunt, administrari, neque a sene, et eo quidem atrato, sed a puero ingenuo, ac bene

culto, quales qui Camilli appellabantur. Accedit materiæ calicis et catini vilitas, in Imperatoris maxime sacrificio, cum hi quoque qui argentum ad alios usus omnes aspernarentur, patellam saltem Deorum causa haberent argenteam. *Idem.*

Sacrificanti coronam de capite excidisse] Veteres 'caducum auspicium' vocabant. Silius Italicus lib. XVI. de rege Syphace, 'Vittaque majorum decoramen fronte sine ullo Delapsa attactu nudavit tempora regis: Talia cœlicolæ casuro tristia regno Signa dabant, sævique aderant gravia omina fati.' *Casaub.*

Pullos evolasse] Quod et C. Hostilio Mancino sacrificanti accidisse Valerius prodidit, quippe cui auspicanti cum pulli cavea emissi in proximam sylvam effugissent, nec requisiti uspiam extitissent, futura per id clades denuntiata est. *Sabell.*

Castrensem sellam] Non solum in castris atque in curia peculiaris erat Imperatori sella, sed et in cubiculo, et triclinio, et theatro, qua alium sedere nefas esset. Spart. Hadriano: 'Tunc Servianum, quasi affectatorem Imperii, quod in sedili regio juxta lectum posito sedisset,' &c. Idem Severo: 'Sedit et in sella Imperatoria, temere a ministro posita, ignarus quod non liceret.' Loquitur autem de convivio. Herodian. lib. I. de Lucilla sorore Commodi, 'sella Imperatoria sessitare in theatro, et ignem de more præferri patiebatur.' Sic enim vertit Politianus. *Torrent.*

Curulem] Bassus, in commentariis suis, Senatores dicit in veterum ætate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris gratia in curiam vehi. In quo curru sella esset, super quam considerent, quæ ob eam causam *currulis* appellaretur. Gellius.

CAP. 19. *Haruspex*] Umbritium haruspicem eum fuisse Plutarchus ait: cujus Juvenalis, credo, et Plinius meminere: is mane Galba in Palatio sacrificante, conspectis extis, magnæ perturbationis signa, periculumque ex dolo ejus capiti imminere, deprehendit.

Loricam tamen induit linteam] Nepos (sive is Æmilius Probus est) vita Iphicratis, 'Mutavit genus loricarum, et pro ferreis atque æneis lineas dedit. Quo facto expeditiores milites reddidit.' Apud Homerum quoque II. Iliad. Ajax Oileus λινοθώραξ est. *Torrent.* Fiebant autem linei thoraces opera atque artificio coactiliariorum et πιλοποιῶν, qui linum aceto vel austero vino, cui sal esset adjectum, probe macerabant, deinde ita cogebant, ut soliditatem ac crassitiem lintei octies decies aut sæpius in se complicati haberet. Nicetas Acominatus libro I. rerum Isaaci Angeli: 'Ipse Conradus sine scuto tunc dimicabat; sed pro lorica textum quoddam gestabat, e lino factum, vino austero probe salito maceratum, sæpius replicatum: quod quidem sale et vino coactum adeo firmum adversus ictus erat, ut penetrari a nullo telo posset. Erant autem hujus texti plagellæ octodecim et eo plures.' *Casaub.*

Dimota paganorum turba] Pagani militibus opponuntur. Augusti capite 27.

Deinde rursum incitati] Milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disjecta plebe, proculcato Senatu, truces armis, rapidis equis forum irrumpunt. Nec illos Capitolii adspectus, et imminentium templorum religio, et priores et futuri principes terruere, quo minus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit. Tacitus.

CAP. 20. *Hoc agerent*] Ad Calig. capite 58.

Quando ita videretur] Tacitus: 'agerent ac ferirent, si ita e Rep. videretur.'

Neque præsentium quempiam opem

Imperatori ferre conatum] Imo ferre conatus est Sempronius Densus centurio, qui primo vite centurionali, dein stricto gladio, quoad potuit, irruentium vim propulsavit. Virtutem viri Plutarchus et Xiphilinus haud tradendam oblivioni duxere.

Excepta Germanicorum vexillatione] Turnebus Germanos illos fuisse vult, de quibus ante c. 12. dimissos quidem illos, sed adhuc tamen, ob non soluta forte stipendia, aut militiæ commoda, apud vexillum manentes. Atqui Sueton. sine ullis commodis in patriam remissos tradit, et Tacit. (quem legisse oportet eum qui Suetonium interpretari velit) Germanica fuisse vexilla ait, nempe eorum quos Nero Alexandriam præmiserat, atque inde reversos, longa navigatione ægros, impensiore cura Galba in atrio Libertatis refovebat. Porro cum plura fuisse vexilla commemorat Tacit. 'vexillationis' vocabulum pro complexione quadam plurium vexillorum hic accipio, quanquam Vegetius ad equitum alas vocabulum illud referat libro II. capite 1. *Torrent.*

Ad lacum Curtii] Augusti capite 57.

Ac relictus, ita uti erat] Reperi in commentariis Græcorum caussam cur ita diu fuerit relictus: nempe adstitisse illi canem, quo vivo caput Galbæ amputari non potuerit. Historia id sit, an fabula, nihil pronuntio. *Casaub.*

Gregarius miles] Fabius significatur, qui, autore Plutarcho, Galbæ caput amictu comprehensum primo occultabat: mox a sociis admonitus, ut rem fortiter gestam ostentaret, illud lanceæ affixit: et ita quatiens senis principis faciem, lanceam cruore perfusam quatiebat. Otho Galbæ capite viso exclamasse fertur: 'Hoc nihil est, o commilitones: monstrate mihi Pisonis caput:' quod et ipsum paulo post allatum est, cum Piso pro foribus templi Vestæ fuisset trucidatus. Nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur Otho, quam Pisonis: cujus ut inimici et æmuli cæde lætari jus fasque credebat. *Beroald.*

Galba cupide fruaris ætate tua] Melius blattarius Tranquillus, *Galba Cupido fruaris ætate tua.* Senex, qui pulcher etiamnum videri vellet, per irrisionem Cupido, id est, bellus et formosus, joculariter appellatus. *Turneb.* Turnebi Codici Salmasianus accedit.

Ἔτι μοι μένος] Iliad. E. 254.

Patrobii Neroniani libertus] Patrobium una cum plerisque aliis Neronis emissariis, excepto Haloto et Tigillino, Galba occiderat. Eum Neronianum vocat Sueton. quod Neronis libertus fuisset: ut Demetrium Pompeianum Seneca de tranquillitate vitæ capite octavo. *Torrent.*

Eo loco ubi jussu Galbæ animadversum in patronum fuerat] Capitibus cum ad satietatem se oblectassent, Junii caput filiæ ejus bis mille denariis vendiderunt; Pisonis, uxori reddiderunt, non quidem cranium requirenti; Galbæ Patrobii servis dono dederunt; iique cum omnibus contumeliis ludibriisque affecissent, in Sestertium projecerunt. Locus est, quo abjiciuntur eorum capita qui Cæsarum jussu supplicio afficiuntur. Plutarch.

Dispensator Argius] Tacitus: 'Galbæ corpus diu neglectum, et licentia tenebrarum pluribus ludibriis vexatum, dispensator Argius ex primariis servis humili sepultura in privatis ejus hortis contexit.' Plutarchus ait, Galbæ corpus Othone permittente sublatum ab Helvidio Prisco, quod noctu Argius libertus sepelivit. *Beroald.*

In privatis ejus hortis Aureliæ viæ sepulturæ dedit] Et portam et viam Aureliam invenio. De via sic Cicero Philip. XII. 'Tres vici sunt ad Mutinam, a supero mari Flaminia, ab in-

fero Aurelia, media Cassia.' Eutropius quoque: 'Etruriæ,' inquit, 'per Aureliam usque ad Alpes maritimas ingentes agri sunt, hique fertiles et silvosi.' In hac via fuerunt privati horti Galbæ. Atque in eadem, ut in Flaminia, Appia, Latina, et aliis viis, plurimi loculi, urnæ, et antiqua sepulchra vetustate fere consumpta adhuc videntur. *Onuphr. Panvinius.*

CAP. 21. *Statura fuit justa*] Ad Tiberii caput 68.

CAP. 22. *Spargique ad pedes stantibus*] 'Spargi' pro dividi dixit. Ad pedes vero stabant viliores in convivio ministri. Calig. c. 26. astantibusque reliquiæ interdum distribuebantur. Seneca Epist. CLXXVII. 'Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus dividuntur, sic peracta vita aliquid porrigi his qui totius vitæ ministri fuissent.' *Torrent.*

Velleretur] Hinc Scipio Æmilianus pro maximo probro objectavit Sulpitio Gallo homini delicato, quod feminibus subvulsis, hoc est, femoribus depilatis, ambularet. Quintilianus in primo ait, velli, et comam in gradus frangere, non carere reprehensione. Idem in octavo tradit, corpora vulsa atque fucata esse fœdissima. Scribit Julius Firmicus, quod, 'Qui nascentur Pleiadibus orientibus, hi, demptis pilis, corpus in fœminam transferent.' *Beroald.*

CAP. 23. *Periit*] Hac usus est fortuna Galba, qui, sua ætate quinque imperatoribus rerum potitis, omnium eorum in principatu cum honore et gloria vixerat. Neminem qui imperium ejus desideraret, multos qui mortem miserarentur, reliquit. Plutarch.

Rostratæ columnæ superstantem] Celebratio statuarum in columnis antiqua est, ut inquit Plinius lib. XXXIV. sicut Caio Menenio supra columnam statua dicata est, qui devicerat priscos Latinos. Rostratam autem columnam vocat, quasi rostris insignitam; sicut et coronæ rostratæ dictæ, quod rostris navium erant decoratæ. Quid si legas, *striatæ columnæ?* Namque striatas columnas prisci dixerunt eas, quæ striis distinctæ sunt. Sunt autem striæ quasi canaliculæ, et sulci, quibus quoddam columnarum genus excavatur: de quibus sic scribit Vitruvius in tertio de Architectura: 'Columnarum striæ faciendæ sunt vigintiquatuor, ita excavatæ, ut norma in cavo striæ cum fuerit conjecta, circumacta anconibus striarum dextra ac sinistra tangat acumen.' Non infestiviter Apuleius frontem striatam vocat contractam, caperatamque, et quasi sulcos facientem præ tristitudine. *Beroald.*

M. SALVIUS OTHO.

Cunctorum egestas, efferata consultrix,
Sperare mollem cuncta jussit Othonem:
Uno virilem: dum redire victorem
Urbs horret, urbi parciturus occumbit.

J. Schildius.

Cap. 1. *Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino*] Ferentinum oppidum in Etruria, item in Latio sive Volscorum, sive Hernicorum, item in Samnio. Hæc omnia in Livio libris I. II. ac X. Quidam et in Campania, ubi et Plinius Ferentinates, locant: sed heic de Ferentino in Etruria loqui videtur auctor, cum subjungat, 'ex principibus Etruriæ:' nisi inde migrarint in Latium. *Glareanus.*

Urbanos honores] Ut puta ædilitatem, præturam, consulatum: qui magistratus in urbe geruntur.

Motu Camilli] Claud. cap. 13.

Ante principia se coram] Utrumque supplicii severitatem auxit, et locus, et ducis præsentia, cum non extra vallum (ut moris erat) neque per

Centurionem, sed veluti in ipsa castrorum fronte, omniumque conspectu, se coram illos capite plecti jusserit. Extra vallum vero plectendos duci solere, et Centurionem supplicio præfici, docet nos Senecæ locus lib. I. de Ira, cum de militis supplicio loquens, 'Damnatus,' inquit, 'extra vallum deductus est.' *Torrent.* Spatium quoddam medium inter superam et inferam castrorum partem Romanis principia dictum, Græcis ἀρχαῖα. Etsi enim proprie sic appelles initium ipsum castrorum, (inde enim vox,) tamen totum hoc spatium medium inter legiones et Tribunos sic esse dictum constat. Hæc principia fuerunt in religione, ob præcipua signa, quæ ordine illic antefixa; omnes enim primæ decuriæ et manipuli metabantur illic; ergo et signa quæque prima, id est, primi Hastati, primi Principes, et Primipili etiam, id est, Aquilæ ipsæ. *Lipsius.*

Equitis R.] Alterum illorum duorum significat, de quibus Claud. capite 13.

Allectum inter patricios] Cum gens Salvia ante plebeia tantum fuisset, nec Romana quidem, sed ex oppido Ferentino translata. *Torrent.* Vide Octav. capite 2.

Vir, quo meliores liberos habere ne opto quidem] Tali pæne laudatione prosequutus est Augustus Drusum Germanicum, cum precatus est Deos, Cæsares suos illi similes facerent. Claud. capite 2.

Marcum cognominem] Hanc lectionem sequor. Othonis enim Principis patrem, qui Galbæ in consulatu successit, Othonem et ipsum cognominatum fuisse auctor est Suet. Galb. capite 6. Cognomines itaque fuere pater et M. minor filius. Major vero L. Titiani cognomen tulit. Caius filius, Salvius Cocceianus, a Domitiano occisus est. Domit. cap. 10. Vide Vitell. cap. 2. *Torrent.*

Druso] Quem Tiberius in ima parte Palatii fame necavit.

Cap. 2. *Ferebatur et vagari noctibus solitus*] Similem Nero petulantiam exercebat. Ner. cap. 26.

Ac distento sago impositum in sublime jactare] Lasciviæ hujus meminit Ulpianus, in Collatione juris cum legibus Mosis: quam edidit pridem Petrus Pithœus. Ea proprie sagatio dicta veteribus Latinis, ut ex Glossario idem Pithœus ante nos annotavit. In eo scriptum, *Sagatio*, παλμός. Gallis dicitur *berner;* vocabulo veteris, ut videtur, Græciæ: nam Dores βέρνεσθαι dicebant pro πάλλειν. Hesychius, βερνώμεθα, κληρωσώμεθα, Λάκωνες. κληροῦσθαι idem est ac πάλλειν κλήρους. ut in illo Poëtæ, κλήρους ἐν κυνέῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἑλόντες. *Casaub.* Hoc ludicri supplicii genus frequens est apud procaciores, qui culcita, aliove vestimento plurium manibus distento, in sublime jactare consueverunt vel hominem, vel canem, ludibrii caussa. De hoc Martialis: 'Ibis ab excusso missus in astra sago.' *Beroald.*

Quo efficacius coleret] Id est, majore fructu ac commodo ei obsequeretur. Græci θεραπεύειν dicunt. *Torrent.*

Damnatum repetundis] Repetundarum, aut de repetundis, Jurisconsulti et elegantius loquentes dicerent. Sed familiare huic nostro, ac Tacito quoque, præpositiones omittere. *Idem.* In V. C. adjecta est particula *de.* F. Ursinus.

Prius quam plane restitutionem ei impetrasset] Motus ille quicumque Senatu erat: sed Otho quasi plene restitutum in Senatum introduxit. Olim sane crimini repetundarum exilium pœna fuit, et æstimatio, uti Asconius notat in Verrem, et Cicero subindicat non semel: sed secuta lex Julia immutavit. Ex ea pœnam fuisse adfirmo amissionem ordinis, et æstimationem, nihil ultra; id est, qui damnatus eo crimine esset, Senatu moveretur, et judices acciperet ad æsti-

mandam litem. Attamen subinde gravius, et plerumque extra ordinem in id crimen animadversum, pro delicti modo. Atque ea Macri mens libro VII. Ad leg. Jul. repet. *Lipsius.* Adspice Cæs. c. 43.

CAP. 3. *Poppæam Sabinam*] Aliquid Ner. c. 35. sed prolixe historiam narrat Tacitus libro XIII. Annalium. quamquam nonnihil a Suetonio discrepans. Plutarchus Othone idem sentire videtur quod Sueton. *Torrent.*

Nec corrupisse contentus] 'Corrupisse,' pro alienasse a Nerone, ut corrumpere alterius servum dicimus, et 'actionem de servo corrupto' in Pandectis legimus. Nemo enim uxoris suæ mœchus est, ut mox sequitur. *Idem.*

Diducto matrimonio] Horatius in dialogismo supra modum venusto, qui est Ode 9. libri III. 'Quid si prisca redit Venus, Diductosque jugo cogit aheneo?'

Ne pœna acrior mimum omnem divulgaret] Ita superius dixit: 'in hoc quoque mimo præter modum intemperans.'

Uxoris mœchus] Id est, Poppææ, quam Neroni tradiderat, amorem exuere non poterat.

CAP. 4. *Seleuci mathematici*] Ptolemæus Othoni in Hispania comes inter alia prædixerat, hoc futurum, ne a Nerone interimeretur, imo ipsum Neroni superfuturum promiserat, Romanisque imperaturum. Fortassis hic Ptolemæus dictus est Seleucus, veluti binominis. *Beroald.*

Aureos excubanti cohorti viritim dividebat] Itidem Plutarch. Tacitus centenos nummos dicit. Dio lib. LV. et alicubi Zonaras aureum XXV. drachmis, hoc est, totidem denariis, æstimant. Quæ ratio sane etiam cum pondere ejus temporis aureorum optime convenit, si argenti ea quæ nunc est ad aurum proportio observetur. Sub recentioribus vero Imperatoribus, maxime Constantinopolitanis, eadem aurei æstimatio fuit, pondus autem minus. Quod in juris studiosorum gratiam annotatum volui. *Torrent.*

Totum agrum redemit] Hac de re sic Tacit. 'Adeo animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum sua pecunia emptum dono dederit.' 'Emancipare' dixit Sueton. quod Tacit. 'dono dare.' Emancipare igitur, quovis modo alienare, et in alium transferre dominium rei alicujus, significat. Quamvis imaginaria fortassis venditione Otho agrum militi nummo addixit, quod specie quidem vendere, re ipsa donare est. Qua de re Cæs. cap. 1. Apertius tamen loqueretur Sueton. si diceret, *redemit, eique mancipavit.* Idem.

CAP. 5. *Dispensatione*] Sic dispensatoris officium vocat. Ingens autem peculium eum Cæsaris servum habuisse necesse est, qui decies HS. pro officio illo penderet, præsertim sub tam avaro principe. Argii dispensatoris mentio Galb. c. 20. et alterius, quem 'ordinarium' vocat, c. 12. ad differentiam nempe eorum, qui extraordinarias dispensationes adipiscebantur. Qualis dispensator Armeniaci belli Neronis servus, qui libertatem centies vicies HS. redemit, (sic enim lego apud Plinium lib. VII. cap. 39.) et Drusillanus Claudii dispensator Hispaniæ, qui lanceam illam quinquagenariam possedit, de qua idem Plin. lib. XXXIII. c. 11. Talem aliquam dispensationem hoc loco intelligo. *Torrent.* Vide Aug. c. 67.

Decies sestertium] Id est, viginti quinque millia coronatorum.

Quinque speculatoribus commissa est res] Plutarchus, de hac conspiratione loquens, sic ait: *ἐν δὲ τούτοις Ἰτούριος καὶ Βάρβιος, ὁ μὲν ὀπτιὼν, ὁ δὲ τεσσεράριος.* ac mox subjicit, Optionis et Tesserarii nomine significari eos, qui nuntiorum et *ὀπτήρων*, id est, speculatorum, ministerio funguntur. Pos-

terior ætas 'Scultatores' nuncupavit, quasi auscultatores: quo fit, ut nocturnarum excubiarum tesseras tractent ex eo ordine, qui Tesserarii dicuntur. Optionum inferior est gradus. Sunt enim ordine et promotione antecedentium militum adjutores, auctore Vegetio, et dum junguntur speculatoribus in l. Divus. D. de bonis damn. speculatorum adjutores significari videntur. Junguntur tesserariis, quos speculatores esse diximus, in antiquis inscriptionibus, quarum una sic habet: TESSERARIO. OPTIONI. FISCI. CVRATORI. altera, IN EIS. TESSERARIVS. OPTIO. VEXILLARIVS. *Cujacius.*

Dena sestertia] Ducenti et quinquaginta coronati.

Haud dubia fiducia in ipso negotio pluribus affuturis] Deest *ut* aut *quasi* in isto loquendi genere. Nam hoc Græci ita dicerent: πεποιθότες σφόδρα, ὡς ἐν αὐτῷ ἔργῳ πλειόνων παρεσομένων, vel προσχωρησόντων. *Casaub.* Cod. Salmas. *plures adfuturis:* lege, *adfuturos.*

Cap. 6. *Ejusdem statione*] Stationem vicem vocat, qua cohors illa inter alias tunc iterum excubiis aderat. Alioqui statio ipsos milites certo loco positos significat, ut 'statio Germanorum' Ner. c. 34. 'statio Nicomediensis' apud Plinium Epist. lib. x. Sed et Modestin. J. C. l. III. de re militari, 'Qui stationis munus relinquit plusquam emansor est,' hoc est, qui suo die stationi non adest. Hinc 'stationarii milites' l. I. et l. penult. de fugit. Sed et superstationarios legimus, quibus (ut arbitror) major incumbebat publicæ sollicitudinis cura. *Torrent.* Superstationarius est, qui præfectus stationariis. Ut superjumentarius, qui præpositus jumentariis. Vide ad Claud. c. 2.

Medium quoque tempus religio et Seleucus exemit] Medium tempus vocat sex illos dies, quos ait Plutarchus medios fuisse ab adoptione Pisonis ad cædem Galbæ: adoptio celebrata a. d. IV. Id. Jan. cædes facta XVIII. Kal. Feb. Medio tempore inter hos dies interjecto, ne Otho Galbam occideret, impeditum illum ait Suetonius, qua religione, qua Seleuci monitis. Religio, quam intelligit, est πατροπαράδοτος quædam traditio, qua vetabantur seria negotia certis diebus inchoare. Talis erat in eo tempore, quod medium hic vocatur, dies postridie Idus: ut libro secundo notamus c. 13. Refero eodem et diem III. Id. Jan. et qui XIX. Kal. Feb. dicitur, ambos Carmentæ sacros: quo tempore favere linguis oportebat, non cædibus operam dare: atque hi dies publice religiosi. Potuerunt autem etiam cæteri privata superstitione Othoni esse religiosi et atri: sicut Augusto omnes Nonæ. Jam ergo habemus quomodo medium tempus religio exemerit: ut missa faciam omina, tristia auguria et aruspicum responsa, quæ Othonis cœpta tardare potuerunt. Mos autem omnium fere Romanorum fuit per ea tempora, ut, prius quam vel tantilli momenti rem aggrederentur, adirent ad mathematicos et astrologos, ut sumendo exordio horam felicem indicarent. *Casaub.*

Miliarium aureum] Miliarium vas est longum et angustum, ad similitudinem milii. Palladius, 'Vas,' inquit, 'æreum, miliario simile, id est, altum et angustum:' eo ad balnea utebantur. Etiam Miliarium aureum Romæ in foro columna erat, in quam omnes viæ Italiæ competebant et desinebant: quod ita vocabatur, quod ab eo miliariorum numerus, quibus itinera metiebantur, incipiebat. Nam lapides in viis, quibus miliaria notabantur, miliaria etiam vocabantur. Plutarchus: Οὗ χρυσοῦς εἱστήκει κίων, εἰς ὃν αἱ τετμημέναι τῆς Ἰταλίας ὁδοὶ πᾶσαι τελευτῶσι. De eadem re Suetonius loquitur. *Turneb.*

Ad constitutum] Sic veteres loquebantur, vel simpliciter, vel subaudiendo locum, aut diem, de quo convenerat. Varro lib. II. de re rust. c. 5. 'Cum alius eum salutasset, alius conviciatus esset, qui tam sero venisset ad constitutum.' Cic. ad Marium lib. VII. 'Si quod habes constitutum cum podagra, fac in alium diem differas.' *Torrent.*

Abditus propere muliebri sella] Tacitus *sellam* ἁπλῶς. at Plutarchus φορεῖον. Melius dixisset δίφρον κατάστεγον: nam tales sellæ mulierum, quibus in publicum deferebantur: quod vox 'abditus' manifesto docet. Fuerunt et aliæ sellæ mulierum non adopertæ, sed quarum domi usus, non foris. Talis erat, opinor, quæ seliquastrum dicebatur, ut Varro et Festus scribunt: alii per *i* siliquastrum. Habuere mulieres olim et δίφρους λοχειαίους, in quibus sedentes enitebantur: quarum hodieque usus est. mentio earum Exodi capite primo, et apud Artemidorum libro quinto, capite 74. *Casaub.*

Lecticariis] Vide Calig. c. 58. Rem paullo aliter narrat Tacitus.

Donec omissa mora succollatus] Bene: neque delenda verba, *omissa mora*, φειδοῖ τοῦ χρόνου. Moram intelligit exspectandi lecticarios servos, quibus deficientibus, liberi homines in armos et collum receptum eum bajularunt vicibus: quod succollare dicitur. *Casaub.* Sic Claud. c. 10. 'Ab his, quia servi diffugerant, vicissim succollantibus, in castra delatus est.' Virg. de apum rege libro IV. Georgic. 'illum admirantur, et omnes Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes, Et sæpe attollunt humeris.' Quod Barbari creandis regibus facere consueverunt. *Torrent.*

Ad principia] Lipsius ad c. 1.

Id demum se habiturum, quod sibi illi reliquissent] Id Tacitus vocat, 'omnia serviliter pro dominatione facere.'

CAP. 7. *Deinde vergente jam die ingressus senatum*] Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat Senatum Prætor urbanus, certant adulationibus cæteri magistratus. Accurrunt patres, decernitur Othoni tribunicia potestas, et nomen Augusti, et omnes principum honores. Tacitus.

Positaque brevi ratione] Simplex pro composito; posita, id est, exposita. Viterb. tamen *oratione*, cum veteri Rom. item Memm. et aliis multis: sed durum sit nimis *posita oratione*, pro, habita. *Casaub.* Cod. Salmas. *oratione.*

Ab infima plebe appellatus Nero] En leves ac degeneres animos! Iidem per blanditias Neronis nomine novum Imperatorem salutant, qui ob monstrum illud e rebus humanis sublatum pileati tota urbe discurrerant. Ner. cap. ultimo. Othonem vero sic appellari non refugisse, minus mirandum est, cum apud quosdam, et Parthos imprimis, diu favorabile Neronis nomen exstiterit. Vitellius quoque 'inferias Neroni dedit: ac solenni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut et aliquid de Domitio diceret: inchoantique Neroniana cantica, primus exsultans etiam plausit.' c. 11. Non facturus utique in ipso principatus exordio, ni gratam aliquibus memoriam ejus existimasset.

Quingenties HS.] Duodecies centena et insuper quinquaginta mill. coronat.

Manes Galbæ] Similis de Nerone locus c. 34.

Τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς] Paullo aliter, sed eadem sententia, Dio: τί γάρ με ἔδει μακροῖς αὐλοῖς αὐλεῖν; id est, *Quorsum attinebat me longis tibiis canere?* Otho post cæsum Galbam fecerat sacrum, in quo exta inauspicatos exitus portendebant. Ita pœnitens sumptus et operæ frustra insumtæ, fertur hæc verba prolocutus,

quæ deinde in vulgi fabulam abierint. Olim in sacris longis tibiis cani solitum est: qui mos postea sublatus, autore Plutarcho. *Erasmus.*

Cap. 8. *Et placuerat per classiarios, &c.*] Dele *et*, ac pone τελείαν στιγμὴν ante *placuerat*. Incipit namque hic narrare, quod præcedentibus verbis proposuerat. Scripti omnes hunc pusillum errorem agnoscunt. Rem narrat Plutarchus accuratius: nam Suetonius multa omittit. *Casaub.*

Insidias quidam suspicati] Visa inter temulentos arma cupidinem sui movere. Fremit miles, et Tribunos Centurionesque proditionis arguit, tamquam familiæ Senatorum ad perniciem Othonis armarentur. Tacitus.

In triclinium] In cœnationem: ubi cum octoginta Senatoribus, fœminisque primariis epulabatur.

Motis necdum conditis ancilibus] Qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commovebat, post hastam simulacri ipsius Dei, dicens, Mars vigila. Servius. Adi Polybium in fragmento libri ab Ursino editi xxiii. et Livium in eadem historia libro xxxvii. Similis superstitio servata Athenis, cum celebrarent Plynteria. Per ejus festi dies Minervæ simulacrum tegebatur, ac publice privatimque diligenter observabant, ne inchoato festo, necdum peracto, quicquam aggrederentur: id enim infaustum habebatur. Xenophon de reditu Alcibiadis in patriam post exilium: Κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ ἡμέρᾳ ᾗ πλυντήρια ἦγεν ἡ πόλις, τοῦ ἕδους κατακεκαλυμμένου τῆς Ἀθηνᾶς. ὅ τινες οἰωνίζοντο ἀνεπιτήδειον εἶναι καὶ αὐτῷ καὶ τῇ πόλει. Sed Plynteriorum dies unus saltem erat infaustus: ancilia semel mota ante trigesimum diem non condebantur, ut affirmare videtur Polybius, loco quem indicavimus. *Casaub.*

Ancilibus] An hæc etiam nomen habuerunt ex eo, quod esset ἄγκυλον τὸ σχῆμα? An quod ἐπ' ἀγκώνων gestarentur? An quia ἄνωθεν ὤκειλαν καὶ ἐνέχθησαν? An vero hoc est studium præposterum Græcorum σπουδαζόντων ἐξελληνίσαι τὰ τῶν Λατίνων? Et sunt revera ancilia Latino verbo scuta circumcisa, ut Jurisconsultus incile dixit, solum nimirum incisum, qua aqua manaret. Atque ita Ovidius: 'Idque ancile vocat, quod ab omni parte recisum est, Quemque notes oculis, angulus omnis abest.' *Camerarius.*

Quod antiquitus infaustum haberetur] Antiquitus, pro ab omni usque antiquitate, aut opinione majorum. Sane et matrimonia tunc contracta infausta habebantur. Ovid. lib. iii. Fastor. *Torrent.* Cod. Salmas. *habetur.*

Quo cultores Deum matris lamentari et plangere incipiunt] Hinc Arnobius adversus gentes lib. v. 'Aut si ea, quæ dicimus, non sunt ita, vos edissertate, vos dicite, evirati isti mollesque, quos interesse vobiscum in ipsius numinis videmus sacris, quidnam istic habeant negotii, sollicitudinis, curæ: et cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos, et fortunam imitentur in lamentabili constitutorum sorte.' Galli autem isti, in sacris Cybeles, imitabantur lugentem Cybelem ob Attin. Propterea ejulabant, ac pectus palmis cædebant. Eviratos vocat Arnobius, quod ad Phrygium tibiæ cantum virilibus privarentur. Ovidius in Ibin: 'Attonitusque seces, ut quos Cybeleia mater Incitat ad Phrygios, vilia membra, modos.'

Præterea adversissimis auspiciis] Prodigia insuper terrebant diversis auctoribus vulgata. In vestibulo Capitolii omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat. Erupisse cella Junonis majorem humana speciem. Statuam divi Julii, in insula Tiberini amnis, sereno et immoto die ab Occidente in Orientem conversam. Prolocutum in Etruria bovem. Insolitos

animalium partus, et plura alia rudibus seculis etiam in pace observata, quæ nunc tantum in metu audiuntur. Tacitus.

Victimas Diti patri cæsas litavit] Cod. Salmas. *victima Diti patri cæsa litavit.* At Virgilius quoque: 'sacrisque litatis Indulge hospitio.' Cum non sacra litemus, sed Deo sacris, ut ibi monuit Servius. *Torrent.*

Diti patri] Qui placat Plutonem cæsa victima, se charum esse Diis infernis cognoscit: qui vero non litat Plutoni, prosperum auspicium consequitur, tanquam sit victurus, nec ad Plutonias sedes per mortem transiturus. Dicitur autem juncto vocabulo Dis pater, sicut Neptunus pater, Janus pater conjuncte dicuntur, et Mars pater, hoc est, Marspiter. Scribit Cicero in Oratore, quod antiquitus Divis vocabatur, qui nunc dicitur Dis, postquam placuit nomina contrahere. *Beroald.*

Inundationibus Tiberis] Eo quidem factis tempore, quo maxime turgent fluvii: sed nunquam ita excreverat, neque ulla unquam eluvione tantum damni dederat. Nam cum magnam urbis partem proluit, tum eum præsertim locum, ubi frumentum venale reponebatur, opplevit, magnamque permultorum dierum difficultatem effecit. Plutarch.

Cap. 9. *Ante Vitellii adventum profligari plurimum posse*] 'Profligare,' ut docet Gellius in xiv. Noctium Atticarum, significat ad perniciem, interitumque deducere, atque deperdere. Profligatasque res quasi proflictas, et perditas appellamus. In alio significatu 'profligata' dixerunt absoluta, et effecta: quod quamvis damnetur a Gellio, tamen repudiandum non est: cum et Latinæ linguæ parens 'profligatum' dixerit pro absoluto, et pene confecto. Sic enim ait in v. quæstion. Tusculan. 'Atque si ita est, profligata jam hæc, et pene ad exitum deducta quæstio est.' Corn. Tacitus dixit: 'Profligaverat bellum cum Judæis Vespasianus.' Pro eo quod est, confecerat, et pene ad exitum deduxerat. *Beroald.*

Nec illi pugnæ affuit] Cod. Salmas. *nec ulli, &c.*

Substititque Brixilli] Βρίξελλον Ptolemæo, Plinio *Brixillum*, ut et Plutarch. legit in Othone. Galliæ Togatæ in Italia urbs, ad Padum flumen, ut Plutarchus.

Apud Bebriacum fraude superatus est] Sic Tacitus quoque et Orosius. Lipsiana editio *Bedriacum*, Plutarchus Βηδριακὸν, Josephus Βρηγδιακὸν, Eusebii interpres 'Vetriacum.' Sed ea nihil aliud sunt, quam unum nomen multifariam depravatum. Scholia Juvenalis Satyra ii. vocant 'Bebriacum Campaniæ.' Ita vocat Campestria Cremonæ, Mantuæ, et Veronæ, ut in Gallia est Campania Rhemensis, Campania Laudunensis. Rursus de Othone et Vitellio: 'Horum bellum scripsit Cornelius: scripsit et Pompeius Planta, qui ait Bebriacum vicum esse a Cremona vicesimo lapide.' *Jos. Scaliger.*

In ipsa consalutatione] Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris quæ caussa salutandi, metum proditionis facere. Tum incubuit hostium acies. Tacitus. Ex his patet, caussæ nihil esse, cur vir doctus *in ipsa consultatione* malit.

Ne tanto rerum hominumque periculo dominationem sibi asserere perseveraret] Exstat hac de re et apud Plutarchum, et apud Tacitum egregia, et constantiæ plena oratio: quæ prorsus illud Suetonii cap. 12. confirmat: 'ut mors ejus, minime congruens vitæ, majori miraculo fuerit.' Tacitus: 'Duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tan-

tundem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ.'

Ad secundos] Noluit Otho primo discrimini, casuique bellico committere copias omnes, sed partem militum sibi reservaverat ad fortunam bellicam, casumque secundo tentandum. *Beroald.*

CAP. 10. *Suetonius Lenis*] Pater cognominatus est Lenis, cum filius dictus sit Tranquillus cognomento consimili. Nolim existimes, hunc esse Paulinum, inter duces Othonianos clarissimum, quem contatorem natura fuisse memorat Tacitus. Ille enim fuit dux, cum pater Tranquilli fuerit Tribunus. *Beroald.* Cod. Salmas. *Lætus.*

Tribunus angusticlavius] Tribuni militum quidam angusticlavii erant, quidam laticlavii: hique majoris dignitatis, illi minoris. Paterculus lib. II. de Mæcenate, qui in Equestri ordine semper mansit: 'Quippe vixit angusto clavo pene contentus: nec majora consequi non potuit, sed non tam optavit,' Lampridius in Alex. Severo: 'Tum satis esse constituit, ut equites Romani a Senatoribus clavi qualitate discernerentur.' Hæc me movent, ut in Papinio lib. IV. Sylvar. sic hos versus legam, et de angusto clavo intelligam: 'Hic parvus inter pignora curiæ, Contentus arcto lumine purpuræ, Crescis.' 'Arctum lumen purpuræ' angustum clavum purpureum accipio, quo is, quamvis Senatoris filius, contentus erat. *Turneb.* Vide ad lib. II. cap. 38.

Fratrem fratrisque filium] Sup. c. 1. Domit. c. 10. Sed de fratre dissentiunt Tacitus et Plutarch. qui e pugna evasisse in castra narrant, ac cum aliis se dedidisse. *Torrent.*

Fratrisque filium] Plutarchus: 'Accersitum fratris filium Cocceium adhuc adolescentem, ut auderet, neque timeret Vitellium, est hortatus: et ut matrem, et domum, et uxorem ipse tanquam proprios curans tueretur.' Tacitus eum vocat Salvium Cocceianum, quem ait prima juventa trepidum fuisse: eum Otho monuit, ut erecto animo capesseret vitam, neu patruum suum Othonem fuisse, 'aut oblivisceretur unquam, aut nimium meminisset.' *Grævius.*

Exaravit] Scripsit. Qui enim stylo scribit in codicillis, is quasi sulcos instar aratoris ducere videtur. M. Tullius in epistola ad Cornificium: 'Hæc, cum essem in Senatu, exaravi.' *Beroald.*

Ad Messalinam Neronis] Ner. c. 35.

CAP. 11. *Celeriter* (*nam ita præceperat*) *funeratus*] Funus Othonis maturatum est: id enim ipse precibus petierat, timens ne amputaretur caput, ludibrio futurum. Sepulcrum autem structum est modicum, et mansurum: quod Plutarchus ait fuisse non, ut mendosi codices habent, apud Veliternam vicum, sed Brixilli: seque id vidisse cum tali inscriptione, MARCI OTHONIS. Veliternæ, quod vici nomen est, nulla mentio fit neque a Tacito, neque a Plutarcho. *Id.*

XXXVIII. ætatis anno] More suo Tranquillus annum inchoatum pro pleno numerat: nam alii XXXVII. solum vixisse aiunt.

XCV. Imperii die] Valde confusa sunt tempora et initia horum trium Imperatorum, Galbæ, Othonis, et Vitellii, nisi adhibueris temperamentum, quod præcepit Xiphilinus ex Dione, ut scilicet unum annum, et XXII. dies illis tribus conjunctim assignemus, quia alius alii non successit, sed duo simul eodem tempore imperii insessores fuerunt. Xiphilinus in fine Vespasiani: Κὰκ τούτου συμβαίνει ἐνιαυτόν τε καὶ δύο καὶ εἴκοσι ἡμέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου Νέρωνος μέχρι τῆς τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἀρχῆς διελθεῖν. *Joseph. Scaliger.*

Male pedatus] Distortis pedibus. Sicut a manu manuleatus, ita a pede pedatus derivatur: unde et adverbium pedatim inclinatum est: quo

utitur Plinius, qui ait in xi. 'Leo tantum et camelus pedatim ingrediuntur.' Hoc est, ut sinister pes non transeat dextrum, sed subsequatur. *Beroald.*

Scambusque] Ex Græco σκαμβός. Qui pedes non ponunt in rectis ac parallelis lineis, aut in exteriorem partem eos flectunt, iique vari dicuntur, aut introrsum eos convertunt, et valgi appellantur, Græce βλαισοὶ, aliter vatiæ dicti. Non varum intelligit Suetonius, sed vatiam et valgum. *Salmas.*

Galericulo capiti propter raritatem capillorum adaptato et annexa] Veteres, cum capite nudo essent, et calvitiem urbanorum dictis esse obnoxiam experirentur, ad eam celandam instituerunt pelles quasdam parare, appositis crinibus humanis, sic ut aptata capiti, cutis vera, non coma ascititia videretur. Iis pellibus usi et viri et fœminæ. Tertullianus de cultu fœminarum: 'Affigitis præterea nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum, quasi vaginam capitis et operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum.' Nec galericulum solum vocabant, sed galerum. Juvenalis Satyr. vi. 'Sed nigrum flavo caput abscondente galero.' Avienus: 'Nam mox dejecto nituit frons nuda galero, Discolor apposita quæ fuit ante coma.' *Casaub.* Eleganter Seneca de C. Cæsare, libro de const. sap. 'tanta capitis destituti, et emendicatis capillis aspersi, deformitas.'

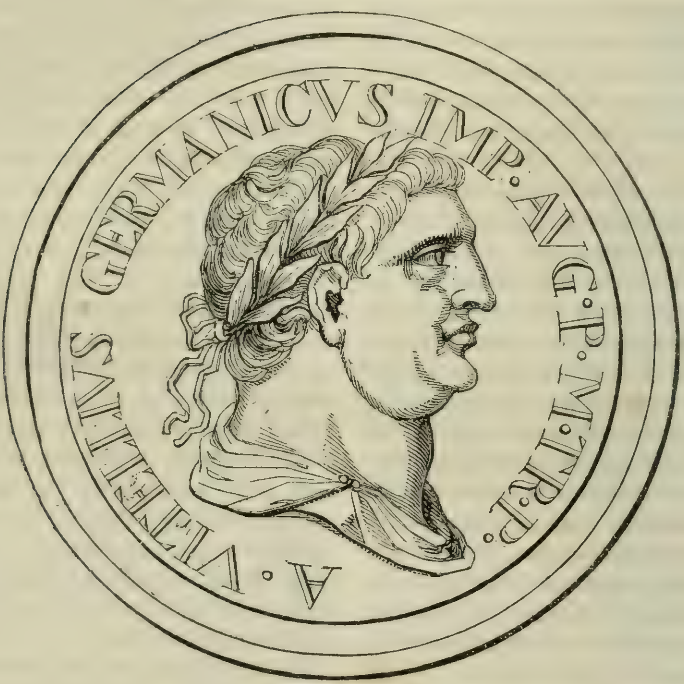
Quotidie rasitare] In hoc imitatus est Otho Africanum Scipionem, qui primus omnium radi quotidie instituit.

Sacra etiam Isidis] Satis est verisimile, eandem esse Cererem ac Isidem, ut ab Ægyptiis traditum fuit. Valdeque hanc sententiam firmat, quod Cereris sacra apud Athenienses tantopere convenirent cum sacris Isiacis. Diodorus Siculus lib. i. Παρ' ἐνίαις δὲ τῶν πόλεων, καὶ τοῖς Ἰσείοις ἐν τῇ πομπῇ μετὰ τῶν ἄλλων φέρεσθαι πυθμένας πυρῶν, καὶ κριθῶν, ἀπομνημόνευμα τῶν ἐξ ἀρχῆς τῇ θεῷ φιλοτέχνως εὑρεθέντων. Quod satis ostendit, eo loco Isidem habitam Ægyptiis, quo Ceres Græcis. Tacitus etiam inter Germanorum numina collocat Isidem. 'Pars,' inquit, 'Suevorum et Isidi sacrificat.' Sed si in superstitione tot seculis intermortua nunc etiam conjecturis est locus, dixero, Germanis fuisse reliquias primævæ traditionis de Adamo et Eva, quorum ille Mannus sit, hæc Isis. A *man* mulier dici potuit *manna*: sed non fuit hoc in usu Germanis. Ac fortassis ex longa traditione retinuerunt Hebræum *Ischa*; quod apud Mosen, et veteri Latinorum lingua *viram* sonat. Romani autem cum audirent Germaniæ genti cultos *Man*, et *Ischa*, ut ex illo Mannum, ita ex hoc Isidem fecerint: quia non viderent, quod numen *Ischa*, quam Isis, esse posset. Nisi et Ægyptiis, ut Osiris Adamus, sic Eva Isis. *Vossius.*

Sæpe in lintea religiosaque veste propalam celebrasse] Appianus de Bellis Civilibus lib. iv. Οὐολούσιος ἀγορανομῶν προεγράφη, καὶ φίλον ὀργιαστὴν τῆς Ἴσιδος ἔχων, ᾔτησε τὴν στολὴν, καὶ τὰς ὀθόνας ἐνέδυ τὰς ποδήρεις, καὶ τὴν τοῦ κυνὸς κεφαλὴν ἐπέθετο. καὶ διῆλθεν οὕτως ὀργιάζων αὐτῷ σχήματι ἐς Πομπήϊον. Sed de habitu Isiacorum plura B. Cyprianus, Apuleius, atque alii. *Casaub.* Martialis: 'Linigeri fugiunt calvi, sistrataque turba.'

Mortuum laudibus tulit] Hinc plane exiit illud Martialis: 'Sit Cato, dum vivit, sane vel Cæsare major: Dum moritur, nunquid major Othone fuit?'

A. VITELLIUS.

Quæ præliantium vota ridet immensa,
Brevemque summo culmini struit scenam,
Fortuna fallax, et Vitellio partes,
Primo nepotum, mira non negat primas.

J. Schildius.

Cap. 1. *Extat Q. Eulogii ad Q. Vitellium libellus*] Quintus hic Eulogius libertus Q. Vitellii fuit, estque a manumissione appellatus Q. Vitellius Eulogius, aut fortasse Eclogius. Hic, ut patrono gratificaretur, stemma Vitelliæ gentis descripserat, et librum eidem nuncuparat. Hoc genere officii soliti liberti patronorum suorum studia demereri. Sic Julius Marathus, Augusti libertus, de rebus illius libros ediderat, ut dixit auctor libro secundo. Spartianus, 'Famæ celebris Hadrianus tam cupidus fuit, ut libros vitæ suæ scriptos a se libertis suis litteratis dederit, jubens ut eos nominibus suis publicarent.' *Casaub.*

Divi Augusti Quæstorem] Ex his (inquit Beroaldus) qui Candidati Principis dicebantur. Ego potius Augusti in expeditione aliqua Quæstorem eum fuisse crediderim, aut mi-

litaris ærarii Præfectum. *Torrent.*

Et Vitellia] Deæ Vitelliæ nemo (quod sciam) præter Suetonium meminit. Arnob. lib. IV. Vibilliam commemorat, quæ ab viarum erroribus liberet, Macrobius Saturn. libro III. c. 3. Vitulam, seu, ut alii legunt, Vitulinam, quæ lætitiæ præsit, quam Piso ait Victoriam nominari. Verum quoniam eam nominis rationem adfert Macrobius, quod potens sit vitæ tolerandæ, non temere suspicemur *Vitelliam* potius quam *Vitulam* scribi illis debere. Quanquam et Vituna vocari debere videatur, ut Vitunus Deus, quod vitam tueatur. Verum satius est, ut Deam hanc (sive Nympha fuerit) certo loco circumscribamus, qualis Juturna, et Venilia. Ut non mirum sit obscuram esse, cum in cœli Senatum nunquam venerit. De Vitellia quoque via nihil memini me legisse. Viam Vitulariam commemorat Cic. ad Q. fratrem ep. 1. lib. III. verum alia parte Italiæ. *Idem.*

Ab Janiculo] Virgilius libro septimo dictum vult ab oppido quod Janus Deorum omnium vetustissimus condidit: ‘Hic duo præterea disjectis oppida muris Relliquias veterumque vides monumenta virorum: Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem, Janiculumque illi, huic fuerat Saturnia nomen.’ Janicularis a Servio vocatur, nunc a flavis harenis mons aureus nominatur, et corrupto vocabulo *Montorius.* Ex hoc propter altitudinem Roma maxime conspicua. Martialis: ‘Longi Janiculi jugo recumbit, Et planus modico tumore vertex Cœlo perfruitur sereniore. Hinc septem dominos videre montes, Et totam licet æstimare Romam.’ *Onuphr. Panv.*

Gentili copia tutandam] Sicut Fabia gens Bellum Veiens depoposcit a Senatu gerendum privato sumptu, et copia gentis Fabiorum.

Adversus Æquiculos] Vitelliæ coloniæ ab Æquis expugnatæ meminit Livius libro v. *Torrent.*

Quosdam ex Vitelliis subsedisse Nuceriæ] Apulorum urbem Luceriam, per L, non per N, in prima adeo syllaba: Umbrorum autem, Picentinorum, ac Campanorum urbeis per N Nucerias scribi, in usu apud Latinos auctores fuit. In Græcis certe codicibus hæc corrupte leguntur, ut et videre est in Ptolemæi codice. Quippe λ et γ literarum vicinitate, quemadmodum *n* et *u* apud Latinos, facile corruptionem admittunt. Verum lector heic etiam atque etiam secum perpendat, quando Samnitico bello, cujus heic est mentio, Luceria identidem nominatur apud Livium, utrum etiam heic *Luceria* potius, quod equidem puto, quam *Nuceria* legendum. *Glareanus.*

CAP. 2. *Cassius Severus*] De hoc Aug. c. 56.

Sectionibus et cognituris uberius compendium nactus] Glossæ: *Sector, βιώνης, ὁ ἀπόδαμος, ὁ ἀγοράζων οὐσίαν.* Cognitor autem et sector pœne idem. Est autem is, qui sectionibus præest, cujus munus cognitura dicitur. Ovidius: ‘Aptius hæ capiant vadimonia garrula ceræ, Quas aliquis duro cognitor ore legat.’ Glossæ: *Cognitor, ἔκδικος.* Est ergo proprie, qui compendii sui caussa nullum non manubiarum genus experitur. *Jos. Scaliger.*

Ex muliere vulgari] Vulgaris mulier est, quæ sui copiam facit, seque vulgat, quomodo et a Jurisconsultis usurpatur. *Turneb.* Ovid. lib. IV. Fastor. ‘Numina vulgares Veneris celebrate puellæ.’ Domit. cap. 22. ‘nataretque inter vulgarissimas meretrices.’

Cujusdam furnariam exercentis] Furnaria absolute positum pro, furnaria negotiatio. Sic ‘lignaria negotiatio’ apud Capitolinum, et id genus alibi multa. In Glossario exponitur *furnarius, ἰπνοκαύστης, καμινοκαύστης*: sed ea interpretatio ministro potius fur-

narii, quam furnario, conveniat. *Casaub.*

Domo Nuceria] Sic Virgil. 'Qui genus? unde domo?' Horat. quoque, 'unde domo quis, Cujus fortunæ.' Frequens in antiquis marmoribus, ut post tribum etiam patriæ nomen elogiis, militum maxime, apponatur. Romæ in ædibus Maffæorum: L. CASSIVS. L. F. ROM. NIGER. DOMO. A. TESTE. MIL. COH. I. PR. MIL. ANN. XVII. VIX. ANN. XXXVII. Iterum: L. PINARIO. L. F. SCAPTIA. MATERNO. FLORENTIA. MIL. COH. XII. URB. VIX ANN. XXX. MIL. ANN. VII. Sed et Seneca Consolatione ad Helviam: 'Jube (inquit) omnes istos ad nomen citari, et unde domo quisque sit quære.' *Torrent.*

Quintus caruit ordine] Q. Vitellium inter eos numerat Tacit. lib. II. Annal. quos Tiberius Senatu movit, aut sponte abire passus est. Sueton. igitur nove dixit caruisse eum ordine, quo dejectus sit. *Idem.*

In custodiam fratri datus] Ut a fratre custodiretur: quod in Catilinæ quoque conjuratione est factum, ut consilii participes aliquot horas privato custoditi sint. *Sabell.* Tacitus Ann. V. de P. Vitellio et Pomponio Secundo: 'neque aliud periclitantibus auxilii quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere.'

Scalpro librario venas sibi incidit] Græci *σμίλην*, ut in epigrammate Juliani, quo continetur scribæ suppellex, *σμίλης τ' ὀξυτόμον κοπίδα.* Latini 'sicilam' vocant. Glossarium, *Sicila, σμίλα χαρτοτόμος.* Arnobius vocem smilam pro Latinitate donata usurpat libro quinto: nisi legendum ibi *sicilam.* Casaub. Tacitus: 'Crebris prolationibus spem ac metum juxta gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro, levem ictum venis intulit, vitamque ægritudine animi finivit.' Huc Stoicum illud Senecæ refer: 'scalpello aperiri ad illam magnam libertatem viam, et puncto securitatem constare.'

Lucius ex consulatu Syriæ præpositus] Dio lib. LVIII. Tacitus in anno urbis DCCLXXXVIII. Sueton. lib. IV. c. 14. Et ea præfectura, ut in Judæos benignus, non uno in loco a Josepho laudatus est.

Ad veneranda legionum signa] Hoc est (opinor) quod Dio narrat, non solum coactum a Vitellio pacis conditiones accipere, filiosque obsides dare, verum etiam Augusti et Caii statuis sacrificare. Imperatorum sane imagines signis imponebantur. Historiam latius enarrat Joseph. l. XVIII. Antiq. *Torrent.* Vid. ad cap. 14. Calig.

Ordinarios] Consules ordinarios opponi suffectis, alibi dictum.

Salivis melle commistis] Refert Seneca, cognovisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum fascia uxoris pectus colligabat, et ne puncto quidem horæ præsentia ejus carere poterat, potionemque sibi nullam nisi alternis tactam labris vir et uxor hauriebant. *Beroald.*

C. Cæsarem adorari ut Deum instituit] Quem morem postea retulit Diocletianus, mansitque ex parte etiam sub insecutis principibus, quorum salutatio habuit aliquid adorationis immixtum. *Casaub.* Festivum Vitellii responsum, quod sciscitanti de divinitate sua Caligulæ dedit, habes e Dione ad c. 22. Calig.

Capite velato] Ut Deos, sic Cæsarem religiose adibat Vitellius. Unde Plinium intelligimus operis sui præfatione ad T. Vespasianum, cum ait, 'Te quidem, in excelsissimo humani generis fastigio positum, summa eloquentia, summa eruditione præditum, religiose adiri etiam a salutantibus scio.' De gestu vero habituque Deos adorantium, ut pulchre hoc loco Sueton. sic Lucret. lib. V. 'Nec pietas ulla est velatum sæpe videri, Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras, Nec procumbere humi pro-

stratum, et pandere palmas Ante Deum delubra.' In nummis etiam et marmoribus sacrificantes fere velato capite cernimus. Plura Macrob. Saturnal. lib. I. c. 8. Servius in illud Virgilii, 'Purpureo velare comas adopertus amictu:' et Plutarchus Quæst. X. Rerum Rom. Accedat, quod positis pænulis adiri Deos ex Tertulliano notavimus Claud. c. 6. *Torrent.*

Circumvertensque se] Adorationis vetus hic, non apud Romanos modo, sed et apud alias plerasque gentes, ritus fuit, ut dextra manu labris admota, et ad osculum relata, priore digito in erectum pollicem residente, capite submisso, corpus dextrovorsum circumagerent. Plin. lib. XXVIII. cap. 2. 'In adorando, dextram ad osculum referimus, totum corpus circumagimus: quod in lævum fecisse Galliæ religiosius credunt.' Plautus in Curcul. 'PH. Quo me vortam nescio. PA. Si Deos salutas, dextrovorsum censeo.' Ovidius lib. III. Fastorum: 'Atque aliquis modo tunc visa jam vertitur ara.' Apuleius lib. IV. Asin. Aur. 'Et admoventes oribus suis dexteram, priore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus Deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.' Minutius Felix Octavio: 'Cæcilius simulacro Serapidis viso (ut vulgus superstitiosus solet) manum ori admovens osculum labiis pressit.' *Pithœus.*

Pro maximo munere] Cod. Salmas. *proximo munere:* quod auget indignitatem, si id populo inspectante factum intelligas.

Socculum dextrum inter togam tunicamque gestavit] Minus erit indignationis, si meminerimus, soccis aureis qui etiam lapillis fulgerent, usos veteres, qua fœminas qua viros ἁβροτέρους. Propterea non cum cæteris calceamentis promiscue habebantur, sed in thecis servabantur, quas σανδαλοθήκας Menander appellavit. Noti etiam sandaligeruli et sandaligerulæ ex comœdiis. *Casaub.* Plin. lib. IX. cap. 35. loquens de margaritis, 'Quin et pedibus, (inquit,) nec crepidarum tantum obstragulis, sed totis socculis addunt.' Vide Calig. cap. 52.

Inter Lares] In Larario: qui locus est in quo Lares et Dii domestici coluntur.

CAP. 3. *Ex Sextilia probatissima fœmina*] De qua Tacitus: 'Nullis postea Fortunæ illecebris in gaudium evicta, domus suæ tantum adversa sensit.'

Eodem ambos totoque anno] Quo pater ipse L. Vitellius ter Cos. cum Claudio Imperatore etiam Censor fuit, ac notissimum illum censum egit, de quo Tacitus. A. U. C. ut Onuphrius computat, DCCCI.

Publico funere] Arbitror funus publicum et indictivum eadem: nec aliud esse quam cum justitium indicitur, et publicus luctus. Censorium, cujus Tacitus Ann. IV. meminit, partem ejus esse: id est, ut omne Censorium funus publicum sit (qui enim aliter potest?) at non omne publicum Censorium. Ut inter magistratus honoratissimi Censores, isque cumulus quasi reliquarum dignitatum, sic inter funera illud primo loco. Publico autem funeri opponitur 'tacitum,' id est, sine pompa, sine designatore, sine ludis, præcone, indictione, silens et quietum. Seneca de tranquillitate lib. I. cap. 1. 'Quid opus est seculis duratura componere? Vis tu nunc id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es. minus molestiarum habet funus tacitum.' *Lipsius.*

Pro afflicto lamentata] Sic Calig. cap. 13. 'prope afflictæ domus.'

Tiberiana scorta] Scorta ergo vocantur etiam pueri meritorii. Livius lib. XXXIX. 'Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum.' Sex. Aurelius de Domitiano: 'Inju-

ria verborum, qua se scortum vocari dolebat accensus Antonius.' Ex quibus omnibus locis, adversus viri docti discrimen, scorta vocari pueros non meritorios tantum, qui mercede se prostituant, verum etiam eos quos catamitos ac concubinos honestius appellabant, manifestum est. *Torrent.*

Et ipse perpetuo spintriæ cognomine notatus] Ego spintriam eum accipio, qui muliebria patitur, seque aliis abutendum præbet: certe pro spintria Dionis compendium πεπορνευκότα dicit, id est, prostitutum et stuprum passum: sed et spintrias a patientia nominatos Tacitus ostendit. Nam in ejus verbis 'loci fœditatem' ad sellarios refero, 'multiplicem patientiam' ad spintrias: quare cum effæminati essent, in eis spinter effeminatur, et spintriæ vocantur: unde origo appellationis. *Turneb.* At Sabellici derivationem ad cap. 43. Tiber. firmat, et quod hic Codex Salmas. pro *spintrias* habet *spintherias*, et quod istic additur, 'ut adspectu deficientes libidines excitaret.' Sed talibus immorari, putidum est.

Cap. 4. *Præsidens certamini Neroneo*] Ner. c. 12.

Cap. 5. *Trium principum*] Caligulam, Claudium, et Neronem significat.

Curamque] Inter officia ab Augusto excogitata, cura operum publicorum, viarum, aquarum, et alvei Tiberis. Aug. c. 37. *Torrent.*

Cum succedenti fratri legatus substitutus fuisset] Substitui dicitur ille, qui vacuum desertione alterius locum occupat: quod hic de Vitellio dici posse non videtur. Legendum est cum libro Memmii, cui et alii e nostris assentiuntur, *substitisset*. Quum exacto tempore administrationis annuæ, provincia excedendum esset Vitellio, ille substitit, ut fratri sibi succedenti legatum ageret. *Casaub.*

Stannum] Cod. Salmasii *stagnum*. G pro N ponebatur apud antiquos, sequente videlicet alio G, aut C, aut N: de quo Varro lib. I. Analog. Sic aggulus, aggens, agguilla, aggerunt dicebant. Ita et stagneum pro stanneum Plautus usurpavit: 'Muriaticam autem video in vasis stagneis.' *Grævius.*

Aurichalcum supposuisse] Virgilius Æneid. XII. 'Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco Circumdat loricam humeris.' Apud majores orichalcum pretiosius omnibus fuisse metallis, Servius in eum locum notat, et ex Lucretio fabulam addit. Quanquam non plane de nihilo sit quod dicit. Nam et Plinius alicubi scribit, aurichalcum in usu gemmarum diu apud veteres in admiratione fuisse: nempe, quod auri vice eo uterentur ad includendas gemmas. Plautus quoque in Milite Glorioso, 'Ego,' inquit, 'istos mores orichalco contra comparem.' Album Poëta dixit, non quod eo colore proprie sit, sed auri comparatione. Orichalcum vero, ut Græci ὀρείχαλκον. Porro, Vitellio sacrilegii exemplo præivit Julius Cæsar, qui in primo consulatu ex illa arce religionum, Capitolio, tria millia pondo auri furatus, tantumdem inaurati æris reposuit. Cæs. c. 54.

Cap. 6. *Manu emisit*] Per emancipationem exemit patriæ potestati.

Cap. 7. *Per communem factionis suæ favorem*] Lib. unus *factionis Venetæ favorem*, et asscriptum, *alias suæ*. Ego *suæ* retineo, et Venetam interpretor, cui ita favit Vitellius, ut Veneto indutus habitu ipse aliquando abstergendis equis operam suam Circo præstiterit. Auctor Xiphilin. Eidem ergo factioni cum faveret etiam Vinius, ejus patrocinio provinciam adeptus est: 'magna' enim (quod ait Satyricus) 'inter molles concordia.' *Torrent.* Lectionem *Venetæ* Cod. Salmas. defendit.

Meritorio cœnaculo] Frequens JCtis, pro superiore ædium contignatione, quo scalis ascenderetur. Ibi enim

tenuiores fere distinctis mansionibus habitabant. Plura ad Horat. Ep. I. 'Quid pauper? Ride, mutat cœnacula.' *Torrent.* Alibi annotavimus, quemadmodum cœnacula inquilinis locabantur, quæ meritoria dicuntur: et qui cœnacula locabant, eumque quæstum exercebant, facere cœnaculariam dicebantur. *Beroaldus.*

Detractum unionem] Gloria erat fœminarum, ut inquit Plinius in IX. binos ac ternos uniones auribus suspendere. Idem in XI. de auribus scribens ait: 'Nec in alia parte fœminis majus impendium margaritis dependentibus: in Oriente quidem et viris aurum gestare eo loci decus existimatur.' In hanc sententiam est illud luculente dictum a Seneca severissimo Romanæ luxuriæ castigatore, in sexto de Beneficiis: 'Video uniones, bina ac terna patrimonia, auribus singulis pependisse.' *Beroald.* Cum vero Sextilia, antiqui moris fœmina, sicut Tacitus eam vocat, tanti pretii unionem auribus suspenderit, minus sane mirandum de Cleopatra ac Metella.

Detinentium] Sicut et creditores Julium Cæsarem detinuerunt parantem iter in Hispaniam, quos interventu sponsorum removit.

Sinuessanos] Sinuessa in sinu Sitino sita est, et a sinu nomen gerit: in proximo thermæ ad quosdam morbos pellendos efficacissimæ. Strabo. Tacitus Ann. XII. de Claudio: 'Refovendis viribus mollitie cœli et salubritate aquarum Sinuessam pergit.' Apud easdem aquas, Tigellinus supremæ necessitatis nuncium accepit. Hist. I.

Quorum publica vectigalia interverterat] Quare tollendam censet vocem 'vectigalia' vir doctus? An quia 'publicum' ἁπλῶς aliquando dicitur τὸ τελώνιον, ideo vera erit ejus sententia? quasi vero non multo sæpius aliter loquantur optimi auctores: quos omnes, itemque aliquot veteres inscriptiones, corrigamus oportet, si locum daturi sumus huic emendationi. *Casaub.*

Injuriarum formulam] Vide Claud. c. 14. 'formula excidere.'

Ætate integra] Aug. c. 19. 'neque ætate, neque corpore integri.'

Caligatorum] Aug. c. 25.

Perque stabula] Stabulum non solum significat receptaculum equorum, et jumentorum, ut vulgo dicitur, sed etiam accipitur pro caupona, et pro hospitio. Inde stabularii, de quibus titulus est apud Jurisconsultos, dicti, qui exercent, ut ita loquar, stabulariam: et muliones viatoresque accipiunt. Apuleius: 'Quod primum ingressui fuerit stabulum, prandio participabo.' Jurisconsultus, titulo 'pro socio,' viatica meritoriorum et stabulariorum ait recte imputaturum, si quis ex sociis iter fecerit. *Beroald.*

Jamne jentassent] Liber Memmii, itemque Pithœi, *jantassent.* sic quidam scribebant: ut in Glossario 'jantare,' 'jantaculum.' *Casaub.*

Cap. 8. *Notas*] Notæ apponi solent his, qui ignominia fuerint notati. Unde Vitellius tales notas demebat ignominiosis, ignominiam remittebat. Corn. Tacitus: 'Redditi a Vitellio plerisque ordines, remissa ignominia, allevatæ notæ.' *Idem.*

Reis sordes] Nove, sed non ineleganter, 'sordes' pro veste sordida atque habitu, quo in reatu utebantur, ac consequenter pro reatu dixit. Sordidati autem incedebant non solum rei, verum etiam propinqui et affines. De quo Venuleius J. C. l. XXXIX. de injuriis, 'Vestem sordidam rei nomine in publico habere, capillumve submittere nulli licet, nisi ita conjunctus sit affinitate, ut invitus in reum testimonium dicere cogi non possit.' Quam vero sordidam Venuleius, squalidam vocat Ulpian. l. XV. de injuriis, et obsoletam Valer. Max. lib. VI. c. 4. de P. Ruti-

lio. *Torrent.*

Neque diei, neque temporis habita ratione] Diei, quod is forsan religiosus aut nefastus esset: sicuti postea Alliensi die pontificatum maximum cepit. Temporis, quod in auspicandis negotiis certas plerumque diei horas observarent. Quo pertinet locus in Nerone c. 8. 'Inter horam sextam septimamque processit ad excubitores: cum ob totius diei diritatem non aliud auspicandi tempus videretur.' Vide quæ inibi dicuntur.

In veste domestica] Ad horum discrimen forensia vocabant, quibus in publico utebantur, Aug. c. 63. *Torrent.*

Divi Julii gladium tenens detractum delubro Martis] Sic Strabo, lib. IV. et Plutarchus, Cæsare, Gallos etiam scribunt monstrasse Cæsaris gladium suspensum in templo Martis. Alterum exemplum apud Tacitum lib. XX. de Nerone, qui Scevini pugionem Jovi Vindici in Capitolio consecravit. Tertium videbimus inf. c. 10. Sed et sibi ipsi detractum pugionem Vitellius, postquam eum Consules et Senatus recusassent, in æde Concordiæ deponere voluit. Addam et Horatii locum libro III. Od. 5. 'signa ego Punicis Affixa delubris, et arma Militibus sine cæde (dixit) Direpta vidi.' Contigere autem ea, de quibus hic Sueton. apud Coloniam Agrippinam, quam strictum tenens ensem Vitellius ingressus est, ut Romam Galba, suspenso a cervicibus ante pectus pugione. Coloniam ergo, quanquam cis Rhenum esset, inferiori Germaniæ attribuerunt Romani. *Torrent.*

Superioris provinciæ] Scribit Plutarchus, exercitum, qui erat in Germania superiore, evertisse imagines Galbæ, et ad Vitellium, qui inferiori Germaniæ præerat, aberatque itinere unius diei, se contulisse.

AUGUSTI *distulit:* CÆSARIS *in perpetuum recusavit*] Et Cæsaris quidem nomen neque in nummis ejus, neque in marmoribus unquam vidi, Augusti vero persæpe. Sic enim numisma aureum, cum liberis ipsius, ab una parte, A. VITELLIVS. GERM. IMP. AVG. TR. P. *Torrent.*

CÆSARIS *in perpetuum recusavit*] Tacitus Histor. II. 'Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet, cum de potestate nihil detraheret.' At non perpetuo ab illius tanti nominis usurpatione abstinuit. Sic enim idem Tacitus, in extremis Vitellii rebus, Histor. III. 'Quin et Cæsarem se dici voluit, aspernatus antea. Sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxta audiuntur.' Initio vero principatus abnuendi forsan caussa fuerit, ut animi magnitudinem ostentaret, qui alieni nominis præscriptione tueri imperium suum nollet, sicuti nec Augusti vocabulum continuo admisit: vel certe, ut invisis Reip. nominibus abolitis, æquioris principatus spem civibus præberet.

CAP. 9. *Partitus est copias*] Vitellius duos duces, duo itinera bello destinavit: nam Fabius Valens in Italiam ex Cottianis Alpibus irrumpere jussus cum exercitu; Cæcinæ triginta millia armatorum data, cum quibus per Apennini juga descenderet; suas quoque Vitellius copias supplevit, tota mole belli secuturus.

A parte dextra repente advolavit aquila] Quædam aves auspicium faciunt ratum a sinistra, ut cornix: quædam a dextra, ut corvus, et aquila: et, ut autor est Seneca in secundo Quæstionum, aquilæ honor datur, ut magnarum rerum faciat auspicia. De his alibi dictum.

Lustratisque signis] 'Lustrare' circumire est. Ut aquila primum circumvolaverit agmen, deinde leni meatu, nullo gaudentium militum clamore territa, tanquam dux viæ præcesserit. Vide Virgil. Æneid. VIII. 'Lus-

trat Aventini montem.' *Torrent.*

Cruribus] 'Equestres vero statuæ,' ut inquit Plinius in XXXIIII. 'Romanam celebrationem habent, orto sine dubio a Græcis exemplo.' Harum statuarum origo perquam vetus est, cum fœminis etiam honore communicato: Clœliæ enim virgini statua equestris fuit posita. *Beroald.*

Gallinaceus,&c.] Quid hoc portenderit, ipse post Sueton. explicat: venturum nempe in alicujus hominis Gallicani potestatem. Quod mihi sane frigidum videtur. Gallus, quem Martis pullum vocat Aristophanes, viri pugnacis atque invicti symbolum est, qualem insultaturum ejus capiti ostentum significat. Adde proverbium, ἀλεκτρυὼν ἐπιπηδᾷ. *Torrent.*

CAP. 10. *Ut pessimi exempli*] Pessimum exemplum præbuerant prætoriani adversus Imperatorem, dum deserunt Galbam, et Othonem ipsi sine Senatus populique autoritate faciunt Imperatorem. Igitur ne in posterum milites talia auderent in principem, Vitellius prætorianos exauctoratos jussit arma tradere Tribunis. Ita Cæsar apud Lucanum seditiosos et desertores militiæ arma reddere jubet. sic enim inquit: 'Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis: Invenient hæc arma manus, vobisque repulsis, Tot reddet fortuna viros, quot tela vacabunt.' *Beroald.*

Uno exauctoravit edicto, jussas Tribunis tradere arma] Pulchre huic loco convenit illud Ulpiani l. II. de his qui not. infam. 'Sed et si eum exauctoraverit, id est, insignia militaria detraxerit.' Eodem spectant l. IIII. § non omnis, et l. VII. de jure militari. *Torrent.*

Perque flumina delicatissimis navigiis] Cujusmodi erant Ptolemæorum regum θαλαμηγὰ πλοῖα, de quibus Appianus et scriptores alii multi. Vel illa Cilicum piratarum navigia, de quibus Plutarchus in Pompeio. *Casaub.*

Necem repræsentantes] Sic Virgil. 'Præsentemque viris intentant omnia mortem.' Sup. Claud. cap. 24. 'tormenta repræsentare.'

Detestabili voce confirmare ausus est] Erant quos varia fors rerum, lacrymæque et misericordia subiret. At non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit. Lætus ultro et tam propinquæ sortis ignarus instaurabat sacrum Diis loci. Tacitus.

Optime olere occisum hostem, et melius civem] Vox Vitelliana plane sanguinaria, ac detestabilis, quæ non abhorret ab illa truculenta Annibalis voce, qui cum fossam sanguine humano plenam vidisset, dixisse proditur: 'O formosum spectaculum!' Potest huic Vitellianæ voci execrandæ comparari proclamatio illa nefaria Volesi Asiæ Proconsulis: qui cum trecentos una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, proclamavit: 'O rem egregiam!' Fuit ejusdem Vitellii illa quoque vox sævissima, qua se pavisse oculos, spectata Blæsi inimici morte, jactavit. *Beroald.*

Marti dedicandum] Sup. cap. 8.

Marti] Germani inter cæteros Deos Martem colunt, quem animalibus placant: quamvis Cæsar in Commentariis prodiderit, Deorum numero eos solos a Germanis existimari, quos cernunt, videlicet Solem, Vulcanum, et Lunam. Quod autem et Herculem venerentur, et Martem, testis Tacitus in libro de situ Germaniæ. *Idem.*

Etiam pervigilium egit] Marcellum Donatum vide ad cap. 54. Calig.

CAP. 11. *Urbem denique ad classicum*] Galba pugionem præferens, Vitellius ad classicum Urbem introiit. Utrumque Imperii signum est. De gladio passim JCti. De classico sic Veget. lib. II. capite 22. 'Classicum

appellatur, quod buccinatores per cornu dicunt. Hoc insigne videtur Imperii, quia classicum canitur Imperatore præsente, vel cum in militem capitaliter animadvertitur, quia hoc ex Imperatoris legibus fieri necesse est.' Adde Varronem lib. v. de Lingua Lat. ubi de supplicio T. Quinctii Trogi, et Senecam lib. I. de Ira cap. 16. *Torrent.*

Introiit paludatus] At Tacitus, amicorum consilio deterritum, sumpta prætexta, et composito agmine incessisse, scribit.

Alliensi die] Fuit hic dies ad quintumdecimum Kalend. Sextil. duplici clade insignis. Namque eodem prius die ad Cremeram Fabii cæsi: deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum est. Romani hunc diem a posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque re nulla publice privatimque agenda fecerunt: autor Livius in VI. *Beroald.* Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo. Itaque alter etiam nunc religiosus dies, alter in vulgus ignotus. Cicero.

Comitia in decem annos ordinavit] Sensus est: Magistratus, qui comitiis, comitialibusque diebus quotannis creari solebant, a Vitellio per decem annos ordinati sunt, ut ita per decennium minime foret opus habere comitia magistratuum causa. *Beroald.*

Seque perpetuum Consulem] Vetus inscriptio: A. VITELLIVS. L. F. IMPERATOR. COS. PERP. *Casaub.*

Ut et aliquid de Domitio diceret] Id est, caneret aliquod ᾆσμα, promptum ex libro canticorum Neronis. Sed quare potius de Domitio quam de Nerone? An Nero volumini a se edito indicem fecerat Domitii cantica? At Pithœi cod. *de Dominico*, ut puto, non absurde: ita enim videtur appellatus ab assentatoribus vivi Neronis liber canticorum ejus, rerum domini. quam vocem refert nunc Vitellius, non sine allusione ad tempora Neronis, quæ revocare studebat. *Idem.* Etiam Salmas. Cod. *de dominico.*

CAP. 12. *Poscam vendentem*] Poscam quamplurimi Grammatici loram esse suspicantur: ego semper apud Plinium 'oxycrium.' Qui zythum apud eum esse existimant, nugantur. Ipse enim poscæ et zythi, ut diversarum potionum, mentionem infert. Nec vero, ut tradunt, e farina in aqua decocta, priscorum zythus conficiebatur, nec de eo poscæ nomine loquuntur Historici. *Brodæus.* Hieron. Mercurialis docet, vinum acidum aquæ mixtum pro vili plebecula vænire solitum, quod poscam appellaverint: et, sicut escam pro cibis, ita poscam pro potibus esse antiquitus usurpatum, posculenta item pro potulentis legi. Onomasticus: *Posculentum*, πότιμον. At Æ. Spartianus, in Adriano, leviter intuenti inter cibos referre videatur. Sic enim ille: 'Cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est, larido, et caseo, et posca.' Nisi forte generalius, pro omni alimento, cibi nomen acceperit.

Deprehendisset] Cod. Salmas. *reprehendisset.* quod Torrentio quoque placuit. Calig. c. 45. 'Veluti profugos ac reprehensos in catenis reduxit.' Livius libro XXXIV. 'Adeo turbatæ erant dextræ alæ equites, peditesque, ut quosdam Consul manu ipse reprehenderet.'

Circumforaneo lanistæ] De lanistis, qui emunt, docentque familias gladiatorias, alibi dictum est. Circumforaneus autem lanista dicitur, qui circum fora multa discurrit, versaturque, ut gladiatores vel emat, vel munerariis vendat. *Beroald.*

Dilatum ad finem muneris] Sensus est: Vitellius furtim clanculumque surripuit Asiaticum lanistæ, cum extremo loco productus digladiari de-

beret in spectaculo gladiatorum. *Id.*

Provincia accepta] Germania inferiore.

Aureis donavit anulis] Antea quidem etiam anulus aureus a magistratibus dabatur, sed non ut eos, quos donarent, Equites Rom. facerent, quos a Censoribus fieri equo publico attributo oportuit, sed ut eos eo jure afficerent, quo quidem essent, si lecti Equites a Censoribus essent, quorum illud est præcipuum, ut lege Roscia in XIV. gradibus considerent. Neque vero solum ingenui, sed etiam libertini sæpe aureo anulo sunt donati, eo nimirum consilio, ut eis non equestria modo ornamenta, sed etiam ingenuorum jura ea largitione tribuerent. *Sigon.*

Rogantibus pro eo cunctis] Tacit. exercitum rogasse dicit. Sueton. ergo 'cunctos' cum ait, milites intelligit. *Torrent.*

CAP. 13. *In jentacula et prandia et cœnas, comissationesque*] Dio totidem nominat: Οὐχ ὅλης τῆς ἡμέρας οἱ αὐτοὶ εἱστίων αὐτόν· ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἀκρατίσασθαι παρεῖχον, ἄλλοι δὲ ἀριστῆσαι, ἕτεροι δὲ δεῖπνον, ἕτεροι δὲ μεταδόρπιά τινα πλησμονῆς παραμύθια. *Casaub.*

Jentacula] Codex Salmasii, *Jantacula.* Sicut antea *jantassent* pro *jentassent.*

Comissationesque] Comissari proprie est post cœnam epulari: quod in Domitiano aperte significatur, cum ait: 'Convivabatur frequenter, et large, sed pæne raptim, certe non ultra solis occasum, nec ut postea comessaretur.' Consimiliter Livius lib. XL. refert Demetrium post cœnam, qua sodales acceperat, dixisse, 'Quin comissatum ad fratrem imus?' Idem post paulum ait: 'Comessatores tanquam ad cædem suam venientes aditu januæ arcet.' Item convivam separat a comessatore, tanquam conviva ad convivium cœnamque vocetur, comessator vero post cœnam ad comessationem. Sic enim loquitur apud eundem Perseus criminans fratrem Demetrium: 'Convivam me tibi committere ausus non sum: comessatorem te cum armatis recipiam?' Ab eo igitur comessatio usurpatur in hoc significatu, quo apud Tranquillum accipitur, ut scilicet accipiatur pro postcœnia. Cur enim non liceat nobis dicere postcœniam, sicut licuit veteribus dicere antecœniam, et domicœnium? In alia significatione comessationes accipiuntur apud Aristotelem, tanquam sint convivia ex collatione symbolisque confecta, quæ Lacedæmonii Phiditia, Cretes Andria nuncupaverunt: unde ait in secundo Politicorum: 'Comissationes phiditia nominant Lacedæmonii, apud quos unusquisque conferre habet, etsi sunt pauperrimi: qui vero comissationum esse participes nequeunt, hi ad Reipublicæ gubernationem non admittuntur.' *Beroald.*

Facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine] Dio: Καὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐδαπάνα, ἀπλήστως τε ἐμφορούμενος, καὶ συνεχῶς πάντα ἐξεμῶν, ὡς μόνῃ τῇ παρόδῳ τῶν σιτίων τρέφεσθαι. ἀφ' οὗ καὶ ἀνταρκεῖν ἠδύνατο. De vomitandi consuetudine, quod Cicero vocat extremo libro XIII. epistolarum ad Atticum 'ἐμετικὴν agere,' Plinius libro XXVI. capite 3. Cornelius Celsus libro primo capite tertio. Jam inde ab Hippocratis temporibus mos fuit multorum, ut bis quot mensibus ἐμετικὴν agerent, quibus erat sua valetudo curæ. Apparet ex libro De salubri diæta. Philo de vita Caii: Πολὺς ἄκρατος καὶ ὀψοφαγία, καὶ ἐπὶ πλήρεσι τοῖς ὄγκοις ἀπλήρωτοι ἐπιθυμίαι, θερμολουσίαι τε ἄκαιροι καὶ ἔμετοι, καὶ εὐθὺς πάλιν οἰνοφλυγίαι, καὶ ἔφεδροι γαστριμαργίαι. Propter hanc consuetudinem objectum a Magno Pompeio ingrato cuidam quem ditaverat, quod fecisset eum ἐκ πεινατικοῦ ἐμετικὸν, *de sæpe esuriente, sæpe rejicientem.* *Casaub.*

Indicebat] Plane ut Nero familiaribus suis sumtuosissimas cœnas indicebat, quorum uni mitellita quadragies HS. constitit.

Aliud alii] Ut apud alium pranderet, apud alium comessaretur. Solebat Heliogabalus quoque id genus convivia celebrare, ut apud amicos singulos singuli ferculorum missus appararentur.

Nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummum constiterunt] Videtur legendum, *minoris, &c.* non minus. Dio de hac re ita habet: ὥστε ὀλίγων ἡμερῶν διελθουσῶν, ἑκατὸν εἰς τὸ δεῖπνον μυριάδας ἀναλῶσαι, &c. Corruptus locus, sed ex quo *quadringenis millibus nummum* legendum videatur. *F. Ursinus.* 'Quadringenis millibus nummum,' id est, decem coronatorum M.

Cœna ei data adventitia a fratre] Solebant veteres tum Græci tum Romani advenientes peregre amicos lautiore convivio excipere. Athenæus ὁδοιπορικὸν, Plutarchus, Symposiacis, ὑποδεκτικὸν δεῖπνον vocant: Sueton. 'cœnam adventitiam.' Plautus Bacchid. Act. I. Sc. 2. 'viaticam:' 'Ego sorori meæ cœnam hodie dare volo viaticam.' Iterum Act. III. Sc. ult. 'salvus, cum peregre advenis cœna detur.' Et lepide Mostell. Act. IV. Scen. 3. cum Teuropides peregre se venire dixisset, prævertens Simo, 'promisi,' inquit, 'foras, Ne me te ad cœnam vocare censeas.' Eodem spectat tam solicita Antiphonis excusatio Sticho Actu IV. quod, qui fratribus duobus peregre advenientibus prior dare cœnam debuerat, ipse ab eorum altero vocari se passus fuisset. Quare, 'Cras,' inquit, 'apud me eritis et tu et ille, cum vestris uxoribus.' Cœnam talem Vitellio Principi frater dedit, quamquam et ipse una abfuerat. Sed et Horatius talem celebrat lib. I. Od. 36. cujus in vetustissimo cod. hæc inscriptio est, 'Eucharistice ad Numidam, amicum Lamiæ, redeuntem ab Hesperia.' Martialis quoque præfatione XII. adventoriam vocat epistolam, quæ advenienti amico obviam mittitur. *Torrent.*

Dedicatione patinæ] De hujusmodi lautis patinis intellexit Satyricus cum dicit: 'Et quadringentis nummis condire gulosum Fictile.' Nam patinæ, in quibus lautiores cibi apponebantur, fictiles erant. Plinius libro XXXV. c. 12. 'Atque ut luxu quoque aliqua contingat auctoritas figlinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cœnarum lautitia. Una erat murænarum, altera luporum, tertia myxonis piscis, inclinatis jam scilicet moribus, ut tamen eos præferre Græcis etiam Philosophis possimus.' Idem Juvenalis: 'Debetur magnus patinæ subitusque Prometheus: Argillam atque rotam citius properate.' Patina est λοπάς. Glossæ: *patina*, λοπάς. Meleager apud Strationem Sardianum ἐν τῇ παιδικῇ μούσᾳ· Εἰ γάρ σοι τάδε τερπνὰ πόροι θεὸς, ὦ μάκαρ, οἵαν Ἀρτύσεις παίδων Ῥωμαΐκην λοπάδα! vides Romanam patinam proverbio Græco jactari de miscellanea patina, variis et exquisitis lautitiis referta. Juvenalis: 'condire gulosum Fictile, sic veniunt ad miscellanea ludi.' Sic Græcus Poëta ἀρτῦσαι λοπάδα dixit, quod Latinis 'condire gulosum fictile.' Talis fuit patina Vitelliana. Et Æsopea, de qua Plinius, 'aves,' inquit, 'in ea posuit aut cantu aliquo, aut humano sermone vocales, sex sestertiis singulas coëmptas.' *Salmas.* Vitellianam vero patinam idem Plinius decies HS. id est, XXV. M. coronat. æstimat. Dedicationem autem patinæ quod attinet, de variis veterum dedicationibus alibi Casaubonus dixit.

Clypeum Minervæ] Ingentem patinam suam clypeum Poliuchi Minervæ appellabat Vitellius, quod patina illa magnitudinem scuti Minervæ, quam Athenis fecerat Phidias, æquaret.

Cum autem illa Minerva colossea esset, amplitudinemque XXVI. cubitorum æquaret, ejus etiam immanis clypeus erat, multis et operose cælatus argumentis. Unde et 'patinarum paludes' Vitellii memoriæ Mucianus exprobravit. *Turneb.*

Πολιούχου] Poliuchi communi genere, ut Suidas ait, dicuntur, qui civitatibus imperant, eisque moderantur: alias Dii tutelares dici possunt, seu custodes. Lilium Gyraldum vide, De Diis gentium Syntagm. XI. *Græviu*s.

Scarorum jocinora] In librorum antiquitatibus invenio, 'scarorum sacrorum jocinora.' Quibus piscibus sacri nomen attribueretur, scribit Athenæus. scarum etiam Romani deperibant adeo, ut eum Jovis cerebrum dixerit Ennius: erant et quidam in lacubus et piscinis fortasse Dis sacri. *Turneb.*

Phasianorum et pavonum cerebella] Ocio qui abundat, ei inter Heliogabali et Vitellii luxum parallelismus ex Suetonio et Ælio Lampridio institui potest.

Phœnicopterum] Sabellicum vide ad c. 22. Calig.

Murænarum lactes] Partes sunt intestinorum, a Græco γάλακτος dictæ: singulare est, hæc lactis. Titinius: 'Craticula, cerebellum, lactis agnina.' Plinius sentire videtur, lactes dici tantum in ovibus et hominibus. Sic enim ait in XI. 'Ab hoc ventriculo lactes in ove, et homine, per quas labitur cibus.' Plautus agninis lactibus vinciendum esse dixit fugitivum: tanquam escaria vincula cæteris sint valentiora. Persius superstitiones sale Satyrico perfricans ait: 'Emeris auriculas pulmone et lactibus unctis?' *Berould.*

A Carpathio usque, fretoque Hispaniæ] Hoc est, ab extremis Imperii finibus Orientem versus et Occidentem. Legendum enim *a Parthia usque*, auctoribus libris scriptis. Lautos homines et popiniones Romanos aves a Parthis solitos petere, testatur Seneca Consolatione ad Helviam matrem. *Casaub.* Placet ut *a Carpathio, fretoque Hispaniæ* legas: cui nostræ opinioni Columella adstipulatur: 'Sola,' inquit, 'ex pretiosis piscibus muræna, quamvis Tartesiaci, Carpathiique pelagi, quod est ultimum, vernacula, quovis hospes freto peregrinum mare sustinet.' *Sabell.* Pro *Carpathio*, quod sic dicitur ab insula Asiatica, stare etiam Plinius videatur, qui lib. IX. c. 17. 'Nunc scaro,' inquit, 'datur principatus, qui solus piscium dicitur ruminare, herbisque vesci, non aliis piscibus, mari Carpathio maxime frequens.'

Non profundæ modo gulæ] Respicit locum superiorem capite septimo, ubi similiter profundam gulam Vitellio tribuit. Sic locutus Seneca epist. LXXXIX. 'Ad vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula hinc maria scrutatur, hinc terras.' Et Apuleius in Apologia. Græci pari elegantia atque efficacia vocem βάθος usurpant, ut in illo Pauli Apostoli, ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ. Et Plutarchus, in Marcello, Archimedi tribuit βάθος ψυχῆς καὶ θεωρημάτων πλοῦτον. Themistius oratione decima cuidam βάθος διανοίας. Dicitur et βαθύτης, ut in sexta Polybii historia, βαθύτης ψυχῆς. et apud Ciceronem ad Atticum, 'mea βαθύτης:' quæ dicitur Sallustio in Jugurthino 'altitudo ingenii.' Inde apud Athenæum libro nono, ὁ βαθὺς τῇ φύσει στρατηγός. Vopiscus in Numeriano: 'Denique erat altus, risit et tacuit.' Altus est βαθὺς, vel βαθυγνώμων. Ex eo dicta 'profundæ mentis consilia' Quintiliano, declamatione XVIII. Græci Poëtæ βυσσοδομεύειν. Translatum dicendi genus a cultu arvorum, declarant Æschyli de Amphiarao versiculi: Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος, Ἐξ ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα. *Casaub.* De pecuniis

luxu Vitelliano absorptis sic Tacitus: 'Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium paucissimis mensibus intervertisse creditur.' Novies millies sestertium, Budæi æstimatione, summam non minorem ducenties vicies quinquies centenis millibus coronatorum confecerit, seu, ut vulgo loquimur, XXII. milliones cum dimidio. Confer nepotinos Caligulæ sumptus, in ejus vita c. 37. Cod. Salmas. pro *gulæ* habet *gylæ*, quo firmantur ea quæ de voce *strangylatam* ad Tiberium dicuntur.

Viscus] Viscus non solum intestina significat, sed quidquid inter ossa et cutem est. Servius in illud Virgilii, 'et solida imponit taurorum viscera flammis.' Æneid. VI. Arnobius libro VII. 'Si aliquod viscus aris fuerit traditum,' &c. *Torrent.*

Farra pæne rapta e foco] Numa Pompilius instituit Deos fruge colere, et mola salsa supplicare, atque far torrere, statuitque non esse purum ad rem divinam nisi tostum. Idem fornacalia instituit, farris torrendi ferias. Plinius.

CAP. 14. *Allicefactos*] Multis illecebris invitatos.

Quam is affectus febre poposcerat] Legimus, Petronem medicum dare solitum in potu aquam frigidam febricitantibus: qui si moverat sudorem, explicuisse se ægrum judicabat; si non moverat, plus etiam aquæ frigidæ ingerebat. Asclepiades quoque aquam frigidam tempestive dando ægros curabat. *Beroald.*

Fœneratorum et stipulatorum] Bene hos conjungit: nam quia usuræ non nisi ex stipulatione debebantur, quo incertiora erant nomina, eo majore opus erat cautione, ne creditores defraudarentur. Id curabant stipulatores. Ut enim actionum, judiciorumque, sic et stipulationum certæ erant formulæ, quarum periti contractibus fere adhibebantur. Docent id orationes Pro Quinctio, et Pro Cæsina, sed et libro I. de legibus: 'Quo me vocas? aut quid hortaris? An ut judiciorum, et stipulationum formulas componam?' Adde (si lubet) Plautum Pseudolo Act. I. Sc. 1. et Act. IV. Sc. 6. *Torrent.*

Venetæ factioni clare maledixerant] Venetæ factioni favisse Vitellium, jam ante dictum. Simile Domitiani sævitiæ exemplum cap. 10. Justinianus vero, cum etiam tum Venetorum Prasinorumque factiones audirentur, Venetis pertinaciter deditus, ipsam Rempublicam in discrimen dedit, ut autor est in Ἀνεκδότοις seu Historia Arcana Procopius. Quamquam ea conscribisset in isto libro, quæ ne apud credulos quidem fidem debeant invenire. Ea quippe de Justiniano in memoriam transdedit, quæ vix ulli inter monstra sua Suetonius tribuit.

Et nova spe id ausos opinatus] Cod. Salmas. *obstinatus*. Et 'obstinare' quidem pro pervicaciter adfirmare, apud Plautum Aulularia, et Catonem in Q. Thermum legimus.

Vernaculis et mathematicis] Merito vellunt viris doctis aurem isti 'vernaculi.' Quos enim sic appellat Suetonius? Quare visum Josepho Scaligero, doctorum nobilissimo, nobilium doctissimo, scribere *veraculis*, aut *vericolis*. Oracula et sortes vocabant vera. Julius Capitolinus: 'Vates cœlestis apud Carthaginem, quæ Deo repleta solebat vera canere.' Neque ego video quid commodius excogitari possit. Nisi fortasse aut cum Turnebo *divinaculis* legamus: aut vulgatam lectionem defendamus sic, ut vernaculi sint γόητες. Nam Zonaras distincte notat pulsos ab eo et ἀστρολόγους, hoc est, mathematicos, et mox γόητας, hoc est, præstigiatores ac circulatores. Hos videtur Suetonius 'vernaculos' appellare. Rationem nominis non facile aliquis divinet: sed videtur vox esse sordidæ plebis, quæ vilissimos de circo præstigiato-

res, ut erant ψηφοπαῖκται, et quicunque θαυματοποιοὶ dicebantur, sic indigitabat: fortasse quia eorum mos erat admirationem et risum hominibus ciere. Seneca de Beneficiis libro sexto: 'Alter apud proximum circulatorem resedit, et dum vagus atque erro vernaculis congregatur, et ludit transeuntem Platonem, quem non quæsierat, invenit.' Martialis, 'Vernaculorum dicta, sordidum dentem, Et fœda linguæ probra circulatricis.' *Casaub.*

Et Chaldæos dicere] V. C. habet, *edicere.* F. Ursinus.

Bonum factum] Hanc formulam in edictis e Brissonio explicatam vide ad cap. 80. Cæs.

Vaticinante Catta muliere] Germanam fuisse vel ex eo credibile est, quod et Germani (ut cæteri fere barbari) mulierum vaticiniis plurimum utebantur, quales Velledam et Auriniam commemorat libro de ipsorum moribus Tacit. Hispanæ etiam virginis fatidicæ mentio Galb. cap. 9. *Torrent.*

Tædio præsentium] 'Paucis ante diebus opportuna morte excidium domus prævenit, nihil e principatu filii assecuta, nisi luctum et bonam famam.'

Cap. 15. *Syriacus*] Cod. Salmas. *Syriaticus;* ut Asiaticus, et similia.

Pars in absentis, &c.] Exercitus Mœsici, Pannonicique, utpote remotiores, jurarunt in verba absentis: Judaicus vero in verba præsentis. Mucianus autem adegit milites Syriacos in verba Vespasiani.

Bebriacenses copias, et duces] Cæcinam Valentemque significat, quos expeditionem adversus Flavianos sumere jussit una cum illis copiis militaribus quibus apud Bebriacum Othonianos profligaverat: sed, ut ait Tacitus, 'non vigor corporibus, non ardor pristinus animis militum inerat, quos urbanæ deliciæ subnervaverant: itaque videres fluxa Vitellianorum arma, segnes equos, impatientem militem solis, pulverum, et tempestatum.' Cod. Salmas. *Betriacenses;* ut semper *Betriacum.*

Ubique aut superatus aut proditus] Apud Cremonam in primis superati sunt Vitelliani ab Antonio Primo, qui erat acerrimus Vespasiani partium propugnator, cum exercitu in Italiam præmissus: tunc Cremona colonia direpta fuit, et incendio consumpta, adeo ut solum Veneris templum steterit ante mœnia.

Succensoque templo Jovis Opt. Max.] Id facinus post conditam urbem luctuosissimum fœdissimumque populo Rom. accidit, nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis. Sedem Jovis Optimi Maximi auspicato a majoribus pignus Imperii conditam, quam non Porsena dedita urbe, neque Galli capta temerare potuissent, furore principum exscindi? Arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privata. Nunc palam obsessum, palam incensum: quibus armorum caussis, quo tantæ cladis pretio pro patria bellavimus? Tacitus.

Solutum a latere pugionem] Quo facto scilicet ostenderet, deponere se Imperium. Sic Dionis compendium. Sup. Galb. c. 11.

Concordiæ recipere cognomen] Ut olim M. Antonii III. viri frater L. cognominatus est Pietas. *Torrent.*

Cap. 16. *Cum virginibus Vestalibus*] De intercessionibus Vestalium ad c. 1. Jul. Cæs.

Hostem appropinquare] Flaviani tripartito agmine Romam accesserunt: prælia multa et varia inter Flavianos et Vitellianos ante urbem commissa. Concurrerunt et in campo Martio infestæ acies: sed pro Flavianis fortuna fuit. Populus Romanus aderat spectator, tanquam in ludicro certamine.

Gestatoria sella] Celsus lib. II. in capite proprio de Gestatione: 'Ge-

nera,' inquit, 'Gestationum plura, Sed tamen levissima est navi, vel in portu, vel in flumine: vehementior in alto, mari, vel lectica aut scamno: acrior vehiculo.' Omitto illas in aquis. In terra triplex est: lectica, scamno, vehiculo. De lectica notum est. Scamnum quid est? Dico idem esse, quod sellam. Nam in lectica jacentes fere vehebantur: in sella sedentes, ideoque et scamnum dixere. Ubi Juvenalis dixerat, 'strata positus longaque cathedra,' Scholiastes interpretatus est, 'Cervicalibus stratis, scamnum dicit.' Ergo eo auctore idem scamnum, quod cathedra sive sella. Hæc est quæ sella gestatoria Suetonio dicitur. At tertia est in vehiculo sive essedo, et communiter valde sic utebantur, et hanc maxime intelligebant. Hujus Suetonius meminit in Claudio. *Lipsius.*

Confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane] Dio, ἐς οἴκημα σκοτεινὸν, ἐν ᾧ τρέφοντο κύνες, ἐκρύφθη. De cellulis janitorum diximus ad libri quarti caput 57. ad eas canis haberi solitus catena alligatus. Eandem fuisse Græcorum consuetudinem notabamus ad Laërtium. Dio non satis apte videtur describere hanc cellam: nam etsi canis unus pluresque ibi habiti, tamen is non erat locus alendis canibus proprie destinatus. Sed quid sibi vult idem optimus scriptor, paullo mox, cum ait, Vitellium inventum a militibus fuisse, captumque ὑφαντοῦ καὶ αἵματος ἀναπεπλησμένον? quid significat vox ὑφαντοῦ hoc loco? Nihil nempe: non enim ita scripsit Dio, sed φορυτοῦ, vel Zonara teste. *Casaub.*

Cap. 17. *Per totum viæ sacræ spatium*] Celeberrimum videlicet urbis locum. Sic in via Sacra deambulare consueverant, qui, auræ popularis studiosi, populo se ostentabant. Horatius in Epodis, de Mena Pompeii M. liberto: 'Videsne Sacram metiente te viam, Cum bis ter ulnarum toga, Ut ora vertat huc et huc euntium Liberrima indignatio?' Et de puella populo se præbente Propertius: 'Cui sæpe immundo Sacra conteritur via socco, Nec sinit esse moram, si quis adire velit.' In eadem Cæsar habitavit. Suet. c. 45. *Onuphr. Panvinius.*

Reducto coma capite] Hoc vult, milites, qui pone Vitellium erant, comam ei prehendisse, et coëgisse caput resupinare. Plinius in laudatione Trajani, de suppliciis delatorum loquens: 'Contigit desuper intueri delatorum supina ora, retortasque cervices.' Græci Poëtæ similem huic capitis reductionem in cædendis victimis fieri solitam, intelligunt verbo αὖ ἐρύειν, pro quo et ἄνω τρέπειν dicunt. Virgilius, 'reflexa Cervice orantis, capulo tenus abdidit ensem.' Euripides Oreste in cæde Clytemnæstræ eleganter, ὤμοις ἀνακλάσας δέρην παίειν. Contrarium his est apud Senecam de tranquillit. 'subducta cervice ferrum recipere.' *Casaub.*

Ceu noxii solent] Intelligit morem in illustrium personarum supplicio servari solitum, ut capite nudo et elato, quo dignosci omnibus possint, trahantur ad supplicium. Sic apud Polybium Danaë illustris fœmina rapitur διὰ μέσου τῆς πόλεως ἀκατακάλυπτος. Dio in Sejani supplicio, καὶ ἀπεκάλυπτον ἐπικαλυπτόμενον. *Idem.*

Incendiarium et patinarium] Ob incensum Capitolium, et illas patinarum paludes. *Torrent.* Una vox Vitellii non degeneris animi excepta fuit a circumstantibus: namque Tribuno insultanti, se tamen Imperatorem ejus fuisse, respondit.

Cap. 18. *Anno vitæ VII. et quinquagesimo*] Tacitus, Eutropius, et ejus metaphrastes Pæanius consentiunt. Dio et Zonaras tres fere annos detrahunt, et vixisse aiunt, ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, καὶ ἡμέρας ἐννέα καὶ ὀγδοήκοντα. Imperium autem tenuisse per annum, decem diebus

demptis. At Clemens, μῆνας ἑπτὰ, ἡμέραν α′. Aliter Theophilus, et item aliter Epiphanii codices. Non enim illa putem scripsisse Epiphanium. Facile compones hos scriptores, et cæteros qui idem tempus notarunt, ex iis qui Fastos concinnarunt. Onuphrium adi. sed in Clemente videtur scribendum μῆνας ὀκτὼ, ἡμέραν α′, ex Eutropio. *Casaub.*

Cui Tolosæ nato cognomen in pueritia Becco fuerat] Id hodie quoque Gallis Germanisque (adde ex Beroaldo, Italis,) in usu est, non pro gallinacei tantum, sed cujusvis etiam alterius avis rostro. Porro de Antonio primo, Vespasiani partium acerrimo propugnatore, Tacitus, Dio, et Hegesippus l. III. *Torrent.* Plurimi sibi imaginantur, linguam Gallicam esse, quam hodie Franci in Galliam profecti ante mille annos, relicta vetere nobilissima lingua, Romanam assumpserunt. Cæterum id haud absonum rationi est, veram Gallicam esse linguam, quam adhuc illi Galli tenent, qui Romanam non acceperunt. Ut est bona pars Rheni. Celtica enim utuntur adhuc Helvetii, Rauraci, Sequani ad Rhenum, (nam alii Romanam acceperunt,) Tribochi. Belgica vero Brabanti, Flandri, Geldri, Hollandi, ac vicini illorum, nempe qui Romana non utuntur lingua. Sane vetus Gallica lingua ac Germanorum dialecto differunt, non thematis. Hæc latius prosecuti sumus in Annotationibus ad C. Cæsaris Commentarios. Hoc unum heic ad hujus loci explanationem addere placuit : in Belgarum lingua etiamnum hodie manere *beck* pro rostro : apud Celtas nomen non admodum, sed verbum *becken* vel *bicken* in frequenti adhuc esse usu, pro rostro ferire. *Glareanus.* Sed de Celtica lingua, et amplissimo ejus inter Illyrios, Germanos, Gallos, Hispanos, atque Britannos usu, non modo prolixius, sed et multo accuratius nobilissimus Philippus Cluverius in Germania Antiqua, quem vide imprimis lib. I. cap. 5. 6. 7. 8.

T. FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

Qua Phœbus orbi lumen imputat nascens,
Noctem timentis surgit imperî Phœbus.
Spes anteires, ni moneta te Diva
Et Mucianus possideret, Auguste.
J. Schildius.

CAP. 1. *Rebellione trium principum*] Nam et Galba Neroni, et Otho Galbæ, et Vitellius utrique rebellaverat.

Incertum diu, et quasi vagum imperium] Ob vacillam siquidem, ac crebram Imperii mutationem tres illi, quorum proxime meminimus, a nonnullis in numerum Cæsarum non rediguntur. *Sabell.*

Municeps Reatinus] Gentem Flaviam ex municipio Reatino oriundam significat. Est autem Reate oppidum in Sabinis, ut ait Plin. in III. dicatum cælicolum matri, ut inquit Silius. Tradit Marcus Varro, Italiæ umbilicum esse in agro Reatino. *Beroald.*

Pompeianarum partium centurio, an evocatus] Familiare Tacito, Plinio, aliisque loquendi genus: quo usus et noster est in Claudio, c. 13. in Galba, c. 12. et in hac vita iterum,

c. 6. Extat et apud Livium, ut libro XXVIII. 'Ea suspicio, vitio orationis an rei, haud sane purgata est.' *Casaub.*

Coactiones argentarias factitavit] Coactores non unius generis; fuerunt nam et publicanis et argentariis ministrabant. Qui publicanis, ea quæ minutim a reliquatoribus debebantur vel redimebant ipsi, ut inde lucrum facerent, vel mercede aliqua persequebantur. De quibus Cic. pro Rabirio, et pro Cluentio. Qui vero argentariis, qui auctionibus præerant, pretia rerum venditarum ab emptoribus certa et ipsi mercede colligebant. Qualem fuisse patrem suum testatur Horat. lib. I. Satyr. VI. Et hoc est quod coactiones argentarias factitare appellat hoc loco Sueton. Adde Catonem de re rustica c. 146. et c. 150. Atque ita intelligo Plautinum illud Asin. Act. I. Sc. 3. 'vetus est nihili coactio.' Præsentem enim pecuniam lena postulat, odit quod in diem promittitur. *Torrent.*

Cum adhuc ordines duceret] Centuria aliter vocabatur ordo. Is in veteri Legione fuit LX. militum. Hinc ordines petere, impetrare: ita Ordinis ductor, pro Centurione. *Lipsius.* Dicebant militibus: Hactenus tibi licet: Hic consistes: Eo progrediere: Huc revertere: ὅρον δῶ, inde ordo. In militia igitur nata vox: sic et Græci τάξιν, ab aciei directione. *Cæsar Scaliger.*

Sacramento solutum per caussam valitudinis] Justa missio duplex: Honesta et Caussaria. Honesta, quæ emeritis stipendiis datur. Caussaria, quæ ob vitium, defectum, morbum. Hæc quia justam caussam habebat, etiam præmiis, interdum Honestæ æquata. *Lipsius.* Inde caussarii a Livio dicti, qui per caussariam missionem sacramento solvuntur. Eodem Beroaldus refert illud ex Spartiani Adriano: 'Post hæc profectus in Gallias omnes causarios liberalitatibus sublevavit. Sed eum locum accuratius examinat Illustris Salmas. in Notis ad Histor. August.

Publicum quadragesimæ in Asia egit] Sic habent omnia Tranquilli exemplaria, quæ adhuc videre contigit: sed ego, ob ea quæ apud Tacitum legimus, *publicanum* pro *publico* scribendum contenderim: 'Manet,' inquit ille,' abolitio quadragesimæ quinquagesimæque, et quæ alia ex auctionibus illicitis nomina publicani invenerant.' *Sabell.*

Sabinus ad præfecturam urbis] Præfectum fecit Nero, neque vel Galba, vel Otho honorem ei ademerunt. Plutarchus Othone. *Torrent.*

Vespasium Pollionem] Pollionem hunc quidam esse volunt eum de quo Plutarch. Othone in fine. Verum repugnat temporum ratio. Cum enim Vespasianus jam senior ad Imperium venerit, qui fieri potuit, ut maternus avus post occisum Othonem castrorum Præfectus fuerit? Non negaverim hujus vel filium vel nepotem fuisse. *Idem.*

Præfectumque castrorum] De cujus officio Vegetius lib. II. toto capite 10. in hæc verba desinens: 'Is, post longam probatamque militiam, peritissimus omnium legebatur; ut recte doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.'

Fuisse mancipem operarum, quæ ex Umbria in Sabinos ad culturam agrorum quotannis commeare solent] Mos hodie obtinet apud multos populos, ut imæ plebis pars non pœnitenda, quia domi quod agat nihil habet, certo anni tempore voluntarium sibi indicat exilium, et alias terras petat, ut in quo suam occupet industriam inveniat. Sic Epirotarum agmina patriam quotannis relinquunt, et ulteriora ditionis Turcicæ adeunt, operis simul et quæstus faciendi gratia: ipsi *ergates* patrio sermone dicuntur. Longobardis et Sabaudis qui caminos purgant, puteos mundant, et similia

obeunt ministeria, refertæ sunt per æstatem Galliæ omnes urbes. Lutetiæ, et in reliqua Francia, qui ædificant, Lemovicibus operis magna parte anni plurimum utuntur. Operæ rusticæ apud Hispanos multis locis viles homunculi sunt Galli, qui compendii sui gratia illuc quotannis commeant. Eundem apud Veteres morem fuisse, testatur hic Suetonii locus abunde. Hujusmodi igitur operarum manceps fuit hic Vespasiani progenitor: hoc est, solitus est in Umbriam profectus operas vili pretio conducere, et præsente pecunia, quas in Sabinos perductas mercede majore elocabat. *Casaub.*

Cap. 2. *In prædiis Cosanis*] Cosa oppidum est Hetruriæ, a populo Romano deducta colonia, ut meminit Plinius. Virgilius pluraliter Cosas dixit, cum ait in x. 'Quique urbem liquere Cosas, queis tela sagittæ.' Consa vero civitas est in Hirpinis, quæ post cladem Cannensem tradita est Annibali, ut docet Livius.

Aversatus est] Recusavit dignitatem Senatoriam, tanquam onerosam: sicuti olim Mæcenas substitit intra dignitatem equestrem, cum illi laticlavii dignitas pateret. Cicero in oratione pro Cluentio laudat quosdam Equites Romanos, qui maluerunt degere vitam tranquillam, quam adscendere ad Senatoriam dignitatem.

Tribunatu militum in Thracia meruit] Nihil dubito, quin *Tribunus mil.* legi debeat, ut Tit. cap. 4. 'Tribunus militum et in Germania et in Britannia meruit.' Scripserat Sueton. TR. M. vel TR. MIL. ut in Valerii Probi notis legimus. Hinc *tribunatum* fecere alii. Idem error et Cæs. cap. 5. *Torrent.* At Cod. Salmas. *Tribunatum militum in Thracia meruit.* Eam scilicet virtutem in Thracia exseruit, ut ad tribunatum adscenderet.

Cretam et Cyrenas provinciam] Liber opt. *provincias.* Et alia quidem Creta, alia Cyrenaica: illa insula nota omnibus, hæc pars Africæ, a Cyrenis, urbe nobili, sic dicta, eademque Pentapolis, quod præter Cyrenas urbibus aliis quatuor, Berenice, Arsinoë, Ptolemaide, Apollonia, insignis esset, diu ante Cretam testamento Regis Ptolemæi Apionis in potestatem pop. Rom. redacta, sed ambæ tamen unius Præsidis imperio regebantur. Una igitur censenda provincia. Sic enim Appian. post Cæsaris dictatoris mortem Cassio Prætori Cretam cum Cyrenis mandatam scribit. *Torrent.*

Sextoque loco vix adeptus est] Quid sexto demum loco ædilitatem adipisci sit, ambigo. Negant enim tot uno anno Ædiles fuisse, nec verisimile est quinquies eum repulsam tulisse. Verum de Ædilium numero res aliter se habet. nam cum antea quatuor tantum crearentur, Cæsar duos, qui frumento præessent, addidit. Auctor Pompon. JC. l. II. de origine juris. Neque id eo tantum anno servatum, sed morem illum creandi Ædiles sex, duos patricios, plebeios quatuor, ad suam usque durasse ætatem auctor est Dio extremo libro XLIII. Vespasianus igitur et ante repulsam tulerat, et tandem honorem quidem adeptus, sed sexto demum loco renunciatus est. *Idem.*

Ludos extraordinarios depoposcit] Ædilium et Prætorum officium peculiare erat exhibitio ludorum. Unde Vespasianus Prætor depoposcit sibi concedi, ut ludos extra ordinem facere posset. *Beroald.*

Conjuratorum] De conjuratione Lepidi Calig. cap. 24.

Egit et gratias ei apud amplissimum ordinem] More eorum, qui magistratum aliquem consecuti erant, mandante principe, aut adjuvante. *Casaub.*

Honore cœnæ] Calig. c. 39.

Cap. 3. *Sabratensis*] Sabrata qui-

dem Africæ oppidum est apud Plinium et Ptolemæum, Syrtim minorem contingens, sed Tabraca nobilior, et quidem civium Romanorum, teste Plinio lib. v. c. 3. De qua etiam Juvenal. Sat. x. 'Quales umbriferos ubi pandit Tabraca saltus,' &c. Ut fortassis Tabracensis hic Statilius fuerit. *Torrent.*

Ex Africa delegatum] In optimo et vetustissimo libro est *deligatam*. Vilissimi inter servos, non a J.C. tantum, sed et ab aliis passim compediti et vincti dicuntur. Dicuntur et alligati a Columella l. I. cap. ult. dum scribit, 'vineta plurimum per alligatos excoli.' Fortassis et eodem sensu 'deligata' dicitur a Suetonio. Domitilla manumissione primum Latinæ conditionis facta est, licet aliquando deligata. J.C. nostri fortasse dicerent, dediticiorum numero fuisse. Sed neque mihi post legem Æliam pœnæ caussa vinctam constat, et videntur vetustiores duo fere genera libertatis in manumissis statuisse, Justam, sive majorem, et Latinam: et ex Latinis alios Junianos, alios dediticiorum numero dixisse: quanquam hæc in libris nostris subtilius distinguuntur. Viderit etiam qui volet, annon et apud Spartianum in Adriano deligatorum nomen de compeditis et vinctis accipi possit, dum scribit: 'Corrupisse eum Trajani libertos, curasse deligatos, eosdem sepelisse per ea tempora, quibus in aula familiarior fuit.' Vulgo tamen scriptum est *delicatos*, quod de iis accipi potest, qui principi in deliciis erant: et hoc quidem fortasse rectius. Festus: 'Delicati sunt lusui dicati.' Vide et Suetonium in Tito. *Pithœus.* In Codice Salmas. olim *delicatam* fuerat, sed correctum postea *deligatam.*

Recuperatorio judicio] Sic de palæstra sibi apud Recuperatores adjudicata queritur Labrax leno Plautinus Rudente. Plura Ner. c. 17. Atque huc spectat tit. de liberali causa, item si libertus ingenuus esse dicatur, Pandect. lib. XLII. *Torrent.*

Et Domitillam] Divæ Domitillæ, sororis Titi et Domitiani Imperatorum, Vespasiani Augusti filiæ, a Domitiano Imperatore consecratæ, cujus meminit Statius libro Silvarum primo, hanc marmoream inscriptionem vidi: C. ASCONIO. C. F. FAB. SARDO. IIII. VIR. I. D. PRAEF. FABR. FRATRI. CVSINIAE. M. F. SARDI. MATRI ET. SIBI. ASCONIA. C. F. AVGVRINA SACERDOS. DIVAE. DOMITILLAE. *Onuphrius Panvinius.*

Antoniæ libertam] Cujus Antoniæ, non dicit: duæ enim fuere M. Antonio et Octavia Antoniæ genitæ. Fuit ab his et alia tertia Antonia Claudii principis filia, quæ primo Cn. Pompeio, mox Fausto Syllæ nupsit.

A manu] Amanuensem. Nam sicut viris erant ministri, qui 'a manu' dicebantur, ita fœminis erant libertæ, ancillæque, quæ et ipsæ 'a manu' dicebantur, scribendis scilicet rationibus et epistolis accommodatæ. Marcellinus ancillam a manu signasse videtur, cum ait in decimo octavo: 'Quibus literis occulte, quantum fieri potuit, missis, ancilla, quæ domina dictante perscripserat, exemplum ferens chartulam prodidit.' *Beroald.*

Revocavit in contubernium] Eleganter Cic. Ver. VII. 'Ubi illud contubernium muliebris militiæ in illo delicatissimo littore?' Porro ad militaris contubernii similitudinem quandam factum est, ut, cum inter servos jure Romano veræ nuptiæ dici nequeant, servile connubium non matrimonium, ut inter liberos, sed, uti mera cohabitatio, contubernium diceretur. Sic enim de servilibus cognationibus pulchre Paullus JCtus libro decimo quarto de ritu nuptiarum. Hinc contubernales etiam servorum uxores dictæ, cum sæpe alibi tum l. CCXX. de verb. signif. Sed et eleganter Seneca Controvers. lib. III. 'In contubernium (inquit) deducta servi

domina est.' Talis igitur apud Virgilium Amaryllis, et hoc loco Cænis. Quæ quanquam serva non esset, quia tamen libertinam ducere Senatores lex prohibuit, Vespasiani uxor dici non potuit. Quin etiam si mulierem, cum qua matrimonium iniri potuit, non tamen maritali affectione sibi quis adjunxerit, contubernium potius dicetur, quam conjugium aut nuptiæ. Sic enim Justinian. Institut. lib. III. titul. I. *Torrent.*

CAP. 4. *Insulam Vectem*] In Britannico mari Plinio ponitur. *Victesis*, Οὐΐκτησις, legitur apud Ptolemæum. *Vecta* habet Eutropius, et Panegyricus Maximiano dictus. Hæc *Icta*, Ἴκτη Diodori Siculi, Ortelio videtur.

In deditionem redegit] Cod. Salmas. *in dicionem:* ita fere semper.

Auli Plautii consularis legati] Vide Claud. c. 24.

Africam integerrime, &c.] Mutat Tacitus Histor. I. 'Et integrum illic,' inquit, 'ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat.' Qui concilientur, non video.

Rapa in eum jacta sunt] Consuetudine φυλλοβολίας in contrarium versa, per quam flores et omne genus fructus mittebantur. Vide ad librum sextum. At odii et contumeliæ caussa, rapa jacta, fimus, lapides, aut lutum: cujus moris mentio etiam apud Jurisconsultos, lege prima Dig. de extraordinariis criminibus. Observant etiam veteres critici morem Athenis fuisse, ut facinorosi extra fines exportandi luto faciem illinerentur. Auctor Etymologici: Οἱ Ἀττικοὶ τὸν ἐπί τινι ἁμαρτήματι ἁλόντα πηλῷ χρίοντες ἐδημοσίευον. Idem auctor alibi, etiam in aliis quam in damnatis sententia judicis, hunc morem fuisse usurpatum scribit. Οἱ ἀρχαῖοι, inquit, ὅτε ἤθελον ὑβρίσαι τινὰ καὶ ἐμπαῖξαι, πηλῷ ἔχριον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. *Casaub.*

Ad mangonicos quæstus] Salmasium vide ad c. 69. Aug.

Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, &c.] Simile periculum subiit idem ex simili vel eadem caussa et in Urbe. Tacitus libro XVI. Annalium: 'Ferebant Vespasianum, tanquam somno conniveret, a Phœbo liberto increpitum, ægreque meliorum precibus obtectum: mox imminentem perniciem majore fato effugisse.'

Judæa profecti rerum potirentur] Videntur et Tacitus et Suetonius, qui verbis iisdem hoc oraculum referunt, ipsa verba expressisse, quibus id conceptum; in quibus apparent vestigia veritatis et ejus vaticinii unde istud manavit. Scriptum enim in sacris litteris; ἐκ σοῦ ἐξελεύσεται ὁ ἡγούμενος. Lege Josephum Ἁλώσεως libro sexto, cap. 31. Hegesippum libro quinto, capite 44. *Casaub.*

Cæsoque præposito, legatum insuper Syriæ consularem suppetias ferentem, rapta aquila fugaverunt] Romani, cum de rebus Judæorum loquuntur, quam tenuem rerum illorum notitiam haberent, nunquam non ostendunt. Erat tum Judææ procurator Gessius Florus, fax et auctor præcipuus illius belli. Hunc si intellexit noster, et fuisse occisum voluit significare, fugit eum ratio: neque enim est occisus in illo motu. Sed 'cædere' verbum Latinis historicis non semper occisionem denotat: verum detrimentum, cladenique exercitus, et quod Græci dicunt, πληγὰς λαβεῖν τὸν στρατόν. Hoc sensu feram sane, dici Florum a Judæis cæsum, id est, clade belli affectum, multis suorum amissis. Nam eo tempore multi Romani milites sunt contrucidati. Fortasse cædem illam respicit Romanorum militum, quorum Metilius erat præpositus. Josephus τῶν Ῥωμαίων ἔπαρχον nominat, historiam commemorans libro II. Ἁλώσεως, capite 32. nec refert quod ipsius Metilii vitæ parcitum est. Nam hoc potuit Suetonius ignorare: cum præsertim, ut diserte Josephus docet, omnia Judæorum de-

licta, Flori astu et fraude graviora atque atrociora, quam essent, Romam nunciarentur. Sic et quod ait de aquila rapta, in historia Josephi non legas, quam habes fuse expositam eodem libro, capite 40. *Idem.*

Ut in oppugnatione castelli lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit] Petrus Apollonius Collatius, de excidio Hierosolymitano libro secundo, in obsidione Iotapates, 'Media inter talia stridens, Incertum qua jacta manu, delapsa sagitta est Sub Petroniadæ coxam, qua poplite juncta est.' Josephus libro III. cap. 16. Hegesippus lib. III. cap. 12. *Casaub.*

CAP. 5. *Marti sacrata*] Hoc peculiariter intelligendum est, quod quercus illa Martis sacrata foret; cum generaliter quercus et æsculus sint Jovi dicatæ: sicut Apollini laurus, Minervæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. *Beroald.*

Singulos repente ramos a frutice dedit] Mira Latinitas, et vitii suspecta. Probo vero Justi Lipsii emendationem, *ramos aut frutices dedit.* Quod genus dicendi non raro corrupit librariorum imperitia. *Casaub.*

Ideoque puella nata non perannavit] Sive *perennavit* scribatur, sive *perannavit*, ut constanter in Mss. non dubium eandem esse vocis utriusque originem. Fere autem id verbum accipitur pro πολλὰ ἔτη διαγίγνεσθαι, sive διαιωνίζειν. Veteres Romani mense Martio sacra fecere Annæ Perannæ: ut liceret sibi non solum annare, sed et perannare: hoc est, durare in multos annos. Suetonius καινοπρεπῶς accepit pro διετίζειν, *durare in annum.* Non dissimilis ambiguitas in dictionibus διετὴς et διέτης Græcorum. Prior de eo dicitur qui perannet: posterior de bimo. Quare etiam verbum διετίζειν, quod significat perannare, ut loquitur Suet. de bimatu quodam loco apud Theophrastum Gaza interpretatur. *Idem.*

Nec illam quidquam aliud quam cachinnasse] Loquitur de Tertulla, Sabini matre, Vespasiani avia. *Torrent.*

In prætextæ sinum] Prætextam significat, qua indutus erat Vespasianus, utpote Ædilis. Supra enim memoratum, prætextam proprie esse magistratuum.

Canis extrarius] Est qui *externus* reponendum putet, sed injuria. Nam non solum Latina vox est 'extrarius,' sed et maxime propria, et ab externo differens. Ait Festus, 'Extrarium' dici, 'qui extra focum jusque nostrum ac sacramentum est.' Apuleius in II. Apol. 'Præterea minabatur, si extrario nupsisset, nihil se filiis ejus ex paternis eorum bonis testamento relicturum.' Extrarium accipit pro eo, qui non sit domesticus, et ex eadem familia. Terentius Phormione: 'Hanc conditionem si cui tulero extrario.' Utuntur eo et Cicero, Lucretius, Quintilianus. *Marc. Donat.*

Carmeli Dei oraculum] Tacitus: 'Est Judæam inter Syriamque Carmelus. Ita vocant montem, Deumque. nec simulacrum Deo, aut templum: sic tradidere majores: aram tantum, et reverentiam.' Et longe Tacito Suetonioque antiquior Scylax Caryandensis: Κάρμηλος ὄρος, ἱερὸν Διός. Significat, montem et Deum esse, et Dei sedem ac fanum. Nullum enim in eo templum, ut Tacitus indicat: sed ipse mons Carmelus quasi templum erat numinis: imo et corpus ejus. Nam Carmelus Deus constabat genio loci, et vasto montis corpore. Verisimile autem est, hanc opinionem paullatim irrepsisse ex eo quod Elias Thisbites hic habitarit, scholamque habuerit, ut quidem prodidit Joannes Hierosolymitanus Patriarcha. Vide et I. seu III. Reg. 18. item IV. Reg. c. 2. et 4. Hinc diu mons ille pro sancto habitus est, gratioremque in eo fore numini cultum judicatum. Nondum tamen mons ipse pro numine habebatur: non ma-

gis sane quam lapis ille fastigiatim assurgens instar montis credebatur Deus ipse Elagabalus: qui symbolum ejus solum habebatur. Nam Elagabalus quidem Deum montem, vel montis Deum signat: sed eo nomine non mons intelligebatur, verum Sol, cujus delubrum in monte Emesseno erat. Similiter igitur non montem primo, sed sancti montis numen coluere: ac credibile est, itidem id Solem putasse. Tandem tamen ipse Carmelus mons habitus pro Deo, idque occasione ea, quam ex Tacito dicebamus. *Vossius.*

Josephus] Nobilis ille historicus, quem vide lib. III. Belli Judaici capite 14. Somnio autem ea de re commonitum sese, innuit. Vide et Xiphilin. *Torrent.*

Thensam] Vide Budæum ad caput 76. Cæs.

E sacrario] E sacrorum repositorio, quod erat in Capitolio, in quo erat thensa cum aliis donariis, sacrisque Jovi dicatis. *Beroald.*

Statua Divi Julii] Vide ad caput 8. Othonis.

CAP. 6. *Revocatis ad officium numeris*] Numerus militare vocabulum, non solum pro catalogo, seu breviculo militum, quam etiam matriculam vocant recentiores, sed pro ordinibus ipsis, turmisque et cohortibus militum. varie enim distinguebantur. Hinc referri in numeros, in numeris manere, desinere in numeris esse apud JCtos. tit. de test. milit. præsertim l. XLII. ubi sic Ulpian. 'Ex eo tempore quis jure militari incipit testari posse, ex quo in numeros relatus est, ante non. Proinde qui nondum in numeris sunt, licet jam lecti tirones sint, et publicis expensis iter faciant, nondum milites sunt; debent enim in numeros referri.' Nec minus eleganter l. II. de his qui not. infamia: 'Exercitum non unam cohortem, neque unam alam dicimus, sed numeros multos militum.' Vide Plinium lib. X. item lib. III. Ep. 8. *Torrent.* Sed et ἀριθμοὺς in eadem significatione aliquando usurpavit Synesius. *Turneb.* Vopiscus in Probo 'numeros' a limitaneis militibus distinguit, hoc est, legionarios milites a limitaneis vel ripensibus, numeri enim sunt legiones. Legionarii milites, per provincias dispositi in castris, et sedibus, ut tunc vocabantur, degebant. Limitanei vero, qui in ripa per cuneos auxiliaque constituti limitem tuebantur. Sic in Codice Theodos. multis locis 'comitatenses numeri,' et 'ripenses:' et 'militia comitatensis,' et 'ripensis:' et alibi, 'comitatenses,' et 'limitanei.' Nam limitanei et ripenses iidem. Comitatenses enim tunc legiones dicebantur, et 'comitatenses numeri,' quos simpliciter 'numeros' vocat Vopiscus. *Salmas.*

Ultionem mandantis] Nimis argutatur Beroaldus, qui mandatum istud solutum morte ex libris Jurisconsultorum annotat. nam 'mandare' hoc loco non simpliciter est ἐντέλλεσθαι, sed quod proprie Græcis ἐπισκήπτειν. sic lib. IV. c. 2. 'mandaretque domesticis ultionem, si quid sibi accideret.' Id vero mandati genus a morte demum mandatoris vim habere incipit. *Casaub.*

Mollioremque militiam] In quam sententiam est illud Lucani: 'Quicquid ad Eoos tractus mundique teporem Labitur emollit gentis clementia cœli.' M. Tullius Asiam appellat delicatam provinciam, in qua continenter vixisse laudandum est. *Beroald.*

Sagittariorum] Sagittarios equestres Græco vocabulo ἱπποτοξότας vocant: quæ dictio frequens est apud Historicos. Parthos autem præpollere sagittariis satis notum, cum sagittis potissimum bella conficiant, quas etiam e tergo scienter jaculantur, adeo ut non minus fugiendo noceant, quam resistendo. Hinc il-

lud: 'Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis.' *Idem.*

Cap. 7. *Interim Alexandriam transiit, ut claustra Ægypti obtineret*] Hæc vera caussa, non quam Philostratus, scriptor interdum nugacissimus, libro quinto ait; ubi clarissimis verbis affirmare audet præstigiator ille insignis Apollonius, propter se transiisse in Ægyptum Vespasianum: seque adeo imperium illi detulisse, ac donasse solum, impudentissimo animo gloriatur. Josephus prudentissime caussas hujus consilii explicat libro quarto, c. 37. Præcipua et potissima fuit, annonæ cura: notat enim Vespasianus, si suis præsidiis Ægyptum semel firmasset, fore eam populo Rom. instar freni, ob famis metum. Plura in hanc rem Pseudohegesippus libro quarto, capite 26. *Casaub.*

Ædem Serapidis] His (de memorandis Alexandriæ loquitur) accedunt altis sublata fastigiis templa, inter quæ eminet Serapium, quod licet minuatur exilitate verborum, atriis tamen columnariis amplissimis, et spirantibus signorum figmentis, et reliqua operum multitudine ita est exornatum, ut post Capitolium, quo se venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Ammianus Marcellinus.

Se convertisset] Ritu adorantium, de quo Pithœus ad caput 2. Vitellii.

Et panificia] Quæ haud dubie a Judæis æmulatores Ægyptii accepere. Noti in sacris *panis propositionum.*

Basilidis libertus] Atqui Tacitus Basilidem hunc e primoribus Ægyptiorum, et quidem sacerdotem, fuisse narrat, et alioqui non nomine tantum, quod regale est, sed et in specie ipsa ac functione sacerdotis Imperii omen est. Accedit quod Carmeli quoque, sive montis, sive Dei, de quo ante, sacerdotem Basiliden vocat, eundem nimirum qui in Serapidis templo apparuit. Siquidem tunc longe ipsum abfuisse narrat Sueton. Quibus adductus rationibus dictionem *libertus*, a Grammatico alioqui pari imperitia atque impudentia asscriptam, amovendam censeo. Quid enim Romani hominis liberto cum Judæorum aut Ægyptiorum sacris? *Torrent.*

Apud Cremonam] Ubi Antonius cum Mœsiacis legionibus Vitellianos duplici prælio fuderat.

Luminibus orbatus] Similia Hadriani Principis miracula apud Spartianum. *Torrent.*

A Serapide] Sarapin Græci fere vocant, Serapin sæpius Latini: θεὸν ἑπταγράμματον nuncupatum ex veteri constat epigrammate, item Hesychio in ἑπταγράμμον. Eum esse Josephum, colligere etiam est ex eo, quod modius capiti superimponeretur; ut est apud Rufinum Hist. Eccl. lib. II. cap. 23. Cum autem variæ ejus rei caussæ adferantur, maxime placet, quod subjungit, frugum largitatem eo indicari. Suidas similiter, in Σάραπις, ait, μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν πῆχυν. Ibidem legas, a quibusdam Josephum putari. Eamque sententiam confirmat, quod idem sit Serapis, ac Apis: quemadmodum ex Aristea Argivo tradit Clemens Alexandr. in primo Στρωμ. ex Terentio item Varrone B. Augustinus lib. XVIII. C. D. cap. 5. In eo interim hi pariter decepti, quod intellexerint Apim, regem Argivum, cum debuerint Ægyptium, qui Argivo compluribus erat seculis antiquior. *Vossius.*

Si inspuisset] Et apud Epiphanium, κατὰ Σαμψαίων, inter instrumenta miraculorum est ὁ σίελος τῶν πτυσμάτων. *Casaub.* [Primam hujus Notulæ partem vid. supr. ad pag. 914.]

Hortantibus amicis] Maxime Medicis, qui disserebant, non excussam esse vim luminis illi orbato luminibus, et redituram aciem, si pellerentur obstantia; alteri vero depravatos

artus integrari posse, si salubris vis adhiberetur. *Beroald.*

Palam pro concione utrumque tentavit] Quid appellat concionem? An convocatum in eam rem populum, sive in theatrum, sive in forum? An potius coronam forte adstantis multitudinis? Hoc puto verius: et suadent Taciti verba: 'Igitur Vespasianus cuncta fortunæ suæ patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, erecta quæ astabat multitudine, jussa exsequitur.' Notemus ergo vocis 'concio' hunc usum pro multitudine ἁπλῶς. *Casaub.*

CAP. 8. *Talis tantaque cum fama in urbem reversus*] Tacitum vide, qui Etesiarum flatum Alexandriæ oppertum esse Vespasianum narrat. Josephus libro quarto iter illud describit capitibus 37. et 40. ac sequentibus, et libro VII. capitibus 5. et 10.

Acto de Judæis triumpho] Ne credas, Vespasianum statim ut Romam rediit de Judæis triumphasse: id enim repugnat sententiæ Historicorum, qui prodiderunt, Vespasianum exspectasse filium Titum a Judaica victoria revertentem: cum quo communem triumphum ob res bene gestas agere statuit: quamvis utrique Senatus proprium decrevisset. Pompa Judaici triumphi graphice perscripta est a Josepho libro septimo belli Jadaici: in quo inter cetera lex Judæorum gestata fuit, quam in Palatio conditam servari præcepit Vespasianus. *Beroald.*

Consulatus octo veteri addidit] Veterem vocat, quem privatus adhuc gessit sub Claudio Principe ex Cal. Novembris, quo anno P. Cornelius Faustus, et L. Salvius Otho Cal. Januar. inierant Magistratum. Sup. cap. 4. inf. Domit. cap. 1. Onufrius tamen aliter digerit. *Torrent.*

Pars victoriæ fiducia, pars ignominiæ dolore] Victoriæ fiduciam et ignominiæ dolorem intelligo, prout vel Vespasiani partes secuti fuerant, vel adhæserant Vitellio. *Idem.*

Calcearii nomine] Calcearium dixit Sueton. ut clavarium Tacit. lib. III. Histor. pro donativo, quod vel in calceos, vel in caligares clavos impenditur. Sic 'camelasia,' vel (ut alii legunt) 'camelaria,' apud JCtos, quod alendis camelis datur, l. I. et l. ult. de munerib. quo vocabulo usus est etiam Ammianus lib. XVII. Neque alio sensu Ciceronis in Pisonem verba accipio cum ait: 'Nonne HS. centies et octogies, quod quasi vasarii nomine in venditione mei capitis asscripseras, ex ærario tibi attributum Romæ in quæstu reliquisti?' Vasarium enim vocat omne illud, quo ituri in provinciam magistratus suppellectilis causa instruebantur. Qua de re Aug. cap. 36. *Torrent.*

Excalceatos] Codex Salmas. *excalciatos*, atque ita semper: ex Græco κάλτιον.

Achaiam] Sane Achaiæ, et omni Græciæ libertatem ademit Vespasianus. Nam nomine Achaiæ omnis Græcia comprehendebatur, auctore Pausania. De libertate Achæis a Nerone reddita Plinius lib. IV. cap. 6. Philostratus item libro quinto, ante finem: qui, inter cætera Apollonium sic scripsisse ad Vespasianum tradit: Νέρων τοὺς Ἕλληνας παίζων ἠλευθέρωσε, σὺ δὲ αὐτοὺς σπουδάζων ἐδουλώσω. Ἔρρωσο. Nero liberos dimittens Achæos, et omnem Græciam, ne populus Romanus doleret sibi hanc provinciam ademptam, Sardiniam Romanis donavit. Pausanias Achaicis. *Jos. Scaliger.*

Rhodum] Sex. Rufus: 'Ita Rhodus et insulæ primum libere agebant. Postea in consuetudinem parendi Romanis clementer provocatæ pervenerunt: et sub Vespasiano Principe Insularum provincia facta est.' In Notitia Imperii: 'Lyciæ, Cariæ, Insularum.' *Jos. Scaliger.*

Thraciam, Ciliciam, et Comagenem]

Si ea scriptura sedet, intelligemus de parte aliqua Thraciæ, ubi regnum ante fuerit: et scimus quam late pateat interdum Thraciæ appellatio. *Casaub.* Tanto ante cum in populi Romani ditiones redacta fuisset Thracia, existimo legendum *Trachiam Ciliciam.* pars enim Ciliciæ propter asperitatem montium, ut ex Geographis constat, Trachia dicebatur. *Turnebus.* Eutropius: 'Ciliciam Tracheam, et Comagenem.' Κίλικες Τραχιῶται Stephano, et Straboni. Inde Κιλίκια τραχεῖα. In omnibus scriptis et excusis inepte *Thracia* pro *Trachea* excusum. Alioquin Thraciæ provinciæ a Vespasiano dispositæ fuerunt. Vide Eustathium in Dionysium. Ex Thraciis sex provincias fecit, Thraciam, Æmimontem, Mœsiam inferiorem, Scythiam, Rhodopen, Europam, in qua secundæ arces orbis Rom. sunt positæ. Sex. Rufus in veteri inscriptione: CONSVLARI PROVINCIAE. EVROPAE. ET. THRACIAE. In Notitia: 'Sub dispositione viri spectabilis Vicarii Diœceseos Thraciarum, EUROPA, THRACIA, HÆMIMONTUS, RHODOPA, MŒSIA SECUNDA, SCYTHIA.' *Jos. Scaliger.*

Ditionis regiæ usque ad id tempus] Non semper tamen Commagene quidem: quam in provinciæ formam redegit Tiberius, transtulitque ad jus prætoris. Tacitus in actis anni DCCLXXI. Annalium l. II. sed priorem formam πολιτείας Commagenis restituerat Caius imposito Antiocho. Dio libro quinquagesimo octavo: Ἀντιόχῳ τε τῷ τοῦ Ἀντιόχου τὴν Κομμαγηνὴν, ἥν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔσχε, καὶ προσέτι καὶ τὰ παραθαλάσσια τῆς Κιλικίας ἔδωκε. Qui locus movet me valde, ut Turnebo assentiar, et legam, *Tracheam Ciliciam et Commagenen.* Nam maritima Ciliciæ, non aliud quam Trachea Cilicia, quæ Commagenæ adjuncta, ac regi uni attributæ ambæ. *Casaub.*

Consularemque rectorem imposuit, pro Equite Rom.] Cappadociæ, in formam provinciarum redactæ, Eques impositus a Tiberio. Dio libro LVII. in anno DCCLXX. Καὶ ἡ Καππαδοκία τῶν τε Ῥωμαίων ἐγένετο, καὶ ἱππεῖ ἐπετράπη. *Idem.*

Restitutionem Capitolii] Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famaque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuere, ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur, templum iisdem vestigiis sisteretur, nolle Deos mutare veterem formam. Tacitus.

Ruderibus purgandis manus primus admovit, ac suo collo quædam extulit] Simile illud quod vere an falso in Actis Silvestri de Constantino Magno legimus: 'Octavo die processit, albis depositis, totus mundus et salvus, et veniens ad Confessiones beati Petri Apostoli, ablatoque diademate capitis, exuens se chlamyde, et accipiens bidentem, terram primus aperuit ad fundamenta basilicæ construenda. dehinc ob numerum XII. Apostolorum, duodecim cophinos terra plenos suppositis humeris bajulans asportavit.' Similia his narrant alii de summis Principibus. *Casaub.* Ita Ner. cap. 19. 'In Achaia Isthmum perfodere aggressus, &c. primus rastello humum effodit, et corbulam congestam humeris imposuit.' Ad quem locum plura.

Ærearumque tabularum] Quod in Capitolio forent publica monumenta, et leges, et fœdera in tabulis æneis scripta, testantur Historici, et docet Polybius, qui scribit in tertio, fœdera, quæ inter Romanos et Carthaginienses icta fuerunt, perscripta in tabulis æneis fuisse: quæ conspiciebantur in templo Jovis Capitolini, ubi ab Ædilibus diligentissime custodiebantur. M. Tullius scribens in Catilinam ait, 'æra legum in Capitolio fuisse tacta de cœlo, et liquefacta.' Plinius quoque tradit, 'publicas con-

stitutiones incidi solitas in tabulis æreis.' Livius refert in tertio, 'consulta olim fuisse relata in ædem Cereris ad ædiles:' et olim fœdus ictum cum Latinis fuit insculptum in ænea columna. *Beroald.*

Cap. 9. *Templum Pacis*] Cujus hodie quoque visuntur vestigia ad lævam via Sacra ad Mariæ cognomento Novæ fanum tendentibus. *Sabell.* De eodem templo Josephus lib. vii. c. 24. de B. J. 'Omnia in illud fanum collecta ac disposita sunt, quorum visendorum studio per totum orbem qui ante nos fuerunt vagabantur, quomodo aliud apud alios situm esset, videre cupientes.' Arsit temporibus Commodi. Vide Herodianum, et Galenum in libro de theriaca. Nugas eorum, qui memoriæ prodiderunt hoc templum Æternum fuisse dictum, et nescio quæ miracula ibi facta ad Domini adventum, erudite refellit Cardinalis Baronius. *Casaub.*

Divique Claudii] Spectat huc Suetonii locus Claud. c. 45. 'Funeratus est sollenni Principum pompa, et in numerum Deorum relatus. Quem honorem, a Nerone destitutum abolitumque, recepit mox per Vespasianum.' Sed et Sex. Aurelius Victor: 'Capitolinum, ædem Pacis, Claudiique monumenta reparavit.' Monumenta cum ait, non templum Claudii tantum, de quo hic Suetonius, sed et aquas Curtiam et Cæruleam intellige: has enim, a Claudio inductas, restituit. Qua de re Claud. c. 20. *Torrent.*

Amphitheatrum] Id opus magna ex parte adhuc extat inter Palatium, Cœlium, et ædem Virginis, cujus proxime meminimus. *Sabell.* Theatri figura fuit semicirculi in cornua producti. Pompeii jussu et cura amphitheatrum, cujus vacuum expleretur hominum quadraginta millibus C. Curio is, qui Cæsaris partes fovit, ligneum amphitheatrum excitavit; quod subditis rotis pensile ex iisdem cardinibus diduceretur medium: atque vitandi Solis caussa etiam averteretur, coiretque rursus in circulum, ubi res posceret. Habes Amphitheatri laudes apud Martialem, quod ab Augusto destinatum Vespasianus extruxit, Titus filius dedicavit. Duo in urbe nostra; quorum alterum admirabile. Unum Polæ vidimus non contemnendum. Nemausi unum structura et mole nulli secundum. *Cæsar Scaliger.*

Amplissimos ordines] Amplissimum ordinem etiam equestrem vocat. Ac de ea utriusque ordinis purgatione loqui arbitror Suetonium, qua non solum indignos removit, sed et gentes familiasque composuit atque restituit, et quidem (si Victori credimus) numero mille, cum ægre ducentas reperisset, plerisque tyrannorum sævitia extinctis. *Torrent.*

Cap. 10. *Judicia centumviralia*] Centumviri, (quos primum Quæstura functi, deinde Decem virilitibus judicandis hasta posita solemni conventu cogere solebant, omnibus autem Prætor præsidebat,) de testamentis aliisque civilibus ac privatis causis judicabant, quales nimirum Crassus enumerat, lib. i. de oratore, ac cernere est apud JCtos, l. xiii. de inoff. test. et l. xxx. de lib. leg. Ea igitur judicia, quæ ad Centumviros pertinebant, Vespasianus etiam aliis extra ordinem cognoscenda commisit. *Torrent.* Adde Plin. Epist. 14. libro ii. Epist. ult. libro v. et 24. lib. iiii. et 32. lib. vi. ac Suetonium Aug. c. 36.

Cap. 11. *Auctor Senatui fuit decernendi*] Observatum videmus ab optimis quibusque Principibus, ut constituturi aliquid venirent in Senatum, atque ibi ea de re in quam vellent partem oratione habita, censendi arbitrium Patribus relinquerent. Quo facto Senatusconsultum in ipsorum fere sententiam sequebatur, et interdum a Principe, tanquam auctore, interdum a Consulibus, in gratiam Senatus, sæpe etiam a re ipse, appella-

batur. Exempla apud JCtos passim obvia. Atque hoc est quod frequenter eadem de re nunc Senatusconsulto, nunc Principis oratione cautum aliquid legitur. *Torrent.*

Ut quæ se alieno servo junxisset, ancilla haberetur] Atqui multo ante a Claudio factum narrat Tacitus Annal. XII. Cujus verba quanquam corrupta sunt, non dubia tamen eorum sententia est, mulierem liberam quæ alieno servo, ignorante domino, se miscuisset, veluti proprio consensu servam fieri, et inde natos quoque pro liberis non haberi. Sic enim S. C. Claudianum exponunt JCti, Ulpian. institut. tit. II. Paull. Receptar. sententiar. lib. IV. tit. X. ipse Justinian. lib. III. Institut. tit. XIII. et in Codice suo de SCto Claudiano tollendo. Crebra etiam in Codice Theodosiano ejus mentio. Sunt itaque qui velint Vespasianum primo suo consulatu, quem sub Claudio gessit, auctorem fuisse ut id decerneretur. Atqui Tacitus non solum Claudio hoc asscribit, sed et Pallantem, libertum, tanquam repertorem ejus, laudatum ac remuneratum tradit. Sed et Suetonius hic de Vespasiano, uti jam Principe, loquitur. *Idem.*

Neve filiorumfamilias fœneratoribus exigendi crediti jus umquam esset] Id quoque ante Vespasiani tempora sæpius cautum: nam et Lætoriæ legis circumscriptionem adolescentium vindicantis meminit Cicero l. III. de offic. et Plautus Pseudolo legem quinam vicenariam commemorat, quæ vetaret adolescentibus pecuniam dari mutuo, ab ipsa (ut opinor) ætate, intra quam id prohiberetur, a Poëta sic appellatam. Et Claudium scribit Tacitus initio libri II. Annal. lege lata sævitiam creditorum coërcuisse, ne in mortem parentum pecunias filiisfamilias fœnori darent. Eam igitur legem neglectam Vespasianus revocavit. Neque id profuit: aliter enim suo mox tempore usitatum fuisse ostendit Juvenalis, cum ait Satyra III. 'funus promittere patris Nec volo nec possum.' Leges igitur bonas semper fœneratorum vicit improbitas, ut de Fufidio illo suo lib. I. Sat. 6. tradit Horatius, et de Macedone JCti ad S. C. Macedonianum, quod tam præclari adolescentium circumscriptoris nomen illustrat. *Idem.*

CAP. 12. *Comitemque Herculis*] Tanquam illi, qui Reate oppidum in Sabinis condiderunt, fuerint in Herculis comitatu: Silius tamen cecinit, Reate non Herculi fuisse dicatum, sed magnæ matri Cælicolarum. Herculem autem venisse in Italiam post abacta Geryonia armenta vulgo notum est. *Beroald.*

Consuetudinem salutantes scrutandi] Hinc 'scrutatores' dicti Claud. c. 35.

CAP. 13. *Caussidicorum figuras*] Vocabulum hac notione eo seculo natum. Quintilianus libro IX. c. 2. Sextus Victor vocat 'obliqua dicta:' Eutropius in Vespasiano 'convicia.' Suidas in eodem, *σκώμματα ῥητόρων.* Græci vocant *ὑπονοίας*. Herodianus, ut videtur, *ὑπογραφὰς* libro quarto, dum ait de Alexandrinis, *πεφύκασι δὲ πως εἶναι φιλοσκώμμονες, καὶ λέγειν εὐστόχως ὑπογραφὰς ἢ παιδιάς.* Figuras hujusmodi et dicta figurata sic describit Julius Papa Romæ in Epistola quam inserit Anastasius Apologiæ secundæ : *καὶ ἐν οἷς*, ait, *ῥήμασιν ἐδόξατε ἡμᾶς τιμᾷν, ταῦτα μετασχηματιζόμενοι μετ' εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε.* Figurarum exempla sunt hæc. Ælius Spartianus in Severo : 'Damnabantur plerique, cur jocati essent, alii cur tacuissent, alii cur pleraque figurata dixissent, ut quod esset imperator vere nominis sui, vere Pertinax, vere Severus.' *Casaub.* 'Morsus figuratos' vocat Macrobius l. VII. Saturn. c. 3.

Notæ impudicitiæ] Impudici proprie qui cum viris consueverunt. Vid. in Augusto. Quod repetendum

quo melius intelligatur quod sequitur, 'Ego tamen vir sum,' vel (ut Victor refert) 'Nosti me virum esse.' *Torrent.*

Post damnationem] Nam Vespasianus suadente Muciano Philosophos Roma expulit, relegato in insulam Demetrio: auctor Xiphilin. *Idem.*

Cap. 14. *Ex officio*] Officium pro officialibus poni non est infrequens, nec insolens, Jurisconsultis præsertim: eodem in sensu posuit Tranquillus. *Turneb.*

Admissionis] Apud nos primi omnium C. Gracchus et mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, et alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum universis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt et secundos, nunquam veros. Seneca. Lampridius in Alexandro: 'Moderationis tantæ fuit, ut amicos non solum primi ac secundi loci, sed etiam inferioris, ægrotantes viserit.' Et Tiberius ipse amicos solitus describere in tres classes. Ab hoc more Admissiones manarunt, Admissionales, et officium admittendi. Admissionum facilitatem in Trajani laudatione Plinius admiratur. Alexandrum quasi unum e Senatoribus, patente velo, Admissionalibus remotis, salutatum esse Lampridius scribit. *Lipsius.*

Abire Morboniam] Morbonia, vel, ut in quibusdam libris scribitur, *Morbovia,* ut nomen oppidi, quod tamen nusquam est, fingi videtur: aut adeo populi ore frequentabatur ceu oppidi nomen, sub sensu morbi et exitio. Hoc enim perinde est, ac si quis aliquem in malam crucem amandet, aut ad corvos abire jubeat. Certe compendium Dionis pro Morbonia, ἐς κόρακας, habet. *Turneb.*

Metium Pomposianum] Eum ob genesim postea Domitianus occidit, c. 10. *Torrent.*

Genesim habere Imperatoriam] Vulgo ferebatur, quod mathematici Pomposiano prædixissent, inspecta ejus nativitate, fore, ut aliquando imperaret. Hoc enim significat, habere genesim Imperatoriam. Olim Severus audivit quandam in Syria fœminam, nomine Juliam, regiam habere genituram, hoc est, ut regi jungeretur: eandem uxorem petiit, et accepit: et ita, quum ipse regnaret, prædicta Mathematicorum de uxore comprobata sunt. *Beroald.*

Insuper Consulem fecerit] Videtur Vespasianus idem sensisse, quod M. Antoninus Imperator sensit, qui de Avidio Cassio, quem Verus cavendum scripserat, tanquam osorem tyrannidis, ita rescripsit: 'Si Cassio divinitus debetur Imperium, non poterimus interficere, etiam si velimus: scis enim proavi tui dictum, Successorem suum nullus occidit.' *Idem.*

Quandoque] Si imperaret, sicuti credebatur ex genitura Imperatoria.

Cap. 15. *Helvidio Prisco*] Hic ille Helvidius Priscus gener Thraseæ, de quo præclare Tacit. extremo lib. XVI. Annal. et initio lib. IIII. Histor. Juvenal. quoque Sat. V. Altercationes etiam, de quibus hic Sueton. commemorat Arrianus de Epicteti sermonibus lib. I. c. 2. Filium Helvidium patri cognominem occidit Domitianus, c. 10. De patre et filio elegans Plinii epistola lib. III. ad Cerealem. *Torrent.*

Cap. 16. *Omissa sub Galba vectigalia*] Quale erat imprimis QUADRAGESIMÆ, de quo ex veteri nummo ad caput 15. Galbæ.

Quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur uti] Haud absimile est scitum illud Cynici Diogenis, 'Dionysium amicis uti pro vasculis; quæ, dum plena sunt, evacuat, et abjicit vacua.'

Ad manubias et rapinas necessitate compulsum] Xiphilinus: Ὁ δὲ Μουκιανὸς καὶ χρήματα ἀμύθητα πανταχόθεν, ὅθεν ἐνεδέχετο, εἰς τὸ δημόσιον ἤθροιζεν ἑτοιμότατα, τὴν ἐπ' αὐτῷ ἐπηγορίαν εἰς

ἑαυτὸν ἀντὶ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ ἀναδεχόμενος· νεῦρα γὰρ τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματα ἀεί ποτε εἶναι ἔλεγε. Manubiarum vero vocabulo uti videtur Suet. pro spoliis atque illicito quæstu, ut alibi quoque, et non semel ipse Cicero. De quo verbo Gell. lib. XIII. c. 23. Ascon. Verrina III. Nonius, et alii. Hinc 'manubialis pecunia' Aug. c. 30. *Torrent.*

Quadringenties millies opus esse] Hanc summam majorem esse video, quam ut Vespasianus speraverit quantavis parsimonia, aut tributorum exactione, colligi posse. Quare pro quadringenties *quadragies* legendum esse videtur, id est, millies centena millia aureorum coronatorum: ultra enim hanc summam ne ludicra quidem vota hominum procedere solent, etiamsi immensum quid, majusque omni auri conceptaculo exoptare contendant. *Budæus.*

CAP. 17. *Explevit censum Senatorium*] Aug. c. 41.

Quingenis sestertiis annuis sustentavit] Eadem liberalitate usus est Nero in Messalam consularem, cujus paupertatem, ut inquit Tacitus, sustentavit quingenis sestertiis in singulos annos. Item Aurelio quoque Cottæ et Antonio annuam pecuniam statuit, quamvis per luxum habitas opes dissipassent. Quingenis autem sestertiis, id est, XII. M. et D. coronat.

Plurimas per totum orbem civitates, &c.] Tres Cypri civitates, Vespasiano imperante, terræ motu concidisse, scribit Eusebius num. MMXCIII. Ille, qui lusit de ocio suo, quisquis is fuit Sibyllinorum carminum conditor: Καὶ τότε δὴ Σαλαμῖνα Παφόν θ' ἅμα σεισμὸς ὀλέσσει, Κύπρον ὅταν περίκλυστον ὑπερκλονέῃ μέλαν ὕδωρ. Ex inundatione terræ motum sequuturum innuit, quod clarius postea.

CAP. 18. *Primus e fisco Latinis Græcisque rhetoribus annua centena constituit*] Sive, quod idem est, aureos millenos, nostræ vero pecuniæ aureos bis millenos et quingenos. Amplissimum sane, ut quidem nunc vivitur, honorarium: pro ratione vero illorum temporum tenue. Nonne enim pudendum, Terpno Diodoroque citharœdis pro una productione data ducenta, istis vero annua centena tantum statui? Medicis ducena saltem quinquagena annuam mercedem apud principes fuisse, scribit Plinius libro XXIX. Fuere et Philosophis annua constituta, ut clarum ex illo Tatiani loco quem supra laudavimus. at non Vespasianus ejus instituti auctor, sed M. Antoninus Pius, de quo scribit Capitolinus, 'Rhetoribus et philosophis per omnes provincias et honores et salaria detulit.' *Casaub.*

Nec non et artifices coëmit] Vetus vox 'coëmere' pro, mercede conducere: sic 'emptivus' miles, ὁ μισθῷ πεπεισμένος, apud Festum. 'Emere auxilio,' apud Julium Capitolinum in Antonino Philosopho. *Idem.*

Colossi refectorem] Hic colossus erectus sub Nerone, refectus a Vespasiano, ac, dempto capite Neronis, et Solis adjecto cum VII. radiis, Soli dicatus fuit. Iterum Commodus, ablato capite Solis, suum reposuit. Illarum enim immanium statuarum capita et brachia, quod exemptilia essent, commutabantur gomphis ferreis, aut plumbeis, binis, aut ternis, ut etiam hodie videre est Romæ in statuis vetustissimis. Hieronymus in c. 3. Habacuc: 'Vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, ejus qui vicerit facies superponitur.' Ideo elegantissime Tertullianus capite 12. Apolog. 'Cervices ponimus ante plumbum, glutinum et gomphosis capiti sunt Diis vestris.' Γόμφωσιν et coagmentationem capitibus simulacrorum ex plumbo fieri ait. *Jos. Scaliger.*

Insigni congiario] Congiarium vocat quod privato datum fuit. Cæs. capite 27.

Mechanico quoque grandes columnas,

&c.] Idem Archimedes machinator tormentorum bellicorum scientissimus scripsit ad Hieronem, quodcunque onus arte mechanica moveri posse: qui olim gloriabundus jactasse fertur, si quem alterum nactus terræ globum esset, se hunc orbem ad illum translaturum. Id cum Hieron admiraretur, tanquam incredibile factu, navem onerariam solito onere onustam, procul assidens, nullo corporis conatu, quieta manu adeo facile duxit, ut mari perlabi videretur. *Beroald.*

Sineret se plebeculam pascere] Plebeculam intelligi voluit operarios viliores, et victum ex opera quotidiana quæritantes.

Cap. 19. *Marcelliani theatri*] Quod Augustus extruit c. 29. *Torrent.*

Acroamata] De quibus ad caput 74. Aug. Addit hoc loco Beroaldus, acroamata dici, non solum ipsas voces, et verba, sed ipsos quoque histriones enarratoresque acroamatum vocales. Quo significatu dictum est illud a Lampridio, quod Alexander Romanus Imperator nanos, et nanas, et moriones, et vocales exoletos, et omnia acroamata, et pantomimos populo donaverit.

Terpno] Terpni mentio Ner. c. 20.

Ut macellarios adjuvaret] Qui convivia lautiora facit, et crebriora, is adjuvare dicitur macellarios, a quibus emit obsonia. Ita enim magno annona macelli venditur, et ejus pretia augentur. In hanc sententiam M. Varro, in III. de re rustica, ait eleganter: 'Sed ut ad hunc bolum pervenias, opus erit tibi aut epulum, aut triumphus alicujus: ut tunc fuit Scipionis Metelli, aut collegiorum cœnæ, quæ tunc innumerabiles excandefaciebant annonam macelli.' *Beroald.*

Kalendis Martii fœminis] Quæ erant Saturnalia fœminarum, sicut ostendit Epigrammaticus Poëta illo hendecasyllabo ad fœminam: 'Scis, puto, vestra jam venire Saturnalia, Martias Calendas.' Plautus in milite: 'Da mihi vir Calendis mittam cum Martiæ venerint.' Nam tunc fœminis munera missitabantur: quia Calendæ Martiæ, ut inquit Porphyrio, 'matronarum dies festus erat, et Matronalia dicebatur:' quas eleganter Juvenalis 'fœmineas' vocat, perinde ac fœminis peculiariter dicatas. Præterea, mense Martio ingrediente, ita servis cœnas matronæ apponebant, ut domini Saturnalibus. Vide Ovidium in Fastis. *Idem.*

Alexandrini] Loquax semper, et ingeniosa in contumelias Præfectorum Ægyptus fuit, maxime Alexandria. Quod cum alii, tum Seneca testatur extrema Consolatione ad Helviam, (seu Albinam mavis,) et Herodianus Antonino. *Torrent.*

Cybiosacten eum vocare perseverarunt, cognomine unius e regibus suis turpissimarum sordium] Cybium Plinio, Martiali concisam pelamidem appellari scimus: unde frequens Plinio nominis usurpatio inter præcipua salsamenta, corrupta etiam apud Varronem lectione. Credidit Festus dicta a cuborum similitudine, qui cum æque in omnes partes pateant (quadratæ enim ad lusum aptæ sunt) ita etiam piscantes hoc genus piscis aleam veluti ludant. Hic autem, quem Cybiosacten appellatum dicit Tranquillus, propter ejus illiberalitatem, non unus fuit ex Ptolemæis regibus, sed e Syria ducens originem: qui a filia maxima natu Ptolemæi Auletæ expulsi a suis in virum accersitus, non multo post ab ipsa expellitur, cum ejus ignobilitatem atque illiberalitatem pati non posset. Strabo. Unde illi ab ordinandis cybiis, quæ forte ipsemet familiæ dispensaret, merito sordidissimum cognomentum adhæsit. *Bapt. Egnatius.*

Favo] Nomen archimimi omnino cum Turnebo et melioribus scriptis putamus esse *Favor*, non *Favo:* sive

ex omine popularis studii, sive ex eventu id histrio ille adsciverit. Et certe, quod refertur, ingenium et elegantiam mimicam sapit. Sic Amor nomen est viri in marmore Romano: 'Conditus hic Amor est dictus de nomine patris, Heu miseri patris conditus hic Amor est.' In alia inscriptione idem est fœminæ nomen. A neutris quoque finxerunt masculina. Ut Auxilius Grammaticus apud Ausonium, Obsidius apud Florum, L. Cincius Alimentus nobilis historicus. *Gronovius.*

Archimimus] Princeps ludionum, scenicorumque: sicut Archigallus dicitur princeps primariusque Gallorum Cybeleiorum.

Personam ejus ferens, imitansque, ut est mos, facta ac dicta vivi] Mos servatus in divitum et insignium virorum funeribus, ut notat Dionysius Halicarnassæus, libro septimo: Εἶδον δὲ καὶ ἐν ἀνδρῶν ἐπισήμων ταφαῖς ἅμα ταῖς ἄλλαις πομπαῖς προηγουμένους τῆς κλίνης τοὺς σατυριστὰς χοροὺς, κινουμένους τὴν σικίννην ὄρχησιν, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς εὐδαιμόνων κήδεσι. Vide et in Tiberio capite 57. Nam videtur is scurra, de quo ibi agitur, ex ista consuetudine funeri admotus: etsi id Suetonius διαῤῥήδην non dicit. *Casaub.*

Ut audiit HS. centies] Hic locus omnino refingendus, ut in parte vidit Budæus: *ut audiit sestertio centies, exclamavit, centies sibi sestertium darent, ac se vel in Tiberim projicerent.* Non tantum quod Favor procuratorum vocem, sed præcipue quod imitaretur avaritiam ejus, cujus personam sustinebat, Vespasiani. Quam ad rem non est opus summa parva. Nullum est certius argumentum sordium in avaro, quam quod ei deest tam quod habet, quam quod non habet. Adeo naturalem et insitam fuisse significat illi principi pecuniæ cupiditatem, ut etiam mortuus, si intelligeret, tantum impendii factum in funus suum, id esset doliturus, malletque in thesauris argentum condere, licet nunquam usurus, quam extremi muneris honorem recipere: quin imo putaret tanto dono quamvis ignominiam cadaveri suo oblatam abunde compensari. Hinc satis apparet, amplam fuisse summam: videlicet, ducentorum quinquaginta millium Philippeum nostrorum: non centum millium nummum, quæ tantum faciunt duo millia quingentos. *Gronovius.*

Cap. 20. *Statura fuit quadrata*] Observavimus curiose apud Celsum et Columellam, staturam quadratam dici, quæ neque longa, neque brevis sit, sed inter utrumque temperata. Sic enim ait Columella de canibus scribens: 'Probatur quadratus potius, quam longus, aut brevis.' Celsus ait in secundo: 'Corpus habilissimum quadratum esse, neque gracile, neque obesum. Nam longa statura, ut in juventa decora est, sic matura senectute conficitur: gracile corpus infirmum, obesum hebes est.' Igitur Tranquillus, significare volens, Vespasianum fuisse neque procera, neque brevi statura, sed intermedia, eleganter dixit 'quadrata.' *Beroald.*

Vultu veluti nitentis] Aperte quidem, sed minus verecunde, Mart. l. III. Epigramm. 87. Vide Festum in 'Nictare.' *Torrent.*

Ad numerum] Frictiones quidem summopere commendant medici, sed audiendos negant qui numero faciant: id enim ex viribus hominis colligendum est. Et si perinfirmus est, potest satis esse quinquagies, si robustior, potest ducenties esse faciendum. Vespasianus vero, qui nulla necessitate frictionibus utebatur, numerum voluit esse æquabilem, quod conservandæ valetudini magis convenit. *Idem.*

In sphæristerio] Sphæristerium locus erat rotundus, variis exercitationibus accommodatus: quod indicat Plinius in v. Epistolarum, cujus ver-

ba sunt hæc: 'Apodyterio suppositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos capit.' Dici autem videtur a sphærica, circularique figura. Lampridius sphæristerium capere videtur pro loco in quo speciatim pilaris lusio exercetur: unde quidam dictum esse autumant a lusu pilæ, quam Græci σφαίραν vocant. Nam et σφαιρίζω Græcum verbum est, quod significat, pila ludere. *Beroald.*

Cap. 21. *Ordinem vitæ fere hunc tenuit*] Lampridius in vita Alexandri Severi, 'usus vivendi eidem hic fuit.' Adi Martialem epigrammate octavo libri quarti, et 90. ejusdem. Extant et Plinii aliquot epistolæ ejusdem argumenti, itemque simiæ ejus Sidonii Apollinaris: et integro Ausonii poëmate descripta Ephemeris. Ex his locis discet studiosus antiquitatis, quomodo soliti veteres diem disponere. *Casaub.*

Breviariis] Obiter annotandum, 'brevem' et 'breve' masculino et neutro genere eleganter et Latine dici, in eo significatu, quo vulgus usurpat, 'brevem Apostolicum' nominitando. Lampridius in Alexandro: 'Ut in cubiculo haberet breves, et numerum, et tempora militantium.' Flavius Vopiscus in Aureliano: 'Breve nominum conscripsit.' Item, 'Breve legit singulis quorum nomina continebat.' *Beroald.*

* *Post decisa*] Sic Horat. Epist. ad Mæcenatem: 'Gaudentem parvisque sodalibus, et Lare certo, Et ludis, et post decisa negotia Campo.' *Torrent.*

Accubante aliqua pallacarum] Sicuti pellex ea proprie dicitur, quæ cum ea concumbit, qui uxorem habet, ita pallaca seu pallace proprie vocatur, quæ cum cœlibe consuescit. quæ distinctio colligitur ex Festo: 'Pellicem eam antiquæ nominabant, quæ uxorem habenti conjungebantur.' Item ex Gellio l. IV. c. 3. Sic Campaspen, amicam Alexandri, Plinius pallacem ejus appellat. Et in Curtii nonnullis exemplaribus pro *pellice* legitur *pallace.* Suetonium vero etiam hac voce intelligere eas quæ cum Vespasiano inuxorato commiscerentur, illa verba demonstrant: 'quas in defunctæ Cænidis locum plurimas constituerat.' De Cænide capite 3. *Marc. Donat.*

Ac secreto] Codex Tornacens. *A secreto: A* majuscula, haud dubie melius. *Torrent.*

Ea momenta domestici captabant] Apud Maronem Dido ad Annam sororem: 'Sola viri molles aditus, et tempora noras.' Item alibi: 'Et quæ mollissima fandi Tempora.'

Cap. 22. *Et super cœnam autem, et semper alias comissimus*] Mirifice placet scriptura Viterbiensis, *Super cœnam autem et super aleas communissimus.* Aleæ lusu inter cœnam plurimum utebantur: vide ad librum secundum. De voce 'communissimus' notavimus ad Claudium cap. 21. *Casaub.* Si Viterbiensem scripturam admittimus, similis huic Vespasiani comitati erit illa Theodorici Gothorum regis, de quo Sidonius Apollinaris scribit, cum in alea vinceret, fuisse indulgentissimum. 'Tunc enim,' inquit, 'petitionibus portus aperitur.' Quamquam alia petendi momenta Vespasiani domestici captarunt.

Ut ne prætextatis quidem verbis abstineret] Prætextatum sermonem quidam putant dici, quod prætextatis nefas sit obscœno verbo uti. Alii, quod nubentibus depositis prætextis a multitudine puerorum obscœna clamentur. Festus.

Prætextatis] 'Prætextata verba' obscœna et turpia interpretor, a fabulis prætextis, quales Afranii fuerunt, in quibus fœdissima et turpissima dicta et argumenta erant. *Turneb.* 'Prætextata verba' impudica et obscœna, ut apud Macrobium Saturn.

cap. 1. lib. II. Sic 'prætextate,' id est, verbis obscœnis, Prologo Captiv. Plautinæ, ubi perperam scriptum *pertractate.* Eadem 'Veneris vocabula' Varroni apud Marcellum in 'Acerbum.' 'Verba obscœna' eidem apud eundem in 'Returare,' et in 'obscœnum.' Eadem 'nupta verba' apud Festum. *Theod. Marcilius.*

Admonitus ab eo plaustra potius quam plostra dicenda] Quanta fuerit affinitas soni inter *au* et *o*, infinita prope sunt quæ arguant. Dio notat Claudium aliis dictum, qui semper apud Ciceronem Clodius: idem observat et Scholiastes Juvenalis ad sextam. Dixere et 'cotes' pro cautes, 'origa' pro auriga, notante eodem interprete: sic 'focaneus palmes,' qui a faucibus dictus, auctore Columella libro IV. 'clostrum' et 'clostellum' pro claustrum et claustellum, 'caudicem' pro codicem,' 'cautem' pro cotem, 'sauricem' pro soricem, 'oricularius clyster' in medicorum libris pro auricularius. Sic Audius ille, a quo Audiani hæretici sunt de nominati, aliis Αὔδιος, aliis Ὤδιος scribitur: ideo Epiphanius, Αὐδιανοὶ εἴτουν Ὠδιανοί. Propheta quoque Hosea, aliis Ὠσῆε, aliis Αὐσῆ dictus, ut et notat Hieronymus. *Casaub.* Galli plane pronuntiationem τοῦ *au* transtulerunt in *o*.

Flaurum salutavit] Petitus est Vespasiano e Græca allusione sal et lepos, seu Grammaticam observatiunculam ridenti, ut ineptam ac nullius rei, seu hominem ipsum notanti ut nihili et futilem. id enim est φλαῦρος. *Torrent.*

Cum productæ pro concubitu HS. quadringenta donasset] Ex cod. Pithœi est hæc lectio: Memm. et Viterb. habent *perductæ.* Sed quare tantam pecuniæ vim homo ad opprobrium usque deparcus hujus rei caussa effundisset, cum non amore captus istam accersisset, sed ab illa fuisset expugnatus? Quare puto non ipsum fœminæ, sed ipsi fœminam potius domum dedisse, quasi μίσθωμα τῆς συνουσίας. Lego igitur, *cum perducta.* Deinde quod de rationalibus sequitur, interpretor de accepti pagina, in quam referri debuit hæc summa, sub aliquo titulo. *Casaub.* Moris fuit unumquemque domesticam rationem sibi totius vitæ suæ per dies singulos scribere, ex quo appareret quid quisque de reditibus suis, quid de arte, fœnore, lucrove supposuisset quoque die. Asconius. Codex quoque Salmas. *perductæ.* Unde perductores non multo lenonibus honestiores. Vide Pithœi Adversariorum subsecivorum lib. II. cap. 17.

Rationibus referri] Lege potius cum Salmas. Cod. *inferri.*

CAP. 23. *De quodam proceræ staturæ, improbiusque nato*] 'Improbe natum vocat,' τὸν κακῶς πεφυκότα, hominem deformi et turpi proceritate corporis. Sic apud Plautum 'improba facies.' Notat autem in hujusmodi homine pravum incessum: multi enim ejus staturæ λορδοὶ incedunt, ut est apud Aristotelem περὶ πορείας cap. 7. Εγχος ergo hic dicitur de corpore producto adinstar perticæ, longuriive. *Casaub.* Quod Homerus Iliad. H. de Ajacis cum Hectore congressuri hasta dixerat, id jucundissimus Imperator ad eam corporis partem transtulit, quæ honeste nominari nequit. Itaque *vasato* scribendum esse judico. Quid autem vasa in Priapi sacris sint, neque mei pudoris est dicere, neque aliis difficile conjectare. Sed omittendum non est, præclarum illud omnium virtutum domicilium Danielem Heinsium, cum de hoc loco mentio casu incidisset, mihi affirmasse, sibi *mutoniato* legendum videri. Eodem quidem sensu; sed meum a vulgata lectione minus abit. *Rutgersius.*

Ob subterfugiendum quandoque jus fisci] Vide quæ notamus Ner. c. 32. Quanquam nec deerit fortasse, cui venustior sententia videatur, si Ce-

rylum hunc Latinæ conditionis fuisse dicamus. Latini enim, sive Juniani, in vita pro liberis habiti, extremo vitæ spiritu cum anima libertatem simul amittebant. Institut. de success. libertorum, § ult. Non ignoro tamen, quoad jus fisci deterioris fuisse conditionis etiam alios cum morerentur, libertos omnes quam ingenuos. *Torrent.*

Ὦ Λάχης Λάχης] Prima hæc ὦ Λάχης Λάχης, et ultimum vocabulum Κήρυλος, non sunt Poëtæ, sed Vespasiani. Quare ita sine dubio scribendum : ὦ Λάχης Λάχης, Ἐπὰν ἀποθάνῃς αὖθις ἐξ ἀρχῆς ἔσῃ Κήρυλος. Huic liberto nomen erat Cerylo, sed ille, ut servitutis quam servierat memoriam aboleret, Lachetem se dixerat. Hic igitur Vespasianus, *O Laches, postquam diem ultimum clauseris, eris denuo Cerylus.* Hoc est, jura, quæ fiscus habet in bona libertorum post eorum obitum, non subterfugies. Vespasiani sunt, ut diximus, prima verba, et postremum etiam. Qui interjicitur medius versus, Menandri est. *Casaub.*

Dispensationem] Vide Aug. capite 66. et Oth. cap. 5.

Exactaque pecunia, quantum is cum suffragatore suo pepigerat] Per Vespasianum igitur licitum fuit suffragiorum commercium : quod jus in Imperio Rom. non semper obtinuit. Julianus Imper. lege pr. Si certum petatur de suffragiis lib. III. Cod. Theod. leges Romanas hujusmodi contractus penitus ignorare affirmat. Extant et leges duæ Imp. Constantini Codice eodem, de honorariis codicillis, quo omnis pecuniæ exactio pro suffragiis vetatur. Per dictam Juliani legem neque soluti fuit repetitio, neque non soluti petitio. Contrarium plane jus introducit Justinianus lib. IV. Cod. titulo de suffragiis : ea lex et stipulationem pecuniæ pro suffragio facit licitam, et promissæ petitionem concedit. id vero jus postea Tiberius Augustus sustulit, Novella CLXI. *Casaub.*

Ad calceandas mulas] ‘ Calceare mulas ’ est, soleis ferreis pedes earum munire. Plinius lib. XI. cap. 45. de camelis : ‘ Pes imus vestigio carnoso, qua de causa in longiore itinere sine calceatu fatiscunt.’ Apud Plaut. Captivis Act. I. Sc. 2. Ergasilus parasitus perquam venuste : ‘ Cum calceatis dentibus veniam tamen.’ *Torrent.*

Quanti calceasset] Quasi dicere vellet, quantam pecuniam accepisti ab hoc litigatore, ut sub hoc prætextu posset otiose satis rem suam denarrare ? Mulio confessus est de lucro, et id partitus est cum Vespasiano. *Beroald.*

Urinæ vectigal] Sordidum profecto vectigal, et ex re sordidissima repertum, minimeque principi conveniens : quod hoc, opinor, pacto excogitavit. Romæ in angiportis, et in angulis vicorum, amphoræ antiquitus erant collocatæ, in quibus transitores ebrii et vinolenti, urinæ libidine lacessente, meiere solebant : quod indicat Caius Titius vir ætatis Lucilianæ, in oratione qua legem Faniam suasit. Potest etiam referri id vectigal ad urinam qua fullones utuntur. *Idem.* Athen. l. XI. τὸ δὲ ἀφ' ἡμῶν διηθούμενον οὐρόν ἐστι δριμύ· τὰ γοῦν ἱμάτια τούτῳ χρώμενοι ῥύματι πλύνουσιν οἱ γναφεῖς. Similia testimonia apud Græcos Medicos, præsertim Galenum : qui etiam in tertio Ὑγιεινῶν Quinti indoctum dictum commemorat : tractare de urinis non Medico, verum fulloni, convenire. Potest tamen intelligi de stipe exacta ab iis, qui per diem vesicam exonerare vellent in amphoris, quæ per angiportos erant collocatæ : ut indicat Titii veteris Scriptoris locus apud Macrobium libro III. cap. 17. quem Beroaldus laudat. Meminit et Lucretius lib. IV. Porro simile huic vectigal fuit, quod foricarii exercebant,

cujus meminit Juvenalis Satyra tertia. Extat et foricariorum mentio apud Paulum lege XVII. § fiscus Dig. de usuris, quem locum explicat Cujacius Observat. libro XXII. capite 34. Beatus Chrysostomus *κοπρῶνας* vocat, in priorem ad Corinthios, et eorum *ἐπιτήδευμα ταλαίπωρον καὶ ἐπονείδιστον*. Reliquam not. vid. ad pag. 936.

Pecuniam ex prima pensione admovit ad nares] Ad judicium de metallis faciendum etiam olfactus adhibetur interdum, ut de poculis Darii notat Aristoteles de miraculis auditis, quæ solo narium judicio cognoscebantur ænea essent an ferrea. Ergo etiam trapezitæ et nummularii in æstimanda pecunia hac ratione inter alias plures usi. Arrianus Dissertationum Epicteti libro I. c. 20. Ad hunc morem videtur Vespasianus respexisse. *Idem.*

Ex prima pensione] Cod. Salmas. *passione.*

Sciscitans num odore offenderetur] Huc haud dubie respexit Juvenalis Satyr. XIII. cum ait, 'Lucri bonus est odor ex re Qualibet.' *Torrent.*

Statuam colosseam] Ad Calig. capite 35.

Cavam manum ostentans] Hoc quam vim habeat (habet autem magnam ad denotandos mores,) fuse exponitur lib. II. ad caput 91. *Casaub.*

Paratam basim] Manum scilicet cavam fore fundamentum colossi, ad destinatam illius conflationem alludens. *Sabell.*

Cum inter prodigia, &c.] Similis locus Ner. c. 66. 'De Mausoleo sponte foribus patefactis audita vox est.'

Ad Juniam Calvinam e gente Augusti] Et Tacitus initio lib. XIII. Annal. Junium Silanum Divi Augusti abnepotem nominat, de quo Plin. quoque lib. VII. cap. 13. Et hæc igitur Junia e gente Aug. venisse potuit. *Torrent.*

Ad Parthorum Regem] Verba Vespasiani referens Victor, 'Istud,' inquit, 'ad Persarum Regem pertinet, cui capillus est effusior.' Iidem ergo Parthi qui et Persæ. Barbaros autem Reges barbam et capillum nutrire solitos, præter nummorum et lapidum monumenta ostendit ipse Sueton. Calig. c. 5. Libet et illud addere, allusisse ad id Juvenalem Sat. VI. cum ait, 'Instantem regi Armenio, Parthoque cometen Prima videt.' *Torr.*

Ut puto, Deus fio] Id est, morior. Nam post mortem Cæsares referebantur in numerum Deorum. Unde quicunque Cæsarum, dum agit animam, eleganter dicere potest, se Deum fieri: cum per mortem transeat ad divinitatem, qua mox est consecrandus. 'Nam,' docet Tacitus, 'Deum honor principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit.' *Beroald.* Similis Neronis parricidæ jocus, quo boletum Deorum cibum vocabat, postquam eo occisum Claudium Deum fecerat. Ner. capite 33. *Torrent.*

CAP. 24. *Tentatus motiunculis levibus*] Augusto in Campaniam progresso, eleganter Velleius: 'Quamquam jam motus imbecillitatis, inclinatæque in deterius principia valetudinis senserat.'

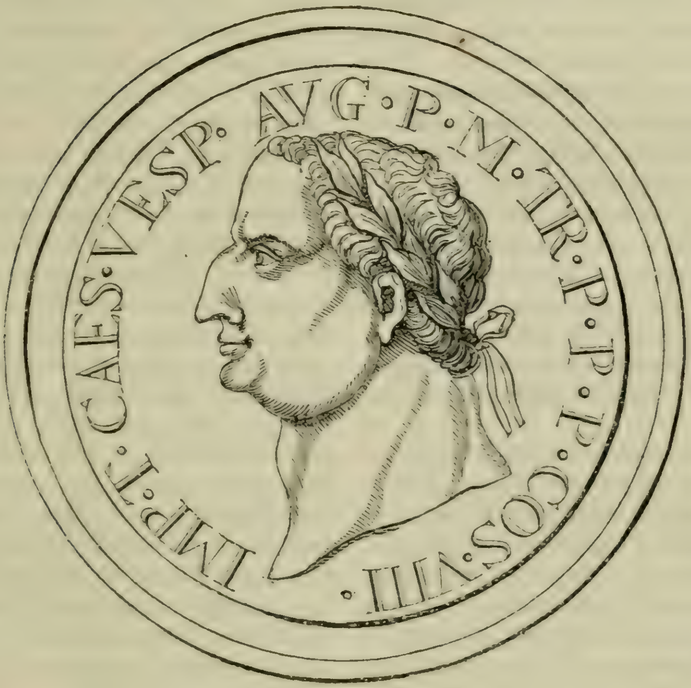
Cutylias] De harum usu Plin. libro XXXI. Gelidissimas vocat eodem libro c. 3. Xiphilinus: *ἐν τοῖς ὕδασι τῶν Σαβίνων τοῖς Κουτιλίοις ὠνομασμένοις.*

Imperatorem ait stantem mori oportere] Stoicorum est scitum: Sapientem in actu mori oportet: de quo Seneca epistola octava. In XXXVII. autem, 'Recto,' inquit, 'tibi invictoque moriendum est.' Idem epistola LXXXI. 'O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, et stans mori?' *Casaub.*

Annum agens ætatis sexagesimum ac nonum, superque mensem ac diem septimum] Vixit annos LXIX. menses VIII. monarchiam obtinuit annos X. sex

diebus exceptis. Ex quo fit, ut a morte Neronis, usque ad principatum Vespasiani, annus unus intercedat, diesque viginti duo. Quod idcirco scribendum putavi, ne errore ducerentur ii, qui numerum temporis ad eos, qui principatum obtinuerunt, referrent. Non enim sibi successere invicem, sed vivo adhuc, et imperante altero, quisque eorum imperatorem se tum esse credidit, ex quo in ipsum quasi prospectasset imperium. *Xiphilinus e Dione.*

TITUS FLAVIUS VESPASIANUS AUGUSTUS.

Dispar parenti Titus. Impio fratri,
Sibique dispar, cive principem miscet
Et audit orbis cura corque: sed nunquam,
Nisi imperasset, imperare deberet.
J. Schildius.

CAP. 1. *Titus, cognomine paterno*] Brevissime Suetonius significare voluit discrimen inter duos filios Vespasiani, ratione assumptorum ab illis cognominum. Titus cognomine paterno dictus Vespasianus: alter frater cognomine materno a Domitilla, Domitianus est appellatus. *Casaub.*

Amor ac deliciæ generis humani] Hinc illud Pacati ex Panegyrico ad Theodosium: 'Quin me Nerva tranquillus, amor generis humani Titus, pietate memorabilis Antoninus teneret.'

Superfuit] Affluit. In hunc sane significatum cœpit id verbum circa Plinii et Tranquilli tempora usurpari: quod Gellius ait a peritioribus repudiatum. *Sabell.*

Prope Septizonium] Nomen est

magnæ molis et ædificii, quod septem cingulis ambiebatur: unde dictum videtur: Græci enim ζώνιον cingulum vocant. Spartianus inter opera, quæ publica a Severo principe extructa sunt, memorat Septizonium, et thermas Severianas: sed hic haud dubie de alio Septizonio est intelligendum, cum multis annis post Severus imperaverit. Apud Ammianum Marcellinum mentio fit Septizonii, quem locum Romæ celebrem fuisse testatur: ubi operis ambitiosi nymphæum, hoc est, lavacrum, conditum fuisse ait a Marco Imperatore. Septizonium dimidiatum adhuc Romæ invisitur. Supersunt tres ambitiosæ veluti zonæ, columnarum pulchritudine, magnificentia, altitudine spectabiles: ex quibus conjectatur vix reliqua altitudo fastigium ad cacumen æstimantibus, si moles integra, cum totis septem zonis superesset. *Beroald.*

CAP. 2. *Metoposcopum*] Perinde ac si frontis inspectorem dicas. Utitur eo vocabulo etiam Plinius libro XXXV. capite 10. Physiognomi generalius nomen est, pro eo qui se profiteatur hominum mores naturasque ex corpore, oculis, vultu, fronte peruoscere, qualis Zopyrus, qui Socratem notarat apud Xenophontem et Ciceronem lib. de fato. Adde Juven. locum e Sat. VI. 'frontemque manumque Præbebit vati.' *Torrent.*

Titus quoque juxta cubans gustasse] *Cubans?* Atqui Britannicus ipse non cubabat, verum sedebat. Lege Tacitum, et Tranquillo negligentiam dicti condona. *Casaub.* Claud. c. 32. 'Adhibebat omni cœnæ et liberos suos cum pueris puellisque nobilibus, qui more veteri ad fulcra sedentes vescerentur.' Similis locus exstat Aug. c. 64.

CAP. 3. *Cui non minus auctoritatis inesset quam gratiæ*] In hanc sententiam ait Tacitus, 'in Tito fuisse decorem cum quadam majestate.'

Notis quoque excipere velocissime solitum] De notis Galb. cap. 5. De celeritate vero notarum et quam multa parvo spatio scriberentur, Seneca Epist. XIV. ad Lucilium, et Quinctilian. lib. XI. cap. 2. Vulgatum et illud, Homeri Iliadem in nucis putamine sic inscriptam fuisse, ex Solino. Sed et Plutarch. Catone, auctor est, orationem ejus quam adversus Cæsarem de Catilinæ sociis habuit notis exceptam, sua adhuc ætate extitisse. *Torrent.* Manilius libro IV. 'Ille scriptor erit felix, cui littera verbum est, Quique notis linguam superet, cursumque loquentis, Excipiens longas nova per compendia voces.' Ausonius: 'Puer notarum præpetum, Solers minister advola.' Vide et de Cassiano martyre Prudentium περὶ στεφάνων, Hymn. XIX.

Ac sæpe profiteri se maximum falsarium esse potuisse] Eleganter Cic. II. Philip? 'Quo me teste convinces? An chirographo, in quo habes scientiam quæstuosam?' Qui possis? Sunt enim librarii manu.' Notat enim Antonium, id facientem quod Titus se facere posse dicebat. Chirographum hac significatione Græci ἰδιόχειρον appellant: nam χειρόγραφον proprie ad contractus pertinet, et debitoris aut alterius manu signata cautio est. συμβόλαιον γραμματεῖον, ut exponit Hesychius. *Torrent.*

CAP. 4. *Foro operam dedit, honestam magis quam assiduam*] Instar magni patroni causas nobiliores tantummodo suscipiebat.

Patre Equite Rom.] Meminisse debemus Præfecturam Prætorii summum fuisse honorum equestris ordinis gradum. Galb. cap. 14. Male igitur qui *sed te Præfecto* hic legunt. Tertullum enim Equitem tantum fuisse significat, sed in eo ordine summum. *Torrent.*

Marciam Furnillam] Furnia gens Romana est, et quidem Consularis, Marcia tamen multo illustrior. Hoc

igitur est quod eam splendidi generis fuisse adjicit Suetonius. *Idem.*

Tarichæam et Gamalam] De his Josephus et Hegesippus, Plinius quoque et alii. *Idem.*

Cap. 5. *Rediit ex itinere*] Corinthum usque processerat. *Redit* autem pro *rediit* scribunt fere antiquissimi codices, uti et Pandectæ Florent. veterum more, qui I longum pro geminato ponebant. *Idem.*

Aditoque Paphiæ Veneris oraculo] Sanguinem aræ offundere vetitum, precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus quanquam in aperto madescunt. Simulacrum Deæ non effigie humana, continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum metæ modo exsurgens: et ratio in obscuro. Tacitus.

Cepitque eam natali filiæ] Octava die mensis Septembris, anno secundo principatus Vespasiani Hierosolyma civitas a Tito capta est. Cod. Salmas. *cepitque ea*, nempe Hierosolyma.

Tanto militum gaudio ac favore] Refert Philostratus in VI. de vita Apollonii, gentes finitimas ob victoriam Judaicam coronare Titum voluisse: qui tali honore indignum se esse respondit. Non enim se esse talium operum autorem, sed Deo iracundiam contra Judæos demonstranti suas manus præbuisse: quæ cum audisset Apollonius Tyanæus, vehementer virum laudavit, quod videretur Titus ingenio abundare et modestia, tum vero divinarum humanarumque rerum naturam nosse, cum sanguinis causa coronari noluisset. *Beroald.*

Sed non deerant qui secius interpretarentur] Et sane qui circa illa tempora vixerunt sic loquuntur, quasi alia vulgo opinio hominum fuerit. Philost. l. IV. Ἀναῤῥηθεὶς δὲ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἀριστείων ἀξιωθεὶς τούτων, ἀπῄει ἰσομοιρήσων τῆς ἀρχῆς τῷ πατρί. At quod ait de salutato Romæ tunc temporis Tito Imperatore, an verum? Non sane, sed prorsus nugatorium: nam id factum in castris ad Hierosolyma, ut modo dixit Suetonius, et narrat Josephus libro VI. capite 32. Neque aliter salutatus a suo exercitu Titus Imperator, quam vetusto sub Republica more, qui omnibus notus. Vide libro primo ad caput 76. *Casaub.*

Cap. 6. *Triumphavit cum patre*] Triumpho scilicet Judaico, quo Vespasianus prior ibat, Titus sequebatur.

Censuramque gessit una] Plinius in VII. meminit hujus censuræ, quam duo Vespasiani, pater et filius, simul gesserunt. Sic enim inquit: 'Accedunt experimenta, et exempla recentissimi census, quem intra quadriennium imperatores Cæsares Vespasiani, pater filiusque, censores egerunt.'

Quæstoris vice] Id enim Quæstorum qui Candidati Principis vocabantur officium erat. Aug. c. 65.

Nisi ab Equite Romano] Hoc ergo est quod præfatione sua ad Titum ait Plin. 'Triumphalis, ac Censorius tu, sexiesque Consul, ac Tribunitiæ potestatis particeps, et (quod his nobilius fecisti, dum illud patri pariter et Equestri ordini præstas) præfectus Prætorio ejus.' Porro ex Equestri ordine Præfectos Prætorio sumi solitos etiam alter Suetonii locus ostendit, Claud. c. 12. Neque in eo ordine majus quicquam aut sublimius fuisse, Galb. c. 14. Idem etiam Capitolinus nos docet de Pertinace, scribens M. Aurelium palam doluisse, quod eum, cum Senator esset, Præfectum Prætorii facere non posset. Primus vero Alexander statuit, Præfecti Prætorio Senatorii ordinis insignia haberent, ne Senatorem per non Senatorem judicari contingeret. Sic enim de eo tradit Lampridius. Nec dissimilis Spartiani de Hadriano locus est. *Torrent.*

Incivilius] Civilis dicitur, qui sævus

non est, sed moderatus, parique cum cæteris jure vivit: incivilis, qui se pro Principe et Imperatore non gerit, sed arrogans est et tyrannus. Qua de re ad c. 11. Tiberii.

A. Cæcinam consularem virum] Hic A. Licinius Cæcina fuit, quo bello 'civili duce' utebatur Vitellius Victor ad verbum e Suetonio. A quo tamen in eo discrepat, quod ob suspicionem stupratæ Beronices, quam etiam uxoris nomine dignabatur, jugulatum dicit. *Torrent.*

Præparatæ apud milites conjurationis] Scribe *concionis:* et ita scriptum in melioribus libris. *Casaub.* Ita etiam scriptum in Salmasiano, qui semper melioribus accedit.

Cap. 7. *Comissationes*] Vitellii cap. 13.

Insignem reginæ Beronices amorem] De hac Tacitus: 'Nec minore animo regina Beronice juvabat partes, florens ætate, famaque; et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata.' Idem alio loco indicat Beronicen a Tito adamatam fuisse, cum ait, animum Titi juvenilem non abhorruisse a Beronice; cujus desiderio accensus ferebatur olim ex Græcia in Judæam vertisse iter. Opinor hanc esse illam Beronicen Agrippæ sororem, cujus magna mentio fit apud Josephum et Hegesippum: de qua vulgatus est rumor, quod cum Agrippa fratre coiret. *Beroald.*

Quod constabat in cognitionibus patris nundinari præmiarique solitum] V. C. habet: *Quod constabat in negotiationibus patris nundinari, prædarique solitum:* quod non displicet. *F. Ursinus.*

Præmiarique] Verbum elegans et antiquum, pro quomodolibet quæstum facere. Hinc 'præmiosus' pro pecuniosus apud Festum, et 'præmiatores' nocturnos prædones exponit Nonius. Atque hinc porro intelligimus Tibulli locum lib. I. Eleg. 2. 'Nec sinit occurrat quisquam qui corpora ferro Vulneret, aut rapta præmia veste petat.' *Torrent.*

Neque ullo vitio reperto] Vitium vocare videtur, quod natura inseverit, non quod ætas attulerit, aut paterni imperii occasio: sic enim Tacit. initio lib. II. Histor. 'Lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quam patris imperio modestior.' *Idem.*

Sibi et Reip. necessariis] 'Gravissimi Principis labores, queis orbem terræ capessit, egent adminiculis,' ut ait Tacitus. 'Etenim magna negotia magnis adjutoribus egent.' Vell. Patercul. l. II. c. 127. 'Eum, qui de sua unius sententia omnia gerit, superbum judico magis quam sapientem.' Liv. *Bern.*

Acquieverunt] Sic Tib. c. 56. 'quibus vel maxime acquiescebat.' *Torrent.*

Quosdam e gratissimis delicatorum] Refer ad illa superiora, 'suspecta libido fuit, propter exoletorum et spadonum greges.' Sunt enim delicati, quos Græci παῖδας ἁπαλοὺς vocant. Dio Chrysostomus de regno, κοιμᾷν ὄπισθεν ἀφεὶς, ὥσπερ οἱ νῦν τοὺς παῖδας τοὺς ἁπαλούς. *Casaub.* 'Enervatos greges' vocat Victor.

Scenam tenuerint] Id est, principem in ea locum habuerint. Sic 'scholam tenere,' tenere Remp. Cicero et alii. *Torrent.*

Collationes] Calig. c. 42. 'collationes in alimoniam atque dotem puellæ recepit.' Aug. c. 57. 'libentes ac pro facultate quisque pecunias contulerunt.' Collationes idem esse Latinis, quod Gallis *tailles*, alibi notamus ex Budæo in Pandectas. Adde locum e Plinii Panegyrico: 'Feres, Cæsar, curam et solicitudinem consularem: nam mihi cogitanti, eundem te collationes remisisse, donativum reddidisse, congiarium obtulisse, delatores abegisse, vectigalia temperasse,' &c.

Amphitheatro dedicato] Augustus id opus destinavit, Vespasianus extrux-

it, Titus dedicavit. Amplitudo operis, quum magna adhuc ex parte duret, notior omnino est, quam ut pluribus explicari verbis oporteat. *Sabell.* Valerii Martialis liber exstat extra numerum aliorum, nomine Amphitheatri hujus. Vide et Vespas. c. 9.

Celeriter exstructis] Cod. Salmas. *celebriter.* Sed *celeriter* retine ex historia. Sic enim et Martialis: 'Hic ubi miramur velocia munera thermas.'

Munus edidit apparatissimum largissimumque] Grues certaverunt inter se et quatuor elephanti. *Xiphilinus e Dione.* Pro *grues* lege *Germani,* ex sententia Casauboni, τοῖς γεpανοῖς substituentis Γερμανούς. Quamquam vulgata lectio nihil absurdi contineat, utut novum spectaculi genus esse videatur. Præcedit enim apud Xiphilinum: πολλὰ καὶ θαυμαστὰ ἐποίησε.

Dedit et navale prælium] Omnino Xiphilinum adi: qui simulacra ista præliorum a fictitiis Corcyrensibus et Corinthiis, itemque a Syracusanis et Atheniensibus exhibita tradit.

Cap. 8. *Quinque millia omne genus ferarum*] Amphitheatrum, quod Titus ædificandum curavit, Breviarium Dionis appellat τὸ θέατρον τὸ κυνηγετικὸν, id est, Theatrum venatorium, quod venationum caussa extructum esset; ut et thermas βαλανεῖον: in quo pro quinque millibus ferarum a Tranquillo scriptarum, referuntur novem millia. *Turneb.* Sic Torrentius quoque. 'Dionis,' inquit, 'compendium, impudentius, novem millia ponit.' At non ferarum modo, sicuti Tranquillus, sed et pecorum, βοτῶν, in ampliore illo numero Compendium Dionis meminit. Verba: ἄλλα τε ἐς ἐνvακισχίλια καὶ βοτὰ καὶ θηρία ἀπεσφάγη. Non igitur absurdum hoc qualecumque narrationis dissidium.

Primus præterita omnia uno confirmavit edicto] Edicti hujus meminit et Dio. Habes ejusdem plane argumenti edictum divi Nervæ libro decimo epistolarum Plinii. Titi enim exemplum plerique deinceps principum imitati. De patre suo M. Antonino philosopho testatur Commodus apud Modestinum Jurisconsultum. Ὁ θειότατος, inquit, πατήρ μου παρελθὼν εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, διατάγματι τὰς ὑπαρχούσας τιμὰς καὶ ἀτελείας ἐβεβαίωσεν. *Casaub.*

Amici, diem perdidi] Themistius oratione sexta: Τίτου τοῦ γενναίου τὸ λαμπρὸν καὶ μέγα ἐκεῖνο ῥῆμα, ὅτι Τήμερον οὐκ ἐβασίλευσα· οὐδὲν γὰρ εὖ ἐποίησα. Meminit idem Themistius et alibi. Atque hoc vere χρυσοῦν ἔπος Titi, Imperatores sunt imitati principio constitutionis de patrimonialibus rei dom. 'Prope est ut beneficium accepisse credamus, quotiens offertur nobis caussa præstandi: et diem periisse procul dubio suspicemur, quem nostri numinis munificentia non illustrat.' Alluserunt et alii multi; ut Leo Augustus in constitutione quadam de Imperatoris officio disserens. Et Radevicus, de gestis Friderici I. l. I. c. 14. 'Nullos sibi dies otiosos transire passus est: eos se ratus perdidisse, in quibus non aliquid de utilitatibus imperii disposuisset.' *Idem.*

Proposito gladiatorio munere] Sic 'proposito millies HS.' Tib. cap. 68. *Torrent.*

Et ut quæ vellent, peterent, ultro adhortatus est] Plinius in Panegyr. de Trajani liberalitate: 'Impetratum est quod postulabatur, oblatum quod non postulabatur: instituit ultro, et ut concupisceremus admonuit.' *Casaub.*

Studium armaturæ Threcum] Contra Domitianus mirmillonibus favebat, c. 10. Caius etiam Threcibus, capite 30. *Studium*] Hoc est, favorem. Spectatores ludorum in partes diducebantur, et magno studio huic generi pugnantium favebant aut illi. Sic in Circo alius in Venetum pannum, alius in Prasinum pronus: in Amphitheatro hic in Thracum arma-

turam, alius in Mirmillonum, aut Secutorum. Unde factiosa illa nomina, ut spectatorum alii dicerentur Venetiani, alii Prasiani; item Parmularii (qui parmæ, hoc est, Thracibus, ea armatura uti solitis, favebant, qualem hoc loco Noster Titum facit) itemque Secutorii, &c. Hæc studia sua, gestu, exultatione, metu, clamore, sponsionibus etiam, indicabant, et quisque suos vincere jure vel injuria volebant; atque fraude adeo nonnunquam vel imperio rem eo trahebant. *Bern.*

Ut fautor, cavillatus est] 'Cavillatus est,' id est, cavillatione et derisione prosecutus est, inquit Beroaldus. At Sabellicus: 'Cavillatus est,' tempestivo cavillo studium dissimulavit suum. Hæ expositiones minime concordant. Nam si fautor erat, quomodo derisione prosequutus est? quod Philippus ait. Sin dissimulabat, ut Sabellicus inquit, quomodo ut fautor cavillatus est? Unde fortassis ita legendum: *Sæpe cum populo et voce et gestu, ut non fautor, cavillatus est.* Atque ita egregie procederet sensus ac dissimulatio, quam innuit Sabellicus. Quasi dicat Tranquillus: Fautor erat Titus Threcum, sed dissimulabat. Ergo una cum populo et voce et gestu eos cavillatus est, ut non fautor: majestate tamen salva, nec minus æquitate. Lector, si melius quid reperiat, id sequatur. *Glareanus.*

Nec minus æquitate] Sensus est: Quamvis Titus favere videretur, et studere his gladiatoribus, qui Threces dicuntur, tamen æquus erat judex, et ex æquitate palmam dabat victori.

Nonnunquam in thermis suis, admissa plebe, lavit] Lampridius in Alexandro Severo: 'Thermis et suis et veterum frequenter cum populo usus est, et æstate maxime, balneari veste ad palatium revertens: hoc solum imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat.' *Casaub.*

Conflagratio Vesevi montis] Memorabilis hujus incendii multi meminerunt, Eusebius, Dio apud Xiphilinum, Plinius junior, Josephus, Martialis. Simile ejusdem montis incendium accidit anno Christi CCCCLXXIII. Marcellinus Comes: INDICTIONE X. Marciano et Festo Coss. 'Vesuvius mons Campaniæ torridus, intestinis ignibus æstuans, exusta vomuit viscera, nocturnisque in die tenebris omnem Europæ faciem minuto contexit pulvere. Hujus metuendi memoriam cineris Byzantii annue celebrant VIII. Idus Novembris.' Hodie periit illius cultus instauratio ex Menologiis Græcorum. *Jos. Scaliger.*

Et incendium Romæ, per triduum, totidemque noctes] Tito ad visendam calamitatem Campaniæ profecto, multa Romæ conflagraverunt. Nam Serapidis ac Isidis fana, Septa, templum Neptuni, balneum Agrippæ, Pantheon, diribitorium, theatrum Balbi, scena Pompeii, Octaviana ædificia una cum libris, templum Jovis Capitolini, cum proximis templis igni consumpta sunt. *Xiphilinus e Dione.*

Pestilentia] De hac Eusebius sic: 'Lues ingens Romæ facta, ita ut per multos dies in ephemeridem decem millia ferme mortuorum hominum referrentur.' *Beroald.* Quæ quidem Ephemeris a Libitinariis conficiebatur, et 'ratio Libitinæ' a Suetonio Ner. c. 39. dicitur. Locum vero, quem ex Eusebio Beroaldus laudat, non in Titi rebus, sed Vespasiani, apud Eusebium reperias.

Sorte duxit] Cur 'sorte' Romani in deferendis hujusmodi muniis usi, Tacitus Hist. IV. 8. causam hanc adducit: 'ne ambitioni aut inimicitiis (inter competitores) locus foret.' *Bern.*

Vesevo] Cod. Salmas. *Vesuvio.* At Virgilius: 'Vicina Vesevo Ora jugo.'

Nihil nisi sibi publice periisse testatus]

Trajectio: nam 'publice' jungi cum 'testatus' debet. Sic membranæ. Ἡ σύνταξις, 'nihil nisi sibi publice periisse testatus.' Titi hanc vocem imitati sunt Imperatores Theodos. et Valent. AA. in constitutione de indulgentiis reliquorum: 'Nobis perit deterior possessor effectus, nobis proficit non gravatus.' *Casaub.*

Cuncta prætoriorum suorum ornamenta] Adspice quæ notantur ad locum in Augusto c. 72. 'Ampla et operosa prætoria gravabatur.'

Delatores mandatoresque] 'Mandare' est gerendum aliquid alicui committere. Hinc mandatores dupliciter fere accipiuntur apud Jurisconsultos, et hi videlicet quorum mandato pecunia alicui creditur, (nec quicquam a fidejussoribus differunt, nisi quod illi tanquam auctores præcedunt, fidejussores vero sequuntur) et hi qui delatores instruunt subornantque ad accusandum. Quare ut pari sunt turpitudine, ita parem quoque pœnam detecta calumnia merentur. sic enim Callistratus l. II. de jure fisci. Differt tamen a mandatore exhortator aut instigator tantum, quod Papinianus respondit lib. XX. de his qui not. infamia. Auctorem ergo fieri necesse est, ut mandatoris nomine quis puniatur. Male autem qui *amandatores*, aut *emendatores* hic legunt. *Torrent.*

Traductos] Veluti per ignominiam: hoc enim significat traducere, quod Græci dicunt παραδειγματίσαι. Unde in Evangelio scriptum est: 'Et nolens eam traducere, voluit occulte eam dimittere.' Papinius: 'In summa nempe ego sum qui traducor.' Et a Martiale dictum: 'Rideris, multoque magis traduceris, Afer.' Seneca quoque in hoc significatu sic inquit in decimo septimo Epistolarum: 'Volo luxuriam objurgari, libidinem traduci.' *Beroald.*

Per Amphitheatri harenam] Ob hoc dixisse videtur Epigrammaticus Poëta: 'nec cepit arena nocentes, Et delator habet quod dabat exilium.' *J. Lipsius.*

Subjici in servos, ac vænire] Illud 'subjici in servos,' sic interpretor, ut hastæ subjecti pro mancipiis vendantur. Juvenal. Sat. tertia: 'Et præbere caput domina venale sub hasta.' *Torrent.*

Partim in asperrimas insularum avehi] Vide quæ scribuntur libro primo ad c. 66.

De eadem re pluribus legibus agi] Multa sunt inventa legum diverticula et vafritiæ: ut si actionem intendero adversario secundum formulam legis Aquiliæ, et ille absolvatur, tunc alterius legis actionem mihi competere dicam, ut ita infelix reus divexetur. Ad hæc vaframenta calumniasque tollendas, noluit Titus ut de eadem re actio fieret pluribus legibus, sed una tantum lege competeret. *Beroald.*

Defunctorum statu] Status personarum conditionem significat, secundum quam alii ingenui sunt, alii libertini, alii servi. Crebræ hic delatorum calumniæ cum lucro. Nam liberos in servitutem, ingenuos in libertinitatem trahebant, bono fisci et suo. Status autem conditio mutata mutat etiam hæreditatem. Itaque defunctis quoque movebant controversiam status. *Bern.*

Ultra certos annos] Hinc titulus ille Codicis Justiniani, Ne de statu defunct. post quinquennium quæratur. Sed et Capitolin. de M. Antonino, 'De statu (inquit) defunctorum intra quinquennium quæri jussit.' *Torrent.*

CAP. 9. *Puras servaret manus*] Sic Horatius libri primi Sat. tertia: 'at bene si quis, Et vixit puris manibus.' Nec dissimile illud Plinii, libri decimi octavi capite tertio, 'Honestis manibus omnia lætius proveniunt.' Loquitur enim de agricultura, in qua cultorum innocentia felicius agitur.

At quanto ea magis in Pontifice requiritur? Sancte igitur Titus. nam Dii (quod in Alcibiade docet Plato) integritate animorum et precibus placantur. Eleganter etiam Horatius libri tertii Odarum 23. 'Immunis aram si tetigit manus,' &c. *Idem.*

Duos patricii, &c.] Ita 'Cæsar, si quæ cogitarentur gravius adversus se, inhibere maluit quam vindicare.' Sueton. Cæs. c. 75. Ratio facti: nam 'ipsa facilitate veniæ animos sontium in posterum conciliamus.' *Bern.*

Oblata sibi ornamenta pugnantium] Ornamentum est σκευὴ quam Græci vocant. Sic σκευὴ Ἡρακλέους dicitur, quicquid prodituro in scenam assumendum, ut Herculis personam agat; puta, leonina pellis, clava, pharetra, et cætera omnia id genus. Latini ornamenta vocant, ut ex Festo, Seneca, et Suetonio recte animadversum viris eruditis. Seneca in Epistola XLVIII. 'subornare' pro armis instruere. Nihil igitur mutandum. In codice tamen Viterb. et Cujaciano, *ferramenta* scriptum, non *ornamenta.* Casaub. Victor 'mirmillonum gladios' exponit. Quos editori mos exhibere, ut periculum faceret satisne essent acuti. Ornare autem eleganter dixerunt veteres pro instruere. Sic 'ornati asini' apud Catonem de re rustica, 'ornata jumenta' apud Ulpianum lege trigesima octava de Ædilit. edicto, 'ornata provincia,' et 'ornare provinciam' apud Suetonium Cæsare, capite decimo octavo. *Torrent. Ferramenta* Cod. Salm. tuetur.

Inspicienda porrexit] Aurelius Victor: 'Se utrumque assidere jussit, petitoque ex industria gladiatoris quorum pugnæ visebantur gladio, quasi ad explorandam aciem, uni atque alteri committere.'

Seponere] Seponere alias est removere, procul ponere. Ut Propert. I. eleg. 'sepositus fons.' Hic autem peculiariter est, honesta aliqua negotii specie quasi relegare, adeoque paullo minus quam in exilium mittere. *Bern.*

CAP. 10. *Morte præventus est*] Observavi diligenter apud Philostratum de morte Titi aliter tradi, quam memoret Tranquillus, et reliqui prodiderint. Is enim scribit in sexto de vita Apollonii: 'Titum ab Apollonio admonitum ut ab his sibi caveret qui essent propinquissimi; necatumque esse eum a Domitiano, veneno leporis marini propinato.' Est enim lepus marinus venenum aliis in potu aut in cibo datus: aliis etiam visus. Siquidem gravidæ, si aspexerint leporem marinum, nauseant, ac deinde abortum faciunt. *Beroald.*

Hostia aufugerat] Sic Cæs. capite 59. Vide Galb. 18.

Tempestate serena tonuerat] Hoc alii pro læto felicique auspicio observaverunt, sicut indicat illud Ennianum: 'Cum tonuit lævum bene tempestate serena.' Unde ait Cicero; 'Quædam nobis videntur adversa, quæ Græcis et barbaris bona existimantur: cum alii aliter observent signa.'

Tempestate serena] Idem de Cæsaris morte Virgil. I. Georg. 'Non alias cœlo ceciderunt plura sereno Fulgura.' Horat. lib. I. Od. 34. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos, volucremque currum.' Sup. Aug. c. 95. *Torrent.*

Ad primam mansionem] Ubi primo pernoctavit. Aug. capite 78. 'in proximo cujuscunque domesticorum cœnaculo manebat.' Ibidem capite 74. 'Ipse scribit invitasse se quendam, in cujus villa maneret,' id est, cubaret aut pernoctaret.

Dimotis plagulis] 'Plagæ (inquit Nonius) grande tegmen linteum, quam lecticariam sindonem dicimus.' Hinc igitur plagulæ non totum illud lecticæ tegmen, sed quibus fenestra lecticæ obtegeretur. Quo vocabulo usus est etiam Livius lib. IX. ubi de luxu ex Asia Romam advecto conqueritur. *Torrent. Dimotis pallulis* in

juratissimis antiquitatis libris reperi. Quidni enim vela obducta lecticæ pallulæ vocari queant? Quod ita a me affirmatur, ut tamen *plagulis* de suo jure nullam controversiam faciam, ne momenti actionem mihi intendant, et a Prætore restitui petant, si a me dejiciantur. *Turneb.* *Pallulas* defendit Cod. Salmas.

Quidam opinantur, &c.] Alii putant (quibus ego assentior) quod Domitianum, a quo sibi certo sciebat insidias parari, non interfecisset, sed id ab eo pati maluisset; et quod traderet imperium Romanum tali viro, qualem eum fuisse referemus. Dio Cassius.

CAP. 11. *Excessit in eadem, qua pater, villa*] Periit conjectus in arcam ligneam nive oppletam, si Dioni credimus. Aliter Tzetzes: esu leporis marini: Τίτος δὲ θνήσκει βεβρωκὼς λαγῶν τῶν θαλασσίων. Unde Græculus hæc tam discrepantia a Dione et aliis? Plutarchus in balneo extinctum fuisse, in libro ὑγιεινῶν παραγγελμάτων. Stulti Judæi, muscam in ejus cerebrum ingressam, unde σφακελισθεὶς perierit. Quæ sunt portenta Judaica. *Josephus Scaliger.*

Villa] Cutylias accipe, ac Reatina rura in Sabinis, ubi mortuum Vespasianum patrem, tradit in eo Noster c. 24. *Bern.*

Non secus atque in domestico luctu mœrentibus publice cunctis] Et istud videntur Græci de Suetonio vertisse, quem etiam Eutropius est imitatus. Cedrenus, vel is potius unde habet Cedrenus: Τοσοῦτος θρῆνος ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Τίτου κατέσχε τὴν Ῥώμην, ὡς ἐν χρόνῳ πολλῷ τοῦτον ἀπομνημονεύοντες, καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀναλογιζόμενοι, δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους κλαίειν, ὥσπερ οἰκείῳ πάθει κατεχόμενος ἕκαστος. Quam bene assecuti sint Græculi isti mentem Suetonii, qui valent judicio, satis intelligunt. *Casaub.*

Senatus prius quam edicto convocaretur, ad curiam cucurrit] Simile huic est quod de populo Romano observat Tacitus, audita morte Germanici ultro illum sibi indixisse justitium. Annalium lib. II. 'Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante Senatusconsultum, sumto justitio desererentur fora, clauderentur domus.' *Idem.*

Cucurrit] In Palatinis Codd. esse *concurrit* monet Gruterus: quod haud dubie rectius est. Nam cucurrisse Senatores, quis credat? Concurrere autem, ut et confluere, Romane loquentes etiam de iis usurpant qui βάδην, eundo, conveniunt frequentes. *Bern.*

Tantas mortuo gratias egit] Eutropius libro VII. 'Tantus luctus eo mortuo publicus fuit, ut omnes tanquam in propria doluerint orbitate. Senatus, obitu ipsius circa vesperam nuntiato, nocte irrupit in curiam, et tantas ei mortuo gratias laudesque congessit, quantas nec vivo unquam egerat, nec præsenti. Inter divos relatus est.'

T. FLAV. DOMITIANUS AUGUSTUS.

Erexit urbem, sed fatigat erectam
Gens Flaviorum. Meta criminum, finis
Immanitatis, lætiora portendi,
Cum nil furori restat, ultimus spondet.

J. Schildius.

CAP. 1. *Honorem*] Consulatus scilicet, quem per duos novissimos anni menses gessit. Vespas. cap. 4. *Torrent.*

Ad Malum Punicum] Declarat hoc P. Victor de regionibus urbis, cum ait, 'Malum Punicum, ad quod Domitianus dedicavit templum Minervæ Flavianæ, seu templum gentis Flaviæ, et erat domus ejus.' Quod dictum volui, ne quis malum Punicum insigne domus illius fuisse existimet. Fuit autem regione Urbis VI. Quid hujus Not. restat, vid. ad pag. 959. *Idem.*

Poëma Neronis] Ut hunc Claudium Pollionem, sic Afranium Quinctilianum, vel (ut alii volunt) Quinctianum, probroso carmine diffamavit Nero. Auctor Tacit. l. Ann. xv. Hinc itaque Juven. versum intelligimus e Sat. IV. 'improbior Satyram seri-

bente cinædo.' Neronem enim significat, qui molles, ipse mollior ac nequior, carminibus suis perstrinxerat. *Idem.*

Apud Æditum] Æditnus significatur ille, qui præest tuendis ædibus: veteres æditimum appellaverunt. Lucretius pro æditnis, ædituentes appellat. *Beroald.*

Isiaci celatus habitu, inter sacrificulos vanæ superstitionis] Sic nimirum et M. Volusius, Ædilis plebis, proscriptus a III. viris, Isiaci habitu per itinera viasque publicas stipem petens, evasit. Appian. Bellor. Civilium IV. et Valerius Maximus lib. VII. cap. 3. Quem vero Isiaci habitum hic Suetonius vocat, Tacit. 'lineum amictum' appellat, ut 'linteam religiosamque vestem' ipse etiam Suetonius Tiber. capite 36. et Oth. capite decimo secundo. Eleganter etiam Tibull. libro primo Elegia III. 'Ut mea votivas persolvens Delia voces Ante sacras lino tecta fores sedeat.' Sed et Juvenal. Sat. VI. Isiacorum gregem linigerum pariter et calvum vocat; ab amictu nempe linigerum; calvum, quod et caput raderent. Ortum id vero ex Orphei, et Pythagoræ disciplina, qui lanea omnia in rebus divinis, ut impura et profana, damnabant. Qua de re in defensione sua Apollonius apud Philostratum lib. VIII. capite 3. Cui addere poteris Plinium lib. XIX. cap. 1. et Plutarchum de Iside et Osiride. *Torrent.*

Ælio Lamiæ nuptam] Hunc post interfecit. Inf. cap. 10. Juvenalis extrema Satyra IV. *Idem.*

CAP. 2. *Expeditionem quoque in Galliam, Germaniasque*] Adi Josephum, qui plenis velis laudat Domitiani hoc inceptum, Ἁλώσεως libro septimo, capite 11. *Casaub.*

Germanias] De hac Domitiani adhuc pueri expeditione Germanica sentire videtur Silius, cum ait in tertio Punicorum: 'At puer auricomo præformidate Batavo.' Germanias ideo pluraliter protulit, quia et superior et inferior Germania est. *Beroald.*

Conditionis] Quæ privata adhuc erat: ut ætatem ad belli consilia, conditionem ad officia temere distributa referas. *Sabell.*

Equo albo comitatus est] Ἐπὶ κέλητος vertit Zonaras. Nec male Zonaræ interpre sequum singularem exponit; nam et navigia quædam actuaria, quod uno tantum remo agantur, seu remorum ordine potius, Græci κέλητας vocant, celoces Gellius. *Torrent.* Vide quæ notantur ad illud Tib. c. 6. 'funali equo.'

Nonnisi unum ordinarium gessit] Ætate Imperatorum annus in multos dividebatur Consules; sed soli, qui anni initio inibant honorem, ordinarii censebantur, honoratioresque erant. Seneca, 'Consulem me fecit, sed non ordinarium.' Id a Dione lib. XLIII. etiam scribitur. *Turneb.*

Simulavit et ipse mire modestiam, in primisque Poëticæ studium] De poëtica Domitiani idem Tacitus: at Fabius et Plinius mire laudant. *Casaub.* Pertinent huc elegantes Valerii Flacci ex opere primo Argonautic. versus, varie a Criticorum ingeniis emaculati. *Torrent.*

Vologesus] Hic ille est, qui sub initium Imperii Vespasiano pollicitus est quadraginta sagittariorum millia. Vesp. c. 6.

Adversus Alanos] Alani populi sunt Scythiæ Europææ, juxta quos sunt Toxolani: autor Plinius in IV. Refert Ammianus Marcellinus, Alanos appellari quos prisci Massagetas dixerunt: ab eodem Alani Europæi cognominantur. Martialis: 'Nec te Sarmatico transit Alanus equo.' Alani, ut docet Eusebius in VI. Præparationis Evangelicæ, carnibus aluntur, panem non esitant. *Beroald.*

CAP. 3. *Inter initia principatus, quotidie secretum sibi horarium sumere sole-*

bat] Ut hæc lectio est, videtur Domitianus consuetudine captandi secretum istud horarium per initia tantum principatus esse usus: postea mutasse morem. Contrarium tamen suadet Plinius in Panegyrico, cum ait: 'non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem.' Sed falluntur qui Plinianum locum superiorem cum isto Suetonii comparant: nam illud secretum de quo Plinius, diversum est ab isto horario. Ille ἁπλῶς de moribus Domitiani loquitur: hic de primis illius gestis post assumtum imperium: clarum hoc vel ex voce 'deinde,' quæ statim subjicitur. *Casaub.* Codex Salmas. *inter vitia principatus.*

Muscas captare, ac stylo præacuto configere] Et animi quidem, sed et corporis fortasse vitium ad hoc insaniæ genus Domitianum adegit. Nam Hippocrates, inter alia indicia hominis quem atra bilis vexat, hoc quoque recenset, et muscas eum captare scribit. Locus est in libro de internis affectionibus. *Casaub.*

Ex qua in secundo suo consulatu filium tulerat] Hunc infantulum mortuum in Divos relatum, et immortalitate donatum fuisse, ex argenteo Domitiæ denario intelligimus, in cujus altera parte puerulus nudus quasi supra cœlum collocatus videtur. *F. Ursinus.*

Alteroque anno consalutaverat ut AUGUSTAM] Quamvis uxores Augustorum Augustas vocari ratio postulat, tamen hoc decreto Senatus fiebat. Capitolinus in Antonino Pio: 'Uxorem Faustinam Augustam appellari a Senatu permisit.' Alioqui mos erat non solas Augustas appellare uxores Imperatorum, quum filiæ, sorores, et nurus quoque, et socrus Augustorum ita vocarentur, ut in inscriptione: DIVAE. MARCIANAE. AVG. SORORI Item: DIVAE. MATIDIAE. AVG. FIL. AVG. Claudiano mos est socrus, filias et neptes Augustorum reginas vocare. Repudiatam uxorem suam Domitiam Longinam intra breve tempus reduxit: in cujus rei gratiam nummi cusi sunt: DOMITIA. AVGVSTA. IMP. DOMIT. CONCORDIA. AVGVST. Item: ΔΟΜΙΤΙΑ. ΛΟΝΓΕΙΝΑ. ΣΕΒΑΣΤΗ. *Jos. Scal.*

CAP. 4. *Sollennes bigarum quadrigarumque cursus*] 'Sollennes' vocat, sine quibus Circenses nulli peragerentur. *Torrent.*

Atque in Amphitheatro navale quoque] Neque hoc explicant commentatores, quo pacto prælium navale in Amphitheatro repræsentari potuerit. Pudet alios fateri ignorantiam. Sed id est parum ingenui hominis, et diffidentis sibi in aliis. *Glareanus.* Hoc spectaculi genus quomodo in Amphitheatro repræsentari potuerit, in Tito docet e Dione Xiphilinus. Verba ipsa subjeci: Τὸ γὰρ θέατρον αὐτὸ ἐκεῖνο ὕδατος ἐξαίφνης πληρώσας, εἰσήγαγε μὲν καὶ ἵππους καὶ ταύρους καὶ ἄλλα τινὰ χειροήθη δεδιδαγμένα πάνθ' ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς, πράττειν καὶ ἐν τῷ ὑγρῷ. εἰσήγαγε δὲ καὶ ἀνθρώπους ἐπὶ πλοίων. καὶ οὗτοι μὲν ἐκεῖ ὡς οἱ μὲν Κερκυραῖοι, οἱ δὲ Κορίνθιοι ὄντες, ἐναυμάχησαν. Ait, derepente immissis aquis impleto theatro, naumachiam quandam exhibitam fuisse. Θέατρον autem ibi pro Amphitheatro accipiendum. Nam in dedicatione Amphitheatri tale quid Titus populo præbuit. Et sic a Xylandro quoque vertebatur. Quod perperam ab emendatore Xylandri postea sollicitatum.

Et noctibus ad lychnuchos] Noctibus et spectacula et convivia sæpius exhiberi solita a Domitiano. Xiphilinus: δεῖπνον σφίσι δημοσίᾳ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς παρέσχε· πολλάκις δὲ καὶ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει. Idem paulo ante narraverat, noctu Domitianum sylvanos vino manantes multis locis populo exhibuisse: οἶνόν τε σφίσι πολλαχῇ ῥέοντα νυκτὸς παρέσχεν. *Casaub.* Vide Cæs. cap. 37. Calig. c. 18

'quondam etiam et nocturnos (ludos) accensis tota urbe luminibus.'

Nec virorum modo pugnas, sed et fœminarum] Discite, et credite priscis, non in caveam solum fœminas venisse, sed in arenam. Testatur Juvenalis Sat. VI. Statius de iisdem ludis, de quibus hic Suetonius: 'Stat sexus rudis insciusque ferri, Et pugnas capit improbus viriles, Credas ad Tanaim ferumque Phasim Thermodontiacas calere turmas.' Adeoque id verum et vulgatum, ut Severo imperante, cavendum SC. fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non ultra fœminam ullam ad gladium depugnare*, ait in Severo Xiphilinus. Quin et Tacitus in rebus Neronis: 'fœminarum illustrium Senatorumque plures per arenam fœdati sunt.' *Lipsius.*

Quæstoriis muneribus] Ludis et spectaculis quæ per Quæstores exhiberi solebant: nam, ut inquit Tacitus, 'institutum fuit a Claudio principe, ut spectaculum gladiatorum per omnes annos celebraretur pecunia eorum, qui quæsturam adipiscerentur.'

E suo ludo] Ex gladiatorio Imperatoris ludo, ubi familiæ gladiatoriæ erudiebantur. Itidem Plinius in undecimo mentionem facit de ludo gladiatorio Imperatoris Caligulæ, cum ait: 'Thraci enim studioso in Caii Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem.' *Beroald.*

Aulico apparatu] Non vulgari, quo alii a lanistis accersiti, sed aliquanto exquisitiore, ut ex aula principis producti videri possent. *Sabell.*

Circumstructo] 'Circumstructum' intelligo, in cujus circuitu sedilia extructa fuerint, undespectari pugna posset. sic enim Aug. cap. 43. Ut fortassis hæ porticus fuerint, quas inter Domitiani opera enumerat Eutropius, uti naumachiam cap. sequenti Sueton. *Torrent.* Tacitus loco simili Annalium XII. 'Lacu in ipso navale prælium adornatur, ut quondam Augustus structo cis Tiberim stagno.'

Perspectavit] Sic ut Aug. c. 98. 'quinquennale certamen gymnicum, honori suo institutum, perspectavit.'

Fecit et ludos seculares: computata ratione temporum ab anno, non quo Claudius proxime, sed quo olim Augustus ediderat] Quam recte hæc Tranquillus scripserit, haud satis scio. Siquidem Domit. Imp. nec Augusti nec Claudii secularium, quum ipse eos celebrasset, rationem habuit. Non Claudii, quia vix XL. ab ejus ludis annus exactus erat: non Augusti, quia sex annos anticipavit. Eos enim non DCCCXLI. sed DCCCXLVII. ad Augusti summam edere debuisset. Quod qua ratione fecerit, haud equidem scio. Tacitus libro XI. se hanc caussam reddidisse scribit, ubi ita ait: 'Utrinque principis (et Claudii et Domitiani) rationes prætermitto, satis narratas libris, quibus imperatoris Domitiani res composui.' Ego autem existimarem, Domitianum ipsum ludos seculares a numero decennii septenario, in quo prius celebrabantur, tanquam parum apto, ad primum ejus decadis, Livianam forte et Antiatis annorum summam in hac duntaxat re sequutus, redigere voluisse, in qua ex antiqua consuetudine ludos seculares referri oportebat: et ita aliqua ratione Augusti ordinem est sequutus, potius quam Claudii, non quidem ratione numeri, sed annorum decadis. *Onuph. Panvin.*

Centum missus] De missibus ad c. 21. Claud. *Salmasius.*

A septenis spatiis ad quina corripuit] Peractis septem spatiis, palma victori dabatur. Unde ait Seneca libro quarto Epistolarum moralium: 'Agitatorum lætitia, cum septimo spatio palmæ appropinquant.' Et ad hunc numerum alludens Lactantius, sic scribit libro septimo Institutionum Divinarum: 'Quoniam decursis pro-

positi operis septem spatiis, ad metam provecti sumus.' Propert. libro II. Eleg. 25. 'Aut prius infecto deposcit præmia cursu Septima quam metam triverit arte rota.' 'Corripuit' autem, id est, contraxit.

Instituit et quinquennale certamen, Capitolino Jovi, &c.] Factum anno U. C. DCCCXXXIX. Coss. Domitiano XII. et Ser. Cornelio Dolabella. vide Censorinum. Sed nemo plura de hoc agone quam Statius Papinius in Sylvis. Quem eximium Poëtam certum est in eo superatum esse, aliis contra eum coronatis, testis ipse, cum in carmine ad Claudiam uxorem, tum in epicedio patris. *Casaub.* Capitolinus Agon a Græcis passim vocatur Καπιτώλια et Καπετώλια. In nummo Domitiani legimus: ΚΑΠΕΤΩΛΙΩΝ ΣΕΒΑΣΤΩΝ. Vocatur autem 'lustrum' semper in veteribus inscriptionibus, ut in illa egregia, adducta ab Onuphrio Panvinio: L. VALERIO. L. F. PVDENTI. HIC. CVM. ESSET. ANNORVM. XIII. ROMAE. CERTAMINE. IOVIS CAPITOLINI. LVSTRO. SEXTO. CLARITATE. INGENI. CORONATVS. EST. INTER. POETAS. LATINOS. OMNIBVS. SENTENTIIS. IVDICVM. HVIC. PLEBS. VNIVERSA. HISCONIENSIVM. STATVAM AERE. COLLATO. DECREVIT. In ea inscriptione manifesto 'lustrum' est Agon Capitolinus, celebratumque est illud lustrum anno a Christo CVI. Exstat Romæ luculenta stela ex portu Anconitano devecta, quæ tota pertinet ad hunc agonem. Et quamvis sit Græca, tamen pro lustro littera L. singularis apposita est. Etiam in numismatis Græcis nunc L. nunc Λ. pro lustro ponitur. *Jos. Scaliger.*

Plurium quam nunc est, coronatorum] Sic 'ampliare numerum palmarum' Ner. c. 22.

Chorocitharistæ quoque et psilocitharistæ] De psilocitharistis et arte psilocitharistica, Athenæus libro XIV. Sic apud Græcos ψιλὴ κιθάρισις, cui adjungitur vocis melodia: ut in II. Platonis de Legibus. κιθαρίσαι ψιλὴν eleganter in secunda Historia Diodori. *Casaub.* Chorocitharistæ vero plures sunt citharœdi una modulantes, quod vocabuli ratio ostendit. *Torrent.*

Purpureaque amictus toga Germanica] Ut toga nihil aliud erat quam pallium rotundum, sic pallium Græcanicum aliud nihil quam toga quadrata. Hinc 'togam Græcanicam' Suetonius pro pallio Græco dixit. Ita enim optimus librorum, quem vidi, legit, pro *Germanica*, quod editiones nunc occupat. Frustra enim laborant in quærenda illa Germanica purpura viri eruditissimi. Toga Græca purpurea est pallium purpureum Græcum. *Salmas.*

Cum effigie Jovis et Junonis] In corona aurea, quam gestabat Domitianus, visebantur effigies et simulacra Deorum Capitolinorum, qui sunt Jupiter, Juno, et Minerva. Erant enim hæc spectacula Jovi Capitolino dicata. *Beroald.*

Collegio Flavialium] Sacerdotum, quos ille patri, et Flaviæ genti consecrarat. Papinius: 'Est hic, agnosco, minister Illius, æternæ modo qui sacraria genti Condidit, atque alio posuit sua sidera cœlo.' Martialis: 'Templa Deis, mores populis, dedit otia ferro, Astra suis, cœlo sidera, serta Jovi.' *Sabell.*

Celebrabat et in Albano quotannis Quinquatria] 'In Albano' accipiendum ut, in Tusculano. Non enim Albanum montem intelligit: sed arcem ad ejus radices sitam. 'Albanum secessum' Tranquillus nominat c. 19. Dio fere, τὸν Ἀλβανὸν, vel τὸ Ἀλβανὸν χωρίον. Ulpianus ad Sabinum: 'Albanus fundus principalibus usibus deserviens.' *Casaub.*

Minervæ, cui collegium instituerat] Minervam, cujus etiam filius dici ac credi voluit, viderique ejus omnia consilio agere, præcipua veneratione Domitianus semper coluit. Quod non solum ejus ætatis historici, sed et

Quinctilian. et Philostratus attestantur, nummi præterea plurimi, Deæ effigiem præferentes. Quare in Albano monte non solum Quinquatria annis singulis celebravit, sed et collegium instituit. Quod insigniter describit Juvenal. Sat. II. tam liber, et verax, atque ubique sui similis, quam contra vani ac futiles Papinius et Martialis, quavis occasione turpissime adulantes. *Torrent.* Ter victor discessit ex hoc certamine Papinius. In carmine ad uxorem, 'ter me vidisti Albana ferentem Dona comes, sanctoque indutum Cæsaris auro, Visceribus complexa tuis, sertisque dedisti Oscula anhela meis.' *Casaub.*

Magisterio fungerentur] Sup. Aug. c. 2. 'Avus municipalib. magisteriis,' &c.

Superque oratorum ac poëtarum certamina] Inscriptio, quam ex Onuphrio subjecimus, potest referri ad Quinquatria Albana: in queis erant oratorum et poëtarum certamina: L. SVRREDIO. L. F. CLV. FELICI. PROCVRATORI. AB. SCEN. THEAT. IMP. CAESAR. DOMITIAN. PRINCIP. CORONATO. CONTRA. OMNES. SCENICOS. Quod autem in ea inscriptione dicitur coronatus contra omnes scenicos, manifesto ostendit, in commissione poëmatum hoc contigisse. Et qui ita coronati erant contra omnes, sive poëtæ essent, sive Hieronicæ, omnes illi dicebantur paradoxi. *Jos. Scaliger.*

Inter spectacula muneris, &c.] Hujus loci sententia est, Domitianum, in spectaculo muneris gladiatorii, populo ibidem sedenti epulum dedisse. E Xiphilino. *Torrent.*

Septimontiali sacro] Septimontium dies festus appellatur mense Decembri, qui dicitur in fastis Agonalia, quod in septem montibus fiunt sacra, Palatio, Velia, Fagutali, Subura, Cermalo, Cælio, Oppio, Cespio. Hæc Festus. Varro disserens de festis, quæ in mensem Decembrem incidebant, ponit et inter ea Septimontium. Agonalia vero eodem mense erant propridie Idus Decembres, alia ab illis Agonalibus, quæ notant fasti mense Januario. Hoc tantum interest, quod Agonalia sint ante Larentinalia: Varro vero Septimontium ponat post Larentinalia. De Septimontio habes et apud Tertullianum libro de Idololatria: 'Etiam strenæ captandæ, et Septimontium, et brumæ, et caræ cognationis honoraria exigenda omnia.' Ex quibus apparet, non solum mense Decembri fuisse, quia is est brumæ mensis: sed etiam circa finem ejus mensis fuisse, quia proximum sit strenæ exigendæ, quod fiebat Kalendis Januariis. *Jos. Scaliger.* Septimontium celebrant ob inclusum pomœriis septimum collem, atque adeo ob Romam septicollem effectam. Plutarch.

Panariis] Panaria, tanquam capaciora atque honestiora Equiti et Senatui data, ut sportellæ plebi. Similis locus Calig. c. 17. 'panaria cum opsonio viritim divisit.' *Torrent.*

Quinquagenas tesseras] Alibi dictum de tesseris, quæ prout hoc vel illud inscriptum continebant, ita raptorem sui locupletabant. Aug. cap. 41. 'tesserasque nummarias duplicavit.'

CAP. 5. *Plurima et amplissima opera*] Habes apud Eutropium et Eusebium in Chronico, multorum operum nomina, quæ partim Titus, partim Domitianus fecerunt; neque enim satis distincte ab auctoribus sunt tradita. *Casaub.*

Novam autem excitavit ædem in Capitolio Custodi Jovi] Domitianus prima irruptione (Vitellianorum) apud æditum occultatus, sollertia liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum JOVI CONSERVATORI, aramque posuit, ca-

susque suos in marmore expressit. Mox imperium adeptus, JOVI CUSTODI templum ingens, seque in sinu Dei sacravit. Tacitus.

Odeum] Ubi canebatur, ᾠδεῖον. Ea vox apud Ciceronem et in historiis frequens. In Odeo Attici theatri Ægyptiorum regum statuas fuisse, Pausanias scripsit. Extra theatrum quoque loca dicata Musis eodem dicta nomine. Quale Athenis a Pericle destinatum Musicis certaminibus. Alexi quoque, et Plutarchus, Demosthenes, et Aristoteles in quarto Divinæ Philosophiæ, ᾠδείου faciunt mentionem. Pausanias in Achaicis memoriæ prodidit, Herodæ Attici jussu atque impensis constructum pulcherrimum ᾠδεῖον defunctæ uxoris monumentum. Ὠδείου columnarum mentio fit in libro de formis dicendi, qui Theophrasto attribuitur. Λογεῖον sic ab Odeo distinguit Vitruvius, ut sit pulpiti pars in qua canerent ᾠδεῖον: altera autem, in qua aut risum moverent aut censuram exercerent, aut vitæ nostræ putarent rationes. *Cæs. Scaliger.*

Naumachiam] Cujus adhuc aliqua creduntur extare vestigia post Sylvestri fanum, inter Flaminiam viam et Pincianum collem, vinetis cooperta. *Sabell.*

CAP. 6. *E cujus postea lapide maximus Circus est extructus*] Auctor tanti operis est Trajanus. Multa de hoc Circo Plinius in libro panegyrico. *Casaub.*

Cornelio Fusco præfecto cohortium prætorianarum] Juvenalis: 'Et qui vulturibus servabat viscera Dacis, Fuscus marmorea meditatus prælia villa.' Martialis quoque ejus interitum eleganti deplorat carmine: 'Ille sacri lateris custos, Martisque togati.' *Sabell.*

De Sarmatis lauream modo Capitolino Jovi retulit] Clarum ex hoc loco errare doctissimos viros, qui triumphare et Jovi Capitolino lauream referre idem esse putant. Majus enim et longe dignius triumphi quam laureæ jus, quod etiam stante Rep. omnibus competiit, qui cæsis hostibus Imperatores salutati fuissent: sive illi res triumpho dignas gessissent, sive starent eorum facta intra gloriam triumphi. Præter hoc certissimum testimonium, sunt et alia non minus liquida. Lib. v. scribit Suetonius cap. 13. Neronem, ob Teridatis in urbem adventum, 'Imperatorem consalutatum, lauream in Capitolium latam.' Nemo tamen sanus triumphasse eum propterea dixerit. Antonium collegam Ciceronis ex bello Catilinario lauream reportasse quis nescit? Atqui triumphandi neque jus neque spem ullam habuisse Antonium certissimum est. M. quoque Tullium, præliis aliquot in Cicilia feliciter gestis, et imperatorem fuisse salutatum, et laurea fasces suos ornasse constat. Triumpho res dignas eum gessisse adeo non constabat, ut Catoni et Senatorum plerisque aliis absurde facere visus, qui triumphum peteret. *Casaub.*

Paulloque post, &c.] Papinius: 'Quæque tuas laureas volucri, Germanice, cursu, Fama vehit prægressa diem, tardumque sub astris Arcada, et in medio linquit Thaumantida cœlo.'

Occisum Antonium vulgatum est] Quum autor hujus nuntii quæreretur, inventus est nemo: sed alter alterum allegabat. Tandem vero quia in plebem, veluti in vastum quoddam pelagus sermo referebatur, apparebatque nullum certum habuisse principium, subito hujusmodi fama prolapsa ceciderat: sed postea Domitiano cum exercitu ad bellum proficiscente, in ipsa via certus nuntius, et literæ de victoria adversus Antonium venerunt. Dies pugnæ idem fuerat, quo Romæ victoriam fama vulgaverat, ultra distantiam viginti millium stadiorum. Simile quid Ner.

cap. 1. *Beroald.*

CAP. 7. *Sportulas publicas sustulit*] Erogationes etiam, quæ in ordinem decurionum fiebant, sportulæ appellatæ fuere, de quibus Papinianus in L. Epurii tit. de Decur. ita scribit: 'Minores XXV. annis decuriones facti, sportulas decurionum accipiunt, sed interim suffragium inter cæteros ferre non possunt.' Quod etiam ex epist. Plinii ad Trajan. lib. X. clare patet. Sed et pecunias illas, quæ judicibus vel viatoribus, id est, executoribus litium ac negotiorum pro salario dabantur, sportulas appellatas observamus. Apud nostrates quoque pecuniæ, quum in Ducali Cancellaria persolvuntur, sportulæ dicuntur a participantibus, qui a libellis et a secretis principi sunt. *Marc. Donat.*

Ad quatuor pristinas addidit] Cassiodorus colores quatuor totidem factionum in Circensibus fuisse memorat, propter quatuor anni tempora. Nam Prasinus, qui viridis est, virenti veri dicatus erat: Roseus, flammeæ æstati: Venetus, nubilæ hiemi: Albus, pruinoso autumno. De coloribus harum quatuor factionum, et de toto studio aurigarum, scite scribit Sidonius Apollinaris.

Interdixit histrionibus scenam] Sup. Ner. capite 16. Plinius in Panegyrico hoc signat, quum ait, 'Pantomimos a malo principe fuisse sublatos.'

Castrari mares vetuit] Statius: 'Qui castæ Cereri diu negata Reddit jugera, sobriasque terras: Qui fortem vetat interire sexum.' Postquam hoc exiit edictum, solita peti venia a principe vel præside provinciæ, si quis vel se vel alium vellet evirare. Justinus Apologia secunda: Ἤδη τις τῶν ἡμετέρων βιβλίδιον ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Φήλικι ἡγεμονεύοντι, ἀξιῶν ἐπιτρέψαι ἰατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀφελεῖν· ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειρῆσθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. *Casaub.* De hoc sic Dionis epitome: 'Etsi Carinum amabat, quia tamen Titus exsectos dilexerat, vetuit in ejus contumeliam, ne quis in posterum intra fines Rom. Imperii castraretur.' Adde Martialem libro VI. Epigr. II.

Apud mangones] Hi enim castrabant pueros: quo pluris venderent. Quod Martial. ostendit cum ait, 'Non puer avari sectus arte mangonis.' Ostendit et Quinctilian. lib. V. cap. 12. pulcherrima illa similitudine qua de mancipiorum negotiatoribus utitur, qui formæ puerorum excisa virilitate lenocinantur: ac postremo Ulpian. libro XXVII. ad legem Aquiliam his verbis: 'Si puerum quis castraverit, et pretiosiorem fecerit, Vivianus scribit, cessare Aquiliam, sed injuriarum erit agendum, aut ex edicto Ædilium.' *Torrent.*

Existimans nimio vinearum studio negligi arva] Non solum in vita Apollonii lib. VI. meminit hujus rei Philostratus: quem locum laudat Beroaldus: sed uberius in vita Scopeliani sophistæ. Is est, qui totius Asiæ nomine legationem obiit ad Domitianum, deprecaturus edicti hujus executionem. In quo tanta fuit illius vel dexteritas vel felicitas, ut non solum colendi vineas impunitatem suis nactus sit, sed etiam necessitatem. Caussam latæ legis, quod ad Asiam provinciam attinet, aliam affert Philostratus: seditiones nempe sæpe ortas ex temulentia. Ideo servatum videtur sub Imperatoribus insequentibus, ut promiscui non esset juris vitem instituere, sed eorum tantum qui a principe veniam impetrassent. Vopiscus in Probo: 'Gallis omnibus et Hispanis ac Britannis hic permisit, ut vites haberent vinumque conficerent.' Eutropius in eodem, 'Vineas Gallos et Pannonios habere permisit.' Quo loco ridicula est Pæanii appendix ad verba superiora, οὔπω πρότερον τοῦτο εἰδόσι. Quasi ante Probum vineas colere

nescierint Galli. *Casaub.*

Ne quis in Italia novellaret] Hoc est, vites novellas (quo verbo aptissime usus est Virgil.) institueret. Male autem apud Eusebium Chronicis vetuisse scribitur Domitianus vites in urbe seri, pro in Italia. Neque infacete apud Philostratum Apollonius, intellecto Domitiani de vitibus edicto, 'At hic (inquit) præclarus Imperator, qui mares castrari vetuit, terram eunucham fecit.' Quod etiam citat Beroaldus, et Paulli Jurisconsulti locus l. VI. de impensis in rebus dotalibus factis, ubi 'novelleti' vocabulo, pro vinea recenter instituta utitur. Sed tamen 'olivetum' etiam ibi legitur. *Torrent.*

Geminari legionum castra prohibuit] Puto 'geminari' castra dici, non, ut censent interpretes, cum ex veteri more pro occasione fierent majora et minora: sed cum duæ legiones coëunt in unum locum, et castra una: quod semper experientia docuit esse periculosum. Fere enim 'secuta exercitus seditio, qui plerumque contemplatus frequentiam suam a disciplina desciscit,' ait Velleius verissime; et Dio quoque lib. XLIX. milites, inquit, πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ πλήθους σφῶν θρασύνονται. Ideo seditionem parantes, aquilas, signa, castra jungebant, ut de legionibus Germanicis narrat Tacitus libro primo. Confirmant hanc interpretationem quæ statim sequuntur, de occasione legis hujus ferendæ. *Casaub.*

Ad signa deponi] Divinitus institutum est, quum milites publica sustinerentur annona, ex donativo, quod consequebantur, pars dimidia ipsis servaretur, ne inutiliter se absumerent, et depositi memores signa non desererent. Vegetius.

Addidit et quartum stipendium militi, aureos ternos] Locum corruptissimum. Vulgo sic emendant: *addidit et quartum stipendium militi ad aureos ternos:* et vere quidem quod ad sententiam. Nam certum est, Domitianum, ad aureos ternos, quos accipiebant prius milites stipendii nomine, aureum unum addidisse, et sic militaris stipendii modum quaternis in mensem aureis statuisse. sed verba ipsa quomodo stabunt? Quartum stipendium addidisse ad aureos ternos? Mira sane locutio, pro, quartum aureum addidisse ad ternos. Quod enim dicunt, stipendium vocari aureum unum, quem menstruum merebant sub Augusto milites, alterum porro stipendium adjecisse Caligulam, alium deinde principem tertium, postremo quartum stipendium ad tria priora Domitianum; quis, rogo te, quis unquam sic locutus est? Ex numero quidem annorum stipendia sua numerabant milites: unde sena et vicena stipendia emeruisse quidam leguntur in veteribus monumentis. Sed ex aureorum numero plane novum et inauditum. Hoc enim modo quadraginta et octo stipendia anno uno meruisse poterat miles, tot enim aureos accipiebat. quod quam ridiculum sit, nemo non videt. Legendum in Suetonio puto: *addidit quartum stipendii militi in aureos ternos:* hoc est, addidit militi quartum aureum in ternos aureos stipendii, quod scilicet prius accipiebant. Addere quartum aureum in aureos ternos, proba et Latina locutio. Sic enim 'oleum in ignem addere:' et 'aquam in mare' dixit Ovidius. Possumus tamen etiam *stipendium* retinere, cum hac distinctione: *addidit et quartum, stipendium militi, in aureos ternos,* id est, quartum, subaudi aureum, addidit in aureos ternos, militi stipendium. atque hæc vera omnino est lectio. *Salmas.*

Cap. 8. *Ambitiosas Centumvirorum sententias rescidit*] De Centumviris Vespas. c. 10. Ambitiosas vero sententias vocat, non qua decet libertate latas, sed obsequio, favore, et gratia. Simile illud Ulpiani lib. IV.

de Decretis ab ord. faciendis, 'Ambitiosa decreta Decurionum rescindi debent.' Sic 'judex ambitiosus' apud Livium, 'ambitiosæ et fucosæ amicitiæ' apud Ciceronem. *Torrent.*

Recuperatores] Ad Ner. c. 17. *Hottomann.*

Ne se persuasoriis assertionibus accommodarent, idemtidem admonuit] Codex idem Salmasii *perfusoriis.* Cujacium vero consule ad legem XIII. Dig. de excusationibus.

Nummarios judices] Causam nummariam, judiciumque nummarium vocant Jurisconsulti nostri, quando de pecunia disceptatur, sic enim Callistratum intelligo l. ult. Ne de statu defunctorum post quinque quæratur. Atqui contra Cicero Verr. V. nummarium appellat judicium, quod acceptis pecuniis agitur, ut nummarios quoque judices pro Cluentio, et lib. I. ad Attic. sordidos mercenariosque, qui nummis se corrumpi sinant, quales (ut Suetonius hoc loco tradit) Domitianus una cum assessoribus ac consiliariis suis notavit infamia. Sic nummarios quoque sacerdotes dixit Hieronymus, nummarium tribunal Seneca de Benef. I. c. 9. *Torrent.*

Cum suo quemque consilio] Consilium pro consiliariis et adsessoribus, qui judicantibus soliti adesse; ut conjugium pro conjuge. *Casaub.*

Ædilem sordidum repetundarum accusandi] Sordes apud optimos quosque auctores etiam pro avaritia legimus. At Jurisconsulti manifestius pro pecuniaria corruptione accipiunt, cum alibi sæpe, tum lib. II. et lib. IX. de receptis ut arbitr. dicant, et lib. XV. de judiciis. De arbitrio nempe agitur sordibus corrupto, cujusve sordes manifestæ sint; item de judice cujus evidens vel gratia, vel inimicitia, vel sordes sint. 'Sordidum' ergo 'Ædilem' hic accipio, qui pecunia corruptus aliter officium exercuit, quam debuit, ut cap. sequenti, 'ne quid sordide facerent.' Et 'sordide egisse tutorem' legimus apud Ulpian. lib. III. de suspectis tutoribus, qui per avaritiam pupillum defraudavit, et 'sordide Proconsulatum gerere' apud Plinium Epistolis. *Torrent.*

Suscepta morum correctione] Sic Tib. c. 42. 'in ipsa publicorum morum correctione.' Domitianus autem Cæsaris Dictatoris exemplo consulatum in annos decem et censuram perpetuam assumpsit. Dionis epitome. *Idem.*

Promiscue in Equite spectandi] Martialis: 'Edictum domini Deique nostri, Quo subsellia nostra certiora fiunt, Et puros Eques ordines recepit.' 'In Equite spectandi,' id est, in Equestribus, sive Equitum cuneis.

Scripta famosa] Vide Aug. c. 55.

Quod gesticulandi saltandique studio teneretur] Gesticulari est histrioniam exercere Suetonio. Sic in Nerone capite 42. 'Jocularia in defectionis duces carmina, lasciveque modulata, quæ vulgo innotuerunt, etiam gesticulatus est.' Id est, mimicis gestibus expressit. 'Demonstrare' vocat ejusdem Neronis c. 39. 'Atellanarum histrio in cantico quodam ita demonstraverat, ut bibentem natantemque faceret.'

Probrosis fœminis] Easdem (ut puto) famosas vocat Tib. c. 35. sicut et Ulpian. lib. II. Ad SC. Tertullianum, et maxime quidem ob stuprum, aut lenocinium. Probrum enim in fœmina proprie stuprum est. Ut cum probrum Virginis Vestalis capite puniri, virum qui eam incestavisset verberibus necari lex jubet, de quo Festus in 'Probrum.' *Torrent.* Adde Catonis verba, de muliere: 'Si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.' Gell. lib. X. c. 23.

Lege Scatinia] Hæc impudicitiam coërcebat, ut lex Julia stuprum et adulterium. Quanquam et Julia (si Justiniano credimus) eos puniebat

etiam qui cum masculis deliquissent. Qua de re Aug. c. 34. Pœna autem Scatiniæ legis primum pecuniaria fuit, sub Christianis vero capitalis. lib. XXXI. Cod. de adult. Quinctilian. lib. IV. c. 2. 'Ingenuum stupravit, et stupratus se suspendit. Non tamen ideo stuprator capite, ut causa mortis, punietur, sed X. millia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit.' Similis locus lib. VII. capite 4. Meminere ejusdem legis Cic. Philipp. III. Cœlius ad Cicer. epist. Fam. lib. VIII. Juvenalis Sat. II. Tertullian. de monogamia, et Prudentius hymno in Romanum Martyrem. Sunt qui Scantiniam vocatam velint, a C. Scantinio Tr. pleb. stupri in Marcelli filium commissi damnato, de quo Valer. Max. libri VI. cap. 1. *Torrent.*

Mox Corneliam] Plinius lib. IV. epist. 11. 'Quum Corneliam Maximillam Vestalem defodere vivam concupisset, ut qui illustrari seculum suum ejusmodi exemplo arbitraretur, Pontificis maximi jure, seu potius immanitate tyranni, licentia domini, reliquos Pontifices non in regiam, sed in Albanam villam convocavit.' Præter Corneliam vero, tres alias sub Domitiano damnatas fuisse, etiam Euseb. Chronicis refert. Cui adde Plutarchum Probl. Rom. Quæst. LXXXIII. *Idem.*

Virginem maximam] Virgo maxima dicitur præfecta, et princeps reliquarum Vestalium: qualis hodie Abbatissa nuncupatur. Hinc non absurde apud Plinium pro 'Corneliam Maximillam Vestalem,' legi posset Corneliam maximam Vestalem, ut conveniat cum sententia Tranquilli. *Beroald.*

Defodi imperavit] Plinius: 'quum in illud subterraneum cubiculum demitteretur, hæsissetque descendenti stola,' &c.

Excepto prætorio viro] Fortassis signat Valerium Licinianum, qui præmonitus fuit, si comitium et virgas pati nollet, ad confessionem incesti cum Cornelia Vestali confugeret. Domitianus exilium ei molle dedit, permisitque, si qua posset ex rebus suis raperet, antequam bona publicarentur.

Ossaque et reliquias, quæ inerant] Vide quæ ex ore Illustris Salmasii notamus ad c. 100. Augusti.

CAP. 9. *Impia, quam cæsis*] Virgilius in II. Georgicorum sic scribit: 'Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante Impia quam cæsis gens est epulata juvencis, Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.' In expositione hujus versus ait Servius: 'Quod majores boves comesse nefas putabant.' Plinius quoque et Columella tradunt, in tanta fuisse apud antiquos veneratione boves, ut tam capitale esset bovem necasse, quam civem. *Beroald.*

Ne boves immolarentur] Ex dogmate Pythagorico præcipitur apud Ovidium, ne boves immolentur, neve adhibeantur in cibatu. Sic enim scriptum est: 'Quid meruere boves, animal sine fraude doloque, Innocuum, simplex, natum tolerare labores?' Porphyrius quoque refert, ex iniquitate hominum esse inductum morem immolandi hostias: quem fœdissimum appellat, et crudelitatis plenum: cum ex sanguine occisorum animalium imbuantur aræ Deorum. *Idem.*

Omnes circa se largissime prosecutus] 'Circa se' Græcorum more dixit, ut 'omnibus circa eum,' Cæsar. capite 27. 'Prosequi' etiam absolute, pro beneficio ac liberalitate prosequi. *Torrent.*

Apud ærarium pependissent] Intelligit diuturnos reos, quorum nomina ab accusatoribus delata, inter acta magistratuum ad ærarium fuerant delata. Similis locus in vita Augusti capite 32. Ita potius capiam hæc verba cum eruditissimo Jurisconsulto

Gul. Ranchino, quam ut Torrentius, qui ex libri quinti capite nono locum interpretabatur. *Casaub.*

Qui causam non teneret] Qui non obtineret reum damnari. *Gujetus.*

Scribas quæstorios] Talis Flavius Liberalis, Vespasiani socer : Vespas. capite 3.

Subseciva] Quod si *subseciva* legeris, a subsecando inclinabitur. Plinius in proœmio Nat. historiæ, et Aulus Gellius in novissimo Noctium Atticarum, subcisiva, sive subsiciva tempora dixerunt, quæ subducta subtractaque sunt, et veluti subcisa, sive subsecta a rebus necessariis. Item Tranquillus subcisiva appellat portiunculas agrorum, quasi subcisas relictasve, quæ velut reliquiæ in dividendis agris superfuerant. *Beroald.* Subsicivus ager, de quo heic agitur, Boëthio is est, qui secundum proprias determinationes adscriptus in finibus suis tabulario Cæsaris infertur, et qui beneficio concessus, aut assignatus coloniæ fuerit, sive is proximus, sive longius positus, quem colonia in tabulario Cæsaris manu conditoris subscriptum habere debet. Item ager similis subcisivus est, qui non assignatus Reip. populoque, aut coloniæ, cujus fine circumdatur, remanet in ejus potestate, qui assignare potuerit, hoc esse principis. Unde inter XIII. controversiarum genera illa vel præcipua est, quæ de subcisivis agris oritur. *B. Egnat.*

Usucapta] Quasi per usucapionem vendicata. Antiquitus jure civili constitutum fuerat, ut res, si mobilis esset, anno ubique uno, si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperetur, ne rerum dominia in incerto essent. Mox Justinianus constitutionem promulgavit, qua cautum est, ut res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis usucapiantur : sicut scribunt latissime Jurisconsulti. *Beroald.*

Calumnias] Falsas delationes adversus cives pro fisco intentas.

CAP. 10. *Impuberem adhuc*] Ut nec ætas obstiterit, quo minus ob magistri odium discipulum perderet. Paridem enim ante necaverat. Extat inscriptio : D. M. PVERI. SEPTEMTRIONIS. QVI. ANNORVM. XII. ANTIPOLI. IN. THEATRO. BIDVO. SALTAVIT ET. PLACVIT. *Torrent.*

Propter quasdam in historia figuras] Sic 'causidicorum figuras' dixit Vespas. cap. 13. quem locum vide. *Idem.*

Threcem mirmilloni parem] Hoc quoque seu scomma seu figuram, ad se traxit Domitianus. Nam cum gladiatorio munere paterfamilias quidam non infacetus, Threcem mirmilloni cum quo committebatur, parem quidem esse diceret, sed munerario imparem, quod nempe Domitianus, qui munus edebat, aut (ut apud Homerum Achilles, apud Virgilium Æneas) muneri forte præsidebat, ob adversæ factionis favorem eum premeret, id sævus Imperator, ut in se dictum, morte puniit. Sic igitur 'munerarii' vocabulum accipio, usurpatum primo ab Augusto. Auctor Quinctilian. lib. VIII. cap. 3. Florus lib. III. c. 20. 'muneratorem' vocat muneris editorem, seu ludi dominum. 'Patrem' quoque 'familias' dixit, pro quendam e populo, ut sup. Calig. c. 26. 'patresfamilias notos,' &c. Mirmillonum autem factioni vel in fratris odium favebat Domitianus : Titus enim studium armaturæ Threcum præ se tulit. *Idem.*

Munerario imparem dixerat] In V. C. est *Retiario* pro *Munerario.* et post: *Acilium Glabrionem in exilio, &c.* nam in vulgatis deest *in* præpositio. *F. Ursinus.*

Impie locutus parmularius] Non solum in spectaculis periculum fuit sub tyrannis favere alicui contra studium

principis; sed etiam domi in vino et conviviis liberam vocem de his nugis misisse, verti solitum in occasionem calumniæ, et impietatis crimen ut appellabant. Allusit suo more ad hanc historiam Plinius in Panegyrico: 'Jam quam libera spectantium studia, quam securus favor? Nemini impietas, ut solebat, objecta, quod odisset gladiatorem; nemo spectator, spectaculum factus, miseras voluptates unco et ignibus expiavit.' Similis sævitiæ exemplum in Caligula, capite 35. Martialis de suo convivio: 'De Prasino conviva meus Venetoque loquatur, Nec faciunt quemquam pocula nostra reum.' Porro parmularios, vel ut Græci scribunt hanc vocem, παλμουλαρίους, appellabant, qui Threcibus in arena favebant, quorum erat propria parma. Ab eadem caussa dicti Prasiani vel Prasiniani, Venetiani, et Secutoriani. *Casaub.*

Complures Senatores, in his aliquot consulares, interemit] Adde etiam aliquot triumphales, vel certe triumphalibus ornamentis donatos. In his Julium Agricolam, quamquam gener ejus suspicari id, quam asseverare malit.

Quasi molitores novarum rerum] Ita Ner. c. 35. 'quasi molitricem novarum rerum.'

Ælium Lamiam] De hoc sup. c. 1.

Quod post abductam uxorem laudanti vocem suam, Heu taceo, dixerat] Nobis videbatur notatam fuisse tyrannidem principis, qui omnia in suo genere pulchra et excellentia possessoribus eriperet. Unde necessitas incumbebat sua bona dissimulandi celandique. Sic esse exponendum docent illa verba, 'laudanti vocem suam,' ad quæ parum attendisse interpretes videntur. Similes sententiæ multæ apud Poëtas. Literas postea ab illustrissimo Scaligero accepimus, quibus ille nobis suam de isto loco sententiam aperit. Sic autem acutissimus vir: 'Placet *eutacto*,' &c. Vid. p. 984. '*Heu taceo*, quod vulgo legitur, ineptum est: *σφῷ ἐστὲ οἱ ᾄδοντες, ἐγῷ δὲ ὁ εὐτακτῶν.* Est locus elegans et notabilis.' *Casaub.* *Eutacto* est in Salmasiano.

Μὴ καὶ σὺ, κ. τ. λ.] *An et tu uxorem ducere vis?* Quo dicto intelligi voluit Ælius Lamia, quod Titus quoque vellet abducere alteram sibi uxorem, sicut Domitianus primam abduxerat. *Beroald.*

Quod Othonis Imperatoris patrui sui diem natalem celebraverat] Patruus his, inter alia, hortamentis mœrentem eum ac trepidum erexerat: 'neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur umquam, aut nimium meminisset.' Autor Tacitus Histor. II. Sed leviculæ ejuscemodi offensæ non soli Cocceiano capite steterunt, Imperatoribus nihil non in exitia bonorum arripientibus. Certe ad Thraseam quoque evertendum, tale aliquid valuisse credibile est. De quo Juvenalis Satyra V. 'Quale coronati Thrasea, Helvidiusque bibebant, Brutorum et Cassi natalibus.' Brutorum ac Cassii natalem celebrare, delatorum interpretatione, eorum erat, qui præsentia perosi, spem in mutatione rerum ponerent. Cossutianus ad Neronem Ann. XVI. 'Frustra Cassium amovisti (de C. Cassio Syriæ præside loquitur, et anceps nomen in occasionem calumniæ vertit) si gliscere et vigere Brutorum æmulos passurus es.'

Metium Pomposianum, &c.] Pomposianum interemit, propterea quod in horoscopo sidereque natalitio Imperatoria dignitas ei destinata esse vulgo dicebatur. Idem exstat capite 14. Vespas.

Quodque servis nomina Magonis et Annibalis indidisset] Non absimili calumnia circumventus est, Neronianis temporibus, Torquatus Silanus, cui accusatores objecere: 'Eum nobiles habere, quos ab epistolis et libellis et rationibus appellet, nomina summæ

curæ et meditamenta.' Annal. xv.

Quod Pæti Thraseæ et Helvidii Prisci laudes edidisset] Legimus, cum Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modo autores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato Triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet illo igne vocem Pop. Rom. et libertatem Senatus, et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur: expulsis insuper sapientiæ professoribus, atque omni bona arte in exsilium acta, ne quid usquam honestum occurreret. Tacitus.

Appellassetque eos sanctissimos viros] Dio vertit, ἄνθρωπος ἱερὸς, qua de voce ad Athenæum notamus. Junius Rusticus, de quo hic Suetonius, is est, de quo Plutarchus in lib. de curiositate. *Casaub.*

Philosophos omnes urbe Italiaque submovit] Non solum temporibus nimis rudibus, necdum Græca doctrina expolitis, Philosophi ex urbe Roma pulsi sunt: verum etiam Domitiano imperante Senatusconsulto ejecti, atque urbe et Italia interdicti sunt, qua tempestate Epictetus quoque Philosophus propter id Senatusconsultum Nicopolim Roma decessit. Gellius.

Helvidium filium] Tacitus in Agricola: 'Mox nostræ duxere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit.' Patrem Helvidium Vespasianus occiderat cap. 15. *Torrent.*

Quasi scenico exodio] Vide quæ ex Livio decerpsimus ad cap. 15. Tiberii.

Sub persona Paridis et Œnones] Suspicatur Demetrius, Ilii regionem, quæ sub Hectore fuit, a Navali usque ad Cebreniam pertinuisse. Nam et sepulchrum Paridis hic ostendi ait, atque Œnones, quæ ante raptum Helenes uxor Paridis fuit. Strabo.

Flavium Sabinum] Extat inscriptio vetus ex lapide Tiburtino his verbis concepta: EX. AVCTORITATE. IMP. CAESARIS. TITI. VESPASIANI. AVG. IN LOCO. QVI. DESIGNATVS. ERAT. FLAVIVM. SABINVM. OPERVM. PVBLICORVM. CVRATOREM. TEMPLVM. EXTRVXERVNT. NEGOTIATORES. FRVMENTARI. *F. Ursinus.*

Civilis belli] Quod Antonius Saturninus moverat. Sup. cap. 6. *Torrent.*

Latentes conscios, investigato novo quæstionis genere, distorsit] Emenda, *latentes per conscios investigatos, novo quæstionis genere distorsit.* Casaub. Vide Juvenal. Sat. x. 'Secat ille cruentis Verberibus quosdam mœchos, et mugilis intrat.'

Tribunum laticlavium] De juvenibus laticlaviis dictum est ad libri II. caput 38. nam fuisse istos juvenes certum est. *Casaub.*

Qui se, quo facilius expertes culpæ ostenderent, impudicos probaverant] Simile est illud sub finem Annal. XI. 'Cesoninus vitiis protectus est, tanquam in illo fœdissimo cœtu passus muliebria.' Sic Nero professis apud se obscænitatem cætera quoque concessit delicta, cap. 29. *Torrent.*

CAP. 11. *Sed et callidæ inopinatæque sævitiæ*] Cod. Salm. *calidæ*, quam accipio pro *repentina*.

Auctorem summarum] Nihil dubito quin *actorem* legendum sit: agendi enim vocabulum latissime patet. Hinc rerum actus, et agentes in rebus, quorum tam frequens in Cæsarum constitutionibus mentio. Actores etiam servi, quibus præcipua rerum domini incumbebat cura, atque in magna familia aliis sub se servis (quos vicarios vocabant) in sua quisque functione imperabant, quos Theophilus διοικητὰς vertit. Scævola πραγματευτὰς l. XLI. de fidecommiss. libertatibus. Interdumque absolute

actores appellantur, interdum adjuncto aliquo, ut actores rerum, actores bonorum, actores prædiorum, fundorumque, de quibus etiam Columella libro I. de re rust. et Plin. Epist. ad Calvisium libro III. Simili ergo ratione 'actorem summarum' eum vocat Sueton. qui omnium rationibus dispungendis præerat, easque observabat, quales qui ἀντιγραφεῖς Græcis, a nobis Gallico vocabulo 'contrarotularii' appellantur. Post Suetonii vero ætatem, rationarii et rationales a Marcellino et Lampridio dici cœpere. *Torrent.*

Assidere in toro juxta coëgit] Ita moris, intra cubiculum sedere in toris, ut fit hodie in scamnis: non solum cum ad cibum sumendum discumberent, sed in omni otio aut negotio, quod quiescere non prohiberet. Galenus in libro de præcognoscendo, loquens de matre, quæ puero ægro adsidebat, ἐν τῷ οἰκήματι ᾗν καὶ κλίνῃ, καθ' ἧς ἡ μήτηρ τοῦ παιδὸς ἐκαθέζετο. Totum illum locum vide. *Casaub.*

Partibus de cœna dignatus est] Epularum partes misit ad autorem summarum ex more, quo principes partibus ciborum principalium de cœna missis convictorem honorabant. Ex hoc conjectabant, illum esse Domitiano charissimum. Mamertinus in Panegyrico ad Julianum: 'Quis nescit aliorum Imperatorum hilarem diritatem, cachinnantemque sævitiam, a quibus ingens crudelitas figmento lætitiæ tegebatur?' Plinius quoque in Panegyrico ad Trajanum luculenter inquit: 'Quid enim tam infidum mare, quam blanditiæ principum illorum, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut facilius esset iratos quam propitios habere?' *Beroald.*

Simul gestanti] Galb. c. 8. 'inter gestandum,' &c.

More majorum] Ner. c. 49.

Nam et parcetis oculis vestris] At Tacitus: 'Præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici.'

Senatui interfuisse] Tanquam persuaserim Senatoribus, liberum mortis arbitrium esse indulgendum majestatis reis.

CAP. 12. *Stipendioque quod adjecerat*] De quo c. 7.

Præter cæteros Judaicus fiscus acerbissime actus est] Quod factitatum alibi notabamus in artibus sordidis et vetitis, ut pretio depenso permitteretur illarum professio: idem factum in religione Judaica, ac mox quoque in nostra, sicut declarat Tertullianus. Is est, quem vocat auctor fiscum Judaicum, et a duobus hominum generibus pensitatum fuisse indicat. Prius fuit eorum, qui liberam suæ sectæ professionem in urbe redimebant. Judæis enim licuit soluto pretio quod erat imperatum, in urbe manere. Nam interpretes qui ad persecutionem secundam Christianorum sub Domitiano hæc verba referunt, falluntur. Tributi hujus meminit Xiphilinus in Vespasiano, et Appianus in Syriacis, ubi φόρον τῶν σωμάτων vocat. Ita interpretamur illa verba, 'qui veluti professi, Judaicam intra urbem viverent vitam.' *Casaub.*

Judaicus fiscus] Significat tributum, quod Judæi omnes, qui in imperio Romano erant, solvebant. Nam viritim binæ drachmæ exigebantur ab iis, qui Judaicam religionem colebant, Jovis Capitolini nomine, ut Dio refert. *Turneb.* De hac re in numismate Nervæ sic habetur: IVDAICI. FISCI. CALVMNIA. SVBLATA. *F. Ursin.*

Vel dissimulata origine] Possunt hæc verba etiam ad Christianorum persecutionem sub Domitiano referri. Nam hi videntur esse, quos pro Judæis passim habitos, dissimulatæ originis arcessebant. *Casaub.*

Circumsectus] Vulgo circumcisos dicimus. Hinc verpus, recutitus,

curtus, apella, Judæorum epitheta. *Torrent.*

Osculumque, ut assueverat, offerenti] Tib. c. 34. 'quotidiana oscula.' Manum autem per contemptum ac fastum Cænidi, patris concubinæ, sed uxoris loco habitæ, Domitianus osculandam porrexit, ut Chœreæ Caligula capite 56. nam manum osculari summæ reverentiæ erat indicium. Plutarchus Catone Uticensi: 'Ejus abitum ægre ferentes milites, vestes suas, qua iturus erat sternebant, et manus deosculabantur.' Adde Plinium libro XI. c. 45. et libro XXVIII. c. 2. *Idem.*

Indigne ferens, albatos et ipsum ministros habere] Albati ministri Imperatorum, id est, albis tunicis induti. Nec solum albæ illæ tunicæ, sed etiam auro distinctæ. Lampridius: 'Auratam vestem ministrorum nullus vel in publico convivio habuit.' Auratam vestem vocat, qualem gerebant regii ministri, tunicam albam, auro distinctam. Alexander vero albatos tantum, non etiam auratos habuit ministros. Tunicæ autem illæ imperialium ministerianorum non per totum auro sparsæ et intextæ, sed paragaudis, hoc est, loris auratis prætextæ. Cod. de vestibus hol. leg. II. 'Nemo vir auratas in tunicis aut in lineis habeat paragaudas: nisi hi tantummodo, quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est.' Albati igitur illi ministri, et in tunicis albis, auro limbatis. Sed hæc pluribus in libro de officiis Augustæ domus. *Salmas.* Albati epulo intererant, ut docet Cicero in oratione contra Vatinium: et ab Horatio dictum est: 'Ille repotia, natales, aliosque dierum Festos albatus celebret.' *Beroald.* Vopiscus in vita Taciti Cæsaris: 'Quo in Principem lecto, Senatores elati lætitia albati sederunt, atque albas hostias immolarunt.'

CAP. 13. *Et patri se, et fratri imperium dedisse: illos sibi reddidisse*] Tanquam debitum restituisse. Hoc autem ideo dicebat, quod in bello civili Vitelliano, patre et fratre absentibus, ipse Romæ cuncta confecerat, et Capitolium una cum Sabino patruo velut arcem occupaverat: tandem profligatis Vitellianis militibus Cæsar est consalutatus: ex quo videbatur ipse Imperium dedisse patri Vespasiano et fratri Tito. Hinc illud Martialis, 'Solus Iuleas, cum jam retineret, habenas Tradidit, inque suo tertius orbe fuit.'

Revocatam eam in pulvinar suum] Quasi nimirum et ipse Deus esset. Diis enim pulvinaria sternebantur. Hinc 'ad omnia pulvinaria supplicare' Cic. et Livius. Eleganter igitur de Messallina e prostibulo ad sacrum cubiculum redeunte Juvenalis, 'fumoque lucernæ Fœda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.' Sed et Seneca Consolat. ad Polybium, loquens de Fortuna, 'Potest hæc,' inquit, 'adversus privatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiam, cujus implacabilis sævitia toties funestavit ipsa pulvinaria?' Pulvinaria privatis Laribus opponit. *Torrent.*

Epulari die] Quo datum est populo epulum. Papinius: 'Una vescimur omnis ordo mensa, Parvi, fœmina, plebs, Eques, Senatus.' *Sabell.*

Domino et Dominæ feliciter] Adi ad Claudii c. 7. Brissonium.

Capitolino certamine] Ante dictum est, certamen Capitolino Jovi institutum fuisse a Domitiano.

Formalem dictaret epistolam] Formalem epistolam vocat Tranquillus, formatam epistolam, qua aliquid Imperator edicebat et publice imperabat, aut publice ad aliquos scribebat; ut ex ejus stylo et forma et exemplari similes scriberentur. Nam cum habent eam formam quam instrumenta publica et edicta habent, formales epistolæ dicuntur. Suetonius, 'epistolas orationesque et edic-

ta alieno formabat ingenio.' Itaque epistola formalis alia est, quam familiaris. *Turneb.* Græci Historici vocant ἐγκυκλίους ἐπιστολάς. *Casaubonus.*

Dominus et Deus noster] Sic de eo Victor: 'More Caligulæ Dominum sese Deumque dici coëgit.' Et adulator Martial. 'Edictum Domini Deique nostri.' *Torrent.*

Statuas sibi in Capitolio nonnisi aureas et argenteas poni permisit] Plinius Panegyrico ad Trajanum: 'Paullo ante aditus omnes, omnes gradus, totaque area hinc auro, hinc argento relucebat.' Xiphilinus: Καὶ τοσαῦτα αὐτῷ ἐψηφίσθη, ὥστε πᾶσαν ὀλίγου δεῖν τὴν οἰκουμένην τὴν ὑπ' αὐτὸν οὖσαν εἰκόνων αὐτοῦ καὶ ἀνδριάντων καὶ ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν ἐμπλησθῆναι.

Janos] Arbitramur per Janos intelligendas esse portas illas magnas, quæ in viarum capitibus exstrui solebant ab antiquis Romanis, unica tantum janua aditum præbentes: vulgo *Portoni* dicuntur. Dio in Nerva ἀψῖδας, id est, fornices, appellat. Livius lib. II. 'Infelici via e dextro Jano portæ Carmentalis profecti.' Ammianus Marcellinus: 'Ex plebe,' inquit, 'Romana quosdam nominibus cultos et seniores per Janos et fora clamitari sæpe.' *Marc. Donat.* Vide in Octavio c. 31.

Consulatus XVII.] E quibus decimum septimum, qui illi ultimus fuit, adorat (sic enim loquitur) Papinius lib. IV. Silv. 1. Aliter quidem Plin. Panegyrico in Trajanum, et altero in Gratianum Ausonius. *Torrent.*

Septembrem mensem et Octobrem, ex appellationibus suis, Germanicum Domitianumque transnominavit] Mensis September principalem sibi retinet appellationem, ex Germanici appellatione: Octobrem vero suo nomine Domitianus invaserat. Sed ubi infaustum vocabulum ex omni ære vel saxo placuit eradi, menses quoque usurpatione tyrannicæ appellationis exuti sunt. Cautio postea principum cæterorum diri ominis infausta vitantium mensibus a Septembri usque ad Decembrem prisca nomina reservavit. Macrobius.

CAP. 14. *Simul et uxoris*] Sextus Aurelius refert, adscitam esse in consilium conjuratorum Domitiam, uxorem tyranni Domitiani, ob amorem Paridis histrionis. *Beroald.*

Adolescentulo Chaldæi cuncta prædixerant] Cœpit ex nomine gentis, ea vox professionis esse, ut alibi commonitum est.

Fungis abstinentem] Tanquam cibo mortifero. Fungorum numerosa sunt genera, inter quos suilli numerantur, venenis accommodatissimi, qui olim familias interemere et tota convivia. *Beroald.*

Edicti gratiam] August. c. 16. 'conjurandi gratiam fecit.' *Torrent.*

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, *&c.*] Verto: *Etsi me comederis ad radicem, tamen adhuc fructum producam, quantum infundi Cæsari immolato sufficiat.* Quod vitis capro minitabatur apud Evenum Poëtam, hoc eadem nunc Cæsari, pulcherrima, Hercule, parodia: Vel si me, inquiens, ad radicem comederis, tantum tamen vini producam, quantum immolando Cæsari possit infundi. Mos enim veteribus, uti capitibus stantium sub ictu cultroque victimarum vinum infunderetur. Sic apud Maronem videlicet, 'Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido, Candentis vaccæ media inter cornua fundit.' Igitur neci Domitianum Cæsarem per hos versiculos libelli destinabant, ob edictum de excidendis vineis. *Politian.*

Equites Romani, quibus sors obtigisset, trabeati] Trabearum tria genera Suetonius in libro de vestimentis, auctore Servio in l. VII. Virg. fuisse ostendit, unum e sola purpura, Diis consecratum: alterum e purpura, non sine albo, quo reges utebantur: tertium augurale, e purpura et cocco.

Militarem habitum, post reges, crederim trabeam fuisse, quo consules in bello uterentur. Livius lib. XXXII. 'Consul,' inquit, 'cum Corcyræ hybernasset, vere primo in continente trabeatus ad hostem ducere pergit.' Propterea equestres turmæ, bellicam speciem repræsentantes, idibus Quinctil. ante censores trabeati transvehebantur. Valerius Maximus l. II. c. 1. 'Trabeatos equites idibus Julii Q. Fabius transvehi instituit.' Et apud Tacitum lib. III. in funere Germanici: 'Præcedebant incomta signa, versi fasces, atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebs, trabeati equites.' *A. Manutius.*

Phengite lapide] Scribit Plinius in XXXVI. repertum esse lapidem in Cappadocia Neronis principatu, duritia marmoris, candidum atque translucentem, qui ex argumento Phengites appellatus est: φέγγω enim apud Græcos significat illumino et φέγγος lumen: unde phengites luminosus dictus. Hoc lapide construxerat Nero ædem Fortunæ, quam aurea domo complexus est: quare etiam foribus opertis interdiu claritas diurna erat haud alio, quam speculari, modo, tanquam inclusa luce non transmissa. *Beroald.*

Plerasque custodias audiebat] Seneca Ep. V. 'Eadem catena et custodiam et militem copulat.' Solebat, Ulpiano teste, æstimari, essetne reus in carcerem conjiciendus, an militi tradendus, vel fidejussoribus committendus. Fereque, nisi tam grave scelus admissum esset, ut supplicium carceris pœna præcedere deberet, militibus sontes assignabantur, dicti custodiæ ab eo, quod patiebantur: toto titulo π. de reorum custodia et exhibitione, nominatim ibi: 'Si custodia se interfecerit, vel præcipitaverit, militis culpæ adscribitur.' Et alibi: 'Ne quis receptam custodiam sine caussis dimittat, mandatis ita cavetur,' &c. Hinc clarus hic Suetonii locus. *Modius.*

Epaphroditum a libellis] Sup. Ner. c. 49.

Post destitutionem] Ita Ner. capite 40. 'Talem principem terrarum orbis tandem destituit.'

CAP. 15. *Flavium Clementem patruelem suum*] Flavius Sabinus, Præfectus Urbi, Vespasiani Principis frater, Capitolii oppressus incendio, duos reliquit filios, Flavium Sabinum, de quo ante cap. 10. et Flavium Clementem. Utrique prænomen Titus. Cum autem hunc Flavium Clementem contemptissimæ inertiæ hominem vocat Sueton. eo ipso Christianum fuisse demonstrat. De quo injuriæ in Christianos titulo, quod inertes et inutiles atque infructuosi dicerentur, Tertull. Apol. cap. 42. *Torrent.*

Tot fulgura facta nuntiataque sunt] Fulgura pro fulminibus usurpat: ut Plinius lib. XXXV. cap. 10. lib. XV. c. 18. et lib. II. cap. 54. cum loquatur de fulminibus: 'Quæ jam,' inquit, 'fulgura enuntiare, non putant fas.' Nonius quoque 'fulguritum,' pro fulgure ictum, explanat, et 'fulgurire,' pro fulgur jacere. Denique locus est lib. II. de Divin. in quo fulgurare, pro fulmen jacere, dictum est. *A. Manutius.*

Arbor, &c.] Vespas. cap. 5.

Prænestina Fortuna] Silius: 'Sacrisque dicatum Fortunæ Præneste jugis.' Sed inspice quæ ad caput 63. Tiberii.

Minervam quam superstitiose colebat] Ita oportuit matrem coli a filio. Præter alios testatus Philostratus libro septimo, quendam periisse commemorans, ἐπειδὴ θύων ἐν Τάραντι οὗ ἦρχε, μὴ προσέθηκε ταῖς δημοσίαις εὐχαῖς ὅτι Δομετιανὸς Ἀθηνᾶς εἴη παῖς. *Casaub.* Apud Eusebium, inter opera sub Domitiano facta, mentio fit Minervæ Chalcidicæ. Τό τε Ἀθήναιον καὶ τὸ Χαλκιδικὸν ὠνομασμένον ab Augusto dedicatum scribit Dio lib. LI. Chal-

cidicum igitur fuit ædificium, a cujus vicinia dicta fuerit Minerva Chalcidica. Hoc fanum vetustate corruptum instaurasse Domitianus videtur.

Exarmata] Despoliata armis, quibus eum hactenus tutata fuisset. Arma autem Palladi assignant, clypeum et hastam.

A mimo Latino] Latini mimi, qui temporibus Domitiani floruit, meminerunt Poëtæ, et in primis Martialis, cum ait ad Domitianum : ‘Qua Thymelem spectas, derisoremque Latinum, Ista fronte precor carmina nostra legas.’ Apud eundem extat epitaphium Latini mimi, in quo sic ipse loquitur: ‘Dulce decus scenæ, ludorum fama Latinus, Ille ego sum, plausus deliciæque tuæ.’ *Beroald.*

CAP. 16. *Oblatos tuberes*] Martialis tuberes Africanos, tanquam generosiores, celebrat illo disticho: ‘Non tibi de Libycis tuberes et Apyrina ramis, De Nomentanis sed damus arboribus.’

Luna se in Aquario cruentaret] Cum Aquarius sit signum humectum et imbricum, dixit Domitianus Lunam se in Aquario cruentaturam: quia non aqua, sed cruor effunderetur. Et hoc prædixit, præsagiens mortem suam futuram sanguinariam, quo tempore Luna esset in Aquario, quem Græci Ὑδροχόον vocant. Unde Germanicus in Arato ait: ‘Infimus Hydrochoos, sed qua vestigia figit, Sunt aliæ stellæ.’ *Beroald.*

Audiit condemnavitque] Sed dilato supplicio, quo tum demum afficeretur, quum ille periculum effugisset: tandem necato Domitiano salvus evasit, et a Nerva quadringenta sestertia accepit. *Xiphilinus e Dione.*

Horas requirenti] Romæ, quod primum horologium statutum est, alii in Capitolio, nonnulli in æde Dianæ positum fuisse volunt. In foro postea aliud constitutum constat, quod ex Sicilia advectum fuit, quo unico horologio tota urbs diu contenta est. Proceres Romani pueros ad hoc habuere, qui horas sibi nuntiarent. In Græcia quoque idem obtinuit, et dominæ ancillas, quæ hoc munus sibi fungerentur, habebant. Hesychius: Περητρία, ἡ παραγγέλλουσα τὴν ὥραν ταῖς κεκτημέναις. *Salmas.*

CAP. 17. *Domitillæ procurator*] Flaviam Domitillam Judæorum religioni addictam, scribit Dio, quum Christiani tunc iidem cum Judæis esse putarentur. Unde Suetonius: ‘Judæos duce Chresto tumultuantes.’ Dio de Domitilla, et Flavio Clemente: Ἐπηνέχθη δὲ ἀμφοῖν ἔγκλημα ἀθεότητος, ὑφ᾽ ἧς οἱ ἄλλοι εἰς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἤθη ἐξοκέλλοντες πολλοὶ κατεδικάσθησαν. Hieronymus Epitaphio Paulæ: ‘Delata ad insulam Pontiam, quam clarissimæ quondam fœminarum sub Domitiano principe, pro confessione nominis Christiani Flaviæ Domitillæ nobilitavit exilium: vidensque caulos, in quibus illa longum martyrium duxerat,’ &c. *Jos. Scaliger.*

Sinisteriore brachio velut ægro, lanis fasciisque obvoluto] Ita moris fuit: atque hæ sunt lanæ, quarum meminit Ulpian. § ne ea quidem, lege ‘Si cui lana.’ Dig. de legatis III. Apud Hippocratem et alios medicos leges sæpe ἐρίοις ἐπικαταδεῖν, aut περιελίσσειν προσηνείης ἕνεκα, id est, ut pars affecta commodius sese habeat. Martialis: ‘Quod lana caput alligas Charine.’ Meminit et Aristides in Sacris sæpius. Ex eo istud Artemidori libro I. ἔρια ἀντὶ τριχῶν ἔχειν, νόσους μακρὰς καὶ φθίσιν προαγορεύει. Hinc dicti sunt ‘lanoculi,’ ut docet Festus. *Casaub.*

Ad ipsam horam] Arnobius libro V. ‘Conclamant exterriti ad horam Phryges,’ id est, παραχρῆμα, αὐθωρεί. *Salmas.* Reliquam not. vid. p. 997.

Dolum interjecit] Scribe *dolonem.* Sic emendavit hunc locum εὐστοχώτατα Jacobus Ferrarius, ut testatur clarissimus doctissimusque Petrus

Faber III. Semestrium. Dolo sicæ vel pugionis est genus. Hesych. δόλωνες, ξιφίδια ἐν ξύλοις ἀποκεκρυμμένα. Servius: 'Dolo est flagellum, intra cujus virgam latet pugio.' Plutarchus in Gracchis interpretatur λῃστρικὸν ξιφίδιον. Vide in Claudio c. 13. Unice comprobat hanc pulcherrimam conjecturam Philostratus. *Casaub.*

Admissus] Plinius in Panegyrico: 'Dimovit perfregitque custodias pœna, angustosque per aditus et obstructos, non secus ac per apertas fores et invitantia limina irrupit, longeque tunc illi divinitas sua, longe arcana illa cubicula sævique secessus, in quos timore, et superbia, et odio hominum agebatur.'

Clodianus cornicularius] Hæc nomina, commentariensis, cornicularius, de legionaria militia sumta sunt. Asconius. Ut in exercitu ac acie dicitur cornu, ita in cohortibus tribuni militum corniculum, et fortasse in ordinibus centuriorum: a quo cornicularius, qui corniculo tribuni militum præest. *Turneb.* Refert Livius in x. Papyrium Consulem equites omnes ob insignem in bellis operam donasse corniculis, armillisque argenteis: tanquam cornicula sint inter donatica ornamenta militaria. *Beroald.* Meminit et Val. Maxim. lib. VI. c. 1. item Suetonius de claris Gramm. 'primo apparituram fecit magistratibus, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit.' A voce 'Cornicularius' est illa, *Cornel,* nota in militia hodierna. *Boxhorn.*

Saturius decurio cubiculariorum] Decurionem cubiculariorum vocat Sueton. qui ad militiæ similitudinem parti alicui cubiculariorum præfuit. Nam omnibus simul præfectum fuisse Parthenium crediderim, qui etiam gladii gestandi honorem adeptus fuerat. Extat Romæ in hortis Cardinalis Carpensis hæc inscriptio: TI. CLAVDIVS. AVG. L. QVADRATVS. DECVRIO LECTICARIORVM. BRITANNICI. VIX. A. LX. Recentiores fere Decanos vocant, ut olim quoque in monasteriis Decanos appellatos fuisse, qui decem monasteriis præerant, Augustinus tradit lib. de moribus Manichæorum. *Torrent.*

Colluctatum diu] Mirum quod de Apollonio Xiphilin. et Philostratus lib. VIII. tradidere, cum Ephesi esset, hanc eum vidisse cædem, et Stephani cum tyranno luctam.

Populari sandapila] Tenuiores et plebeii non in lecto ferebantur ad rogum, sed in arca lignea, vel ligneo sarcophago ex paucis tabulis compacto, unaque cum cadavere eadem ustrina comburebatur. De hujusmodi arca lignea accipiendi Horatius et Lucanus, qui plebeias et viles vocant, quia cadavera plebeia in illis efferebantur. Sandapilas Latini proprie vocarunt hujusmodi loculos ligneos, in quibus mortui de nota plebeia efferri solebant. Glossæ: *sandapila*, νεκροφορεῖον. Glossæ nondum editæ vetustissimæ, 'Sandapila, feretrum, quo mortuorum pauperum corpora ad sepeliendum ejiciuntur sine ditiori apparatu; dicta sandapila, quasi sine dapila.' Immo sandapila est σανιδοπύελος, ex tabulis et asseribus compacta arca. Græci σοροὺς vocant, quas ligneas fuisse constat. Nam σοροπηγοὶ dicti sandapilarii, qui arcas eas ex ligno compingebant. *Salmas.*

Per vespillones exportatum] Vespæ et vespillones dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non a minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt. Festus.

Latina via] A Latina porta initium habet via ejusdem nominis, in Latinos populos ducens, quæ modo Latina, modo Ausonia dicitur a Martiali. *Onuph. Panvin.* Satyrographus: 'Clivosæ veheris dum per monumenta Latinæ.' Item: 'Quorum Flaminia

tegitur cinis, atque Latina.'

Cap. 18. *Vultu modesto, ruborisque pleno*] Et vultum modestum hic, et mox verecundiam oris, accipe, ut loquuntur Jurisconsulti, sine effectu: quomodo sæpe Suetonium loqui ante notavimus. Modestum ergo vocat, qui, ut Tacitus ait, imaginem modestiæ præ se ferret. Nam falluntur interpretes, qui aliter sensisse Suetonium quam Tacitum et Plinium notant. Modestiæ illa imago fuit rubor: qui color in vultu pudoris ingeniti argumentum esse solet, ideoque non parvam commendationem affert. Lege epistolam Senecæ undecimam. Propterea Hesychius θεμερὸν, quod est rubrum, explicat etiam σεμνόν. et vocem θεμερῶπις (ut in Æschyli Prometheo vincto, ἔπληξέ μου τὴν θεμερῶπιν αἰδῶν) interpretatur idem, ἐρασμία. *Casaub.*

Quæ tamen ei valitudine longa remacruerant] Sensus apertior, si admittas, quod Pulmannus alicunde eruit, *crurum gravitate*, non *gracilitate*.

Commendari se verecundia oris adeo sentiebat] Arguunt hunc ejus sensum adulatores Poëtæ Statius et Martialis: qui hoc nomine sæpe illum laudant, nempe quia sciebant gratius ei nihil accidere posse. *Casaub.*

Οὐχ ὁρᾷας, *&c.*] Est ex Iliad. XXI.

Scias nec gratius quicquam decore, nec brevius] Eandem sententiam elegantissime persecutus Arbiter in hoc capillorum elegidario, 'Quod solum formæ decus est, cecidere capilli: Vernantesque comas tristis abegit hiems. Nunc umbra nudata sua jam tempora mœrent: Areaque attritis ridet adusta pilis. O fallax natura Deum: quæ prima dedisti Ætati nostræ gaudia, prima rapis.' *Casaub.*

Cap. 19. *Laboris impatiens*] Plin. Panegyr. ad fastum magis referre videtur, quod non temere pedibus ambularet: 'Ante te Principes fastidio nostri, et quodam æqualitatis metu usum pedum amiserant. Illos humeri cervicesque servorum super ora nostra vehebant.'

Armorum nullo, sagittarum vel præcipuo studio tenebatur] Exercitium armorum ab exercitio sagittarum, missilium, pilorumque diversum. Sic exercitium armorum a sagittis hic separat Suetonius. Pilum autem et sagittas conjungit Vopiscus in Aureliano: 'Nullum unquam diem prætermisit, quamvis festum, quamvis vacantem, quo non se pilo et sagittis cæterisque armorum exerceret officiis.' Si arma generaliter accipiantur, non sum nescius, et sagittas, et pila, et alia missilia eo nomine comprehendi. Sub armorum vero exercitio, scutum et gladius tantum comprehendebantur. Ovidius jaculandi peritiam ab armis distinguit: 'Sunt illis celeresque pilæ, jaculumque, trochique, Armaque, et in gyros ire coactus equus.' Cicero in Catone majore, ubi exercitationum militarium genera enumerat, arma quoque ab hastis separat. *Salmas.*

Quasi cornua] In cornuum speciem duabus a fronte sagittis affixis.

Præbentisque pro scopulo] V. C. habet *scopo:* et sic legendum, non *scopulo.* F. Ursinus.

Cap. 20. *Missisque Alexandriam*] Idem Victor tradit, quanquam maximam illam Ptolemæi Philadelphi bibliothecam bello Alexandrino exustam, auctor Plutarch. Cæsare. Meminit et Seneca de tranquill. vitæ c. 9. *Torrent.*

Carminibusque cognoscendis] Nisi ad Titi fratris æmulationem. Sup. Tit. c. 3. Atque hæc quidem Suetonii opinio est: Plinius tamen in præfatione præclari illius operis sui, primas Domitiano tribuere videtur, quem frater Titus felicissime imitatus fuerit. Sed de eo Plinii loco alii viderint. Martialis certe Domitianum eo nomine pæne in cœlum fert, cum alibi tum l. VIII. Epigr. ult. Idem de Domitiano Papinius, Silius

Italicus, Valerius Flaccus, Quinctilianus, Tacitus. *Idem.*

Commentarios et acta Tiberii] Commentarii quidem, quem summatim ac breviter de vita sua scripsit Tiberius, mentio c. 61. magis tamen crediderim Suetonium hic aliorum de Tiberio libros intelligere, atque acta publica ejus temporis. *Idem.*

Et incanum, perfusam nivem mulso dixit] Græci incanum σπαρτοπόλιον dicunt: apud eosdem leges pro canitie et χιόνα et τὸ χιονούμενον τοῦ τριχώματος: et apud Græcos Poëtas, γήρως εὐρῶτα πάχνην, quod dictum laudat et explicat Philosophus libro v. de generatione animalium. *Casaub.* Non simpliciter hoc dictum putes, sed scito allusisse ad potionem mulsi et nivis, quæ simul in convivio dari solebant, mistura coloris rutili et albi facta: quod indicat Plinius, cum sic ait in Epistola ad Septitium Clarum: 'Paratæ erant lactucæ singulæ, cochleæ trinæ, ova bina, alica cum mulso et nive. Nam hanc quoque computabis, imo hanc in primis, quæ perit in ferculo.' *Beroald.*

CAP. 21. *Conditionem principum miserrimam aiebat*] Idem dictum Hadrianus Imp. usurpabat. De quo elegans M. Antonini ad L. Verum epistola apud Vulcatium vita Avidii Cassii. *Torrent.*

Etiam profestis diebus] Sic ferme de Augusto c. 71. *Idem.*

Lavabat de die] Balnearum significat lotionem, qua Commodus Imperator adeo oblectabatur, ut per diem septies atque octies in balneis lavaretur. E contrario prisci, ut inquit Seneca in XIII. Epistolarum moralium, brachia tantum, ac crura quotidie abluebant, quæ scilicet sordes opere collegerant: cæterum toti nundinis lavabantur. Tempus autem lavandi erat, ut docet Vitruvius, postmeridianum. *Beroald.*

Matianum malum] C. Matius primus nemora tonsilia invenit. Auctor Plin. libro XII. capite 2. ubi tamen Cn. vocat. De pomo idem Plin. lib. XV. c. 14. et Columella lib. V. c. 10. Macrob. lib. III. Saturnal. c. 19. *Torrent.*

In ampulla potiunculam] Ampulla vasculum erat ventrosum, oris angusti, cujus præcipuus erat in balneis usus. Unde 'ampulla olearia' apud Apuleium, et 'ampullariæ unctiones' apud Plautum. Ampulla quoque et strigilis apud eundem Persa, et Ciceronem IV. de finibus, Cynici suppellex. Sed et viatorem Plautus chlamyde, zona, machæra, petaso, atque ampulla instruit, verum vinariam potius (ut arbitror) quam oleariam intelligens. Nam et potoriæ ampullæ in mensis usus. De qua Martialis lib. XIV. Epigr. c. 10. et Suetonius hic. *Idem.*

Pæne raptim] Hoc explicant illa Plinii ad Trajanum: 'Non enim ante medium diem distentus solitaria cœna spectator adnotatorque convivis tuis immines: nec jejunis et inanibus plenus ipse et eructans, non tam apponis quam objicis cibos, quos dedigneris attingere: ægreque perpessus superbam illam convictus simulationem, rursus te ad clandestinam ganeam occultumque luxum refers.'

CAP. 22. *Quasi concubinas ipse divelleret*] Legendum, *develleret*: devellere enim est vellere et depilare. Divellere et devellere significatione longe differunt. Plautus Pœnulo: 'SY. Sine pennis volare haud facile 'st, meæ alæ pennas non habent. MI. Nolito pol devellisse, jam duobus mensibus Volucres tibi erunt hircinæ.' Glossæ: ἀποτίλλω, *decerpo, devello*: at *divello, dilacero*, διασπῶ. *Salmas.*

Fratris filiam, &c.] Juliam significat Titi filiam, quam Domitianus, ut inquit Plinius in IV. Epistolarum, 'non solum polluit incesto, verum, etiam occidit. Nam vidua abortu per-

iit.' Hinc exiit illud Satyricum: 'Cum tot abortivis fœcundam Julia vulvam Solveret, et patruo similes effunderet offas.' Apud Philostratum mentio fit Juliæ, quæ neptis erat Domitiani ex filia, quam Sabino nuptam abduxit Domitianus in uxorem, interfecitque ipsum Sabinum; et cum Ephesii pro his nuptiis Imperatoriis sacrificarent, interveniens Apollonius, 'O nox,' inquit, 'qualis fuit Danai filiarum, cur sola fuisti?' *Beroald.*

CAP. 23. *Occisum eum populus indifferenter tulit*] Non sunt audiendi, qui *differenter* legunt. Neque enim hoc vult Suetonius, e populo quosdam cæde Domitiani lætatos, quosdam eam graviter tulisse; sed vero illud; cum miles gravissime ferret occisum Domitianum, Senatus autem adeo lætaretur, ut repleta certatim curia non temperaret, quin mortuum contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere laceraret; populum, ut negligentem, et nulla Reipub. tactum cura, mortem Domitiani ad animum non revocasse. Hoc est, indifferenter ferre principem occisum. Eam securitatem aut socordiam, sive ἀναισθησίαν, Populi Romani arguit Juvenalis Satyr. x. 'Nam qui dabat olim Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se Continet, atque duas tantum res anxius optat, Panem et Circenses.' Caussa vero hujus securitatis est, quod in aliorum potius exitium grassatus esset Domitianus, quam ejus populi, de quo hic agit Suetonius. *Boxhorn.*

Miles gravissime] Quod milites gravissime tulerint Domitiani mortem, testis est Sextus Aurelius, scribens milites poposcisse a Nerva ad cædem interfectores Domitiani, qui Petronium uno ictu, Parthenium vero amputatis prius genitalibus, et in os conjectis, jugulavere. *Beroald.*

Senatus adeo lætatus est] Merito Senatores lætati morte Domitiani, a quo quotidie ad necem destinabantur: a quo dixit Cornelius Tacitus obsessam curiam, et clausum Senatum, et factas multorum consularium cædes, ut non immerito nobilitas 'comesa' a Satyrographo dicta sit. *Idem.*

Contumeliosissimo atque acerbissimo acclamationum genere] Signat a Senatu factas in Domitianum acclamationes, quales in Commodum Imperatorem occisum eruperunt, acclamante Senatu, 'Hosti patriæ honores detrahantur, parricida trahatur, hostis Deorum, carnifex Senatus, trahatur: qui Senatum occidit, unco trahatur: qui Senatum occidit, in spoliario ponatur: qui sanguini suo non pepercit, unco trahatur: necator civium trahatur.' *Idem.*

Scalas etiam inferri, clypeosque et imagines ejus coram detrahi] Quid si potius *Scalis etiam inferri, &c.* nam Scalas dici absolute Scalas Gemonias, quo solita abjici aut trahi supplicio affectorum corpora, non mirum. Vulg. tamen lectionem non damno. Detrahere, est de loco superiore dejicere aut amovere. Clypei et imagines dedicabantur sublimes, ut cuilibet est compertum. Quare in re simili verbum detraho est usitatissimum. Justinus lib. XXXVIII. 'Tunc populus Alexandrinus statuas et imagines ejus detrahit.' Et inter Senatus acclamationes extincto Commodo, fuit hæc, 'gladiatoris statuæ detrahantur.' *Casaub.*

Abolendamque omnium memoriam] Multa nunc quoque Romæ marmora, in quibus erasum Domitiani nomen. *Torrent.* Adde locum e Macrobio ad cap. 13.

Cornix in Capitolio elocuta est] Plinius in x. autor est, cornicem esse inauspicatæ garrulitatis. Non mirum vero si cornix hæc pauca Græca verba id temporis elocuta est, cum scribat Plinius, Equitem Romanum habuisse cornicem plura contexta verba

exprimentem, et alia atque alia crebro addiscentem. *Beroald.*

Gibbam sibi pone cervicem auream enatam] Gibbum et gibbam in eodem significatu usurpamus. Somnium hoc Domitiani significabat, a tergo ejus, hoc est, post ipsius obitum, futuros principes optimos, qui ætatem auream orbi terrarum reducerent. *Idem.*

Insequentium principum] Nervæ, Trajani, ac forte etiam Hadriani, sub quo epistolarum magister Suetonius fuit.

DE ILLUSTRIBUS GRAMMATICIS LIBER.

Cap. 1. *Rudi scilicet ac bellicosa etiam tum civitate*] Sunt qui ante Lælii ætatem et Scipionis ingenii cultum Romanis ignoratum velint. At non tam male de priscis illis Cicero est opinatus, ut eos, qui incredibiles ad omnem excellentiam cursus fecissent, eruditionis gloria plane destitutos fuisse crederet. Imo vero, etiam veteres illos ac horridos a vicino Pythagora sapientiæ plurimum hausisse, cum conjectura probabile esse, tum quibusdam etiam vestigiis indicari, judicat. 'Quis est,' inquit, 'qui putet, cum floreret in Italia Græcia, potentissimis et maximis urbibus, ea quæ magna dicta est, in hisque primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorum hominum ad eorum doctissimas voces, aures clausas fuisse?' Cætera, quæ ad sententiæ suæ præsidium affert, edisserentem vide sub initium lib. iv. Tusc. Quæst. Ex quibus intelligere licet, sapientiæ studium antiquiores amplexos fuisse, sed 'non ultra, quam concessum Romanis.' Posteritas, evagata liberius, ad tricas et minutias descendit, nec 'retinuit, quod est difficillimum, ex sapientia modum:' quam laudem socero suo, antiquitatis æstimatori, Tacitus adscribit.

Livium et Ennium dico] Consulibus Claudio Centone Appii Cæci filio, et M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Livius Poëta fabulas docere Romæ cœpit, post Sophoclis et Euripidis mortem annis plus fere centum et sexaginta, post Menandri, annis circiter quinquaginta duobus. Claudium et Tuditanum Consules sequuntur Q. Valerius et C. Manilius: quibus natum esse Q. Ennium Poëtam M. Varro, in primo de Poëtis libro, scripsit. A. Gellius.

Cap. 2. *Crates Mallotes*] Mallus, urbs Ciliciæ, condita ab Amphilocho et Mopso Apollinis filio. Mallotes fuit Crates Grammaticus, cujus discipulum fuisse aiunt Panætium. Strabo.

Plurimas ἀκροάσεις subinde fecit] Id est, frequenter auditores admisit. Apud Græcos quoque, ποιεῖσθαι ἀκρόασιν reperias. Facere ἀκρόασιν sic dicitur Suetonio, ut aliis 'medicinam facere,' et ipsi paullo post c. 3. 'præconium facere,' item c. 9. 'apparituram facere.'

Cap. 3. *Quod pater ejus præconium fecerat*] Id est, præco fuerat. Accurate multiplex præconum officium, et varias in pronuntiando formulas explicat Brissonius. *Burmannus.* Præconium vero etiam merces est præ-

conis, ut in illo Catonis de R. R. cap. 146. 'præconium præsens sestertii quinquaginta.'

Ducentis millibus nummum] Id est, V. M. coron.

CAP. 4. *Quo distinguit literatum ab erudito*] Quid eruditio Tullio, aliisve tersioribus, notet, dictum est ad cap. 52. Calig. Ad intelligendam vero, quam deinceps persequitur, controversiam, Scaligeri verba faciunt, quæ ex epistola ejus ad Petrum Scriverium capiti 70. Tib. adnectuntur: et Vossii, quæ infra capiti 20. Sed et apud Senecam Epistola LXXXVIII. invenio, quæ faculam huic loco possint allucere: 'Grammaticus,' inquit, 'circa curam sermonis versatur, et si latius evagari vult, circa historias. Jam ut longissime fines suos proferat, circa carmina.' Et apud Fabium lib. II. c. 1. 'Grammatice, quam in Latinum transferentes, literaturam vocaverunt, tenuis a fonte, assumtis Poëtarum historicorumque viribus, pleno jam satis alveo fluit.'

Ut Græci Grammaticum a Grammatista, et illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment] Usus hoc pacto Augustin. lib. I. Confess. 'Adamaveram,' inquit, 'Latinas litteras, non quas primi magistri, sed quas docent, qui Grammatici vocantur.' Similiterque Ælius Lampridius in Alexandro Severo litteratores sive Grammatistas, quos Severus in pueritia habuit, distinguit a Grammaticis, quibus in patria, Romæque usus est. Idem quoque discrimen observat Julius Capitolinus, in M. Antonino Philosopho: 'Usus,' inquit, 'est magistris ad prima elementa Euphonone litteratore, et Gemino Comœdo,' &c. Et mox: 'Usus præterea Grammaticis Græco Alexandro, quotidianis Latinis Trosio Apro, Pollione,' &c. *Vossius.*

CAP. 8. *Præcipuum illud annalium elenchorum*] Lege cum Statio ex vet. edit. *annalium Ennii elenchorum.* Q. Ennii annales sæpe Gellio laudati.

CAP. 9. *Primo apparituram magistratibus fecit*] Id est, apparitorem egit, sive ut lib. II. cap. 2. Valerius Maximus, 'magistratibus apparuit.' Locutio qualis est cap. 2. et 9. *Burmannus.*

Deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit] Adspice notata ad caput 17. Domitiani.

Librum etiam, cui est titulus Perialogos, edidit] Minus a recepto abit, quod Turnebo placuit, περὶ ἀλόγων.

Quod Murœna gibber erat] In Galbam eloquentia clarum, sed quem habitus corporis destruebat, M. Lollii vox circumferebatur: 'Ingenium Galbæ male habitat.' In eundem Galbam Orbilius Grammaticus acerbius irrisit. Prodierat Orbilius in reum testis: quem Galba ut confunderet, dissimulata ejus professione, interrogavit, 'Quid artium facis?' respondit, 'In sole gibbos fricare soleo.' Macrobius.

CAP. 11. *Custodis videt hortulos Priapi*] Baalphegor, sive Priapus, nihil aliud est, quam seu naturæ, seu cœli, seu Solis vis generatrix, cœlitus sese diffundens per universum orbem, maximeque se exserens, tum in plantis, unde in hortis simulachrum Priapi constitui solebat: tum in animalibus, etiam hominibus, unde nupturæ ad Mutinum Titinum (ædis ei, Festo teste, in Veliis ad murum Mustellinum: atque ut B. Augustinus nos docet, idem est ac Priapus) deduci solebant, ut a numine generationis præside, post fœdos quosdam ritus, vim et ipsæ generandi adipiscerentur. Qua de re Arnobius l. IV. et Lactantius lib. I. c. 20. *Vossius.*

Tegula sub una] Id est, in uno codemque cœnaculo sub tegulis diutissime ætatem trivit. Regredere sis ad c. 9. et adde Juvenalem Satyr. III. 'Ultimus ardebit, quem tegula sola tuetur A pluvia, molles ubi reddunt ova columbæ.'

Cap. 12. *Calatorque sacerdotio augurali*] Calatores dicebantur servi ἀπὸ τοῦ καλεῖν, quod est vocare, quod semper possent vocari ob necessitatem servitutis. Festus. Propius huc spectat, quod est in Glossis Isidori: 'calator, minister sacrorum.'

Librum autem, quem Sylla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit] Plutarchus in Sylla: 'Non modo præsagiit suum obitum, sed et quodammodo de eo scriptum reliquit. Nam vigesimum secundum commentariorum librum biduo antequam moreretur scribens, finem operi fecit,' &c.

Cap. 13. *Emptus de catasta*] Ridicule quidam magni nominis catastam compedem ligneam interpretatur. An non legit in suis martyrologiis, catastæ ferreæ martyres imponi? Gloss. Isidor. 'Catasta, lectus ferreus.' *Jos. Scaliger.* Catastus Vitruvio est servus venalitius e catasta profectus. Sic ille lib. viii. c. 4. 'Ut qui ibi procrearentur, voces ad cantandum egregias haberent, ideoque semper transmarinos catastos emere formosos, et puellas maturas, eosque conjungere, ut qui nascerentur ex his, non solum egregia voce, sed etiam forma essent non invenusta.' Hos transmarinos catastos circumscripsit Plinius lib. xxxv. c. 17. decreta loquens vilissima: 'Qua,' inquit, 'pedes venalium trans mare advectorum denotare instituerunt majores.' Exstat et catasti mentio apud Martialem lib. xii. Epigr. 'Cum tibi Niliacus portet crystalla catastus.' *H. Junius.* Porro, qui catastam accipiunt pro loco, ubi venales servi constituebantur, et exponebantur, eorum interpretatio a loci Suetoniani sententia minime est aliena.

Cap. 14. *Sed mihi solitudo et recessus provincia est*] Tanti æstimat, sibi vivere, ut, eo pretio, lubenter administratione alicujus provinciæ sit cariturus. Ita hæc accipi debere, commonstrant illa, quæ, una interjecta epistola, idem Tullius ad Atticum suum scribit: 'Quod me ad consuetudinem revocat: fuit meum quidem jampridem Remp. regere quod faciebam: sed interea erat ubi acquiescerem.' Plane cum illo Flacci convenit, qui nec 'Otia divitiis Arabum liberrima mutat.'

Hujus de Lucilio libros, etiam Satyra comprobat] Vulgatam sic tueor, ut intelligam, etiam ex Satyra Niciæ deprehendi potuisse, quod idem ille libros de Lucilio aliquot exarasset. In ea enim forte hunc ingenii sui fœtum agnoverat, de cujus parente Tranquilli temporibus dubitabatur.

Cap. 19. *Cujus etiam libros de Orthographia rescripsit*] Si placet viri magni emendatio: *cujus etiam libro* vel *libris de Orthographia rescripsit:* exemplum succurrit Julii Cæs. cap. 63. 'cujus asperrimis orationibus non minore acerbitate rescripserat.' Sed nec vulgatam aspernandam suadet locus in eodem Cæsare, c. 56. 'existimatque rescripturum et correcturum fuisse.'

Cap. 20. *Quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi*] Quomodo γράμματα, et literæ, nunc prima notant elementa, ut cum literarum alias dicimus esse vocales, alias consonantes: nunc vero sumuntur pro literarum studiis, ut in veteri senario: Διπλοῦν ὁρῶσιν οἱ μαθόντες γράμματα. Quomodo item Tullius literas dividit in vulgares, et interiores sive reconditas: ita et γραμματικὴ, quæ ἀπὸ τῶν γραμμάτων dicta, nunc legendi scribendique, vel bene loquendi artem designat: nunc vero, præter eam, historiarum ac fabularum notitiam comprehendit: quandoque etiam plurium artium, et multarum rerum scientiam, et efflorescentem inde facultatem enarrandi scriptores, et judicandi de eorum scriptis, locisque corruptis. Atque hoc pacto cum sententia nostra conciliari posse ar-

bitror opinionem veterum, qui late adeo Grammaticen extendunt, ut non una sit scientia, sed scientiarum cinnus. Hoc sine dubio argumentum fuit Telephi Grammatici libro eo, quo ostendit, πόσα χρὴ εἰδέναι γραμματικὸν, Suida teste. A varia qui scientia commendarentur, appellabantur πολυΐστορες: ut Alexander Cornelius, item Apion Alexandrinus, contra quem Flavius Josephus scripsit. Dicti quoque φιλολόγοι, ut Eratosthenes et Atteius: de quibus c. 10. Etiam dicebantur πολυμαθεῖς. Studiumque ipsum nominatum πολυμάθεια. *Vossius.*

Quidam historiam vocabant] Ita supra alius 'literarum oblivio' vocabatur.

CAP. 21. *Quanquam adserente matre*] Certam fuisse adsertionum formulam dubium non est. Quam integram Terentius versu uno clausit, apud quem Adelph. Act. II. Sc. 1. Æschines ita loquitur: 'Neque vendendam censeo, quæ libera est, Nam ego illam liberali adsero causa manu.' Ubi Donatus, 'Ordo est,' ait, 'Ego liberali causa manu adsero. Et sunt juris verba, quibus Adsertores dicuntur, alienæ vindices libertatis.' Plautus Persa Act. I. Sc. 3. 'Nam ubi ego argumentum accepero, Continuo tu illam a lenone adserito manu.' Varro lib. V. de L. L. 'Hinc adserere manu, in libertatem cum prehendimus.' Ab hac autem manuum prehensione Adsertio, in Lexico Latino Græco B. Germani Parisiensis Καρπιστία, et Adsertor Καρπιστὴς, definitur. *Brisson.*

Quo delegante, &c.] In Cæsaris dictatoris vita: 'Quos omnes libellos vetuit Aug. publicari ea epistola, quam brevem admodum ac simplicem ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, misit.'

Fecit et novum genus Togatarum, inscripsitque Trabeatas] De Togatis fabulis ad cap. 45. Aug. Barthius: de trabeis ad cap. 14. Domit. Manutius. Quibus inter se comparatis, facile, quod Trabeatæ fabulæ sint, perspicies.

DE CLARIS RHETORIBUS LIBER.

Cap. 1. *Vetus Senatusconsultum, item Censorium edictum, subjiciam*] Extat utrumque etiam apud Aulum Gellium lib. xv. capite 11.

Grandeis prætextatos] Id est, pueros. Calig. c. 14. 'Nepotem suum prætextatum adhuc coheredem ei dederat.' Ex epistola Ciceronis ad Pætum, lib. ix. 'Hirtium ego, et Dolabellam dicendi discipulos habeo, cœnandi magistros. Puto enim te audiisse (si forte ad vos omnia perferuntur) illos apud me declamitare, me apud eos cœnitare.'

Bolum quanti emerent] Βόλον, id est, jactum retis. Sic apud Plutarchum, *βόλον πρίασθαι*, quantum uno jactu capitur, emere.

Venalicii] Aliter mangones. Salmasium vide ad cap. 69. Aug.

Cap. 2. *Quam pro se de vi habuit*] Chronicon Eusebii: 'Atracinus, qui septemdecim natus annos Cœlium accusaverat, clarus inter Oratores habetur. Et ad extremum morborum tædio in balneo voluntate exanimatus heredem dereliquit Augustum.'

Cap. 5. *Ingens etiam congiarium accepit*] Congiarium appellat munus, homini privato collatum, ut Vesp. cap. 18.

Cap. 6. *Nec alium in ulla locum, quam perorandi*] Plures enim in eadem causa oratores audiebantur. Epilogus vero seu peroratio acris esse debet, ut relinquat aculeos in animis auditorum. Quare has partes, ingenio suo convenientes, Albutius sibi depoposcit. Multum hac re valuisse Ciceronem, ac imprimis si opus esset misericordia, argumento est, quod, si is affectus ciendus esset, Ciceroni ab aliis peroratio relinqui soleret. Ita enim de se ait in Oratore: 'Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.'

In lite quadam centumvirali] De hasta centumvirali Budæum, de caussis centumviralibus Sigonium consule ad cap. 36. Augusti.

FINIS NOTARUM VARIORUM.

RECENSUS EDITIONUM
C. SUETONII TRANQUILLI
EMENDATIOR ET AUCTIOR FABRICIANO,
IN QUATUOR ÆTATES DIGESTUS.

[EX ED. BIPONT. 1800.]

ÆTAS I. NATALIS.
1470—1515.

CURATORES primi fuere Jo. Ant. Campanus et Jo. Andreas, Episcopus Aleriensis, Bonaccursius, Dom. Calderinus, et Xicco Polentonus. Successere Commentatores M. Ant. Sabellicus et Phil. Beroaldus pater. Tum rationem magis criticam adhibuere Guido Morillonus, primæ Parisiensis, Marianus Tuccius, primæ Juntinæ curatores.

1470 Editio princeps. C. Suetonii Tranquilli de XII. Cæsarum vitis Libri XII. ex recognitione Jo. Anton. Campani. Præmittitur Epistola Jo. Anton. Campani ad Franciscum Cardinalem Piccolomineum. Sequuntur dein rubricæ librorum per ordinem. In fine: 'Cai Suetonii Tranquilli de XII. Cesarum uitis liber ultimus feliciter finit. absolutus Rome in pinea regione via pape Anno a Christi natali. M. CCCC. LXX. Sextili mense Pauli autem Veneti II. Pont. Max. anno sexto.' Fol. s. n. typographi; elegantiori tamen charactere impressa, quam ut ex officina Udalrici Han eam prodiisse sit credibile. Quare probamus judicium Audiffredi, qui hanc ed. a Ioh. Phil. de Lignamine impressam putat. Usi sunt ea Burmannus et Oudendorpius. Cf. Maitt. p. 290. Panzer T. II. p. 417. col. Tom. IV. p. 413. — Eodem anno iterum, sed ex diverso Codice descriptus, Romæ prodiit

— Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus, ex recognitione Jo. Andreæ Aler. Episc. Præcedit ejusdem Epistola ad Paulum II.

P. M. cujus ad calcem sequitur Ausonii carmen de XII. Cæsaribus per Suetonium scriptis, 41. versibus constans. Post hos versus legitur: 'Tibi Pater beatissime omnes uitam optant et felicitatem diutissimam Dominici Natalis M. CCCC. LXX. Pontificatus uero tui Anno VII.' Sequuntur dein 'Rubrice librorum per ordinem.' In fine:

Aspicis illustris lector quicunque libellos
Si cupis artificum nomina nosse: lege.
Aspera ridebis cognomina teutona forsan
Mitiget ars musis inscia uerba uirum.
Conradus suueynheym: Arnoldus pannartzque magistri
Rome impresserunt talia multa simul.
Petrus cum fratre Francisco Maximus ambo
Huic operi aptatam contribuere domum.
M. CCCC. LXX.

Fol. Cf. Maitt. p. 289. Panzer T. II. p. 421. Com. de Reviczky in Bibl. Gr. et Lat. p. 184. sq. ed. sec.

1471 Suetonii Vitæ XII. Cæsarum. In fine:

Hoc ego Nicoleos Gallus cognomine Jenson
Impressi: miræ quis neget Artis opus?
At tibi dum legitur docili Suetonius ore;
Artificis nomen fac, rogo, Lector, ames.

M. CCCC. LXXI. (Venetiis.) Char. Rom. s. sign. cust. et pag. num. fol. — Maitt. p. 303. Panzer T. III. p. 76. Quis huic ed. præfuerit, non constat. Solebat Jensonus uti opera Omniboni Leoniceni.

1472 C. Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus. Præcedit absque ulla præfatione Ausonii carmen in laudem operis cum rubric. librorum. In fine legitur:

Aspicis illustris lector, &c.
Conradus Suueynheym: Arnoldus pannartzque magistri
Rome impresserunt talia multa simul.
M. CCCC. LXXII. die XVII. Septembris.

Fol. Cf. Maitt. p. 313. Panzer T. II. p. 431.

. . . Suetonius de claris Grammaticæ et Rhetoricæ scriptoribus, ex recognitione Jo. Al. Tuscani. Incipit fol. 1. 'Reuerendissimo domino domino Johanni tituli sanctorum Nerei et Archilei presbitero Cardinali Nouariensi. Iohes Aloisius Tuscanus Aduocatus consistorialis.' In aversa pagina sequitur 'Suetonius de Grammaticis.'

In fine legitur: 'Finis, Laus Deo.' 4. min. s. l. a. et typogr. sed circa an. 1474. typis Jo. Gensbergii Romæ impressa. — Vid. Audiffr. p. 393. Panzer T. II. p. 528. Reviczky p. 185.

1474 Modestus de re militari. (Pomponius Lætus) de magistratibus urbis. et sacerdotiis. et de legibus. Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus ex recensione Johannis Aloisii Tuscani. In fine:

'Quem legis, impressus dum stabit in ære caracter
Dum non longa dies uel fera fata prement
Candida perpetue non deerit fama Cremone
Phidiacum hinc superat Bartholomeus ebur
Cedite chalcographi: millesima vestra figura est
Archetypus fingit solus at iste notas.

M. CCCC. LXXIIII. die. XXVII. Mai. Nicholao Marcello duce ueneciarum regnante impressum fuit hoc opus fœliciter. Deo gratias.' 4. — Sic de la Vall. I. p. 590. In exemplari, quod consuluit Maittaire, hos versus ille non invenit, sed sequentem subscriptionem: 'Impressus Opera et impendio Bartholomei Cremonensis ac Bartholomei de Carlo Vercellensis ejus consocii, Venetis die XXVII. Madii. M. CCCC. LXXIIII. Nicolao Marcello inclyto Venetiarum duce.' Duplicem ergo exstare editionem verosimile est. Cf. Maitt. p. 339. et 384. Panzer T. III. p. 103.

1475 In hoc codice continentur Caius Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus, Ælius Spartianus. Julius Capitolinus. Ælius Lampridius. Trevellius Pollio. Flavius Vopiscus. Eutropius et Paulus Diaconus, de regum et imperatorum Romanorum vita. — Præmittitur Epistola Boni Accursii Pisani ad Cicchum Simonetam primum ducalem Secretarium, cum Ausonii carmine in XII. Cæsares, et Calderini Siconisque Poletoni Vita Suetonii. Sequitur brevis Calderini Commentarius in tria capita priora vitæ Jul. Cæsaris, duabus paginis comprehensus. In fine Suetonii legitur: 'Finis. Mediolani impressum per Magistrum Philippum de lauagnia. M. CCCC. LXXV. die 20. Julii.' In calce reliquorum auctorum: 'Informatum est hoc opus per magistrum Philippum de Lavagna anno a nativitate Christi M. CCCC. LXXV. undecimo Kalendas Januarias, Mediolani.' Fol. — De rarissima hac editione vid. Car. Theod. Gemeiners Nachrichten von den in der Regensburgischen Stadtbibliothek befindlichen merkwürdigen und seltenen Büchern aus dem funfzehnden Iahrhundert p. 21. sqq. et Indicem nostrum edd. Scriptorum hist. Aug. p. 26.

— Suetonius de Grammaticis. Phalaridis Epistolæ, latine in-

terpr. Aretino Fœliciter absoluta sunt A. MCCCCLXXV. Modestus de re militari. De Magistratibus et Sacerdotiis. Plinius de viris illustribus. 4. s. l. et typogr. forte Romæ impressa. — Panzer T. II. p. 462.

1478 C. Suetonii. Tranquilli. De. Grammaticis. Et. Rhetoribus. Claris. Liber. Incipit. — Hæc in fronte literis quadratis. In fine iisdem literis: 'Impressum. Florentiæ. Apud. Sanctum. Jacobum. De. Ripoli. M. CCCC. LXXVIII. 4. — Maitt. p. 390. et 394. Panzer T. I. p. 406.

1480 Suetonii Vitæ Cæsarum, cum Domitii Calderini vita Suetonii. In fine: 'Finis: Hoc opus diligenter emendatum impressum est Mediolani per Antonium Zarotum opera et impensa Johannis legnani die XVI. Novembris Anno domini. M. CCCC. LXXX.' Fol. — Maitt. p. 410. Panzer T. II. p. 38.

— Suetonius, &c. In prima pagina fol. 2. leguntur Ausonii versus de Suetonii historia, quibus accedit titulus: 'C. Suetonii Tranquilli de vita XII. Cæsarum Liber primus — D. Julius Cæsar.' In fine: 'C. Suetonii Tranquilli de vita XII. Cæsarum Libri duodecimi: ac ultimi finis.' Sequuntur iidem Ausonii versus, monosticha de ordine imperatorum, Tetrasticha de Cæsaribus post Tranquillum, duo Elogia Suetonii. Tandem: 'Finis. M. CCCC. LXXX. Registrum.' Char. Rom. cum sign. fol. min. s. l. et typogr. mentione. — Panzer T. IV. p. 464.

— Suetonius de vita XII. Cæsarum. Fol. s. n. l. et typogr. — Maitt. p. 411. Panzer T. IV. p. 23.

1488 C. Suetonii Tranquilli de Vita XII. Cæsarum, cum Phil. Beroaldi vita Suetonii. In prima pagina ultimi folii primum quidem legitur sequens 'ad lectorem' monitum: 'Quicunque Tranquillum emendatissimæ lectionis habere cupis: hunc eme: et securus abi. Nam Simon pasqualis Jodertinus (vestrum ardulides delitium) accurata id egit emendatione: ut quod impediat legentes jam frustra hic perquiratur. quare vel ex hac impressione vnum habeas vel nullum emendatum quæras.' Tum alia sequitur notitia: 'Opus hoc exaratum et impressum est Bononie diligentissime per me Platonem de Benedictis stampatorem ejusdem ciuitatis ciuem: Anno salutis. M. CCCC. LXXXVIII. septimo Kalendas Martias Joanne Bentiuolo Bononiensis Senatus principe.' Fol. — Maitt. p. 501. Panzer T. I. p. 219.

1489 Suetonius, cum Scriptoribus historiæ Augustæ. Prima pagina folii 1. vacua relicta est: in aversa leguntur versus Ausonii

in libros Suetonii. Tum sequitur: 'Domitii Calderini, viri clarissimi, de vita Caii Suetonii tranquilli.' Hac finita, subjecta sunt verba: 'In codice continentur Caius Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus. Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Trevellius Pollio, Flavius Vopiscus, Eutropius et Paullus Diaconus de regum ac imperatorum romanorum vita.' In fine sequentia leguntur: 'Habes candide lector Cæsarum vitas parvo ære, quas olim anxius quærebas, maxima lucubratione a viris præstantissimis emendatas. Quæ omnia accuratissime Venetiis impressa sunt per Bernardinum nouariensem anno a natali christiano MCCCCLXXXVIIII. Kal. Octobr.' Fol. — Cf. Theoph. Christoph. Harlesii Introductio in Notitiam Literaturæ Romanæ T. I. p. 398.

1490 C. Tranquilli Suetonii Vitæ XII. Imperatorum cum Antonii Sabellici commento. In fine: 'Venetiis per Baptistam de tortis. M. CCCC. LXXXX. die XV. Februarii.' Char. Rom. cum sign. et foll. num. fol. min. — Maitt. p. 432. et 520. Panzer T. III. p. 281. Sabellici commentarius versatur in verbis et rebus pro illius temporis necessitate explicandis et illustrandis, e critico genere non multum habet.

— Inter Historiæ Aug. Scriptores, Venetiis per Johannem Rubeum de Vercellis anno a natali christiano M. CCCC. LXXXX. die XV. Julii. Fol. — Maitt. p. 520. Panzer T. III. p. 287. Cf. Indicem nostrum edd. Scriptt. H. A. p. xxviii.

1491 Suetonius cum comment. M. Ant. Sabellici. Epistola Sabellici ad Aug. Barbadicum. Procœmium. In fine Vita Suetonii per Sabellicum, et alia per Xicconem Polentonum. In calce: 'Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller die XIX. Novembris MCCCCLXXXXI.' Fol. — Panzer T. II. p. 65. Denis Suppl. p. 315.

1493 Caius Tranq. Suetonius de vitis duodecim Cæsarum cum comment. M. Antonii Sabellici. Præmissa est M. A. Sabellici epistola ad Aug. Barbadicum. In fine: 'Venetiis per Damianum de Mediolano M. CCCC. LXXXXIII. die XXIX. mensis Martii.' Fol. —Maitt. p. 562. Panzer T. III. p. 345. Repetitio ed. 1490.

— Suetonii Tranq. Vitæ XII. Cæsarum, cum commentario Philippi Beroaldi. In fine: 'Commentarios hosce a Philippo Beroaldo diligenter compositos impressit Benedictus Hectoris Bononiensis adhibita pro viribus solertia et diligentia. ne ab archetypo aberraret. Impressum Bononiæ. Anno salutis

MCCCCLXXXXIII. Nonis Aprilibus. Illustrissimo Jo. Bentiuolo reipublicæ habenas feliciter moderante. Finis Laus Deo.' Fol. min. — Maitt. p. 559. Panzer T. I. p. 226. Hæc est ed. Beroaldi I. editoribus recentioribus non inspecta.

1494 Suetonius cum commentario Philippi Beroaldi. Præcedunt Phil. Beroaldi epistola ad Annibalem Bentivolum. Vita Suetonii. Breviarium rerum memorabilium. Epigrammata Joh. Bapt. Pii et Ugerii Pontremulensis. In fine: 'Commentarios hosce a Philippo Beroaldo diligenter compositos impressit Leonardus Pachel Theutonicus adhibita pro viribus solertia et diligentia, ne ab archetypo aberraret. Impressum Mediolani Anno salutis MCCCCXCIII. quarto Idus Januarias.' Fol. — Panzer T. II. p. 76. Denis Suppl. p. 380. Repetitio ed. Bonon. 1493. quam inspexit Oudendorpius.

1496 Suetonius Tranq. cum Philippi Beroaldi et M. Ant. Sabellici Commentariis. — Hæc in fronte. In aversa tituli pagina incipit Phil. Beroaldi ad Annibalem Bentivolum epistola, cui folio tertio subjunctum habetur breviarium rerum aliquot memorabilium. Istud Sabellici epistola ad Augustinum Barbadicum excipit. Sequitur 'Caii Suetonii Tranq. de vita duodecim Cæsarum Liber primus.' Libro ultimo subjecta sunt 'Tetrasticha de Cæsaribus post Tranquillum,' 'Suetonii vita a Beroaldo et Sabellico descripta.' 'Beroaldi Adpendix adnotamentorum.' Ad calcem operis sequentia habentur: 'Commentaria Philippi Beroaldi necnon Marci Ant. Sabellici In Suetonium Tranquillum feliciter Venetiis exacta per Simonem cognomento Beuilaqua Papiensem. Anno Christianæ Salutis MCCCCLXXXXVI. Finis.' — Cf. Placidi Braun Notitia hist. lit. de libris ab a. 1485. usque ad a. 1500. impressis, &c. Part. II. p. 288. n. XXXII. Panzer T. III. p. 395.

1499 Suetonius cum comment. Beroaldi et Sabellici. Venetiis fol. — Maitt. p. 699.

. . . Inter Hist. Aug. Scriptores. Præcedunt 'versus Ausonii in libros Suetonii;' item 'Cæsarum ordo, tempora, obitus.' 'Domitii Calderini de vita Suetonii narratio et ejusdem annotationes in vitam Julii Cæsaris.' Demum titulus: 'In hoc codice continentur Caius Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus. Ælius Spartianus. Julius Capitolinus. Ælius Lampridius. Trevellius Pollio. Flavius Vopiscus. Eutropius. Et Paulus Diaconus. De Regum ac Imperatorum Romanorum vita.' In fine Suetonii: 'C. Suetonii Tran-

quilli De Vita XII. Cæsarum Libri Duodecimi Ac Vltimi Finis. Registrum chartarum. Tetrasticha de Cæsaribus post tranquillum. Narrationes duæ de Suetonio et ejus operibus.' Char. Rom. cum sign. fol. s. a. l. et typogr. — Maitt. p. 751. Panzer Tom. IV. p. 142.

... C. Suetonii Tranquilli Vitæ XII. Cæsarum. Incipit a versibus Ausonii in XII. Cæsares. Excipit illos 'Liber primus.' Terminatur aliis Ausonii versibus 'ad Hesperium filium cum tetrasticho de Cæsaribus.' In fine duo testimonia de Suetonio. Char. Rom. sine sign. cust. et foll. num. 4. s. a. l. et typogr. — Editio ad Jensonianam an. 1471. ita expressa, ut linea lineæ, pagina paginæ respondeat. Panzer T. IV. p. 197.

... C. Suetonii Vitæ XII. Cæsarum per Domit. Calderinum. Fol. s. a. l. et typogr. — Repetitio ed. Mediolan. 1480. Panzer l. c.

... Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus claris libellus. 4. min. s. a. l. et typogr. — Panzer ibid.

... C. Suetonius Tranquillus de cll. Grammaticæ et Rhetoricæ scriptoribus ex recognitione Jo. Al. Tuscani. Prima pagina fol. 1. incipit: 'Reuerendissimo domino domino Johanni tituli sanctorum Nerei et Archilei (sic) presbitero Cardinali Nouariensi Iohes Aloisius Tuscanus Aduocatus consistorialis.' In aversa pag. 'Suetonius de Grammaticis' (incipit). In fine: 'Finis. Laus Deo.' Char. Joh. Gensbergii sine sign. cust. et pagg. num. 4. min. — Panzer T. II. p. 528.

... Apicii Celii de re coquinaria libri decem. Suetonius Tranquillus de Claris Grammaticis. Suetonius Tranquillus de Claris Rhetoribus. Venetiis per Bernardinum Venetum. 4. s. a. sed ante an. 1500 impressa. Editio rarissima. Cf. Freytagii Appar. I. p. 98. Plac. Braun. l. c. Part. II. p. 40. Panzer T. III. p. 496.

1500 Suetonius Tranquillus cum Philippi Beroaldi et Marci Antonii Sabellici commentariis. — In fine: 'Commentaria Philippi Beroaldi necnon Marci Antonii Sabellici In Suetonium Tranquillum Fœliciter Venetiis exacta Per Berthelomeum de zanis de Portesio Anno domini. M. CCCCC. die XXVIII. Julii.' Fol. — Repetitio ed. 1496. Est penes nos.

1506 Suetonius Tranquillus cum Philippi Beroaldi et Marci Antonii Sabellici commentariis. Cum figuris nuper additis. — In fine: 'Venetiis per Joannem Rubeum Vercellensem Anno domini M. CCCCC. VI. Die VIII. Januarii. Fol. — Panzer Tom. VIII. p. 382.

1506 Suetonius Tranquillus cum Phil. Beroaldi commentario. Bononiæ, fol. Repetitio ed. Bonon. 1493. in qua recognitionem factam a Beroaldo ipso putat Burmannus, qui et multa ab eo in textu superiorum editionum mutata observavit.

1508 C. Suetonii Tranq. de vita XII. Cæsarum. — In fine: 'Suetonius Tranquillus de vita duodecim Cæsarum exaratus. Lugduni (opera Balthasaris Calcographi Lugd.) Anno Domini 1508. die vero III. Octobris finit fœliciter.' 8. sine notis, a Caspare Argilensi Bononiensi curata; quam subinde memorat Casaubonus, habuit et Burmannus. — Panzer Tom. VII. p. 291.

— Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, c. Plinii Epistolis, &c. Venetiis, apud Aldum et Andream Socerum. 8.

1509 C. Suetonii Tranquilli Divus Julius Cæsar Dictator. — In fine: 'τελοσ. CN. APPIVS BIBLIOPONVS ERPHORD ÆRE SIGNATO TORCVLARIQ. TRANSCRIBEBAT Mense Julio M. D. VIIII. 4. — Panzer. Tom. VII. p. 496.

— C. Suetonius Tranq. de duodecim Ce. vitis diligentiori studio a mendis prope omnibus, quas temporum vitio contraxerat, per Guidonem Morillonum nuperrime vindicatus. Dispersis pro lectorum usu in marginibus annotatiunculis. Cum Ang. Politiani elegantissima in eundem prefatione. Venundantur Parisiis in vico divi Jacobi sub intersignio poti stanni juxta sanctum Yvonem. — In fine: 'In lucem jam prodit C. Suetonii Tranq. hystoriographi - opus - Impressum Parrhisius e regione Collegii Italorum impensis gravissimorum virorum Egidii Gourmont, Dionysii Roce et Ponseti le Preux: Anno domini millesimo quingentesimo nono.' 8. — Maittair. Tom. II. p. 199. Panzer Tom. VII. p. 539. In Præfatione queritur Editor seu temporum iniquitate seu chalcographorum imperitia male adhuc Suetonio cessisse. Tantis enim mendis immo monstris monstralibus scatuisse, ut tam arduum non molitus esset negotium, nisi in vetus et ob id emendatum incidisset exemplar, ab antiqua S. Victoris Bibliotheca extractum auctore Jacobo de Curia Campano. At tamen ipsam hanc Morilloni editionem vitiosissimam esse testatur Ernesti in Fabricii B. L. Tom. II. p. 455. qui ejus etiam exemplum habuit sine anni nota. 'Jam hic Morillonus,' addit idem Ernestius, 'valde laudatur ab Adriano Junio, etiam P. Nannio in Misc. L. V. initio, ut ab ejus cura aliquid non contemnendi proficisci potuisse videatur. Et fortasse hæc exempla sunt repetitiones vitiosæ per typographorum incuriam: nam et nostrum

exemplum est vitiosissimum, sed in genere typographico: et extat melior anni 1508.'

1509 Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus. Cum Plinii Epistolis et Julio Obsequente. Venetiis, in ædibus Aldi et Andreæ Asulani. 8. — Cf. Ind. nostrum edd. C. Plinii p. xliii. sq.

1510 C. Suetonii Tranq. de vita XII. Cæsarum. (curante Mariano Tuccio.) In fine: 'C. Suetonii Tranq. opus explicit. Quod summa diligentia castigatum Florentiæ excusum est opera et impensa Philippi de Giunta Florentini Anno a Virginis nuntio M. D. X. Idibus Februarii, Petro Soderino perpetuo Vexillifero existente.' 8. — Panzer Tom. XII. p. 12. Convenit cum Lugdunensi 1508.

— Commentationes conditæ a Philippo Beroaldo in Suetonium Tranquillum. Additis quam plurimis annotamentis. — Caii Suetonii vita per Philippum Beroaldum. Caii Suetonii vita per Sabellicum. Cum commento ejusdem. Philippi Beroaldi vita per Bartholomæum Blanchinum, &c. — In fine: 'Philippi Beroaldi nec non Marci Antonii Sabellici in C. Suetonium Tranquillum Commentaria fœliciter Venetiis exacta: per Philippum Pincium Mantuanum. Anno domini MCCCCCX. Die XVIII. Februarii. Incliti dni dni Leonardi Lauredani Venetiarum Ducis serenissimi Tempestate.' Fol. — Panzer Tom. VIII. p. 401.

1511 C. Suetonii Tranq. de clarissimis Rhetoribus et Grammaticis libellus ex castigatione Georgii Valle et Philippi Beroaldi. In fine: 'Impressum Lypse per Baccalaureum Guolfgangum Monacensem Anno salutis Millesimo quingentesimo Undecimo Mense Julio.' 4. — Panzer Tom. VII. p. 172.

— Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus. Cum Plinii Epistolis, &c. Parisiis ap. Egid. Gourmont et Hemon. le Febvre. 8. — Panzer Tom. VII. pag. 557.

1512 Commentationes condite a Philippo Beroaldo adjecta paraphrastica M. Ant. Sabellici interpretatione in Suetonium Tranquillum, additis quam plurimis annotamentis, quæ ut facilius cognoscantur Asterisco * notavimus. Ejusdem Ph. Beroaldi vita per Bartolemæum Blanchimum composita. Venundantur Parrhisiis sub intersignio trium Coronarum fœlicis Coloniæ Agrippinæ In vico divi Jacobi. — In fine: 'Impressum Parrhisiis, opera cumprimis honesti viri Magistri Joannis Philippi: ære vero necnon impensis integerrimorum Bibliopolarum Lodovici Hornken et Godofredi Hittorpii. M. D. XII.' Fol. — Extat in Bibl. Acad.

Heidelberg. Plura de hac ed. vid. ap. Freytagium in Apparat. lit. T. III. p. 655. sqq.

1514 Suetonius de claris grammaticis. Cum Plinio de viris illustribus et Jul. Obsequente. Argentorati apud Matthiam Schurerium. 4. — Panzer Tom. VI. p. 68.

1515 C. Suetonii Tranquilli de vita duodecim Cæsarum Libri XII.

Cæsareos proceres, in quorum regna secundis
Consulibus dudum Romana potentia cessit,
Accipe bis senos, sua quemque monastica signat.
Quorum per plenam seriem Suetonius olim
Nomina, res gestas, vitamque obitumque peregit.

Hæc in fronte. Ad calcem: 'C. Suetonii Tranquilli de duodecim imperatoribus finis. Argentorati. Ex Ædibus Matthiæ Schurerii. mense Martio. M. D. XV. regnante Imperatore Cæs. Maximiliano P. F. Aug.' 4. — Servatur in Biblioth. Argentor. Repetitio videtur esse Juntinæ, quia Tuccii præfatio præposita est, etsi ab ea interdum in levibus rebus discedat.

— C. Suetonii Tranquilli vitæ duodecim Cæsarum diligentissime recognitæ. — In fine: 'Impressum Florentiæ, opera et sumptu Philippi Juntæ. Anno a Nativitate D. XV. supra mille. Mense Martii. Leone decimo Pontifice.' 8. — Panzer Tom. VII. p. 21. Repetitio ed. Juntinæ 1510.

— Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Florentiæ, ap. Phil. Juntam. 8.

ÆTAS II. EGNATIO-ERASMICA.
1516—1594.

Quam post J. Bapt. Egnatium, Aldinæ I. curatorem, condidit D. Erasmus Roter. Post illos juverunt lectionem Suetonianam Robertus Stephanus, Henr. Glareanus, Theod. Pulmannus, et Lævinus Torrentius.

1516 Aldina I. In hoc volumine hæc continentur. C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Sexti Aurelii Victoris a D. Cæsare Augusto usque ad Theodosium excerpta. Eutropii de gestis Romanorum libri X. Pauli Diaconi libri VIII. ad Eutropii historiam additi.' — In calce: 'Venetiis in ædibus Aldi et Andreæ Soceri mense Augusto MDXVI.' 8. — Hanc editionem curavit Jo. Bapt.

Egnatius, qui notulas etiam addidit, pro illius temporis ratione bonas, quas et laudat Erasmus, et editioni suæ inseruit Burmannus. Ipse quidem hunc suum Suetonium non dubitat 'longe emendatissimum' appellare. Alii de textu Aldino, et de notis Egnatii iniquius detrahere maluerunt. Cf. Indicem nostrum edd. Scriptorum Hist. Aug. p. xxix. sq.

1518 Ex recognitione Des. Erasmi Roterodami. C. Suetonius Tranquillus, Dio Cassius Nicæus, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Vulcatius Gallicanus V. C. Trebellius Pollio, Flavius Vopiscus Syracusius. Quibus adjuncti sunt Sext. Aurelius Victor, Eutropius, Paulus Diaconus, Ammianus Marcellinus, Pomponius Lætus Ro. Jo. Bapt. Egnatius Venetus. — In fine legitur: 'Basileæ apud Joannem Frobenium, mense Junio MDXVIII.' Fol. — Editio in principibus numeranda. Vide Indicem nostrum edd. Scriptt. Hist. Aug. p. xxx.

— Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis et Jul. Obsequente de Prodig. Venetiis, in ædibus Aldi et Andreæ Soceri 1518. mense Junio. 8.

1519 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Florentiæ apud her. Phil. Juntæ. 8. — Aldinam 1516. secuta.

1520 C. Suetonius Tranq. de vita XII. Cæsarum. Argentorati in ædibus Jo. Prüsz mense Augusto MDXX. 4. — Panzer Tom. VI. pag. 93.

— C. Suetonii Tranq. Cæsares. Lugduni apud Guil. Huyon. 8. — Panzer Tom. VII. pag. 330. Hanc ed. curavit Ant. Francinus, qui in Præf. profitetur textum esse, collatis in unum plurimis antiquissimis exemplaribus, a se emendatum.

— C. Suetonii Tranq. de vita duodecim Cæsarum libri duodecim. Selestadii apud Lazarum Schurerium.—In fine: 'Selestadii ex ædibus Lazari Schurerii. Mense Februario M. D. XX. 4. — Panzer Tom. VIII. pag. 290.

1521 Aldina II. C. Suetonius Tranquillus. S. Aur. Victor. Eutropius. Paulus Diaconus. Annotationes J. B. Egnatii et Erasmi. — In fine: 'Venetiis in ædibus Aldi et Andreæ Soceri, Mense Maio MDXXI.' 8. — Panzer Tom. VIII. p. 466.

— Suetonius de vita XII. Cæsarum. Argentorati apud Joh. Schurer. 4. — Panzer. Tom. VI. pag. 96.

— De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris

illustribus et Julio Obsequente. Argentorati ex ædibus Hulderichi Morhardi. 4.—Panzer ibid. pag. 97.

1521 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis et Julio Obsequente. Basileæ apud Andream Cratandrum. 8.

1522 Suetonii Cæsares. Venundantur a Stephano Aufray in Vico Jacobæo sub Signo Ensis. Parisiis Anno MDXXII. Idibus Martiis. 8.—Panzer Tom. VIII. pag. 81.

1523 Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis et Jul. Obsequente. Antverpiæ in ædibus Guil. Vorstermanni. 8.

1526 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Basileæ, apud Andr. Cratandrum. 8.

1527 Suetonius, inter Scriptores Hist. Aug. ex recognitione Des. Erasmi Roter. Coloniæ in ædibus Eucharii Cervicorni, mense Aprili. Fol.

— Suetonius cum annotationibus Des. Erasmi Roterod. et Egnatii. Ex officina Simonis Colinæi Parrhisiensis Typographi. MDXXVII. Sexto Calendas Augusti. 8.—Panz. Tom. VIII. pag. 103.

1529 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Parisiis, apud Rob. Stephanum. 8.

1530 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epp. et Jul. Obsequente. Basileæ, apud Andr. Cratandrum. 8.—Panzer Tom. VI. pag. 276.

1531 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.

1532 Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Antverpiæ, ap. Mart. Cæsarem. 8.

1533 'Omnia quam antehac emendatiora. Annotationes Des. Erasmi et Egnatii cognitu dignæ. C. Suetonius Tranq. Ælius Spartianus, Ælius Lampridius, Treb. Pollio &c. Basileæ in offic. Frobeniana.' Fol.—Vid. Indicem nostrum edd. Scriptt. Hist. Aug. p. xxxii. Ejus exemplum extat in Bibl. Argentorat.

— Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de Viris illustr. et Jul. Obsequente. Paris. ap. Rob. Stephanum. MDXXXIII. octavo Cal. Sept. 8.

1534 Suetonius. Lugduni apud Seb. Gryphium. 8.—Panzer Tom. VII. p. 360. Sequitur Erasmicam.

1535 Suetonius ex Erasmi recognitione cum notis Egnatii. Parisiis apud Simonem Colinæum MDXXXV. XVI. die Julii. 8.—Panzer Tom. VIII. p. 184.

1536 Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris illustr. et Jul. Obsequente. Paris. ex off. Rob. Stephani MDXXXVI. III. Calend. Maii. apud Rob. Stephanum. 8.

. . . Suetonius. Parisiis in ædibus Joannis Tonsoris. (Barbier.) 8. s. n. a.—Panzer Tom. VIII. p. 218.

. . . Suetonius de claris Grammaticis, cum Plinii Epistolis et Julio Obsequente. Venetiis apud Aldum. 8.—Panzer Tom. VIII. p. 560.

1537 C. Suetonii Tranq. XII. Cæsares; nec non Ausonius de XII. Cæsaribus, et Egnatius de Romanis Principibus, cum ejus et Erasmi annot. in Suetonium. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Bibl. Bunav.

— De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris illustribus et Jul. Obsequente. Parisiis, apud Rob. Stephanum. 8.

1539 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Jo. Bapt. Egnatii de Romanis principibus libri III. cum ejusdem et Des. Erasmi Roterod. in Suetonium annot. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.

— cum Erasmi, Longolii, Egnatii notulis, et hujus libris III. de principibus Rom. Coloniæ. 8.—Haud magni pretii editio.

— De Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris illustr. et Jul. Obseq. Parisiis ex officina Rob. Stephani. 8.

1541 Suetonius. Lugduni apud Stephanum Doletum. 8.—Maitt. Tom. III. p. 325. Hanc e Gryphiana aliqua expressam putat Burmannus.

— De Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris ill. et Jul. Obseq. Parisiis ex off. Rob. Stephani. 8.

1542 De claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Basileæ, ap. heredes Andr. Cratandri. 8.

1543 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Parisiis, ex officina Roberti Stephani 1543. Calend. Decembr. 8.—Crevenna Tom. V. p. 167. Hæc omnibus ante memoratis Francicis, immo et ceteris præstantior, novi optimique exempli est editio. Inprimis Stephanus usus erat Codice claro Memmiano: eique adeo textus Suetonii, quem nunc habemus, plurimum debet.

— Suetonius cum annot. Erasmi et compendio Assis Budaici, et

aliis quibusdam. Parisiis apud Sim. Colinæum. 8.—Maittair. Tom. III. p. 350.

1543 Coloniæ. 8. Repetitio ed. 1539.

1544 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Item Jo. Bapt. Egnatii de Romanis principibus libri III. Ejusdem Annotationes in Suetonium. Annotata in eundem per Des. Erasmum Roterod. Lugduni apud Sebast. Gryphium. 8.—Crevenna Tom. V. p. 167.

— Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinio de viris illustr. et Jul. Obsequente. Paris. apud Rob. Stephanum. 8.

1545 Jo. Rænerii in Suetonii Tranquilli XII. Cæsares Scholia. Lugd. apud Guil. Rovillium. 8.

— Suetonius de claris Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii Epistolis, &c. Parisiis, apud Colinæum. 8.

1546 in Scriptt. vitar. Cæsarum c. Des. Erasmi et Jo. Bapt. Egnatii notis. Basileæ, ap. Frobenium. Fol.

1548 C. Suetonii Tranq. XII. Cæsares, cum Ph. Beroaldi et M. Ant. Sabellici commentariis, et Jo. Bapt. Egnatii aliorumque annotationibus. Lugduni apud Jo. Frellonium. Fol.—Biblioth. Emtinck. Part. III. p. 40. n. 337. Editio nitida. Ceterum nil habet novi boni, sed repetitos modo Beroaldi, Sabellici Comment. et Erasmi Egnatiique notulas.

— C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares. Item Jo. Bapt. Egnatii de Romanis principibus libri III. cum ejusdem et Erasmi annotationibus. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 12.—Crevenna Tom. V. p. 167.

1550 Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus, cum Plinii libro de viris illustribus. Lutet. apud Vascosanum. 4.—Maitt. Ind. p. 159.

1551 Suetonii Tranq. XII. Cæsares. Jo. Bapt. Egnatii de Romanis principibus libri III. cum ejusdem et Erasmi annotationibus. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 12.—Crevenna Tom. V. p. 167.

1553 C. Suetonii Tranq. XII. Cæsares. Obscuriorum locorum brevis et dilucida explanatio. Autore F. M. Gallo. Ausonius poëta de XII. Cæsaribus per Suetonium Tranquillum scriptis. Ejusdem tetrasticha a Julio Cæsare usque ad tempora sua. Jo. Baptistæ Egnatii Veneti de Romanis principibus libri III. Ejusdem annotationes in Suetonium. Annotata in eundem et loca aliquot restituta per Desiderium Erasmum Roterod. et Gysbertum Longolium.

Coloniæ Agrippinæ, Impensis Gualtheri Fabricii I. L. Anno a Christo nato M. D. LIII. 8.—Servatur in Bibl. Acad. Heidelberg.

1553 ex ed. Glareani. Basil. Bona ad usus doctorum editio, notas habens non vulgaris doctrinæ.

1555 Suetonii Octavius Cæsar Augustus. Lutet. apud Michaëlem Vascosanum. 4.—Maitt. Tom. III. p. 663.

1556 C. Suetonii de Grammaticis et Rhetoribus libri duo, castigati et Indice aucti; quibus accesserunt Suetonii vita per Eliam Vinetum Santonem, Plinii avunculi vita ex catalogo illustrium virorum Suetonii nunc primum formis in lucem data, Oratii poëtæ vita ab eodem Suetonio conscripta, ut Petrus Nannius nuper edidit. Pictavis ex officina Enguilberti Marefii. 4.—Maitt. Ind. p. 881.

1558 C. Suetonii Tranq. Cæsares. Jo. Bapt. Egnatii de Rom. principibus libri III. Ejusdem et Erasmi annotat. in Suetonium. Lugduni, ap. hered. Gryphii. 12.

— Lugduni, apud Tornæsios. 8. Repetitio ed. 1534.

1560 Basileæ. Repetitio ed. Glareani 1553.

— Parisiis. 18.

1565 C. Suetonii Tranq. Cæsares, &c. Lugduni, ap. hered. Gryphii. 8.

— Libri II. de illustribus Grammaticis et claris Rhetoribus, cum Achillis Statii Lusitani commentatione. Romæ, ex offic. Vinc. Lucchini. 8.—Hamberger Tom. II. p. 289.

1567 C. Suetonii Tranq. libri II. de illustribus Grammaticis et claris Rhetoribus, cum Achillis Statii commentatione falso nuper Lugduni Jo. Bapt. Egnatii nomine inscripta et edita. Lutet. apud Fed. Morellum. 8.—Maitt. Tom. III. p. 740. In Catalogo Bibl. Emtinckianæ Part. III. n. 732. et in Bibl. Bunav. hæc ed. refertur ad an. 1568.

1568 Coloniæ. 8.

— inter Scriptt. historiæ Romanæ ab Henr. Stephano publicatos 1568. III. voll. 8.

1574 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares, Theod. Pulmanni Craneburgii opera et studio emendati. In eosdem annotationes atque lectionis varietates ex doctiss. hominum scriptis, et ex vetustis vulgatisque libris, ab eodem collectæ. Ejusdem C. Suet. Tr. de illustribus Grammaticis et claris Rhetoribus Libr. II. cum Achillis Statii Lusit. commentatione. Jo. Bapt. Egnatii, D. Erasmi Rote-

rod. et Henr. Loriti Glareani in Suetonium annotationes. Antverpiæ, ex officina Christoph. Plantini. 8.

1578 Læv. Torrentii in C. Suetonii Tranq. XII. Cæsares Commentarii. Antverpiæ, ex offic. Christoph. Plantin. 8.—Hunc Commentarium non Torrentii, sed alterius, nescio cujus viri docti, morte præventi, esse scribit Adolphus Occo Epistol. ad Amersbachium, apud Patinum Introduct. ad numismatum veterum notitiam p. 291. fide non incerta solum, sed suspicione etiam parum credibili, cum Torrentii eruditionem et characterem dictionis ejus notæ etiam in Horatium, et alia monumenta testantur. Sed vid. tamen Burm. de hoc commentario in Præf. ad Suetonium. Cum notis plurimis Mss. viri docti Torrentii Commentarius hic fuit in Bibl. Hohendorfiana III. p. 281. sq. accessit thesauro librario Imperatoris.

1585 C. Suetonii Tranq. Cæsares, de illustr. Gramm. et Rhetor. Lugduni, apud Gryph. 12.

1587 cum comm. Lævini Torrentii auctiori, et figg. Antverp. ex offic. Plantin. 4.

1588 C. Suetonii Tranq. XII. Cæsares, cum seorsim adjectis Jo. Bap. Egnatii, Erasmi Roterod. Henr. Glareani et Theod. Pulmanni annotationibus. In Frid. Sylburgii SS. Hist. Aug. Francof. 1588. fol. Tom. II. p. 1.

1590 C. Suetonii Tr. XII. Cæsares: ejusdem de illustribus Grammaticis liber; de claris Rhetoribus liber: accedunt alia. Lugduni, apud Ant. Gryphium. 12.—Bibl. Emtinck. Part. III. p. 455. n. 305.

1591 C. Suetonii Tr. XII. Cæsares, et in eos Lævini Torrentii commentarius auctior et emendatior. Antverpiæ, ex officina Plantin. 4.

— Lugduni. 12.

ÆTAS III. CASAUBONIANA
1595—1671.

Ab Isaaco Casaubono et Jano Grutero illustrata. Laudantur quoque Lipsii et Salmasii commentarii particulares, quas cum ceterorum curis exhibuit Jo. Schildius, denique Matth. Berneggerus, cui etiam index locupletissimus debetur.

1595 Casauboni I. C. Suetonii Tranquilli de XII. Cæsaribus

libri VIII. Isaacus Casaubonus recensuit et animadversionum libros adjecit. Genevæ, ap. Jac. Chouet. 4.—In commentario scribendo primus operæ pretium fecit Casaubonus, propter quem ejus editio omnibus superioribus præferenda est: est enim plenus varia et exquisita doctrina; nec ille criticam rationem neglexit. Anno post Appendix notarum, et Monumentum Ancyranum notis illustratum accessit.

1596 C. Suetonii Tranq. duodecim Cæsares, et de illustribus Grammaticis et claris Rhetoribus libelli duo. Additæ notæ, quibus scripturæ ratio redditur et varietas lectionum indicatur. Lugduni Bat. ex offic. Plantiniana, ap. Franc. Raphelengium. 8.—Hanc ed. curavit Petr. Scriverius, in textu Casaubonum secutus, in notis Pulmannianam editionem, paucis de suo additis.

1597 Lugd. Bat. 16.

1603 Titus Fl. Vespasianus, ex Suetonii libro VIII. cum interpretatione et emendatione Theod. Marcilii. Parisiis, ex officina Petri Pautonnier. 8.

1605 C. Suetonius Tranquillus de Cæsaribus, &c. ex recensione et cum animadversionibus Isaaci Casauboni. Lugduni, excudebat Steph. Gamonetus. 4.—Repetitio ed. 1595.

1607 — ex recensione Is. Casauboni. Aureliæ Allobr. apud Sam. Crispinum. 12.

1609 in Historiæ Romanæ Scriptoribus Lat. Aureliæ Allobrogum (Genevæ) per Petrum de la Roviere. Fol. Tom. II.

1610 Casauboni II. C. Suetonii Tranq. de Cæsaribus et Grammaticis et Rhetoribus libri, ab Is. Casaubono ex fide vetustissimorum librorum recensiti, cum ejusdem animadversionibus et doctorum virorum commentariis. Editio altera, ab auctore emendata et aucta. Parisiis, apud Hieron. Drouard, cui privilegium commune fuit cum Adriano Beys et Sebast. Cramoisy. Fol.—Maitt. Tom. III. p. 856. Præter notas Casauboni hæc ed. exhibet Sabellici paraphrasin, Beroaldi commentarios et annotamentorum appendicem, Egnatii, Erasmi, Glareani, Pulmanni notas, Torrentii commentarium, Fulv. Ursini notas, Theod. Marcilii emendationes, notasque Justi Lipsii.

— Justi Lipsii in tres posteriores libros (i. e. Vespasianum, Titum, et Domitianum) comm. una cum sex decadibus Epistolarum Lipsii antea ineditarum. Offenbaci. 8.

1611 C. Suetonius Tranquillus, ex rec. Is. Casauboni, cum ejusdem animadv. et Marcilii expositionibus. Paris. 4.

1611 Casauboni III. ex recens. et cum animadv. Is. Casauboni. Genevæ, apud heredes Jac. Chouet. 4.

— cum notis Casauboni. Lugd. 4.

— ex Jani Gruteri recensione, cum ejus notis, in Tom. I. Historiæ Augustæ Scriptorum. Hanoviæ, fol.—Usus est tribus Mss. Palatinis.

1615 ex rec. Casauboni, cum appendice notarum. Coloniæ Allobr. 4.

1617 ex rec. Casauboni, cum ejusdem annotat. Antverpiæ. 12.

1620 Suetonius Tranquillus de XII. Cæsaribus. Duaci. 8.

1621 C. Suetonius Tranquillus. Amst. ap. Jansson. 24.

1623 C. Suetonii Tranq. de XII. Cæsaribus, et de illustr. Grammaticis et Rhetoribus omnia, quam maxima fieri potuit diligentia, ultima hac editione recognita et emendata. Parisiis, apud Cl. Morellum. 12.—Maitt. Tom. III. p. 881.

— in collectione Scriptorum veterum hist. Rom. Genevensi repetita ex illa 1609. fol.

1627 e museo Isaaci Pontani. Amst. 12.

1630 c. annott. diversorum. Amstel. apud Guil. Blæuw. 16.

1632 Boxhornii I. cum notis M. Zuerii Boxhornii. Lugduni Bat. ex offic. Jo. Mairii.—Vid. Indicem nostrum edd. Scriptt. Hist. Aug. p. XXXV.

1634 Antverpiæ. 8.

1635 Suetonius Theod. Pulmanni opera et studio emendatus. Antv. 8.—Repetitio ed. 1574.

1644 C. Suetonius Tranquillus. Parisiis, e typographia regia. 12. cum iconibus Imperatorum.—Editio nitida. Cf. Crevenna Tom. V. pag. 168.

1645 Boxhornii II. Lugduni Bat. 12.

1647 Schildii I. C. Suetonius Tranquillus, et in eum commentarius, exhibente Joanne Schildio. Lugduni Bat. ex officina Francisci Hackii. 8.

— cum Is. Casauboni animadversionibus, et dissertationibus politicis Jo. Henr. Bœcleri, et fragmentis Suetonii, itemque uberrimo indice. Argentorati, ex officina Jo. Phil. Mülbii. 4.

1650 Suetonius. Amstel. ap. Elzevir. 16.

1651 cum notis variorum. Lugd. Bat. 8.

1652 Schildii II. c. not. varior. Lugduni Bat. 8.—Repetitio ed. 1647.

1653 in collectione historiæ Romanæ Scriptorum Lat. veterum, qui extant, omnium, Genevæ facta 1653. fol. Tom. II.

1655 Matthiæ Berneggeri Diatribæ in C. Suetonii Tranq. C. Jul. Cæsarem, Augusti quædam, et Titum Vespasianum. Ex auctoris annotationibus passim auctæ et emendatæ. Argentorati, sumptibus Jo. Joach. Bockenhofferi. 4.

1656 Schildii IV. C. Suetonius Tranq. et in eum commentarius, exhibente Joan. Schildio. Editio quarta. Lugduni Bat. ex offic. Francisci Hackii. 8.

1661 Boxhornii III. Lugduni Bat. itemque Amstel. 12.

— C. Suetonii Tranq. Opera omnia, cum annotationibus diversorum. Oxonii. 12.

1662 Schildii V. Lugd. Bat. 8.

1663 cum annotationibus diversorum. Amstelod. 16.

1667 Schildii VI. Lugduni Bat. ex offic. Hackiana. 8.

1668 Boxhornii IV. C. Suetonii Tranq. quæ extant, et in eum M. Zuerii Boxhornii notæ. Amstelod. apud Jo. Jansson, et Elizæi Weyerstrædi viduam. 12.

1671 cum annotationibus diversorum. Amstelod. typis Dan. Elzevirii. 16.

ÆTAS IV. GRÆVIANA
1672—1800.

Priorum editorum curis suas adjunxit veteribus membranis adjutus J. G. Grævius, novi sic exempli auctor. Ornamenta attulere Car. Patinus et Sam. Pitiscus. Delectum cum spicilegio fecere Petr. Burmannus et Franc. Oudendorpius. Stipulas tandem legit Jo. Aug. Ernesti.

1672 Græviana I. C. Suetonius Tranquillus ex recensione Joannis Georgii Grævii, cum ejusdem animadversionibus, ut et commentario integro Lævini Torrentii, et Isaaci Casauboni. His accedunt Notæ Theodori Marcilii et Francisci Guyeti, nec non Index Matthiæ Bernecceri. Trajecti ad Rhenum, typis et ex officina Gisberti a Zyll, bibliopolæ. Anno 1672. 4.

1675 C. Suetonii Opera quæ extant. Carolus Patinus notis et numismatibus illustravit, suisque sumptibus edidit. Basileæ typis Genathianis. 4.

1676 C. Suetonii Tranquilli Opera, cum notis brevibus et selectis ad usum lectionum. Oxonii, e theatro Sheldoniano. 8.

1677 C. Suetonius, accurante Dan. Hartnaccio. Dresdæ. 12.

1678 Guil. Gœsii in C. Suetonium Tranquillum Conjectanea. Hagæ Com. 4.

1684 C. Suetonii Tranquilli Opera omnia, quæ extant, interpretatione et notis illustravit Augustinus Babelonius, ad usum Delphini. Parisiis, apud Fred. Leonard. 4.

1686 c. n. Boxhornii. Amstel. 12.

1688 C. Suetonius Tranquillus: cum Isaaci Casauboni animadversionibus et dissertationibus politicis Joh. Henr. Bœcleri, itemque uberrimo Indice. Argentorati, sumptibus Josiæ Stædelii. MDCLXXXIIX. 4.

1690 Pitisci I. C. Suetonii Tranquilli Opera, et in illa commentarius Samuelis Pitisci, quo Antiquitates Romanæ, tum ab interpretibus doctissimis, Beroaldo, et quam plurimis aliis, explicantur. Trajecti ad Rhenum, ex officina Francisci Halma. 2. voll. 8. cum figg. in æs incisis.

— Oxonii, e theatro Sheldoniano. 8. Repetitio ed. 1676.

1691 Hagæ Comitis. 4. In qua, etsi minus emendate repetita editione Græviana 1672. præter effigies Imperatorum ex nummis Guil. Cœtierii, Rectoris Daventriensis, et Guil. Gœsii Conjectanea, Hagæ Comitum 1678. 4. seorsim edita, nec pœnitenda Grævii notis separatim adjunctis augmenta accesserunt.

— Græviana II. Trajecti ad Rhen. 4. ex recensione Jo. Georg. Grævii, cum ejusdem animadversionibus, ut et commentario integro Lævini Torrentii, Is. Casauboni, et Theod. Marcilii, nec non selectis aliorum.

1695 cum Boxhornii, Torrentii, Casauboni, Grævii aliorumque notis, accurante Dan. Hartnaccio. Dresdæ. 12.

1697 ex recensione Grævii, c. ejusdem animadversionibus et nummis Cæsarum ære incisis. Amstel. 8.

1698 C. Suetonii Tranq. vitæ XII. Cæsarum, et quæ ex illustribus Grammaticis ac claris Rhetoribus supersunt, cum prioris partis collatione facta a Cl. Salmasio ad Ms. Codicem Memmianum integra. Adjectis emendationibus Jac. Gronovii. Lugduni Bat. ex offic. Joh. de Vivie et Is. Severini. 12.—Quam Ernestius dicit a critica ratione in textu constituendo egregiam.

1700 C. Suetonius Tranq. cum annotationibus diversorum. Amstel. sumptibus societatis. 16.

1703 Græviana III. eaque locupletissima. C. Suetonius Tran-

quillus, ex recensione Jo. Georg. Grævii, cum ejusdem animadversionibus, ut et commentario integro Lævini Torrentii, Is. Casauboni, Theod. Marcilii, et cum notis ac numismatibus, quibus illustratus est a Car. Patino. Accedunt notæ selectiores aliorum. Editio tertia, auctior et emendatior. Trajecti ad Rhen. ap. Ant. Schouten. 4.—Hac ed. vix absoluta fatis concessit Grævius.

1705 C. Suetonii Tranq. Cæsarum XII. vitæ et alia quæ extant, cum M. Z. Boxhornii, Læv. Torrentii, Is. Casauboni, J. G. Grævii, aliorumque notis et observationibus præcipuis, accurante Dan. Hartnaccio. Dresdæ, sumptibus Jo. Christoph. Miethen. 12.

1706 c. n. ad modum Minellii. Lips. 12.

1707 C. Suetonii Tranq. Opera quæ extant, Car. Patinus notis et numismatibus illustravit. Basil. ap. Thurneysen. 4. Repet. ed. 1675.

1708 ex rec. et c. n. Jo. Georg. Grævii et aliorum. Trajecti ad Rhen. 4. c. figg.

1714 c. notis Granvillii, in qua resecta sunt obscœna omnia. Cf. Comment. Trevoltinos (Mém. de Trevoux) an. 1714. p. 1462.

— et 1715. Pitisci II. C. Suetonii Tranq. Opera, et in illa commentarius Sam. Pitisci, in quo antiquitates Romanæ ex auctoribus idoneis fere nongentis, Græcis et Latinis, veteribus et recentioribus, perpetuo tenore explicantur. Huic accedunt terni Indices: 1. Editionum. 2. Auctorum, cum laudatorum, tum obiter notatorum, emendatorum, explicitorum. 3. Rerum absolutissimus et locupletissimus. Imperatorum imperatoresque arctissimo gradu contingentium icones, et figuræ ex veterum monumentis ad historiam illustrandam depromptæ, in æs eleganter incisæ. Editio secunda priori ornatior et limatior. Leovardiæ, excud. Franc. Halma. T. I. 1714. Tom. II. 1715. 4.

1715 — Opera, cum notis M. Zuerii Boxhornii. Editio novissima, rerum nominumque propriorum novo Indice aucta. Trajecti Bat. ex offic. Guil. a Poolsum. 12.

1718 — Opera omnia, quæ extant. Interpretatione et notis illustravit Aug. Babelonius, in usum Delphini. Londini. 8.—Repetitio ed. 1684.

1722 c. n. Christ. Junkeri. Lips. 8. Levioris pretii.

1723 in Historiæ Rom. Epitomis, Florentiæ editis 1723. 8. Tom. II.

1727 In Caii Suetonii Tranquilli de XII. Cæsaribus libros VIII. Commentarii ad usum exc. Comitis Vimiosani D. D. Josephi Portugalensis per Petrum Almeidam Soc. Jes. Hagæ Comitum, apud Adr. Mœtjens. 4. — Nihil habet, præter compilationes superiorum commentariorum, Lexicorum item et aliorum librorum de rebus antiquariis, &c.

1732 — cum Anglica versione Jo. Clarke. Londini. 8. — Vid. infra verss. Angl. h. a.

1736 C. Suetonius Tranquillus, cum notis integris Jo. Bapt. Egnatii, Henr. Glareani, Lævini Torrentii, Fulvii Ursini, Is. Casauboni, Jani Gruteri, Theod. Marcilii, Jo. Georg. Grævii, Car. Patini, et selectis aliorum. Curante Petro Burmanno, qui et suas annotationes adjecit. Amstelod. ap. Janssonio-Waesbergios. 2. voll. 4. — In textu concinnando, basi facta e Græviano exemplo, pluribus antiquis scriptis et editis usus est Burmannus, quorum et varias lectiones notavit: illustrandi autem causa addidit, præter suas eruditas notas, aliorum interpretum, meliorum quidem totas, ceterorum autem selectas: de quibus omnibus præfatio est consulenda.

1739 — c. Anglica versione Jo. Clarke. Londini. 8. — Repetitio ed. 1732.

1748 inter Scriptt. hist. Aug. a Bennone Casp. Haurisio editos Heidelbergæ fol. Tom. III. cum nummis et figg. Subjectas habet et varr. et notas maxime ex Patino haustas ad illustranda monumenta.

— C. Suetonius Tranquillus, ex recensione et cum animadversionibus Jo. Aug. Ernesti. Lips. apud Jo. Wendlerum. 8. — De hac editione sua editor ipse hæc profitetur: ‘ Ceterum, cum Burmannianæ editionis exempla majora essent, quam pro usibus studiosorum, quippe viris modo destinata, nos, qui Suetonii lectionem ad multas res utilem juventuti sciebamus, et aliquoties in scholis nostris interpretati eramus, excussis ante etiam illis egregiis Stephani, Casauboni, Grævii, et Burmanni editionibus, instituimus Suetonium ita edere, ut aptus esset lectioni juvenilis ætatis. Itaque primum textum concinnavimus quodammodo novum, delectis lectionibus, quæ nobis optimæ videbantur, quibusdam etiam novis assumtis, sed paucis, quæ rationibus rerum et linguæ certis niterentur, ceteris pro conjecturis in notas rejectis: deinde notas ipsi scripsimus breves sub textu ad intelligenda difficiliora necessarias, longio-

ribus disputationibus sub Excursuum nomine ad calcem rejectis.' Neque tamen textus, in quo editionem 1698. sequitur, nisi quod passim Burmannianas emendationes receperit, ea qua decebat diligentia exscriptus; quod commune fere vitium est editionum, in quibus corrigendis aliena manus adhibetur. Notæ neque perpetuæ, neque pro viri nomine graviter satis, vel ad rationem criticam apte conscriptæ videntur.

1751 Caius Suetonius Tranquillus, ex recensione Francisci Oudendorpii, qui variantes lectiones, suasque animadversiones adjecit; intermixtis J. G. Grævii, et J. Gronovii, nec non ineditis Car. Andr. Dukeri adnotationibus. Lugduni Batavorum, apud Sam. Luchtmans et filios. 2. voll. 8 maj. — In textu nullam superiorum recensionum totam sequitur, sæpissime tamen Grævianam, sed ita, ut rationes auctorum commemoret. Sæpe sequitur suum judicium: in quo et scriptis quibusdam libris usus est, et edd. veteribus pluribus: bene sane de Suetonio meritus.

1755 C. Suetonii vitæ XII. Cæsarum. Halæ. 12.

1761 — XII. Cæsares, ex optima atque accuratissima Franc. Oudendorpii editione fideliter expressi. Edinburgi. 12.

1762 Suetonius Chrestomathia illustratus a P. Millero cum tabb. geneal. Berolini, s. potius Ulmæ, in offic. Wagneri. 8.

1767 C. Suetonius Tranq. Lugd. Bat. 12.

1771 cum Gallica versione, notis atque observationibus de la Harpe. Paris. 2. voll. 8.

— cum Gallica versione et obss. Henr. Ophelot de la Pause. Paris. 4. voll. 8.

1775 C. Suetonius Tranquillus ex recensione et cum animadversionibus Jo. Aug. Ernesti. Editio secunda emendatior. Lipsiæ, sumtibus Caspari Fritsch. 8. In qua editione etiam Oudendorpii curis usus est. Sed textus laborat interpunctione nimia, mendorumque graviorum turpitudinem admisit; ut in cap. penultimo vitæ Othonis legitur ipse exanimatus *undenonagesimo ætatis anno, et nonagesimo imperii die; qui* XXXVIII. *ætatis anno et* LXXXXV. *imperii die* obiisse Suetonio dicitur.

1778 C. Suetonii Tranq. Cæsarum XII. vitæ. Halæ, sumtibus orphanotrophei. 12.

1782 — ex recensione Burmanni. Norimb. ap. Riegel. 8.

— C. Suetonius Tranq. de XII. Cæsaribus, ad optimas editiones editus. Herbipoli, ap. Stahel. 8.

1783 C. Suetonius Tranquillus ad optimas editiones collatus. Præmittitur Notitia Literaria. Accedit Index. Studiis Societatis Bipontinæ. Editio accurata. Biponti, ex typographia Societatis. 8. — Textum exhibet ed. Ernestinæ 1775. facta cum accuratioribus editionibus comparatione emendatiorem.

1788 C. Suetonii Tranq. quæ supersunt omnia. Mannhemii. 2. voll. 8.

1800 C. Suetonius Tranquillus ad optimas editiones collatus. Præmittitur Notitia Literaria. Accedit Index. Studiis Societatis Bipontinæ. Editio secunda, emendatior et auctior. Argentorati, ex typographia Societatis. Anno VIII. 8. — In secunda hac editione nostra lectionem, an. 1783. a nobis post Ernestium vulgatam, subinde mutavimus, adeoque emendatiorem reddidimus, facta denuo accuratiore textus collatione cum ed. Veneta an. 1500. Parisina 1512. Aldina II. Basileensi 1533. Stephaniana 1543. Casauboniana, Græviana, Oudendorpiana: Notitiam literariam cum Indice editionum auximus: tandem Fragmenta Suetonii addidimus, quæ in editione Ernestina desiderantur.

Sed et alii commemorandi sunt, qui Suetonio prodesse voluere, vel profuere aliquo modo. Commentarios perfectos moliebatur Casp. Barthius; vid. Statium ejus Tom. III. p. 404. Promisit et Salmasius ad Script. H. A. pag. 57. Rich. Bentleium molitum esse novam editionem Suetonii, in Diario Veneto traditum reperitur Tom. XVIII. p. 458. quam intercidisse dolemus. Multi scripsere præterea, quæ Suetonio vel prodessent, vel profutura auctores sperarent. Nobis hi notuere: Marcellus Donatus in Dilucidationibus in Latinos plerosque historiæ Rom. scriptores pag. 154. ed. Veron. 1656. 4. insertis quoque Tom. VI. Lampadis Artium s. Thesauri critici Gruteriani Francof. 1612. 8. Nic. Bellermontius in Diss. in Tacitum, Suetonium, &c. Basil. 1626. 8. E commentariis, quos Berneccerus in Suetonium parabat, editæ sunt diatribæ quædam in Cæss. Argentor. 1623. 4. item 1655. 4. Sunt fere e genere politico. In ceteris nil admodum literis periit. Extant et Jac. Zevecotii Observata politica ad Suetonii Julium Cæsarem, recusa Amstelodami 1637. 12. Commentarium perpetuum in vitam Julii Cæsaris scripsit Henr. Hoogeveen, adhuc ineditum. Nic. Fabri plures observationes reperiuntur in ejus Semestribus, ut L. I. c. 2. 5. 6. 18. &c. Locum in Caligulæ c. 16. ex nummis emendare aggressus est Moreau de Mautour. Vid. Mémoires de Trevoux an.

1728. Nov. p. 2121. an. 1729. Mars p. 557. an. 1730. Mai. p. 835. De Carmelo monte et Deo ad illustrandum Suetonium in Vespas. c. 5. Dissertationem scripsit Jo. Jac. Bosius, editam Lipsiæ 1740. 4. Et Casp. de Mendoza: 'Explication de un lugar de Suetonio, y examen de la Deidad, que consulto Vespasiano en el Carmelo, per Gaspar de Mendoza. en Sevilla 1678.' 4. Dan. Guil. Trilleri Dissertatio de veterum Chirurgorum arundinibus atque habenis ad artus male firmos confirmandos adhibitis, ad locum Suetonii in Aug. c. 80. prodiit Amst. 1751. 8. De Felice, trium reginarum marito, Comm. Christ. Guil. Franc. Walchii ad illustrandum locum Suetonii Vit. Claud. c. 28. legitur in Gorii Symbolis liter. Rom. Vol. III. Romæ p. 183-206. Singula loca etiam tractantur in Franckii Biblioth. noviss. observat. et recens. Sect. I. p. 29. et in Obss. Misc. Dorv. Vol. VI. p. 598. sq. Add. Chr. Grimm Exercit. critico-exegeticam super loco Suetonii Galba c. 22. init. Lips. 1798. 8. et Kappium in censura novissimæ ed. Ernestinæ in Ephemeridibus lit. Erfurt. qui multas attulit emendationes novas. Huc pertinent etiam Jac. Perizonii notæ, in scholis ejus exceptæ, et a quodam Christ. Phil. Kœllnero editæ Vratisl. 1725. 8. In Titum emendationes et interpretationes novas edidit Theod. Marcilius an. 1603. quas vehementer perstringit Casaubonus ad Vopisci Carin. princ. Suetonium de imperio Caligulæ cum Dione Cassio, Josepho, et Philone contendit Birgerus Thorlacius in Disquisitione historico-critica, Hafniæ 1797-8. Quis Chrestus in vita Claudii c. 25. sit, quæstio orta est, et in pluribus scriptis præter interpretes atque editores agitata. Heumannus in Dissert. Jenæ 1709. 4. et in Sylloge Dissert. p. 536. contra Anton. van Dale (Ant. van Dale Dissertatio de statua Simoni Mago erecta, qua occasione agitur de Chresto Suetonii.—Post Ant. van Dale Dissert. de Oraculis. Amst. 1700. 4. p. 579.) intelligit Christum redemtorem, et sic alii, inter quos Gisb. Cuperus in Epistola de Chresto. Vid. Lettres de Critique, de Littérature et d'Histoire de Gisb. Cuper. Amst. 1743. 4. p. 509. et Car. la Motte in Dissertation sur le nom de Chrestus, dans la quelle on fait voir, contre l'opinion d'Usher, von Dale, et le Clerc, que Suetone a entendu par la N. S. Jesus Christ. Dans la Nouvelle Bibliotheque Tom. IX. Juin. 1741. p. 235. Contra Gœtzius in Celeb. virorum Epistolis de re numismatica, Witteb. 1716. 8. Mich. Rossal Observatione de Christo per errorem in Chrestum commutato, Groningæ 1717. 8. Paul. Christ. Hilscher

in Program. de Chresto, cujus mentionem Suetonius facit, quod ille non sit Christus, mundi salvator, Lips. s. a. et Guil. Christ. Œttel in Comment. de Judæis, impulsore Chresto assidue tumultuantibus, Salfeld. 1779. negant cum aliis, et affirmant, Chrestum illum fuisse Græcum aut Romanum, qui Judæorum doctrinam placitaque amplexus, tumultus dedisset occasionem.

Codices scripti, præter eos, qui jam usurpati sunt a viris doctis, pluribus locis servantur. Quatuor in Bibl. Taurinensi, duo membranacei, duo chartacei, sed de Sæc. XV. omnes. Vid. Catal. Mss. Taurin. Tom. II. p. 132. 357. alius in Bibl. Tigurina, item in Bernensi: duo in Bibl. Guelf. alium in Bibl. S. Georgii vidit Abbas Gerbertus. Vid. Itinerar. pag. 453. Varietas e Ms. Giphanii est in Obs. Miscell. Tom. IX. pag. 328. sq. De Codice Lyseriano dictum est in præf. editionis Ernestii.

VERSIONES.

HISPANICA.

1569 interprete Jaimo Bartholomæo. Tarracone.

GALLICÆ.

1490 Lucain, Suetone et Salluste. In fine: ' Cy finist Lucan Suetone et Saluste en françois Imprime a paris Le XXII° jour de decembre mill. IIII. CC. IIIIXX. et X. par Pierre de Rouge Libraire du roy nostre sire pour Anthoine Verard marchand libraire demourant a Paris sur le pont nostre dame a lymage sainct Jehan leuangeliste.' Fol.

1500 Lucan, Sueton et Salust en François. Paris pour Antoine Verard. XVII. de Sept. 1500. Fol.

1520 Suetone translaté en françois par Guillaume Michel dit de Tours. Imprimé à Paris, par Pierre Vidove pour Galliot du Pré. MDXX. Fol.

1530 La très-illustre et mémorable Vie, Faits et Gestes des douze Césars, écrite premièrement en Latin en douze livres par

Suetone Tranquille; translatées par Guillaume Michel dict de Tours. On les vend à Paris par Iehan Petit, imprimés par Pierre Leber demourant au coing du pavé pres la place Maubert, et fut achevé le troiziesme jour de Fevrier mil cinq cens XXX. 4.

1556 Suetone Tranquille de la vie des douze Cæsars, en douze livres, trad. par George de la Boutiere. à Lyon par Jean de Tornes. 4.

1569 Eadem, ibid. 4.

1611 C. Suetone Tranquille de la vie des douze Césars, traduit en François et illustré d'annotations (par Jean Baudoin) à Paris, chés Richer. 4. c. figg.

1616 Georgii de la Boutiere versio repetita Paris. 4.

1628 Parisiis, 4. novam Suetonii versionem Gallicam prodiisse cum brevibus in margine notis, testatur Fabricius in Bibl. L. Vol. II. p. 461. Sed illa forsan non nisi repetitio fuerit versionis Jo. Baudoin.

1654 C. Suetone Tranquille, contenant l'histoire de la vie des douze Césars. Nouvellement traduit en François et illustré d'annotations, (par J. Baudoin.) à Rouen, chés Jacques Caillove. 8.

1661 C. Suetone de la vie des douze Césars, traduction nouvelle par B. du Teil. à Paris. 4. Repetita ibid. 1663. 12. 2 voll. c. figg. et 1667. 12. tum 1669. 12. Amstel. 1663. et 1670. 12.

1668 Histoire des Empereurs Romains par Suetone, mise en François par D. B. . . . à Paris. 8.

1688 L'histoire des Empereurs Romains depuis Jules César l'an de Rome 670. jusqu'à Domitien en 849. traduite du Latin de Suetone par D. B. . . . à Paris. 12.

1771 Histoire des douze Césars de Suetone, traduite par Henr. Ophelot de la Pause (Delille de Salse) avec des Mélanges philos. et des notes. à Paris. 4 voll. 8. cum textu Lat.

— — par de la Harpe. à Paris. 2 voll. 8. c. textu Lat.

GERMANICÆ.

1536 C. Suetonius Tranquillus von Geburt, Leben, Thaten vnd Todt, Julij, Augusti, Tyberij, Caligule, Claudij, Neronis, Galbe, Othonis, Vitellij, Vespasiani, Titi vnd Domitiani, der XII. ersten Rœmischen Keyser, Auffs allerfreiest, niemandts etwas entzogen, noch hinzu gethan, on alle schmeychlerei beschrieben. Darunder, wirt auch, wie sich von ersten die schweren Burgerkrieg angefangen,

vnd jæmmerlichen, zu verderbung dess ganzen Rœmischen Reichs, eyn endt genummen, kürtzlich gemeldet. Jetzundt New aussgangen. Gedruckt zu Strassburg bei M. Jacob Cammerlander von Mentz. Anno M. D. XXXVI.—In fine: Ende C. Suetonij Tranquilli Von geburt, leben, thaten vnd Todt der Zwœlff ersten Rœmischen keyser. Fol.—Auctor hujus versionis est Jac. Polychorius.

1663 Philomusen (Graf Heinrich Detlef von Holken) verdeutschter Suetonius über die zwœlf erste rœmische Kaisere. Gedrukt zu Copenhagen im Jahr 1663. 8.

1766 Das 33. Kap. aus dem Leben des Augusts; das 17. und 18. aus dem Leben Des Tibers, von Schlegel.—Vid. Schlegels Werke. Kopenhagen und Leipzig. 1766. 8.

1771 Kaius Suetonius Tranquillus ins Deutsche übersetzt von M. Ioh. Franz Wagner. Lemgo. 8.

1788 et 1789 Caius Suetonius Tranquillus übersetzt und mit erlæuternden Anmerkungen begleitet von J. P. Ostertag. Frankfurt am M. bey Hermann. 2 Theile. 8.

ITALICÆ.

1529 l. 1539 Vita de duodeci Imperatori descritta per Suetonio in volgare. Historia d'Herodiano de lo Imperio dopo Marco tradotta in lingua toscana, et con diligentia stampata MDXXXIX (sic.) —In fine: In Venetia, Per Venturino di Rofinelli, del mese di Febraio MDXXIX. 8.—Insunt vitæ tredecim Imperatorum: Julii Cæsaris, Augusti, Tiberii, Neronis, Galbæ, Othonis, Titi, Domitiani, Nervæ, Trajani, Adriani, Antonini Pii, et Marci Philosophi, partim ex Suetonio, partim ex aliis auctoribus, in compendium redactæ.

1544 Le Vite de dodici Cesari di Gaio Suetonio Tranquillo. Tradotte in lingua toscana per M. Paolo del Rosso Cittadino Fiorentino. In Roma nel M. D. XLIIII.—In fine: Stampato in Roma per Antonio Blado Asulano, ad instanza et à spese di M. Francesco Priscianese Fiorentino. 8.—In Bibl. Fabriciana hæc ed. male refertur ad an. 1539.

1550 Le Vite, &c. (ut supra) In Vinegia, appresso Hieronymo Calepino. 8.—Repetitio ed. antecedentis.

1554 Le Vite, &c. (ut supra) In Venetia, Appresso Baldassare

Constantini, al segno di S. Georgio.—In fine: In Vinegia per Giovan. Griffio, ad instanza di Baldassare Constantini. 8.

1556 Le Vite de Dodici Cesari, Primi Imperatori Romani, di Gaio Suetonio Tranquillo. Novamente in bonissima lingua Toscana tradotte per M. Paolo del Rosso Cittadin Fiorentino. Con una copiosissima Tavola de le più memorabili cose fatte da quelli. In Vinegia, per Pietro Bosello. MDLVI.—In fine: In Vinegia, per Domenico de' Farri ad instantia di Pietro Boselli. 8.

1611 Le Vite de' XII. Cesari di Cajo Suetonio Tranquillo, tradotte in volgar Fiorentino da Paolo del Rosso con l'ordine di leggere gli Scrittori dell' Istoria Romana, di Pietro Angeli da Barga, tradotto da Francesco Serdonati. In Firenze per Filippo Giunti. 8.

1738 Le Vite de' Dodici Cesari di Gaio Suetonio Tranquillo, tradotte in volgar Fiorentino da F. Paolo del Rosso Cavalier Gerosolimitano. Nuova edizione con le vere effigie de' Cesari ed altre illustrazioni dichiarate nella Lettera dell' Editore a' Lettori. In Venezia, appresso Francesco Piacentini. 4.

ANGLICÆ.

1606 The History of the twelve Cæsars, written in Latin by C. Suetonius Tranquillus. Translated into English, with Notes, by Philemon Holland. London. Fol.

1670 The Lives of the twelve Cæsars, the first Emperors of Rome. Written in Latin by C. Suetonius Tranquillus, and now done into English by several hands. With the Life of the Author, and Notes upon those passages which relate to the Roman Customs. London, printed by Tho. Hodgkin. 8. cum figg. Repetita ibid. 1672. 1677. 1689. 1690. 1692. 1698. 1704.

1717 The Lives of the XII. Cæsars, written in Latin by C. Suetonius Tranquillus, and translated into English by Jabez Hughes. London. 2 voll. 12. cum sigg. Recusa ibid. 1726.

1732 C. Suetonii Tranquilli XII. Cæsares, cum libera versione, in qua idiomatis Anglici ratio, quam maxime fieri potuit, habita est. Or, The Lives of the twelve first Roman Emperors, writ by C. Suetonius Tranquillus, with a free translation; wherein due regard has been had to the propriety of the English tongue. By John Clarke, Master of the public Grammar School in Hull. London, printed for A. Bettesworth and C. Hitch. 8.

1739 Eadem, ibid. 8.

1768 The Life of Terence translated from Suetonius with Notes, by Dr. Ralph Schomberg of Bath, and prefixed to Mr. Colman's Translation of the Comedies of Terence. The second edition. London. 8. Vol. I. p. lxv-lxxxiii.

1796 The Lives of the first twelve Cæsars, translated from the Latin of C. Suetonius Tranquillus, with Annotations and a Review of the Government and Literature of the different Periods. By Alexander Thomson, M. D. London, Robinsons. 8.

BELGICA.

1699 C. Suetonius Tranq. van de XII. Keizers, uyt het Latyn verduischt door A. Bogaart. t'Amst. 8.

DANICA.

... Interprete Comite Henr. Detlevo Holkio. — Sic Fabricius in Bibl. Lat. Tom. II. p. 461. sq. non indicato loco neque anno, quo prodiit hæc versio. Ejusdem Holkii versionem Germanicam Suetonii supra memoravimus sub an. 1663.

RESTAT ut paucissima, quæ vel Bipontinorum oculos inter tot congesta fefellerunt, vel quæ recentius prodierunt, a nobis adjiciantur.

Suetonii editio Parisiensis 1512. 'recusa esse videtur,' ait Harlesius, 'Paris. 1515. fol. apud eosdem; (nisi novus tantum titulus fuerit præfixus;) saltem ad verbum ed. Bonon. 1506. expressam, at multo vitiosiorem esse judicat Burmannus in Præfat.'

La Vie, Faitz, et Gestes des douze Césars, nouvellement imprimés, Paris. 1481. 8vo.

Suetonius. Antv. 1548. In Museo Britann.

Versionem Hispanicam memorant Bipontini, interprete Jaimo Bartholomæo, Tarracone 1569. sed, ni fallimur, non prodiit ante annum 1596. 8vo. Edita est etiam Madriti a Francisco Sanz, 1679. 8vo. Ensayo de una Bibliotheca de los Traductores en Castellano, &c.

Vita T. Fl. Vespasiani, cum notis et animadversionibus M. Berneggeri, Argent. 1625. 4to.

Suetonium Anglice vertit celeberrimus Andrew Marvell. Lond. 1672. 8vo.

Caii Suetonii Tranquilli Vitæ duodecim Cæsarum, Erlaütert Von Joh. Heinr. Bremi, Turici 1800. 8vo. maj. 'Adolescentibus,' ait Harlesius, 'præcipue antiquarum literarum studiosis commendanda est editio.'

Caii Suetonii Tranquilli Opera, in usum Scholarum accommodata, Halæ 1801. 8vo.

C. Suetonii Tranquilli Opera. Textu ad Codd. Mss. recognito, cum Jo. Aug. Ernestii animadversionibus nova cura auctis emendatisque, et Isaaci Casauboni Commentario, edidit Frid. Aug. Wolfius. Insunt Reliquiæ Monumenti Ancyrani et Fastorum Prænestinorum. Laudes magnas tulit hæc editio tam ob adjumenta a codicibus Mss. accepta quam ob Ernestiani textus varias et felices emendationes. Lips. 1802. 8vo. voll. 4.

Histoire des douze Césars de Suetone par de la Harpe, repet. Paris. 1805. 1806. 8vo. voll. 2. Extat etiam in viri ejusdem Operibus.

Suetonii XII. Cæsarum Vitarum versio Gallica a Barnard du Teil repetita est Paris. 1806. 12mo. voll. 2.

Suetonii XII. Cæsarum Vitas Gallice reddidit, et notis illustravit Maurice-Léveque. Paris. 1807. 8vo. voll. 2. Hæc inter Gallicarum versionum optimas habetur.

Suetonii Vitæ Cæsarum Gallice versæ a Delaroche. Paris. 1807. 8vo.

Caii Suetonii Tranquilli Julius Cæsar et Cæsar Octavianus, in usum Scholarum. Posnan. 1809. 8vo. maj. Editio expurgata, quæ vocatur, textum Wolfianum exhibens.

C. Suetonii Tranquilli Opera. Textu ad præstantissimas editiones recognito, continuo commentario illustravit, clavem Suetonianam adjecit Detlev Car. Guil. Baumgarten-Crusius. Lips. 1816. voll. 3. Bene accurata est editio, notis criticis et historicis illustrata. Qualem præstare in animo habuerit doctus editor, præfatio ejus, a nobis recusa supra pp. 3. sqq. lectorem jam certiorem fecit.

C. Suetonii Tranquilli Opera, sedula recensione accurata, Lond. 1824. 18mo. editore Joanne Carey, LL.D.

Hactenus de Suetonii Editionibus. Tractatibus ad Suetonium pertinentibus a Bipontinis jam supra p. 1808. sqq. memoratis addi possunt sequentes: Henrici Heisen triplex dissertatio de Imperatoria Majestate a primis Historiæ Augustæ conditoribus indignissime habita extat in Symbolis literariis Bremens. Tom. II. P. II. pag. 246. et alibi. —M. Green Progr. de templo curia ad Suetonii Octav. Cæs. Aug. cap. 29. et 35. Misenæ 1743. 4to.—M. Schwarzii Rect. Progr. de ultimis Augusti apud Suetonium in Octav. 99. et Dion. LVI. 30. 1794. fol.—Suetonius, Dio Cassius, Josephus, et Philo in imperio Caii Caligulæ et invicem et cum aliis comparati: disquisitio historico-critica; Hafniæ 1797. 8vo.—Nouveau Dictionnaire Historique, in loc.—Arthur Browne in Miscellaneis, Dublin, 1798. 8vo. comparationem inter Tacitum et Suetonium instituit, et Romæ incendii Neronem fuisse auctorem pernegat.—Frid. Aug. Wolfii Prolusiones quædam catalogorum lectionum in Academia Halensi habendarum, in quibus varios Suetonii locos critice tractavit, collectæ primum a Frid. Manitio, et junctim editæ Hal. 1801. 8vo. in Collectione tractatuum diversi argumenti, iterumque ab ipso Wolfio, Hal. 1802. 8vo.—Mülleri Obss. ad Sueton. cum Auctario Animadversionum Reinesianarum, Lips. 1804. 8vo. —G. H. Waltheri Observationes ad Suetonii Cæsarum Vitas, Torgaviæ 1813. 8vo.

RECENSUS CODICUM MSS.

C. SUETONII TRANQUILLI

QUI IN BIBLIOTHECIS BRITANNICIS ASSERVANTUR.

Codices in Museo Britannico.

In *Biblioth. Reg.* N. 15. C. III. Codex membran. sæc. XII. complectitur, cum multis aliis, C. Suetonium Tranquillum de Vitis XII. Cæsarum.

In *Biblioth. Harl.* N. 5342. Suetonius de Vitis XII. Cæsarum. Cod. membran. illuminat. nitide script. charact. Ital. sæc. XV.

N. 2695. Suetonius de Grammaticis et Rhetoribus. Cod. membran. 8vo. nitide script. charact. Ital.

N. 3392. Suetonii XII. Cæsarum Vitarum versio Italica a Danthe Popoleschi, Florentino, Francisco I. Galliæ regi dicata; sine notis; continet vero alphabeticam interpretationem, et verborum antiquorum explicationem. Cod. membran. sæc. XV.

Inter Codices *Burneianos*, N. 259. Suetonius de Vitis XII. Cæsarum. Cod. membran. collatus ad quasdam paginas editionis P. Burmanni, Amstelod. 1736.

N. 260. Suetonius de Vitis XII. Cæsarum. Cod. chartac. collat. ad quasdam paginas ejusdem Burmanni ed. 1736.

Catal. *Askeu.* N. 2509. Suetonii Vitæ XII. Cæsarum. Cod. chartac. nitide script. sæc. XIV. sine notis. Præfiguntur versus quidam hexametri, Suetonii Operis Commendatio, Cæsarum Ordo, et Cæsarum Tempora.

Codices Oxonienses.

In *Biblioth. Bodl.* (fide Catal. Mss. Angliæ et Hiberniæ,) inter Isaaci Casauboni Adversaria asservantur ejusdem Variæ Lectiones in C. Suetonium Tranquillum.

Inter Codd. Manuscriptos, et Impressos cum notis Manuscriptis, olim *D'Orvillianos,* in Biblioth. Bodl. sunt:

X 2. 4, 10. In Suetonium Dictata P. Burmanni.—Ms. in 4to.

X 2. 4, 11-13. In Suetonium notæ J. P. D'Orvillii. tom. i. pp. 663. tom. ii. pp. 387. tom. iii. p. 389-827.—Ms. in 4to.

X 2. 4, 14. Lectiones in Suetonii T. Fl. Vespasianum, J. P. D'Orvillii.—Ms. pp. 119. in 4to.

Inter Codd. *Canonici* inveniendi sunt:

Lat. 180. Suetonii Tranquilli de duodecim Cæsaribus Liber. Cod. membran. fol. circa fin. sæc. XV.

Lat. 133. C. Suetonii Tranquilli de vitis duodecim Cæsarum. Cod. membran. sæc. XV. Varias quasdam lectiones, ex editionibus primis collectas, continet hic Codex.

Lat. 282. Caii Suetonii Tranquili de vita et moribus duodecim principum Romanorum. Cod. chartac. fol. 'absolutus Pagi in terra noua Anno a Christi natali MCCCCLXXV. viii. Idus Januarii.' Hic Cod. lectiones editionis principis Rom. 1470. sequi videtur.

4. Lat. 151. C. Suetonii Tranquili de Grammaticis antiquis et Rhetoribus. Cod. membran. 8vo. maj. sub fin. sæc. XV.

Hanc Mss. *Canonici* notitiam viro docto, Philippo Bliss, S. T. P. Bodleiano Bibliothecario, acceptam referimus.

In Biblioth. *Coll. Lincoln.* 'Suetonius. Julii Cæsaris Vita desideratur; sex etiam aut septem aliæ lineæ Augusti, quæ tamen manu recentiore adjiciuntur. Cujusque Imperatoris Vita unum librum conficit, et hoc modo clauditur: *Suetonii Tranquilli de duodecim Cæsaribus liber duodecimus terminatur, ac feliciter explicit.* Contra quam in vulgatis dividi solet. In fine ita scriptum legitur: *Nicolaus de*

Frisia, alias de Bolsuardia, Librarius, transcripsit. 4to.' Catal. Mss. Angliæ et Hiberniæ.

Codices Cantabrigienses.

In *Biblioth. Publ.* Vitæ Cæsarum, 597. 2056.

Liber illustrium Virorum, (Suetonio falso tributus,) 1608. 1. Catal. Mss. Latinorum in Georgii Dyer 'Privileges of Cambridge,' vol. II. p. 623.

Codex Edinensis.

In Biblioth. Advocatorum apud Edinenses: Suetonii Vitæ XII. Cæsarum, Cod. membran. fol.

Codex Dunelmensis.

In Biblioth. ecclesiæ Cathedralis Dunelmensis, 563. 498. Suetonii Vitæ Cæsarum, fol. Catal. Mss. Angliæ et Hiberniæ.

Codices Sionenses.

4070. 6. Suetonius Tranquillus de vitis Cæsarum.

4087. 23. Suetonius Tranquillus de vitis Cæsarum, 4to. Catal. Mss. Angliæ et Hiberniæ.

ADDANTUR etiam hæc exemplaria impressa, cum notis manuscriptis, quæ in bibliothecis publicis asservantur:

Suetonii Vitæ XII. Cæsarum ap. Nic. Jenson, Venet. 1471. fol. cum notis Mss. in Biblioth. Bodl.

Suetonii editio Gronoviana, Lugd. Bat. 1698. cum notis Mss. Ricardi Bentleii, in Museo Britannico. Servantur etiam ibidem Suetonii editio Græviana, et duo aliæ, cum ejusdem critici celeberrimi notis Mss. quem novam Suetonii editionem molitum esse jam dictum est.

INDEX

VOCABULORUM OMNIUM

QUÆ APUD CAIUM SUETONIUM TRANQUILLUM

LEGUNTUR.

C.	Caligulam	Juv.	Juvenalem	Rh.	Rhetoris
Cl.	Claudium	L.	Lucanum	Te.	Terentium
D.	Domitianum	N.	Neronem	Ti.	Titum
G.	Galbam	O.	Octavium	Tib.	Tiberium
Gr.	Grammaticos	Oth.	Othonem	Ve.	Vespasianum
H.	Horatium	Pe.	Persium	Vi.	Vitellium
J.	Julium	Pl.	Plinium		

F.

G.

H.

I.

K.

L.

M.

N.

Q.

R.

X

Z.

INDEX

GRÆCORUM VOCABULORUM.

FINIS OPERUM SUETONII.